श्री

त्रिषष्ठि शलाका पुरुष चरित्र.

પર્વ ૩ જું ચોથું.

શ્રી સંભવનાથજીથી ધર્મનાથજી સુધી ૧૩ તીર્થંકરોના,
ત્રીજા ચોથા ચક્રવર્ત્તિના, અને પહેલા પાંચ વાસુદેવ,
બળદેવ અને પ્રતિવાસુદેવના એકંદર
૩૦ પુરૂષોના ચરિત્રોનો સંગ્રહ.

કળીકાળ સર્વજ્ઞ.
શ્રીમાન્ હેમચંદ્રાચાર્ય વિરચિત
(संस्कृत पद्यात्मक.)

ભાષાંતર કર્ત્તા.

श्री जैनधर्म प्रसारक सभा.

भावनगर.

વીર સંવત ૨૪૨૪ વિક્રમ સંવત ૧૯૫૪

કિંમત સવા રૂપીઓ.

અમદાવાદ—"એંગ વર્નાક્યુલર પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ"માં
નથુભાઈ રતનચંદ મારફતીઆએ છાપ્યું.

श्री त्रिषष्टि शलाका पुरुष चरित्र.

પર્વ ત્રીજું.

प्रथमसर्ग

त्रैलोक्यप्रभवे पुण्यसंभवाय भवाच्छिदे ।

श्रीसंभवजिनेन्द्राय मनोभवभिदे नमः ॥१॥

ત્રણ લોકના સ્વામી, પવિત્ર જન્મવાળા, સંસારને છેદનારા અને કામદેવને ભેદનારા એવા શ્રીસંભવનાથ જિનેંદ્રને નમસ્કાર કરીને પૃથ્વીને પવિત્ર કરનારૂં અને કર્મરૂપી લતાને છેદનારૂં એવું તેમનું (શ્રીસંભવનાથ સ્વામીનું) ચરિત્ર હું કહીશ.

ધાતકીખંડ દ્વીપના ઐરાવત ક્ષેત્રને વિષે કુશલપણાના સ્થાનરૂપ ક્ષેમપરા નામે એક પ્રખ્યાત નગરી છે, ત્યાં સ્વર્ગમાંથી પૃથ્વી ઊપર જાણે ઇંદ્ર અવતર્યો હોય એવો વિશાળ બુદ્ધિવાળો વિપુલવાહન નામે રાજા છે. બાગવાન જેમ બગીચાનું પાલન કરે તેમ એ રાજા અવિશ્રાંતપણે સર્વ પ્રકારના શલ્ય (દુઃખ)નો ઊચ્છેદ કરી વિધિથી પ્રજાનું પાલન કરતો હતો. પથિકની જેમ દેશને પ્રીતિકારી એવી એ રાજાની નીતિરૂપી સરિતા, નિરંતર ચોતરફ પ્રસરતી હતી. અસહ્ય શાસનને ધારણ કરનારો એ રાજા એવો નીતિવંત હતો કે જે પોતાના અપરાધને પણ બીજાના અપરાધની પેઠે જરા પણ સહન કરતો નહી. જેમ સારી ચિકિત્સા કરનાર વૈદ્ય રોગના પ્રમાણમાં રોગીઓને ઔષધ આપે છે. તેમ એ રાજા ગુન્હેગારને તેના ગુન્હા પ્રમાણેજ દંડ આપતો હતો, અને ગુણી પુરૂષોની તેમના ગુણ પ્રમાણે પૂજા કરતો હતો. 'યોગ્યતા પ્રમાણે વર્ત્તવું તે વિવેકી પુરૂષોના વિવેકનું ફળ છે.' એ રાજાને બીજા લોકોની જેમ મદ થવાના સ્થાનો પણ મદને અર્થે થયા નહોતા, કારણ કે વર્ષાઋતુ પણ જેવી રીતે નદીને ગર્વ કરાવે છે તેવી રીતે સમુદ્રને કરાવી શકતી નથી. ચૈત્યની જેમ તેના હૃદયમાં હંમેશા સર્વજ્ઞ દેવ રહેતા હતા, જૈનશાસ્ત્રની પેઠે તેની વાણીમાં સર્વજ્ઞના ગુણનીજ પ્રશંસા હતી, તીર્થંકર દેવ અને સુસાધુરૂપ ગુરૂનેજ તે પોતાનું મસ્તક નમાવતો હતો. અને બીજા સર્વે તેને

નમતા હતા. આર્ત્ત અને રૌદ્ર શિવાયના શુભ ધ્યાનવડે મનનું, સ્વાધ્યાય કરવાથી વાણીનું અને જિનેશ્વરની પૂજાથી શરીરનું તેણે પરમફલ મેળવ્યું હતું. વસ્ત્રમાં જેમ ગળીનો રંગ સ્થિર રહે છે તેમ તેનામાં બાર પ્રકારનો શ્રાવક ધર્મ હંમેશા સ્થિર રહેલો હતો. મોટા મનવાળો એ રાજા બાર પ્રકારના રાજચક્રમાં જેવી રીતે તે જાગ્રત રહેતો તેવીજ રીતે બાર પ્રકારના શ્રાવક ધર્મમાં પણ જાગ્રત રહેતો હતો. પવિત્ર આત્માવાળો તે રાજા, ધર્મરૂપ વૃક્ષના અંકુરને ઉત્પન્ન કરનાર બીજ વાવે તેમ પોતાના દ્રવ્યને યોગ્યતા પ્રમાણે સાત ક્ષેત્રમાં નિરંતર વાવ્યા કરતો હતો. દીન અને અનાથના એક શરણરૂપ અને પરમ દયાળુ એ રાજા પાસેથી કોઇપણ યાચક, સમુદ્ર પાસેથી મેઘની જેમ ખાલી જતો નહી. મેઘ જેમ જલને વરસે તેમ યાચકોની ઉપર દ્રવ્યની વૃષ્ટિ કરતો હતો તોપણ તદ્દન અહંકાર રહિત હોવાથી મેઘની જેમ તે જરાપણ ગર્જના કરતો નહી. કંટકનો[1] ઉચ્છેદ કરવામાં કુરશીરૂપ અને દાન આપવામાં કલ્પવૃક્ષ જેવો એ રાજા પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે કોઈ પણ નઠારી હાલતમાં નહોતું.

એ પ્રમાણે એ રાજા નિતિપૂર્વક રાજ્ય કરતો હતો તોપણ એક વખતે ઘણો ભયંકર દુકાલ પડયો. **'ભવિતવ્યતાનો યોગ ઉલ્લંઘન થવો એ અશક્ય છે.'** દિશાઓને અંધકારવાળી કરનાર મેઘના અભાવથી જાણે બીજો ગ્રીષ્મઋતુ આવ્યો હોય તેવો વર્ષાઋતુ ભયંકર જણાવા લાગ્યો. સર્વ જલને શોષણ કરનારા, વૃક્ષને ઊખેડવામાં ઉન્મત્ત અને કલ્પાંત કાળના પવનની જેવા નૈરૂત્ય દિશાના પવનો વાવા લાગ્યા. આકાશમાં વાદળાનો રંગ કાગડાના ઉદર ભાગ જેવો અત્યંત શ્યામ દેખાવા લાગ્યો, સૂર્ય કાંસાની થાળી જેવો જણાવા લાગ્યો, અને નગર તથા દેશના લોકો ધાન્ય નહી મળવાથી તાપસની જેમ વૃક્ષની છાલ કંદમૂલ તથા ફલને ખાવા લાગ્યા. જાણે ભસ્મક[2] નામનો રોગ થયો હોય તેમ લોકોને કદાપિ પુષ્કળ ભોજન મળે તો તેથી પણ ધરાતા નહોતા. ભીખ માગવામાં લાજ પામનારા લોકો ભિક્ષા મેળવવાને માટે ઘણે ભાગે કપટ તાપસનો વેષ લઈને ફરવા લાગ્યા. પિતાઓ, માતાઓ અને પુત્રો ક્ષુધા લાગવાથી જાણે દિગ્મૂઢ થયા હોય તેમ એક બીજાને ત્યજી દઈને આડા અવળા ભમવા લાગ્યા. પિતા પણ કદિ અન્ન મળી જાય તો સામું જોઈ રહેલા અને ખાવાને માટે રૂદન કરતા પોતાના

---

૧ દુષ્ટાચરણવાળી પ્રજારૂપ કંટક. ૨ ઘણું ખાતાં છતાં પણ તૃપ્તિ ન થાય એવો વ્યાધિ વિશેષ.

પુત્રને આપતો નહી. જેમ ચાંડાળની સ્ત્રી સૂપડા વિગેરે તુચ્છ વસ્તુઓ વેચે તેમ શેરીઓમાં ભમતી માતાઓ એક ચણાની પસલીને માટે પોતાના બાલકને વેચવા લાગી. પ્રાતઃકાલે ધનવાનની હવેલીઓના આંગણામાં વેરાયેલા દાણાને ગરીબ રાંકાઓ ઘરના પારેવાની જેમ વીણવા લાગ્યા. દુર્જનો કંદોઈની દુકાનોપર વારંવાર શ્વાનની પેઠે લાગ મેળવી ખાવાના પદાર્થો પર ઝોંટ મારવા લાગ્યા. કેટલાએક લોકો આખો દિવસ ભમી ભમી છેવટ સાયંકાલે માંડમાંડ ગ્રાસ જેટલું ખાવાનું મળેતો એ દિવસને સારો માનવા લાગ્યા. આમતેમ ખોપરીઓની જેમ અથડાતા અતિ બીહામણા રાંકાઓથી નગરના રાજ માર્ગો સ્મશાનથી પણ વધારે ખરાબ જણાવા લાગ્યા ઠેકાણે ઠેકાણે ભમતા રાંકાઓના મોટા કોળાહળોથી સત્પુરૂષોના કાન જાણે સોયે વીંધાતા હોય તેમ પીડાવા લાગ્યા.

આવા કલ્પાંત કાળની જેવા દુકાળમાં ચતુર્વિધ સંઘનો ક્ષય થતો જોઈ મોટા મનવાળો મહારાજા વિચાર કરવા લાગ્યો કે "આ સઘળી પૃથ્વીનું મારે આ વખતે રક્ષણ કરવું જોઇએ. પણ શું કરૂં આ પાપી કાળ મારા અસ્ત્રના વિષયમાં લાવી શકાતો નથી, તથાપિ આ સર્વ સંઘની તો મારે અવશ્ય રક્ષા કરવી જોઈએ; કારણ કે મોટા પુરૂષો સત્પાત્રના ઉપકારમાં પ્રથમ આરંભ કરે છે."

એવી રીતે વિચારી રાજાએ પોતાના રસોઈઆને આજ્ઞા કરી કે, "હે પાચકો! આજથી સંઘના જમ્યા પછી અવશેષ રહેલું અન્ન હું જમીશ માટે મારે વાસ્તે રાંધેલું અન્ન મુનિઓને વ્હોરાવવું અને બીજા રાંધેલા અન્નથી શ્રાવકોને જમાડવા" રાજાની એવી આજ્ઞાનો સ્વીકાર કરી રસોઇઆ તે પ્રમાણે નિત્ય કરવા લાગ્યા અને રાજા પોતે તે જોવા લાગ્યો. નાસિકાથી સુગંધનું પાન કરી શકાય તેવી કમળના જેવી ઊત્તમશાળી, અડદના દાણાથી પણ મોટા રસ ભરેલા મગ, મેઘના જલની પેઠે પુષ્કળ ઘાટા અને જાણે અમૃતના મિત્ર હોય તેવા જાતજાતના શાકો વિગેરે, ખાંડ ભેળવીને બનાવેલા માંડા, પ્રમોદ કરનારા મોદક, સ્વાદિષ્ટ ખાજા, ખાંડની મીઠાઈ, કોમળ મમરા, અતિ સુંવાળા વડાં, મનોહર કઢી, ઘાટા દહીં, મશાલા નાખીને ઉકાળેલા દુધ, અને ક્ષુધાને ટાળનાર શીખંડ એવા રાજભોજન જેવા પદાર્થો શ્રાવકોને મળવા લાગ્યા અને એ મોટા મનવાળો રાજા મહામુનિઓને એષણીય, કલ્પનીય અને પ્રાસુક આહાર પોતાની જાતે આપવા લાગ્યો.

આવી રીતે રાજાએ દુકાળ રહ્યો ત્યાં સુધી સર્વ સંઘને યથાવિધિ ભોજન

પુરૂ પાડ્યું. સર્વ સંઘની વૈયાવચ્ચ કરવાથી અને સમાધિ ઉપજાવવાથી તેણે તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું.

એક દિવસ તે મહારાજા મ્હેલની અગાશી ઉપર બેઠા હતા તેવામાં પૃથ્વીનું જાણે છત્ર હોય તેવો આકાશમાં ચડેલો મેઘ તેમના જોવામાં આવ્યો. જાણે આકાશનો ગળીએ રંગેલા વસ્ત્રનો કંચુક હોય તેવો એ મેઘ વિદ્યુત રૂપ આભુષણને ધારણ કરતો સર્વ દિશાઓમાં ચોતરફ વ્યાપી ગયો. એ અરસામાં વૃક્ષોને મૂલમાંથી કંપાવતો અને પાતાળ કલશનું જાણે સર્વસ્વ હોય તેવો પ્રચંડ પવન ઉત્પન્ન થયો. એ મોટા પવને આકડાના તૂલની પેઠે તે મહાન્ મેઘને ઉડાડીને દિશે દિશામાં વેરણ શેરણ કરી દીધો. ક્ષણ વારમાં ઉત્પન્ન થયેલા અને પાછા ક્ષણ વારમાં નાશ પામેલા એવા મેઘને જોઈને એ સદ્બુદ્ધિ વાળો રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો કે " અહો ! જોતા જોતામાં આ મેઘ જેમ દૃષ્ટ નષ્ટ થઇ ગયો તેમ આ સંસારમાં બીજું સર્વ પણ જોતા જોતામાંજ નાશ પામી જાય તેવું છે. જે પ્રાણી સ્વેચ્છાથી બોલે છે, પ્રવેશ કરે છે, નાચે છે, હસે છે, રમે છે, દ્રવ્ય મેલવવાના અનેક ઉપાયો ચિંતવે છે, ચાલે છે, ઉભા રહે છે, સુવે છે, વાહનપર ચડે છે, કોપ કરે છે અને ઘરની અંદર કે બહાર વિલાસ કરે છે, તે પ્રાણીને તેવી ક્રિયા કરતાંજ યમરાજાના દૂતની જેમ નિત્ય પાસે રહેલા અનેક દોષો મૃત્યુ પમાડે છે. તે દોષો આ પ્રમાણે છે—તત્કાળ કાળે પ્રેરેલો સર્પ આવી કરડે છે, પ્રચંડ વિજળી રૂપ દડપડીને પાડી નાખે છે. ઉન્મત્ત હાથી આવીને દંતાશૂળથી પીસે છે. જુની વંડી કે ભીંત તુટી પડી દબાવે છે, ભુખથી કૃશ ઉદર વાળો વ્યાઘ્ર ભક્ષ કરી જાય છે, જેની ચિકિત્સા ન થઈ શકે તેવો વિકાર (રોગ) લાગુ પડે છે, અકસ્માત્ ઉન્મત્ત—તોફાની ઘોડા વિગેરે પાડી નાખે છે, શત્રુ કે ચોર આવી છરીવડે હણી નાખે છે, પ્રદીપ્ત થયેલો અગ્નિ બાળી નાંખે છે, મહા વૃષ્ટિથી આવેલું નદીનું પૂર વેગવડે તાણી જાય છે, સર્વ અંગમાં વાયુનો બલવાન્ દોષ પ્રગટ થાય છે, શરીરની તમામ ગરમીને શાંત કરીને કફ વ્યાપ્ત થાય છે, પિત્તનો પ્રબળ દોષ પ્રાણને લુપ્ત કરી નાખે છે અથવા તત્કાળ થયેલો સંનિપાત પરાભવ કરે છે, કરોળીઆનો રોગ શરીરને ભક્ષણ કરે છે. રાજ્ય ક્ષ્મા (ક્ષય) પ્રાપ્ત થાય છે, વિસૂચિકા (કોલેરા) નો ઉપદ્રવ હેરાન કરે છે, જેનું ખરાબ પરિણામ છે એવું અર્બુદ જાતનું વ્રણ પેદા થાય છે, પ્રવાહનો રોગ મૂર્ચ્છા પમાડે છે, સંગ્રહણીનો વ્યાધિ સપડાવે છે, વિદ્રધિનો રોગ રૂંધે છે, ખાંસીનું દરદ કલેશ પમાડે છે, શ્વા-

સનો વ્યાધિ ભરપૂર થાય છે, અથવા શૂલનો રોગ ઊન્મૂલન કરી નાખે છે. આવા અનેક દોષોથી પ્રાણી મૃત્યુ પામે છે તથાપિ પશુની પેઠે મંદ બુદ્ધિવાળો મનુષ્ય પોતાની સ્થિતિને શાશ્વતમાની પોતાના જીવિત રૂપ વૃક્ષનું ફળ લેવાને પ્રવર્ત્તતો નથી. એ મુગ્ધબુદ્ધિ વાળો પુરૂષ—આ મારા ભાઇઓ નઠારી સ્થિતિમાં છે, આ મારા પુત્રો અદ્યાપિ નાના છે, આ કન્યા હજુ કુંવારી છે, આ પુત્રને હજુ ભણાવવો છે, આ ભાર્યા હજુ નવોઢા છે, આ માતા પિતા વૃદ્ધ છે, આ સાસુ સસરો ગરીબ સ્થિતિમાં છે અને આ બ્હેન વિધવા છે—એમ સર્વ પરિવાર નિરંતર પોતાનેજ પાળવા યોગ્ય છે એવી ચિંતા કર્યા કરે છે પણ તે પરિવાર પોતાને સંસારરૂપી સમુદ્રમાં ડુબાડવાને હૃદયપર બાંધેલી શિલા જેવો છે એમ જાણતો નથી અને જ્યારે અંતકાળ આવે છે તે વખતે પણ એ જડ પુરૂપ પશ્ચાત્તાપ કરે છે કે,—અરે! અદ્યાપિ કાંતાના શરીરને આલિંગન કરવાના સુખથી હું તૃપ્ત થયો નથી, દુધ વિગેરે ખાદ્ય પદાર્થોથી ધરાણો નથી, પુષ્પ સુંઘવાની મારી ઈચ્છા પૂરી થઈ નથી, મનોહર પદાર્થોને જોવાનો મનોરથ પૂરો થયો નથી, હજી વીણાયુક્ત વેશ્યાના ગીત સાંભળવાનો આનંદ જરા પણ પામ્યો નથી, મારા કુટુંબને માટે હજુ ભંડાર ભરપૂર કર્યા નથી, આ જીર્ણ ઘરનો ઉદ્ધાર કરીને નવીન કરવું બાકી રહેલું છે, ઊંચી શિક્ષા આપેલા આ અશ્વો ઉપર હજી આરૂઢ થયો નથી અને આ પલોટેલા બલદ ઉત્તમ રથ સાથે જોડયા પણ નથી,—એવી રીતનો પશ્ચાત્તાપ કરે છે પણ 'મેં ધર્મ કર્યો નથી' એવો જરા પણ પશ્ચાતાપ કરતો નથી. આ સંસારમાં એક તરફ મૃત્યુ સદા તૈયાર થઇ રહેલું છે, એક તરફ અનેક પ્રકારના અપમૃત્યુ થયા કરે છે, એક તરફ અનેક પ્રકારના વ્યાધિઓ થાયછે, એક તરફ ઘણી આધિ ઉત્પન્ન થાય છે, એક તરફરાગ દ્વેષાદિ શત્રુઓ નિત્યે ઉદ્યત થઈ રહ્યા છે અને એક તરફ દુર્જનની પેઠે પ્રબળ કપાયો વિપત્તિ આપ્યા કરે છે. તેથી તેમાં મરૂદેશની પેઠે કાંઈપણ સુખકારી નથી, તે છતાં પ્રાણીઓ તેમાં સુખ કેમ માની રહે છે અને વૈરાગ્ય કેમ પામતા નથી. સુતેલા માણસ ઉપર જેમ અકસ્માત્ રાત્રિ યુદ્ધ આવી પડે તેમ સુખાભાસથી મૂઢ થયેલા પ્રાણી ઉપર સર્વ પ્રાણનો નાશ કરનાર કાળપાશ આવી પડે છે; તેથી રાંધેલા અન્નનું ફળ જેમ ભોજન કરવું છે તેમ આ નાશવંત શરીરનું ફળ ધર્માચરણ છે, આ નાશવંત શરીરવડે અવિનાશી પદ મેળવવું સુલભ છે તે છતાં મૂઢ પ્રાણીઓ તેને મેળવતા નથી. પણ હું તો આ શરીરવડે નિર્વાણ સંપત્તિને ખરીદ કરવા અત્યંત

ઉત્સાહ રાખીશ અને આ રાજ્ય પુત્રને સોંપી દઇશ.

આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી રાજાએ તત્કાળ દ્વારપાળને મોકલી કીર્ત્તિ છે પ્રિય જેને એવા પોતાના પુત્ર વિમળકીર્ત્તિને તેડાવ્યો. રાજકુમારે આવી પરમ ભક્તિથી ઇષ્ટદેવની જેમ પોતાના પિતાના ચરણમાં પ્રણામ કર્યો અને અંજલિ જોડી આ પ્રમાણે બોલ્યો—"પિતાજી! કોઇ મોટી આજ્ઞા કરી પ્રસન્ન થઈ મારા ઉપર અનુગ્રહ કરો. તેમાં આ પુત્ર બાળક છે એવી શંકા રાખશો નહી. આપ આજ્ઞા કરો—તમારા કયા શત્રુ રાજાની પૃથ્વી ખુંચી લઊં? કયા પાહાડી રાજાને પર્વત સહિત સાધી આવું? જલદુર્ગમાં રહેલા કયા શત્રુનો જલ સાથે વિનાશ કરૂં? અથવા તે શિવાય બીજું પણ કોઈ તમને શલ્યરૂપ હોય તો તેને પણ કહો કે તરત ઉખેડી નાખું. હું બાળક છતાં પણ તમારો પુત્ર હોવાથી દુઃસાધ્યને સાધવામાં સમર્થછું, એ આપ પિતાજીનોજ પ્રભાવ છે તેમાં કાંઈ મારી બહાદૂરી નથી" પુત્રના એવા વચન સાંભળી રાજાએ કહ્યું—"હે મોટી ભુજાવાળા કુમાર! મારે કોઈ શત્રુરાજા નથી, કોઈપણ પાહાડી રાજા મારા વચનને ઉલ્લંઘન કરતો નથી, અને કોઈ બેટનો રાજા પણ મારી આજ્ઞાનો અનાદર કરતો નથી, કે જેને સાધવાને હું તને મોકલું. પણ હે કુળભૂષણ! હે પૃથ્વીનો ભાર ધારણ કરવામાં ધુરંધર, એક આભવવાસ[૧] મને હંમેશાં શલ્યના જેવો પીડે છે તેનો તું ઊદ્ધાર કર અને આ પરંપરાથી આવેલા રાજ્યને મારી જેમ તું અંગીકાર કર કે જેથી દીક્ષા લઈને હું આ ભવવાસનો કાયમને માટે ત્યાગ કરૂં. હે વત્સ! અલંધ્ય એવી ગુરૂ જનની આજ્ઞાને અને હમણા કરેલી તારી પોતાની પ્રતિજ્ઞાને ભક્તિ પૂર્વક સંભારીને તારે તે અન્યથા કરવી ઘટીત નથી"—એ સાંભળી કુમાર વિચારમાં પડયો કે, 'પિતાશ્રીએ આજ્ઞા આપીને અને મારી પ્રતિજ્ઞાને સંભારી દઇને મને નિરૂત્તર કર્યો.' રાજપુત્ર આ પ્રમાણે ચિંતવતો હતો તેવામાં તો રાજાએ તેજ વખતે અભિષેક મહોત્સવ સાથે તેને પોતાને હાથે રાજ્ય ઉપર બેસારી દીધો. અને કુમાર બિમલકીર્ત્તિએ જેમને દીક્ષા અભિષેક કરેલો છે એવા તે મહારાજા શિબિકાપર બેસી તરતજ સ્વયંપ્રભનામના સૂરિ પાસે આવ્યા. ત્યાં આચાર્યની સમીપે સર્વ સાવદ્યયોગનું પ્રત્યાખ્યાન કરીઓને તેમણે દીક્ષા લીધી. સંયમરૂપી રથમાં આરૂઢ થયેલા એ રાજમુનિએ અંતરંગ શત્રુનો જય કરી વિધિથી સામ્રાજ્યની પેઠે દીક્ષાનું પ્રતિપાલન કર્યું. અને વિશ સ્થાનક માંહેના બીજા સ્થાનકોના પણ આરાધનવડે પોતાના તિર્થંકર નામકર્મનું તેમણે સારી

૧ સંસારમાં રહેવું તે.

રીતે પોષણ કર્યું. ઉપસર્ગોથી ઉદ્વેગને નહિ પામતા અને પરીષહોથી ખુશી થતા એ મુનિરાજ પહેરેગીર જેમ પોતાના પોહોરને ખપાવે તેમ આયુષ્યને ખપાવી છેવટે અનશન કરી મૃત્યુ પામી આનત નામના નવમા દેવલોકને પ્રાપ્ત થયા. મોક્ષના ફળને આપનારી દીક્ષાંનું આટલું ફળ ઘણુંજ થોડું છે.

આ જંબૂદ્વીપમાં પૂર્વ ભરતાર્દ્ધના આ ભૂષણરૂપ, લક્ષ્મીથી ભરપૂર અને વિસ્તારવાળીશ્રાવસ્તી નામે નગરી છે. તેમાં ઈક્ષ્વાકુ કુલરૂપી ક્ષીરસાગરને ચંદ્ર સમાન અને અરિઓને જીતવાથી યથાર્થ નામવાળો જિતારી નામે રાજા છે. મૃગોમાં સિંહની જેમ અને પક્ષીઓમાં ગરૂડની જેમ રાજાઓમાં તેના જેવો કે તેનાથી અધિક કોઇપણ રાજા તે વખતે નહોતો. મંડળની અંદર પ્રવેશ કરનારા ગ્રહોવડે જેમ ગ્રહપતિ[1] શોભે તેમ પેદલરૂપે પ્રવેશ કરતા રાજાઓથી એ રાજા શોભતો હતો. જાણે મૂર્ત્તિમાન્ ધર્મ હોય તેમ તે કાંઈપણ અધમકારી વચન બોલતો નહી, તેવું આચરતો નહી અને તેવું ચિંતવતો પણ નહી. દુરાચારીને શિક્ષા કરનાર અને નિર્ધનને ધન આપનાર એ રાજાના રાજ્યમાં કોઈ અધર્મી કે નિર્ધન હતું નહી. શસ્ત્રધારી છતાં એ દયાળુ હતો, શક્તિમાન્ છતાં ક્ષમાવાન્ હતો, વિદ્વાન્ છતાં અભિમાન રહિત હતો અને યુવાન છતાં જિતેંદ્રિય હતો.

એ જિતારિરાજાને રૂપ અને સંપ્રત્તિથી યોગ્ય એવી સેનાદેવી નામે મહિષી[2] હતી. એ ગુણના સૈન્યની સેનાપતિ-તૂલ્ય હતી. રોહિણીની સાથે ચંદ્રની જેમ તે રાણી સાથે બીજા પુરૂષાર્થોને બાધા કર્યા શિવાય તે રાજા યોગ્ય અવસરે ક્રીડા કરતો હતો. અહીં વિપુલવાહન રાજાનો જીવ નવમા દેવલોકમાં પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, ત્યાંથી ચવીને ફાલ્ગુન માસની શુક્લ અષ્ટમીને દિવસે મૃગશિર નક્ષત્રમાં ચંદ્રમાનો યોગ આવ્યો હતો તેવે સમયે સેનાદેવીના ઉદરમાં અવતર્યો. એ વખતે નારકીના જીવોને પણ ક્ષણવાર સુખ થયું, અને ત્રણલોકમાં વિદ્યુત્‌ના જેવો ઉદ્યોત થઈ રહ્યો. રાત્રિના અવશેષ ભાગમાં સૂતેલી સેનાદેવીએ પોતાના મુખકમળમાં પ્રવેશ કરતા ચૌદ મહા સ્વપ્નો જોયા—જાણે શરદૃઋતુનો મેઘ હોય તેવો ગર્જના કરતો અને ઉજવળ મોટો ગજેંદ્ર, સ્ફાટિક મણિના પર્વતના પથ્થરનો જાણે મોટો ગોળો હોય તેવો નિર્મલ વૃષભ, કુંકુમની જેવી અતિરક્ત કેસરાવાળો કેસરીસિંહ, બે હાથી જેને અભિષેક કરી રહ્યા છે તેવી લક્ષ્મીદેવી, સંધ્યાકાળના વાદળાની કાંતિને ચોરનારી પંચવર્ણી પુષ્પોની માળા, જાણે રૂપાનું દર્પણ

૧ સુર્ય. ૨ પટ્ટરાણી.

હોય તેવો પૂર્ણ ચંદ્રમા, અંધકારને નાશ કરનારૂં સૂર્યનું મંડળ, નાદ કરતી ધુઘરીઓના જાળ અને પતાકાવાળો મહાધ્વજ, જેના મુખ ઉપર કમળના પુષ્પો ઢાંકેલા છે એવો સુવર્ણનો જલપૂર્ણ કુંભ, વિકાશી કમળો વડે જાણે હસતું હોય તેવું મોટું પદ્મ સરોવર, ઉંચા તરંગ રૂપી હાથ વડે જાણે નૃત્ય કરતો હોય તેવો ક્ષીર સમુદ્ર, જેનું પ્રતિમાન¹ કોઈ ઠેકાણે જોવામાં આવતું નથી તેવું રત્ન નિર્મિત વિમાન, પાતાળના ફણિધરોનો જાણે મણિ સમુહ હોય તેનો રત્નપુંજ અને પ્રાતઃકાળના સૂર્યની જેવો નિર્ધૂમ અગ્નિ,—આ પ્રમાણેના ચૌદ સ્વપ્નોને જોઈ દેવી જાગ્યા અને તરતજ રાજા સમીપે જઈ સ્વપ્નની હકીકત કહી. રાજાએ કહ્યું કે, 'હે દેવી! આ સ્વપ્નના પ્રભાવથી તમને ત્રણલોકને વંદન કરવા યોગ્ય પુત્ર થશે.'

આસન કંપથી ઈદ્રોએ ત્રીજા તીર્થંકરનું ચ્યવન જાણ્યું એટલે ત્યાં આવી સેનાદેવીને નમસ્કાર કરી સ્વપ્નાના અર્થને કહેવા લાગ્યા કે, 'હે સ્વામિનિ! આ અવસર્પિણી કાળમાં જગતના સ્વામી અને ત્રીજા તીર્થંકર એવા તમારે પુત્ર થશે.' એવા સ્વપ્નના અર્થને સાંભળવાથી મેઘની ગર્જનાથી જેમ મયૂરની સ્ત્રી હર્ષ પામે તેમ દેવી હર્ષ પામ્યા અને બાકીની રાત્રિ જાગ્રત પણાથીજ નિર્ગમન કરી. તે દિવસથી હીરાની ખાણ જેમ હીરાને અને અરણિનું વૃક્ષ જેમ અગ્નિને ધારણ કરે તેમ સેનાદેવીએ મોટા સત્વવાન્ અને પવિત્ર એવા ગર્ભને ધારણ કર્યો. ગંગાના જલમાં સુવર્ણ કમળની જેમ દેવીના ઉદરમાં એ ગર્ભ ગૂઢ રીતે વધવા લાગ્યો. જેમ શરદ ઋતુના સમયમાં સરસીના કમળો વિશેષ વિકાશ પામે છે તેમ તે વખતે દેવીની દૃષ્ટિમાં વિશેષ વિકાશ જણાવા લાગ્યો. ગર્ભના અનુભાવથી પ્રતિદિન દેવીના અંગમાં લાવણ્ય, સ્તનમાં પુષ્ટતા અને ગતિમાં મંદતા અધિક અધિક વધવા લાગી. ફાલ્ગુન માસની શુકલ અષ્ટમીએ તે ગર્ભને ધારણ કરનાર દેવી મેઘના ગર્ભને ધારણ કરનાર આકાશની પેઠે જગતના હર્ષને માટે થયા.

પછી નવમાસ અને સાડાસાત દિવસ ગયા ત્યારે માગશર માસની શુકલ ચતુર્દશીએ મૃગશિર નક્ષત્રમાં ચંદ્ર આવતાં, પૂર્વ દિશા જેમ સૂર્યને જન્મ આપે તેમ જરાયુ અને રૂધિર વિગેરે દોષથી વર્જિત અને અશ્વના લાંછનવાળા એવા સુવર્ણ વર્ણી પુત્રને દેવીએ જન્મ આપ્યો. તે ક્ષણે ત્રૈલોકયમાં અંધકારને નાશ

---

¹ પ્રતિમાન-પ્રતિબિંબ.

કરનાર ઉદ્યોત પ્રગટ થયો, નારકી પ્રાણીઓને પણ ક્ષણવાર સુખ થયું, સર્વ ગ્રહો ઉચ્ચ સ્થાનમાં આવ્યા, સર્વ દિશાઓ પ્રસન્ન થઈ રહી, સુખકારી પવન વાવા લાગ્યો, સર્વ લોક ક્રીડા કરવા લાગ્યા, સુગંધી જલની વૃષ્ટિ થઇ, આકાશમાં દુંદુભીના નાદ થયા, પવને રજ દૂર કરી અને પૃથ્વી ઊચ્છવાસ પામી ગઈ.

એ વખતે અધો લોકમાંથી ભોગંકરાદિક આઠ કુમારિઓ અવધિ જ્ઞાનવડે પ્રભુના જન્મને જાણી સ્વામિના મંદિરમાં પ્રાપ્ત થઈ અને ભગવંતને તથા માતાને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી 'તમે ભય પામશો નહીં' એમ કહી પોતાના આત્માને ઓળખાવ્યો. પછી ઈશાનદિશામાં જઈ વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરી, સંવર્ત્ત વાયુવડે એક યોજન સુધી કાંટા વિગેરે દૂર કરી, ભગવાનને પ્રણામ કરી ગોપીઓની જેમ પ્રભુના ગુણ ગીત ગાતી ગાતી તેમની નજિક બેઠી. તેવીજ રીતે આસનના કંપવાવડે પ્રભુનો જન્મ જાણી, મેઘંકરા વિગેરે આઠ ઊર્ધ્વ લોકવાસી દિક્કુમારીઓ ત્યાં આવી, અને જિનેશ્વર તથા જિનેશ્વરની માતાને નમસ્કાર કરી તેઓએ તત્કાળ અભ્ર (વાદળ) વિકૃત કર્યું. તેના વડે સુગંધી જલની વૃષ્ટિ કરીને, સૂતિકાગૃહની ફરતી એક યોજન સુધી રજને શમાવી દીધી અને જાનુ પ્રમાણ પંચવર્ણી પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરી; પછી જિનેશ્વરને નમી તેમના ગુણોનું ગાન કરતી તેઓ પોતાને ઉચિત સ્થાને સ્થિર રહી. પૂર્વ રૂચકાદ્રિ ઉપર રહેનારી નંદા, નંદોત્તરા વિગેરે આઠ દિક્કુમારીઓ આવી નમસ્કાર કરી પોતાના હાથમાં દર્પણો રાખી પૂર્વ દિશા તરફ ઉભી રહી. દક્ષિણ રૂચકાદ્રિમાં રહેનારી સમાહારા વિગેરે આઠ દિક્કુમારીઓ ત્યાં આવી. જિનેશ્વર અને તેમની માતાને નમસ્કાર કરી હાથમાં કલશ લઈને દક્ષિણ દિશામાં ઉભી રહી. પશ્ચિમ રૂચકાદ્રિમાંથી ઇલા વિગેરે આઠ દિક્કુમારીઓ આવી, નમસ્કાર કરી હાથમાં પંખા રાખીને પશ્ચિમદિશામાં ગાયન કરતી કરતી ઉભી રહી; ઉતર રૂચકાદ્રિ ઉપરથી અલંબુસા વિગેરે આઠ કુમારિકાઓ ત્યાં આવી ભગવંતને તથા તેમની માતાને પૂર્વની પેઠે નમસ્કાર કરી હાથમાં ચામર રાખી ગાન કરતી કરતી ઉત્તર દિશામાં ઊભી રહી. વિદિશામાં રહેલા રૂચક પર્વતથી ચિત્રા વિગેરે ચાર દિક્કુમારીઓ આવી અને જિનેશ્વર તથા માતાને નમન કરી હાથમાં દીપક રાખી ઇશાન વિગેરે વિદિશાઓમાં ગીત ગાતી ઉભી રહી. રૂચક દ્વિપના મધ્યથી રૂપા વિગેરે ચાર દિક્કુમારીઓ પણ તત્કાલ ત્યાં આવી; તેઓએ ભગવાનના નાભિનાળને ચાર અંગુલ રાખી છેદન કર્યું; પછી ત્યાં એક ખાડો ખોદી તેમાં તે નાળ નિક્ષિપ્ત કરી ખાડાને રત્ન અને વજ્રોથી પૂરી દીધો અને

તેના ઉપર દુર્વા (દ્રો) થી પીઠિકા બાંધી. પછી ભગવાનના જન્મગૃહને લગતા પશ્ચિમ શિવાય પૂર્વ, દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશામાં ચતુઃશાળ (ચોક) સહિત ત્રણ કદલીગૃહ વિકુર્વ્યા. પછી જિનેશ્વરને પોતાના બે હાથવડે લઈ, જિનમાતાને હાથનો ટેકો આપી, દક્ષિણ દિશાના ચતુઃશાળમાં લઇ જઈને ત્યાં સિંહાસન ઉપર બેસાર્યા અને લક્ષપાક તૈલથી અભ્યંગન કરી સુગંધી દિવ્ય ઉદ્વર્ત્તનથી બંનેને ઉદ્વર્ત્તન કર્યું. પૂર્વ દિશાના ચતુઃશાળમાં લઈજઈ સિંહાસન ઉપર બેસારી,-તેઓએ સુગંધી ઉદકથી સ્નાન કરાવ્યું અને દેવદૂષ્ય વસ્ત્રથી તેમના અંગને લુછી નાખ્યું. પછી ગોશીર્ષ ચંદનના રસથી તેમને ચર્ચિત કરી દેવદૂષ્ય વસ્ત્રો તથા દિવ્ય આભૂષણો પહેરાવ્યા. પછી ભગવાન અને ભગવાનની માતાને ઉત્તર દિશાના કેળના ચતુઃશાળમાં લઇજઈ રત્નમય સિંહાસન ઉપર બેસાર્યા. ત્યાં તેઓએ આભિયોગિક દેવતાઓ પાસે, ગોશીર્ષ ચંદનના ઘણા કાષ્ટ મગાવી, તેમના સમિધ કરીને અરણિના બે કાષ્ટને ઘસવાવડે ઉત્પન્ન કરેલા અગ્નિમાં હોમ કર્યો. તે અગ્નિથી થયેલી ભસ્મની તેઓએ વિધિવડે બે રક્ષા પોટલી કરીને બંનેને હાથે બાંધી. પછી ' તમે પર્વતની જેવા આયુષ્યવાળા થાઓ ' એવું પ્રભુના કાનમાં કહી, પાષાણના બે ગોળાનું તેઓએ આસ્ફાલન કર્યું; પછી પ્રભુને અને માતાને સૂતિકાગૃહમાં લઈ જઈ શય્યા ઉપર સુવારી, તેઓ ઉંચેસ્વરે મંગળ ગીત ગાવા લાગી.

તે વખતે પ્રભુના ચરણકમળની પાસે જવાને ઈચ્છતા હોય તેમ સર્વ ઈંદ્રોના આસનો કંપાયમાન થયા. અવધિજ્ઞાનથી ભગવાનના જન્મને જાણી શક્ર ઇંદ્રે તે દિશા સન્મુખ સાત આઠ પગલા ભરીને તીર્થંકરને વંદના કરી. ઘંટાના ઘોષથી અને સેનાપતિની ઘોષણાથી એકઠા થયેલા દેવતાઓ પ્રભુનો જન્મોત્સવ કરવામાં ઉત્સુક થઇને ઈંદ્રની ફરતા ફરીવળ્યા. પછી ઈંદ્ર તે દેવતાઓ તથા પોતાના પરિવાર સાથે પાળક વિમાનમાં બેસી, નંદીશ્વરદ્વીપે જઈ વિમાન સંક્ષેપી એકાકી પણે પ્રભુના નિવાસગૃહ પાસે આવ્યા. પ્રથમ નિવાસગૃહને પોતાના નાના વિમાન સહિત પ્રદક્ષિણા કરી, ઇશાન દિશામાં વિમાનને મુકી નીચે ઉતર્યા. પછી ઇંદ્રે પ્રભુના વાસગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો અને પ્રભુનું દર્શન થતાંજ તેમને ભક્તિથી પ્રણામ કર્યો. ત્યાં જિનેશ્વરને અને તેમની માતાને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી, પાંચ અંગોથી પૃથ્વીને સ્પર્શ કરી વારંવાર નમસ્કાર કર્યા. પછી સેનાદેવીને અવસ્વાપિનિકા નિદ્રા મૂકી, અને તેમની પાસે પ્રભુનું પ્રતિબિંબ રાખી ઈંદ્રે પોતાના પાંચ સ્વરૂપ વિકુર્વ્યા. તેઓમાં એક સ્વરૂપે પ્રભુને ધારણ કર્યા, એક સ્વરૂપે માથે છત્ર ધર્યું, બે

સ્વરૂપે બે બાજુ ચામર વિંજવા માંડયા અને એક સ્વરૂપે આગળ વજ્ર ઉછાળી ચાલવા માંડયું. એવી રીતે જયજય શબ્દ કરતા દેવતાઓના પરિવાર સાથે ઈંદ્ર પ્રભુને લઈ ક્ષણવારમાં મેરૂપર્વતના શિખર ઉપર આવ્યા.

ત્યાં અતિપાંડુકંબલા નામની શિલા ઉપર રહેલા સિંહાસનને વિષે જગત્પતિને ઉત્સંગમાં લઈ શક્ર ઈંદ્ર બેઠા. તે દરમ્યાન આસનોનો કંપ થવાથી અનાહત અવધિજ્ઞાનવડે ભગવાનનો જન્મ જાણીને તત્કાળ અચ્યુતેંદ્ર, પ્રાણત, સહસ્રાર, મહાશુક્ર, લાંતક, બ્રહ્મેન્દ્ર, માહેંદ્ર, સનત્કુમાર, ઈશાન[1], ચમર, બલિ, ધરણ, ભૂતાનંદ, હરિ, હરિસહ, વેણુદેવ, વેણુદારી, અગ્નિશિખ, અગ્નિમાણવ, વેલંબ, પ્રભંજન, સુઘોષ, મહાઘોષ, જલકાંત, જલપ્રભ, પૂર્ણ, અવશિષ્ટ, અમિત, અમિતવાહન[2], કાલ, મહાકાળ, સુરૂપ, પ્રતિરૂપ, પૂર્ણભદ્ર, માણિભદ્ર, ભીમ, મહાભીમ, કિંનર, કિંપુરૂષ, સત્પુરૂષ, મહાપુરૂષ, અતિકાય, મહાકાય, ગીતરતિ, ગીતયશા, સંનિહિત, સમાન, ધાતા, વિધાતા, ઋષિ, ઋષિપાળ, ઈશ્વર, મહેશ્વર, સુવત્સક, વિશાળક, હાસ, હાસરતિ, શ્વેત, મહાશ્વેત, પવક, પવકપતિ[3], સૂર્ય, અને ચંદ્ર[4] એ ત્રેસઠ ઇંદ્રો, સર્વઋદ્ધિ અને પરિવાર સાથે લઈ પ્રભુના જન્માભિષેકને માટે મેરૂપર્વતની ઉપર જાણે પાડોશમાં રહેતા હોય તેમ ત્વરાથી આવ્યા. પછી અચ્યુત ઈંદ્રની આજ્ઞાથી આભિયોગિક દેવતાઓએ સુવર્ણના, રૂપાના, રત્નના, સોના અને રૂપાના, સોના અને રત્નોના, રૂપાના અને રત્નોના તથા સોનાના રૂપાના અને રત્નોના તેમજ મૃત્તિકાના એક હજાર ને આઠ આઠ કલશો બનાવ્યા. તેજ પ્રમાણે ઝારીઓ, દર્પણ, સુપ્રતિષ્ટ (ડાબલા), રત્નના કરંડિઆ, થાલ, પાત્રિકા અને પુષ્પોની ચંગેરીઓ પણ તત્કાલ બનાવી. પછી ત્યાંથી નીકળીને ઈંદ્રના મનને હર્ષ ઉપજાવવાને ક્ષીર સમુદ્ર વિગેરે સમુદ્રોમાંથી અને બીજા તીર્થોમાંથી તેઓએ જલ, મૃત્તિકા અને કમલો લીધા તથા હિમાદ્રિ પર્વત ઉપરથી ઔષધી અને ભદ્રશાળ વનમાંથી ઉત્તમ પુષ્પાદિક તેમજ બીજા પણ સુગંધી દ્રવ્ય લઈને તેઓ ત્યાં આવ્યા. પછી સર્વ સુગંધી દ્રવ્ય નાખી તેઓએ ભક્તિથી તીર્થજલને સુગંધમય કરી દીધું. પછી અચ્યુત ઈંદ્ર દેવતાઓના લાવેલાં કુંભોના જલવડે પારિજાતના પુષ્પોની કુસુમાંજલિ પ્રથમ કરીને પ્રભુને સ્નાન ક-

---

૧ અહિં સુધી વૈમાનિકના શક્ર સુધાં દશ ઇંદ્રો. ૨ અહિં સુધી ભુવન પતિના વીશ ઇંદ્રો. ૩ અહિં સુધી વ્યંતરના ૩૨ ઇંદ્રો. ૪ આ બે જ્યોતિષીના ઇંદ્રો

રાવવા લાગ્યો. એ અચ્યુતેન્દ્રે કરેલા પ્રભુના સ્નાત્ર વખતે દેવતાઓ હર્ષ પામી મનોહર વાદ્ય, ગીત અને નૃત્ય કરવામાં પ્રવર્ત્યા. પછી આરણાચ્યુત ઈંદ્રે પ્રભુને દિવ્ય અંગરાગ પૂર્વક પૂજા કરી યથાવિધિ વંદના કરી. પછી શક્ર શિવાય બાકીના બાસઠ ઇંદ્રોએ પણ જગત્‌ને પવિત્ર કરનારૂં પ્રભુને સ્નાત્ર કરાવ્યું. પછી ઈશાન ઈંદ્રે પોતાના પાંચ સ્વરૂપ કરી એક સ્વરૂપે પ્રભુને ઉત્સંગમા રાખ્યા, એક સ્વરૂપે છત્ર ધર્યું, બે સ્વરૂપે બે ચામર રાખ્યા અને એકરૂપે શક્રની પેઠે વજ્ર લઈ આગળ ઉભા રહ્યા. પછી ભક્તિમાં ચતુર એવા શક્રે પ્રભુની ચારે દિશાઓમાં મોટા શીંગડાવાળા સ્ફટિકના ચાર વૃષભો કર્યા. તે વૃષભોના શૃંગના અગ્ર ભાગમાંથી મૂલમાંથી જુદી જુદી પણ પ્રાંત ભાગમાં મિશ્ર થયેલી મનોહર જલની ધારાઓ નીકળીને પ્રભુના મસ્તક ઉપર પડવા લાગી.

આ પ્રમાણે સૌધર્મકલ્પના ઇંદ્રે અતિભક્તિથી બીજા ઇંદ્રોએ કરેલા સ્નાત્રથી વિલક્ષણ પ્રકારે પ્રભુનું સ્નાત્ર કર્યું. પછી શક્ર ઈંદ્રે તે વૃષભો સંહરી લઈને જગદ્‌ગુરૂની પૂજા કરી હર્ષથી પ્રણામ કરી આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો.

'હે ભગવાન્! વિશ્વના પ્રતિપાલન કરનાર! મોટી સમૃદ્ધિઓએ સહીત અને ત્રીજા તીર્થનાથ એવા આપ ભગવંતને હું નમસ્કાર કરૂં છું. હે વિભો! જન્મથીજ પ્રાપ્ત થયેલા ત્રણ જ્ઞાન અને ચાર અતિશયોથી તમે જગતમાં વિલક્ષણ છો અને તમારામાં સ્ફુટરીતે એક હજાર લક્ષણો રહેલા છે. હમેશાં પ્રમાદી પુરૂષોના પ્રમાદના છેદનું કારણ એવું આ તમારૂં જન્મ કલ્યાણક આજે મારા જેવાના કલ્યાણને માટેજ થયું છે. હે જગત્પતિ! આ રાત્રિ આખી પ્રશંસા કરવાને યોગ્ય થઈ છે કારણ કે, જેમાં નિષ્કલંક ચંદ્રરૂપ એવા તમે પ્રગટ થયાછો. હે પ્રભુ! તમને વંદના કરવાને જા આવ્ય કરતા અનેક દેવતાઓથી આ મનુષ્યલોક હમણાં સ્વર્ગલોકના જેવો જણાય છે. હે દેવ! તમારા દર્શન રૂપ અમૃતના સ્વાદથી જેઓના ચિત્ત સંતુષ્ટ થએલા છે એવા અમૃતભોજી દેવતાઓને હવેથી જીર્ણ થયેલા સ્વર્ગના અમૃતની કાંઈ જરૂર નથી. આ ભરત ક્ષેત્રરૂપી સરોવરમાં કમળ રૂપ એવા હે ભગવાન! તમારામાં ભમરાની પેઠે મારો પરમલય થઈ જાઓ. હે અધીશ! જેઓ હંમેશ તમારૂં દર્શન કરે છે તે મનુષ્યોને પણ ધન્ય છે, કારણ કે તમારા દર્શનનો ઉત્સવ સ્વર્ગના રાજ્યથી પણ અધિક છે.

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી ઈંદ્રે પોતાના પાંચ રૂપ કરી એક સ્વરૂપે ઇશાનેંદ્ર

પાસેથી પ્રભુને લઇલીધા અને બીજા સ્વરૂપોથી પૂર્વની જેમ ક્રિયાઓ શરૂ કરી. પછી પ્રભુને વસ્ત્ર અલંકારવડે અલંકૃત કરી તેનાદેવીની પડખે મુકી ઉલ્લોચ ઉપર શ્રીદામગંડક બાંધ્યું. અને પ્રભુના ઉશીકા નીચે બે કુંડળ તથા રેશમી વસ્ત્ર યુગ્મ મુકી અવસ્પાપિની નિદ્રા અને પાસે મુકેલું અર્હંતનું પ્રતિબિંબ હરી લીધું. પછી સ્વર્ગના પતિ ઈંદ્રે આભિયોગિક દેવતાઓની પાસે કલ્પવાસી દેવતાઓમાં, ભવનપતિઓમાં, વ્યંતરોમાં અને જ્યોતિષ્ક દેવોમાં એવી ઊદ્ઘોષણા કરાવી કે જે કોઈ પ્રભુની માતાનું કે પ્રભુનું અશુભ ચિંતવશે તેના મસ્તકના સાત કડકા થશે." પછી ઇંદ્રે પ્રભુના અંગુઠામાં પાન કરવાને માટે અમૃત રસનો સંક્રમ કર્યો; કારણ કે તીર્થંકરો સ્તનપાન કરતા નથી. જ્યારે તેમને ક્ષુધા લાગે છે ત્યારે તેઓ પોતાના અંગુઠાનુંજ પાન કરે છે. પછી પ્રભુના નિરંતર સર્વ ધાત્રી (ધાવ્ય) કર્મ કરવાને માટે ઈંદ્રે પાંચ અપ્સરાઓને આજ્ઞા કરી.

આ પ્રમાણે કરી અને પ્રભુને નમીને શક્ર ઈંદ્ર ત્યાંથી નંદિશ્વર દ્વિપે અને બીજા ઈંદ્રો મેરૂથી પરભાર્યા નંદિશ્વર દ્વિપે ગયા. સર્વ સુર તથા અસુરો, નંદીશ્વર દ્વિપે આવી શાશ્વત અર્હંતોની પ્રતિમાઓનો અષ્ટાન્હિકોત્સવ કરી પોતપોતાને સ્થાને ગયા.

પ્રાતઃકાલે જિતારી રાજાએ પોતાને ઘેર પુત્રપણાને પામેલા જગત્પુજ્ય અર્હંત ભગવાનનો મોટો જન્મોત્સવ કર્યો. સર્વ નગરીમાં રાજમંદિરની જેમ ઘેર ઘેર, માર્ગે માર્ગે અને ચૌટે ચૌટે ઊત્સવ થઈ રહ્યો. પ્રભુ ગર્ભમાં હતા ત્યારે શંબા (સીંગ) નું ધાન્ય ઘણું થયું હતું તેથી રાજાએ તેમનું સંભવનાથ અથવા શંભવનાથ એવું નામ પાડયું. બાળ સ્વરૂપી જગત્પતિને વારંવાર જોઈ મહારાજા પોતાના આત્માને અમૃતમાં મગ્ન થયો હોય તેમ માનવા લાગ્યા. પ્રભુનો સ્પર્શ કરવાની ઈચ્છાથી રાજા ઉત્કૃષ્ટ માણિક્યની જેમ તેમને ઉત્સંગ, હૃદય અને મસ્તક ઉપર ધારણ કરવા લાગ્યો. ઈંદ્રે નિમેલી પાંચ ધાત્રીઓ ભક્તિને વિસ્તારી, દેહની છાયાની પેઠે પ્રભુના સમીપ ભાગને છોડતી નહોતી. કોઈવાર પ્રભુ ઉત્સંગપરથી ઉતરીને નિર્ભયપણે ભ્રમણકરી સિંહને જેમ બાળસિંહ હંફાવે તેમ તેને પકડી લેવા આવતી ધાત્રીને હંફાવતા હતા. પ્રભુ જો કે જ્ઞાનવાન છે તથાપિ લોકોને આશ્ચર્ય બતાવવાને રત્નમણિમય ભૂમિપર પડેલા ચંદ્રના પ્રતિબિંબને ગ્રહણ કરવા પોતાનો હાથ નાંખતા હતા. મનુષ્યરૂપ ધારણ કરી સમાનવયના થઈને આવે-

લા દેવતાઓની સાથે પ્રભુ ક્રીડા કરતા હતા, તેમની સાથે ક્રીડા કરવાને બીજો કોણ સમર્થ થાય? ક્રીડાથી દોડતા એવા પ્રભુની આગળ જાણે હાથીઓની નકલ કરતા હોય તેમ પોતાની ગ્રીવાને વાલતા વાળતા દેવતાઓ દોડતા હતા. રમત રમતા લીલા માત્રમાં પાડી નાખેલા અને 'રક્ષાકરો', 'રક્ષાકરો', એમ બોલતા એ દેવતાઓ ઉપર પરિણામે યોગ્ય એવી કૃપા કરતા હતા.

આ પ્રમાણે વિચિત્ર ક્રીડાઓથી અને જાત જાતની રમુજથી પ્રદોષ કાળને જેમ ચંદ્ર ઉલ્લંઘન કરે તેમ પ્રભુએ શિશુવયને ઉલ્લંઘન કર્યું. તે સમયે ચારસો ધનુષ ઉંચા અને સુવર્ણના જેવી કાંતિવાળા જગત્ ગુરૂ કૌતુકથી પુરૂષનું રૂપ ધારણ કરીને આવેલા મેરૂપર્વતની જેમ શોભવા લાગ્યા. તેમના મસ્તકનો મધ્યભાગ છત્રના જેવો ગોળ અને ઉન્નત જણાવા લાગ્યો, કેશ સ્નિગ્ધ અને શ્યામ થયા. લલાટની શોભા અષ્ટમીના ચંદ્ર જેવી થઈ. લોચન કાનની હદ સુધી વિશ્રાંત થયા. કાન સ્કંધના ભાગ સુધી લટકવા લાગ્યા. સ્કંધ વૃષભના સ્કંધ જેવા દેખાવા લાગ્યા. ભુજાઓ મોટી થઈ. છાતીનો ભાગ વિશાળ થયો. ઉદર સિંહના જેવું કૃશ થયું, સાથળ ગજેંદ્રની સુંઢ જેવા જણાવા લાગ્યા, જંઘા મૃગલીની જંઘ જેવી શોભવા લાગી, પગના ગુલ્ફનો ભાગ અલ્પ દેખાવા લાગ્યો, ચરણ કૂર્મના પૃષ્ટ જેવા ઉન્નત અને તળીયે સરખા જણાવા લાગ્યા, આંગળીઓ સરલ થઈ, રોમરાય છુટા છુટા ઊગેલા,શ્યામ તથા સ્નિગ્ધ થયા અને મુખનો શ્વાસ કમળના જેવો સુગંધી થયો. એવી રીતે નિરંતર મલિનતાએ રહિત અને સ્વભાવથીજ સર્વ અંગમાં સુંદર એવા જગત્પતિ શરદ ઋતુવડે જેમ પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર શોભે તેમ યૌવન વયથી અધિક શોભવા લાગ્યા.

એક વખતે ઉત્સવની અતૃપ્તિને લીધે માતાપિતાએ, દેવકન્યા જેવી રાજ કન્યાઓ પરણવાને પ્રભુને વિનંતી કરી. મોટા મનવાલા પ્રભુએ ભોગફલ કર્મ છે એમ જાણી માતા પિતાની આજ્ઞા પાલવાને રાજ કન્યાની સાથે પાણિ ગ્રહણ કરવાનું કબુલ કર્યું. પ્રભુની સંમતિ થઈ એટલે જિતારિ રાજાએ તથા ઈંદ્રે પ્રત્યક્ષ આવી સંભવ સ્વામીનો વિવાહ મહોત્સવ આરંભ્યો. જેમાં હાહા અને હૂહૂ નામના ગંધર્વો ગંભીર મૃદંગને વગાડી મધુર સ્વરે ગાયન કરવા લાગ્યા, રંભા તિલોત્તમા વિગેરે અપ્સરાઓ નૃત્ય કરવા લાગી અને કુલિન નારીઓ ઊંચે સ્વરે ધવલ મંગલ ગાવા લાગી. વિવાહ મહોત્સવ થઈ રહ્યા પછી હાથણીઓની સાથે હાથીની જેમ ચાતુર્યવડે રમણીય એવી એ હજારો ર-

મણીઓની સાથે પ્રભુ કોઇવાર નંદનવનના જેવી ઉદ્યાનોની શ્રેણીઓમાં,કોઇવાર રત્નગિરિના શિખર જેવા ક્રીડા પર્વતોમાં, કોઈવાર અમૃતના કુંડ જેવી ક્રીડાવાપીઓમાં, અને કોઈવાર સ્વર્ગના વિમાન જેવી ચિત્રશાલાઓમાં ક્રીડા કરવા લાગ્યા. એવી રીતે કૌમારવયમાં વિવિધ ભોગને ભોગવતા એવા પ્રભુને પંનર લાખ પૂર્વ નિર્ગમન થયા; તે સમયે જિતારી રાજાને સંસાર ઊપર વૈરાગ્ય થવાથી પ્રભુને આગ્રહ કરી મુદ્રિકા ઉપર રત્નની જેમ પોતાના રાજ્ય ઉપર તેમને સ્થાપન કર્યા. પછી રાજા સદ્ગુરૂના ચરણ કમળમાં જઈ દીક્ષા લઈને પોતાનો અર્થ સાધવા લાગ્યા. મોટા પરાક્રમવાળા સંભવ સ્વામી પણ પિતાના આગ્રહથી રાજ્યને સ્વીકારી સર્વ પૃથ્વીનું પુષ્પની માલાની જેમ રક્ષણ કરવા લાગ્યા. પ્રભુના પ્રભાવથી રાજ્યની અંદર પ્રજાઓ ઈતિ તથા ભય વિનાની અને પૂર્ણ આયુષ્ય ભોગવનારી થઈ. કોઈની ઉપર પ્રભુને ભ્રકુટી પણ ચડાવવી પડતી નહી તો ધનુષ્ય ચડાવવાની વાતનોતો અવકાશજ કયાંથી ? એવી રીતે રાજ્ય કરતા ભોગ કર્મને ખપાવતા એવા પ્રભુએ ચાર પૂર્વાંગ સહિત ચુમ્માલિશ લાખ પૂર્વ નિર્ગમન કર્યાં.

એકદા જેમનો આત્મા ત્રણ જ્ઞાનથી વ્યાપ્ત છે એવા સ્વયંબુદ્ધ પ્રભુ આ પ્રકારની સંસારની સ્થિતિ ચિંતવવા લાગ્યા “ અહો ! આ સંસારમાં વિષયના સ્વાદનું સુખ ઝેર ભેળવેલા મિષ્ટ ભોજનની જેવું આરંભમાં મધુર પણ પરિણામે અનર્થને આપનારૂં છે. ઉખર ભૂમિમાં મીઠા જલની જેમ આ અસાર સંસારમાં પ્રાણીઓને માંડમાંડ મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. એવા માનુષ્યત્વને પામીને પણ મૂઢ લોકો પગ ધોવામાં અમૃત રસ વાપરવાની જેમ તે મનુષ્ય જન્મને વિષય સેવામાંજ વ્યર્થ પણે ગુમાવે છે.” આ પ્રમાણે પ્રભુ ચિંતવતા હતા તેવામાં લોકાંતિક દેવતાઓએ આવિ વિજ્ઞપ્તિ કરી કે, ‘ હે સ્વામી ! તીર્થ પ્રવર્ત્તાવો ’ એમ કહી તે દેવતાઓ ગયા એટલે પછી દીક્ષા લેવાના ઊત્સવમાં ઊત્કંઠિત એવા પ્રભુએ સાંવત્સરિક દાન આપવાનો આરંભ કર્યો. તે વખતે ઈંદ્રે આદેશ કરવાથી કુબેરે પ્રેરેલા જંભક દેવતાઓ, નિધણીયાતું–મર્યાદાને ઊલ્લંઘન કરનારૂં,–ગિરિમાં રહેલું–શ્મશાન વિગેરે સ્થાનમાં રહેલું–ઘરની અંદર ગુપ્ત કરેલું–ઘણા કાલથી ખોવાયેલું–નષ્ટ થયેલું–એવું સુવર્ણાદિક દ્રવ્ય સર્વ જગ્યાએથી લાવીને, શ્રાવસ્તી નગરીના ચોકમાં, ત્રિકશેરીઓમાં તેમજ બીજા પ્રદેશોમાં તેના પર્વતોના શિખર જેવડા ઢગલા કરવા લાગ્યા. સ્વામીએ શેવક પુરૂષો પાસે નગરીમાં ઉંચે પ્રકારે

આઘોષણા કરાવી કે, 'જે જેનો અર્થી હોય તેણે આવીને તે માગી લેવું' તેવી રીતે અર્થીઓને દાન આપતા એવા પ્રભુ હંમેશાં એક કરોડ અને આઠ લાખ સુવર્ણ (સોનૈયા) નું દાન આપતા હતા. એ પ્રમાણે એક વર્ષમાં પ્રભુએ ત્રણશેં અઠયાશી ક્રોડ અને એંશીલાખ સુવર્ણ મુદ્રાનું દાન કર્યું. વાર્ષિક દાનને અંતે પોતાના આસન ચળિત. થવાથી ઈંદ્રો અંતઃપુરને પરિવાર સાથે લઇ ત્યાં આવ્યા. પ્રથમ પ્રભુના ગૃહને પ્રદક્ષિણા કરી ભૂમિથી ચાર આંગળ ઉંચારહી વિમાન પરથી ઉતર્યા. વિનયવાળા તે ઈંદ્રોએ ભક્તિથી પ્રભુને પ્રદક્ષિણા કરી પ્રણામ કર્યો. પછી અચ્યુત ઇંદ્રે આભિયોગિક દેવતાઓએ લાવેલા તીર્થજલના કુંભોવડે જન્માભિષેકની પેઠે પ્રભુને વિધિ પૂર્વક દીક્ષા સંબંધી અભિષેક કર્યો. બીજા ઈંદ્રોએ પણ અનુક્રમે જગત્પતિને ભક્તિથી દીક્ષા કલ્યાણક સંબંધી સ્નાત્ર કરાવ્યું. સુર અને અસુરોની પેઠે રાજાઓએ પણ તત્કાળ ભક્તિથી સંભવસ્વામિને પવિત્ર જલવડે સ્નાત્ર કરાવ્યું. પછી દેવતાઓએ, સ્નાન જલથી આર્દ્ર એવા દેવાધિ દેવનાશરીરને સુવર્ણના દર્પણની જેમ દેવદુષ્ય વસ્ત્રોથી લુંછી નાંખ્યું, અને ગોશીર્ષ ચંદનથી પ્રભુને વિલેપન કરી દિવ્ય રેશમી વસ્ત્રો ભક્તિથી ધારણ કરાવ્યા, જાણે હીરાની ખાણનું સર્વસ્વ હોય તેવો મુગટ પ્રભુના મસ્તક ઉપર આરોપણ કર્યો, જાણે આકાશે મુક્તામણિમય[1] હોય તેવા બે કુંડલ કાનમાં પહેરાવ્યા, કંઠમાં હિમાચળ ઉપરથી પડતા ગંગાના પ્રવાહ જેવો હાર પહેરાવ્યો, બાહુપર જાણે સૂર્ય કિરણના રચેલા હોય તેવા કેયૂર[2] અને કંકણ[3] ધરાવ્યા અને ચરણ કમળમાં કુંડલાકાર કરેલા નાળત્રા જેવા કડાં પહેરાવ્યા. એ પ્રમાણે પ્રભુને ભૂષણો ધારણ કરાવ્યા પછી સ્વામીને માટે સામંત રાજાઓએ ચરણ પીઠ સહિત સિંહાસન વાળી સિદ્ધાર્થા નામે એક શિબિકા રચાવી. અચ્યુત ઈંદ્રે પણ આભિયોગિક દેવતાઓની પાસે એક શિબિકા વિકૃત કરાવી, તે વૈમાનિક દેવતાના વિમાનોની જાણે અધિષ્ટાયક દેવી હોય તેવી જણાવા લાગી. અચ્યુત ઇંદ્રે, તે શિબિકાને શ્રી ચંદનમાં અગરૂ ચંદનની જેમ રાજાઓની શિબિકામાં અંતર્હિત કરી દીધી. પછી ઈંદ્રે જેમને હાથનો ટેકો આપ્યો છે એવા પ્રભુ શિબિકાપર આરૂઢ થયા અને હંસ જેમ કમલ ઉપર બેસે તેમ અંદરના સિંહાસનપર બેઠા. ધોરી ઘોડાઓ જેમ મોટા રથને વહન કરે તેમ પ્રથમ મનુષ્યોએ અને પછી ઘનવાત જેમ પૃથ્વીને વહન કરે તેમ દેવતાઓએ તે શિબિકાને ઉપાડી. તે વખતે ચારે તરફ મેઘના ગર્જારવની

---

૧ સૂર્ય ચંદ્રજેવા. ૨ બાજુબંધ. ૩ વીરવલય.

જેમ વાજિત્રો વાગવા લાગ્યા. ગંધર્વો, કાનમાં અમૃત જેવું ગાયન કરવા લાગ્યા, અપ્સરાઓ વિચિત્ર અંગહાર કરી નૃત્ય કરવા લાગી, બંદીજનો સ્તુતિપાઠ કરવા લાગ્યા બ્રાહ્મણો બ્રહ્મ [વેદ] ને ગાવા લાગ્યા કુલની વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ ઉચ્ચસ્વરે મંગલ આશિષ આપવા લાગી, કુલીન કાંતાઓ મનોહર ધવલ મંગલ ગાવા લાગી, આગળ, પછવાડે અને બે પડખે દેવતાઓ અશ્વની પેઠે ચેષ્ટા કરવા લાગ્યા, અને લોકો નેત્રને પ્રફુલ્લિત કરી જોવા લાગ્યા તથા આંગલીઓથી પ્રભુને બતાવવા લાગ્યા. આવા મહોત્સવ પૂર્વક સ્થાને સ્થાને નગરના લોકોના મંગલ આચારને ગ્રહણ કરતા, જાણે અમૃતની દૃષ્ટિ કરતી હોય તેવી દૃષ્ટિથી જગતને આનંદ આપતા, દેવતાઓએ ચામરોથી વીંજેલા અને માથે છત્રને ધારણ કરતા પ્રભુ શ્રાવસ્તી નગરીના મધ્ય ભાગમાં પસાર થઈને સહસ્રામ્ર વનમાં આવ્યા, હારની પેઠે દીક્ષાને ગ્રહણ કરવાને ઈચ્છતા જગદ્ગુરૂ, વૃક્ષ ઉપરથી જેમ મયૂર ઉતરે તેમ શિબિકારત્ન પરથી ઉતર્યા. તરતજ માલ્ય અને સર્વ અલંકારાદિકનો પ્રભુએ ત્યાગ કર્યો અને ઈંદ્રે આપેલું દેવદૂષ્ય વસ્ત્ર સ્કંધ ઉપર ધારણ કર્યું. માગશર માસની પૂર્ણિમાએ ચંદ્રમા મૃગશિર નક્ષત્રમાં આવતાં દિવસના પાછલા ભાગમાં છઠ્ઠ તપને કરનારા પ્રભુએ એક લીલામાત્રમાં જાણે પૂર્વે ઉપાર્જેલા કલેશો (કર્મો) હોય તેમ પોતાના મસ્તકના કેશનો પાંચ મુષ્ટિ વડે લોચ કર્યો. તત્કાલ ઈંદ્રે તે કેશને પોતાના વસ્ત્રના છેડામાં શેષ (પ્રસાદી) ની પેઠે લઈ ક્ષીરસમુદ્રમાં ક્ષેપન કર્યા. ક્ષીરસમુદ્રથી પાછા આવીને ઈંદ્રે તરતજ દ્વારપાળની જેમ સુર, અસુર અને મનુષ્યોના કોલાહળને મુષ્ટિ સંજ્ઞા વડે નિવૃત્ત કર્યો. પછી ' સર્વ સાવદ્ય યોગનું હું પ્રત્યાખ્યાન કરૂં છું ' એમ બોલતા પ્રભુએ, દેવતા વિગેરે પર્ષદાની સમક્ષ ચારિત્રનો સ્વીકાર કર્યો. જાણે કેવળજ્ઞાનનો એક સત્યંકાર (કોલ) હોય તેવું મનઃપર્ય્યવ નામે ચોથું જ્ઞાન તેજ વખત પ્રભુને પ્રાપ્ત થયું[1] તે વખતે જાણે અગ્નિમાં નાખેલા હોય તેમ એકાંત દુઃખ વડે દગ્ધ થયેલા નારકી જીવોને ક્ષણવાર સુખ થયું. દીક્ષાને ગ્રહણ કરતા ત્રિલોક પતિની સાથે બીજા એક હજાર રાજાઓએ પણ તૃણની જેમ રાજ્યનો ત્યાગ કરી સ્વેચ્છાએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પછી ઈંદ્રે ભગવાનને નમસ્કાર કરી, અંજળિ જોડીને ભક્તિથી ભરપૂર એવી વાણીથી આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો.

" ચાર પ્રકારના જ્ઞાનને ધારણ કરનારા, ચતુર્વિધ ધર્મને બતાવનારા, અને

---

૧ વિપુળમતિ મનઃ પર્યવ જ્ઞાન જેને થાય તેને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ જરૂર થાયજ છે.

ચાર પ્રકારની બુધ્ધિવાળા પ્રાણીઓના ગણને પ્રીતિ આપનારા હે પ્રભુ! તમે જય પામો. હે ત્રણ જગતના પતિ તીર્થંકર! આ ભરત ક્ષેત્રની ભૂમિને ધન્ય છે કે જેમાં જંગમ તીર્થરૂપ તમે વિહાર કરશો. હે નાથ! જેમ પંકજ (કમળ) કાદવમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે તથાપિ તે કાદવની સાથે લેપાતું નથી–તેમ તમે સંસારમાં વસોછો તે છતાં તેમાં લિપ્ત થતા નથી. હે જગત્ પ્રભુ! કર્મ રૂપી પાશને છેદવામાં સમર્થ ખડ્ગ ધારા જેવું તમારૂં આ મહાવ્રત જય પામે છે. તમે મમતા રહિત છતાં કૃપાલુ છો, નિર્ગ્રંથ છતાં મોટી ઋદ્ધિ વાળા છો, તેજસ્વી છતાં સૌમ્ય છો અને ધીર છતાં સંસારથી ભય પામેલા છો. મનુષ્ય છતાં દેવતાઓને અત્યંત પુજવા યોગ્ય એવા તમે વિહાર કરીને વિશ્વને તારનારૂં પારણું કરાવશો. હે સ્વામી! રોગીને ઔષધની જેમ અવિરતી એવા મને મોટા ઉપકારને ઉત્પન્ન કરનારૂં તમારૂં દર્શન થયેલું છે. હે ત્રણ જગતનાનાથ! હું તમારી પાસે એટલું માગુંછું કે, મારૂં મન તમારામાં જાણે વ્યાપ્ત હોય, કોતરાયેલું હોય અને હંમેશા જોડાએલું હોય તેમ રહ્યા કરજો."

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને શક્ર ઈંદ્ર તથા અચ્યુતાદિ ઇંદ્રો પ્રભુના સાનિધ્યને સ્મરણ કરતા કરતા પોત પોતાને સ્થાનકે ગયા. બીજે દિવસે એજ નગરીમાં પ્રભુ, સુરેંદ્રદત્ત રાજાને ઘેર પારણું કરવાની ઈચ્છાથી ગયા. પ્રભુને આવેલા જોઇ રાજા હર્ષિત થયો અને ભક્તિથી નમસ્કાર કરી, ઉત્તમ દુધપાક (ક્ષીર) લઈને 'આ ગ્રહણ કરો' એમ કહેવા લાગ્યો. જગતમાં અદ્વિતિય પાત્રરૂપ એવા પ્રભુએ તે પાયસાન્નને એષણીય, કલ્પનીય અને પ્રાસુક ધારીને પોતાના હસ્તરૂપી પાત્રમાં ગ્રહણ કર્યું. સ્વાદમાં જેનું મન અલુબ્ધ છે એવા પ્રભુએ તે પાયસાન્નથી દાતારને કલ્યાણ કરનારૂં અને ફક્ત પ્રાણને ધારણ કરનારૂં પારણું કર્યું. તે વખતે દિગ્ગજની ગર્જના જેવો દુંદુભિનો નાદ થયો, તુટી ગયેલી મોતીની માળામાંથી મોતી ખરીપડે તેમ આકાશમાંથી દિવ્ય વસુ (ધન) ની ધારા થઈ, નંદન વનનું જાણે સર્વસ્વ હોય તેવા પુષ્પોની વૃષ્ટિ થઇ, દિગ્ગજોના મદના જેવો સુગંધી જલનો વર્ષાદ થયો, જાણે એક રાશે ધરી રાખ્યા હોય તેમ દેવતાઓએ વસ્ત્રોનો ઉત્ક્ષેપ કર્યો અને 'અહોદાન, મહાદાન તથા સુદાન' એવી આકાશ વાણી થઈ. જે ઠેકાણે ભગવંતે પારણું કર્યું તે ઠેકાણે સુરેંદ્રદત્તે એક સુવર્ણ મણિમય પીઠ રચાવ્યું. રાજા સુરેંદ્રદત્ત પ્રભુના ચરણની પેઠે તે પીઠની ત્રિકાલ પૂજા કરતો અને પૂજ્યા કર્યા શિવાય કદિપણ જમતો નહીં.

ભગવાન્ સંભવનાથ પ્રભુએ ત્યાંથી નીકળીને અનેક ગ્રામ, દ્રોણ મુખ, નગર, ખાણ, કર્બટ, ખેટ, મંડબ, પત્તન, વન અને બીજા નવાનવા સ્થાનોમાં એકાગ્ર દ્રષ્ટિ રાખી ચાદ વર્ષ સુધી વિહાર કર્યો. વિહાર કરતાં કરતાં પ્રભુ નવા નવા અભિગ્રહો કરતા હતા, ઊદ્વેગ શિવાય બાવીશ પરિસહોને સહન કરતા હતા, મનોગુપ્તિ વચનગુપ્તિ અનેકાયગુપ્તિને ધારણ કરતા હતા, પાચ સમિતિનો સ્વીકાર કરતા હતા, અને મૌન રાખી નિર્ભયપણે સ્થિર રહેતા હતા. અનુક્રમે સહસ્રાગ્ર વનમાં સાળ વૃક્ષની નીચે શુક્લ ધ્યાનને બીજે પાયે વર્તતા પ્રભુએ કાયોત્સર્ગ કર્યો. એ ધ્યાનમાં વર્તતાં પ્રભુને વૃક્ષના સુકાં પત્ર જેમ ખરીપડે તેમ ચાર પ્રકારના ઘાતીકર્મ ક્ષય થઈ ગયા એટલે કાર્તિક માસના કૃષ્ણ પક્ષની પંચમીને દિવશે ચંદ્રમા મૃગશિર નક્ષત્રમાં આવ્યે-સતે, ષષ્ટ તપ કર્યો છે જેણે એવા પ્રભુને ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન કાળની સર્વ વસ્તુને બતાવવામાં ભગીન રૂપ એવું ઊજ્વળ કેવળજ્ઞાન ઊત્પન્ન થયું. તે વખતે પરમાધાર્મિકોએ કરેલા, ક્ષેત્રથી ઉત્પન્ન થયેલા અને પરસ્પર નિપજાવેલા દુઃખોનો નાશ થવાથી નારકીઓને પણ ક્ષણવાર સુખ થયું અને સર્વે સુર અસુ-રના ઈંદ્રો પોતાના આસન ચળિત થવાથી કેવળજ્ઞાનનો મહિમા કરવાને ત્યાં આવ્યા. પછી સમવસરણ કરવાને માટે વાયુ કુમાર દેવતાઓએ એક યોજન સુધી પૃથ્વીને સાફ કરી અને મેઘ કુમાર દેવોએ તેમાં સુગંધી જલનો છંટકાવ કર્યો. પછી વ્યંતરોએ સુવર્ણ અને રત્નના પાષાણોથી ભૂમિને બાંધી લીધી, અને તે ઉપર પાંચ વર્ણના પુષ્પો વેરી દીધા. તે પછી તેઓએ ચારે દિશાઓમાં શ્વેત છત્ર, ધ્વજા સ્તંભ અને મઘર મુખાદિ ચિન્હોથી સુશોભિત એવા ચાર તોરણો વિકુર્વ્યા. તેમની વચમાં ભવન પતિઓએ રત્નની પીઠ બનાવી તેની ચોતરફ સુ-વર્ણના કાંગરા વાળો એક રૂપાનો કીલ્લો રચ્યો. તેની મધ્યમાં જ્યોતિષ્ક દેવોએ, પૃથ્વી રૂપી સ્રીનું જાણે કંકણ હોય તેવો રત્નના કાંગરાવાળો સુવર્ણનો કીલ્લો કર્યો. તેની ઉપર વિમાન પતિઓ (વૈમાનિકો) એ માણિક્યના કાંગરા વાળો રત્નમય કીલ્લા કર્યો. પ્રત્યેક કીલ્લાને ચાર ચાર દરવાજા મુકયા. બીજા મધ્યના કીલાની અંદર ઈશાન કૂણમાં દેવતાઓએ એક દેવછંદ રચ્યો. ત્રિજા કીલ્લાની પૃથ્વીના મધ્ય ભાગમાં વ્યંતરોએ બે કોશ અને આઠસો ધ-નુષ ઉંચુ એક ચૈત્ય વૃક્ષ બનાવ્યું. તેની નીચે મણિમય પીઠ બાંધીને એક પાદપીઠ વાલું રત્નનું સિંહાસન કર્યું. તે દેવછંદ ઉપર ત્રણ સુંદર છત્રો રચ્યા અને બે પ-ડખે ચંદ્રના જેવા ઉજ્વળ ચામરને ધારણ કરાવી બે યક્ષોને ઉભા રાખ્યા. અને

પરમ પ્રભુના ધર્મ ચક્રિપણાને સૂચવતું પ્રકાશમાન ધર્મ ચક્ર સમોસરણના આગળના ભાગમાં સ્થાપન કર્યું. પછી દેવતાઓએ સંચાર કરેલા સુવર્ણના નવ કમલ ઉપર ચરણને આરોપણ કરતા, અને કોટી દેવતાઓએ વીંટાએલા પ્રભુએ પૂર્વ દ્વારથી સમોસરણમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં જઇ ચૈત્ય વૃક્ષને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ **'नमस्तीर्थाय'** એમ બોલીને પ્રભુ દેવછંદમાં રહેલા સિંહાસનપર પૂર્વાભિમુખે આરૂઢ થયા. તરતજ વ્યંતરોએ સ્વામીના પ્રભાવથી બીજી ત્રણ દિશાઓમાં પણ રત્નના સિંહાસન ઉપર પ્રભુના પ્રતિબંબોને સ્થાપન કર્યા. તે સમયે પ્રભુના મસ્તકના પાછલા ભાગમાં ભામંડળ થયું, આગલના ભાગમાં ઈંદ્રધ્વજ થયો અને આકાશમાં દુંદુભિનો નાદ થયો. પછી પૂર્વદ્વારથી પ્રવેશ કરી અને પ્રભુને નમસ્કાર કરીને સાધુઓ અગ્નિકૂણમાં બેઠા અને વૈમાનિક સ્ત્રીઓ તથા સાધ્વીઓ તેમની પાછળના ભાગમાં ઉભી રહી. ભવનપતિ, જ્યોતિષ્ક અને વ્યંતરની સ્ત્રીઓ દક્ષિણ દ્વારથી પ્રવેશ કરી પ્રભુના ચરણને નમી નૈરૂતકૂણમાં બેઠી. ભવનપતિ, જ્યોતિષ્ક અને વ્યંતર દેવતાઓ પશ્ચિમ દ્વારથી પ્રવેશ કરી પ્રભુને નમી વાવ્યકૂણમાં અનુક્રમે બેડા. વૈમાનીક દેવતા, નર અને નારીઓ ઉત્તર દ્વારથી પ્રવેશ કરી સ્વામીને નમી અનુક્રમે ઈશાન દિશામાં બેડા. એવી રીતે પહેલા કીલ્લામાં શ્રીમાન્ ચતુર્વિધ સંઘ, બીજા કીલ્લામાં તિર્યંચ અને ત્રીજા કીલ્લામાં સર્વે વાહનો ગોઠવાયા. પછી શક્રઇંદ્રે સ્વામીને નમસ્કાર કરી અંજલિ જોડીને ભક્તિ સહિત વાણીથી આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો.

હે પ્રભુ! સર્વના તમે ન બોલાવ્યા છતાં પણ સહાયકારી છો, કારણ શિવાય વાત્સલ્યવાન છો, પ્રાર્થના કર્યા વગરના ઉપકારી છો અને સંબંધ વગરના બાંધવ છો. તેથી હે નાથ! અભ્યંગ કર્યા વગર સ્નિગ્ધ હૃદયવાળા, મળાપકર્ષણ વિના ઉજ્વળ વચનને બોલનારા, પ્રક્ષાલન કર્યા વગર નિર્મલ શીળવાળા અને શરણ કરવાને લાયક એવા તમારા શરણનો હું આશ્રય કરૂં છું. હે સ્વામી! શાંત છતાં વીર વ્રતવાળા, શમતાવાન અને સર્વમાં સરખી રીતે વર્ત્તનારા એવા તમોએ કર્મરૂપી કુટિલ કાંટાને અત્યંત કૂટી નાખ્યાં છે. [1]અભવ છતાં મહેશ, અગદ છતાં નરકને છેદનાર (કૃષ્ણ) અને અરાજસ છતાં બ્રહ્મરૂપ એવા તમને અમે નમસ્કાર

---

૧ અભવ-શંકર નહી અથવા જેને ભવ કરવા રહ્યા નથી એવા. અગદ-ગદા નામના આયુધને નહી ધારણ કરનારા અથવા ગદ જે રોગ તે જેને નથી એવા. અરાજસ--રજો ભાવ જે વિષયાભિલાષ તે જેને નથી એવા. આ વિરોધાભાસ અલંકાર છે.

કરીએ છીએ. હે પ્રભુ! સિંચન કર્યા શીવાય ફલદ્રૂપ, અને પડવા વગર મોટા વધેલા એવા તમે સંકલ્પ રહિત કલ્પવૃક્ષ છો. માટે તમારાથી મને મોટું ફળ પ્રાપ્ત થાઓ. હે સ્વામિ! દ્રવ્યાદિ સંગરહિત, મમતાએ વર્જિત, કૃપાલુ, મધ્યસ્થ અને જગતને પાલન કરનાર એવા આપ જિનેશ્વરનો હું કોઈપણ પ્રકારના ત્રિશૂળાદિ ચિન્હ વિનાનો કિંકર છું. હે નાથ! નહી ગોપવેલા રત્નના નિધિરૂપ, વાડ વિનાના કલ્પવૃક્ષરૂપ અને નહી ચિંતવેલા ચિંતામણિરૂપ એવા તમારે વિષે આ મારા આત્માને મેં અર્પણ કરેલો છે. હે પ્રભુ! હું ફલની ચિંતાથી રહિત છું અને તમારી મૂર્તિ ફલરૂપજ છે તેથી 'શું કરવું' એવા વિચારમાં જડ થયેલા મને, મારે શું કરવું જોઇએ તે બતાવવાનો પ્રસાદ કરો." આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને ઇંદ્રના વિરામ પામ્યા પછી ભગવાન્ સંભવ પ્રભુએ વિશ્વનો ઉપકાર કરવાની ઇચ્છાથી આવી રીતે દેશના દેવાનો આરંભ કર્યો.

આ સંસારમાં વસ્તુતાએ સર્વ વસ્તુ અનિત્ય છે, તથાપિ પ્રથમ લાગતી સહજ માત્ર મીઠાશના સુખને માટે પ્રાણીઓને તેમાં મુર્છા રહ્યા કરે છે. પોતાથી, બીજાઓથી અને બન્ને તરફથી જેઓને આપત્તિ હમ્મેશાં આવ્યા કરે છે એવા પ્રાણીઓ યમરાજના દાંતરૂપ યંત્રમાં રહીને પણ અહા! કેવા કષ્ટથી જીવે છે! અનિત્યતા, વજ્ર જેવા દેહોને પણ સપડાવે છે તો આ કદલીના ગર્ભજેવા પ્રાણીઓની તો શી વાત કરવી? જો કદિ આ અસાર શરીરને સ્થિર કરવાને કોઇ ઈચ્છે તો તે જુના અને સડેલા ઘાસના બનાવેલા ચાડીઆના પુરૂષનેજ સ્થિર કરવાને ઇચ્છે છે એમ સમજવું. મરણરૂપી વાઘની મુખ ગુફામાં વસનારા પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરવાને માટે મંત્ર તંત્ર અને ચિકિત્સા સર્વે નકામા છે. જેમ જેમ પુરૂષ વયમાં વધતો જાય છે તેમ તેમ પ્રથમ તેને જરાવસ્થા ગ્રસ્ત કરતી જાય છે અને પછી તેને માટે યમરાજ ત્વરા કરે છે. અહા! પ્રાણીઓના જન્મને ધિક્કાર છે! 'આ શરીર યમરાજાને વશ રહેલું છે' એમ જો ખરેખરૂં જાણવામાં આવે તો પછી કોઇ પણ પ્રાણી અન્નના ગ્રાસને ગ્રહણ કરી શકિ નહીં તો પાપ કર્મની તો વાતજ શી કરવી? જેમ પાણીમાં પરપોટા ઉત્પન્ન થઈ થઈને વિલય પામી જાય છે તેમ પ્રાણીઓના શરીર ક્ષણ ક્ષણમાં ઉત્પન્ન થઈને વિલય પામે છે. સમદૃષ્ટિવાળો કાલ, ધનાઢય કે નિર્ધન, રાજાકે રાંક, સમજુકે મૂર્ખ અને સજ્જન કે દુર્જન સર્વનો સરખી રીતે સંહાર કરવાને પ્રવર્ત્તે છે. એ કાળને ગુણમાં દાક્ષિણ્યતા નથી અને દોષોમાં દ્વેષ નથી પણ તે તો મોટા અરણ્યને દાવાનળની જેમ સર્વે પ્રાણીઓનો સંહારજ કર્યા કરે છે. કુશાસ્ત્રથી મોહ પામેલા પુરૂષોએ

'કાઇપણ ઉપાયથી આ કાયા નિરપાય થાય' એવી શંકા પણ કરવી નહીં. જેઓ મેરૂપર્વતનો દંડ અને પૃથ્વીનું છત્ર કરવાને સમર્થ હોય છે તેઓ પણ પોતાને વા બીજાને મૃત્યુથી બચાવવાને સમર્થ થતા નથી: કીડાથી માંડીને ઇંદ્ર સુધી તે યમરાજનું શાસન સમર્થ રીતે પ્રવર્ત્તે છે. તેમાંથી કાઈ રીતે કાલને વંચના કરવાની વાત ડાહ્યો માણસ તો બોલેજ નહીં. કદિ કોઈએ પોતાના પૂર્વજોમાંથી કોઈને પણ જો જીવતો રહેલો જોયો હોય તો તે કાલને વંચના કરવાની વાત ન્યાય માર્ગથી ઉલટી રીતે પણ સંભવે ખરી પણ તેવું તો જણાતું નથી. 'બલ અને રૂપને હરણ કરનારી વૃદ્ધાવસ્થાથી શીથીલ થવાય છે' એ વાતના અનુભવથી વિદ્વાન પુરૂષોને તો 'યૌવન વય અનિત્ય છે' એવી ખાત્રી થવીજ જોઈએ. કામિનીઓ કામદેવની લીલાથી યૌવન વયમાં જેની ઈચ્છા કરતી હતી, તેજ પુરૂષોને વૃદ્ધાવસ્થામાં તેઓ થુંકી થુંકીને ત્યજી દે છે. ધનવાન પુરૂષોએ જે ધન ઘણા કલેશથી મેળવી ઉપભોગ કર્યા વગર રક્ષણ કરીને એકઠું કરી રાખ્યું હોય છે તે પણ ક્ષણ વારમાં વિનાશ પામી જાય છે. જોતા જોતામાં અવશ્ય નાશ પામી જતાં એવા ધનવાનના ધનને ફીણ, પરપોટા અને વિજળીની ઉપમા કેમ ન આપી શકાય ? પોતાનો વા બીજાનો ગમે ત્યાં ન્યાસ કરો તેમજ વિકાર કે અપકાર કરો પણ આ સંસારમાં મિત્ર કે બંધુ જનોના જે સમાગમો છે તે છેવટે વિનાશ પામનારા છે. જેઓ હંમેશાં અનિત્યતાનું ધ્યાન કરે છે તેઓ પોતાનો પુત્ર મૃત્યુ પામી જાય તોપણ તેનો શોક કરતા નથી; અને જે મૂઢ, નિત્યતાનો આગ્રહ રાખે છે તે પોતાની એક દિવાલ પડીજાય ત્યારે પણ રૂદન કરે છે. શરીર, યૌવન, ધન અને બંધુ વિગેરેજ ફક્ત અનિત્ય છે, એમ નથી પણ આ સઘળું સચરાચર જગતજ અનિત્યપણે રહેલું છે. આવી રીતે આ સર્વને અનિત્ય જાણીને પ્રાણીઓએ પરિગ્રહનો ત્યાગ કરી નિત્ય સુખવાળું શાશ્વત પદ (મોક્ષ) મેળવવાને માટે પ્રયત્ન કરવો."

આ પ્રમાણે પ્રભુની દેશના સાંભળીને તત્કાલ ઘણા પુરૂષો અને સ્ત્રીઓએ સ્વામીના ચરણ કમળની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પછી ચારૂ વિગેરે ગણધરોને પ્રભુએ સ્થિતિ, ઉત્પાદ અને નાશ એવી ત્રિપદીનો ઉદ્દેશ કર્યો. એ ત્રિપદીને અનુસરીને એકસો ને બે ગણધરોએ ચૌદપૂર્વ સહિત દ્વાદશાંગી રચી. પછી પ્રભુએ ઉઠી ઈંદ્રે લાવેલો વાસ ક્ષેપ તેમના ઉપર નાખીને તેમને દ્રવ્યાદિકવડે અનુયોગ તથાં ગણની અનુજ્ઞા આપી. તે સમયે દેવતા અને મનુષ્યોએ પણ દુંદુભિનો અવાજ કરી ગણધરોની ઉપર વાસ ક્ષેપ કર્યો અને તે ગણધરો પ્રભુની વાણીને

ગ્રહણ કરવાને ઊભા રહ્યા. પછી પ્રભુએ પૂર્વાભિમુખે ફરીવાર દિવ્ય સિંહાસનપર બેસીને તે ગણધરોને શિક્ષારૂપ દેશના આપી. પછી જ્યારે પોરૂષી પૂર્ણ થઈ ત્યારે પ્રભુએ દેશના સમાપ્ત કરી. તે વખતે રાજભવનમાંથી આઢક પ્રમાણ શાળીનો બળિ આવ્યો. તે બળિને આકાશમાં ઊડાડયો એટલે તેમાંથી ખરી પડેલો અર્દ્ધ ભાગ આકાશમાંથી દેવતાઓએ લીધો અને બીજો અર્ધ ભાગ રાજાએઅને બીજા લોકોએ હર્ષથી સમભાગે વ્હેંચી લીધો. પછી તીર્થંકર ભગવાને ઊઠી ઉત્તર દ્વારથી નીકલીને જોકે પોતે શ્રાંત થયા ન હતા તોપણ તેમણે બીજા ગઢમાં રચેલા દેવછંદ ઉપર વિસામો લીધો; કારણ કે એવી મર્યાદા છે. પછી ગણધરોના અગ્રણી ચારૂ ગણધરે પ્રભુના ચરણ પીઠ ઉપર બેસીને સ્વામીના પ્રભાવથી સંશયને છેદનારી દેશના આપી. બીજી પોરસી પૂર્ણ થઈ એટલે ચારૂ ગણધર કાલવેલાએ જેમ શાસ્રના અધ્યયનથી વિરામ પામે તેમ દેશનાવિધિથી વિરામ પામ્યા. તે પછી સુર, અસુર અને રાજાઓ વિગેરે જેમ ઊત્સવ ઊપર આવેલા લોકો ઉત્સવ વીત્યા પછી ચાલ્યા જાય તેમ પ્રભુને નમસ્કાર કરીને હર્ષથી પોત પોતાને સ્થાને ગયા.

તે સંભવનાથ સ્વામીના તીર્થમાં ત્રિમુખ નામે એક યક્ષ ઉત્પન્ન થયો, તેને ત્રણ નેત્ર, ત્રણ મુખ, અને છ હાથ હતા; તેનો શ્યામવર્ણ હતો; મયૂરનું તેને વાહન હતું; જમણી તરફની ત્રણ ભુજાઓમાં તેણે નકુલ, ગદા અને અભયને ધારણ કર્યા હતા અને ડાબી તરફની ત્રણ ભુજાઓમાં બીજોરૂં, માળા અને અક્ષસુત્ર રાખેલા હતા. તેવીજ રીતે તે તીર્થમાં ' દુરિતારિ ' નામે એક દેવી (યક્ષણી) ઉત્પન્ન થઈ. તેને ચાર ભુજાઓ હતી, વર્ણ ગૌર હતો અને મેષનું વાહન હતું. દક્ષિણ તરફની બે ભુજાઓમાં વરદ અને અક્ષસુત્રથી અને વામ તરફની બે ભુજાઓમાં સર્પ અને અભયથી તે શોભી રહ્યા હતા. એ ત્રિમુખ યક્ષ અને દુરિતારિ દેવી બંને પ્રભુના શાસન દેવતા થયા. તેઓ નિરંતર પ્રભુની પાસે આત્મ રક્ષકની જેમ રહેવા લાગ્યા. તેપછી ચોત્રીશ અતિશય વાળા સંભવનાથ પ્રભુએ સાધુઓના પરિવાર સાથે તે સ્થાનથી બીજે વિહાર કર્યો. વિહાર કરતા પ્રભુને બે લાખ સાધુઓ, ત્રણ લાખ અને છત્રીશ હજાર સાધ્વીઓ, બે હજાર અને દોઢસો ચૌદ પૂર્વ ધારી, નવ હજાર અને છસો અવધિજ્ઞાની, બાર હજાર અને દોઢસો મનઃપર્યવ જ્ઞાની, પંદર હજાર કેવળ જ્ઞાની, ઓગણીશ હજાર અને આઠસો વૈક્રિય લબ્ધિ વાળા, બાર હજાર વાદ લબ્ધિવાળા, (વાદી) બે લાખને ત્રાણુ હજાર શ્રાવકો,

અને છ લાખને છત્રીશ હજાર શ્રાવીકાઓનો પરિવાર થયો. પ્રભુએ કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી ચાર પૂર્વાંગ અને ચૌદ વર્ષોથી ન્યૂન એવા એક લાખ પૂર્વ સુધી વિહાર કર્યો. પછી સર્વજ્ઞ પ્રભુ પોતાનો મોક્ષ કાલ સમિપ જાણીને પરિવાર સહિત સમેત શિખર પર્વતે આવ્યા. ત્યાં તેમણે એક હજાર મુનીઓ સાથે પાદપોપગમ નામે અનશન કર્યું. તે વખતે સુર અસુરોના ઈંદ્રો, પરિવાર સાથે ત્યાં આવીને ભક્તિથી પ્રભુની સેવા કરવા લાગ્યા. એક માસને અંતે પર્વતની જેમ નિષ્કંપ એવા પ્રભુએ સર્વ યોગને નિરોધ કરનારૂં શૈલેશી નામે છેલ્લું ધ્યાન પ્રાપ્ત કર્યું. અને ચૈત્ર માસની શુકલ પંચમીને દિવસે ચંદ્ર મૃગશિર નક્ષત્રમાં આવતા, ચાર અનંતને સિદ્ધ કરતા એવા સંભવનાથ પ્રભુ નિર્બાધ પદ (મોક્ષ) ને પામ્યા. જાણે પ્રભુના અંશ હોય તેવા નિર્મળ એક હજાર મુનિઓ પણ તેજ વિધિથી તેજ પદને પામ્યા પ્રભુએ કુમારપણામાં પંનર લાખ પૂર્વ, રાજ્યમાં ચાર પૂર્વાંગ સહિત ચુમાલિશ લાખ પૂર્વ અને દીક્ષામાં ચાર પૂર્વાંગે વર્જિત એક લાખ પૂર્વ એવા રીતે એકંદર સાઠ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય ભોગવ્યું અને અજિતનાથ સ્વામીના નિર્વાણ પછી ત્રીશ લાખ ક્રોટી સાગરોપમ ગયા ત્યારે સંભવનાથ પ્રભુ નિર્વાણ પદને પામ્યા. સંભવનાથ પ્રભુનો શરીર સંસ્કાર તેમજ બીજુ પણ જે યોગ્ય કર્મ હતું તે ઈંદ્રોએ યથા વિધિ કર્યું પછી પ્રભુની દાઢો પણ તેઓએ યથા યોગ્ય વેંહેચી લીધી. અને દેવતાઓએ દાંત તથા અસ્થિઓ ગ્રહણ કર્યા. પછી ઈંદ્ર અને દેવતાઓ પોત પોતાને સ્થાને ગયા ત્યાં પ્રભુના અસ્થિઓ માણવ સ્તંભની ઉપર પૂજન કરવાને માટે તેઓએ ઉત્કર્ષ રીતે સ્થાપન કર્યા. તીર્થંકરોનું શું પૂજવા લાયક નથી ? અર્થાત્ સર્વ દેહ પૂજન કરવા યોગ્ય છે.

इत्याचार्य श्री हेमचन्द्र विरचिते त्रिषष्ठि शलाका पुरुष चरित्रे
महाकाव्ये तृतीये पर्वणि श्री संभवस्वामि चरित वर्णनो
नाम प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

દ્વીતીય સર્ગ

શ્રી અભિનંદન સ્વામિ ચરિત્ર.

ગુણરૂપી વૃક્ષની સમૃદ્ધિને વધારનાર, અને જગતને આનંદ કરનાર સંવર રાજાના પુત્ર શ્રી અભિનંદન સ્વામિને હું વંદના કરૂં છું. ભવ્યજનોની મોહનિદ્રાને નાશ કરવામાં પ્રાતઃકાલ રૂપ અને તત્વજ્ઞાનરૂપ અમૃતના કુંભરૂપ તે પ્રભુનું ઉજ્વલ ચરિત્ર હવે કહું છું. આ જંબુદ્વીપના પૂર્વ વિદેહમાં મંગળીક કાર્યોના ઉત્પત્તિ સ્થાન તૂલ્ય મંગલાવતી નામે એક સુંદર વિજય છે. તેમાં સમુદ્રની પેઠે સર્વ રત્નોની ખાણ અને પૃથ્વીના મસ્તકપર રત્નરૂપ રત્ન સંચયા નામે સર્વ નગરીઓમાં રત્ન સમાન નગરી છે. તેમાં લક્ષ્મીથી કુબેર જેવો અને બલથી જાણે બીજો મહાબલ હોય તેવો મહાબલ નામે રાજા રાજ્ય કરે છે. ગંગા, સિંધુ અને રોહીતાશા નામની ત્રણ નદીઓથી જેમ હિમાચલ શોભે તેમ ઉત્સાહ, મંત્ર અને પ્રભુતા એ ત્રણ શક્તિઓથી તે શોભતો હતો. ચાર દાંતોથી યુવાન ગજેંદ્રની જેમ શત્રુ વર્ગને જીતનારા ચાર ઉપાયોથી[1] તે પ્રકાશી રહ્યો હતો. બુદ્ધિનો નિધિ એ રાજા અર્હંત દેવને, સાધુ ગુરૂને અને જિનોપજ્ઞ ધર્મનેજ હંમેશાં માનતો હતો. દાન, શીલ, તપ અને ભાવ એ ચાર પ્રકારના ધર્મમાં તે હંમેશા રમતો હતો, કારણ કે મહાપુરૂષોનું પુણ્ય પુણ્યાનુબંધી હોય છે.

આવો તે વિવેકી મહારાજા સર્વ ઠેકાણે અનિત્યતા જાણી અને સંસારથી ઉદ્વેગ પામી ફકત દેશ માત્ર આશ્રયના ત્યાગી એવા શ્રાવક ધર્મના આરાધનથી સંતુષ્ટ થયો નહીં, તેથી ઈંદ્રિયોને દમન કરનારાઓમાં શ્રેષ્ટ એવા તેણે વિમલસૂરીના ચરણ પાસે આવી સર્વ વિરતિપણું અંગીકાર કર્યું. સાધુપણે વિચરતો એ રાજા દુર્જનોની નિંદાથી હૃદયમાં ખુશી થતો હતો અને સજ્જનોએ કરેલી પૂજાથી ઉલટો લજ્જા પામતો હતો. પાપીલોકો તેને ક્લેશ પમાડતા તોપણ તે જરા પણ ઉદ્વેગ પામતો નહીં અને મોટા લોકો પૂજા કરતા તોપણ જરાપણ ગર્વ ધરતો નહીં. રમણીય ઉદ્યાન વિગેરેમાં વિહાર કરતો પણ તેમાં તેને રાગ થતો નહીં અને સિંહ, વ્યાઘ્ર વિગેરેથી ભયંકર એવા અરણ્યોમાં વિહાર કરવાથી તેને વિરાગ થતો નહીં. હેમંત ઋતુમાં હિમ પડવાથી ગહન એવી રાત્રિઓને હાથીના આલાન સ્તંભની જેમ નિશ્ચલપણે કાયોત્સર્ગ કરીને નિર્ગમન કરતો હતો. સૂ-

[1] શામ, દામ, ભેદ, દંડ.

ર્યની ગરમીથી ભયંકર એવી ગ્રીષ્મ ઋતુમાં તડકે રહીને કાઉસગ્ગ કરતાં છતાં પણ અગ્નિથી પવિત્ર કરેલા વસ્ત્રની જેમ ચલકતો હતો. વર્ષાઋતુમાં હાથીની પેઠે ધ્યાનવડે બે નેત્રને સ્થિર કરી વૃક્ષ નીચે પ્રતિમા ધારણ કરીને[1] રહેતો હતો જેમ ઋણ રહીત પુરૂષ વ્યાપારમાં ધન એકઠું કરે તેમ એકાવળી અને રત્નાવળી વિગેરે અનેક પ્રકારના તપ કરીને તપ સંપત્તિ મેળવી હતી. તેણે વિશ સ્થાનકોમાંના કેટલાએક સ્થાનકોના આરાધનવડે છેવટે તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. દીર્ઘકાળ પર્યંત વ્રત પાલી અનશન લઈને એ મહાબલ સાધુ મૃત્યુ પામીને વિજય વિમાનને વિષે મહર્દ્ધિક દેવતા થયા.

આ જંબૂદ્રીપમાં ભરત ક્ષેત્રની અંદર ઇંદ્રની નગરી જેવી અયોધ્યા નામે પુરી છે. તે નગરીમાં ઘેરઘેર રહેલા મણિમય સ્તંભોમાં પ્રતિબિંબિત થયેલો ચંદ્રમા સ્થાવર પદાર્થોને પણ શ્રૃંગારરૂપ દર્પણની શોભા આપે છે. ત્યાં દરેક ગૃહના આંગણામાં વૃક્ષો ઉપર ક્રીડાની મયૂરીઓએ ખેંચી ખેંચીને હારો લટકાવેલા છે તેથી તે વૃક્ષો કલ્પવૃક્ષના જેવા જણાય છે. ત્યાં રહેલી ચૈત્યોની શ્રેણીઓ ઝરતા ચંદ્રકાંત મણિઓથી ઝરણાવાલા મોટા પર્વતોની લીલાને વિસ્તારે છે. ચૈત્યની આગળ રત્નોથી બાંધી લીધેલી પૃથ્વીઓમાં તારાઓના પ્રતિબિંબો પડે છે, તે દેવતાઓએ મુકેલી પુષ્પાંજલિ જેવા શોભે છે. જેમાં બાલ લલનાઓ ખેલી રહેલી છે એવી ગૃહ વાપિકાઓ જેમાંથી અપ્સરાઓ નીકલે છે એવા ક્ષીરસમુદ્રની લક્ષ્મીને હરી લે છે. તેમાં કંઠ સુધી મગ્ન થયેલી ગૌર અંગવાળી સ્રીઓના મુખોથી એ વાપિકાઓ સુવર્ણના કમળવાળી ક્ષણુવાર દેખાય છે. નવીન મેઘથી પર્વત નીચેની ભૂમીઓની જેમ વિશાળ ઉદ્યાનોથી તે નગરીની બાહેરની ભૂમીઓ શ્યામ રંગે છવાઈ રહી છે. દેવ કૃત મોટી ખાઈથી અષ્ટાપદ પર્વતની જેમ મનુષ્ય કૃત મોટી ખાઈથી એ નગરીનો કિલ્લો ચોતરફથી વીંટાઈ રહેલો છે. તે નગરીમાં સ્વર્ગને વિષે કલ્પવૃક્ષની જેમ ઘેરઘેર દાતાર પુરૂષો સુલભ છે પણ યાચકો દુર્લભ થઈ પડયા છે.

એ નગરીમાં ઈક્ષ્વાકુ વંશરૂપી ક્ષીર સમુદ્રમાં ચંદ્ર સમાન અને સર્વ શત્રુઓની લક્ષ્મીને સ્વયંવર પણે વરનાર સંવર નામે રાજા છે આજ્ઞાથીજ સર્વ ભુવનતળને સાધનારા એ રાજાના મ્યાનમાંથી કૃપણના ખજાનામાંથી દ્રવ્યની જેમ કોઈવાર તરવાર બાહેર પણ નીકલતી નથી. મોટી ભૂજાવાલા અને પોતાના ઉગ્ર પ્ર-

---

૧ કાઉસગ્ગ કરીને.

તાપથી સમર્થ એવા એ રાજાએ એક ચંદ્રવાલા આકાશની જેમ સમગ્ર પૃથ્વી એક છત્રવાલી કરી હતી. તેણે પૃથ્વીને દ્રઢ રીતે જ ધારણ કરી છે, નહીં તો દિગ્યાત્રામાં પ્રયાણ કરનાર એ રાજાનાજ સૈન્યના ભારથી પૃથ્વી સહસ્ર રીતે ફાટી જાત. દિશાઓમાંથી દાસીની જેમ ખેંચી ખેંચીને આણેલી ચપલ એવી લક્ષ્મીને પણ તેણે પોતાના ગુણોથી કેદ કરેલી હતી. અન્ય રાજાઓના ઘણા દંડ તેની પાસે આવતા તોપણ તેને કદાપિ ગર્વ થતો નહીં. કારણ કે, નદીઓના જલથી સમુદ્ર જરાપણ ગર્વ ધરતો નથી. પ્રસન્ન ચિત્તવાલો, હંમેશાં નિર્લોભી અને પ્રમાદ રહિત એવો એ રાજા ધનાઢ્ય અને દરિદ્રીમાં મુનિની જેમ સમદૃષ્ટિએ વર્ત્તતો હતો. તે પ્રજાને ધર્મને માટે શિક્ષા કરતો પણ ધનની ઇચ્છાથી કરતો નહીં. અને પ્રજાના રક્ષણને માટે શત્રુઓને શિક્ષા કરતો પણ દ્વેષબુદ્ધિથી નહીં. ' એક તરફ રાજ્યના તમામ કાર્યો અને એક તરફ ધર્મનું કાર્ય, એમ તાજવાની માફક સમ ભાગે તે પોતાના આત્મામાં ધારણ કરતો હતો. એ સંવર રાજાને સિદ્ધાર્થા નામે રાણી હતી. શુદ્ધ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલી અને ગુણોથી મનોહર તે રાણી અંતઃપુરના આભૂષણ રૂપ ગણાતી હતી. વિલાસ વડે મંદ એવી ગતિથી અને ઘણી મધુર વાણીથી એ મધુર આકૃતિવાળી રાણી રાજ હંસીના જેવી શોભતી હતી. પવિત્ર લાવણ્યની સરિતા રૂપ એ રમણીના મુખ, નેત્ર, હાથ અને ચરણ, કમલના જેવા મનોહર હતા. નેત્ર રૂપી કમલમાં જાણે ઇંદ્રનીલ મણિમય હોય, દાંતમાં જાણે મોતીએ જડેલી હોય, અધર પલ્લવમાં જાણે પરવાળાથી વ્યાપ્ત હોય, નખોમાં જાણે પદ્મરાગ મણિથી પ્રચુર હોય, અંગ ઉપર જાણે સુવર્ણમય હોય અને સર્વ અંગે જાણે રત્નમય હોય એવી એ મહારાણી અતી રમણીક જણાતી હતી. નગરીઓમાં જેમ અયોધ્યા, વિદ્યાઓમાં જેમ રોહિણી અને નદીઓમાં જેમ ગંગા તેમ એ દેવી સતીઓમાં અગ્રેસર હતી. કોઈવાર પ્રેમથી પણ એ નારી પોતાના પતિ ઉપર ગુસ્સે થતી નહીં. કારણ કે કુલવાન સ્રીઓ, વ્રતની જેમ પોતાના પતિવ્રતપણાને અતિચાર લગાડવામાં ભીરૂ હોય છે પોતાને સર્વ રીતે અનુકુલ એવી એ પ્રિય રાણીમાં રાજાનો મજીના રંગની જેમ અવ્યભિચારી પ્રેમ હતો. મદ થવાના સ્થાનોથી અબાધિત રહેનારા એ રાજદંપતી સર્વ ધર્મને હાનિ ન લાગે તેમ વર્તતા સંસારીક સુખ ભોગવતા હતા.

આ તરફ મહાબલના જીવે વિજય વિમાનમાં તેત્રીશ સાગરોપમનું આયુષ્ય સુખમાં મગ્નપણે નિર્ગમન કર્યું. પછી આયુ પૂર્ણ થયે વૈશાખ માસની શુકલ

ચતુર્થીએ અભિજિત નક્ષત્રમાં ચંદ્ર આવતાં એ મહાત્માનો જીવ ત્યાંથી ચવીને સિદ્ધાર્થા દેવીના ઉદરમાં અવતર્યો. જ્યારે ત્રણ જ્ઞાનને ધારણ કરનાર પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે ત્રણ જગતમાં ઉદ્યોત થઇ રહ્યો, અને નારકીના જીવોને પણ ક્ષણવાર સુખ થયું. રાત્રિએ સુખે સુતેલા મહાદેવીએ રાત્રીના છેલ્લા પહોરમાં પોતાના મુખમાં પ્રવેશ કરતા ચૌદ સ્વપ્નો જોયાં. જેમાં ચાર દાંતવાળો શ્વેતવર્ણી હાથી, ડોલરના પુષ્પની જેવો શ્વેત વૃષભ, પહોળાં મુખવાળો કેશરીસિંહ, અભિષેકથી મનોહર એવી લક્ષ્મી, પંચવર્ણી પુષ્પની માળા, પરિપુર્ણ ચંદ્ર, પ્રકાશમાન સુર્ય, ઘુઘરીઓવાળો ધ્વજ, સુવર્ણનો પૂર્ણ કુંભ, કમળોથી છવાઇ રહેલું સરોવર, ઊછળતા તરંગવાળો સમુદ્ર, મનોહર વિમાન, સુંદર રત્નનો ઢગલો અને ધુમ્ર રહિત અગ્નિ; આ પ્રકારના ચૌદ સ્વપ્નો દેખીને જાગ્રત થઈ દેવીએ રાજાને નિવેદન કર્યા ' હે દેવિ ! આ સ્વપ્નોથી તમને ત્રણ જગતનો ઈશ્વર એવો પુત્ર થશે.' એમ નરપતિએ સ્વપ્નનો અર્થ વિચારીને કહ્યું. તરતજ સર્વ ઈંદ્રોએ પણ ત્યાં આવી એકઠા થઈને સ્વપ્નનો અર્થ કહ્યો કે 'હે દેવી ! તમારા પુત્ર ચોથા તીર્થંકર થશે.' આવું સ્વપ્નાનું ફલ સાંભલી દેવીને એવો હર્ષ થયો કે જેના ધક્કાથી નિદ્રા દૂર ચાલી ગઈ અને બાકીની શેષ રાત્રિ તેણીએ જાગ્રત પણેજ નિર્ગમન કરી. ત્યારથી કમલના કોશમાં બીજ કોશની જેમ સિદ્ધાર્થા દેવીના ઊદરમાં તે ગર્ભ દિવસે દિવસે ગૂઢ રીતે વધવા લાગ્યો. સિદ્ધાર્થા દેવીએ પણ તે ગર્ભને સુખેથી ધારણ કર્યો; 'તેવા પુરૂષોનો અવતાર આખા જગતને સુખને માટેજ થાય છે' ગર્ભ ધારણ કર્યાં પછી નવ માસ અને સાડાસાત દિવસ જતાં માઘ માસની શુકલ દ્વિતીયાને દિવસે ચંદ્રઅભિચિ નક્ષત્રમાં આવતાં દેવીએ સૂર્યના જેવા તેજસ્વી પુત્રને સુખેથી જન્મ આપ્યો. એ કુમારનો સુવર્ણના જેવો વર્ણ હતો અને વાનરનું લાંછન (ચિન્હ) હતું. પ્રભુનો જન્મ થતાં ત્રણ લોકમાં ઊદ્યોત થઈ રહ્યો. અને ક્ષણવાર નારકીના પ્રાણીઓને પણ સુખ થયું. તે વખતે દિકકુમારીઓએ પોત પોતાના સ્થાનેથી ત્યાં આવીને દેવી અને કુમારનું યથા યોગ્ય સુતિકર્મ કર્યું. શક્ર ઈંદ્ર પણ પોતાના આસન કંપથી અર્હંતનો જન્મ જાણી પાલક વિમાનમાં બેસીને દેવતાઓ સહીત ત્યાં આવ્યો. વિમાન ઊપરથી ઉતરી પ્રભુના સુતિકા ગૃહમાં પ્રવેશ કરી સ્વામીને અને સ્વામીની માતાને તેણે નમસ્કાર કર્યો. પછી દેવીને અપસ્વાપિની નિદ્રા મુકી, તેમની પડખે પ્રભુનું પ્રતિબિંબ રાખીને સૌધર્મ ઈંદ્રે પોતાના પાંચરૂપ કર્યા. એક ઈંદ્રે પ્રભુને ધરી રાખ્યા, બીજા ઇંદ્રે છ-

ત્ર ધારણ કર્યું, બે ઇંદ્રોએ બે બાજુ ચામર રાખ્યા, અને એક ઇંદ્ર વજ્રને નચાવી નાચતો નાચતો આગલ ચાલ્યો. પછી ક્ષણ વારમાં મેરૂપર્વત ઉપર આવીને અતિપાંડુકંબલા નામની શિલાને વિષે સિંહાસન પર પ્રભુને ખોલામાં લઈને બેઠો. તે વખતે ત્યાં પરીવાર સહિત બીજા ત્રેસઠ ઈંદ્રો પણ આવ્યા અને જલથી ભરેલા કુંભોવડે વિધિ પ્રમાણે પ્રભુને સ્નાન કરાવવા લાગ્યા. પછી ઈશાન ઈંદ્રે પાંચ રૂપકરી એક રૂપે પ્રભુને રાખ્યા, એક રૂપે છત્ર ધારણ કર્યું, બેરૂપે બે બાજુ ચાંમર વિંજવા લાગ્યો અને એકરૂપે ત્રીશૂળ લહી આગલ ઊભો રહ્યો. પછી શક્ર ઈંદ્રે તુષ્ટિને માટે ચાર દિશાઓમાં સ્ફાટિકના ચાર વૃષભ વિકુર્વ્યા, તેમના શ્રૃંગમાંથી થતી જલધારાઓવડે પ્રભુને સ્નાન કરાવ્યું. પછી ચંદનનું વિલેપન કરી, વસ્ત્ર અલંકારાદિક ધારણ કરાવી અને આરાત્રિક ઉતારીને શક્રઈંદ્ર અંજલિ જોડી આ પ્રમાણે સ્તુતી કરવા લાગ્યો.

ચોથા તીર્થંકર, ચોથા આરા રૂપ આકાશમાં સુર્ય સમાન અને ચોથા પુરૂષાર્થ (મોક્ષ) ની લક્ષ્મીને પ્રકાશ કરનાર, હે પ્રભુ! આપ જય પામો. હે નાથ! લાંબે કાલે આપનાથી સનાથ થયેલું આ જગત્, હવે વિવેકની ચોરી કરનારા મોહાદિકથી ક્યારે પણ ઊપદ્રવને પામશે નહીં. હે પ્રભુ! આપના પાદપીઠમાં જેનું મસ્તક લોટે છે એવા મારે વિષે પુણ્યરૂપ પરમાણુના કણ જેવી આપની ચરણ રજ દીર્ઘકાલ સ્થાપન થાઓ. હે ઈશ ! મારા નેત્ર આપના મુખને વિષે આસક્ત હોવાથી નહીં જોવા લાયક વસ્તુને જોવાથી ઉત્પન્ન થએલા એ નેત્રના મળને હર્ષાશ્રુની ઉર્મીઓવડે ક્ષણવારમાં ધોઈ નાંખો. હે પ્રભુ! લાંબા કાલની મગતાના દર્શનથી ઉત્પન્ન થએલા મારા રોમાંચો ચિરકાલની અસદ્દર્શન (મીથ્યા દર્શન)ની વાસનાને દુર કરો. હે નાથ! મારા નેત્રો સર્વદા તમારા મુખને જોઈ વિલાસ પામો, મારા હાથ તમારી ઉપાસના કરો, અને મારા કાન તમારા ગુણના શ્રોતા થાઓ. હે દેવાધિ દેવ! કુંઠ એવી મારી બુદ્ધિ જો તમારા ગુણને ગ્રહણ કરવા તરફ ઉત્કંઠાવાળી હોય તો તેનું કલ્યાણ થાઓ, કેમક તેને બીજાથી શું થવાનું છે! હે નાથ! હું તમારો શિષ્ય, દાસ, સેવક અને કિંકર છું એ પ્રમાણે તમે સ્વીકાર કરો; એથી વધારે બીજું કાંઈપણ હું કહેવા ઈચ્છતો નથી.

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી શક્રઇંદ્ર પાંચરૂપે થઈ, ઈશાન ઈંદ્રની પાસેથી પ્રભુને લઈ; પૂર્વની પેઠે છત્ર વિગેરેને ધારણ કરી, ક્ષણવારમાં પાછો પ્રભુને ઘરે પહોંચ્યો, ત્યાં પ્રભુની માતાની અવસ્વાપિની નિંદ્રા તથા પ્રભુનું પ્રતિબિંબ હરી લઈ

સાક્ષાત પ્રભુને તે સ્થિતિમાં માતાની પાસે સ્થાપન કર્યા. પછી શક્રઇંદ્ર ત્યાંથી અને બીજા ઇદ્રો મેરૂ ઉપરથીજ જેમ આવ્યા હતા તેમ પાછા પોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા. પ્રાતઃકાલે સંવર રાજાએ સર્વ લોકોમાં હર્ષના એક છત્રરૂપ પુત્રનો જન્મોત્સવ કર્યો. જ્યારે પ્રભુ ગર્ભમાં હતા ત્યારે કુલ, રાજ્ય, અને નગરી સર્વ અભિનંદ (હર્ષ) પામ્યા હતા. તેથી માતા પિતાએ તેમનું 'અભિનંદન' એવું નામ પાડયું. પોતાના અંગુષ્ટમાંથી ઈંદ્રે સંચારેલા અમૃતનું પાન કરતા અને દેવાંગનારૂપ ધાત્રીઓએ પાલન કરાતા પ્રભુ અનુક્રમે વધવા લાગ્યા. વિચિત્ર પ્રકારના રમકડાંઓ હાથમાં રાખીને આવતા એવા સુર અસુરોના કુમારોની સાથે વિચિત્ર ક્રીડાથી ક્રીડા કરતા એવા પ્રભુએ પોતાનું બાલ્ય વય ઊલંઘન કર્યું. ઊદ્યાનનું વૃક્ષ જેમ વસંતને પામે તેમ પ્રભુને સર્વ અંગમાં શોભા કરનારૂં યૌવનવય પ્રાપ્ત થયું. સાડાત્રણસો ધનુષ્ય ઊંચી કાયા, હીંચકાવાળું જાણે વૃક્ષ હોય અથવા લક્ષ્મીના જાણે બે હીંચકા બાંધ્યા હોય તેવી જાનુ પર્યંત લંબાયમાન બે ભુજા, અર્ધ ચંદ્ર સમાન શોભતું લલાટ, અને પૂર્ણ ચંદ્રની શોભાને અનુસરતા મુખથી પ્રભુ વિશેષ શોભાને પ્રાપ્ત થયા. સુવર્ણમય મેરૂપર્વતની શિલા જેવી છાતી, સ્કંધ પુષ્ટ, કૃશ ઉદર, મૃગલીના જેવી જંઘાઓ, અને કુર્મનાં જેવા ઊન્નત ચરણથી પ્રભુ મનોહર જણાતા હતા. જોકે પ્રભુ વિષયમાં નિઃસ્પૃહ હતા તોપણ પોતાનું ભોગ્ય કર્મ જાણી માતા પિતાની પ્રાર્થનાથી અનેક રાજ પુત્રીઓની સાથે તેમણે વિવાહ કર્યો. તારાઓની સાથે ચંદ્રની જેમ તે રાજ કુમારીઓની સાથે ક્રીડા કરવાના ઉદ્યાન, સરોવર, વાપી અને પર્વત વિગેરેમાં પ્રભુ સ્વેચ્છાથી વિહાર કરવા લાગ્યા.

એવી રીતે પ્રભુએ અહમિંદ્રની જેમ સુખમાંજ મગ્ન રહીને સાડાબાર લાખ પૂર્વ નિર્ગમન કર્યા, પછી સંવરરાજાએ પ્રભુને પ્રાર્થના કરીને રાજ્યપર બેસાર્યા અને પોતે પ્રવજ્યા રૂપી રાજ્ય ગ્રહણ કર્યું. પ્રભુએ એક ગામની જેમ તે પૃથ્વીનું રાજ્ય લીલામાત્રથી ચલાવા માંડયું; ત્રણ જગતને રક્ષણ કરવામાં ચતુર એવા પ્રભુને એટલી પૃથ્વીનું પાલન કરવું એ શું હીશાબમાં છે? એ પ્રમાણે રાજ્ય કરતાં પ્રભુને આઠ અંગ સહિત સાડીછત્રીશ લાખ પૂર્વ નિર્ગમન થઈ ગયા.

અનુક્રમે પ્રભુને દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા થઈ. તેજ વખતે ભાવને જાણનારા મંત્રીઓની જેમ લોકાંતિક દેવતાઓ આવીને આ પ્રમાણે વિજ્ઞપ્તિ કરવા લાગ્યા 'હે નાથ ! હવે સંસાર વાસથી સર્યું માટે ધર્મ તીર્થને પ્રવર્ત્તાવો; તમારા પ્રવર્ત્તા-

વેલા તીર્થથી બીજા પણ અનેક પ્રાણીઓ આ દુસ્તર એવા સંસારરૂપ સાગરને તરી જશે.' આ પ્રમાણે વિજ્ઞપ્તિ કરીને લોકાંતિક દેવતાઓ ગયા પછી પ્રભુએ નિદાન (નિયાણા) રહિત વાર્ષિક દાન આપવાનો આરંભ કર્યો. ઈંદ્રની આજ્ઞાથી કુબેરે પ્રેરેલા જૂંભક દેવતા; દ્રવ્ય લાવી લાવીને પ્રભુને દાન દેવા માટે પુરવા લાગ્યા. સાંવત્સરિક દાન દઇ રહ્યા પછી ચોસઠ ઈંદ્રોએ પ્રભુનો વિધિ સહીત દીક્ષાભિષેક કર્યો. પછી અંગરાગ લગાવી, દીવ્ય વસ્ત્ર અને આભૂષણ ધારણ કરી જગત્પતિ સ્વાર્થ સિદ્ધિ કરવાને માટે અર્થ સિદ્ધ નામની શિબિકા પર આરૂઢ થયા. પ્રથમ મનુષ્યોએ અને પછી દેવતાઓએ એ શિબિકાને ઉપાડી લીધી. શિબિકાપર બેસીને પ્રભુ સહસ્રામ્ર વનમાં ગયા. ત્યાં તેમણે પોતાના આભૂષણો વિગેરે સર્વ ઊતારીને છોડી દીધું એટલે ઈંદ્રે તેમના ખભા ઉપર દેવ દૂષ્ય વસ્ત્ર નાંખ્યું. માઘ માસની શુકલ દ્વાદશીએ અભિચિ નક્ષત્રમાં દિવસના પાછલા ભાગમાં પ્રભુએ છઠ્ઠ તપ કરીને પંચ મુષ્ટિ લોચ કર્યો. શક્ર ઈંદ્ર પ્રભુના કેશને પોતાના ઊત્તરીય વસ્ત્રના છેડામાં લઈ ક્ષણવારમાં ક્ષીરસમુદ્રમાં પધરાવી પાછો આવ્યો. પછી ઈંદ્રે સુર, અસુર અને મનુષ્ય સંબંધી કોલાહળને શાંત કરાવ્યો. પ્રભુએ સામાયિક સૂત્ર ભણીને ચારિત્રનો સ્વીકાર કર્યો. તેજ વખતે મનઃ પર્ય્યવ નામે ચોથું જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તે સમયે ક્ષણવાર નારકીના જીવોને પણ સુખ થયું. શરીરના મલની જેમ રાજને છોડી બીજા એક હજાર રાજાઓએ પ્રભુની સાથેજ મોહને નાશ કરનારી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી. પછી પ્રવાસી પુરૂષો વર્ષાઋતુમાં જેમ પોતાના સ્થાનમાં ચાલ્યા જાય તેમ શક્ર વિગેરે સર્વે ઈંદ્રો પરિવાર સહિત પ્રભુને નમસ્કાર કરીને પોત પોતાના સ્થાનકે ગયા.

બીજે દિવસે અયોધ્યા નગરીના રાજા ઈંદ્રદત્તને ઘેર પ્રભુએ પરમાન્ન (ક્ષીર) થી પારણું કર્યું. તે વખતે દેવતાઓએ, દ્રવ્યની વૃષ્ટિ, પુષ્પની વૃષ્ટિ, સુગંધી જલની વૃષ્ટિ, આકાશમાં દુંદુભિનો નાદ અને વસ્ત્રનો ઉત્ક્ષેપ કર્યો. હર્ષને પરવશ થયેલા સુર, અસુર અને મનુષ્યોએ ' અહોદાન, અહોદાન, અહોસુદાન ' એમ ઉદ્ઘોષણા કરી. ત્યાંથી શ્રી અભિનંદન પ્રભુએ બીજે સ્થાને વિહાર કર્યો. પ્રભુના ચરણસ્થાનમાં ઇંદ્રદત્તે પૂજન કરવાની ઈચ્છાથી એક રત્નપીઠ કરાવ્યું. પ્રભુએ છદ્મસ્થપણે પરીસહોને સહન કરી અઢાર વર્ષ સુધી વિવિધ અભિગ્રહો ધારણ કરતાં કરતાં વિહાર કર્યો.

એ પ્રમાણે વિહાર કરતાં પ્રભુ એકદા સહસ્રામ્ર વનમાં આવ્યા. ત્યાં છઠ્ઠ તપ

કરી રાયણના વૃક્ષની નીચે કાયોત્સર્ગ કરીને રહ્યા. ધ્યાનમાં શુકલ ધ્યાનના બીજા પાયાને અંતે ઘાતિ કર્મનો ક્ષય થતાં પોષમાસની શુકલચતુર્દશીએ અભીચિ નક્ષત્રનો ચંદ્ર થતાં પ્રભુને નિર્મલ કેવલ જ્ઞાન પ્રગટ થયું. જે જ્ઞાન ક્ષણવાર નારકીના જીવોને પણ પીડાનો નાશ કરવામાં ઔષધ રૂપ થઈ પડયું. અવધિજ્ઞાન વડે પ્રભુને કેવળ જ્ઞાન થયાની ખબર જાણીને ચોસઠ ઈંદ્રોએ ત્યાં આવી એક યોજન પ્રમાણ પ્રદેશમાં સમવસરણ રચ્યું. દેવતાઓએ સંચાર કરેલા સુવર્ણ કમળમાં ચરણને ધારણ કરતા પ્રભુએ પૂર્વ દ્વારથી તેમાં પ્રવેશ કર્યો. સમવસરણની મધ્યમાં રહેલા બે ગાઉ અને બસો ધનુષ્ય ઊંચા ચૈત્ય વૃક્ષની પ્રભુએ પ્રદક્ષિણા કરી. '**તીર્થાયનમઃ**' એમ બોલતા પ્રભુએ દેવચ્છંદાના મધ્ય ભાગમાં રહેલા પૂર્વાભિમુખ સિંહાસનને અલંકૃત કર્યું. પછી દેવ, અસુર અને મનુષ્ય સહીત ચતુર્વિધ સંઘ પોત પોતાના યોગ્ય દ્વારથી પ્રવેશ કરી યોગ્ય સ્થાનકે બેઠો. તે વખતે ભગવાનને નમસ્કાર કરી, અંજલિ જોડી શક્ર ઈંદ્રે રોમાંચિત શરીરે નીચે પ્રમાણે પ્રભૂની સ્તુતિ કરી.

હે ભગવન્ ! આપે સર્વદા કષ્ટકારી એવી મન, વચન અને કાયાની ચેષ્ટાનો સંહાર કરી શિથિલ પણાથી મન રૂપી શલ્યને જુદું કરેલું છે. હે નાથ ! તમારી ઈંદ્રિયો સંગત પણ નથી તેમજ ઊચ્છંખલ પણ નથી, એમ સમ્યક પ્રકારે પ્રતિપાદન કરીને તમે ઈંદ્રિયોનો જય કરેલો છે. યોગના જે આઠ અંગ કહેલા છે તેતો ફક્ત પ્રપંચ માત્ર છે, નહીતો એ યોગ બાળપણાથી આરંભીને તમારી સાત્મ્યતાને કેમ પ્રાપ્ત થાય ? હે સ્વામિન્ ! લાંબા કાલથી સાથે રહેનારા વિષયોમાં તમને વિરાગ છે અને અદૃષ્ટ એવા યોગમાં સાત્મ્ય પણું છે; એ અમને તો અલૌકિક લાગે છે. જેવો તમે અપકાર કરનાર ઊપર રાગ ધરોછો તેવો બીજાઓ ઊપકાર કરનાર ઊપર પણ રાગ ધરતા નથી; અહો ! તમારૂં સર્વ અલૌકિક છે ! હે પ્રભુ ! તમે હિંસક પુરૂષોના ઉપર ઊપકાર કર્યો અને જે આશ્રિત હતા તેમની ઉપેક્ષા કરી; એવા તમારા વિચિત્ર ચરિત્રને કોણ અનુસરી શકે ? હે ભગવાન્ ! પરમ સમાધિમાં તમે તમારા આત્માને એવી રીતે જોડીદીધો છેકે, જેથી 'હું સુખીછું કે દુખીછું અથવા સુખી કે દુખી નથી' એમ તમારા મનમાં પણ આવતું નથી. જેમાં ધ્યાતા, ધ્યાન અને ધ્યેય એ ત્રિપુટી એકાત્માને પામેલી છે, એવા તમારા યોગના માહાત્મ્ય ઉપર બીજાઓને કેમ શ્રદ્ધા આવે ? આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને ઈંદ્ર વિરામ પામ્યા. એટલે પ્રભુએ એક યોજન સુધી

પ્રસરતી ગંભીર ગિરાથી દેશના આપવી શરૂ કરી.

આ સંસાર એક વિપત્તિની ખાણરૂપ છે. એમાં પડતા મનુષ્યને પિતા, માતા, મિત્ર, બંધુ, કે બીજા કોઈ પણ શરણ રૂપ થતા નથી. ઈંદ્ર અને ઉપેંદ્રાદિ જેવા પણ જે મૃત્યુના સપાટામાં આવે છે તે મૃત્યુને પણ પીડા કરનાર એવો કયો પુરૂષ શરણેચ્છુ જનોને શરણ કરવા લાયક છે? અહા! આ સંસારમાં પિતા, માતા, બ્હેન, ભાઈ અને પુત્રો જોઈ રહે છે અને રક્ષણ વગરના આ જીવને તેના કર્મો યમરાજના ગૃહમાં દોરીને લઈ જાય છે. મૂઢ બુદ્ધિવાળા પુરૂષો, પોતાના કર્મોથી મૃત્યુને પામતા એવા સ્વજનને જોઇ શોક કરે છે પણ તેઓ 'પોતાના આત્માને પણ કર્મો તેવીજ રીતે લઈ જશે' એમ શોક કરતા નથી. મોટા ભયંકર જંગલમાં મૃગના બચ્ચાંની જેમ દુઃખરૂપી દાવાનલની પ્રજવલિત જ્વાળાઓથી વિકરાળ એવા આ સંસારમાં પ્રાણીને કોઈપણ શરણભુત નથી. અષ્ટાંગ આયુર્વેદથી, સંજીવની ઔષધીઓથી અને મૃત્યુંજયાદિક મંત્રોવડે પણ મૃત્યુથી રક્ષણ થતું નથી. ખડ્ગના પાંજરાના મધ્ય ભાગમાં રહેલા અને ચતુરંગસેનાથી વિંટાયેલા મોટા રાજાને પણ યમરાજના કિંકરો રાંકની પેઠે હઠથી ખેંચી જાય છે. જેમ પશુઓ મૃત્યુથી બચવાનો ઉપાય જાણતા નથી તેમ વિદ્વાનો પણ જાણતા નથી, એ કેવી મૂઢતા કહેવાય? જેઓ ખડ્ગ માત્રના સાધનથી પૃથ્વીને નિષ્કંટક કરે છે, તેઓ યમરાજની ભ્રુકુટીથી ભય પામીને મુખમાં આંગલીઓ ઘાલે છે, એ કેવી વિચિત્ર વાર્ત્તા? પાપ રહિત મુનિઓના ખડ્ગની ધારા જેવા વ્રતો પણ મૃત્યુનો ઉપાય કરી શક્તા નથી. અહા! શરણ વિનાનું, રાજા વિનાનું, નાયક વિનાનું અને ઉપાય વગરનું આ જગત્ યમરાજરૂપી રાક્ષસથી ગળી જવાય છે!! જે ધર્મરૂપ ઉપાય છે તે પણ મૃત્યુની સામે ચાલતો નથી; પણ તે ઉપાય શુભ ગતિને આપનારો ગણાય છે. તેથી પ્રવ્રજ્યા રૂપ ઉપાયને ગ્રહણ કરીને જેમાં અક્ષય સુખ છે એવા મોક્ષને માટે પ્રયત્ન કરવો.

આવી પ્રભુની દેશનાથી અનેક નરનારીઓએ તત્કાલ દીક્ષા લીધી. અને વજ્રનાભ વિગેરે એકસોને સોળ ગણધરો થયા. તેમને વિધિ પ્રમાણે અનુયોગ અને ગણની અનુજ્ઞા આપીને પ્રભુએ શિક્ષારૂપ ધર્મ દેશના આપી. પછી પ્રભુએ જન્મ, વ્યય અને ધ્રુવમય ત્રિપદી તેઓને કહી બતાવી; તે ત્રિપદીને અનુસારે તેમણે દ્વાદશાંગીની રચના કરી. થોડીવારે પૌરષી પૂર્ણ થઈ એટલે પ્રભુએ દેશના સમાપ્ત કરી. પછી રાજાએ બલિ મંગાવી. તેને ઉરાડી દેવતા, રાજા અને

મનુષ્યો અનુક્રમે લઈ ગયા. પછી જગત્પતિ ત્યાંથી ઉઠીને વચલા કિલ્લામાં આવી ઈશાન દિશામાં રહેલા દેવછંદા ઉપર વિરાજમાન થયા. પ્રભુના ચરણ-પીઠ ઉપર બેસીને વજ્રનાભ ગણધર કે જેઓને લોકોએ કેવલી જેવા જાણેલા હતા અને જે શ્રુતકેવલી હતા તેમણે દેશના આપવા માંડી. જ્યારે બીજી પોરષી પૂર્ણ થઈ ત્યારે તેમણે દેશના સમાપ્ત કરી. તે વખતે દેવતા વિગેરે સર્વે પ્રભુને નમસ્કાર કરી પોતપોતાને સ્થાને ગયા.

તે તીર્થમાં શાસનદેવતા તરીકે શ્યામ કાંતિવાળો, હાથીના વાહન ઉપર બે-સનાર, બે દક્ષિણ ભુજાઓમાં બીજોરૂ અને અક્ષસૂત્ર ધારણ કરનાર અને બે વામ ભુજાઓમાં નકુલ અને અંકુશને રાખનાર એક યક્ષેશ્વર નામનો યક્ષ થયો, કે જે હંમેશાં પ્રભુની પાસે સેવામાં તત્પર રહેતો હતો; અને શ્યામ વર્ણવાળી, કમલના આસનપર બેસનારી, બે દક્ષિણ ભુજામાં વરદ અને પાશને ધારણ કરનારી અને બે વામભુજામાં નાગ અને અંકુશ ધારણ કરનારી કાલિકા નામે એક નિત્યે પ્ર-ભુની પાસે રહેનારી શાસનદેવતા થઈ. ચોત્રીશ અતિશયોએ યુક્ત એવા પ્રભુ ગ્રા-મ, આકર અને નગર વિગેરેમાં પ્રાણીઓને બોધ કરતા વિહાર કરવા લાગ્યા. ત્રણ લાખ સાધુઓ, છ લાખને ત્રીશહજાર સાધ્વીઓ, નવહજાર ને આઠસો અ-વધિજ્ઞાનિઓ, એક હજારને પાંચશે ચૌદ પૂર્વી, અગ્યાર હજાર છસોને પચાશ મ-નઃપર્યય જ્ઞાની, ચૌદહજાર વાદલબ્ધિવાળા, બે લાખને અઠ્યાસી હજાર શ્રાવકો, અને પાંચ લાખને સત્યાવિશ હજાર શ્રાવિકાઓ આટલો પરિવાર પ્રભુને પૃથ્વી-માં વિહાર કરતા કરતા થયો. કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી આઠ પૂર્વ અંગે અઢાર વર્ષે ઊણા લાખ પૂર્વ વ્યતીત થયે પોતાનો નિર્વાણ કાલ જાણીને પ્રભુ સમેતશિખર પર્વતે પધાર્યા. ત્યાં ઇંદ્ર સહિત દેવતાઓ અને રાજાઓએ સેવેલા પ્રભુએ એક હજાર મુનિઓની સાથે એક માસનું અનશન વ્રત ગ્રહણ કર્યું. પછી ભવોપગ્રાહિ કર્મને ભેદનારા એવા શૈલેશી ધ્યાનપર આરૂઢ થઈ અને અનંત ચતુષ્કને સિદ્ધ કરી ભગવાન્ અભિનંદન પ્રભુ, વૈશાખ માસની શુક્લ અષ્ટમીએ, ચંદ્ર પુષ્પ ન-ક્ષત્રમાં આવતાં એક સહસ્ર મુનિઓ સાથે મોક્ષપદને પ્રાપ્ત થયા.

કુમાર અવસ્થામાં સાડાબાર લાખ પૂર્વ, રાજ્યમાં આઠ અંગ સહિત સાડી છત્રીશલાખ પૂર્વ અને દીક્ષામાં આઠ અંગે ઊણા એક લાખ પૂર્વ એકંદર પચાશ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પ્રભુએ નિર્ગમન કર્યું. સંભવસ્વામિના નિર્વાણ પછી દશ કોટી લાખ સાગરોપમ વીત્યા ત્યારે અભિનંદન સ્વામી નિર્વાણ પદને પામ્યા.

શ્રી અભિનંદન સ્વામીએ કાલ કર્યા પછી; સુર અસુરોએ, તેમનો અને બીજા મુનિઓનો અંગ સંસ્કાર કર્યો અને પ્રભુની દાઢો, દાંત અને અસ્થિ તેઓ પૂજનને માટે લઈ ગયા. પછી તેઓ નંદીશ્વર દ્વીપમાં જઈ શાશ્વત અર્હંતના બિંબોનો અષ્ટાન્હિક ઉત્સવ કરી પોતપોતાના દેવલોકમાં ગયા અને નિર્વાણ સ્થાનકે આવેલા રાજાઓ પોતપોતાની રાજધાનીઓમાં ગયા.

इत्याचार्य श्री हेमचन्द्र विरचिते त्रिषष्ठि शलाका पुरुष चरिते महाकाव्ये तृतीये पर्वणि श्री अभिनंदनस्वामि चरित्र वर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः

તૃતીય સર્ગ.

શ્રી સુમતિનાથ ચરિત્ર.

આ અપાર સંસારરૂપી મહાસાગરને ઉતરવામાં સેતુ (મર્યાદા) રૂપ ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનના હેતુ એવા શ્રી સુમતિનાથ ભગવાનને નમસ્કાર કરી, હવે ભવ્ય પ્રાણીઓના કલ્યાણરૂપ વૃક્ષને ઉછેરવામાં નીકના જલ જેવું, એ પ્રભુનું ચરિત્ર તેમના પ્રસાદથી કહેવામાં આવશે.

આ જંબૂદ્વીપમાં પુષ્કલ ઋદ્ધિથી પૂર્વવિદેહમાં તિલકરૂપ પુષ્કલાવતી નામે એક વિજય છે. તેમાં શંખપુર નામે એક સુંદર નગર છે. તેમાં મોટા ચૈત્ય અને હવેલીઓની વિચિત્ર ધ્વજાઓથી બધું આકાશ વ્યાપ્ત થયેલું રહે છે. તે નગરમાં વિજય કરનાર વિજયસેન નામે રાજા રાજ્ય કરે છે. ભુજવીર્યથી શોભનારા એ રાજાને સૈન્ય ફક્ત શોભાને માટેજ હતું. સર્વ અંતઃપુરની સ્ત્રીઓમાં આભૂષણરૂપ સુદર્શના નામે એક તેને પ્રિયા હતી. જે ચંદ્રની લેખાની જેમ હમેશા સુદર્શના[1] હતી. રતિ સાથે કામદેવની જેમ વિસ્તૃત વૈભવવાળો વિજયસેન રાજા તેની સાથે ક્રીડા કરતો પોતાનો સમય નિર્ગમન કરતો હતો.

એક વખતે કોઈ ઉત્સવનો દિવસ આવતાં નગરના લોકો સર્વ સમૃદ્ધિ અને પરિવાર સહિત ઉદ્યાનમાં ક્રીડા કરવાને ગયા. તે વખતે જાણે મૂર્તિમાન્ રાજ્યલક્ષ્મી હોય, તેવી સુદર્શના રાણી પણ છત્ર ચામરથી અલંકૃત એવી એક હાથિ-

---

૧ સારૂં છે દર્શન જેનું એવી

ણી ઉપર બેસીને તે ઉદ્યાનમાં આવી ત્યાં જાણે દિક્‌કન્યાઓ હોય તેવી અમુલ્ય આભૂષણોની શોભાને ધારણ કરનારી આઠ સ્ત્રીઓથી પરવરેલી કોઈ એક સ્ત્રી તેના જોવામાં આવી. અપ્સરાઓ જેમ ઈંદ્રાણીની ઉપાસના કરે તેમ એ આઠ વધુઓએ ઉપાસના કરાએલી એ સુંદર સ્ત્રીને જોઈને સુદર્શના પોતાના ચિત્તમાં પરમ વિસ્મય પામી. 'આ સ્ત્રી કોણ છે અને તેની પાસે રહેલી બીજી આઠ બાળાઓ કોણ છે, એ જાણવા માટે દેવી સુદર્શનાએ પોતાના એક નાજરને તપાસ કરવાની આજ્ઞા આપી. ત્યાં જઈ પુછી આવીને દેવી સુદર્શનાને તે કહેવા લાગ્યો. હે મહારાજ્ઞિ! એ સ્ત્રી આ નગરના પ્રતિષ્ઠિત શ્રેષ્ઠિ નદિષેણની સુલક્ષણા નામે સ્ત્રી છે. એ સુલક્ષણાને બે પુત્રો છે અને તે પ્રત્યેક પુત્રોને ચાર ચાર સ્ત્રીઓ છે. તે આઠ સ્ત્રીઓ દાસીની જેમ પોતાની સાસુની સેવા કરવાને અહીં સાથે આવેલી છે.' આ પ્રમાણે સાંભળીને સુદર્શના ચિત્તમાં વિચાર કરવા લાગી. અહા ! આ શેઠાણીને ધન્ય છે કે જે પુત્રનું સુખ જુએ છે અને જાણે નાગ કન્યા હોય તેવી સ્વરૂપવાન્ અને કુલવાન્ આઠ પુત્ર વધૂઓ જેની સર્વદા સેવા કરે છે. મારા જેવી પુણ્ય રહિત સ્ત્રીને ધિક્કાર છે કે, જેને પુત્ર કે પુત્રવધૂ કાંઈ નથી. જોકે હું મારા પતિને એક હૃદય રૂપ છું તોપણ મારૂં જીવિત વૃથા છે. આમ તેમ પોતાના હાથને ઉછાળતો અને ચારે તરફ ધૂળીથી ધૂસર થયેલો પુત્ર વૃક્ષ ઉપર વાનરની જેમ પુન્યવંતી સ્ત્રીઓના ઉત્સંગમાંજ ક્રીડા કરે છે. ફળવિનાની વલ્લીની જેમ અને જલ વિનાના પર્વતની જેમ પુત્ર વિનાની સ્ત્રીઓ શોક કરવા લાયક અને નિંદવા લાયક છે. જે સ્ત્રીઓને પુત્રના જન્મ, નામ, ચૌલ અને વિવાહાદિ સંસ્કારના મહોત્સવોની પ્રાપ્તિ નથી તે સ્ત્રીઓને બીજા ઉત્સવો શા કામના છે ! આ પ્રમાણે વિચારતી સુદર્શના દેવી હિમથી પીડાએલી પદ્મિનીની પેઠે કરમાઈ ગએલ મુખવાળી થઇ ખેદ સહિત પોતાના ભુવનમાં પાછી આવી. પોતાની પ્રિય સખીઓને વિદાય કરી જાણે વ્યાધિવાળી હોય તેમ નિઃશ્વાસ મુક્તી શય્યા ઉપર પડી. ત્યાં તે કાંઇપણ બોલતી નહોતી, ખાતી નહોતી અને કાંઈ શૃંગાર પણ કરતી નહોતી. કેવળ રત્નની પુતળીની જેમ શૂન્ય મનથી પડી રહેલી હતી. પરિવારના મુખથી તેની તેવી સ્થિતિ જાણીને મહારાજા વિજયસેન, ત્યાં આવી પ્રેમ યુક્ત કોમળ ગિરાવડે કહેવા લાગ્યા—હે દેવિ ! હું પોતે તારે આધીન છતાં તારો કયો મનોરથ અપૂર્ણ છે કે જેથી મરૂ સ્થળમાં પડેલી હંસલીની જેમ તું તરફડે છે ? શું તને કાંઇ અંતરની પીડા છે ? અથવા

કોઈ નવીન વ્યાધિ થયેલ છે ? વા કોઇએ તારી આજ્ઞા ઉલ્લંઘન કરી છે ? કે તેં કોઈ દુઃસ્વપ્ન જોયેલું છે ? વા કોઇ બાહ્ય કે અભ્યંતર અપશુકન થયેલ છે ? જે કાંઈપણ તને ખેદ થવાનું કારણ હોય તે કહીદે. મારીપાસે તારે કાંઇપણ છાનું રાખવું ન જોઈએ. સુદર્શના નિઃશ્વાસ મુકી ગદ્ગદ્ સ્વરે બોલી—હે પ્રિયનાથ ! તમારા પ્રસાદથી તમારી જેમ મારી આજ્ઞાને કોઈએ પણ ખંડિત કરી નથી. તેમ આધિ, વ્યાધિ, દુઃસ્વપ્ન, અપશુકન, કે બીજુ કાંઈપણ મને પીડા કરતું નથી; પણ એક બાબત મને ઘણી પીડા કરે છે તે એ છે કે જ્યાં સુધી આપણે પુત્રના મુખને જોયું નથી ત્યાં સુધી રાજ્ય સંપત્તિ, વિષય સુખ અને આપણી બંનેની પ્રીતિ એ સર્વ વ્યર્થ છે. જેમ નિર્ધન પુરૂષ, લક્ષ્મીવાનની લક્ષ્મીને જોઈને તેની ઈચ્છા રાખે છે તેમ પુત્રવાળાના પુત્રોને જોઈને હુંપણ તેવી રીતેજ ઈચ્છા રાખું-છું, એ કેટલીબધી ખેદની વાત છે ! જો આપણે મનરૂપી તાજવામાં એક તરફ સર્વ સુખ અને એક તરફ પુત્ર પ્રાપ્તિનું સુખ રાખીને તોળશું તો તેમાં પુત્ર પ્રાપ્તિનું સુખ અધિક થશે. વનમાં પુત્ર પરિવાર સાથે ફરતા એવા મૃગાદિક પશુઓ સારા છે પણપુત્ર રહિત એવા આપણને ધિક્કાર છે; કારણ કે, તેમનાથી પણ આપણું અલ્પ ભાગ્ય છે.

પછી રાજા બોલ્યો—હે દેવિ! તમે ધીરા થાઓ, દેવતાનું આરાધન કરીને હું તમારો મનોરથ થોડા સમયમાં પૂર્ણ કરીશ. જે પરાક્રમથી અસાધ્ય છે, જે બુદ્ધિથી અગોચર છે, જે મંત્રોના વિષયમાં નથી, જે તંત્રથી દૂર છે અને બીજા ઉપાયોથી પણ જે અગમ્ય છે તેવા પુરૂષાર્થને પ્રસન્ન થયેલા દેવી દેવતાઓ સાધી આપે છે. હે માનિનિ ! આ તમારો મનોરથ હવે સિદ્ધ થઈચુકયો છે એમજ જાણો; હવે શોક શામાટે કરો છો? હું પુત્રને માટે ઘણું કરીને આપણી કુલદેવીની પાસેજ જઈને બેશીશ.

એવી રીતે રાણીને ધીરજ આપી વિજયસેન રાજા સ્નાન કરી, પવિત્ર વેષ પહેરી પોતાના મંદિરમાંથી નીકલી કુલદેવીના સ્થાનમાં ગયો. ત્યાં તે કુળદેવતાની પૂજા કરી પુત્રનો લાભ થાય ત્યાં સુધી અન્નપાનનો ત્યાગ કરીને દૃઢ નિશ્ચય ધરાવી બેઠો. જ્યારે છઠ્ઠો ઉપવાસ થયો ત્યારે કુલદેવી પ્રત્યક્ષ થઈ અને 'હે મહીપતિ ! વરદાન માગ્ય' એમ પ્રસન્ન થઈને કહ્યું. રાજા વિજયસેન દેવીને નમસ્કાર કરીને બોલ્યા કે, 'હે કુલદેવિ ! આપ પ્રસન્ન થઈને સર્વ પુરૂષમાં ઊત્કૃષ્ટ એવા પુત્ર લાભને આપો.' 'દેવલોકમાંથી ચવીને કોઈ ઉત્તમ દેવતા તમારો પુત્ર

થશે' એવું વરદાન આપી કુલદેવી તત્કાળ અંતર્ધાન થઈ ગઈ. રાજાએ દેવીના આપેલા વરદાનની વાર્ત્તા પોતાની પ્રિયાને કહી. તેથી મેઘની ગર્જનાથી બગલીની જેમ તે વાર્ત્તાથી રાણી ઘણો હર્ષ પામી. બીજેજ દિવસે ઋતુસ્નાત થયેલા સુદર્શના દેવીની કુક્ષિમાં, દેવલોકમાંથી ચ્યવીને કોઈ મહર્દ્ધિક દેવતા આવી ઉત્પન્ન થયો. તે વખતે સુતેલા મહાદેવીએ કેશરના જેવી રાતી કેસરાવાળો એક કિશોર કેશરીસિંહ પોતાના મુખમાં પ્રવેશ કરતો જોયો. તરતજ ભય પામેલા રાજ્ઞીએ શય્યા ઉપરથી બેઠા થઇને પોતાના મુખમાં થયેલા સિંહના પ્રવેશની સ્વપ્ન વાર્ત્તા રાજાને કહી. એ સાંભળી મહારાજા બોલ્યા. 'હે દેવિ! આ સ્વપ્નાએ કુલદેવીના વરદાનરૂપી વૃક્ષનું એવું ફલ પ્રકાશીત કર્યું છે કે, સિંહના જેવો પરાક્રમી તમારે એક પુત્ર થશે' આવો સ્વપ્નનો વિચાર સાંભળી રાજ્ઞી ઘણા ખુશી થયા અને બાકીની રાત્રિ શુભ કથાઓ કરતા જાગ્રતપણેજ નિર્ગમન કરી.

ઉત્તમ સરિતાના જલમાં સુવર્ણના કમળની જેમ દેવીની કુક્ષિમાં તે ગર્ભ દિવસે દિવસે વધવા લાગ્યો. એક વખતે દેવી પોતાને ઉત્પન્ન થયેલા દોહદ મહારાજાને કહેવા લાગ્યા કે–'હું સર્વ પ્રાણીઓને અભય આપવાને ઈચ્છુછું, સર્વ નગર વિગેરેમાં અમારી ઘોષણા કરવાને ઈચ્છુંછું અને સમગ્ર જિનચૈત્યોમાં અષ્ટાન્હિક ઉત્સવો કરવાની અભિલાષા રાખુ છું.' રાજાએ કહ્યું—હે દેવિ! ગર્ભના પ્રભાવથી કુલદેવીના વરદાનને અને સ્વપ્નાર્થને સત્ય કરનાર એવા આ તમારા દોહદ છે. ઉત્તમ ઈચ્છાવાળા! ગર્ભના પ્રભાવથીજ તમારી આવી ઈચ્છા થઈ છે કારણ કે પ્રતિમાનો પ્રભાવ અધિષ્ટાયક દેવને ઉચિતજ થાય છે. આ પ્રમાણે કહીને રાજાએ ભય પામેલાઓને અભયદાન આપ્યું, પટહ વગડાવીને સર્વ ઠેકાણે અમારી ઘોષણા પ્રવર્ત્તાવી અને અષ્ટ પ્રકારી પૂજાથી તથા દિવ્ય સંગીતથી દરેક ચૈત્યોમાં અષ્ટાન્હિક ઉત્સવો કરાવ્યા.

એ દોહદ પૂર્ણ થવાથી પૂર્ણચંદ્રના જેવા ઉજ્વળ મુખવાળી દેવી પ્રસન્ન થઈ અને સમય આવ્યો ત્યારે વેલ જેમ ફૂલને જન્મ આપે તેમ એક પુત્ર રત્નને તેણે જન્મ આપ્યો. તે વખતે સર્વ રાજાઓમાં શિરોમણિ વિજયસેન રાજાએ ચિંતામણિ રત્નની જેમ ઉદ્ઘોષણા કરાવીને યાચકોને ઈચ્છિત દાન આપવા માંડયું. અને હૃદયરૂપ સમુદ્રને ચંદ્ર સમાન મોટો મહોત્સવ કર્યો. તે પછી તેવીજ રીતે સ્વજનોની જેમ નગર જનોએ પણ મહોત્સવ કર્યો. પછી દેવીના સ્વપ્નને અનુસરીને મહારાજાએ, પુત્રનું "પુરૂષસિંહ" એવું મનોહર નામ પાડયું.

અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામી વિશાળ ભુજાવાળો એ કુમાર, રૂપથી, કલાથી અને કુલથી પોતાને સદૃશ એવી રાજાઓની આઠ કન્યાઓ પરણ્યો. અપ્સરાઓની સાથે દેવની જેમ તેઓની સાથે વિજયસેન રાજાનો કુમાર ક્ષણે ક્ષણે ક્રીડા કરતો વિષય સુખ ભોગવવા લાગ્યો.

એક વખતે જાણે સાક્ષાત્ વસંત હોય અથવા જાણે સાક્ષાત્ વસંતનો મિત્ર કામદેવ હોય તેવો એ કુમાર સ્વેચ્છાથી ક્રીડા કરવાને ઉદ્યાનમાં ગયો. ત્યાં રૂપથી અને શમથી આનંદનો જય કરનાર "વિનયનંદન" નામના સૂરિને સમોસરેલા તેણે જોયા. તેમને જોતાંજ જાણે અમૃતનું પાન કર્યું હોય તેમ કુમારના લોચન, હૃદય અને બીજા અંગો પણ પૂર્ણ વિકાશ પામ્યા. ક્ષણવાર તેમને નીરખી રાજકુમાર વિચારવા લાગ્યો કે, જેવું વેશ્યાની પાસે રહીને સતીવ્રતનું પાળવું, ચોરની પાસે રહીને નિધાનનું ગોપવવું, યુવાન માર્જારની પાસે રહીને અમૃતના આસવનું રક્ષણ કરવું અને ડાકણની પાડોશમાં રહીને પોતાની કુશલતા સાચવવી તે મુશ્કેલ છે–તેવીજ રીતે આ મુનિનું અનુપમ રૂપ અને યૌવન વય જોતાં વિષય વૃત્તિરૂપ ઉન્માદનો હેતુ ઊદય પામે તેવું છે તે છતાં આવા કઠીણ વ્રતનું ધારણ કરવું દેખાય છે તે તેવુંજ મુશ્કેલ છે. હેમંતઋતુમાં હિમ, ગ્રીષ્મઋતુમાં સૂર્યનો તાપ અને વર્ષા ઋતુમાં ઝંઝાવાત સહન થઇ શકે પણ યૌવનમાં કામદેવનો ઉપદ્રવ સહન થઈ શકતો નથી. તે છતાં આવા કામદેવને જિતનારા મુનિ, આજે પુણ્યાનુબંધી પુણ્યથી ભાગ્ય યોગે મારા જોવામાં આવ્યા છે કે જેઓ માતા, પિતા કે ગુરૂ હોય તેમ મને પ્રીતિ આપે છે.' આ પ્રમાણે વિચાર કરી રાજકુમાર સત્વર તેમની પાસે આવ્યો અને હૃદયને આનંદ આપનારા એ વિનયનંદન મુનિને તેણે વંદના કરી. મુનિએ કલ્યાણરૂપી અંકુરને ઉત્પન્ન કરવામાં મેઘવૃષ્ટિ જેવી ધર્મ લાભરૂપ આશીષ આપીને રાજપુત્રને આનંદિત કર્યો. પછી કુમાર નમસ્કાર કરી બોલ્યો–હે મુનિરાજ! નવયૌવનવાન્ છતાં તમે આવું વ્રત ધારણ કરેલું છે તે જોઇને મને આશ્ચર્ય થાય છે. આવી વયમાં તમે યત્ન પૂર્વક વિષયોમાં વિમુખ થયા છો તે વિષયોના કિમ્પાકના ફળની જેવા માઠા વિપાક હું પણ જાણું છું. આ સંસારમાં હું પણ કિંચિત માત્ર સાર જોતો નથી પરંતુ તેવા સંસારનો પરિહાર કરવાને આપના જેવા વિરલા પુરૂષોજ ઊઠે છે. હે સ્વામી! આપ આ સંસાર તરવાનો ઉપાય મને બતાવો અને સાર્થવાહ જેમ વટેમાર્ગુને લઈ જાય, તેમ તમે મને તમારે માર્ગે લઈ જાઓ. હે મહા મુનિ! કાંકરાને શોધતા જેમ પર્વત ઉપરથી માણિક્ય મળી જાય, તેમ ક્રીડા કરવાને આવેલા મને અહીં તમે પ્રાપ્ત થયા છો.

આવી રીતે જ્યારે રાજકુમારે કહ્યું-ત્યારે કામદેવના શત્રુ એવા એ મહામુનિ નવીન મેઘના જેવી ગંભીર ગીરાથી આ પ્રમાણે બોલ્યા-જેમ માંત્રીક પુરૂષને સર્વ ભૂત પિશાચ શાંતિને માટે થાય છે તેમ વૈરાગ્યવાન પુરૂષને યૌવન, ઐશ્વર્ય અને રૂપાદિક જે મદના સ્થાન છે તે શાંતિને માટે થાય છે, શ્રી ભગવંતે સંસાર રૂપ સમુદ્રને તરવામાં ઊત્તમ વ્હાણુની જેવો યતિધર્મ કહેલો છે. એ યતિધર્મ, સંયમ,[1] સત્ય, શૌચ,[2] બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ, તપ, ક્ષમા, મૃદુતા,[3] આર્જવ[4] અને મુક્તિ[5] એ દશ પ્રકારનો છે. પ્રાણાતિપાત નિવૃત્તિ એ સંયમ, અસત્ય વચનનો પરિહાર કરવો તે અમૃષાવાદ; અદત્તાદાન (ચોરી) વર્જિને સંયમની શુદ્ધિ રાખવી તે શૌચ; નવગુપ્તિ સહિત કામ ઇંદ્રીયનો સંયમ કરવો તે બ્રહ્મચર્ય; શરીર વિગેરેમાં પણ મમતા રહિત પણું તે અકિંચનતા; અનશન, ઐાનોદરી, વૃત્તિ સંક્ષેપ, રસત્યાગ, તનુ કલેશ અને સંલીનતા એ છ પ્રકારે બાહ્યતપ અને પ્રાયશ્ચિત્ત, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, વિનય, કાયોત્સર્ગ અને શુભધ્યાન એ છ પ્રકારે આભ્યંતર તપ-તે બંને મલી બાર પ્રકારે તપ; શક્તિ વા અશક્તિ છતાં ક્રોધનો નિગ્રહ કરી સહન કરવું તે ક્ષમા; માનનો જય કરી મદના દોષનો ત્યાગ કરવો તે મૃદુતા; માયાને જીતીને મન, વચન, કાયાથી વક્રતાને છોડીદેવી તે આર્જવ; અને બાહ્ય તથા અભ્યંતર વસ્તુઓમાં તૃષ્ણાનો વિચ્છેદ તે મુક્તિ; એ દશ પ્રકારનો ધર્મ સંસાર સમુદ્રથી પાર ઉતારવામાં સમર્થ છે અને એ નિર્દોષ ધર્મ ચિંતામણિ રત્નની જેમ આ જગતમાં પુણ્યથીજ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ પ્રમાણે મુનિરાજની વાણી સાંભળી રાજકુમાર પુરૂષસિંહ વિનય પૂર્વક આ પ્રમાણે બોલ્યો-હે પ્રભુ! નિર્ધનને ધનનો ભંડાર બતાવવાની જેમ આપે આ ધર્મ મને સારી રીતે બતાવ્યો છે. પણ એ ધર્મ ગૃહવાસમાં રહીને આચરી શકાતો નથી; કારણ કે, ગૃહવાસ સંસારરૂપી વૃક્ષનો એક ઊત્તમ દોહદ છે. પણ હે ભગવંત! આ સંસાર રૂપી દુર્ગ્રામના નિવાસથી હું તો ઉદ્વેગ પામ્યો છું માટે મને ધર્મરાજાની રાજધાની રૂપ દીક્ષા આપો. રાજપુત્રના એ વચન સાંભળી વિનયનંદન સૂરિ બોલ્યા-હે રાજકુમાર! આ તમારો મનોરથ ઘણો શ્રેષ્ટ અને પુણ્ય સંપત્તિને સાધનારો છે. મોટી બુદ્ધિવાળા, વિવેકી અને દૃઢ નિશ્ચય રાખનારા હે મહાસત્વ! તમે વ્રતનો ભાર ધારણ કરવાને યોગ્ય છો તેથી તમારો મનોરથ અમે પૂર્ણ કરીશું. પરંતુ પ્રથમ તમે નગરમાં જઈ તમારા પુત્ર વત્સળ માતા-

---

૧ અહિંસા. ૨ અચૌર્ય, ૩ નિરભિમાનતા, ૪ સરલતા. ૫ નિર્લોભતા.

પિતાની રજા લઈને આવો; કારણ કે, જગતમાં પ્રાણીને પહેલા ગુરૂ માતા પિતા છે. મુનિના એવા વચન સાંભળી પુરૂષસિંહ નગરમાં ગયો અને માતા પિતા પાસે જઈ પ્રણામ કરી અંજલિ જોડી દીક્ષા લેવાની આજ્ઞાને માટે વિજ્ઞપ્તિ કરી. પુત્રનું એવું વચન સાંભળી તેઓએ કહ્યું-હે વત્સ! આ વખતે તને દીક્ષા લેવી યુક્ત નથી. કારણ કે પંચ મહાવ્રતનો ભાર વહન કરવો ઘણો મુશ્કેલ છે. સંયમી પુરૂષને પોતાના દેહમાં પણ મમતા છોડી અને રાત્રિ ભોજનથી વિરામ પામી, બેંતાલીશ દોષોથી રહિત એવા પિંડનું ભોજન કરવું પડે છે. નિત્ય ઉદ્યોગી, મમતા રહિત, પરિગ્રહે વર્જિત અને ગુણમાં તત્પર એવા મુનિને પાંચ સમિતી અને ત્રણ ગુપ્તિઓ સર્વદા ધારણ કરવી પડે છે. વળી વિધિપૂર્વક માસાદિક પ્રતિમા તથા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવને અનુસરીને અનેક પ્રકારના અભિગ્રહો કરવા પડે છે. યાવજ્જીવિત સ્નાનનો ત્યાગ, પૃથ્વી ઉપર શયન, કેશનો લોચ, શરીરનો અસત્કાર ગુરૂકુલમાં સદાનિવાસ, પરીષહ અને ઉપસર્ગોની અનુમોદન સહિત સહનતા, અને અઢાર હજાર શીલના અંગનું અવધારણ, ઈત્યાદિક સર્વ નિયમો દીક્ષા લેવાથી પાળવા પડે છે. હે સુકુમાર કુમાર! એ પ્રમાણેના નિરંતર નિયમો પાળવા તે લોઢાના ચણા ચાવવા છે, બે હાથથી અપાર સમુદ્રને તરવાનો છે, ખડ્ગની તીક્ષ્ણ ધારા ઉપર ચરણથી ચાલવાનું છે, અગ્નિની જ્વાળાનું પાન કરવાનું છે. તાજવા ઉપર મેરૂપર્વત તોલવાનો છે, મોટી નદી સામે પૂરે તરવાની છે, એકલેપંડે બલવાન્ શત્રુઓનું સૈન્ય જીતવાનું છે, અને ફરતા ચક્ર ઉપર રહેલ રાધાવેધ કરવાનો છે. ગ્રહણ કરેલી દીક્ષા જે યાવજ્જિવિત પાળવી તેજ મોટું સત્વ, તેજ અગાધ ધૈર્ય, તેજ મોટી બુદ્ધિ અને તેજ મોટું બલ છે.

આ પ્રમાણે માતાપિતાના વચન સાંભળી રાજકુમાર પ્રસન્ન થઇ બોલ્યો. હે પૂજ્યપાદ! આપ કહો છો તે બરાબર છે. દીક્ષા પાળવી તેવીજ કઠિણ છે, પણ હું આપને વિજ્ઞપ્તિ કરૂં છું કે, સંસારમાં નિવાસ કરવાથી ઉત્પન્ન થતા કષ્ટોની આગળ દીક્ષાનું કષ્ટ એક સોમો ભાગ પણ નથી. વચનથી ન કહી શકાય અને શ્રવણથી ન સાંભળી શકાય તેવી પ્રત્યક્ષ નરકની વેદના તો દૂર રહી પણ આ લોકમાં નિરપરાધી તિર્યંચ જાતિને બંધન, છેદન અને તર્જનાદિકની દુઃસહ પીડાઓ; મનુષ્યોને કુષ્ટાદિક વ્યાધીઓની પીડા, કેદખાનું, અંગનું કતરાવું, ત્વચાઉખડાવવી, શરીર બાળી દેવું અને મસ્તક છેદન કરવું ઈત્યાદિક વેદનાઓ; અને સ્વર્ગવાસી દેવતાઓને પ્રિયજનોનો વિયોગ, શત્રુથી પરાભવ અને ચ્યવનના જ્ઞાનથી

થતું દુઃસહ દુઃખ જોવામાં આવે છે. રાજકુમારે પોતાના માતાપિતાને આ પ્રમાણે કહ્યું, ત્યારે પુત્રને સાબાશી આપી ખુશી થઈને તેઓએ વ્રત લેવાની આજ્ઞા આપી. પછી પિતાએ હર્ષથી જેનો નિષ્ક્રમણ મહોત્સવ કરેલો છે એવો રાજપુત્ર ફલનો અર્થી જેમ વનસ્પતિ પાસે જાય તેમ દીક્ષાને અર્થે મુનિની પાસે આવ્યો. ત્યાં સામાયિક ઉચ્ચરી પુરૂષસિંહ કુમારે વિનયનંદન મુનિના ચરણકમળની પાસે ભવ સાગર તરવામાં નાવિકારૂપ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પ્રમાદરહિત સર્વ પ્રાણીની રક્ષા કરતા એ રાજકુમારે રાજની જેમ દૃઢપણે દીક્ષાનું પ્રતિપાલન કર્યું, તે સાથે વિશ સ્થાનકોમાંથી કેટલાએક સ્થાનકો આરાધીને તેણે ઉજ્વળ એવું તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. ઘણા કાળ પર્યંત વિહારકરી છેવટે અનશનથી કાળ કરીને વૈજયંત વિમાનમાં મહર્દ્ધિક દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયો.

આ જંબૂદ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રની અંદર મોટી સંપત્તિઓના સ્થાનરૂપ વિનીતા નામે નગરી છે. જાણે બીજા દ્વીપોમાંથી ચંદ્રોના બિંબ લાવીને રચેલા હોય તેવા રૂપાના કાંગરાથી એ નગરીની આસપાસ એક મોટો કીલ્લો શોભતો હતો. અનેક પ્રકારના રત્નોના ભંડાર રૂપ એ નગરીમાં રાજાઓએ રક્ષાને માટે એક બીજો રૂપાનો કીલ્લો કરેલો હતો તે જાણે શેષનાગ કુંડલાકારે થઈ તેની રક્ષા કરતો હોય તેમ જણાતો હતો. ત્યાં રહેલા ચુનાદાર મહેલોના રત્નના છજા ઉપર પડતા ચંદ્રના પ્રતિબિંબને ગૃહના માર્જાર દહિંનો પિંડ જાણીને ચાટતા હતા. ત્યાં ક્રીડાના શુકપક્ષીઓ ઘેરઘેર ' અર્હંતદેવ અને સાધુ ગુરૂ ' એમ પઢતા હતા અને તેનેજ સાંભળતા હતા. દરેક વાસગૃહમાં બાળવામાં આવતા અગરૂધૂપગાંથી નીકલતી ધુમાડાની શ્રેણીઓ આકાશમાં તમાલ વૃક્ષના વનનો દેખાવ વિસ્તારતી હતી. જલના રેંટમાંથી ઉછળતા બિંદુઓથી છવાઈ રહેલા ત્યાંના ઉદ્યાનોની અંદર જાણે શીતથી ભય પામતા હોય તેમ સૂર્યકીરણો કદાપિ પેશી શકતા નહીં. એ નગરીમાં ઈક્ષ્વાકુ વંશમાં તિલકરૂપ મેઘનામે રાજા હતો, જે મહામેઘની પેઠે સર્વ જગત્‌ને આનંદ આપતો હતો. એ રાજાની રાજ લક્ષ્મી યાચકોને કૃતાર્થ કરવાને માટે સદૈવ આપવામાં આવતી હતી તે છતાં પણ નીકના જલની પેઠે તે અતિશય વૃદ્ધિ પામતી હતી. બીજા રાજાઓ આવીને પાંચ અંગથી પૃથ્વીનો સ્પર્શ કરી મેઘરાજાને નમતા હતા અને વસ્ત્ર, અલંકાર તથા રત્નાદિકના ભેટણાથી તેનું અર્ચન કરતા હતા. મધ્યાન્હનો સૂર્ય જેમ દેહની છાયાનો સંકોચ કરે તેમ તેનો પ્રસરતો પ્રતાપ શત્રુઓની લક્ષ્મીનો સંકોચ કરતો હતો. મોટી સમૃદ્ધિથી, મોટી શક્તિથી અને

મોટા પ્રભાવથી ચોસઠ ઈંદ્રો ઉપરાંત જાણે પાંસઠમો ઈંદ્ર હોય તેવો જણાતો હતો.

એ રાજાને મંગળીકના સ્થાનરૂપ મગળા નામે એક પત્ની હતી. એ શીળવતી રાણી જાણે દેહધારી કુલલક્ષ્મી હોય તેવી જણાતી હતી. એ રાણી નિરંતર પોતાના પતિના હૃદયમાં રહેતી હતી અને રાજા તેણીના હૃદયમાં રહેતો હતો. વાસગૃહ વિગેરેમાં તો તેમનો ફક્ત બહિરંગ માત્રજ નિવાસ હતો. ગૃહમાં કે ઉદ્યાન વિગેરેમાં એ મહારાણી સંચાર કરતી, ત્યાં પણ પોતાના પતિનું દેવતાથી અધિક રીતે ધ્યાન કરતી હતી. એ વિશાળ લોચનવાળી કાંતાએ પોતાના રૂપ, લાવણ્ય અને સૌભાગ્યથી દેવાંગનાને તો દાસીરૂપ કરી હતી અને પોતાના સુંદર મુખથી ચંદ્રને પણ દાસ કર્યો હતો. તેણીનું અધિક ઉજ્વળરૂપ અને લાવણ્ય, આંગળી અને મુદ્રિકાની જેમ પરસ્પર એક બીજાને શોભાડતા હતા. ઇંદ્રાણીની સાથે ઇંદ્રની જેમ એ દેવી સાથે ભોગ ભોગવતા એ રાજાને અક્ષય પ્રીતિ બંધાણી હતી.

હવે પુરૂષસિંહનો જીવ જે વૈજયંત વિમાનમાં ગયેલો છે તે તેત્રીશ સાગરોપમનું આયુષ્ય ભોગવી શ્રાવણ માસની શુક્લ દ્વિતીયાને દિવસે મઘા નક્ષત્રમાં ચંદ્ર આવતાં ત્યાંથી ચવીને મંગલાદેવીની કુક્ષિમાં અવતર્યો. તે વખતે મંગલાદેવીએ તીર્થંકરના જન્મને સૂચવનારા ગજેંદ્ર વિગેરે ચૌદ મહા સ્વપ્નો જોયા. અને પૃથ્વી જેમ નિધાનને ગૂઢ રીતે ધારણ કરે તેમ મંગલાદેવીએ ત્રણ ભુવનના આધારરૂપ ગર્ભને ધારણ કર્યો.

તે દરમીયાન કોઈ ધનાઢ્ય વ્યાપારી પોતાની બે સરખી વયની સ્ત્રીઓને સાથે લઈને વ્યાપાર કરવાને માટે એ નગરીથી દૂર દેશાંતર ગયો. માર્ગમાં તેની એક પત્નીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે પુત્રને બંને સપત્નીઓ (શોક્યો)એ સમદૃષ્ટિએ ઉછેરીને મોટો કર્યો. પરંતુ એ વ્યાપારી દેશાંતરમાંથી ધન ઉપાર્જિને પાછો ફરતાં માર્ગમાંજ મૃત્યુ પામ્યો. 'દૈવની ગતિ મહા વિષમ છે.' શોકથી અશ્રુને વર્ષાવતી દીન થઈ ગયેલા મુખવાળી બંને સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિનો અગ્નિ સંસ્કાર કરાવીને ઔર્ધ્વદેહિક ક્રિયા કરી. પછી તે માંહેલી એક કપટવાળી સ્ત્રી, "આ પુત્ર અને ધન મારા છે" એમ કહેતી પુત્રની ખરી માતાની સાથે કજિઓ કરવા લાગી. તેઓમાંથી એક ખરી પુત્ર માતા, પુત્ર અને ધનનું ક્ષેમ અને બીજી કપટી માતા પુત્ર અને ધનનો યોગ ઈચ્છતી હતી. તે બંને ત્યાંથી સત્વર અયોધ્યા નગરીમાં આવી. ત્યાં તે બંનેએ પોતાના કુળમાં, બીજા કુલમાં અને ન્યાયના ધર્માસન પાસે પણ ફરીયાદી કરી, પરંતુ તેઓનો કજિઓ તેઓનાથી

જરા પણ પત્યો નહી. ત્યાંથી વિવાદ કરતી તે બંને રાજા પાસે આવી. રાજાએ સભામાં બોલાવીને તેમને વાદનું કારણ પુછયું–પ્રથમ પુત્રની અપર માતાએ રાજાને કહ્યું કે, "હે મહારાજા! આ અમારો કજિઓ આ નગરમાં સર્વ ઠેકાણે કહેવામાં આવ્યો છે, પણ કોઇએ તેનો ઉચ્છેદ કર્યો નથી. કારણ કે, પરદુઃખથી બીજા કોણ દુઃખી થાય? પૃથ્વીમાં પરસુખે સુખી અને પરદુઃખે દુઃખી એવા તો આપ ધર્મરાજા છો તેથી વ્યાજબી ન્યાય મળશે એમ ધારીને હું આપની શરણે આવી છું. આ મારો ઐારસ પુત્ર છે ને મેં આને સરખી રીતે ઉછેર્યો છે તેથી આ સર્વ ધન પણ મારૂંજ છે, કારણ કે, જેનો પુત્ર તેનુંજ ધન કહેવાય. પછી પુત્રની માતા બોલી–હે કૃપાળુ રાજા! આ પુત્ર અને ધન મારા છે. આ મારી શોકય સંતાન વગરની છે. તે દ્રવ્યના લોભથી મારી સાથે કલેશ કરે છે. પ્રથમ મારા પુત્રનું મારી સાથે એ પણ પાલન કરતી હતી તે વખતે મેં સરલતાથી તેને તેમ કરતી અટકાવી નહી, તેથી અત્યારે સ્નેહથી પગ પાસે સુવારતા ઓશીકાને પકડનારી થઈ પડી છે. માટે હે મહારાજા! આપ ન્યાય કરવા સજ્જ થાઓ, આ કજિઓ આપનેજ પતાવવો જોઈશે, રાજા તપાસ કરીને વા તપાસ કર્યા વગર જે કાંઈ ફેસલો આપે છે તે પ્રાયે ફરતો નથી." આ પ્રમાણે બંને સ્ત્રીઓ કહી રહી ત્યારે રાજા બોલ્યો કે–આ બે સ્ત્રીઓ જાણે એક ડીંટમાંથી ચ્યવી હોય તેમ બરાબર સરખી છે. બંને સ્ત્રીઓ જ્યારે વૈસદૃશ રૂપવાળી હોય ત્યારે જેની સાથે પુત્રની આકૃતિ મલતી આવે તેનો એ પુત્ર છે એમ અનુમાન કરી શકાય, પણ આ પુત્ર તો બંનેના આકાર સાથે મળતો છે તેથી એ અનુમાન પણ થઈ શકે તેમ નથી. વળી આ બાળક બોલી પણ જાણતો નથી તો પછી આ માતા છે ને-આ વિમાતા છે એવા જ્ઞાનની તો વાતજ શી કરવી! આ ફેસલાનો નિર્ણય કરવાને ચકિત થઈ એ પ્રમાણે કહેતા એવા રાજાને એ વિચારમાંને વિચારમાં નિત્ય કૃત્ય કરવાનો મધ્યાન્હ કાળ થઈ ગયો. પછી સભાસદોએ કહ્યું કે, હે પ્રભુ! આ બંનેનો વિવાદ વજ્રગ્રંથીની જેમ દુર્ભેદ્ય હોવાથી છમાસે પણ અમારાથી તે ભેદી શકાણો નથી, માટે હાલ આપનો નિત્યકૃત્યનો વખત થયો છે તો તે નિર્ગમન થવો ન જોઈએ, ક્ષણ પછી ફરીવાર વળી આપ આ વિવાદને માટે વિચાર કરજો. 'ભલે એમ કરો' એમ કહી રાજાએ સભા વિસર્જન કરી અને તે પછી નિત્યના કૃત્ય કરી તે અંતઃપુરમાં ગયા. ત્યાં મંગળાદેવીએ વિજ્ઞપ્તિ કરી કે, 'હે સ્વામી! મધ્યાન્હ કૃત્યને માટે આજે અતિ વેળા કેમ થઈ? રાજાએ એ બંને સ્ત્રીઓના વિવાદનો

વૃત્તાંત રાજ્ઞીને કહી બતાવ્યો. એટલે ગર્ભના પ્રભાવથી જેમની સુમતિ થયેલી છે એવા સુમંગળાદેવી આ પ્રમાણે બોલ્યા—હે દેવ! સ્ત્રીઓના વિવાદનો નિર્ણય તો સ્ત્રીઓનેજ કરવો યુક્ત છે માટે તે બનેના વિવાદનો નિર્ણય હું પોતે કરીશ.' પછી રાજા મહારાણીને સાથે લઈને સભામાં આવ્યા. ત્યાં તે બંને સ્ત્રીને બોલાવીને ફરીને તેના વિવાદનું કારણ પૂછ્યું, એટલે તેણીઓએ પૂર્વની પેઠે કહી બતાવ્યું. રાણી તેમનું બોલવું અને ઉત્તર આપવાની રીતી તરફ વિચાર કરી બોલ્યા કે, બાઈઓ! મારા ઊદરમાં ત્રણ જ્ઞાનને ધારણ કરનાર, તીર્થંકર ઉત્પન્ન થયેલા છે તેમનો પ્રસવ થયા પછી અશોક વૃક્ષ નીચે બેસીને તે તમારા વિવાદનો નિર્ણય કરશે માટે ત્યાં સુધી તમે બંને રાહ જુઓ? અપરમાતાએ એ વાત કબુલ કરી પણ પુત્રની ખરી માતા બોલી કે,—હે મહાદેવિ! હું જરા વાર પણ રહી શકીશ નહી અને મારા વ્હાલા પુત્રને તેટલા કાળ સુધી શોકયને સ્વાધીન પણ કરી શકીશ નહી, આપ સર્વજ્ઞની માતા છો તો તમે પોતે આજેજ તેનો નિર્ણય કરો. આવા પુત્ર માતાના વચન સાંભળી મંગળાદેવી નિર્ણય કરીને બોલ્યા—આ સ્ત્રી કાલક્ષેપને સહન કરી શકતી નથી માટે આ પુત્ર ખરેખર એનોજ અને આ બીજી સ્ત્રી પારકો પુત્ર અને ધન બંનેને આધીન રહેવા દેવાનો મારો નિર્ણય સાંભળી. કાલક્ષેપ કરવાને કબુલ કરે છે, તેથી તે તેની ખરી માતા નથી. કારણ કે, ખરી માતા પોતાનો પુત્ર બંનેને આધીન રહેવા દેવા રૂપ કાલક્ષેપ કેમ સહન કરે? માટે હે ભદ્રે! તું જરા પણ કાલક્ષેપ સહન કરતી નથી તેથી મારા જાણવામાં આવ્યું કે, આ પુત્ર તારો છે તેથી તેને લઇને તું ઘેર જા. કદી આ સ્ત્રીએ એ પુત્રનું લાલન પાલન કર્યું હશે પણ તેથી કાંઈ એ પુત્ર તેનો કહેવાય નહીં. કેમકે કોકિલાના પુત્રને પોષણ કરનાર તો કાગડી હોય છે, પણ એ પુત્ર તો કોકિલાનોજ કહેવાય છે. ગર્ભના પ્રભાવથી દેવીએ તેઓનો આ પ્રમાણે નિર્ણય કર્યો તે સાંભળીને સર્વ ચતુર્વિધ સભા નેત્ર વિકાશ કરી વિસ્મય પામી પછી પ્રાતઃકાળ થવાથી કમલિની અને કુમુદિનીની જેમ એ પુત્રથી હર્ષ અને ખેદ પામતી તે બંને શોકયો પોતાને ઘેર ગઈ.

જાણે સંકોચ કરીને રહેતો હોય તેમ દેવીને કાંઇપણ વેદના નહી ઉપજાવતો ગર્ભ શુકલ પક્ષના ચંદ્રની જેમ અનુક્રમે વધવા લાગ્યો. પછી નવમાસ અને સાડાસાત દિવસ વિત્યા એટલે વૈશાખ માસની શુકલ અષ્ટમીએ ચંદ્ર મઘા નક્ષત્રમાં આવતા પૂર્વ દિશા જેમ ચંદ્રને જન્મ આપે તેમ મંગળા દેવીએ સુખેથી ક્રૌંચપક્ષીના ચિન્હવાળા સુવર્ણ વર્ણી પુત્ર રત્નને જન્મ આપ્યો. તે વખતે ત્રૈલોકયમાં ઊદ્યોત થયો, ક્ષ-

ણવાર નારકી જીવોને પણ સુખ થયું અને ઈંદ્રોના આસન કંપ્યા. પ્રથમ દિકકુમારીઓએ ત્યાં આવીને યથા યોગ્ય સૂતિકાકર્મ કર્યું. પછી શક્રઈંદ્ર આવી મંગળા દેવીની શય્યામાંથી પ્રભુને મેરૂપર્વત ઉપર લઈ ગયા. ત્યાં અચ્યુતાદિ ત્રેસઠઇંદ્રોએ આવીને શક્રઈંદ્રના ઊત્સંગમાં રહેલા પ્રભુને તીર્થજલથી અભિષેક કર્યો. પછી ઈશાનઈંદ્રના ઉત્સંગમાં પ્રભુને બેસારીને શક્રઈંદ્રે વિકુર્વેલા સ્ફાટિકના ચાર વૃષભોના શીંગડામાંથી નીકલેલા જલવડે પ્રભુનું સ્નાત્ર કર્યું. પછી વિલેપન કરી, વસ્ત્રાલંકાર પહેરાવી તથા આરાત્રિક ઉતારીને શક્રઇંદ્ર ભક્તિથી આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યો.

હે દેવ! આપના જન્મ કલ્યાણકથી આ પૃથ્વી કલ્યાણવાળી થઈ ગઇ છે, તો જ્યારે તમે ચરણકમળથી આ પૃથ્વીપરવિહાર કરશો ત્યારનીતો વાતજ શી કરવી! હે ભગવાન્ તમારા દર્શન સુખથી અમારી દૃષ્ટિઓ કૃતાર્થ થઈ છે અને તમારૂં પૂજન કરવાથી આહાથ કૃતાર્થ થયેલા છે. હે જિનનાથ! તમારા સ્નાત્ર અર્ચન વિગેરેનો જે મહોત્સવ કરવામાં આવેલો છે, તે ચિરકાળના મારા મનોરથરૂપી પ્રાસાદ ઉપર કલશરૂપ થયેલો છે. હે જગન્નાથ! સાંપ્રતકાલે હું આ સંસારની પણ પ્રશંસા કરૂં છું, કારણકે જેમાં મુક્તિના એક નિબંધનરૂપ તમારૂં દર્શન પ્રાપ્ત થયું છે. હે દેવ! સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના ઉર્મિઓ કદી ગણી શકાય પણ મારા જેવા પુરૂષો, અતિશયોના પાત્ર એવા તમારા ગુણોને ગણી શકે નહીં. ધર્મરૂપી મંડપના સ્તંભરૂપ, જગત્‌ને ઉદ્યોત કરવામાં સૂર્યરૂપ અને દયારૂપી વેલાના આશ્રયને માટે મોટા વૃક્ષરૂપ એવા હે જગત્પતિ! આ વિશ્વની રક્ષા કરો. હે દેવ! મુક્તિના બંધ થયેલા દ્વારને ઉઘાડવામાં કુંચી રૂપ તમારી દેશના પુણ્યવંત પ્રાણીઓના જ સાંભળવામાં આવે છે. હે ભુવનેશ્વર! ઉજ્વળ દર્પણ જેવા મારા મનમાં હંમેશાં પ્રતિબિંબ રૂપે પડેલી તમારી મૂર્ત્તિ મને મુક્તિ સુખના કારણ રૂપ થાઓ.

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી શક્રઇંદ્ર પ્રભુને લઈને ક્ષણવારમાં ત્યાંથી ઉત્પતિ મંગલા દેવીની પાસે આવ્યો અને ત્યાં પ્રભુને મુકીને પોતાને સ્થાનકે ગયો. પ્રભુ ગર્ભમાં હતા તે વખતે માતાની સારીમતિ થયેલી હતી તેથી પિતાએ પ્રભુનું "સુમતિ" એવું નામ પાડ્યું. ઈંદ્રની આજ્ઞાથી ધાત્રીઓએ આવીને લાલનપાલન કરેલા પ્રભુ શૈશવ વયનું ઉલ્લંઘન કરીને યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયા. તે વખતે પ્રભુની કાયા ત્રણસો ધનુષ ઊંચી થઈ, સ્કંધ પુષ્ટ થયા, અને ભુજરૂપી શાખા જાનુ સુધી લાંબી થઈ તેથી જાણે જંગમ કલ્પવૃક્ષ હોય તેમ પ્રભુ શોભવા લાગ્યા. તેમની લાવણ્યરૂપી ત-

રંગિણીમાં માછલીઓની જેમ લલનાઓની દૃષ્ટિઓ ચંચળ થવા (રમવા) લાગી. પોતાને ભોગ્યકર્મ છે એમ જાણીને તેમજ માતાપિતાના આગ્રહથી સૌંદર્યવતી રાજકન્યાઓની સાથે પ્રભુએ પાણિગ્રહણ કર્યું. જન્મથી દશ લાખ પૂર્વ ગયા ત્યારે પિતાના ઘણા આગ્રહથી પ્રભુએ રાજ્યભાર ગ્રહણ કર્યો. જાણે વૈજયંત વિમાનમાં રહ્યા હોય તેમ બાર પૂર્વસહિત ઓગણત્રિશ લાખપૂર્વ રાજ્યાવસ્થામાં પ્રભુએ નિર્ગમન કર્યા. જોકે પોતે સ્વયંબુદ્ધ છે તથાપિ લોકાંતિક દેવતાઓએ બોધ કરવાથી (યાદ આપવાથી) શ્રીસુમતિનાથ પ્રભુએ દીક્ષા લેવાની ઈચ્છાવડે વર્ષિકદાન આપવા માંડયુ. વાર્ષિક દાનને અંતે જેમના આસન ચળિત થયેલા છે એવા ઇંદ્રોએ અને રાજાઓએ સ્વામીનો દીક્ષાભિષેક કર્યો. પછી પ્રભુ અભયકરા નામની શિબિકા ઉપર આરૂઢ થઈને સુર, અસુર અને મનુષ્યોની સાથે સહસ્રામ્રવનમાં પધાર્યા. ત્યાં વૈશાક માસની શુકલ નવમીને દિવસે મધ્યાન્હ વખતે મઘા નક્ષત્રમાં ચંદ્ર આવ્યેસતે પોતાના નિત્યભક્ત એવા હજાર રાજાઓની સાથે પ્રભુએ દીક્ષા લીધી. પછી જાણે દીક્ષાનો અનુજબંધુ[1] હોય અથવા જાણે પ્રિયમિત્ર હોય તેવું મનઃપર્ય્યય નામે જ્ઞાન તેજ વખતે પ્રભુને ઉત્પન્ન થયું.

બીજે દિવસે વિજયપુરમાં પદ્મરાજાને ઘેર પ્રભુએ પરમાન્નથી પારણું કર્યું. દેવતાઓએ તેને ઘેર સુવર્ણ વૃષ્ટિ વિગેરે અદ્ભુત દિવ્ય પ્રગટ કર્યા. રાજાએ નિત્ય પૂજનને માટે તે ઠેકાણે એક રત્નપીઠ બનાવ્યું. ત્યાંથી વિવિધ અભિગ્રહોને ધારણ કરતા અને પરીષહોને સહન કરતા, પ્રભુએ વિશ વર્ષ સુધી પૃથ્વીપર વિહાર કર્યો. ગ્રામ આકર વિગેરેમાં વિહાર કરતા કરતા પ્રભુ એકદા પાછા પોતાના દીક્ષા ગ્રહણવાળા સહસ્રામ્રવનમાં આવ્યાં. ત્યાં પ્રિયંગુ વૃક્ષના મૂલ નીચે ધ્યાન કરતા પ્રભુ અપૂર્વકરણથી ક્ષપકશ્રેણીમાં આરૂઢ થયા, એટલે તેમના સર્વ ઘાતિકર્મો ત્રુટી ગયા. ચૈત્રમાસની શુકલ એકાદશીએ ચંદ્ર મઘા નક્ષત્રમાં આવતાં જેમણે છઠ તપ કરેલું છે એવા પ્રભુને ઊજ્વળ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું આસનકંપથી એ વૃત્તાંત જાણીને સર્વ ઈંદ્રો સુર અસુરોની સાથે ત્યાં આવ્યા અને તેઓએ દેશના દેવાને માટે સમોસરણ રચ્યું. તેમાં પ્રભુએ પૂર્વદ્વારથી પ્રવેશ કરીને તેના મધ્યભાગમાં રહેલા એક કોશને સોળસો ધનુષ ઊંચા ચૈત્યવૃક્ષને પ્રદક્ષિણા કરી. પછી 'તીર્થાયનમઃ એમ કહી પ્રભુ પૂર્વાભિમુખ સિંહાસનપર બીરાજ્યા એટલે દેવતાઓએ બીજી ત્રણ દિશાઓમાં પ્રભુના પ્રતિબિંબો સ્થાપિત કર્યા. સુર, અસુર અને મનુષ્ય સહિત ચ-

૧ નાનોભાઇ.

તુર્વિધ સંઘ પણ યોગ્ય સ્થાને બેઠો. પછી ઈંદ્ર નમસ્કાર કરી આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યો.

હે ભગવાન્ આ અશોક વૃક્ષ ભમરાઓના ગુંજારવથી જાણે ગાતો હોય, ચલાયમાન પત્રોથી જાણે નાચતો હોય અને તમારા ગુણોમાં રક્ત થવાથી રક્ત થયો હોય એવો ખુશી થતો દેખાય છે. આ દેવતાઓ જેઓના બંધન (ડીંટા) નીચા છે એવા પુષ્પોને યોજન પ્રમાણ તમારી દેશના ભૂમિ ઉપર, જાનુ પ્રમાણ વર્ષાવે છે. તમારો માલવ કૈશીકી પ્રમુખ ગ્રામ તથા રાગથી પવિત્ર એવો જે દિવ્યધ્વનિ થાય છે, તેને મૃગલાઓ પણ હર્ષવડે ઉંચી ગ્રીવા કરીને પીએ છે (સાંભલે છે.) તમારી આગળ રહેલી ચંદ્ર જેવી ઉજવળ આ ચામર શ્રેણી, જાણે તમારા મુખકમળની સેવા કરવાને આવેલી હંસની પંક્તિ હોય તેવી શોભે છે. સિંહાસન ઉપર બીરાજી તમે જ્યારે દેશના આપો છો ત્યારે મૃગલાઓ સિંહની સેવા કરવા જાણે આવતા હોય તેમ તે દેશના સાંભળવાને આવે છે. જ્યોત્સ્નાથી વ્યાપ્ત એવો ચંદ્રમા જેમ ચકોર પક્ષીને હર્ષ આપે છે તેમ કાંતિઓથી વ્યાપ્ત એવા તમે સર્વની દૃષ્ટિઓને પરમ હર્ષ આપો છો.[1] હે વિશ્વપતિ ! તમારી આગળ આકાશમાં ધ્વની કરતો દુંદુભિ, સર્વ જગત્માં આપ્ત પુરૂષોને વિષે તમારા મોટા સામ્રાજ્યને જાણે બતાવતો હોય તેમ જણાય છે. પુણ્ય સમૃદ્ધિઓના ક્રમ જેવા અને ત્રણ ભુવન ઊપરના તમારા પ્રૌઢ પ્રભુપણાને બતાવતા આ ત્રણ છત્રો તમારી ઊપર શોભી રહ્યા છે. હે નાથ! આવી તમારી ચમત્કારી પ્રાતિહાર્ય લક્ષ્મીને જોઈને કયા મિથ્યા દૃષ્ટિઓ પણ આશ્ચર્ય ન પામે?

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી શક્રઈંદ્ર વિરામ પામ્યા પછી સુમતિનાથ પ્રભુએ સર્વ ભાષાઓને અનુસરનારી વાણીથી દેશના આપવાનો આરંભ કર્યો. આ જગતમાં કાર્યાકાર્યના જ્ઞાનની યોગ્યતાને પામેલા પ્રાણીએ પોતાના કર્ત્તવ્યમાં મૂઢ રહેવું ન જોઇએ. પુત્ર, મિત્ર તથા સ્ત્રી વિગેરેની અને પોતાના શરીરની પણ જે સત્ક્રિયા કરવામાં આવે છે તે સર્વ પરકાર્ય છે તેમાં કાંઈપણ સ્વકાર્ય નથી. પ્રાણી એકલો જ ઊત્પન્ન થાય છે, એકલોજ મૃત્યુ પામે છે અને ભવાંતરે સંચિત કરેલ કર્મોને એકલોજ અનુભવે છે. એક ચોરીથી ઊપાર્જન કરેલું ધન બધા મળીને ખાઈ જાય છે અને તે ચોરી કરનારને એકલાનેજ નરકમાં પોતાના કર્મથી દુઃખ ભોગવવા પડે છે. દુઃખરૂપ દાવાનલથી ભયંકર, અને વિસ્તારવાળા આ ભવરૂપ અરણ્યમાં કર્મને વશ થયેલો પ્રાણી એકલોજ ભટકયા કરે છે.

---

૧ આમાં ભામંડળ પ્રાતિહાર્ય સુચવ્યું છે.

આ જીવને બાંધવ વિગેરે કોઈપણ સહાયકારી થતા નથી. જો શરીર સહાયકારી છે એમ કહીએ તો તે શરીર તો ઉલટું 'સુખ દુઃખના અનુભવને આપનારૂં છે. 'સુખ દુઃખના અનુભવને આપનારૂં શરીર સહાયકારી છે એમ જો કહીએ તો તે પૂર્વ ભવમાંથી સાથે આવતું નથી અને આગલા ભવમાં સાથે આવવાનું પણ નથી. તેથી સંકેટમાં (હડફેટમાં) આવી મલેલી કાયાને સહાયકારી કેમ કહેવાય? 'ધર્મને અધર્મ સહાયકારી છે' એમ જો માનીએ તો તે પણ સત્ય નથી, કારણ કે, ધર્મ અધર્મની સહાયતા મોક્ષમાં બીલકુલ નથી. તેથી આ સંસારમાં શુભ અશુભ કર્મ કરતો પ્રાણી એકલો ભટકે છે અને પોતાના શુભાશુભ કર્મને યોગ્ય શુભ અશુભ ફલને અનુભવે છે. તેજ પ્રમાણે અનુત્તર એવી મોક્ષ લક્ષ્મીને પણ એકલોજ ગ્રહણ કરે છે; કારણ કે, ત્યાં પૂર્વોક્ત સર્વ સંબંધીઓનો વિરહ હોવાથી બીજા કોઈને સાથે રહેવાનો સંભવ નથી. માટે સંસાર સંબંધી દુઃખ અને મોક્ષ સંબંધી સુખ તેને પ્રાણી એકલોજ ભોગવે છે; તેમાં કોઈ સહાયકારી નથી. જેવી રીતે હાથ પગ છુટા હોય તેવો માણસ એકલો તત્કાળ સમુદ્રના પારને પામી શકે છે પણ હૃદય, હાથ, પગ વિગેરેથી બાંધી લીધેલો માણસ તેનો પાર પામી શકતો નથી તે પ્રમાણે જે ધન અને દેહ વિગેરેની ઉપર આસક્તિવાળો હોય છે તે આ ભવ સમુદ્રનો પાર પામી શકતો નથી પરંતુ તેની ઉપરની આસક્તિ વિનાનો એકલો સ્વસ્થ પ્રાણી હોય તે આ ભવ સમુદ્રના પારને તત્કાલ પામે છે; માટે સાંસારિક સર્વ સંબંધને છોડી દઈને પ્રાણીએ એકલાપણે શાશ્વત આનંદ સુખવાળા મોક્ષને માટે યત્ન કરવો. આ પ્રમાણેની પ્રભુની દેશના સાંભળીને પ્રબોધ પામેલા ઘણા નરો અને નારીઓએ નિઃસંગ થઇને ચારિત્ર વ્રત ગ્રહણ કર્યું. તેમાંથી ચમર વિગેરે સો ગણધરો થયા. તેઓએ પ્રભુ પાસેથી ત્રિપદી પ્રાપ્ત કરીને દ્વાદશાંગી રચી. જ્યારે પ્રથમ પૌરૂષી પૂર્ણ થઈ ત્યારે પ્રભુએ દેશનાને સમાપ્ત કરી. પછી પ્રભુના ચરણ પીઠ ઉપર બેસીને ચમર ગણધરે દેશના આપવા માંડી. જ્યારે બીજી પૌરૂષી પૂર્ણ થઈ ત્યારે તેમણે પણ દેશના સમાપ્ત કરી. એટલે ઇંદ્રાદિક દેવતાઓ અર્હંતને નમસ્કાર કરીને પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા.

તે પ્રભુના તીર્થમાં શ્વેત વર્ણવાળો, ગરૂડના વાહનવાળો, બે દક્ષિણ ભુજામાં વરદ અને શક્તિને ધરનારો, તથા બે વામભુજામાં ગદા અને પાશને રાખનારો તેમજ સદા સંનિધિ રહેનારો તુંબુરૂ નામે યક્ષ શાસનદેવતા થયો. તેમજ સુવ-

ર્ણના જેવી કાંતિવાળી, પદ્મ ઉપર બેસનારી, બે દક્ષિણ ભુજામાં વરદ અને પાશને ધરનારી, બે વામભુજામાં બીજોરૂં અને અંકુશને રાખનારી અને નિરંતર પ્રભુની પાસે રહેનારી મહાકાલી નામે યક્ષણી શાસનદેવી થઈ. વચનના પાંત્રીશ અતિશયથી શોભતા પ્રભુ ભવ્ય પ્રાણીઓને બોધ કરતા પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરવા લાગ્યા.

ઘણા કાળ પર્યંત પૃથ્વીપર વિહાર કરતાં ચોત્રીશ અતિશયવાળા સુમતિનાથ પ્રભુને ત્રણલાખને વિશહજાર સાધુ, પાંચલાખને ત્રીશહજાર સાધ્વી, બે હજારને ચારસો ચૌદ પૂર્વી, અગ્યારહજાર અવધિજ્ઞાની, દશહજારને સાડીચારસો મન પર્યય જ્ઞાની, તેરહજાર કેવળજ્ઞાની, અઢારહજારને ચારસો વૈક્રિય લબ્ધિવાળા, દશહજારને સાડી ચારસો વાદ લબ્ધિવાળા, બે લાખને એકાશીહજાર શ્રાવક, અને પાંચલાખને સોળહજાર શ્રાવિકાનો પરિવાર થયો.

કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિથી આરંભીને સુમતીનાથ પ્રભુએ વિશ વર્ષ અને બાર પૂર્વ ઊણા એકલાખ પૂર્વ પૃથ્વીપર વિહાર કર્યો. અનુક્રમે પોતાનો મોક્ષકાલ સમીપ જાણીને સમેતશિખર પર્વતે આવ્યા. ત્યાં એક હજાર મુનિઓની સાથે અનશન ગ્રહણ કર્યું. એક માસને અંતે ભવોપગ્રાહી ચાર અઘાતિ કર્મને ખપાવી, અનંત ચતુષ્કને પ્રાપ્ત કરી, શૈલેશી ધ્યાનમાં વર્તતા, ચૈત્ર માસની શુક્લ નવમીને દિવસે પુનર્વસુ નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થતાં સર્વે મુનિઓની સાથે સુમતિનાથ સ્વામી અવ્યય પદ (મોક્ષ) પામ્યા.

દશ લાખ પૂર્વ કૌમાર અવસ્થામાં ઓગણત્રીશ લાખને બાર પૂર્વ રાજ્યાવસ્થામાં અને બાર અંગે ઊણા લાખ પૂર્વ વ્રત ધારણમાં એવી રીતે સુમતિનાથ પ્રભુએ ચાળીશલાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું. અભિનંદન પ્રભુના નિર્વાણ પછી નવલાખ ક્રોડ સાગરોપમ ગયા પછી સુમતિનાથ પ્રભુ મોક્ષે ગયા. પછી સર્વે ઇંદ્રો પ્રભુના શરીરને અને બીજા સહસ્ર મુનિઓના શરીરોને વિધિથી અગ્નિ સંસ્કાર કરી ત્યાંથી નંદીશ્વર દ્વીપે જઈને પ્રભુના નિર્વાણ પર્વનો મહોત્સવ કરી પોત પોતાને સ્થાને ગયા.

इत्याचार्य श्री हेमचन्द्र विरचिते त्रिषष्ठि शलाका पुरुष चरिते महाकाव्ये तृतीये पर्वणि श्री सुमतिस्वामि चारित्र वर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ३

સર્ગ ૪ થો.

શ્રી પદ્મપ્રભ ચરિત્ર.

પદ્મમના જેવા વર્ણવાળા, અને જાણે લક્ષ્મીની લીલાના નિવાસરૂપ પદ્મનો સમૂહ હોય તેવા શ્રીપદ્મપ્રભ જિનેશ્વરને અમે વંદના કરીએ છીએ. એ પ્રભુના અસાધારણ પ્રભાવથી, જો કે હું ક્ષીણ બુદ્ધિવાળો છું તથાપિ દુરિતને નાશ કરનારૂં તેમનું ચરિત્ર કહું છું.

ધાતકીખંડ દ્વીપમાં પૂર્વ વિદેહ ક્ષેત્રના મંડનરૂપ વત્સ નામના વિજયમાં સુસીમા નામે એક ઉત્તમ નગરી છે. ત્યાં શત્રુઓએ અપરાજિત એવો અપરાજિત નામે રાજા છે. ઈંદ્રોઓને જિતનારો એ રાજા જાણે દેહધારી ધર્મ હોય તેવો દેખાતો હતો. તે રાજાને ન્યાય એજ મિત્ર હતો, ધર્મ એજ સુહૃદ્ હતો તથા ગુણ એજ ધન હતું. બીજા મિત્ર, સુહૃદ્ અને ધન જે હતા તે તો ફક્ત બાહાર દેખાવા માત્રજ હતા. વૃક્ષમાં પલ્લવોની જેમ સરળતા, શીલ અને સત્વત્વાદિક જે ઉર્જિત ગુણો તેનામાં હતાતે પરસ્પર આભૂષણરૂપે રહેલા હતા. વિવેકી જનોમાં શિરોમણિ એ રાજા, અક્રોધીપણે શત્રુઓને શિક્ષા કરતો, અનાસક્તપણે સંસારીક સુખને અનુભવતો અને અલુબ્ધપણે લક્ષ્મીને ધારણ કરતો હતો. —

એક વખતે દેવતાઓ જેમ અમૃતનું પાન કરે તેમ અર્હંત ભગવાનના પ્રવચન રૂપ અમૃતનું પાનકરતો તત્વનિષ્ટચિત્તવડે તે ચિંતવન કરવા લાગ્યો કે—'અહા! આ સંસારમાં સંપત્તિ, યૌવન, રૂપ, શરીર, કામિનીઓ, પુત્રો, મિત્રો અને હવેલીઓ એ સઘળું આ પ્રાણીને છોડી દેવું ઘણું અશક્ય લાગે છેપરંતુ તેજ પ્રાણી પોતાના જીવન સમયમાં દુર્દશાને પામે છે ત્યારે અથવા તો કાલધર્મને પામે છે ત્યારે પક્ષીઓ જેમ વિનાશ પામેલા ઈંડાને ત્યજી દે છે તેમ તે સંપત્તિ વિગેરે તેને ત્યજી દે છે. પક્ષી જેમ એક પાંખથી ફાળ ભરતા ભ્રષ્ટ થઈ નીચે પડે છે તેમ પૂર્વોક્ત પદાર્થોમાં એક ચરણથી ફાળ ભરવા તુલ્ય એકપક્ષી સ્નેહ કરતો મંદબુદ્ધિ પ્રાણી પોતાના સ્વાર્થથી ભ્રષ્ટ થાય છે. માટે જ્યાં સુધી પુણ્ય કર્મના ક્ષયથી એ સંપત્તિ વિગેરે મને છોડી દે નહી ત્યાં સુધીમાં પુરૂષાર્થનું અવલંબન કરીને હું પોતેજ તેનો ત્યાગ કરૂં. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને જેને ધારાધિરૂઢ વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયેલો છે એવા અને વિવેકરૂપી મણિના રોહણાચળ પર્વત સરખા અપરાજિત રાજાએ પોતાનું રાજ્ય પુત્રને અર્પણ કરી દીધું અને પિહિતાશ્રવ[1] આચાર્ય

---

1. આશ્રવનાદ્વાર=આશ્રવ જેમણે ઢાંકી દીધા છે એવા આચાર્ય.

ભગવંતના ચરણ કમલ સમિપે આવી મોક્ષ માર્ગમાં મહારથ જેવી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ત્રણ ગુપ્તિવાળા, પાંચ સમિતિએ યુક્ત, નિર્મમ અને પરિગ્રહે રહિત એવા એ રાજર્ષિએ તીક્ષ્ણ ખડ્ગની ધારા જેવું વ્રત—ચારિત્ર ચિરકાલ પાલન કર્યું નિર્મલ મનવાળા એ મહાત્માએ વિશ સ્થાનકોમાંથી કેટલાએક સ્થાનકોના આરાધનવડે તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું અને છેવટે શુભ ધ્યાન પરાયણ થઈ, આયુષ્યને ખપાવી એ મોટા મનવાળા મુનિ નવમા ગ્રૈવેયકમાં મહર્દ્ધિક દેવતા થયા.

આ જંબૂદ્વીપમાં ભરત ક્ષેત્રની અંદર વત્સદેશના આભૂષણ તૂલ્ય કૌશાંબી નામે નગરી છે. તે નગરીમાં આવેલા ઊંચા ચૈત્યોના અગ્ર ભાગમાં રહેલી સિંહની પ્રતિમાની નજદીક ચંદ્રમા આવે છે તે વખતે એ સિંહથી ત્રાસ પામીને કલંકરૂપ મૃગ નાશી જવાથી ચંદ્રપણ નિષ્કલંક થઈ જાય છે. ત્યાં ગૃહોમાં પ્રસરતા ધૂપના ધુમાડા, સંભોગથી વસ્ત્ર રહિત થયેલા યુવાન સ્ત્રી પુરૂષોના જોડલાને વસ્ત્રની શોભા પ્રત્યે વિસ્તારે છે. ત્યાં પ્રતિગૃહમાં રચેલા મુક્તાફળના સ્વસ્તિકોના મોતી ઉપર શુકપક્ષીઓ આવી આવી દાડિમના દાણાની શંકાથી ચાંચોવડે ઘાત કરે છે. ત્યાં સર્વ મનુષ્યો શ્રીમાન્ છે તેથી બીજાના દ્રવ્યને કોઈ લુંટતું નથી, ફક્ત ઊદ્યાનના પુષ્પોની ખુશબોને પવનજ એક લુંટે છે. એ નગરીમાં ધર નામે રાજા હતો. પૃથ્વીના તાપને ટાળવાથી અને ધારણ કરવાથી મેઘ અને પર્વતનો તેણે તિરસ્કાર કરેલો હતો. પૃથ્વી મંડળ ઊપર રહેલા સર્વ રાજાઓ તેની આજ્ઞાને ખંડન કરતા નહી પણ પુષ્પ માલાની જેમ અખંડ મસ્તકપર ધારણ કરતા હતા. તેના ભુજદંડ ધનુષ ધારણવડે પ્રચંડ હતા તથાપિ તે દંડ કરવામાં પ્રચંડપણું બતાવતો નહી પણ ભદ્રિક હાથીની જેમ સૌમ્યપણે રહેતો હતો. એક સાથે વિસ્તાર પામેલા યશ અને અનુરાગથી અર્ધોઅર્ધ શ્રીખંડ ચંદનની સાથે રહેલા કેશરની જેમ તેણે સર્વ દિશાઓને ચિરકાલ વિલેપન કર્યું હતું. લક્ષ્મી દેવીના લીલા ગૃહરૂપ એ રાજામાં વાસ્તુદેવની જેમ ગુણનો સમૂહ સાથેજ ઉત્પન્ન થયેલો હતો.

એ રાજાને સતીઓની સીમારૂપ અને દેવકંન્યા જેવી રૂપવંત સુસીમા નામે રાણી હતી. તે હાથ, પગ અને હોઠથી પલ્લવવાળી, શબ્દોથી પુષ્પિત અને ભુજાઓથી શાખાવાળી કલ્પવૃક્ષની જાણે લતા હોય તેવી શોભતી હતી. મુખ ઉપર લજ્જા વસ્ત્ર ઢાંકીને માત્ર પૃથ્વીનેજ જોતી તે ઈર્યા સમિતિમાં લીન થયેલા મુનિની જેમ મંદમંદ ચાલતી હતી. કાંતિએ શરીરને, લજ્જાએ શીલને, સરલતાએ મનને

અને સત્યતાએ તેના વચનને પૂર્ણ રીતે શોભાવ્યા હતા. જ્યારે એ કાંઈપણ બોલતી ત્યારે ચંદ્રની કાંતિના પ્રવાહથી રાત્રિની જેમ અતિ ઉજ્વળ દાંતના કિરણોથી તેની મનોહર મૂર્તિ દીપી નીકળતી હતી.

અહીં નવમા ગ્રૈવેયકમાં અપરાજિત રાજાના જીવે એકત્રીશ સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું. ત્યાંથી ચ્યવીને માઘ માસની કૃષ્ણ ષષ્ટિને દિવસે ચંદ્ર ચિત્રા નક્ષત્રમાં આવતાં સુસીમા દેવીની કુક્ષિમાં તે ઉત્પન્ન થયો. તે વખતે તિર્થંકરના જન્મને સુચવનારા ચૌદ મહાસ્વપ્ન દેવીએ પોતાના મુખમાં પ્રવેશ કરતા જોયા. ગર્ભ જ્યારે વૃદ્ધિ પામ્યો ત્યારે દેવીને પદ્મની શય્યામાં સુવાનો દોહદ થયો તે તત્કાલ દેવતાઓએ પૂર્ણ કર્યો. પછી નવ માસને સાડાસાત દિવસ થતાં કાર્તિક માસની કૃષ્ણ દ્વાદશીને દિવસે ચંદ્ર ચિત્રા નક્ષત્રમાં આવતાં, વક્રચાર અતિ ચારને મુકીને સર્વ ગ્રહો ઉંચ સ્થાનકના થતાં પદ્મના જેવા વર્ણવાળા અને પદ્મના લાંછનવાળા પુત્રને દેવીએ જન્મ આપ્યો.

તે અવસરે છપ્પન દિક્કુમારીઓએ આવી સૂતિકા કર્મ કર્યું, અને શક્ર ઇંદ્ર પ્રભુને મેરૂ પર્વતના મસ્તકપર લઈ ગયા. એ ઈંદ્રના ઉત્સંગમાં રહેલા પ્રભુને સહોદર બંધુઓમાં જ્યેષ્ટ બંધુઓના ક્રમની જેમ અચ્યુતાદિ ઇંદ્રોએ આવી સ્નાત્ર કરાવ્યું. શક્ર ઇંદ્રે ઈશાન ઈંદ્રના ખોળામાં પ્રભુને સ્થાપીને યથાવિધિ સ્નાન કરાવી પુજા કરી. પછી નીચે પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યો.

હે દેવ! આ અપાર સંસારરૂપ મરૂદેશમાં સંચાર કરતા પ્રાણીઓને ચિરકાળે અમૃતની પરબ તૂલ્ય તમારૂં દર્શન થયેલું છે. રૂપથી અનુપમ એવા તમને અશ્રાંત પણે જોનારા દેવતાઓના નેત્રાની અનિમેષતા કૃતાર્થ થયેલી છે. તમારા જન્મ વખતે નિત્ય અંધકારમાં ઉદ્યોત થયો તેથી નારકીઓને પણ સુખ થયું માટે તમારૂં તીર્થંકરપણું કોને સુખરૂપ નથી? હે નાથ! સંસારીઓના પુણ્યોથીજ તમે ધર્મરૂપી વૃક્ષને દયારૂપ નીકના જલથી સિંચન કરીને વૃદ્ધિ પમાડોછો. હે પ્રભુ! જલના શીતલપણાની જેમ ત્રણ જગતનું સ્વામીપણું અને ત્રણ જ્ઞાનનું ધારણ કરવાપણું તમારે જન્મથીજ સિદ્ધ થયેલું છે. પદ્મના જેવા વર્ણવાળા, પદ્મના ચિન્હવાળા, પદ્મના સુગંધ જેવા મુખ પવનને ધરનારા, પદ્મના જેવા મુખવાળા, પદ્મા (લક્ષ્મી) એ યુક્ત અને પદ્મના ગૃહરૂપ એવા હે પ્રભુ! તમે જય પામો. હે નાથ! અપાર અને દુસ્તર એવો આ સંસારરૂપી સાગર તમારા પ્રસાદથી હવે જાનુ પ્રમાણ થઈ જશે. હે સ્વામી! હવે હું કલ્પાંતરનું

સામ્રાજ્ય કે અનુત્તર વિમાનનો નિવાસ પણ ઈચ્છતો નથી ફક્ત તમારા ચરણ કમલની સેવાનેજ ઈચ્છું છું.

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને શક્રઇંદ્ર પ્રભુને લઈ તરત સુસીમાદેવીની પાસે આવ્યો અને ત્યાં પ્રભુને મુકીને સ્વર્ગમાં ગયો. પ્રભુ ગર્ભમાં આવતાં માતાને પદ્મની શય્યાનો દોહદ થયો હતો તેમજ પદ્મના જેવી પ્રભુની કાંતિ હતી, તેથી પિતાએ તેમનું 'પદ્મપ્રભ' એવું નામ પાડ્યું. સ્વર્ગની ધાત્રીઓએ લાલન કરાતા અને દેવકુમારોની સાથે ક્રીડા કરતા પ્રભુ અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામી બીજી વયને (યૌવનને) પ્રાપ્ત થયા. એ વયમાં અઢીસો ધનુષ ઉંચા અને વિશાળ છાતીવાળા શ્રીવિભુ જાણે લક્ષ્મીનો પદ્મરાગ મણીમય ક્રીડા પર્વત હોય તેવા શોભવા લાગ્યા. જો કે પ્રભુ સંસારનો ત્યાગ કરવાને ઈચ્છતા હતા, તથાપિ લોકોના અનુવર્તનથી અને માતાપિતાના આગ્રહથી તેમણે પાણી ગ્રહણ કર્યું. જન્મથી સાડાસાત લાખ પુર્વ ગયા પછી પિતાના ઘણા આગ્રહથી પ્રભુએ રાજ્યનો ભાર ગ્રહણ કર્યો. રાજ્યનું પરિપાલન કરતાં જગત્પતિએ સાડી એકવિશ લાખ પુર્વ અને શોળ પૂર્વાંગ (પૂર્વ) નિર્ગમન કર્યા પછી વટેમાર્ગુને જેમ સારા શુકનો ચાલવાની પ્રેરણા કરે, તેમ સંસારના પારને પામવાને ઈચ્છતા એવા પ્રભુને લોકાંતિક દેવતાઓએ આવી દીક્ષા લેવાને પ્રેરણા કરી. તરતજ પ્રભુએ વાર્ષિક દાન આપવા માંડ્યું. એ દાનનું દ્રવ્ય કુબેરની આજ્ઞાથી જૃંભક દેવતાઓએ લાવીને પૂરૂં કર્યું. પછી ઇંદ્રો અને રાજાઓએ જેમનો અભિષેક કરેલો છે એવા પ્રભુ સુખકારી શિબિકામાં આરૂઢ થઈ સહસ્રામ્ર વનમાં ગયા. ત્યાં છઠ્ઠનો તપ કરી કાર્ત્તિક કૃષ્ણ ત્રયોદશીને દિવસે ચિત્રા નક્ષત્રમાં અપરાન્હકાળે પ્રભુએ એક હજાર રાજાઓની સાથે દીક્ષા લીધી.

બીજે દિવસે બ્રહ્મસ્થળ નગરમાં સોમદેવ રાજાને ઘેર પ્રભુએ પરમ અન્નથી પારણું કર્યું. ત્યાં દેવતાઓએ પાંચ અદ્ભુત દિવ્ય પ્રગટ કર્યા અને રાજાએ જ્યાં પ્રભુ ઉભા રહ્યા હતા ત્યાં એક રત્ન પીઠ બનાવી. પછી પ્રભુ છદ્મસ્થપણે છ માસ પર્યંત વિહાર કરી પોતાની દીક્ષાના સાક્ષીરૂપ એવા સહસ્રામ્ર વનમાં ફરીવાર આવ્યા. ત્યાં છઠતપ કરીને કાયોત્સર્ગ ધ્યાને વડના વૃક્ષ નીચે પ્રભુ રહ્યા. તે અવસરે વાયુથી કંપાવેલા અભ્રના જાળની જેમ પ્રભુના ઘાતીકર્મક્ષય પામ્યા. તત્કાળ ચૈત્ર માસની પૂર્ણિમાએ ચિત્રા નક્ષત્રનો ચંદ્ર થતાં પદ્મપ્રભ પ્રભુને મ્લાનિ રહિત કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. સુર અસુરોએ આવીને ત્યાં સમોસરણ રચ્યું. તેમાં પ્રભુ-

એ પૂર્વ દ્વારથી પ્રવેશ કર્યો. પછી ઇંદ્ર જેમ પ્રભુને પ્રદક્ષિણા કરે તેમ પ્રભુએ સમવસરણની મધ્યમાં રહેલા દોઢ કોશ ઊંચા ચૈત્ય વૃક્ષને પ્રદક્ષિણા કરી, અને 'તીર્થાયનમઃ એમ ઉંચે સ્વરે ઉચ્ચાર કરીને રત્ન સિંહાસનપર પૂર્વ મુખે વિરાજમાન થયા. પ્રભુના પ્રભાવથી દેવતાંઓએ તેમના જેવાજ પ્રતિબિંબો વિકુર્વી બીજી ત્રણ દિશાઓમાં સ્થાપન કર્યા. પછી મયૂરોનો સમૂહ જેમ મેઘ ગર્જનાની ઉત્કંઠા ધરાવતો બેસે તેમ શ્રીમાન્ ચતુર્વિધ સંઘ પ્રભુની દેશના શ્રવણ કરવાની ઊત્કંઠા રાખીને યોગ્ય સ્થાને બેઠો. પછી સૌધર્મ કલ્પનો ઇંદ્ર પરમેશ્વરને પ્રણામ કરી ભક્તિવંત ચિત્તથી યથાર્થ સારરૂપ વાણીવડે આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યો.

"હે પ્રભુ! પરીષહોની સેનાને હણતા અને ઊપસર્ગોને વિદારતા પણ તમે શમતાને પામેલા છો. અહા! મહાન્ પુરૂષોની કેવી વિદ્વત્તા! હે નાથ! તમે વિરાગી છતાં મુક્તિને ભોગવનારા છો અને અદ્વેષી છતાં શત્રુઓને હણનારા છો. અહો! મહાત્માઓનો કેવો લોક દુર્લભ મહિમા છે! હે દેવ! તમે હંમેશાં જિગિષા રહિત છો અને અપરાધથી ભય પામો છો તથાપિ તમે ત્રણ જગતને જિતેલું છે. અહા! મોટા પુરૂષોની કેવી ચાતુરી! હે નાથ! કોઈને તમે કાંઈ આપ્યું નથી અને કોઈની પાસેથી કાંઈ લીધું નથી તથાપિ તમારે પ્રભુપણું છે. અહા! વિદ્વાનોની કેવી વિચિત્ર કલા હોય છે! હે પ્રભુ! જે સુકૃત બીજાઓએ દેહ ત્યાગ કરીને પણ મેળવ્યું નથી, તે સુકૃત, સુકૃત સંપાદનમાં ઉદાસી એવા તમારા ચરણ પીઠ ઉપર આળોટે છે. રાગાદિકમાં ક્રૂર અને સર્વ પ્રાણીઓપર કૃપાળુ તેથી ભયંકર અને મનોહર બંને ગુણવાળા એવા તમે સર્વ સામ્રાજ્ય સાધેલું છે. મોટામાં મોટા અને મહાત્માઓએ પૂજવા યોગ્ય એવા તમે અહો! મારી સ્તુતિ ગોચર થયેલા છો. હે સ્વામિ! બીજાઓમાં જે સર્વ રીતે દોષો છે તે તમારામાં ગુણરૂપ છે, આ તમારી સ્તુતિ જો મિથ્યા હોય તો તે વિષે આ સભાસદો પ્રમાણરૂપ છે. હે જગત્પતિ! તમારા ચરણનું મને વારંવાર દર્શન થાઓ, એવીજ હું ઈચ્છા રાખું છું. તે શિવાય મોક્ષની પણ મારે ઈચ્છા નથી."

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી ઈંદ્ર વિરામ પામ્યો, એટલે પાંત્રીશ અતિશયોએ યુક્ત એવી વાણીથી પ્રભુએ દેશના દેવાનો આરંભ કર્યો—આ ઘોર સંસાર, સમુદ્રના જેવો અપાર છે. તેમાં ચોરાશી લાખ જીવાયોનીને વિષે પ્રાણી રખડયા કરે છે. આ સંસારરૂપી નાટકમાં સંસારી પ્રાણીઓ શ્રોત્રીય,[1] ચંડાળ, સ્વામી, સેવક,

---

૧. પવિત્ર બ્રાહ્મણ.

બ્રહ્મા અને કૃમીના વેષો ધરીધરીને અનેક ચેષ્ટાઓ કરે છે. સંસારી પ્રાણી કર્મના સંબંધથી ભાડે રાખેલી ઝુંપડીની જેમ કઇ યોનિમાં નથી ગયો અને કઈ યોનિ તેણે છોડી નથી? આ સમગ્ર લોકાકાશમાં પોતપોતાના કર્મથી દરેક પ્રાણીએ નાના રૂપો ધરીને સ્પર્શ કર્યો ન હોય તેવી વાલાગ્ર માત્ર પૃથ્વી પણ નથી, અર્થાત્ સર્વ પ્રદેશનો તેણે સ્પર્શ કરેલો છે. આ જગતમાં નારકી, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવ એ ચાર પ્રકારના પ્રાણીઓ છે. તેઓ પ્રાયઃકર્મના સંબંધથી બાધિત થઈને ઘણું દુઃખ ભોગવ્યા કરે છે. પહેલા ત્રણ નરકોમાં માત્ર ઉષ્ણ વેદના છે, છેલ્લા ત્રણ નરકોમાં શીતળ વેદના છે અને મધ્યના ચોથા નરકમાં ઊષ્ણ અને શીતળ બંને પ્રકારની ક્ષેત્રવેદના છે. તે અનુસારે તે તે ક્ષેત્રમાં દુઃખ થયા કરે છે. એ ઊષ્ણ અને શીતળ નરકોમાં લોઢાનો પર્વત પણ કદી લઈ જવામાં આવે તો તે ત્યાંની ભૂમિનો સ્પર્શ કર્યા અગાઉજ ઓગળી જાય છે અથવા વેરણશીર્ણ થઇ જાય છે. એ પ્રમાણેની ક્ષેત્રવેદના ઉપરાંત પરસ્પર નારકી જીવોએ ઊપજાવેલી વેદના તથા પરમાધામી કૃત વેદના એમ ત્રણ પ્રકારની વેદનાઓએ જેમને મહાદુઃખ ઉત્પાદન કરેલું છે એવા નારકીઓ વિવિધ દુઃખોથી પીડિત થઈને તે નર્ક ભૂમિમાં વસે છે. ઘટી યંત્રોમાં ઉત્પન્ન થયેલા[1] નારકી જીવોને પરમાધાર્મિક દેવો સીસાની સળીઓ જેમ જંતરડામાંથી ખેંચે તેમ લઘુ દ્વારથી આકર્ષણ કરે છે. કેટલાએક નારકી જીવોને, વસ્ત્રોને જેમ રજકો[2] પછાડે તેમ હાથ પગ વિગેરેથી પકડીને વજ્રકંટક જેવી સંકટકારી શિલાના પૃષ્ટ ઉપર પરમાધામીઓ પછાડે છે. કોઇ ઠેકાણે તેઓને કાષ્ટની જેમ દારૂણ કરવતથી વિદારે છે. અને કોઈ ઠેકાણે તલની જેમ વિચિત્ર યંત્રોથી પીલવામાં આવે છે. વળી નિત્ય તૃષાતુર એવા તે રાંકડાઓને ત્યાંથી લઈ જઈને તૃષાશાંત કરાવવા માટે તરવા[3] અને સીસાના રસને વહન કરનારી વૈતરિણી નામની નદીમાં ઊતારવામાં આવે છે. કદી તે પ્રાણીઓને છાયામાં બેસવાની ઈચ્છા થાય તો તેમને અસિપત્ર વનમાં લઈ જાય છે, ત્યાં એ વનમાં રહેલા વૃક્ષોના શસ્ત્ર જેવા પત્રો પડવાથી તેઓના તિલતિલ જેવડા કટકા થઈ જાય છે. કોઈ ઠેકાણે વજ્ર કંટક જેવા શાલ્મલીના વૃક્ષની સાથે અને કોઈ ઠેકાણે અત્યંત તપાવેલી લોઢાની પુતળીઓની સાથે આલિંગન કરવો છે. અને તે વખતે તેઓએ કરેલા પરસ્ત્રીઓના આલિંગનનું સ્મરણ કરાવે છે. કોઈ

---

૧. નાના મોઢાવાળી કુંભી જેવા સ્થાનકમાં નારકી જીવો ઉત્પન્ન થાય છે.

૨ વસ્ત્ર ધોનારા ધોબીઓ. ૩ તરવું=લોહું.

ઠેકાણે પૂર્વે કરેલું માંસ ભક્ષણનું લોલુપપણું યાદ આપીને તેમને તેઓના અંગનુંજ માંસ તોડી તોડીને ખવરાવવામાં આવે છે. અને પૂર્વે કરેલી મદિરાપાનની લોલુપતાને સ્મરણ કરાવીને તપેલું તરવું પાવામાં આવે છે. ત્યાં ભ્રાષ્ટ્ર, ખરજ, મહાશૂલ અને કુંભીપાક વિગેરેની વેદનાનો નિરંતર અનુભવ કરાવે છે તથા માંસની પેઠે તેઓને શેકવામાં આવે છે. તે પ્રાણીઓના શરીર છિન્ન ભિન્ન થઈને પાછા મળી જાય તેવા છે. તેઓના નેત્રાદિક અંગો, બગલા અને કંક વિગેરે પક્ષીઓની પાસે ખેંચાવે છે. આ પ્રમાણે મહા દુઃખોથી હણાયેલા અને સુખના એક અંશથી પણ રહિત પ્રાણીઓ ત્યાં રહીને યાવત્ તેત્રીશ સાગરોપમ જેવા મોટા કાલને નિર્ગમન કરે છે.

કેટલાએક પ્રાણીઓ તિર્યંચગતિને પ્રાપ્ત થઇ તેમાં પણ એકેન્દ્રિયપણું પામે છે અને તેમાં પણ પૃથ્વિકાય રૂપને પ્રાપ્ત થઈ હલાદિક શસ્ત્રોથી ફ્ડાય છે, હાથી ઘોડા વિગેરેથી ચોળાય છે, જલ પ્રવાહોથી પ્લાવીત થાય છે, દાવાનલથી બળી જાય છે, ખારા ખાટા અને મૂત્રાદિકના જલથી વ્યથા પામે છે, લવણ ક્ષારને પામ્યા હોય છે તો ઉષ્ણ જલમાં તેને ઊકાળવામાં આવે છે, કુંભાર પ્રમુખ તેના દેહની ઘડા ઇંટ વિગેરે કરીને તેને પકાવે છે, ભીંતમાં કાદવરૂપે થઇને ચણાય છે, કોઈ ક્ષાર મૃતિકાના પુટપાકવડે પકવીને તેઓને શરાણથી ઘસે છે, કોઈવાર ટાંકણાથી તેમનું વિદારણ થાય છે અને પર્વતની સરિતાના પ્રવાહોથી ફાડી નખાય છે. અપ્કાયપણાને પામેલા જંતુઓ સૂર્યના કિરણોથી તપાય છે, હિમરૂપે ઘનીભૂત કરાય છે, રજથી શોષણ કરાય છે, ઘણા ક્ષાર રસના સંપર્કથી પરસ્પર મૃત્યુ પામે છે સ્થાળીની અંદર રાખીને પચવાય છે, અને તૃષાવાળા માણસોથી પીડાય છે. તેજકાયપણાને પામેલા જંતુઓ જલાદિકથી બુઝાવાય છે, ઘણ વિગેરેથી કુટાય છે અને ઇંધણાદિકથી દગ્ધ કરાય છે. વાયુકાયપણાને પામેલા જંતુઓ પંખા વિગેરેથી હણાય છે, ક્ષણે ક્ષણે શીતોષ્ણ પ્રમુખ દ્રવ્યના યોગથી મૃત્યુ પામે છે, પ્રાચીનની અર્વાચિનથી વિરાધના થાય છે,[1] મુખાદિકના પવનોથી બાધા પામે છે અને સર્પ પ્રમુખથી પાન કરાય છે. કંદ પ્રમુખ દશ પ્રકારની વનસ્પતિ કાયને પામેલા જંતુઓ હંમેશા છેદાય છે, ભેદાય છે, અગ્નિના યોગથી પચાવાય છે, પરસ્પર ઘર્ષણોથી પીલાય છે, અન્ય પ્રયોગવડે શોષણ થાય છે, ખાવાના લોલુપીઓ ક્ષાર પ્રમુખના યોગથી તેને બાળે છે અને એકત્ર

---

૧ નવો પવન આવે છે તે જુના પવનના જીવોનો વિનાશ કરે છે

પણ કરે છે, સર્વ અવસ્થામાં ભક્ષણ કરાય છે, પવનોથી ભંગાય છે, દાવાનળોથી ભસ્મ કરાય છે અને નદીના પ્રવાહથી ઉખેડાય છે. એવી રીતે સર્વ વનસ્પતિઓ સર્વને ભોજ્ય થઈ પડે છે અને સર્વ પ્રકારના શસ્ત્રોથી તેઓ સર્વદા ક્લેશની પરંપરાનો અનુભવ કરે છે. બેઇંદ્રીયપણામાં પૂરા વિગેરે થઈને તપાય છે અને પીવાય છે, કૃમિયો થાય છે તો ચરણોથી ચૂર્ણ થાય છે અને ચકલા વિગેરે પક્ષીઓ તેમનું ભક્ષણ કરે છે, શંખાદિક જંતુઓ ખોડાય છે, જલૌકાદિકનો[1] નિષ્કર્ષ થાય છે અને ગંડૂપદ[2] વિગેરે જંતુઓનો ઔષધાદિવડે જઠરમાંથી પાત થાય છે. ત્રીંદ્રિયપણામાં જુ અને માંકડ વિગેરે શરીર સાથે ચોલાય છે અને ઉષ્ણ જલથી તપાય છે, કીડીઓ પગથી અને સંમાર્જનથી પીડાય છે અને અદૃશ્ય એવા કંથવા વિગેરેનું આસનાદિકથી મથન થાય છે. ચતુરિંદ્રિયપણામાં મધમાખી અને ભમરાદિક જંતુઓ મધુભક્ષક પુરૂષોએ કરેલા લાકડી તથા ઢેખાળાદિકના તાડનોથી વિરાધાય છે, ડાંસ અને મસલા પ્રમુખ પ્રાણીઓ પંખા વિગેરેથી તત્કાળ તાડન કરાય છે, ઘરોળી વિગેરે મક્ષિકા તથા કરોળિઆ વિગેરેને ગળે છે. પંચેન્દ્રિયપણામાં જળચર પ્રાણીઓ ઊત્સુક થઈને પરસ્પર એક બીજાનુંજ ભક્ષણ કરે છે અને ઢીમર લોકો તેઓને પકડે છે તથા ચરબીના અર્થી ચરબીને માટે તેમને ગાળે છે. સ્થલચરોમાં ઊત્પન્ન થયેલા પ્રાણીઓમાં માંસને ખાનારા બલવાન્ સિંહ પ્રમુખ પ્રાણીઓ નિર્બલ એવા મૃગાદિકને મારી નાખે છે, મૃગયા કરનારા પુરૂષો શિકાર કરવામાં પોતાના ચિત્તને આસક્ત કરીને ક્રીડાથી વા માંસની ઈચ્છાથી અનેક ઉપાયો રચીને તે નિરપરાધી પ્રાણીઓને હણે છે, કેટલાએક પ્રાણીઓ ક્ષુધા, પિપાસા, શીત, ઊષ્ણ અને અતિ ભારનુ વહન કરવા વિગેરેથી તેમજ ચાબુક, અંકુશ અને કોરડાના મારથી અસહ્ય વેદનાને વહન કરે છે. ખેચર પ્રાણીઓમાં તેતર, શુક, કપોત, અને ચકલા વિગેરે કેટલાએક પ્રાણીઓને માંસમાં લુબ્ધ થયેલા શ્યેન, સીંચાણા અને ગીધ પક્ષીઓ પકડીને ગ્રાસ કરે છે, કેટલાએક માંસના લોભી–પક્ષીના શિકારી પુરૂષો અનેક જાતના ઉપાય વિસ્તારી તેઓને પકડે છે અને અનેક જાતની વિડંબનાથી તેમનો વિનાશ કરે છે. તિર્યંચ પક્ષીઓને જલ, અગ્નિ અને શસ્ત્ર વિગેરેથી સર્વ રીતે ભય રહ્યા કરે છે. અહા! પોત પોતાના કર્મ બંધનું નિબંધન કેટલુંક વર્ણન કરીએ.

મનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત થયાં છતાં પણ અનાર્ય દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા પ્રાણીઓ

---

૧ જળો વિગેરે. ૨ ગંડાળા પેટમાં થાય છે.

એવું પાપ કરે છે કે જે કહી શકાય તેવું પણ નથી. આર્ય દેશમાં પણ ચંડાલ અને શ્વપચાદિ જાતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ પણ તેવા પાપ કરે છે અને તેને અનુસારે મહા દુઃખનો અનુભવ કરે છે. કેટલાએક પ્રાણીઓ આર્ય દેશમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં અનાર્ય ચેષ્ટાવાળા થાય છે અને તેને લીધે તેઓ દુઃખ, દારિદ્ર અને દુર્ભાગ્યથી દગ્ધ થઈને નિરંતર દુઃખ ભોગવે છે. કેટલાક મનુષ્યો પરની સંપત્તિના ઉત્કર્ષથી અને પોતાની સંપત્તિના અપકર્ષથી તેમજ બીજાની સેવા કરવા વડે દગ્ધ ચિત્તવાળા થવાથી દુઃખે કરી જીવે છે. કેટલા એક દીન પુરૂષો રોગ, જરા અને મૃત્યુથી ગ્રસ્ત થઈને તથા નીચ કર્મવડે કદર્થના પામીને દયા ઉત્પન્ન કરે તેવી દુઃખ દશાને અનુભવે છે. વળી મનુષ્ય પણામાં પણ ઘોર નરકમાં નિવાસ કરવા જેવા ગર્ભાવાસના દુઃખને અનુભવે છે. ગર્ભવાસ જેવા દુઃખનું કારણ છે તેવા દુઃખનું કારણ જરા, રોગ, મૃત્યુ અને દાસપણું પણ નથી. તપાવીને કરેલી અગ્નિ જેવા વર્ણવાળી સોયોથી રોમે રોમે ભેદાયેલા પુરૂષને જેટલું દુઃખ થાય છે તેનાથી આઠગણું દુઃખ પ્રાણીને ગર્ભવાસમાં ઉત્પન્ન થાય છે. વળી યોનિયંત્રમાંથી નીકલતી વખત પ્રાણીને જે દુઃખ થાય છે તે ગર્ભવાસના દુઃખથી પણ અનંત ગુણ છે. જન્મ્યા પછી પણ બાલ્ય વયમાં મૂત્ર વિષ્ટાથી, યૌવન વયમાં રતિવિલાસોથી અને વૃદ્ધાવસ્થામાં શ્વાસ તથા ખાંસીના રોગથી એ પ્રાણી પીલાય છે; તથાપિ તેને કદી પણ લજ્જા આવતી નથી. પ્રાણી પ્રથમ બાલ્યાવસ્થામાં વિષ્ટાનો ડુક્કર, પછી યોવનાવસ્થામાં કામદેવનો ગધેડો અને છેવટે વૃદ્ધાવસ્થામાં ઘરડો બેલ બને છે. પણ કદાપિ તે પુરૂષ છતાં પુરૂષ થતો નથી. શિશુવયમાં માતૃમુખી[1], યૌવન વયમાં સ્ત્રી મુખી[2] અને વૃદ્ધ પણે પુત્ર મુખી[3] થાય છે પણ એ મૂર્ખ પ્રાણી કોઈવાર અંતર્મુખ થતો નથી. ધનની આશામાં વિહ્વલ થયેલો પ્રાણી, સેવા, કૃષિ, વ્યાપાર અને પશુપાલ વિગેરે ઉદ્યોગથી પોતાના જન્મને નિષ્ફલ ગુમાવે છે. કોઈવાર ચોરી, કોઈવાર દ્યુત અને કોઈવાર જારપણું કરવાથી મનુષ્યોને વારંવાર સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવાનું કારણ થયા કરે છે. મોહથી અંધ થયેલા પ્રાણીઓ સુખી હોય છે ત્યારે કામ વિલાસથી અને દુઃખી થાય છે ત્યારે દીનતા અને રૂદન કરવાથી પોતાનો જન્મ ગુમાવે છે પણ ધર્મ કાર્ય કરતા નથી. અનંત કર્મના સમુહનો ક્ષણમાત્રમાં ક્ષય કરવાને સમર્થ એવું માનુષ્ય પણું પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ પાપી પુરૂષો પાપ કર્મને કર્યા કરે છે. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણ રત્નોના પાત્ર

૧ માતાના મુખ સામુ જોવાવાળો. ૨ સ્ત્રીના મુખસામુ જોવાવાળો. ૩ પુત્રના મુખ સામુ જોવાવાળો.

રૂપ મનુષ્યપણામાં જે પાપ કર્મ કરવું; તે સુવર્ણ પાત્રમાં મદિરા ભરવા જેવું છે. આ સંસાર રૂપી સમુદ્રમાં શમિલાયુગના યોગની[1] જેમ માંડમાંડ પ્રાપ્ત થયેલું આ મનુષ્ય પણું, અહા ! મુર્ખ જેમ ચિંતામણી રત્ન હારી જાય તેમ પ્રાણી હારી જાય છે. સ્વર્ગ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિના કારણરૂપ માનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ માણસ નરક પ્રાપ્તિના ઉપાય રૂપ કર્મની અંદર ઉદ્યમ કર્યા કરે છે એ કેવી દિલગીરીની વાત! અનુત્તર વિમાનના દેવતાઓ પણ મોટા પ્રયત્નથી જેની આશા રાખે છે, એવું માનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ તેને પાપી પુરૂષો પાપ કર્મમાં જોડીદે છે. નરકમાં પરોક્ષ દુઃખ છે અને નર જન્મમાંતો પ્રત્યક્ષ દુઃખ છે. તેથી તેનો વિસ્તાર અતિશયપણે શા માટે અહીં વર્ણવવો જોઈએ ?

શોક, અમર્ષ, ખેદ, ઈર્ષ્યા, અને દીનતા વિગેરેથી જેમની બુદ્ધિ હણાયેલી છે એવા દેવતાઓમાં પણ દુઃખનુ સામ્રાજ્ય પ્રવર્તિ રહેલું છે. બીજાની મોટી લક્ષ્મીને જોઇને દેવતાઓ પોતાના અલ્પ સુકૃતને સંપાદન કરનારા પૂર્વ જન્મના જીવિતનો ચિરકાલ શોક કરે છે. બીજા કાંઈ બલવાન દેવતાની તરફથી પોતાને અડચણ ઉત્પન્ન થતાં તેનો પ્રતિકાર કરવાને અસમર્થ એવા દેવતાઓ તીક્ષ્ણ એવા અમર્ષ રૂપ શલ્યથી નિરંતર કચવાયા કરે છે. ' મેં પૂર્વ જન્મમાં કાંઈ પણ સુકૃત કર્યું જણાતું નથી જેથી આભવમાં સેવક દેવતા પણાને પામ્યો છું, આવી રીતે વિચારતા અને પોતાથી અધિક ઉત્તરોત્તર બીજા દેવોની લક્ષ્મીને દેખતાં નિરંતર કેટલાએક દેવતાઓ ખેદ કર્યા કરે છે. કેટલાએક દેવતાઓ બીજાઓની વિમાન, સ્રીરત્ન અને ઉપવન સંબંધી સંપત્તિ જોઈ જોઇને યાવજ્જીવિત ઈર્ષ્યા-રૂપ જ્વળિત અગ્નિના ઊર્મિઓથી બળ્યા કરે છે. કેટલાએક દેવતાઓ બીજા બળીષ્ટ દેવતા તરફથી પોતાનું સર્વસ્વ લુંટાઇ જતાં દીન વૃત્તિએ ' હે પ્રાણેશ! હે પ્રભુ ! હે દેવ ! તમે પ્રસન્ન થાઓ ' એમ ગદ્ ગદ્ સ્વરે પોકારે છે. પુણ્યથી સ્વર્ગલોક પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ કામી દેવતાઓ કામ, ક્રોધ અને ભયથી આતુર થયા સતા કયારે પણ સ્વસ્થ પણાને પામતા નથી. વળી દેવતાઓ દેવ ભુવનમાંથી પોતાને ચ્યવવાના ચિન્હોને અગાઉથી જોઈ જોઇને ' અમે કયાં સંતાઈ જઇએ' એમ બોલ્યા કરે છે અને સંતાઈ પણ જાય છે. કલ્પવૃક્ષોના પુષ્પોથી ઉત્પન્ન

---

૧ સ્વયંભુ રમણ સમુદ્રમાં સામાસામા દિશાએ નાંખેલું ધોંસરૂં ને ખીલી અનંત કાળે કદાપિ એકઠું થઇ જાય અને ધોંસરામાં ખીલી પરોવાઇ જાય, એ જેટલું અસંભવીત અને કવચિતજ બને તેવું છે તેના સરખું મનુષ્યપણું પામવું દુર્લભ છે.

થયેલી માલાઓ ગ્લાનિ પામે નહી પણ ચ્યવન નજીક આવે છે તે વખતે દેવતાના મુખ કમલોની સાથે તે પણ ગ્લાનિ પામી જાય છે. મોટા બલવાન્ પુરૂષોથી પણ અકંપ્ય એવા કલ્પ વૃક્ષો તેઓના હૃદયની સાથે સંધિબંધ શીથિલ થઈ જવાથી કંપાયમાન થાય છે. ઉત્પન્ન થયા ત્યારથીજ પ્રાપ્ત થયેલી અને ઘણી પ્યારી એવી લક્ષ્મી અને લજ્જા પણ જાણે અપરાધ કર્યો હોય તેમ તેઓને તત્કાલ છોડીદે છે. નિરંતર નિર્મલ એવી વસ્ત્રની શોભા પણ અકસ્માત્ પ્રસરેલા મલિન અને ઘાટા પાપના સમુહથી હોય તેમ તત્કાળ મલિનથઈ જાય છે. મૃત્યુકાલે જેમ કીડીઓને પાંખો આવે છે તેમ તેઓને તે વખતે અદીનપણું છતાં દૈન્યતા આવે છે અને નિદ્રા રહિત છતાં નિદ્રા આવે છે. મરવાને ઇચ્છતા એવા પુરૂષો જેમ યત્ન કરીને પણ કુપથ્ય સેવનની ઈચ્છા કરે છે તેમ અજ્ઞાની દેવતાઓ એવે વખતે ન્યાય તથા ધર્મને બાધ કરીને વિષયો ઊપર રાગ ધરે છે. નીરોગી છતાં પણ ભવિષ્યમાં આવનારા ચ્યવનથી ઊઠેલી વેદનાને જાણે વશ થયેલા હોય તેમ તેઓના સર્વ અંગોપાંગના સાંધાઓ ભાંગવા માંડે છે અર્થાત્ આળસ પર આળસ મરડવા લાગે છે. જાણે બીજાઓની સંપત્તિના ઉત્કર્ષને જોવાને અસમર્થ હોય તેમ તેઓની પદાર્થને ગ્રહણ કરવામાં દૃષ્ટિઓ અપટુ[1] થઇ જાય છે. ભવિષ્યમાં આવવાના ગર્ભાવાસના દુઃખનો જાણે તેઓને ભય લાગ્યો હોય તેમ પોતાને થયેલા પ્રકંપથી ચપળ એવા અંગોથી બીજાઓને પણ બીવરાવે છે. પૂર્વોક્ત ચિન્હોવડે તેઓને ચ્યવવાનો નિશ્ચય થવાથી જાણે અગ્નિના અંગારાઓએ તેમનું આલિંગન કરેલું હોય તેમ વિમાનમાં, નંદન વનમાં વાપીકામાં કે કોઈપણ સ્થાનકે તેઓને શાંતિ વળતી નથી. તે વખતે તેઓ વિલાપ કરે છે કે, હા પ્રિયા ! હા વિમાનો ! હા વાપીકાઓ ! અને હા કલ્પવૃક્ષો ! હત ભાગ્ય એવા મારાથી વિયોગ પામેલા તમે હવે ફરીને મને ક્યાં જોવામાં આવશો? અહો ! અમૃતને વર્ષાવનારી વાણી, અમૃતમય કાંતા, રત્નના ઘડેલા સ્તંભો, શોભા સહિત મણિમય ભુમિઓ અને રત્નમયી વેદિકાઓ! તમે કોને આશ્રયે જશો? રત્નની પદપંક્તિએ યુક્ત અને શ્રેણીબંધ કમલો વાળી હે પૂર્ણવાપિકાઓ ! તમે કોના ઉપભોગને અર્થે થશો ? હે પારિજાત ! હે સંતાન ! હે હરિચંદન ! અને હે કલ્પવૃક્ષ ! શું તમે આ માલેકને છોડી દેશો? અરે ! સ્રીના ગર્ભરૂપ નરકમાં શું મારે પરવશ થઇને નિવાસ કરવો પડશે? અને અશુચિ રસનું શું મારે વારંવાર આસ્વાદન કરવું પડશે? અહા ! મારે પોતાના કર્મથી બંધાઈને જઠર રૂપ અંગાર

૧ અસુંદર.

શકટીના પાકથી થતું દુઃખ સહન કરવું પડશે! અરે ! રતિની જાણે ભંડાર હોય તેવી આ દેવાંગનાઓ ક્યાં ! અને અશુચિનુંજ સ્થાનક હોવાથી બીભત્સ એવી માનવ સ્ત્રીઓનો ભોગ ક્યાં ! આ પ્રમાણે સ્વર્ગીય વસ્તુને સંભારી સંભારી વિલાપ કરતા એ દેવતાઓ, દીપક જેમ ક્ષણવારમાં બુઝાઈ જાય તેમ ત્યાંથી ચ્યવી-જાય છે. તેથી આ સંસારને અસાર જાણી શુભ બુદ્ધિવાળા પ્રાણીએ દીક્ષારૂપ ઉપાયથી મુક્તિને અર્થે પ્રયત્ન કરવો યોગ્ય છે."

આ પ્રમાણેની દેશના સાંભળીને હજારો મનુષ્યો પ્રતિબોધ પામ્યા. તેઓમાં કેટલાએક દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને કેટલાએક સમકિતનો સ્વીકાર કર્યો. સુવ્રત વિગેરે એકસોને સાત ગણધરો થયા. તેઓએ પ્રભુથી ત્રીપદીને પામીને દ્વાદશાંગીની રચના કરી. પ્રભુ જ્યારે દેશનાથી વિરામ પામ્યા ત્યારે સુવ્રત ગણધરે દેશના દીધી. કારણ કે, કુવાની ક્રિયા જેમ પાછળથી અવાડો કરે તેમ શિષ્યો ગુરૂની ક્રિયાને અનુસરે છે. સુવ્રત ગણધર દેશનાથી વિરામ પામ્યા પછી સર્વ દેવતાઓ અને મનુષ્યો વીગેરે પ્રભુને પ્રણામ કરી પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા.

તે વખતે નીલ અંગવાળો, મૃગના વાહનવાળો, પોતાની બે દક્ષિણ ભુજામાં સફલ અને અભયને ધારણ કરનારો, અને બે વામ ભુજામાં નકુલ તથા અક્ષસૂત્રને રાખનારો કુસુમનામે યક્ષ એ તીર્થનો અધિષ્ઠાતા થયો. એ યક્ષ હંમેશાં પ્રભુની પાસે રહેનાર હોવાથી શાસનદેવતા કહેવાણો. તેજ પ્રમાણે શ્યામ અંગવાળી, પુરૂષના વાહનવાળી, બે દક્ષિણ ભુજામાં વરદ તથા બાણને ધરનારી અને બે વામ ભુજામાં કાર્મુક તથા અભયને રાખનારી અચ્યુતા નામે યક્ષણી પ્રભુની શાસનદેવી થઈ. એ યક્ષ અને શાસનદેવીએ જેમનો સાંનિધ્ય છોડી નથી એવા જગત્પ્રભુએ વિશ્વને અનુગ્રહ કરવાની ઈચ્છાથી ગ્રામ, આકર, અને નગર વિગેરેમાં વિહાર કર્યો.

પ્રભુને ત્રણલાખને ત્રીશહજાર સાધુઓ થયા, ચારલાખ અને વિશહજાર સાધ્વીઓ થઈ, બે હજાર અને બસો ચૌદ પૂર્વધારી થયા, દશ હજાર અવધિજ્ઞાની થયા, દશહજારને ત્રણસો મનઃપર્ય્યય જ્ઞાની થયા, બારહજાર કેવળજ્ઞાની થયા, સોળહજાર એકસોને આઠ વૈક્રિય લબ્ધિવાળા થયા, નવહજારને છસો વાદ લબ્ધિ ધારી થયા, બે લાખને છોતેરહજાર શ્રાવકો થયા, અને પાંચ લાખને પાંચહજાર શ્રાવિકાઓ થઈ. આટલો પરિવાર પ્રભુને કેવળજ્ઞાન થયા પછી છ માસ અને સોળ પૂર્વ ઊન એવા એકલાખ પૂર્વ સુધી વિહાર કરતા થયો. પછી પોતાનો મોક્ષકાલ નજિક જાણીને પદ્મપ્રભ પ્રભુ સમેતશિખર પર્વતે આવ્યા. અને ત્યાં માસિક

અનશન ધારણ કર્યું. માગશર માસની કૃષ્ણ એકાદશીને દિવસે ચંદ્ર ચિત્રા નક્ષત્રમાં આવતાં, શ્રી પદ્મપ્રભ પ્રભુ અઘાતિ ચતુષ્કર્મને ખપાવીને અને અનંત ચતુષ્ટયને સિદ્ધ કરીને ત્રણસોને આઠ અનશન વ્રતવાળા મુનિઓની સાથે ચતુર્થ શુક્લ ધ્યાનવડે ચોથા પુરૂષાર્થ (મોક્ષ)ને પ્રાપ્ત થયા. સાડા સાતલાખને સોળ પૂર્વ કૌમાર વયમાં, સાડી એકવીશલાખ પૂર્વ રાજ્ય પાળવામાં અને સોળ પૂર્વે ન્યૂન એકલાખ પૂર્વ વ્રતમાં—એમ સર્વ મળી ત્રીશ લાખ પુર્વનું શ્રી પદ્મપ્રભ પ્રભુનું આયુષ્ય હતું. સુમતિ સ્વામીના નિર્વાણ પછી નેવુહજાર કોટી સાગરોપમ ગયા પછી શ્રી પદ્મપ્રભ પ્રભુ મોક્ષપદને પામ્યા. પ્રભુ મોક્ષ પામ્યા પછી ભક્તિવાળા ચોસઠ ઇંદ્રોએ આવી પ્રભુના અને બીજા મુનિઓના શરીરનો ઉંચે પ્રકારે સંસ્કાર કર્યો અને નિર્વાણ કલ્યાણકનો મોહોટો મહોત્સવ પણ કર્યો.

इत्याचार्य श्री हेमचन्द्र विरचिते त्रिषष्ठि शलाका पुरुष चरिते
महाकाव्ये तृतीये पर्वणि श्री पद्मप्रभस्वामि चरित्र
वर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः ४

શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર.

સર્ગ ૫ મો.

વેલાતટને ઉલ્લંઘન કરનાર કેવળજ્ઞાન રૂપ સમુદ્રની જાણે લેહેરો હોય એવી શ્રી સુપાર્શ્વનાથ પ્રભુની દેશનાની વાણીઓ તમારી રક્ષા કરો. સર્વ પ્રાણીઓના કુબોધરૂપ અંધકારનો નાશ કરવામાં શુભ દિવસરૂપ એવું સાતમા તીર્થંકર શ્રી સુપાર્શ્વનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર હવે હું કહું છું.

ધાતકી ખંડના પૂર્વ વિદેહ ક્ષેત્રના તિલક જેવા રમણીય વિજયમાં ક્ષેમપુરી નામે એક નગરી છે. તેમાં સૂર્યની જેમ તેજના એક સ્થાનરૂપ અને જગતને આનંદકારક શ્રી નંદીષેણ નામે રાજા હતો. રાજ્યના તમામ વ્યાપારમાં જાગ્રત રહેનારા એ રાજાને પોતાના જમણા હાથના જેવો ધર્મ પ્રધાનપણે રહેલો હતો. પ્રજામાં રહેલા કંટક જેવા દુષ્ટ જન સમુહને શિક્ષા કરવામાં તેને કોપ થતો તે પણ લોકોના સુખને માટે હતો. જેનો કોપ પણ ધર્મને અર્થે થતો હતો તેની બીજી ક્રીયાને માટે તો વાતજ શી કરવી? અહર્નિશ સ્મૃતિ ગોચર થતા શ્રી વીતરાગ ભગવાન્ તેને હૃચ્છય (હૃદયમાં સુનારા પક્ષે કામદેવ) રૂપ થતા હતા એ મોટી આશ્ચર્યની વાત હતી. એ રાજા પીડિત જનોની પીડા હરવામાં સદા શરણ કરવા યોગ્ય હતો પણ કામ પીડિત પરસ્ત્રીઓને કોઇવાર શરણ આપતો નહી, એ મોટું આશ્ચર્ય હતું.

કેટલોએક કાલ ગયા પછી મોટા મનવાળા નંદીષેણ રાજાએ સંસારથી ઉદ્વેગ પામીને અરિદમન આચાર્યની પાસે જઈ દીક્ષા લીધી. તીક્ષ્ણ મહાવ્રતને પાળતા એ મહા મુનિએ વિશસ્થાનમાંથી કેટલાએક સ્થાનકના આરાધનવડે તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. અંત સમયે અનશન કરી નંદીષેણ મહા મુનિ પંચત્વ પામીને છઠા ગ્રૈવેયકમાં મહર્દ્ધિક દેવતા થયા.

આ જંબૂદ્વીપના ભરત ક્ષેત્રમાં કાશી દેશના મંડનરૂપ વારાણસી નામે નગરી છે. તેમાં રહેલા પ્રકાશિત રત્નની ભીંતોવાળા ગૃહોની અંદર જો દેવની આગળ અષ્ટ પ્રકારની પૂજાના દીપક હોય તો અનુપમ શોભા થઈ રહે છે. એ નગરીમાં ચૈત્યના ઊંચા ધ્વજા દંડ ઉપર આવેલો ચંદ્રમા, એક છત્રવાળા ધર્મરાજાના છત્રની શોભાને ધારણ કરે છે. તે નગરીમાં કીલ્લાની અગાશી ઉપર ક્રીડા કરવાને આવેલી વિદ્યાધરોની સ્ત્રીઓ, જગતી ઉપરના જાળ કટકનું વિસ્મરણ કરી સુખેથી

ત્યાંજ રહે છે. રાત્રિએ વાસગૃહોની અંદર આવીને શબ્દ કરતા પારાવત પક્ષીઓ કામદેવને જગાડવાને માટે જાણે મંગળ પાઠ કરતા હોય તેમ જણાય છે. એ નગરીમાં સત્પુરૂષોની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં કલ્પવૃક્ષ સમાન અને ઇંદ્રની જેવો પ્રતિષ્ઠાને પામેલો પ્રતિષ્ઠ નામે ન્યાયવાન્ રાજા હતો. મેરૂ પર્વતની જેમ મહત્ત્વપણાથી અનુપમ એવા તે રાજાના ચરણની છાયા નીચે સર્વ જગત્ રહેલું હતું. જ્યારે એ રાજા દિગ્વિજય કરવાને જતો તે વખતે તેને મસ્તકે ધરેલા શ્વેત છત્રોથી અને મયૂર પિચ્છના છત્રોથી આકાશનો સર્વ પ્રદેશ જાણે બગલીઓના અથવા મેઘના ચિન્હોથી છવાયેલો હોય તેવો જણાતો હતો. નિઃસીમ પુરૂષ વ્રતરૂપી આભુષણોને ધારણ કરતો એ રાજા જેમ યાચકોથી પરાઙ્મુખ થતો નહીં તેમ રણભૂમિમાં શત્રુઓની સામે પણ કદાપિ પરાઙ્મુખ થતો નહીં. મોટી ભુજાવાળા એ રાજાને જન્મથીજ કોઇની સહાય ન હતી તોપણ સર્વ પૃથ્વીને ક્રીડા કમળની જેમ લીલા માત્રથી ધારણ કરતો હતો. તે પૃથ્વીપતિને જાણે જંગમ પૃથ્વી હોય તેમ સ્થિરતાદિક ગુણોના પાત્રરૂપ પૃથ્વી નામે રાણી હતી. એ રાણીને શીળ અને રૂપ એ બે નિત્ય આભુષણપણાને પામેલા હતા અને બાહેરના આભૂષણો તો ફક્ત ભૂષ્યતાનેજ પામેલા હતા. તામ્રપર્ણી નદીમાં મોતીના દાણાની જેમ એ રાણીમાં સ્વભાવથીજ નિર્મળતાવાળા અનેક ગુણો ઉત્પન્ન થયેલા હતા. એ રાજ યુવતિનું રૂપ, લાવણ્યરૂપ જળથી અને મુખ, નેત્ર, હાથ તથા પગ રૂપ કમળોથી લક્ષ્મી દેવીના નિવાસરૂપ પદ્મદ્રહ હોય તેવું શોભતું હતું. એ પૃથ્વી દેવી તીર્થંકરની માતા થવાના છે, તેથી ભવિષ્ય કાળમાં તો દાસીપણું થવાનુંજ હતું તથાપિ આ મહાદેવીના રૂપથી પરાજય પામેલી દેવાંગનાઓ અત્યારથીજ તેમની દાસીઓ થઇને રહેલી હતી.

આ તરફ નંદિષેણ રાજાનો જીવ જે છઠા ગ્રૈવેયકમાં રહ્યો હતો ત્યાં તેણે પોતાનું અઠયાવીશ સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું. ત્યાંથી ચ્યવીને ભાદ્રપદ માસની કૃષ્ણ અષ્ટમીને દિવસે ચંદ્ર અનુરાધા નક્ષત્રમાં આવતા, તે પૃથ્વીદેવીની કુક્ષીમાં અવતર્યો. સુખે સુતેલા પૃથ્વી દેવીએ રાત્રિના શેષ ભાગમાં તીર્થંકરના જન્મને સૂચવનારા ચૌદ મહાસ્વપ્નો જોયા. એ ગર્ભવૃદ્ધિ પામ્યે સતે તેમણે, એક, પાંચ અને નવ ફણાવાળા નાગની શય્યા ઉપર પોતાના આત્માને સુતેલો જોયો. અનુક્રમે જયેષ્ટ માસની શુકલ દ્વાદશીએ ચંદ્ર વિશાખા નક્ષત્ર ઉપર આવતા સ્વસ્તિકના ચિન્હવાળા એક સુવર્ણ વર્ણી પુત્રને તેમણે સુખે જન્મ આપ્યો. તરતજ

અવધિજ્ઞાનથી અર્હંતનો જન્મ જાણીને છપ્પન દિક્કુમારીઓએ આવી સૂતિકા કર્મ કર્યું. તેવીજ રીતે શક્ર ઈંદ્ર પણ ત્યાં આવીને પ્રભુને મેરૂ પર્વતના મસ્તક ઉપર રહેલી અતિપાંડુકંબલા નામની શિલા ઉપર લઈ ગયો. ત્યાં બાળભાવની જેમ પ્રભુને ઉત્સંગમાં રાખી ઈંદ્ર, રત્નના સિંહાસન ઉપર બેઠો. પછી સમુદ્રની વેલાઓ, તટ ઉપર રહેલા પર્વતને જેમ સ્નાન કરાવે તેમ ત્રેસઠ ઈંદ્રોએ તીર્થ જળથી અનુક્રમે પ્રભુને સ્નાન કરાવ્યું. પછી ઈશાન ઇંદ્રના ઉત્સંગમાં પ્રભુને બેસારી સ્ફાટીકમય વૃષભના શૃંગમાંથી નીકળતી જળધારાથી ધારાયંત્રના જળની પેઠે શક્રઈંદ્રે અભિષેક કર્યો. વિલેપન તથા વસ્ત્ર અલંકારાદિક વડે પૂજા કરીને આ પ્રમાણે પ્રભુની સ્તુતિ કરવાનો તેણે આરંભ કર્યો.

હે પ્રભુ! જેનું સ્વરૂપ અવિજ્ઞેય છે, એવા તમારે વિષે અર્થ વાદ કરવાનો[1] આગ્રહ જે હું ધારૂં છું, તે આદિત્ય મંડળને ગ્રહણ કરવાને કપિએ ફાળ માર્યા જેવું છે. તથાપિ હે પરમેશ્વર! તમારા પ્રભાવથીજ હું તમારી સ્તુતિ કરીશ; કારણકે, ચંદ્રકાંત મણિ ચંદ્રની કાંતિના પ્રભાવથીજ ઝરે છે. હે પ્રભુ! તમારા સર્વ કલ્યાણકોને અવસરે તમે નારકીઓને પણ સુખ આપો છો, તો તિર્યંચ, નર અને દેવતાઓને સુખ આપનારા તમે કેમ ન થાઓ? તમારા જન્મોત્સવને સમયે ત્રણ જગતમાં જે ઉદ્યોત થયો છે, તે ભવિષ્યમાં ઉદય પામનારા કેવળ જ્ઞાનરૂપ સૂર્યનો અરૂણોદય છે એમ જણાય છે. હે પરમેશ્વર! જાણે તમારા પ્રસાદના સંપર્કથી થયેલી હોય તેમ આ સર્વ દિશાઓ હમણા પ્રસન્ન થયેલી છે. હે પવિત્ર આકૃતિવાળા પ્રભુ! હમણા આ પવનો પણ સુખકારી વાય છે; કારણકે, તમારા જેવા સુખદાયક પ્રભુ પ્રગટ થતાં જગતમાં પ્રતિકુલ વર્ત્તનાર કોણ થાય છે? હે પ્રભુ! અમારા પ્રમાદને ધિક્કાર છે કે જેને આપના જન્મ સમયની ખબર ન પડી અને આ અમારા આસનોને ધન્ય છે! કે જેઓએ ચલાયમાન થઈને તમારા જન્મ કલ્યાણકની અગને ખબર જણાવી. હે પ્રભુ! નિયાણુ બાંધવું એ નિષિદ્ધ છે, તોપણ 'તમારા દર્શનનું ફળ મને તમારી ભક્તિ રૂપેજ નિરંતર થાઓ' એવું નિયાણુ હું બાંધુ છું.' આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને શક્રઈંદ્રે પ્રભુને લઇ સત્વરપણે આવીને પ્રભુને પૃથ્વીદેવીની પડખે અલક્ષિતપણે જેમ હતા તેમ મુકી દીધા.

કારાગૃહમાંથી બંદીવાનોને મુકાવવા વિગેરે અદ્ભુત કૃત્યોથી પ્રાણીઓને

---

૧ તમારૂં સ્વરૂપ વર્ણવવાનો.

પ્રસન્ન કરતા રાજાએ તે વખતે આનંદ ફળના વૃક્ષરૂપ મોટો મહોત્સવ કર્યો. પ્રભુ ગર્ભમાં હતા તે વખતે તેમની માતા સારા પાર્શ્વ (પડખા) વાળા થયા તેથી પ્રતિષ્ટરાજાએ પ્રભુનું 'સુપાર્શ્વ' એવું નામ પાડયું. ઇંદ્રે અંગુઠામાં સંક્રમેલ અમૃતનું પાન કરનારા પ્રભુ વધવા લાગ્યા, કારણ કે, અમૃતનુંજ ભોજન કરનારા અર્હંત પ્રભુઓ સ્તનપાન કરતા નથી. શિશુવયને લાયક એવી ચપળતા વડે ખોળામાંથી વારંવાર ઉતરી જતા પ્રભુ પોતાની ધાવ્ય માતાને વારંવાર છેતરતા અનેક પ્રકારે ક્રીડા કરવા લાગ્યા. પણ કરીને ક્રીડા કરતા મનુષ્યનું રૂપ ધરનાર દેવતાઓને પ્રભુ લીલા માત્રથી જીતી લેતા હતા. ક્રીડામાં પણ પ્રભુની આગળ ઇંદ્ર શુ માત્ર છે! વિચિત્ર ક્રીડાઓથી કામી પુરૂષ જેમ રાત્રીને નિર્ગમન કરે તેમ પ્રભુએ પોતાનું શિશુવય નિર્ગમન કર્યું. પછી બસો ધનુષ ઊંચી કાયાવાળા અને સર્વ લક્ષણોએ લક્ષિત એવા પ્રભુ રૂપ સંપત્તિના આભૂષણ રૂપ યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયા. પોતાના માતપિતાની દક્ષિણ્યતાથી જગત્પતિએ રાજ પુત્રીઓની સાથે પાણિગ્રહણ કર્યું. "ત્રૈલોક્યના સ્વામીઓ પણ માતા પિતાનું શાસન માન્ય કરે છે." ભોગ્ય કર્મ ખપાવાને માટે પ્રભુ રમણીઓની સાથે રમવા લાગ્યા. "ભગવંતો કર્મનો ઉચ્છેદ કરવાને તત્પર હોય છે." પાંચલાખ પૂર્વ કૌમાર વયમાં વ્યતીત થયા પછી પિતાએ આરોપણ કરેલા ભૂમિભાર (રાજ્ય)ને પ્રભુએ ઊપાડી લીધો. પૃથ્વીનું પાલન કરતાં તેમણે વિશ પૂર્વે અધિક એવા ચૌદલાખ પૂર્વ નિર્ગમન કર્યા. પછી પ્રભુનું મન સંસારમાંથી વિરક્ત છે એમ જાણીને લોકાંતિક દેવતાઓ બ્રહ્મ દેવલોકમાંથી પ્રભુની પાસે આવ્યા. હે પ્રભુ! તમે જો કે સ્વયંબુદ્ધ હોવાથી કોઈનાથી બોધ પામતા નથી પણ ભક્તિ વડે અમો આપને સ્મરણ કરાવીએ છીએ, તેથી હે નાથ! ધર્મ તીર્થને પ્રવર્ત્તાવો ' એમ કહીને તેઓ સ્વર્ગમાં ગયા. પછી દાન દેવામાં ચિંતામણિ તુલ્ય અને દીક્ષા ગ્રહણના મહોત્સવમાં ઊત્કંઠા વાળા એવા સુપાર્શ્વ સ્વામીએ એક સંવત્સર સુધી દાન આપ્યું. વાર્ષિક દાનને અંતે આસનો ચળિત થવાથી ઈંદ્રોએ આવીને પ્રભુને દીક્ષાભિષેક કર્યો. પછી મોક્ષગામી પ્રભુ વિવિધ રત્નોથી મનોહર એવી મનોહરા નામની શિબિકા ઊપર આરૂઢ થયા. સુર, અસુર તથા નરેશ્વરોએ અનુસરેલા ભગવંત સહસ્રામ્રવન નામે ઉત્તમ ઉપવનમાં પધાર્યા. ત્યાં આવીને ત્રણ જગતના ભૂષણ રૂપ પ્રભુએ આભૂષણાદિક સર્વ છોડી દીધું અને સ્કંધ ઉપર ઈંદ્રે આરોપણ કરેલું દેવ દૂષ્ય વસ્ત્ર ધારણ કર્યું. જેઠ માસની શુકલ ત્રયોદશીએ અનુરાધા નક્ષત્રમાં દિવસના પાછલા ભાગે એક સહસ્ર રાજા-

ઓની સાથે પ્રભુએ છઠ્ઠ તપ કરીને દીક્ષા લીધી. તે વખતે તરતજ ચોથું મનઃપર્યાય જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું અને ક્ષણવાર નારકીઓને પણ સુખ થયું.

બીજે દિવસે પાટલી ખંડ નગરમાં મહેંદ્ર રાજાને ઘેર પ્રભુએ પરમ અન્નથી પારણું કર્યું. દેવતાઓએ તે ઠેકાણે ધનની વૃષ્ટિ કરવા વિગેરે પાંચ દીવ્યો પ્રકટ કર્યા. મહેન્દ્ર રાજાએ જ્યાં પ્રભુ ઉભા રહ્યા હતા ત્યાં રત્નમય પીઠ કરાવ્યું. પર્વતના હસ્તીની જેમ પરીસહોની સેનાના તાપનો જય કરતા, શરીરમાં પણ આકાંક્ષાએ રહિત, સુવર્ણ અને તૃણમાં સમાન ભાવ રાખનારા, એકાકી, મૌનધારી, એકાંત દૃષ્ટિ દેનારા, વિવિધ પ્રકારના અભિગ્રહમાં તત્પર, નહી બેસનારા, નિર્ભય, સ્થિર, વિવિધ પ્રકારે કાયોત્સર્ગ કરતા, છદ્મસ્થ અને ધ્યાનમાં તત્પર એવા જગત્પતિ પ્રભુએ નવ માસ સુધી પૃથ્વીપર વિહાર કર્યો. વિહાર કરતા કરતા ફરીને સહસ્રામ્ર વનમાં આવ્યા. ત્યાં છઠ્ઠ તપ કરીને શિરીષ વૃક્ષની નીચે પ્રતિમા ધારીને સ્થિર રહ્યા. બીજા શુકલ ધ્યાનને અંતે વર્ત્તતા જગદ્ ગુરૂએ જાણે સંસારના મર્મ સ્થળ હોય તેવા ઘાતિ કર્મનો નાશ કર્યો. ફાગણ માસના કૃષ્ણ પક્ષની ષષ્ઠીને દિવસે ચંદ્ર વિશાખા નક્ષત્રમાં આવતાં સુપાર્શ્વ સ્વામીને કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

સુર અને અસુરોના ઈંદ્રોએ તત્કાળ ત્યાં આવી સેવકોની જેમ પ્રભુને દેશના દેવા માટે સમોસરણ રચ્યું. પછી જગદ્ ગુરૂ ભગવંતે મોક્ષદ્વારની જેમ પૂર્વદ્વારથી તેમાં પ્રવેશ કર્યો અને સુર નરાદીકોએ પણ યથાયોગ્ય દ્વારથી પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં પૃથ્વીમાં કલ્પવૃક્ષરૂપ પ્રભુએ ચારસો ધનુષઅધિક એક ક્રોશ ઉંચા એવા ચૈત્યવૃક્ષને પ્રદક્ષિણા કરી અને પછી અતિશયોથી શોભતા એવા જગત્પતિ 'તીર્થાયનમઃ' એમ કહીને ઉત્તમ સિંહાસન ઉપર બેઠા. પૃથ્વી દેવીએ સ્વપ્નમાં જેવો સર્પ દીઠો હતો તેવો સર્પ જાણે બીજું છત્ર હોય તેમ પ્રભુના મસ્તક ઉપર વિકુર્વ્યો. ત્યાંથી માંડીને તે પ્રભુને બીજા પણ સમોસરણોમાં એક ફણાવાળો પાંચ ફણાવાળો અથવા નવફણાવાળો નાગ થએલો છે. પ્રભુના મોટા પ્રભાવથી દેવતાઓએ બીજી ત્રણ દિશાઓમાં પણ પ્રભુની જેવાજ પ્રતિબિંબો વિકુર્વ્યા. ભગવાન્ ચતુર્વિધ સંઘ પયથાયોગ્ય સ્થાને આવી બેઠો, કારણ કે, સભાની અંદર સામાન્ય માણસનો પણ સ્થાન વ્યત્યય થતો નથી. પછી સૌધર્મ કલ્પના ઈંદ્રે પ્રભુને પ્રણામ કરી, મસ્તક ઉપર અંજળિ જોડી નીચે પ્રમાણે સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો.

---

૧. પોત પોતાના સાસનની અપેક્ષાએ પ્રથમ અર્હંત=પ્રથમ પુજનિક સમજવા.

સર્વભુવનકાશરૂપ કમલમાં સૂર્ય સમાન, અને પ્રથમ અર્હંતા એવા શ્રી ભગવંત તમને હું નમસ્કાર કરૂં છું. હે પ્રભુ! હવે વિશ્વનું દુઃખ ગયું છે અને હર્ષ ઉત્પન્ન થયો છે. કારણ કે, તીર્થ પરાવર્તનથી આ વિશ્વ જાણે પરાવૃત્ત થયું હોય તેમજ જણાય છે. હે ધર્મચક્રી! પ્રકાશવાન્ એવા તમારા વચનરૂપ રત્નદંડથી આજ નિર્વાણરૂપ વૈતાઢયગિરિનું દ્વાર ઉઘડશે. હે નાથ! ઉન્નત એવા મેઘની જેમ તમારૂં દર્શન સર્વ જીવલોકના સંતાપને છેદવાથી હર્ષને માટે થાય છે. અનંત જ્ઞાનવાળા હે ભગવાન્! તમારી દેશનાના વચનો. દરિદ્રિ ઘણા કાળે દ્રવ્ય પામે તેમ અમે ચિરકાલે પ્રાપ્ત કરીશું પ્રથમ તમારા દર્શનથી કૃતાર્થ થયેલા અમે હવે અત્યુક્તિવાળા અને મુક્તિના દ્વારને પ્રકાશ કરનારા તમારા દેશના વચનથી આજે વિશેષ કૃતાર્થ થઈશું. અનંત દર્શન, અનંતજ્ઞાન, અનંતવીર્ય અને અનંત આનંદમય સ્વરૂપવાળા તેમજ સર્વ અતિશયોના પાત્રરૂપ એવા તમને, યોગી સ્વરૂપને હું નમસ્કાર કરૂં છું. હે જગત્પતિ! આ ઇંદ્રાદિક પદવીની પ્રાપ્તિ તો શું માત્ર છે, કેમકે તમારી સેવાથી તો તમારા જેવાજ થવાય છે.

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને સુરપતિ વિરામ પામ્યા એટલે સર્વજ્ઞ ભગવાને ધર્મ દેશના આપવાનો આરંભ કર્યો. આ લોકમાં સ્ત્રી પુત્ર પરિવાર દ્રવ્ય અને દેહાદિક સર્વ પોતાના આત્માથી જુદું છે તથાપિ તેઓને અર્થે અનેક પ્રકારનાં પાપ કર્મ કરીને મુર્ખ માણસ પોતાના આત્માને ભવસમુદ્રમાં ડુબાડે છે. જ્યાં પ્રાણીને પોતાના આત્માથી વિસદૃશ હોવાને લીધે પોતાના શરીરની સાથે પણ જુદા પણું છે તોપછી ધન, બંધુ વિગેરે સહાયકોનું જુદા પણું કહેવું તે કાંઇ વિશેષ નથી. જે પોતાના આત્માને દેહ, ધન, અને બંધુથી જુદો જુએ છે, તે પુરૂષને શોકરૂપ શંકુવડે પીડા કેમ થાય? અહીંઆં જે જુદાપણાનો ભેદ છે તે પરસ્પરના લક્ષણના વિલક્ષણ પણાથીજ જાણવા યોગ્ય છે અને તે પોતાના આત્માના સ્વભાવને દેહાદિક ભાવની સાથે સરખાવતાં સાક્ષાત્ પણે જણાય છે. જે દેહાદિક પદાર્થો છે તે ઇંદ્રિયોથી ગ્રાહ્ય છે અને આત્મા તો ફકત અનુભવથીજ ગોચર થાય છે, તો તેઓને અનન્યપણું (એકત્વ) કેમ સંભવે? કદિ શંકા થાય કે, આત્મા અને દેહાદિ પદાર્થોને જો જુદાપણું હોય તો દેહને પ્રહારાદિ થાય ત્યારે આત્માને પીડા કેમ થાય? તેના સમાધાનમાં કહેવાનું કે તારૂં કહેવું સાચું છે પણ જેમને આત્મા અને શરીરમાં ભેદબુદ્ધિ પ્રાપ્ત થઇ નથી તેઓનેજ દેહ ઉપર પ્રહારાદિ થતા પીડા ઉત્પન્ન થાય છે, પણ જેઓએ દેહ અને આત્માનો ભેદ સારી

રીતે અનુભવીને પ્રતિપાદન કરેલો છે તેવા પુરૂષોનો આત્મા દેહને પ્રહારાદિ થતા પીડા પામતો નથી.ભેદને જાણનારો જ્ઞાની પુરૂષ પિતા સંબંધી દુઃખ આવી પડે તોપણ પીડા પામતો નથી. અને પરમાં પોતાપણું માની બેસનાર—ભેદ જ્ઞાનને નહી જાણનાર અજ્ઞપુરૂષ એક ચાકર સંબંધી દુઃખ આવી પડે તોપણ મુંઝાય છે. અનાત્મિયપણાથી ગ્રહણ કરેલો પુત્ર પણ જુદો છે અને આત્મીયપણાથી ગ્રહણ કરેલો ચાકર પણ પુત્રથી અધિક થઈ પડે છે. પ્રાણી જેટલા જેટલા સંબંધો પોતાના આત્મિયપણાથી પ્રિય માને છે તેટલા તેટલા શોકના ખીલાઓ તેના હૃદયમાં ખોડાય છે. તેથી આ જગતમાં સર્વ પદાર્થ આત્માથી જુદાજ છે, તે પ્રમાણે જાણીને અન્યત્વ બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થઇ છે જેને એવો માણસ કોઈપણ વસ્તુનો નાશ થવાથી તત્વ માર્ગમાં મોહ પામતો નથી. તુંબીકા ઉપર કરેલો મૃતિકાનો લેપ ધોવાતો જાય છે તે પ્રમાણે મમતારૂપ મૃત્તિકાના લેપને નિવારી દિક્ષાને ગ્રહણ કરતો પુરૂષ તુંબિકાની જેમ થોડાકાળમાં શુદ્ધાત્મા થઇને આ સંસારને તરી જાય છે.

આ પ્રમાણે પ્રભુની દેશના સાંભળીને ઘણા લોકો પ્રતિબોધ પામ્યા. તેમાંથી કેટલાક દિક્ષા લીધી અને કેટલાક શ્રાવક થયા. વિદર્ભ વિગેરે પંચાણુ ગણધર થયા. તેઓએ પ્રભુની વાણીને આધારે દ્વાદશાંગી રચી. પ્રભુની દેશના પૂર્ણ થયા પછી તેમના ચરણપીઠ ઉપર બેસીને વિદર્ભ ગણધરે ધર્મદેશના આપવા માંડી. વિદર્ભગણધર પણ જ્યારે દેશનાથી વિરામ પામ્યા ત્યારે સર્વ દેવતા તથા મનુષ્ય વિગેરે પ્રભુને નમસ્કાર કરી પોત પોતાને સ્થાને ગયા. તે તીર્થમાં જન્મ પામનારો, શ્યામ શરીરવાળો, હસ્તીના વાહન ઉપર બેસનારો, બે જમણી ભુજામાં નકુલ અને અંકુશને ધરનારો એક માતંગ નામે યક્ષ સુપાર્શ્વ પ્રભુની પાસે રહેનારો શાસનદેવતા થયો. તેમજ સુવર્ણ કાંતિવાળી, હસ્તીના વાહનપર બેસનારી, બે દક્ષિણ ભુજામાં વરદ અને અક્ષ સૂત્રને ધરનારી, તથા બે વામ ભુજામાં ત્રિશૂલ અને અભયને રાખનારી શાંતા નામે સદા પ્રભુની પાસે રહેનારી શાસન દેવી થઈ. પછી સૂર્ય જેમ કમલને વિકસ્વર કરે તેમ ભવ્ય પ્રાણીઓને પ્રતિબોધ (વિકસ્વર) કરતા પ્રભુએ ત્યાંથી અન્યગ્રામ નગરાદિ તરફ વિહાર કર્યો. પૃથ્વીમાં વિહાર કરતા ત્રણલાખ સાધુઓ, ચાર લાખને ત્રીશ હજાર સાધ્વીઓ, બે હજારને ત્રીશ ચૌદ પૂર્વધર, નવ હજાર અવધિજ્ઞાન વાળા, નવ હજારને દોઢસો મનઃપર્ય્યવ જ્ઞાનીઓ, અગ્યાર હજાર કેવળ જ્ઞાનીઓ, પંનર હજારને ત્રણસો વૈક્રિય લબ્ધિવાળા, આઠ હજારને ચારસો

વાદ લબ્ધિ વાળા, બે લાખને સત્તાવન હજાર શ્રાવકો, ચાર લાખને ત્રાણુ હજાર શ્રાવિકાઓ—આ પ્રમાણે સુપાર્શ્વનાથ પ્રભુનો પરિવાર થયો. કેવળ જ્ઞાન થયા પછી નવમાસ અને વિશ પૂર્વે ન્યૂન એવા લાખ પૂર્વ ગયા પછી પ્રભુ સમેત શિખર પર્વતે પધાર્યા. અસુરસુરોએ સેવેલા પ્રભુએ પાંચશે મુનિઓની સાથે એક માસનું અનશન કર્યું. માસને અંતે ફાલ્ગુન માસની કૃષ્ણ સપ્તમીને દિવસે મુલ નક્ષત્રમાં ચંદ્ર આવતાં સુપાર્શ્વનાથ પ્રભુ તે મુનિઓની સાથે મોક્ષપદને પામ્યા. કુમાર વયમાં પાંચલાખ પૂર્વ, પૃથ્વીને પાળવામાં વિશ પૂર્વ સહિત ચૌદ લાખ પૂર્વ અને દીક્ષા પર્યાયમાં વીશ પૂર્વે ન્યૂન એક લાખ પૂર્વ એ પ્રમાણે એકંદર સુપાર્શ્વ નાથ પ્રભુએ વિશ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય સંપૂર્ણ કર્યું. શ્રી પદ્મ પ્રભુના નિર્વાણ પછી નવ હજાર ક્રોડ સાગરોપમ ગયા ત્યારે સુપાર્શ્વનાથ પ્રભુનો નિર્વાણ કાળ થયો. પ્રભુ મોક્ષ પામ્યા પછી અચ્યુત વિગેરે ઈંદ્રોએ તેમનો તથા બીજા મુનિજનોનો અગ્નિ સંસ્કાર પૂર્વક મોક્ષ પર્વનો મોટો મહિમા કર્યો.

इत्याचार्य श्री हेमचन्द्र विरचिते त्रिषष्ठि शलाका पुरुष चरिते

महाकाव्ये तृतीये पर्वणि श्री सुपार्श्वस्वामि चरित्र

वर्णनो नाम पंचमः सर्गः ५

સર્ગ ૬ ઠો.

શ્રી ચંદ્રપ્રભ ચરિત્ર.

ચંદ્રની કાંતિની જેમ મોહરૂપી મોટા અંધકારને નાશ કરનારી, આનંદને આપનારી ચંદ્રપ્રભ પ્રભુની વાણીને વંદના કરીને ભવ્ય પ્રાણીઓના મોહરૂપી મોટા બરફનો નિનાશ કરવામાં સૂર્યના આતપ જેવું શ્રી ચંદ્રપ્રભ પ્રભુનું ચરિત્ર હું કીર્ત્તન કરીશ.

ધાતકીખંડ દ્વીપના પ્રાગ્વિદેહ ક્ષેત્રના આભૂષણરૂપ મંગળાવતી વિજયમાં રત્નસંચયા નામે એક નગરી છે. ભોગાવતી નગરીમાં શેષનાગની જેમ તે નગરીમાં ઉગ્ર પરાક્રમવાળો અને કમલની જેમ લક્ષ્મીના ગૃહરૂપ પદ્મનામે રાજા હતો. દિવ્ય સંગીતને કરનારા ગંધર્વોનો અને અપ્સરાઓને ઉલ્લંઘન કરનારી વારાંગનાઓનો પરિવાર તેની સેવા કરતો હતો. મનોહર એવા દિવ્ય અંગ રાગથી અને પહેરેલા રેશમી વસ્ત્રોથી તેના સર્વ અંગપર વિશેષ પ્રકારે લક્ષ્મી શોભી રહેલી હતી. અહર્નિશ બીજા રાજાઓ તેના શાસનને ઉઠાવતા હતા. તેને અખૂટ ભંડાર હતા અને તેની પ્રજા નિરંતર સ્વસ્થ રહેતી હતી. આવી રીતે એ મહારાજને સર્વ પ્રકારે લેશમાત્ર પણ દુઃખ નહોતું તથાપિ તત્ત્વવેત્તાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવો તે રાજા સંસાર વાસમાં વૈરાગ્ય દશાને ભજતો હતો. તેથી કેશરી સિંહ જેમ ગિરિરાજનો આશ્રય ગ્રહણ કરે તેમ તેણે સંસાર છેદવાને માટે યુગંધર ગુરૂની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. વિવિધ અભિગ્રહને ધારણ કરનારા, મનને દમનારા, ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરનારા અને પોતાના શરીરમાં પણ આકાંક્ષા રહિત એવા એ રાજમુનિએ ઘણા કાળ સુધી ચારિત્ર પાળ્યું અને છેવટે મોટા મૂલ્ય વડે મહા રત્ન ખરીદ કરે તેમ વીશ સ્થાનકોમાંથી કેટલાક સ્થાનકોની આરાધન વડે દુર્લભ એવું તીર્થંકર નામ કર્મ તેમણે ઉપાર્જન કર્યું. કાલે કરી આયુષ્યને ખપાવીને વ્રત રૂપી વૃક્ષના પ્રથમ ફલરૂપ વૈજયંત નામના વિમાનમાં એ મહા તપસ્વી ઉત્પન્ન થયા.

આ જંબૂદ્વીપમાં ભરત ક્ષેત્રની અંદર પૃથ્વીના મુખ જેવી ચંદ્રાનના નામે એક નગરી છે. તેમાં જળ વૈભવ જે રત્નાદિક તે બહાર કાઢીને સમુદ્રે જાણે પાત્ર સદૃશ નિર્માણ કરી હોય તેવી અનેક રત્નો વાળી હાટની શ્રેણી શોભી રહેલી હતી, પૃથ્વી ઉપર ઊતરેલા જાણે સંધ્યાકાલના વાદળા હોય તેવા રંગ બેરંગી જાત જાતની આકૃતિવાળા ઘરો હતા અને તેના ઉદ્યાનની અંદર મસ્તકથી ચરણ

પર્યંત કંપ રહિત પણે કાયોત્સર્ગ કરીને રહેલા ચારણ મુનિઓ, પુરૂષાકૃતિ વાળા જાણે પર્વતો હોય તેવા જણાતા હતા. ત્યાં રાત્રિએ વાસ ગ્રહમાં પડેલા પોતાના પ્રતિબિંબોવડે 'આ બીજી કઈ સ્ત્રી છે?' એવો ભ્રમ કરીને સ્ત્રીઓ પોતાના પતિ ઉપર કોપ કરતી હતી. તે નગરીમાં સમુદ્રની જેમ ન ધારણ કરી શકાય તેવા પુરૂષોમાં શિરોમણિ અને પોતાના સૈન્યથી પૃથ્વીને આચ્છાદન કરનાર મહાસેન નામે રાજા હતો. તેનો પ્રતાપ તેના પરાક્રમનો પરમ ભક્ત થઈને રહેલો હતો અને ચાકરની જેમ પૃથ્વીને વિજય કરવાનું તે હંમેશાં કામ કરતો હતો. જેના શાસનને કોઈ ઉલ્લંઘન કરી શકતું નહી એવો તે મહાસેન રાજા પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કરતો તે વખતે સર્વ જન જન્મથીજ પરધન હરવામાં વિરામ પામેલા હતા. એ અધિશ્વર મહારાજાનું અંતઃકરણ સમુદ્રના મધ્યની જેમ લબ્ધ થતું નહીં. તે ચંદ્રની જેવો અતિ આલ્હાદક હતો અને કલ્પવૃક્ષની જેવો દાનેશ્વરી હતો. ગંગાના તટ ઉપર હંસી ક્રીડા કરે તેમ તેના કપાટ જેવા વિશાળ વક્ષ સ્થળ ઉપર હંમેશાં લક્ષ્મીઅનન્ય મનથી રમતી હતી. મહારાજા મહાસેનને અતિ મનોહર મુખ લક્ષ્મીવડે ચંદ્રનો વિજય કરનારી અને સંપૂર્ણ લક્ષણોવાળી લક્ષ્મણા નામે પત્ની હતી. એ સુંદર સ્ત્રી સર્વ અંગમાં અતુલ્ય લાવણ્યને તથા રૂપને ધારણ કરતી હતી અને દૃષ્ટિથી તેમજ વાણીથી અમૃતનેજ વર્ષાવતી હતી. અતિ. મંદમંદ ચાલતી એ રમણી, પગલે૦પગલે પ્રફુલ્લિત સ્થળ કમલોને આરોપતી હોય તેમ જણાતી હતી. કુટિલતા માત્ર તેની ભ્રકુટીમાં અને ગતિમાં હતી, પણ ચિત્તમાં નહોતી અને તુચ્છતા માત્ર તેના મધ્ય ભાગમાં હતી[1] પણ બુદ્ધિ સંપત્તિમાં નહોતી. તેનો મોટો શીલ ગુણ સેનાપતિની જેમ તેના સર્વાતિશાયીગુણોની સેનાને અલંકૃત કરતો હતો.

આ તરફ વૈજયંત વિમાનમાં રહેલો પદ્મરાજાનો જીવ તેત્રીશ સાગરોપમ આયુષ્યને પૂર્ણ કરી ત્યાંથી ચ્યવીને ચૈત્ર માસની કૃષ્ણ પંચમીને દિવસે ચંદ્ર અનુરાધા નક્ષત્રમાં આવતા લક્ષ્મણાદેવીની કુક્ષિમાં અવતર્યો. તે વખતે સુખે સુતેલા લક્ષ્મણાદેવીએ તીર્થંકરના જન્મને સૂચવનારા ચૌદ મહા સ્વપ્નો જોયા. રત્ન ગર્ભા પૃથ્વીની જેમ રત્નોનું સર્વસ્વ એવા એ ઉજવળ અલક્ષિત ગર્ભને લક્ષ્મણાદેવીએ સુખેથી ધારણ કર્યો. અનુક્રમે પૌષ માસની કૃષ્ણ દ્વાદશીએ ચંદ્ર અનુરાધા નક્ષત્રમાં આવતા તે મહાદેવીએ ચંદ્રના ચિન્હવાળા ચંદ્રવર્ણી પુત્ર રત્ન

---

૧ દેહનો મધ્ય ભાગ--કટી પ્રદેશ તેતુચ્છ-અલ્પ હતો.

ને જન્મ આપ્યો. તે વખતે આસનકંપથી આઠમા અર્હંતનો જન્મ જાણીને છપ્પનદિક્કુમારીઓએ આવી સૂતિકા કર્મ કર્યું. પછી જન્મ સ્નાત્રને કરવાને ઈચ્છતો સૌધર્મેંદ્ર દેવતાઓના પરિવાર યુક્ત ત્યાં આવીને પ્રભુને મેરૂપર્વતના શિખર ઉપર લઈ ગયો. ત્યાં અતિપાંડુકંબલા નામની શિલા ઉપર પ્રભુને ઊત્સંગમાં લઇને ઇંદ્ર રત્ન સિંહાસન ઉપર બેઠો. એટલે અચ્યુત વિગેરે ત્રેસઠ ઇંદ્રોએ હર્ષના ઉલ્લાસ સાથે અનુક્રમે પ્રભુને સ્નાન કરાવ્યું. પછી ઈશાન ઇંદ્ર પ્રભુને અંકરૂપ પર્યંકમાં લઈને બેઠા એટલે સૌધર્મેંદ્રે વૃષભના શૃંગમાંથી ઉછળતા જલવડે પ્રભુને સ્નાન કરાવ્યું. અને દિવ્ય અંગરાગ, નેપથ્ય અને વસ્ત્રોથી ભગવંતનું ભક્તિવડે અર્ચન કરી ઇંદ્રે આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો.

હે પ્રભુ! આકાશને આધાર આપવાની બુદ્ધિથી ઉંચા પગ કરીને રહેનારા ટીંટોડા પક્ષીની જેમ અનંત ગુણવાળા એવા તમારી સ્તુતિ કરવાને હું જે પ્રવૃત થયો છું તે પંડિતોને હાસ્યના સ્થાનરૂપ છું, તથાપિ તમારા પ્રભાવથી વ્યાપક બુદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલો હું તમારી સ્તુતિ કરવાને સમર્થ થઈશ; કારણ કે, એક લેશમાત્ર વાદલાનો ભાગ પણ પૂર્વ દિશાના પવનના સંગમથી સર્વ દિશાઓમાં વ્યાપી જાય છે. હે પ્રભુ! ભવિ પ્રાણીઓએ જોવા માત્રથી અથવા ધ્યાન કરવા માત્રથી તમે તેઓના કર્મરૂપ પાશને છેદવાને કોઈ અપૂર્વ શસ્ત્રરૂપ થાઓ છો. સૂર્યથી કમળોનો અભ્યુદય થાય તેમ વિશ્વના અંધકારને છેદનારા એવા અપૂર્વ સૂર્યરૂપ તમારા જન્મથી આજે જગતમાં શુભ કર્મનો ઉદય થયેલો છે. ચંદ્રના કિરણ માત્ર પડવાથી જેમ શેફાળિકાના પુષ્પ ખરી પડે છે તેમ તમારા દર્શનમાત્રથી મારૂં અશુભ પોતાનું ફલ આપ્યા શિવાય ગળી જશે. વિશ્વને અભય આપનારૂં તમારૂં દીક્ષાધારી સ્વરૂપ તો એક તરફ રહ્યું, પણ હે ભગવન્! તમે આ બાલ્યાવસ્થાની મૂર્તિથી પણ પ્રાણીઓના દુઃખને હરી લ્યોછો. વનના વૃક્ષોનું ઉન્મૂલન કરવાને જેમ ઉન્મત્ત ગજેંદ્ર આવે તેમ તમે સંસાર છે મૂળ જેનું એવા સર્વ કર્મોને છેદવાને માટે અહીં અવતર્યા છો. જેમ મુક્તાહારાદિ મારા હૃદયનું બાહ્ય આભૂષણ છે તેમ ત્રણ જગતના પતિ એવા તમે મારા હૃદયનું આંતર આભૂષણ છો.

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને શક્રેંદ્રે ઈશાનેંદ્ર પાસેથી પ્રભુને લીધા અને લક્ષ્મણાદેવીની પાસે યથોચિત સ્થાને સ્થાપન કર્યા. મહારાજા મહાસેને મોટો ઉત્સવ કર્યો કારણ કે, અર્હંત ભગવાનનો જન્મ બીજે સ્થાનકે પણ ઉત્સવને માટે થાય છે તો પોતાને ઘેર ઊત્સવ થાય તેમાં તો શું કહેવું. પ્રભુ જયારે ગર્ભમાં હતા ત્યારે તે-

ગની માતાને ચંદ્રપાન કરવાનો દોહદ થયો હતો તેમજ તેમની ચંદ્રના જેવી કાંતિ હતી તેથી કરીને પિતા, પ્રભુને "ચંદ્ર પ્રભ" એવા નામથી બોલાવવા લાગ્યા. ચંદ્રિકા જેવી ગૌર પ્રભાના ભરપૂર મંડળથી મનોહર એવું બાલપ્રભુનું રૂપ જાણે વૈજયંત વિમાનમાંજ રહેતા હોયની તેના જેવું શોભતું હતું. વૃક્ષ લતાની જેવા ધાત્રીઓના કર પલ્લવોને આકર્ષણ કરતા પ્રભુ ગજેન્દ્રના શિશુની જેમ પ્રતિદિન વધવા લાગ્યા. ત્રણ જ્ઞાનને ધારણ કરનારા છતાં પ્રભુ, દેવપણામાં પણ નહી પ્રાપ્ત થયેલ એવા બાલપણાને જાણે સ્વેચ્છાએ પ્રાપ્ત થયું તેમ મુગ્ધપણાના દેખાવે અનુભવવા લાગ્યા. જેમ વટેમાર્ગુ અતિ રસિક વાતો કરવાવડે માર્ગનું ઉલ્લંઘન કરે તેમ ચંદ્રપ્રભ પ્રભુએ વિવિધ ક્રીડાઓથી શિશુવય ઉલ્લંઘન કર્યું. દોઢસો ધનુષ ઉન્નત શરીરવાળા પ્રભુ બાલ્યવયરૂપ સરિતાનો પાર પામીને સ્ત્રી વર્ગને વશ કરવામાં કામણરૂપ યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયા. પોતાના ભોગફળ કર્મને જાણીને માતા પિતાની આજ્ઞા પાળવાને માટે પ્રભુએ પોતાને યોગ્ય એવી રાજકન્યાઓ સાથે પાણીગ્રહણ કર્યું. દીક્ષા લેવામાં ઉત્સુક એવા પ્રભુએ જન્મથી અઢીલાખ પૂર્વ ગયા પછી માતા પિતાની પ્રાર્થનાથી, અધ્યયન કરનાર જેમ અનધ્યાયને પાળે તેમ ચોવિશ પૂર્વે યુક્ત એવા સાડા છ લાખ પૂર્વ સુધી પૃથ્વીનું પાલન કર્યું: પછી જો કે પ્રભુ જાણતા હતા તોપણ નિમી રાખેલા જ્યોતિષીઓની જેમ લોકાંતિક દેવતાઓએ આવીને પ્રભુને દીક્ષાનો સમય જણાવ્યો. જાણે કોઇ ધનાઢ્ય જેમ દીક્ષા લેવાને ઈચ્છતો હોય અને દાન આપે તેમ દીક્ષા લેવાને ઇચ્છતા એવા પ્રભુએ ત્યારથી સાંવત્સરિક દાન દેવાનો આરંભ કર્યો. વર્ષને અંતે જેમના આસન ચળિત થયા છે એવા ઇંદ્રોએ આવીને સેવકોની જેમ પ્રભુને દીક્ષાભિષેક કર્યો. પછી શોભાથી મનોહર એવી મનોરમા નામની શિબિકા ઉપર, નર, સુર, અસુર તથા તેમના ઇંદ્રોના પરિવાર સાથે પ્રભુ આરૂઢ થયા. લોકોએ સ્તુતિ કરેલા, ગાયેલા અને હર્ષથી જોયેલા એવા ભગવાન્ સહસ્રામ્રવણ નામના ઉદ્યાનમાં આવ્યા. શિબિકા ઉપરથી ઉતરીને ત્રણ રત્નોને[1] ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છાવાળા છતાં પણ પ્રભુએ રત્નાલંકારાદિક ત્યજી દીધા. પૌષ માસની કૃષ્ણ ત્રયોદશીને દિવસે અનુરાધા નક્ષત્રમાં પાછલે પોહોરે છઠ તપ કરીને એક હજાર રાજાઓની સાથે પ્રભુએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તરતજ મનુષ્યક્ષેત્રમાં રહેલા પ્રાણીઓના મનો દ્રવ્યને પ્રકાશ કરનારૂં મનઃ પર્યવ નામે ચોથું જ્ઞાન પ્રભુને ઉત્પન્ન થયું.

---

૧ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર એ રત્નત્રયી.

પછી બીજે દિવસે પદ્મખંડ નગરમાં સોમદત્ત રાજાને ઘેર પ્રભુએ પરમ અન્નથી પારણું કર્યું. દેવતાઓએ ત્યાં વસુધારાદિ પાંચ દિવ્ય પ્રગટ કર્યાં. રાજાએ પ્રભુના ચરણથી અંકિત એવી પૃથ્વી ઉપર રત્નપીઠ કરાવ્યું. સુર્યના તેજને પરાભવ કરનારા, મોટા હિમથી પણ પરાભવને નહી પામતા, ઝાકળે કરી દુર્દિનને કરનારા, પવનોવડે નહી કંપતા, સરોવરના જલને હિમમય કરી દેતા હેમંત ઋતુ સંબંધી અર્દ્ધ રાત્રના પવનથી પણ પ્રતિમાને અખંડિત રાખનારા, માને કરી વર્જિત, વ્યાઘ્ર સંહાદિક દુષ્ટ હિંસક પ્રાણીઓથી ભયંકર એવા અરણ્યમાં અને ઘણા શ્રાવકોવાળા નગરમાં સરખી ગતિ અને સ્થિતિ રાખનારા, એકાકી, મમતાએ રહિત, મૌનધારી, નિર્ગ્રંથ અને ધ્યાનમાં તત્પર, એવા પ્રભુએ છદ્મસ્થ પણે ત્રણ માસ સુધી વિહાર કર્યો. વિહાર કરતા પ્રભુ ફરીવાર સહસ્રામ્ર વનમાં આવ્યા. ત્યાં પુનાગ વૃક્ષની નીચે પ્રતિમાધારણ કરીને રહ્યા. બીજા શુકલ ધ્યાનને અંતે રહેલા પ્રભુને શિશિરઋતુ વ્યતિક્રમ્યા પછી જેમ હિમ વિનાશ પામે તેમ ઘાતીકર્મ વિનાશ પામી ગયા. ફાલ્ગુન માસની કૃષ્ણ સપ્તમીએ ચંદ્ર અનુરાધા નક્ષત્રમાં આવતાં છઠતપ જેમણે કર્યો છે એવા પ્રભુને ઉજ્વળ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તરતજ સુર અસુરોના ઇંદ્રોએ યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં પ્રભુને દેશના આપવાને માટે સમવસરણ રચ્યું. દેવતાઓએ સંચાર કરેલા સુવર્ણના નવ કમળોને ચરણન્યાસથી પવિત્ર કરતા એવા પ્રભુએ તેમાં પૂર્વ દ્વારથી પ્રવેશ કર્યો. પરંપરાની અર્હંતની સ્થિતિને પાળતા એવા પ્રભુ, અઢારસો ધનુષ ઊંચા ચૈત્યવૃક્ષને પ્રદક્ષિણા કરીને 'તીર્થાયનમઃ' એવી વાણીને ઉચ્ચારતા રત્નસિંહાસન ઉપર પૂર્વાભિ મુખે બેઠા. પછી સુર, અસુર અને મનુષ્ય સહિત ચાર પ્રકારનો સંઘ યોગ્ય દ્વારથી પ્રવેશ કરીને યથોચિત્ત સ્થાને બેઠો. પછી ઇંદ્રે પાંચ અંગે પૃથ્વીનો સ્પર્શ કરી ભગવંતને પ્રણામ કરી ભક્તિનાવેગથી નીચે પ્રમાણે સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો.

હે પ્રભુ! સુર, અસુર અને નરોએ મસ્તક ઊપર ધારણ કરેલું ત્રણ લોકના ચક્રવર્ત્તી એવા તમારૂં શાસન આ જગતમાં વિજય પામે છે. હે ભગવાન્! પ્રથમ ત્રણ જ્ઞાનને ધારણ કરનારા, પછી મનઃપર્યંય જ્ઞાનને ધરનારા અને અધુના કેવળ જ્ઞાનવાળા એવા તમે અમને દિનપરદિન અધિકાઅધિક જોવામાં આવ્યા છો. હે નાથ! માર્ગના વૃક્ષની છાયાની જેમ વિશ્વને ઉપકાર કરનારૂં તમારૂં ઉજ્વળ કેવળજ્ઞાન જય પામો. હે ભગવાન્! જ્યાં સુધી સૂર્યોદય થયો નથી ત્યાં સુ-

ધીજ અંધકાર રહે છે, જ્યાં સુધી કેશરીસિંહ આવતો નથી ત્યાં સુધીજ ગજેંદ્રો મદાંધ રહે છે, જ્યાં સુધી કલ્પવૃક્ષ પ્રાપ્ત થતું નથી ત્યાં સુધીજ દારિદ્ર રહે છે, જ્યાં સુધી વૃષ્ટિકારક મેઘ થતો નથી ત્યાં સુધીજ જલની તંગાશ રહે છે અને જ્યાં સુધી પૂર્ણ ચંદ્ર ઉગતો નથી ત્યાં સુધીજ દિવસનો તાપ રહે છે તેમ જ્યાં સુધી તમે જોવામાં આવેલા નથી ત્યાં સુધીજ આ જગતમાં કુબોધ રહેલો છે. જે પ્રાણીઓ નિત્ય તમને જુએ છે અને સેવે છે, તેઓની હું હર્ષથી સર્વકાલ અનુમોદના કરૂં છું. હે પ્રભુ! હાલમાં તમારા પ્રસાદથી તમારા દર્શનનું ફલ—ઊત્તમ સમ્યકત્વ મને યાવજ્જીવિત નિશ્ચલપણે રહેવારૂપ થાઓ.

એવી રીતે સ્તુતિ કરીને ઇંદ્ર મૌન રહ્યા પછી જગદ્ ગુરૂએ મેઘના જેવી ગંભીર વાણીથી આ પ્રમાણે દેશના દેવાનો આરંભ કર્યો—અનંત ક્લેશરૂપી તરંગોયે યુક્ત એવો આ ભવ સાગર ક્ષણે ક્ષણે સર્વ પ્રાણીઓને ઊંચે નીચે અને તિરછાપણે ફેંકયા કરે છે. જેમ અશુચિ સ્થાનમાં કીડાઓ પ્રીતિ કરે છે તેમ પ્રાણીઓ આ ક્ષણિક શરીર ઉપર પ્રીતિ કરે છે, અને તે શરીર તેમનેજ એક બંધનરૂપ થઇ પડે છે. રસ, રૂધિર, માંસ, ચરબી, અસ્થિ મજ્જા, વિર્ય, આંતરડા અને વિષ્ટા વિગેરે અશુચિના સ્થાનરૂપ આ દેહમાં શુચિપણું કેમ સંભવે? નવ દ્વારોમાંથી ઝરતા દુર્ગંધી રસના નીઝરણાંથી રગદોળાયેલા આ દેહમાં જે પવિત્રતાનો સંકલ્પ કરવો, તેજ માત્ર મોટો મોહનો વિલાસ છે. વીર્ય અને રૂધિરથી ઉત્પન્ન થયેલો, મલિન રસથી વધેલો અને ગર્ભમાં જરાયુ (ઓર) થી ઢંકાયેલો આ દેહ પવિત્ર કેમ થાય! માતાએ ખાધેલા અન્નપાનથી ઉત્પન્ન થયેલા અને રસનાડીમાં થઈને આવેલા રસનું પાન કરી વૃદ્ધિ પામેલો કયો પુરૂષ શરીરમાં પવિત્રતાને માને? દોષ, ધાતુ અને મલથી ભરેલા કૃમિ અને ગંડુપદના સ્થાનરૂપ તથા રોગરૂપ સર્પના ગણોવડે ખવાયેલા આ શરીરને કોણ શુચિ કહે? સ્વાદિષ્ટ અન્ન, પાન, ક્ષીર, ઈક્ષુ અને બીજા ઘૃતાદિ વિગય પદાર્થો પણ ભોજન કર્યા પછી જેમાં વિષ્ટારૂપ થાય છે, તેશરીર કેમ શુચિ કહેવાય? જેમા વિલેપન કરેલો સુગંધી યક્ષ કર્દમ પણ તત્કાળ મલરૂપ થઈ જાય છે, તે શરીરમાં કેવી રીતે શૌચપણું મનાય? સુગંધી તાંબુલનું આસ્વાદન કરીને સુઈ ગયેલો માણુસ સવારે ઉઠી પોતાના મુખના દુર્ગંધની જુગુપ્સા કરે, એ શરીરની કેમ શુચિતા ગણાય? સુગંધી ધૂપ, પુષ્પ અને પુષ્પમાલાદિક જેઓ સ્વતઃ સુગંધી છે, તેઓ પણ જેના સંગથી દુર્ગંધતાને પામી જાય એ કાયા કેમ પવિત્ર ગણાય! માંજેલો, વિલેપન કરેલો અને સૈકડો ઘડાઓથી

ધોયેલો પણ અશુચિ દેહ કલાલના ઘડાની જેમ પવિત્રપણાને પામતો નથી. મૃત્તિકા, જલ, અગ્નિ, પવન અને સૂર્ય કિરણોના સ્નાનવડે જેઓ આ દેહને શૌચ કહે છે, તેવા ગતાનુગતિક લોકોએ ખરેખર ફોતરાજ ખાંડેલા છે. તેથી આવા અશુચિ શરીરવડે માત્ર મોક્ષ ફલોત્પાદક તપજ કરવું. કારણ કે, બુદ્ધિમાન્ લોકોએ ખારા સમુદ્રમાંથી રત્નની જેમ અસારમાંથી સારનો ઉદ્ધાર કરવો એજ ઉત્તમ છે." આવી પ્રભુની ધર્મ દેશનાથી ઘણા પ્રાણીઓ પ્રતિબોધ પામ્યા અને હજારોએ દીક્ષા લીધી.

ભગવાન્ ચંદ્રપ્રભ પ્રભુને દત્ત વિગેરે ત્રાણુ ગણધરો થયા, તેઓએ ઉત્પાદાદિ ત્રિપદીવડે દ્વાદશાંગી રચી. પ્રભુની દેશનાને અંતે ચરણ પીઠપર બેસીને દત્ત ગણધરે પ્રાણીઓને બોધ આપનારી દેશના આપવા માંડી. સંગીત પૂર્ણ થયા પછી યુવાન નાગરિકાની જેમ મનુષ્ય દેવતાઓ વિગેરે તે દેશનાને અંતે પોત પોતાને સ્થાનકે ગયા. તેમના તીર્થમાં હંસના વાહનવાળો, દક્ષિણ ભુજામાં વત્સને વામ ભુજામાં મુદ્ગરને ધારણ કરનારો વિજય નામે યક્ષ અને હંસના વાહનવાળી, પીળા અંગવાળી, બે દક્ષિણ ભુજામાં ખડ્ગ અને મુદ્ગર ધારણ કરનારી તથા બે વામ ભુજામાં ફલક અને ફરસીને રાખનારી ભૃકુટી નામે દેવી—એ બંને ભગવંતના શાસન દેવતા થયા.

હંમેશાં તે બંને શાસનદેવતા જેની સાનિધ્યમાં રહેલા છે એવા અને સર્વ અતિશયોના પાત્ર એવા ચંદ્રપ્રભ પ્રભુ આકાશમાં ચંદ્રની જેમ પૃથ્વીપર વિહાર કરવા લાગ્યા. અઢીલાખ સાધુઓ, ત્રણ લાખને એંશીહજાર સાધ્વીઓ, બેહજાર ચૌદ પૂર્વિઓ, આઠહજાર અવધિજ્ઞાની, આઠ હજાર મનપર્યયજ્ઞાની, દશહજાર કેવળજ્ઞાની, ચૌદહજાર વૈક્રિયલબ્ધિવાળા, સાતહજારને છસો વાદલબ્ધિવાળા, અઢીલાખ શ્રાવકો, ચારલાખને એકાણુ હજાર શ્રાવિકા—એ પ્રમાણે પ્રભુનો પરિવાર થયો. ચોવિશ પૂર્વ અને ત્રણ માસે વર્જિત એક લાખ પૂર્વ વિહાર કરી શ્રી પ્રભુ સંમેતગિરિએ આવ્યા. ત્યાં એકહજાર મુનિઓની સાથે પ્રભુએ અનશન વ્રત ગ્રહણ કર્યું. સુર અસુરોએ સેવેલા પ્રભુ એવી રીતે એક માસ સુધી રહ્યા. પછી સર્વયોગનો નિરોધ કરી નિષ્કંપ ધ્યાને પ્રાપ્ત થયેલા પ્રભુના ભવોપગ્રાહી[1] ચારકર્મ તત્કાળ ક્ષીણ થઈ ગયા. ભાદરવા માસની કૃષ્ણ સપ્તમીને દિવસે ચંદ્ર શ્રવણ નક્ષત્રમાં આવતા ચંદ્રપ્રભ પ્રભુ તે મુનિઓની સાથે પરમપદને પ્રાપ્ત થયા. અઢીલાખ પૂર્વ કુમાર વયમાં, ચોવિશ પૂર્વ સહિત સાડા છલાખ પૂર્વ રાજ્ય સ્થિતિમાં અને

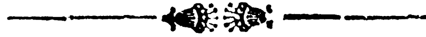
---

૧ ભવ પર્યંત રહેનાર

ચોવિસ પૂર્વે રહિત એક લાખ પૂર્વવ્રત પાળવામાં એવી રીતે સર્વ મળી દશ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પ્રભુએ નિર્ગમન કર્યું. સુપાર્શ્વ સ્વામીના નિર્વાણ પછી નવશેંકોટી સાગરોપમ વિત્યા ત્યારે શ્રી ચંદ્રપ્રભ-પ્રભુ નિર્વાણપદને પામ્યા.

શ્રી ચંદ્રપ્રભ પ્રભુ મોક્ષે ગયા પછી સુરેશ્વરોએ તેમનો અને બીજા મુનિઓનો વિધિથી અંગ સંસ્કાર કર્યો અને પછી તેઓ પાછા દેવ લોકમાં ગયા.

इत्याचार्य श्री हेमचन्द्र विरचिते त्रिषष्ठि शलाका पुरुष चरिते महाकाव्ये तृतीये पर्वणि श्री चंद्रप्रभ चरित्र वर्णनो नाम षष्ठः सर्गः ६

સર્ગ ૭ મો.

શ્રી પુષ્પદંત (સુવિધિ)નાથ ચરિત્ર.

પુષ્પની માળાની જેમ ત્રણ જગતૂને મસ્તકપર વહન કરવા યોગ્ય, નિર્મળ અને પાપને નાશ કરનાર શ્રી પુષ્પદંત પ્રભુના નિર્મલ શાસનને હું વંદના કરૂં છું. નવમા તીર્થંકર શ્રી પુષ્પદંત પ્રભુના નિર્દોષ ચરિત્રને તેમના પ્રભાવથી સમર્થ બુદ્ધિવાન થયેલો હું કીર્તન કરવાને તત્પર થાઉં છું. પુષ્કરવર નામે શ્રેષ્ટ દ્વીપાર્દ્ધના પુર્વ વિદેહમાં પુષ્કલાવતી વિજયમાં પુંડરીકીણી નામે એક નગરી છે. મહા હિમવંત પર્વત ઉપર મહાપદ્મ દ્રહની જેવો ગંભીર મહાપદ્મ નામે ત્યાં રાજા હતો. તેણે જન્મથીજ સ્વીકારેલો ધર્મ બાલ્યવય તથા યૌવનવયમાં પણ શરીરની શોભાની સાથે ઉતરોતર વૃદ્ધિ પામતો હતો. વ્યાજથી આજીવિકાવાળા માણસ જેમ વ્યાજ વગરના પડી રહેલા ધનથી હંમેશાં ખેદ પામે તેમ વિરતિ વગર એક મુહૂર્ત્ત માત્ર જવાથી પણ તે રાજા ખેદ પામતો હતો. જેમ વટેમાર્ગુ માર્ગમાં આવેલી નદી ઉતરતો ઉતરતો પણ જલપાન કરતો જાય છે, તેમ એ રાજા ધર્મના કામ કરતો કરતો રાજ્યના કામ કરતો હતો. ઉત્તમ બુદ્ધિવાળો એ રાજા પ્રમાદ રહિતપણે પોતાના ઊત્તમ કુલની જેમ નિર્મલ શ્રાવક ધર્મને સારી રીતે ચિરકાલ પાલણ કરતો હતો. પ્રાયે સંતોષમાંજ નિષ્ઠાવાળો છતાં એ રાજા ધર્મના કાર્યમાં સંતોષ પામતો નહી અને બીજાઓ અલ્પ ધર્મ કરનારા હોય તોપણ તેઓને પોતાથી અધિક માનતો હતો.

આ પ્રમાણે વર્ત્તતા એ રાજાએ યુદ્ધનો પાર પામવાને દિવ્ય અસ્ત્રની જેમ સંસારનો પાર પામવાની ઈચ્છાથી જગન્નંદ ગુરૂની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. સંલેખના કરનારો પુરૂષ જેમ મરણ પર્યંત અનશન પાલે તેમ શ્રાવક ધર્મનો નિર્વાહ કર્યા પછી એ રાજા દૃઢપણે મહા વ્રત પાલવા લાગ્યો. છેવટે ઘણા દુસ્તપ એવા એકાવળી વિગેરે તપવડે કરીને અને અર્હંત પ્રભુની ભક્તિ વિગેરે કરીને તેણે ઉંચે પ્રકારે તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. એવી રીતના આચરણોથી પોતાનું આયુષ્ય નિર્ગમન કરી તે રાજર્ષિ વૈજયંત નામના વિમાનમાં મહર્દ્ધિક દેવતા થયો.

આ જંબૂદ્વીપને વિશે દક્ષિણ ભરતાર્દ્ધમાં વિશેષ સંપતિવડે મોટી કાકંદી નામે એક નગરી છે. ત્યાં આવેલા મ્હેલોની અંદર મોતીની ઝાલરો, મનસ્વિની સ્ત્રીઓને વશ કરવા માટે જાણે કામ દેવની નિર્મળ માલાઓ હોય તેવી શોભતી હતી.

ત્યાંના દેવ મંદિરોમાં થતું ચાર પ્રકારનું સંગીત ગાયન, ખેચરોની સ્ત્રીઓની ગતિને સ્તંભન કરવા માટે મંત્રરૂપ થઈ પડતું હતું. પ્રફુલ્લિત કમલોથી ભરપુર અને નિર્મલ જળવાળા ત્યાંના સુંદર જલાશયો સ્પષ્ટ નક્ષત્ર સંયુક્ત શરદઋતુના વાદળાવાળા આકાશની શોભાને અનુસરતા હતા. તે નગરીમાં યાચક લોકો ગુરૂની જેમ દૂરથી દાતાઓની સામા જઈ પાદ્યપાત્ર[1] આપતા હતા અને તેઓ યોગ્ય દ્રવ્ય દેવાવડે પ્રસન્ન કરાતા હતા. તે નગરીમાં પૃથ્વીનુ જાણે કંઠાભરણ હોય અને લક્ષ્મી વડે જાણે ગ્રૈવેયક વાસી દેવતા હોય તેવો સુગ્રીવ નામે રાજા હતો. તેની આજ્ઞા નગર, અરણ્ય, સાગર અને પર્વતોને વિષે કોઈ ઠેકાણે મંત્ર સિદ્ધ આયુધની જેમ અટકતી નહોતી. પર્વતની જેમ તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલી નીતિરૂપ સરિતા કીર્તિરૂપ કલ્લોલવાળા જલને વહન કરતી સમુદ્ર સુધી પ્રસરેલી હતી. સર્વ રાજાઓમાં શિરોમણી એ રાજાનો યશ રાશીરૂપ સાગર બીજા સર્વ ભૂભૃતો (રાજા પક્ષે પર્વતો)ની પ્રસરેલી કીર્તિરૂપ સરિતાઓને ગ્રાસ કરી જતો હતો. સર્વ દોષે રહીત, નિર્મલ ગુણોથી અભિરામ અને સર્વ રામા (સ્ત્રી) ઓમાં શિરોમણિ રામા નામે તેને એક પત્ની હતી. ગગનમાં ચંદ્ર કાંતિની જેમ સ્વભાવિક સૌંદર્યની ભૂમિરૂપ અને દૃષ્ટિઓને આનંદ આપનારી આ ભૂતલ ઉપર તે એકજ સ્ત્રી હતી. બંને શુદ્ધ પક્ષથી[2] શોભતી અને મધુરસ્વરવાળી એ રાણી રાજ હંસીની જેમ હંમેશાં પતિના માનસરૂપ માનસરોવરમાં રહેતી હતી. તેના અનુપમ રૂપથી પરાજય પામેલી રતિ રતિને પામતી નહી અને પ્રીતિ પ્રીતિને પામતી નહી. પરસ્પરને અનુરૂપ—સદૃશ એવા એ રાજા સુગ્રીવ અને રાણી રામાનો વખત રોહણી અને ચંદ્રની જેમ અનેક પ્રકારની ક્રિડા કરતાં નિર્ગમન થતો હતો.

અહીં વૈજયંત વિમાનમાં રહેલો મહાપદ્મ રાજાનો જીવ તેત્રીશ સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, ફાલ્ગુણ માસની કૃષ્ણ નવમીને દિવસે ચંદ્ર મૂલ નક્ષત્રમાં આવતાં ત્યાંથી ચ્યવીને રામાદેવીની કુક્ષિમાં અવતર્યો. તે સમયે દેવીએ તીર્થંકરના જન્મને સુચવનારા હસ્તી વિગેરે ચૌદ મહા સ્વપ્નો મુખમાં પ્રવેશ કરતા જોયા. હિમાચળમાંથી નીકલતી ગંગા નદી પોતાની અંદર ક્રીડા કરતા ગજેંદ્રના બાલકને જેમ ધારણ કરે તેમ રામાદેવીએ જગતના આધાર ભૂત પ્રભુને ગર્ભમાં ધારણ કર્યા. પછી પૂર્ણ સમય થતાં માગશર માસની કૃષ્ણ પંચમીએ

---

૧ પૂજન સામગ્રી અર્પણ કરવી અથવા પગે પડવું.

૨ માતૃપક્ષ અને પિતૃપક્ષ-હંસ પક્ષે બંને ઉજ્વળ પાંખો.

મૂલ નક્ષત્રમાં ચંદ્ર આવતા મકરના ચિન્હ યુક્ત શ્વેત વર્ણ વાળા એક પુત્ર રત્નને દેવીએ જન્મ આપ્યો. તે વખતે ભોગંકરાદિ છપ્પન દિક્કુમારીઓએ આવી પ્રભુ તથા પ્રભુની માતાનું સુતિકા કર્મ કર્યું. પછી સૌધર્મ કલ્પનો અધિપતિ અભિયોગ્ય દેવતાની જેમ આવી પ્રભુને ગ્રહણ કરી ભક્તિથી મેરૂપર્વતના શિખર ઉપર લઈ ગયો અને તેની ચૂળીકા ઉપર દક્ષિણ તરફ રહેલી પાંડુ કંબલા નામની શિલાપર રહેલા સિંહાસનને વિષે પ્રભુને ખોળામાં રાખીને બેઠો. ત્યાં અચ્યુત ભક્તિવાળા અચ્યુતાદિક ત્રેસઠ ઇંદ્રોએ તીર્થના જલથી પ્રભુને સ્નાન કરાવ્યું. પછી પહેરાગીર જેમ પોતાનો પહેરો પૂર્ણ થયા પછી પોતાની રક્ષણીય વસ્તુ બીજા પેહેરાગીરને સોંપે, તેમ સૌધર્મેન્દ્રે ઈશાનપતિને પ્રભુ સોંપ્યા અને ઇશાનપતિના ઉત્સંગમાં રહેલા પ્રભુને વૃષભના શૃંગમાંથી નીકલેલા સુગંધી જલવડે તેણે સ્નાન કરાવ્યું, પછી નવીન અંગરાગોથી ચર્ચા કરીને તથા આભૂષણાદિકથી અર્ચીને અને આરતી ઉતારીને શક્ર ઈંદ્ર પ્રભુની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો.

ધર્મરૂપી હવેલીના દૃઢ સ્તંભરૂપ, સમ્યક્ જ્ઞાનરૂપી અમૃતના દ્રહ રૂપ અને જગતને આનંદ આપવામાં મેઘરૂપ એવા હે ત્રિભુવનપતિ ! તમે જય પામો. હે જગદીશ ! તમારા એક જુદાજ પ્રકારના અતિશયને અમે શું કહીએ કે, જે તમારા માહાત્મ્ય ગુણથી ખરીદ થયેલા આ ત્રણલોક તમારા દાસપણાને પામેલ છે. જેવીરીતે તમારા દાસપણાથી હું પ્રકાશું છું.–શોભુછું, તેવી રીતે મારા સ્વર્ગ રાજ્યથી પણ હું શોભતો નથી. કારણ કે, ચરણના કડામાં જડેલું રત્ન જેવું શોભે છે, તેવું પર્વત ઉપર પડેલું શોભતું નથી. મોક્ષે જવાની ઈચ્છાવાળા તમે વૈજયંત વિમાન્ મોક્ષસ્થાનની નજીક છતાં મોક્ષને માટે ભ્રાંતિમાં ભટકતા એવા લોકોને માર્ગ બતાવવાને માટેજ અહીં આવેલા છો. આ ભરત ક્ષેત્રરૂપ ગૃહના તમે ઘણા લાંબા કાળના એક દેવતા છો, તેથી તમારા આવવાથી એ ગૃહમાં રહીને ધર્મ, ગૃહસ્થની જેમ આજે નિઃશંકપણે આનંદ પામો. હે વિશ્વનાથ ! સર્વ આ દેવતાઓનો સમૂહ, તમારા અતિશાયી રૂપની અંદર અવતાર પણાને પામી જાય છે, અર્થાત્ તે સર્વનું રૂપ, આપના રૂપમાં સમાઈ જાય છે. ચંદ્રની જ્યોત્સ્ના જેવી તમારી કાંતિના પૂરમાં સ્પૃહા સહિત લીન થયેલા અમારા લોચનો આજે લાંબે કાલે સારા નશીબને લીધે ચકોર પક્ષીનું આચરણ કરે છે. વાસ ગૃહમાં કે સભામાં બેસતા અને ચાલતા એવા મારે સર્વ અર્થની સિદ્ધિને આપનારૂં તમારા નામરૂપ મંત્રનું સ્મરણ થયા કરો.'

આ પ્રમાણે પ્રભુની સ્તુતિ કરીને પછી ઇંદ્રે પ્રભુને લઇ રામાદેવીની પાસે જે સ્થિતિમાં હતા તે સ્થિતિમાં સ્થાપન કર્યા. પ્રભુ જ્યારે ગર્ભમાં હતા ત્યારે તેમની માતા સર્વ વિધિમાં કુશલ થયા હતા તેથી 'સુવિધિ' અને પુષ્પના દોહદથી એ પ્રભુને દાંત આવ્યા હતા તેથી 'પુષ્પદંત' એ પ્રમાણે પ્રભુના બે નામ માતપિતાએ મોટા મહોત્સવથી શુભ દિવસે સ્થાપન કર્યાં. જન્મથી માંડીને મેષ સંક્રાંતિના દિવસની જેમ પ્રભુ મોટું અંતર બતાવતા અનુક્રમે વધવા લાગ્યા. જાણે મૂર્ત્તિમાન્ ક્ષીર સમુદ્ર હોય તેવા સો ધનુષ ઊંચા શ્વેત અંગવાળા પ્રભુ, રૂપથી પવિત્ર એવા યૌવનને પ્રાપ્ત થયા. જો કે પ્રભુ સંસારથી વિરક્ત હતા તોપણ પિતાના અત્યંત આગ્રહથી શોભાવડે લક્ષ્મીનો વિજય કરનારી રાજકન્યાઓને પરણ્યા.. જન્મથી પચાશહજાર પૂર્વ ગયા પછી રાજ્યમાં લુબ્ધતા નહીં છતાં પણ પિતાની દાક્ષિણ્યતાને લીધેજ રાજ્યભાર ગ્રહણ કર્યો. તે પછી અઠયાવિશ પૂર્વાંગ સહિત તેટલોજ કાળ (પચાસહજાર પૂર્વ) તેઓએ વિધિવડે રાજ્ય ઋદ્ધિનું પાલન કર્યું. પછી જ્યારે પ્રભુએ વ્રત લેવાની ઈચ્છા કરી ત્યારે જાણે મીઠું બોલનારા હોય તેમ લોકાંતિક દેવતાઓએ આવીને વ્રતને માટે પ્રભુને પ્રેરણા કરી. પછી કોઇપણ પ્રકારની કામના રહિત એવા પ્રભુએ ચિંતામણિની જેમ એક વર્ષ સુધી યાચકોને ઈચ્છાનુસાર દાન આપ્યું. સાંવત્સરિક દાનને અંતે દેવતાઓએ જન્મકાલની જેમ પ્રભુનો વિધિથી દીક્ષાભિષેક કર્યો. પછી સુર અસુરોએ વિંટાયેલા પ્રભુ, સૂરપ્રભા નામની શિબિકા ઊપર બેસી સહસ્રામ્રવનમાં ગયા. ત્યાં માર્ગશિર માસના કૃષ્ણ પક્ષની ષષ્ટીએ મૂલ નક્ષત્રમાં ત્રીજે પોહોરે એક હજાર રાજાઓની સાથે પ્રભુએ છઠ્ઠ તપ કરીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

બીજે દીવસે શ્વેતપુર નગરમાં પુષ્પરાજાને ઘેર પ્રભુએ પરમ અન્નથી પારણું કર્યું. ત્યાં દેવતાઓએ વસુધારાદિક પાંચ દિવ્ય પ્રગટ કર્યાં. પુષ્પરાજાએ પ્રભુના ચરણને સ્થાને એક રત્નપીઠ રચાવ્યું. એકલા, મમતા રહિત, સંગ રહિત અને પરિષહોને સહન કરતા એવા પ્રભુએ ચાર માસ સુધી છદ્મસ્થપણે વિહાર કર્યો. ફરીવાર તેઓ ફરતા ફરતા સહસ્રામ્રવનમાં આવ્યા. ત્યાં માલુરવૃક્ષ નીચે પ્રતિમાપણે ઉભા રહ્યા. પછી ક્ષપક શ્રેણીપર આરૂઢ થઇ અપૂર્વ કરણના ક્રમથી કાર્ત્તિક માસની શુક્લ તૃતીયાને દિવસે મૂલ નક્ષત્રમાં પ્રભુને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તત્કાલ સુર અસુરોએ આવી સમવસરણ રચ્યું. પ્રભુએ પૂર્વ દ્વારથી તેમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં મધ્યમાં રચેલા બારસો ધનુષ ઉંચા ચૈત્યવૃક્ષને સર્વ અતિશયે શોભ-

તા એવા પ્રભુએ પ્રદક્ષિણા કરી. અને 'તીર્થાયનમઃ' એમ કહીને પ્રભુ સિંહાસન પર પૂર્વાભિમુખે આરૂઢ થયા. એટલે દેવતાઓએ બીજી ત્રણ દિશાઓમાં પ્રભુના બીજારૂપ વિકુર્વ્યા. પછી દેવતાદિક પર્ષદા યોગ્ય સ્થાનકે આવીને બેઠી. એટલે શક્ર ઇંદ્રે પ્રભુને પ્રણામ કરી નિચે પ્રમાણે સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો. હે પ્રભુ! તમે જો વીતરાગ છો તો તમારા હાથ પગમાં રાગ કેમ છે? તમે જો કુટિલતાને છોડી દીધી છે તો તમારા કેશ કુટિલ કેમ છે? તમે પ્રજાના ગોપ[1] છો તો તમારા હાથમાં દંડ કેમ નથી? જો તમે નિઃસંગ છો તો ત્રૈલોક્યના નાથ કેમ કહેવાઓ છો? જો તમે મમતા રહિત છો તો સર્વ ઉપર શામાટે દયાલુ છો? તમે જો અલંકાર માત્રનો ત્યાગ કર્યો છે તો તમને ત્રણ રત્ન (જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર) કેમ પ્રિય છે? જો તમે સર્વને અનુકુલ છો તો મિથ્યાદૃષ્ટિ[2] ઉપર શામાટે દ્વેષ કરો છો? જો તમે સ્વભાવેજ સરલ છો તો પૂર્વે છદ્મસ્થપણે કેમ રહ્યા હતા? જો દયાલુ છો તો કામદેવનો કેમ નિગ્રહ કર્યો? જો તમે નિર્ભય છો તો સંસારથી કેમ ભય પામો છો? જો તમે ઉપેક્ષા કરવામાં તત્પર છો તો વિશ્વના ઉપકારક કેમ છો? જો અદીપ્ત છો તો ભામંડલથી દીપ્ત કેમ છો? જો તમે શાંત સ્વભાવી છો તો ચિરકાલ કેમ તપો છો? જો રોષ રહિત છો તો કર્મ ઉપર કેમ રોષ રાખો છો? આ પ્રમાણે જેનું સ્વરૂપ જાણી શકાતું નથી, જે મોટાથી પણ મોટા છે અને જેને અનંત ચતુષ્ટય[3] સિદ્ધ થયેલા છે એવા તમો ભગવંતને હું નમસ્કાર કરૂં છું.

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને ઇંદ્ર વિરામ પામ્યા પછી ભગવાન્ સુવિધિ સ્વામીએ નીચે પ્રમાણે દેશના આપી.

આ સંસાર અનંત દુઃખના સમૂહનો ભંડાર છે. ઝેરનું ઉત્પત્તિ સ્થાન જેમ સર્પ છે તેમ સંસારનું ઉત્પત્તિ સ્થાન આશ્રવ છે. જંતુઓને મન, વચન અને કાયાની જે ક્રિયા તે યોગ કહેવાય છે, તે યોગ પ્રાણીને શુભાશુભ કર્મને આશ્રવે છે, તેથી તે આશ્રવ કહેવાય છે. મૈત્રીવિગેરે ભાવનાથી વાસિત ચિત્ત પ્રાણીને શુભકર્મ બંધાવે છે અને કષાય તથા વિષયોથી આક્રાંત થએલું ચિત્ત પ્રાણીને અશુભ કર્મ બંધાવે છે. શ્રુત જ્ઞાનને આશ્રિત એવું સત્ય વચન શુભ કર્મનું ઉપાર્જન કરાવે છે, અને તેથી વિપરીત હોય તો અશુભ કર્મના ઉપાર્જનનું હેતુભૂત

1 પાલન કર્તા—ગોવાળ. 2 મિથ્યાત્વ, મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવો નહીં.
3 અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત ચારિત્રને અનંત વિર્ય.

થાય છે. ભલી રીતે ગોપવેલું એટલે અસત્ કાર્યમાંથી પાછું વાળી સત્યકાર્યમાં પ્રવર્ત્તાવેલું શરીર શુભ કર્મ બંધાવે છે અને હંમેશાં આરંભી તથા જીવઘાતક શરીરવડે અશુભ કર્મ બંધાય છે. કષાય, વિષય, યોગ, પ્રમાદ, અવિરતિ, મિથ્યાત્વ અને આર્ત્ત તથા રૌદ્ર ધ્યાન એ અશુભ આશ્રવના હેતુ છે. જે કર્મ પુદ્ગલને ગ્રહણ કરવામાં હેતુ ભૂત છે તે આશ્રવ કહેવાય છે. તે કર્મો જ્ઞાનાવરણાદિક ભેદથી આઠ પ્રકારના છે. જ્ઞાન દર્શનના સંબંધમાં, જ્ઞાન દર્શનવાળાઓ પ્રત્યે અને જ્ઞાન દર્શન ઊત્પન્ન કરવાના હેતુઓમાં જે [1]વિઘ્ન, નિન્હવ, પિશૂનતા, આશાતના, ઘાત અને મત્સર કરવો તે જ્ઞાનાવરણી અને દર્શનાવરણી કર્મ બાંધવાના હેતુભૂત રૂપ આશ્રવ છે. દેવ પૂજા, ગુરૂ સેવા, પાત્ર દાન, દયા, ક્ષમા, સરાગ સંયમ[2], દેશ વિરતિ, અકામનિર્જરા, શૌચ[3] અને બાલતપ[4] એ સદ્વેદ્ય (સાતાવેદની) કર્મ બંધાવનારા આશ્રવો છે. પોતાને, પરને અથવા બંનેને દુઃખ, શોક, વધ, તાપ, આક્રંદન અને વિલાપ કે પશ્ચાતાપ ઊત્પન્ન કરવો કરાવવો તે અસાતા વેદની કર્મ બાંધવાના કારણો છે. વીતરાગના, શાસ્ત્રના, સંઘના, ધર્મના, અને સર્વ દેવતાઓના અવર્ણવાદ બોલવા, તીવ્ર મિથ્યાત્વના પરિણામ કરવા, સર્વજ્ઞ અને સિદ્ધ દેવનો[5] નિહ્નવ કરવો, ધાર્મિક માણસોને દૂષણ આપવું, ઊન્માર્ગે ચાલવાનો ઉપદેશ કરવો, અનર્થ કરવાનો આગ્રહ રાખવો, અસંયમીની પૂજા કરવી, અવિચારીત કાર્ય કરવું, અને ગુરૂ વિગેરેની અવજ્ઞા કરવી—ઈત્યાદિક દર્શન મો-

---

૧ જ્ઞાન જાણનારને અથવા જ્ઞાનીને અંતરાય—અડચણ કરવી, જ્ઞાન આપનાર ગુરૂને ઓળવવા, જ્ઞાન આપનાર ગુરૂની ચાડી કરવી, તેમની આશાતના કરવી, તેમનો ઘાત કરવો અને જ્ઞાનવાન પ્રત્યે મત્સરભાવ—ઇર્ષા—અદેખાઇ ધરાવવી, તે સર્વે જ્ઞાનાવરણી કર્મ બાંધવાના કારણો છે. તેજ પ્રમાણે દર્શનના સંબંધમાં પણ સમજવું. એટલે ચાર પ્રકારના દર્શનની વિપરિત પ્રરૂપણા કરવી અથવા દર્શન પ્રાપ્ત કર્યું છે જેમણે તેમના પ્રત્યે તથા દર્શનોત્પત્તિના કારણો પ્રત્યે પુર્વોક્ત વિઘ્નાદિ કરવા તે દર્શનાવરણી કર્મ બાંધવાના કારણો સમજવા.

૨ દશમા ગુણઠાણા પર્યંત સરાગ સંયમ જાણવું.

૩ શૌચ— તે ભાવ શૌચ, વ્રતાદિમાં અતિચાર ન લગાડવા અને આત્માને પવિત્ર—કર્મલેપ રહીત રાખવો તે.

૪ અજ્ઞાન દશાએ કરેલ તપ તે બાલતપ.

૫ સર્વજ્ઞ અને સિદ્ધમાં દેવપણું નમાનવું, તેમાં વિપરીત ભાવ બતાવવો તેમના ગુણાદિકને ઓળવવા તે તેમનો નિન્હવ કર્યો સમજવો.

હની કર્મ બાંધવાના આશ્રવો છે. કષાયના ઉદયથી આત્માના તીવ્ર પરિણામ થવા, તે ચારિત્ર મોહનીય બાંધવાના આશ્રવ છે. મશ્કરી કરવાની ટેવ, સકામ ઉપહાસ[1], વિશેષ હસવાનો સ્વભાવ, બહુ બોલવા પણું અને દૈન્યપણું બતાવનારી ઉક્તિ એ હાસ્ય મોહનીના આશ્રવો છે. અનેક દેશો વિગેરે જોવાની ઉત્કંઠા અનેક પ્રકારે રમવું તથા ખેલવું અને બીજાના ચિત્તને આકર્ષવું-વશ કરવું એ રતિ મોહનીના આશ્રવો છે. અસૂયા[2], પાપ કરવાની પ્રકૃતિ, બીજાના આનંદનો નાશ કરવો, અને કોઇનું અકુશલ થતું જોઇ ઉપહાસ કરવો—એ અરતિ મોહનીના આશ્રવો છે.[3]

પોતામાં ભયના પરિણામ, બીજાને ભય પમાડવો, ત્રાસ ઉપજાવવો અને નિર્દયપણું ધરાવવું—એ ભય મોહનીના આશ્રવો છે. પોતે શોક ઉત્પન્ન કરી શોચ કરવો, બીજાને કરાવવો અને રૂદન કરવામાં અતિ આસક્તિ રાખવી—એ શોક મોહનીના આશ્રવો છે. ચતુર્વિધ સંઘના અવર્ણવાદ બોલવા, તેમનાં તરફ તિરસ્કાર બતાવવો અને સદાચારની નિંદા કરવી—એ જુગુપ્સા મોહનીના આશ્રવો છે. ઈર્ષ્યા, વિષયોમાં લોલુપતા, મૃષાવાદ, અતિવક્રતા, અને પરસ્ત્રીના વિલાસમાં આસક્તિ—એ સ્ત્રીવેદ બાંધવાના કારણો છે. પોતાની સ્ત્રી માત્રમાં સંતોષ, અનીર્ષ્યાળુ સ્વભાવ, મંદકષાય, અને અવક્રાચાર શીલ[4]—એ પુરૂષ વેદના આશ્રવો છે. સ્ત્રી તથા પુરૂષ બંનેની સ્પર્શ ચુંબનાદિ અનંગ સેવા, ઉગ્રકષાય, તીવ્ર કામેચ્છા, પાખંડ અને સ્રીના વ્રતનો ભંગ કરવો—એ નપુંસક વેદ બાંધવાના આશ્રવો છે. સાધુઓની નિંદા કરવી, ધર્મિષ્ટ લોકોને વિઘ્ન કરવા, મધુ માંસાદિથી અવિરત પુરૂષોની પાસે તે અવિરતિની પ્રશંસા કરવી, દેશ વિરતી પુરૂષોને વારંવાર અંતરાય કરવો. અવારિત પણે સ્રીયાદિના ગુણોનું આખ્યાન કરવું, ચારિત્રને દૂષણ આપવું અને બીજાઓના કષાય અને નોકષાયને ઉદીરણા કરવી—એ ચારિત્ર મોહનીય કર્મ બાંધવાના સામાન્ય આશ્રવો છે.

---

૧ કામ ઉત્પન્ન કરે એવી સ્રીયાદિકની હાંસી કરવી તે.

૨ ગુણમાં દોષનું આરોપણ કરવું તે અસૂયા.

૩ કોઇપણ પ્રકારના કર્મના આશ્રવો—એટલે તે પ્રકારનું કર્મ બાંધવાના કારણો એમ સમજવું.

૪ સરલતા યુક્ત મનવાળો શુભ આચાર.

પંચેંદ્રી પ્રાણીઓનો વધ, ઘણો આરંભ તથા પરીગ્રહ, અનુગ્રહ કરવાનો ત્યાગ, માંસ ભોજન, સદાસ્થિર વૈર બુદ્ધિ, રૌદ્ર ધ્યાન, અનંતાનુબંધી કષાય, કૃષ્ણ, નીલ, અને કપોત લેશ્યા, અસત્ય ભાષણ, પરદ્રવ્ય હરણ, વારંવાર મિથુન સેવન, અને ઇંદ્રીયોનું અવશપણું—એ નર્કગતિનુ આયુષ બાંધવાના આશ્રવો છે. ઉન્માર્ગે ચાલવાની દેશના, માર્ગનો નાશ, ગુપ્ત રીતે વિત્તનું રક્ષણ, આર્ત્તધ્યાન, શલ્ય સહિતપણું, માયા (કપટ), આરંભ, પરિગ્રહ, શિયળમાં તથા વ્રતમાં સાતિચારપણુ, નીલ તથા કાપોત લેશ્યા અને અપ્રત્યાખ્યાની કષાય—એ તિર્યંચ ગતિનું આયુષ્ય બાંધવાના આશ્રવો છે. અલ્પ પરિગ્રહ તથા આરંભ, સ્વભાવિક કોમળતા અને સરલતા, કાપોત અને [1]પીત લેશ્યા, ધર્મ ધ્યાનમાં અનુરાગ, પ્રત્યાખ્યાની કષાય, મધ્યમ પરિણામ, દાન દેવાપણું, દેવ અને ગુરૂનું પૂજન, પૂર્વાલાપ[2], પ્રિયાલાપ, સુખે સમજાવવાપણું, લોક સમુહમાં મધ્યસ્થપણુ—એ મનુષ ગતિનું આયુષ્ય બાંધવાના આશ્રવો છે. સરાગ સંયમ, દેશ સંયમ, અકામ નિર્જરા, કલ્યાણ મિત્રનો પરિચય, ધર્મ શ્રવણ કરવાનું શીળ, પાત્રદાન, તપ, શ્રદ્ધા, ત્રણ રત્નની આરાધના, મૃત્યુકાલે પદ્મ અથવા પીત લેશ્યાનું પરિણામ, બાલ તપ, અગ્નિ જલ વિગેરે સાધનોવડે મૃત્યુ પામવું, ગલે ફાંસો ખાવો અને અવ્યક્ત સામાયિકપણુ[3]—એ દેવ ગતિનું આયુષ બાંધવાના આશ્રવો છે. મન, વચન કાયાની વક્રતા, બીજાઓને છેતરવું, માયા પ્રયોગ કરવો, મિથ્યાત્વ, પિશૂનતા, ચિત્તની ચપલતા, સુવર્ણાદિકનો પ્રતિચ્છંદ કરવો એટલે બનાવટી સુવર્ણાદિ—બનાવવું,[4] ખોટી સાક્ષી પુરવી, વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શનું જુદી રીતે સંપાદન કરવું,[5] કોઇના અંગ ઉપાંગ કાપવા કપાવવા, યંત્ર તથા પંજરની ક્રિયા, ખોટા માપ ખોટા તોલ તથા ખોટા ત્રાજવા બનાવવા વાપરવા, અન્ય નિંદા, આત્મ પ્રશંસા, હિંસા, અસત્ય વચન, ચોરી, અબ્રહ્મચર્ય, મોટા આરંભ, મોટા પરિગ્રહ, કઠોર વચનો બોલવા તથા કનિષ્ટ ભાષણ કરવું, ઉજ્વળ વેષાદિકથી ગદ કરવો, વાચાળ પણું, આક્રોશ કરવો, સૌભાગ્યનો ઉપઘાત, કામણ કરવું, ત્યાગી પણાની વિડંબનાથી—દાંભિકપણાથી ઉન્માર્ગી યતિ વગેરે થઈને બીજાઓને કૌતક ઉત્પન્ન કરવું, વેશ્યા પ્રમુખને અલંકાર આપવા, દાવાનળ સળગાવવો, દેવાદિકના મિષથી ગંધા-

---

૧ તેજુ લેશ્યા. ૨ પહેલાં બોલાવવું-આવો, પધારો વિગેરે કહેવું તે. ૩ અવ્યક્ત-સમજ પૂર્વક નહીં એવો સમ ભાવ આવવો તે. ૪ બનાવટી નોટ સિક્કા વિગેરે બનાવવા તે. ૫ વર્ણ ગંધાદિ બદલાવીને વસ્તુ દેખાડવી, વેચવી સાટવી, ભેળસંભેળ કરવો, કૃત્રિમ વર્ણાદિવડે કોઇને ભુલાવો ખવરાવવો તે.

દિક વસ્તુની ચોરી કરવી, તીવ્ર કષાય, ચૈત્ય, ઉપાશ્રય, ઉદ્યાન અને પ્રતિમાઓનો વિનાશ કરવો, અને અંગારાદિક પંદર કર્માદાનની ક્રિયા કરવી એ સર્વે અશુભ નામકર્મના આશ્રવો છે. ઉપર કહેલાથી વિપરીત ક્રિયા, સંસારથી ભીરૂતા, પ્રમાદનો નાશ, સદ્ભાવનું અર્પણ, ક્ષાંતિ વિગેરે ગુણો, ધાર્મિક પુરૂષોનું દર્શન, સંભ્રમ અને તેમનો સત્કાર,—એ શુભ નામ યાવત્ તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધવાના આશ્રવો છે. અર્હંત ૨ સિદ્ધ, ૩ ગુરૂ, ૪ સ્થવિર, ૫ બહુશ્રુત, ૬ ગચ્છ, ૭ શ્રતજ્ઞાન, અને ૮ તપસ્વીઓ (મુનિ)ની ભક્તિ, ૯ આવશ્યકાદિ ક્રિયામાં, ૧૦ ચારિત્રમાં તથા ૧૧ બ્રહ્મચર્ય સેવનમાં અપ્રમાદ, ૧૨ વિનય, ૧૩ જ્ઞાનાભ્યાસ, ૧૪ તપ, ૧૫ ત્યાગ (દાન), ૧૬ વારંવાર ધ્યાન ૧૭ તીર્થની પ્રભાવના, ૧૮ ચતુર્વિધ સંઘને સમાધિ ઉપજાવવી તથા સાધુઓની વૈયાવચ્ચ કરવી ૧૯ અપૂર્વ જ્ઞાનનું ગ્રહણ કરવું, અને ૨૦ સમકિત દર્શનની શુદ્ધિ, આ વિશ (સ્થાનકો) આશ્રવો પેહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરોએ સ્પર્શેલા છે અને બીજા તીર્થંકરોએ, એક, બે, ત્રણ અથવા સર્વે સ્થાનકો સ્પર્શેલા છે.[1] પરનિંદા, અવજ્ઞા ને ઉપહાસ, સદ્ગુણનો લોપ, છતા અછતા દોષનું કથન, પોતાની પ્રશંસા, છતા અછતા ગુણના વખાણ, પોતાના દોષનું આચ્છાદન અને જાતિ વિગેરેનો મદ કરવો એ નીચગોત્રના આશ્રવો છે. નીચ ગોત્રમાં કહેલા કરતા વિપરીત આશ્રવો, ગર્વ રહિત પણું અને મન, વચન, કાયાથી વિનય કરવો એ ઉચ્ચ ગોત્રના આશ્રવો છે. દાન, લાભ, વીર્ય, ભોગ તથા ઉપભોગમાં મિષથી વા મિષ વગર એટલે કારણ કે વગર કારણે જે વિઘ્ન કરવું—એ અંતરાય કર્મના આશ્રવો છે.

આવી રીતના આશ્રવોથી જન્મ પામેલો આ અપાર સંસાર રૂપ સાગર, દીક્ષા રૂપ વહાણ વડે વિદ્વાન્ પુરૂષોએ તરી જવાને યોગ્ય છે.

ચંદ્રની કાંતિથી કુમુદ બોધ પામે—વિકસ્વર થાય તેમ પ્રભુની આવા પ્રકારની ધર્મ દેશનાથી હજારો પુરૂષો બોધ પામ્યા. અને પ્રભુની સમીપે કેટલાકે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પ્રભુને વરાહ વિગેરે અઠયાશી ગણધરો થયા. જ્યારે પ્રભુ દેશનાથી વિરામ પામ્યા ત્યારે શ્રી વરાહ ગણધરે ધર્મ દેશના આપી. ગણધરની દેશના પૂર્ણ થયા પછી, સુર અસુરો, નંદીશ્વર દ્વીપે જઈ અષ્ટાહ્નિક ઉત્સવ કરીને પોત પોતાને સ્થાને ગયા. પ્રભુ શ્રી સુવિધિનાથના તીર્થમાં શ્વેત અંગવાળો, કાચબાના વાહને યુક્ત, બે દક્ષિણ ભુજાઓમાં બીજોરૂ અને અક્ષસૂત્ર તથા બે વામ ભુજાઓમાં નકુલ અને ભાલાને ધારણ કરનારો અજિત નામે યક્ષ પ્રભુની નજિક રેહેનારો

[1] આ વીશ સ્થાનકો અનુક્રમે લખેલા નથી. તેમજ તેમાં પ્રકાર ભેદથી નામાંતર પણ રહેલા છે.

શાસન દેવતા થયો. તેમજ ગૌર વર્ણવાળી, વૃષભના વાહન ઉપર બેસનારી, બે દક્ષિણ ભુજામાં વરદ અને અક્ષસૂત્ર તથા બે વામ ભુજામાં કલશ અને અંકુશને ધારણ કરનારી ' સુતારા ' નામે યક્ષણી પ્રભુની પાસે રહેનારી શાસન દેવી થઈ. એ બંને દેવતાઓથી અધિષ્ટિત અને કૃપારસના સાગર એ જગત્પતિ પ્રભુ લોકોને બોધ કરતા પૃથ્વી પર વિહાર કરવા લાગ્યા. અઠયાવિશ પૂર્વ અને ચાર માસે ઉણા એવા એક લાખ પૂર્વ પર્યંત વિહાર કરતા પ્રભુને બે લાખ સાધુઓ, એક લાખને વિશ હજાર સાધ્વીઓ, આઠ હજારને ચારસો અવધિજ્ઞાનીઓ, દોઢ હજાર પૂર્વધારી, સાડાસાત હજાર મનઃપર્યવજ્ઞાની, સાત હજાર અને પાંચસો કેવળજ્ઞાની, તેર હજાર વૈક્રિય લબ્ધિવાળા, છ હજાર વાદ લબ્ધિવાળા, બે લાખને ઓગણત્રીશ હજાર શ્રાવકો અને ચારલાખને બોંતેર હજાર શ્રાવિકાઓ—આટલો પરિવાર થયો. ત્યાંથી પ્રભુ સમેતશિખર પર્વતે ગયા, ત્યાં એક હજાર મુનિઓની સાથે અનશન કરી એક માસ સુધી તે પ્રમાણે રહ્યા. કાર્તિક માસની કૃષ્ણ નવમીએ મૂલ નક્ષત્રે તે હજાર મુનિઓની સાથે શૈલેશી ધ્યાનમાં લીન થઈ પ્રભુ અવ્યય પદને પ્રાપ્ત થયા. અર્દ્ધ લાખ પૂર્વ કુમાર વયમાં, અઠયાવીશે સહિત અર્દ્ધલાખ પૂર્વ રાજ્ય પાળવામાં, અને અઠયાવિશ અંગે રહિત એક લાખ પૂર્વ વ્રતમાં—એકંદર સર્વ મલી બે લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય શ્રી સુવિધિનાથ પ્રભુનું હતું. શ્રી ચંદ્રપ્રભ પ્રભુના નિર્વાણ પછી નેવું સાગરોપમ કોટી ગયા પછી સુવિધિ સ્વામીનું નિર્વાણ થયું. પ્રભુનું નિર્વાણ થયા પછી સર્વ ઇંદ્રોએ એક હજાર મુનિઓની સાથે નવમા પ્રભુનો વિધિ યુક્ત શરીર સંસ્કાર કરવા પૂર્વક મોક્ષ પ્રાપ્તિનો અનુપમ મહિમા કર્યો. પછી તેઓ પોતપોતાના પરિવાર સાથે સ્વસ્થાનકે ગયા.

શ્રી સુવિધિ સ્વામીના નિર્વાણ પછી કેટલોએક કાળ જતાં હુંડાવસર્પિણી કાળ[1]ના દોષથી સાધુઓનો ઉચ્છેદ થઇ ગયો. પછી જેમ માર્ગ ભ્રષ્ટ થયેલા વટેમાર્ગુઓ બીજા જાણીતા મુસાફરોને માર્ગ પુછે, તેમ ધર્મના અજ્ઞ લોક સ્થવિર શ્રાવકોને ધર્મ પુછવા લાગ્યા. જ્યારે તેઓ પોતાને અનુસારે ધર્મ કહેવા લાગ્યા, ત્યારે લોકો તેઓની શ્રાવકોચિત અર્થ પૂજા કરવા લાગ્યા; એવી રીતે પૂજા થવાથી દ્રવ્યાદિકમાં લુબ્ધ થઈને એ સ્થવિર શ્રાવકોએ તત્કાલ નવા કૃત્રિમ શાસ્ત્રો રચી તેમાં વિવિધ જાતના મોટા ફળવાળા દાનો પ્રગટ કર્યા. તેમાં પ્રતિદિન દ્રવ્યાદિકમાં લુબ્ધ આચાર્યો થઇને તેઓએ આ લોક તથા પર લોકમાં નિશ્ચિત મોટા ફળવા-

---

૧ મહા કનિષ્ટઅવસર્પિણી તે હુંડાવસર્પિણી.

ળા કન્યાદાન, પૃથ્વીદાન, લોહદાન, તિલદાન, કપાસદાન, ગોદાન, સ્વર્ણદાન, રૂપ્યદાન, ગૃહદાન, અશ્વદાન, ગજદાન અને શય્યાદાન વિગેરે વિવિધ દાનોને મુખ્યપણે ગણાવ્યા અને મોટી ઈચ્છાવાળા તથા દુષ્ટ આશયવાળા તેઓએ તે સર્વ દાન દેવા માટે યોગ્ય પાત્ર પોતે છે અને બીજા અપાત્ર છે એમ જણાવ્યું, એવી રીતે લોકોની વંચના કરતાં છતાં પણ તેઓ લોકોના ગુરૂ થઈ પડયા. " વૃક્ષ વગરના દેશમાં એરંડાના વૃક્ષને પણ લોકો વેદિકા રચાવે છે."

એવી રીતે શ્રી શીતળ સ્વામીનું તીર્થ પ્રવર્ત્તતા સુધી આ ભરત ક્ષેત્રમાં સર્વ પ્રકારે તીર્થોચ્છેદ રહ્યો. તેથી તે વખતમાં રાત્રિએ ઘુવડ પક્ષીની જેમ કનિષ્ટ બ્રાહ્મણોએ આ ભરતક્ષેત્ર ઉપર પોતાનું એક છત્ર રાજ્ય ચલાવ્યું. તે પછી બીજા ૭ જીનેશ્વરોના અંતરમાં પણ એટલે શાંતિનાથના અંતર સુધી એવી રીતનું આંતરે આંતરે મિથ્યાત્વ પ્રવર્ત્યું અને તીર્થનો ઉચ્છેદ થવાથી તે સમયમાં મિથ્યા દૃષ્ટિઓનો અસ્ખળિત પ્રચાર થયો.

इत्याचार्य श्री हेमचन्द्र विरचिते त्रिषष्ठि शलाका पुरुष चरिते
महाकाव्ये तृतीये पर्वणि श्री सुविधि स्वामि चरित्र
वर्णनो नाम सप्तमः सर्गः ७

સર્ગ ૮ મો.

શ્રી શીતળનાથ ચરિત્ર.

ચંદ્રના કિરણોની જેમ કુવલય[1]ને બોધ કરનારા શ્રી શીતળનાથ પ્રભુના ચરણો, તમોને મોક્ષ આપનારા થાઓ. ત્રણ જગતની શ્રોત્ર ઇંદ્રિયને શીતળ કરનારૂં આ શીતળ ભગવાનનું ચરિત્ર હવે કીર્ત્તન કરવામાં આવશે.

પુષ્કરવર દ્વીપાર્દ્ધમાં પૂર્વ વિદેહ ક્ષેત્રના આભૂષણ રૂપ વજ્ર નામના વિજયમ 'સુસીમા' નામે એક ઉત્તમ નગરી છે. અનુત્તર વિમાનવાસીઓમાંથી જાણે કોઈ દેવ અહીં આવેલ હોય, તેવો સર્વ રાજાઓમાં ઊત્તમ 'પદ્મોત્તર' નામે ત્યાં રાજા હતો. એ રાજાનું શાસન કોઈનાથી ઉલ્લંઘન થઇ શકતું નહી અને તે સર્વ પ્રાણીઓ ઊપર કરૂણા રાખતો તેથી તેનામાં વીર અને શાંતરસ બંને જાણે સહોદર હોય તેમ સાથે રહેતા હતા. જેમ ધનપતિ પોતાના ભંડારના રક્ષણમાં અને તેની વૃદ્ધિ કરવાંમાં જાગ્રત(ઉદ્યમવંત) રહે તેમ એ રાજા અનેક નિર્વિઘ્ન ઊપયોથી તેને (ધર્મને) વધારતો વધારતો નિત્ય ધર્મારાધનમાં જાગ્રત રહેતો હતો. 'આજે કે કાલે આ સંસારનો ત્યાગ કરૂં' એવું ચિંતવન કરતો તે રાજા વિદેશી પ્રાહુણાની જેમ સંસાર વાસમાં અનાસ્થાથી (ઉચે મને) રહેતો હતો, એમ કરતાં કરતાં યોગ્ય અવસર મળ્યે એકદા પાષાણના કટકાની જેમ તેણે પોતાના વિસ્તારી રાજ્યને છોડી દઈને સ્રસ્તાઘ નામના સૂરીની સમીપે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અતિચાર રહિત વ્રતોને આચરતા એવા એ સુબુદ્ધિમાન રાજમુનિએ આગમોક્ત સ્થાનકોના આરાધન વડે તીર્થંકર નામ કર્મ ઊપાર્જન કર્યું. વિવિધ અભિગ્રહોથી અને તીવ્ર તપોથી સર્વ આયુષ્યનું નિર્ગમન કરી પ્રાંતે તેઓ પ્રાણત નામના દસમા દેવલોકના અધિપતિ થયા.

આ જંબુદ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રને વિષે લક્ષ્મીથી સુંદર ભદ્દિલપુર નામે એક શ્રેષ્ઠ નગર છે. સમુદ્રના વલય વડે જંબુદ્વીપની જગતિ શોભે છે તેમ ચોતરફ આવેલી ખાઈના વલયવડે એ નગરનો સુવર્ણમય કિલ્લો શોભી રહેલો હતો. સાયંકાલે બજારની પંક્તિઓમાં થતી દીવાઓની શ્રેણી નગર લક્ષ્મીની જાણે સુવર્ણની કંઠી હોય તેવી જણાતી હતી. મોટી સમૃદ્ધિથી ભુજંગ[2] અને વૃંદારક[3] જનોને વિલાસ

---

૧ ચંદ્રવિકાશી કમળ પક્ષે પૃથ્વિનું વલય-સૂરાસૂર મનુષ્યાદિ.

૨ ભુજંગ એટલે નાગદેવ અને નગર પક્ષે વિલાસી પુરૂષો. ૩ વૃંદારક એટલે દેવતા અને નગરપક્ષે મુખ્ય પુરૂષો.

કરવાના સ્થાન રૂપ એ નગર ભોગાવતી[1] અને અમરાવતીના[2] સારથીજ જાણે વસેલું હોય તેમ જણાતું હતું. તે નગરમાં વસતા ધનાઢ્ય પુરૂષો ઉત્સવમાં જેમ સ્વજનને જમાડે તેમ પોતાની દાન શાળાઓમાં ભોજનાર્થી લોકોને વિવિધ જાતના ભોજનો જમાડતા હતા. તે નગરમાં શત્રુઓના મંડલને નમાડનાર ‘ દૃઢરથ ’ નામે રાજા હતો. તે સમુદ્રની જેમ આખા ભૂમંડલને વ્યાપીને રહેલો હતો. મોટા મહર્ષિઓ પણ તેના ગુણોનુ વર્ણન કરતા હતા; તે વખતે જાણે પોતાના અવગુણોનું વર્ણન કરતા હોયની તેમ તે અધિક અધિક લજ્જા પામતો હતો. શત્રુઓની પાસેથી બલાત્કારે ગ્રહણ કરેલી લક્ષ્મી, યાચકોને આપી દઇ અદત્તાદાન દોષનું જાણે તે પ્રાયશ્ચિત્ત લેતો હોય તેમ જણાતો હતો. તેની આગળ વારંવાર ભૂમિ ઉપર આળોટતા રાજાઓ સર્વાંગે ભૂમિનું આલિંગન કરીને ચિરકાલે ભૂપતિ પણાને પ્રાપ્ત થતા હતા. મોટા વિદ્વાન્ ગુરૂજનો તેને લેશમાત્ર જ્ઞાનોપદેશ કરતા તોપણ તે જ્ઞાનોપદેશ, જલમાં પડેલા તેલના બિંદુની જેમ તે રાજાના અંતઃકરણમાં વિસ્તાર પામી જતો હતો. નદીઓમાં ગંગાની જેમ સતીઓમાં અગ્રેસર અને હૃદયને આનંદ આપનારી ‘ નંદા ’ નામે એ રાજાને એક પટ્ટરાણી હતી. મંદગંદ ચરણ ન્યાસથી મનોહર પણે ચાલતી તે રાણીની પાસે રાજ હંસીઓ પણ ગતિ શીખવામાં જાણે તેની શિષ્યા હોય તેવી જણાતી હતી. એ રાણી જ્યારે સુગંધી મુખ શ્વાસથી કાંઈપણ બોલતી ત્યારે તેનું તે વચન સુગંધના પ્રસારથી ભ્રમરોને આકર્ષણ કરવાના મંત્ર રૂપ થતું હતું. એ રૂપવતી રાણીને તેની પોતાનીજ ઉપમા ઘટતી હતી, કારણ કે મહત્વ પણામાં આકાશને બીજી ઉપમા ઘટી શકે નહી. મહારાણી નંદા પોતાના ગુણોથી દૃઢરથ રાજાના હૃદયમાં જાણે દૃઢ પણાથી પરોવાયેલી હોય તેમ જણાતી હતી અને મહારાજા દૃઢરથ એ રાણીના ચિત્તમાં જાણે કોતરાયેલા હોય તેમ રહેલા હતા.

અહીં પ્રાણત કલ્પમાં પદ્મોત્તર રાજાના જીવે વિશ સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું. ત્યાંથી ચ્યવીને વૈશાખ માસની કૃષ્ણ ષષ્ટીને દિવસે ચંદ્ર પૂર્વાષાઢા નક્ષત્રમાં આવતાં નંદા દેવીની કુક્ષિમાં તે જીવ ઊત્પન્ન થયો. તે વખતે તીર્થંકરના જન્મને સૂચવનારા ચૌદ મહાસ્વપ્ન સુખે સુતેલા દેવીએ અવલોકન કર્યાં. પછી માઘ માસની કૃષ્ણ દ્વાદશીને દિવશે ચંદ્ર પૂર્વાષાઢા નક્ષત્રમાં આવતાં શ્રીવત્સના લાંછનવાળા અને સુવર્ણના જેવા વર્ણવાળા પુત્રને દેવીએ જન્મ આપ્યો.

---

૧ નાગ દેવતાની નગરી. ૨ વૈમાનિક દેવતાની નગરી.

એ અવસરે આઠ અધો લોકવાસી, આઠ ઊર્ધ્વ લોકવાસી, આઠ આઠ રૂચક દ્વીપમાં ચારે દિશાઓના પર્વતોપર રહેનારી, ચાર વિદિશાના પર્વતપર રહેનારી અને ચાર રૂચક દ્વીપની મધ્યે રહેનારી—મળી છપ્પન દિક્કુમારીઓ આસન ચળીત થવાથી ત્યાં આવી, અને તેઓએ સુતિકા કર્મ કર્યું. પછી દેવતાઓથી પ્રવરેલો શક્રઈંદ્ર તરત ત્યાં આવી પ્રભુને લઈને મેરૂ પર્વતના મસ્તકપર ગયો. ત્યાં પ્રભુને ઉત્સંગમાં લઈ અતિપાંડુકબલા નામની શિલા ઉપરના રત્નમય સિંહાસન ઊપર તે બેઠો. પછી અચ્યુતાદિક ઇંદ્રોએ સમુદ્રો, નદીઓ, અને દ્રહોમાંથી મગાવેલા જળવડે પ્રભુને અભિષેક કર્યો. ત્યાર પછી શક્ર ઈંદ્રે ઇશાનઈંદ્રના ખોળામાં પ્રભુને સ્થાપીને પોતે વિકુર્વેલા સ્ફાટિકમય ચાર વૃષભોના શૃંગાગ્રમાંથી નીકળતા જળવડે પ્રભુને સ્નાન કરાવ્યું અને દિવ્ય અંગરાગ તથા આભૂષણાદિકથી પ્રભુને અર્ચિત કરી નિચે પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યો.

હે પ્રભુ! ઈક્ષ્વાકુ કુલરૂપી ક્ષીરસમુદ્રમાં ચંદ્રરૂપ અને આ જગતની મહાનિદ્રાનો નાશ કરવામાં સૂર્ય સમાન એવા તમે જયવંત વર્ત્તો. હે નાથ! તમને જોવાને, તમારી સ્તુતિ કરવાને અને તમારૂં પૂજન કરવાને માટે મારા શરીરમાં અનંત નેત્રો, અનંત જિંહ્વાઓ અને અનંત ભુજાઓ થાય એવી હું ઇચ્છા રાખું છું. દશમા તીર્થંકર પ્રભુ! તમારા ચરણ કમલમાં મેં આ પુષ્પો સ્થાપન કર્યાં તેથી હવે મને તેનું ફળ સંપાદન થઈ ચુક્યું છે. દુઃખના તાપથી પીડાયેલા લોકોને અમંદ આનંદ આપનારા એવા તમે આ મનુષ્ય લોકમાં નવીન મેઘની જેમ અવતરેલા છો. વસંત ઋતુવડે વૃક્ષોની જેમ તમારા દર્શનથી આજે સર્વ પ્રાણીઓ નવીન શોભાવાળા થયેલા છે. જે દિવસો તમારા દર્શનથી પવિત્ર છે તેજ મારે દિવસો છે; બાકીના જે દિવસો છે તે તો મારે કૃષ્ણ પક્ષની રાત્રિ જેવા છે. આત્માની સાથે નિત્યપણે પરોવાયેલા એવા પ્રાણીઓના કુકર્મો અયસ્કાંત મણિથી લોઢાની જેમ તમારા દર્શનાદિકથી આજે જુદા પડી જાઓ. આ લોકમાં, સ્વર્ગમાં કે બીજે ગમે ત્યાં રહું તોપણ તમનેજ હૃદયમાં વહન કરનારો હું તમારૂં વાહન થાઉં, એવી ઇચ્છા રાખું છું.

આ પ્રમાણે દશમા તીર્થંકરની સ્તુતિ કરીને શક્રઈંદ્રે પ્રભુને લઇ નંદા દેવીપાસે જેમ હતા તેમ મુક્યા. પ્રાતઃકાળે પ્રભુના જન્મથી હર્ષ પામેલા દૃઢરથ રાજાએ કેદીઓને કારાગૃહમાંથી મુક્ત કર્યા અને મોટો મહોત્સવ કર્યો, કારણ કે તેવા પુરૂષોનો જન્મ બધા જગતના મોક્ષને અર્થે થાય છે. પ્રભુ જ્યારે ગર્ભમાં હતા

ત્યારે રાજાનું તપ્ત થયેલું અંગ નંદાદેવીના સ્પર્શથી શીતળ થઇ ગયું હતું; તેથી રાજાએ પ્રભુનું 'શીતલ' એવું નામ પાડયું. વેલા ધારી ઇંદ્રોથી સમુદ્રની વેલાની જેમ દેવ કુમારોએ નિરંતર સેવેલા જગત્પતિ દિવસે દિવસે વધવા લાગ્યા. અનુક્રમે પ્રભુએ શિશુવય ઉલ્લંઘન કરી અને વટેમાર્ગુ જેમ ગામથી નગરમાં પહોંચે તેમ શિશુ વયમાંથી યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયા. જેની બંને તરફ મોટી વેલ લટકતી હોય તેવા વૃક્ષની જેમ જાનુ પર્યંત લંબાયમાન હાથવાળા પ્રભુનું નેવું ધનુષ ઉંચુ શરીર શોભતું હતું. જો કે પ્રભુ વિષય સુખ ભોગવવામાં નિઃસ્પૃહ હતા તો પણ હાથી જેમ પીંડને ગ્રહણ કરે તેમ માતાપિતાની પ્રાર્થનાથી કુલિન કન્યાનું પાણી ગ્રહણ કર્યું. અને પચવિશ હજાર પૂર્વની વય થયા પછી પિતાની દક્ષિણ્યતાથી પ્રભુએ રાજ્યનો સ્વીકાર કર્યો. અપૂર્વ પરાક્રમવાળા પ્રભુએ પૂર્વક્રમથી આવેલા રાજ્યનું પચાસ હજાર પૂર્વ સુધી વિધિથી પાલન કર્યું. પછી પ્રભુનું મન સંસાર વાસમાંથી તદ્દન વિરક્ત થયું; એટલે તત્કાલ લોકાંતિક દેવતાના આસનો ચલાયમાન થયા. તેઓએ અવધિજ્ઞાનથી જાણ્યું કે, જંબુદ્વીપમાં દક્ષિણ ભરતાર્દ્ધની અંદર દશમા તીર્થંકર ઉત્પન્ન થયેલા છે, તેઓ હાલ વ્રત ગ્રહણ કરવાને માટે ઇચ્છાવાન વર્ત્તે છે, તેથી આપણે ત્યાં જઈને તે કાર્યમાં તેમને પ્રેરણા કરીએ, કારણ કે આપણું હમેશાનું તે કૃત્ય છે.' આ પ્રમાણે વિચારી સારસ્વતાદિક દેવતાઓ બ્રહ્મલોકમાંથી ત્યાં આવી પ્રભુને નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે વિજ્ઞપ્તિ કરવા લાગ્યા. હે નાથ! અરણ્યમાં જળ પ્રવાહની જેમ આ દુસ્તર સંસારમાં તીર્થનો અભાવ થયેલો છે તેથી જગત ઉપર કૃપા કરીને ધર્મ તીર્થને પ્રવર્ત્તાવો.' આ પ્રમાણે કહી લોકાંતિક દેવતાઓ બ્રહ્મ દેવલોકમાં પાછા ગયા. પછી શીતળનાથ સ્વામીએ સાંવત્સરિક દાન આપવા માંડયું. વાર્ષિક દાનને અંતે ઈંદ્રોના આસનો ચલિત થયા એટલે તેઓએ આવી શીતળ પ્રભુનો દીક્ષા કલ્યાણક સંબંધી સ્નાત્ર મહોત્સવ કર્યો; પછી ત્રણ જગતના આભૂષણરૂપ પ્રભુએ અંગ રાગ તથા વસ્ત્રાભૂષણ ધારણ કર્યાં. એક ઈંદ્રે પ્રભુને હાથનો ટેકો આપ્યો અને બીજા ઈંદ્રોએ તેમની ઉપર ચામરાદિ ધારણ કર્યા એટલે પ્રભુ ચંદ્રપ્રભા નામના શિબિકા રત્ન ઉપર આરૂઢ થયા. પછી હજારો સુર, અસુર અને મનુષ્યોના પરિવાર સાથે પ્રભુ પોતાના નગરની બહાર સહસ્રામ્ર નામના વનમાં આવ્યા. ત્યાં આવી જેને મોક્ષ ગતિ પ્રિય છે એવા પ્રભુએ સંસાર સમુદ્રને તરી જવાની ઈચ્છાથી પોતાના સર્વ આભૂષણ તત્કાલ ભારની પેઠે છોડી દીધા. ઇંદ્રે નાખેલા દેવ દૂષ્ય વસ્ત્રને ખભા ઉપર ધા-

રણ કરતા પ્રભુએ પ્રથમ પાંચમુષ્ટિ વડે કેશનો લોચ કર્યો. તે કેશને ક્ષીર સમુદ્રમાં નાખી આવીને ઈંદ્રે સર્વ કોલાહળનોનિષેધ કર્યો અને દ્વારપાળની જેમ અંજળી જોડી પ્રભુની આગલ ઉભો રહ્યો. એટલે માઘ માસની કૃષ્ણ દ્વાદશીએ પાછલે પહોરે ચંદ્ર પૂર્વાષાઢા નક્ષત્રમાં આવતાં છઠ તપ જેમણે કર્યો છે એવા પ્રભુએ એક હજાર રાજાઓની સાથે સુર, અસુર અને રાજાઓની સમક્ષ સર્વ સાવદ્ય યોગનું પ્રત્યાખ્યાન કર્યું અર્થાત્ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. તેજ વખતે તેમને મનઃપર્યવ નામે ચોથું જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. અને દેવતાં વિગેરે સર્વે પ્રભુને પ્રણામ કરીને પોત પોતાને સ્થાને ગયા.

પછી બીજે દિવસે રિષ્ટ નગરમાં પુનર્વસુ રાજાને ઘેર પ્રભુએ પરમ અન્નથી પારણું કર્યું. ત્યાં દેવતાઓએ વસુધારાદિ પાંચ દિવ્ય પ્રગટ કર્યા અને રાજાએ જ્યાં પ્રભુ ઊભા રહ્યા હતા ત્યાં એક સુવર્ણ પીઠ રચાવ્યો. પછી વિવિધ અભિગ્રહને ધારણ કરતા અને પરીસહોને સહન કરતા એવા પ્રભુ છદ્મસ્થ પણે ત્રણમાસ પર્યંત વિહાર કરી સહસ્રામ્ર વનમાં ફરીવાર આવ્યા. ત્યાં પીપળાના વૃક્ષ નીચે પ્રભુ કાયોત્સર્ગ ધ્યાને રહ્યા. જગતના ગુરૂ એવા પ્રભુએ સુભટ જેમ કિલ્લા ઉપર ચઢી શત્રુઓને મારે તેમ શુકલ ધ્યાનના બીજા પાયા ઉપર ચડી ઘાતી કર્મનો નાશ કર્યો. તત્કાલ પોષમાસની કૃષ્ણ ચતુર્દશીએ ચંદ્ર પૂર્વાષાઢા નક્ષત્રમાં આવતાં શીતલનાથ સ્વામીને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. સુર અસુરોએ આવીને ચાર ચાર દ્વારવાળા સુવર્ણ અને રૂપાના ત્રણ ગઢવાળું સમોસરણ રચ્યું. તેમાં પ્રભુએ પૂર્વ દ્વારથી પ્રવેશ કરી તેની મધ્યમાં રહેલા એક હજારને એંશી ધનુષ ઊંચા ચૈત્ય વૃક્ષની પ્રદક્ષિણા કરી; અને 'તીર્થાયનમઃ' એમ ઉચ્ચાર કરી રત્ન સિંહાસન પર પૂર્વ મુખે વિરાજમાન થયા. દેવતાઓએ તેમના જેવાજ ત્રણ પ્રતિબિંબો વિકુર્વી બીજી ત્રણ દિશાઓમાં સ્થાપન કર્યાં. પછી મયૂરો જેમ મેઘ ગર્જનાની ઉત્કંઠા ધરાવતા બેસે તેમ મનુષ્ય, દેવતા વિગેરે સર્વ પ્રભુની દેશના શ્રવણ કરવાની ઉત્કંઠા રાખીને યોગ્ય સ્થાને બેઠા. તે અવસરે સૌધર્મ કલ્પનો ઇંદ્ર મસ્તક વડે પૃથ્વીતળનો સ્પર્શ કરી શીતલનાથ સ્વામીને પ્રણામ કરી અંજલિ જોડી આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યો.

હે ત્રણ ભુવનોના પતિ! જે પુરૂષો તમારા ચરણ કમલના નખની કાંતિના જાલ રૂપી જલના પ્રવાહમાં સ્નાન કરી કરીને પોતાના આત્માને પવિત્ર કરે છે તેઓને ધન્ય છે. સૂર્યથી જેમ આકાશ, હંસથી જેમ સરોવર અને રાજાથી જેમ

નગર તેમ તમારાથી આ ભારત ક્ષેત્ર શોભે છે. સૂર્યના અસ્ત અને ચંદ્રના ઉદય-ના અંતરમાં અંધકારથી જેમ પ્રકાશ પરાભવ પામે છે તેમ નવમા દશમા બે પ્ર-ભુના અંતરમાં મિથ્યાત્વથી ધર્મ પરાભવ પામ્યો છે. વિવેક રૂપી લોચન વગરનું આ જગત અંધ થઈ જાણે દિગ્મૂઢ થયું હોય તેમ સર્વ પ્રકારે કુમાર્ગોમાં પ્રવર્ત્તે છે. સર્વ લોકો ભ્રાંતિ પામીને અધર્મને ધર્મ બુદ્ધિથી, અદેવને દેવ બુદ્ધિથી અને અગુરૂને ગુરૂ બુદ્ધિથી ગ્રહણ કરે છે. એવી રીતે આ જગત્ નરક રૂપ ખાડામાં પડવાને જેવામાં તૈયાર થયેલું હતું તેવામાંજ તેના પુણ્યોદયથી સ્વાભાવિક દયા-ના સમુદ્ર એવા તમે અવતરેલા છો. હે પ્રભુ! જ્યાં સુધી તમારૂં વચન રૂપી અમૃત આ લોકમાં પ્રસર્યું નથી ત્યાં સુધીજ આ લોકમાં મિથ્યાત્વ રૂપી સર્પ ચિરકાલ સમર્થ થઈ પ્રવર્ત્તે છે. પણ ઘાતિકર્મના ક્ષયથી જેમ તમોને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે તેમ તમારા ઉપદેશથી આ જગતને મિથ્યાત્વનો નાશ થઇને સ-મકિતની પ્રાપ્ત થશે.

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને શક્રેંદ્ર વિરામ પામ્યો એટલે શીતલનાથ પ્રભુએ અમૃતના જેવી મધુર વાણીથી આ પ્રમાણે દેશના આપવા માંડી—

આ સંસારમાં સર્વ પદાર્થાદિ, વિવિધ જાતના દુઃખના કારણ અને ક્ષણિક છે તેથી સર્વ પ્રાણીઓએ મોક્ષને માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તે મોક્ષ, સંવર કરવાથી થઈ શકે છે. સર્વ આશ્રવોનો જે નિરોધ કરવો તે સંવર કહેવાય છે. તે સંવર દ્રવ્ય અને ભાવથી બે પ્રકારે છે. જે કર્મ પુદગળના ગ્રહણનો છેદન કરે તે દ્રવ્ય સંવર કહેવાય છે અને જેમાં સંસાર હેતુ ક્રિયાનો ત્યાગ થાય તે ભાવ સં-વર કહેવાય છે. જેજે ઉપાયથી જે જે આશ્રવનો નિરોધ થાય તે તે આશ્રવના નિરોધને માટે વિદ્વાનોએ તે તે ઉપાય યોજવો ઉચિત છે. તે ઉપાય આ પ્રમા-ણે. ક્ષમાથી ક્રોધનો, કોમલતાથી માનનો, સરલતાથી માયાનો અને નિઃસ્પૃહતા-થી લોભનો નિરોધ કરવો. અસંયમ વડે ઉન્મત્ત થયેલા વિષ જેવા વિષયોનો મહામતિ પુરૂષે અખંડ સંયમ વડે નિરોધ કરવો. ત્રણ ગુપ્તિઓથી ત્રણ યોગને વશ કરવા. અપ્રમાદથી પ્રમાદને સાધ્ય કરવો અને સર્વ સાવદ્ય યોગના ત્યાગથી અવિરતિને સાધવી (કબજે કરવી). સંવરને અર્થે ઉદ્યમ કરનારા પુરૂષે સદ્દર્શનથી મિથ્યાત્વનો અને ચિત્તની ઉત્તમ સ્થિરતાથી રૌદ્ર ધ્યાનનો વિજય કરવો. જેમ મધ્ય ચોકમાં આવેલા ઘણા દ્વારવાળા ઘરના દ્વારો જો ઉઘાડા રહે તો તેમાં જરૂર રજનો પ્રવેશ થાય છે અને પ્રવેશ થયેલ રજ સ્નેહ (ચીકાશ) ના યોગથી તન્મય

પણે બંધાઈ જાય છે; પણ જો તે ઘરના દ્વાર બંધ કરી દીધા હોય તો તેમાં રજ પેસતી નથી, તેમ દૃઢપણે બદ્ધ પણ થતી નથી. વળી જેમ કોઈ સરોવરમાં ચારે બાજુ ગરનાળાં ખુલ્લાં હોય છે તો તે સર્વ દ્વારોથી જલ પેશી જાય છે પણ જો તે દ્વાર રૂંધેલા હોય તો તેમાં જરાપણ જલ પેશી શકતું નથી. તેમજ કોઈ વ્હાણના મધ્ય ભાગમાં છિદ્રો હોય છે તો તેમાંથી જલ પેશી જાય છે પણ જો તે છીદ્રો બંધ કરી દીધા હોય તો તેમાં જરાપણ જલ પેશી શકતું નથી. તેવી રીતે યોગાદિક આશ્રવ દ્વારોનું સર્વ પ્રકારે રૂંધન કરવાથી સંવરથી શોભતા એવા જીવમાં કર્મ દ્રવ્યનો પ્રવેશ થઈ શકતો નથી. આશ્રવ દ્વારનો નિરોધ સંવરવડે થાય છે અને એ સંવર ક્ષમા વિગેરે ભેદથી બહુ પ્રકારે કહેલો છે. ચડતા ચડતા ગુણ સ્થાનોમાં જેનો જેનો સંવર થાય તે તે નામનો સંવર કહેવાય છે. પારંગતોમાં[1] મિથ્યાત્વનો ઉદય બંધ થવાથી જે સંવર થાય છે તે મિથ્યાત્વ સંવર કહેવાય છે. દેશવિરતિ વિગેરે ગુણઠાણામાં જે સંવર થાય છે તે અવિરતિ સંવર છે. અપ્રમત્ત સંયતવિગેરે ગુણઠાણામાં જે સંવર થાય છે તે પ્રમાદસંવર કહેવાય છે. ઉપશાંત મોહને ક્ષીણમોહ ગુણઠાણામાં કષાયનો સંવર થવાથી તે કષાય સંવર કહેવાય છે અને અયોગી કેવળી નામના ચૌદમા ગુણઠાણામાં યોગ સંવર સંપૂર્ણપણે થાય છે. જેમ વાહાણવટી છિદ્ર રહિત વહાણવડે સમુદ્રના અંતને પામે છે; તેમ સદ્બુદ્ધિવાળો પુરૂષ ઉપર પ્રમાણે સંવર યુક્ત થઈને આ સંસારના અંતને પામે છે."

આ પ્રમાણેની પ્રભુની દેશના સાંભળીને ઘણા જીવો પ્રતિબોધ પામ્યા. કોઇએ દીક્ષા લીધી અને કોઇએ શ્રાવકપણું ગ્રહણ કર્યું. પ્રભુના આનંદ વિગેરે એકાશી ગણધરો થયા. પ્રભુની ધર્મ દેશના પૂર્ણ થયા પછી આનંદ ગણધરે ધર્મ દેશના આપી અને આનંદ ગણધરની દેશના પૂર્ણ થયા પછી સુર, અસુર અને નરેશ્વરો પ્રભુને નમસ્કાર કરી પોતપોતાને સ્થાને ગયા.

તે વખતે ત્રણ નેત્રવાળો, ચાર મુખવાળો, પદ્મના આસનપર બેસનારો, શ્વેતવર્ણવાળો, પોતાની ચાર જમણી ભુજામાં બીજોરૂં, મુદ્ગર, સપાદ અને અભયને ધારણ કરનારો અને ચાર ડાબી ભુજામાં નકુલ, ગદા, ચાબુક અને અક્ષસૂત્રને ધરનારો બ્રહ્મ નામે યક્ષ અને મગ જેવા નીલ વર્ણવાળી, મેઘના વાહનવાળી, બે દક્ષિણ ભુજામાં વરદ અને પાસને ધરનારી અને બે વામ ભુજામાં ફલ અને

1 અવિરતી સમ્યક્ દૃષ્ટિમાં.

અંકુશને રાખનારી અશોકા નામે દેવી—એ બંને દશમા તીર્થંકર શ્રી શીતળનાથ પ્રભુના શાસન દેવતા થયા.

તે બંને શાસનદેવતા જેમની નિરંતર ઉપાસના કરે છે એવા શીતળ પ્રભુએ ત્રણ માસે ઊણા પચવીશ હજાર પૂર્વ સુધી વિહાર કર્યો. એક લાખ મુનિઓ, એક લાખને છ સાધ્વીઓ, ચૌદસો ચૌદ પૂર્વધારી, સાત હજારને બસો અવધિજ્ઞાની, સાડા સાત હજાર મનઃપર્યવ ધારી, સાત હજાર કેવળજ્ઞાની, બાર હજાર વૈક્રિય લબ્ધિવાળા, પાંચ હજારને આઠસો વાદ લબ્ધિવાળા, બે લાખ નેવાશી હજાર શ્રાવકો તથા ચાર લાખને અઠ્ઠાવન હજાર શ્રાવિકાઓ,—આ પ્રમાણે શીતળનાથ પ્રભુનો વિહાર કરતાં પરિવાર થયો. મોક્ષ થવાનો કાળ પ્રાપ્ત થતાં પ્રભુ સમેત શિખર પર્વતે પધાર્યા. ત્યાં એક હજાર મુનિઓની સાથે પ્રભુએ એક માસનું અનશન કર્યું. માસને અંતે વૈશાખ માસની કૃષ્ણ બીજને દિવસે પૂર્વાષાઢા નક્ષત્રમાં ચંદ્ર આવતાં શીતલનાથ પ્રભુ તે મુનિઓની સાથે મોક્ષે ગયા. કુમાર વયમાં પચવીશ હજાર પૂર્વ, પૃથ્વીને પાળવામાં પચાશહજાર પૂર્વ અને દીક્ષા પર્યાયમાં પચવીશ હજાર પૂર્વ—એ પ્રમાણે એકંદર શ્રી શીતળનાથ પ્રભુએ એક લાખપૂર્વનું આયુષ્ય સંપૂર્ણ કર્યું. શ્રી સુવિધિ સ્વામીના નિર્વાણ પછી નવકોટી સાગરોપમ ગયા ત્યારે શ્રી શીતલનાથ પ્રભુનો નિર્વાણકાલ થયો. તે મુનિઓની સાથે શ્રી શીતળ પ્રભુ મોક્ષ પામ્યા પછી અચ્યુત વિગેરે ઇંદ્રોએ યથાયોગ્ય તેમનો તથા બીજા મુનિજનોનો મોટી શોભાવાળો નિર્વાણ ગમનનો મહિમા કર્યો અને પછી તેઓ પોતપોતાના દેવ લોકમાં ગયા.

इत्याचार्य श्री हेमचन्द्र विरचिते त्रिषष्ठि शलाका पुरुष चरिते
महाकाव्ये तृतीये पर्वणि श्री शीतलनाथ स्वामी चरित्र
वर्णनो नामाष्टमः सर्गः ८

श्रीसंभव प्रभृति तीर्थकृतां तृतीये
ऽष्टानां चरित्र महपर्व वरेऽष्ट सर्गं ।
ध्येयं पदस्थमिव वारिरुहे ऽष्टपत्रे
ऽनुध्यायतो भवति सिद्धिरवश्यमेव ॥१॥

समाप्तं चेदं तृतीयं पर्व ॥

श्री त्रिषष्टि शलाका पुरुष चरित्र.

પર્વ ચોથું.

श्री त्रिषष्टि शलाका पुरुष चरित्र.

પર્વ ૪ થું.

प्रथमसर्गः

श्रीश्रेयांसप्रभोः पादाः श्रेयो विश्राणयंतु वः ।
निःश्रेयसपथालोक दीपायित नखांशवः ॥१॥

મોક્ષ માર્ગને પ્રકાશ કરવામાં જેમના નખો દીપકનું આચરણ કરે છે એવા શ્રી શ્રેયાંસ પ્રભુના ચરણ તમોને શ્રેય પ્રત્યે આપો. હવે ત્રણ જગતને પવિત્ર કરનારૂં અને કર્મરૂપી વલ્લીઓને કાપનારૂં શ્રી શ્રેયાંસ પ્રભુનું ચરિત્ર કહીએ છીએ.

પુષ્કરવર દ્વીપાર્દ્ધમાં પૂર્વ વિદેહ ક્ષેત્રને વિષે કચ્છ નામના વિજયની અંદર 'ક્ષેમા' નામે એક ઉત્તર નગરી છે. ત્યાં રાજાઓના મુગટોથી જેમના ચરણરૂપી કમળ ઘસાયા કરે છે એવો 'નલિનુગુલ્મ' નામે ગુણોથી નિર્મલ રાજા હતો. જગતમાં એકજ મહાભુજ અને મોટા પરાક્રમવાળા એ રાજાએ પોતાના રાજ્યના અંગો વિકલ ન થાય એમ ધારીને પોતાના મંત્ર (વિચાર) બલથી શત્રુઓની લક્ષ્મીને આકર્ષણ કરનારા મંત્રીઓ રાખ્યા હતા. બધા દેશને સ્વર્ગના દેશ જેવો સર્વ અરિષ્ટે રહિત કર્યો હતો. વૈતાઢ્ય ગિરિ તથા વિદ્યાધરના નગરની સ્પર્ધા કરે તેવા કીલ્લાઓ બાંધ્યા હતા. કુબેરના પણ સર્વ ભંડારોને હંફાવે તેવા ખજાના કર્યા હતા. હાથીઓ, ઘોડાઓ, પાયદલ અને રથોથી પૃથ્વીને ઢાંકી દે તેવું સૈન્ય એકઠું કર્યું હતું અને શત્રુઓના હૃદયરૂપ ક્ષેત્રોને ખેડે તેવા મિત્રો કર્યા હતા. વિવેકથી નિર્મલ મનવાળો એ મહા પ્રાજ્ઞ રાજા, સારરૂપ ગણાતા શરીર, યૌવન અને લક્ષ્મીને અસાર માનતો હતો. શુદ્ધ બુદ્ધિવાળો એ રાજા નઠારા ભોજનથી દિવસની જેમ અને કુશય્યાથી રાત્રિની જેમ રાજ્યમાં આશક્ત થયા વિના કાલને નિર્ગમન કરતો હતો. છેવટે ધર્મ બુદ્ધિવાળા એ નૃપતિએ તત્ત્વબોધરૂપ ઔષધવડે રાજ્યરૂપ રોગને છોડી દઇને વજ્રદત્ત મુનિએ આપેલી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તીવ્ર

તપ તપતાં અને પરીસહોને સહન કરતાં એ મમતા રહિત રાજ મુનિ, કર્મની જેમ શરીરને કૃશ કરતા સતા વિહાર કરવા લાગ્યા. પ્રવચન સિદ્ધાંતમાં કહેલા અર્હદ્ભક્ત્યાદિક સ્થાનકોના આરાધનથી તેમણે તીર્થંકર નામ કર્મ દૃઢ રીતે ઉપાર્જન કર્યું. અવસાન કાલે એ તપસ્વી મુનિ શુભ ધ્યાન ધરી અને ચાર શરણ લેવામાં તત્પર થઇ મહાશુક્ર નામના સાતમા સ્વર્ગલોકમાં ગયા.

આ જંબૂદ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રનું આભૂષણ અને ભૂમિનું જાણે રત્નમય નુપૂર[1] હોય તેવું સિંહપુર નામે નગર છે. ત્યાં આવેલા મંદિરોની રત્નમય ભીંતોમાં તારાઓના પ્રતિબિંબ પડે છે તેથી તે રંગ બેરંગી પટની શોભાને ધારણ કરે છે તે નગરના કિલ્લાની મેખલામાં મેઘ આવી આવીને વિશ્રામ લે છે તે દૃષ્ટિ દોષની રક્ષાને માટે જાણે કાજળના તિલક કર્યા હોય તેવા જણાય છે. ત્યાંના ધનાઢ્યલોકોના ઘરોમાં ફરતી સ્ત્રીઓના સુંદર નુપુર શબ્દોવડે લક્ષ્મીદેવી હંમેશાં સંગીત ઉત્સવ કરતી હતી. જ્યારે વર્ષાદ વરસતો ત્યારે તે નગરીના ગૃહોમાંથી પસંરતા જલના પ્રવાહ રત્નોને તાણી જતા હતા જેથી તે વખતે તેઓ રત્નાગરના પ્રવાહની તુલનાને પામતા હતા.

આ સુંદર નગરમાં યશવડે વ્યાપ્ત, ભુજ પંરાક્રમથી સમર્થ અને વિષ્ણુના જેવા પંરાક્રમવાળો 'વિષ્ણુરાજ' નામે રાજા હતો. તેનામાં ઈંદ્રિયજય નામે એવો એક ઉત્તમ ગુણ હતો કે જે, પૃથ્વીમાં નાંખેલું બીજ જેમ ધાન્ય રાશિને ઉત્પન્ન કરે તેમ ગુણ રાશિને ઉત્પન્ન કરતો હતો. પ્રણામ કરનાર ઉપર તુષ્ટ થયેલી અને શત્રુ ઉપર રૂષ્ટ થયેલી તે રાજાની દૃષ્ટિ લક્ષ્મીની અને ભિતી (ભય)ની સ્વયંવર માલારૂપ થતી હતી. જેમ યોગ્યતાથી દાન ધર્મ અને સત્ય વચનથી વાણી શોભે તેમ ઉજ્વળ યશથી તેનું પરાક્રમ શોભતું હતું. શૌર્ય, ગાંભીર્ય અને ધૈર્યાદિક ગુણોનું, ક્રીડાનું તથા સંગીતનું તે એક સ્થાન હતો. ઈંદ્રને જેમ ઇંદ્રાણી તેમસ્થિરતાના ગુણથી જાણે બીજી પૃથ્વી હોય તેવી સ્વરૂપથી પ્રકાશિત 'વિષ્ણુ' નામે તેને પત્ની હતી. તે શિરીષના પુષ્પ જેવા કોમલ પોતાના શરીર ઉપર ખડ્ગની ધારા જેવું તીક્ષ્ણ સતી વ્રતરૂપ આભૂષણ ધારણ કરતી હતી. જેમ મહારાજા વિષ્ણુ પરાક્રમથી અનુપમ હતો તેમ તે રાણી, રૂપ લાવણ્યની સંપત્તિથી અનુપમ હતી. તે પોતાની ગતિમાંજ મંદ હતી પણ ધર્મ કાર્યમાં મંદ નહોતી અને દેહના મધ્ય ભાગમાંજ તુચ્છ (કૃશ) હતી પણ આશય (વિચાર) માં તુચ્છ નહોતી. પરસ્પર

૧ પગનું ઝાંઝર.

જાણે તેમનું ચિત્ત પરોવાયેલું હોય તેમ નિર્વિઘ્ને ક્રીડા કરતા તે રાજા અને રાણીને પરસ્પર અક્ષય પ્રીતિ બંધાયેલી હતી.

આ તરફ મહાશુક્ર દેવલોકમાંથી નળિનગુલ્મ રાજાનો જીવ પોતાનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, જયેષ્ટ માસની કૃષ્ણ ષષ્ટીએ ચંદ્ર શ્રવણ નક્ષત્રમાં આવતાં ત્યાંથી ચ્યવીને વિષ્ણુ દેવીની કુક્ષિમાં અવતર્યો. તે વખતે નારકીઓને પણ સુખ થયું અને ત્રણ જગતમાં ઉદ્યોત થઈ રહ્યો; કારણકે તીર્થંકરોના દરેક કલ્યાણકમાં એક ક્ષણ એમ થાય છે. તે વખતે વિષ્ણુ દેવીએ તીર્થંકરના જન્મને સૂચવનારા ચૌદ મહાસ્વપ્નો મુખમાં પ્રવેશ કરતા જોયા. પ્રથમ સ્વપ્ને જાણે સંક્ષેપેલો વૈતાઢય પર્વત હોય તેવો શ્વેતવર્ણી હસ્તી, બીજે સ્વપ્ને મત્સ્ય સહિત શરદઋતુનો મેઘ હોય તેવો ઉંચા શૃંગવાળો શ્વેત ઋષભ, જાણે છત્ર ધર્યું હોય તેવો ઊંચા પુછવાળો કેશરીસિંહ, જાણે બીજી પોતાની મૂર્ત્તિ હોય તેવી અભિષેક થતી લક્ષ્મી દેવી, જાણે પોતાનો મૂર્ત્તિમાન્ યશ હોય તેવો સુગંધી પુષ્પમાલા, જાણે અમૃતનો કુંડ હોય તેવો જયોત્સ્ના સહિત પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર, જાણે દેવ લોકનું સીમંતરત્ન હોય તેવું દેદિપ્યમાન સૂર્ય મંડળ, શાખાઓ યુક્ત વૃક્ષ હોય તેવો ચપળ પતાકાઓવાળો ધ્વજ, જાણે કલ્પાણનો ભંડાર હોય તેવો પૂર્ણ કુંભ, જાણે બીજો પદ્મદ્રહ હોય તેવું મોટા પદ્મવાળું સરોવર, જાણે સ્વર્ગપર ચડવાને ઈચ્છતો હોય તેવો ઊછલતા મોજાવાળો સમુદ્ર, પાલક વિમાનનો અનુજ બંધુ[1] હોય તેવું ઊત્તમ વિમાન, રત્નાકરનું સર્વસ્વ હોય તેવો રત્ન પુંજ અને મોટા ગંડલને હરનાર નિર્ધૂમ અગ્નિ. આ પ્રમાણે ચૌદ સ્વપ્નો જોયાં.

ભાદ્રપદ માસની કૃષ્ણ દ્વાદશીને દિવસે શ્રવણ નક્ષત્રમાં વિષ્ણુદેવીએ ગેંડાના ચિન્હવાળા સુવર્ણ વર્ણી પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે વખતે આસનકંપથી પ્રભુના જન્મને જાણીને અધો લોકમાં વસનારી ભોગંકરાદિક આઠ દિક્કુમારીઓ ત્યાં આવી. તેઓ તીર્થંકરની માતાને નમસ્કાર કરી, ‘ તમે ભય પામશો નહી ’ એમ કહી પોતાના આત્માને જણાવી સૂતિકાગૃહની ચોતરફ એક યોજન સુધી સંવર્ત્તક વાયુવડે જમીનને સાફ કરીને માતાની નજિક ગાયન કરતી ઉભી રહી. નંદન ઉદ્યાન માંહેના કુટ ઉપર રહેનારી હોવાથી ઉર્દ્ધ લોક સંબંધી મેઘંકરાદિક આઠ દિક્કન્યાઓએ આવી દેવીને પ્રણામ કરીને પોતાને ઓળખાવી સુગંધી જલ યુક્ત વાદળ વિકુર્વીને સૂતિકાગૃહની ચારે તરફ એક યોજન પૃથ્વીપર જળ સિંચન કર્યું. પછી પુષ્પ વૃષ્ટિ કરીને તથા સુંદર ધુપને સળગાવીને વિષ્ણુદેવીની નજિક

૧ નાનો ભાઈ.

અર્હંત ગુણોને ગાયન કરતી ઉભી રહી. પછી પૂર્વ રૂચકથી નંદોત્તરાદિક આઠ કુમારીઓ, દક્ષિણ રૂચકથી સમાહારાદિક આઠ કુમારીઓ, પશ્ચિમ રૂચકથી ઈલાદિક આઠ કુમારીઓ અને ઉત્તર રૂચકથી આલંબુશાદિક આઠ કુમારીઓ આવીને અર્હંતને તથા માતાને નમસ્કાર કરી, પોતાને ઓળખાવી, દર્પણ, ઝારી, પંખા અને શ્વેત ચામરને ધારણ કરી પૂર્વાદિક દિશાઓમાં અનુક્રમે ગાયન કરતી ઉભી રહી. રૂચક પર્વતની વિદિશાઓમાંથી ચિત્રાદિક ચાર કુમારીઓ આવી પૂર્વ પ્રમાણે નમસ્કાર કરી હાથમાં દીપક લઇ વિદિશાઓમાં ગાયન કરતી ઊભી રહી. રૂચક દ્વીપમાં રહેનારી રૂપાદિક ચાર દિક્કુમારીઓએ ત્યાં આવી અર્હંત તથા તેમની માતાને નમસ્કાર કરી પોતાને ઓળખાવી ચાર અંગુલથી અધિક પ્રભુના નાળનું છેદન કર્યું અને તે ત્યાંજ ખાડો ખોદી તેમાં ક્ષેપન કર્યું. તે વિવરને વજ્ર રત્નોથી પૂરી તેની ઉપર અપૂર્વ દ્રોવડે નિબિડ પીઠિકા બાંધી; પછી તેમણે સૂતિકાગૃહની ત્રણ દિશાઓમાં સિંહાસન અને ચતુઃશાલ સહિત ત્રણ કદળીગૃહો રચ્યા અને પ્રભુને હાથમાં તથા માતાને ભુજાપર ગ્રહણ કરી દક્ષિણ દિશાના કદલીગૃહમાં ચતુઃશાલની મધ્યમાં સિંહાસન ઉપર સ્થાપન કર્યા. ત્યાં શતપાકાદિક તૈલોથી બંનેને મર્દન કરી સુગંધી દ્રવ્ય અને સૂક્ષ્મ પીઠીવડે સુખ સ્પર્શથી તેમનુ ઉદ્વર્તન કર્યું. ત્યાંથી પૂર્વ દિશાના કદલીગૃહના ચતુઃશાલવાળા સિંહાસનપર લઇ જઈ ત્યાં ગંધ પુષ્પવાળા શુદ્ધ જલવડે તેઓને સ્નાન કરાવ્યું. પછી વસ્ત્ર, અલંકારાદિક પહેરાવી ઊત્તરના કદલીગૃહના ચતુઃશાળવાળા સિંહાસનપર બેસાર્યા. પછી અરણીમાંથી ઊત્પન્ન કરેલા અગ્નિથી ગોશીર્ષ ચંદન બાલી તેની ભસ્મથી બંનેને હાથે રક્ષાગ્રંથિ બાંધી. અને 'પર્વતના જેવું આયુષ્ય થાઓ' એમ પ્રભુના કાનમાં કહીને રત્નમય પાષાણના બે ગોળા સામસામા અથડાવ્યા. પછી પ્રભુને તથા માતાને સૂતિકાગૃહમાં લઇ જઈને તેમની પાસે તેઓ મંગલિક ગીત ગાવા લાગી; ત્યાર પછી તે સર્વ સ્વસ્થાનકે ગઈ. એટલે ઇંદ્રે અવધિ જ્ઞાનવડે પ્રભુના જન્મને જાણીને ત્યાં આવી, પાલક વિમાનવડે પ્રભુના સૂતિકાગૃહની પ્રદક્ષિણા કરી અને ઈશાન દિશામાં પાલક વિમાનને રાખી સૂતિકાગૃહની અંદર પ્રવેશ કરી અર્હંતને તથા માતાને નમસ્કાર કર્યો. પછી માતાને અવસ્વાપિની નિદ્રા આપી તેમની પડખે પ્રભુનું પ્રતિબિંબ મૂકી ઇંદ્રે પોતાના પાંચ રૂપો વિકુર્વ્યા. એક રૂપે પ્રભુને ધારણ કરી બીજે રૂપે માથે છત્ર ધર્યું; બે રૂપે બે બાજુ ચામર ધારણ કર્યા અને એક રૂપે વજ્ર લઈને પ્રભુની આગળ ચાલ્યો. ક્ષણવારમાં મેરૂ-

પર્વતપર અતિપાંડુકંબલા શિલા ઉપર ઇંદ્ર આવ્યો. ત્યાં ઉત્સંગમાં પ્રભુને રાખી સિંહાસન ઉપર બેઠો.

પછી અચ્યુત વિગેરે નવ કલ્પેંદ્રો, ચમર વિગેરે વિશ ભવનપતિના ઇંદ્રો, કાલ વિગેરે બત્રીશ વ્યંતરોના ઇંદ્રો અને સૂર્ય તથા ચંદ્ર એબે જ્યોતિષ્કના ઇંદ્રો,—સર્વે મળીને ત્રેશઠ ઇંદ્રો પ્રભુનો જન્મ સ્નાત્ર મહોત્સવ કરવાને ત્યાં આવ્યા. તેમની આજ્ઞાથી તરતજ આભિયોગિક દેવતાઓએ પૂર્ણ કુંભ વિગેરે ઉપકરણો વિકુર્વ્યા. પછી અચ્યુતાદિક સર્વે ઇંદ્રોએ અનુક્રમે પવિત્ર તીર્થોદકવડે પ્રભુને સ્નાન કર્યું.

છેવટે ઈશાનપતિના ઉત્સંગમાં પ્રભુને બેસારી શક્રઈંદ્રે ચારે દિશાઓમાં સ્ફાટિકના ચાર વૃષભ વિકુર્વ્યા. તેઓના શૃંગમાંથી એકઠી મળીને પડતી ઊજ્વળ જલધારાવડે શક્રઈંદ્રે પ્રભુને સ્નાન કરાવ્યું. પછી તે સ્ફાટિકના વૃષભોને સંહરી લઈ શક્રઇંદ્રે ચંદનાદિકવડે પ્રભુનું અર્ચન કરી આરતિ ઉતારીને નીચે પ્રમાણે સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો.

હે પ્રભુ! સર્વ કલ્યાણકોમાં શ્રેષ્ઠ તમારૂં જન્મ કલ્યાણક પવિત્ર ભક્તિવાળા એવા મને કલ્યાણકારી થાઓ. હે ઈશ! તમોને હું કેટલું સ્નાત્ર કરાવું? તમારૂં કેટલું પૂજન કરૂં? અને તમારૂં હું કેટલું સ્તવન કરૂં?—મને તમારૂં આરાધન કરવામાં તૃપ્તિજ થતી નથી. હે પ્રભુ! તમારા જેવા રક્ષક થતાં કુતીર્થિકરૂપી વ્યાઘ્રથી ત્રાસ પામેલો આ ધર્મરૂપી વૃષભ હવે આ ભરત ક્ષેત્રમાં સ્વેચ્છાથી વિચરો. હે દેવાધિદેવ! આજે સારે ભાગ્યે મારા હૃદયરૂપી મંદિરમાં તમે નિવાસ કરી તેને સનાથ કરેલું છે. જેવી રીતે તમારા ચરણનખની કિરણો મારા શિર આગલ પ્રસરવાથી મને આભુષણરૂપ થાય છે તેવી રીતે આ મુગટ વિગેરે આભૂષણો થતા નથી. હે ત્રિજગન્નાથ! તમારા ગુણોની સ્તુતિ કરતાં મને જે પ્રસન્નતા થાય છે તેવી પ્રસન્નતા ચારણ ભાટો[1] મારી સ્તુતિ કરે ત્યારે થતી નથી. તમારી પાસે ભૂમિ ઊપર બેસતાં જેવી મારી ઉન્નતિ થાય છે તેવી ઉન્નતિ સૌધર્મા અંદર સિંહાસનપર બેસતાં થતી નથી. હે પ્રભુ! તમારા જેવા સ્વામીની પરતંત્રતામાં લાંબો કાલ રહેવાને જેમ હું ઇચ્છું છું તેવી રીતે મારા રાજ્યની સ્વતંત્રતામાં રહેવાને હું ઈચ્છતો નથી.

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી પ્રભુને લઈ ઇંદ્ર માતાની પાસે આવ્યો. અને પ્રભુને

૧ એવી જાતના પણ કેટલાક દેવો હોય છે કે જેઓ ઇંદ્રની પ્રશંસાજ કર્યા કરે છે.

માતાની પાસે મુકી માતા પાસે રાખેલ પ્રભુનું પ્રતિબિંબ તથા અવસ્વાપિની નિદ્રા હરી લીધી. પછી શક્રઇંદ્ર પ્રભુના સૂતિકાગૃહમાંથી અને બીજા ઇદ્રો મેરૂપર્વતથી વિદાય કરેલા સેવકોની જેમ પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા.

પ્રભુનો જન્મ થયાના ખબર મળતાં પ્રાતઃકાલે વિષ્ણુ રાજાએ મોટો ઉત્સવ કર્યો. તે વખતે જાણે એક છત્રવાલો હોય તેવો પ્રમોદ પ્રવર્ત્તવા લાગ્યો. માતા પિતાએ શ્રેયકારી દિવસે મોટા ઊત્સવવડે કરીને 'શ્રેયાંસ' એવું પ્રભુનું નામ પાડયું. ઈંદ્રે આદેશ કરી મુકેલી પાંચ ધાત્રીઓએ લાલન કરેલા પ્રભુ, ઈંદ્રે સંચારેલા અમૃતવાલા પોતાના અંગુષ્ટનું પાન કરતા વૃદ્ધિ પામ્યા. પ્રભુ જો કે ત્રણ જ્ઞાનને ધારણ કરતા હતા તોપણ બાલ્યવયને યોગ્ય એવી તેઓ મુગ્ધતા બતાવતા હતા, કારણકે સૂર્ય પ્રચંડ કિરણોવાળો છે તે છતાં તે પ્રાતઃકાલમાં પોતાનીપ્રચંડતા બતાવતોનથી. સુર, અસુર અને મનુષ્યોના કુમારો સાથે ક્રીડા કરતા પ્રભુ, રથમાંથી ઉતરીને હાથી ઉપર બેસે તેમ શિશુવયમાંથી ઉતરી યૌવન વય પર આરૂઢ થયા. પ્રભુની કાયા એંશી ધનુષ ઊંચી થઈ. જો કે પોતાને સંસારપર વૈરાગ્ય વર્ત્તતો હતો તોપણ પિતાના આગ્રહથી રાજકન્યાઓનું તેમણે પાણિગ્રહણ કર્યું. અને જન્મથી એકવિશ લાખ વર્ષો ગયા પછી પિતાની પ્રાર્થનાથી પ્રભુએ પૃથ્વીનો ભાર ગ્રહણ કર્યો. જેનો મહિમા અક્ષીણ છે અને જે શ્રેયના ભંડારરૂપ છે એવા શ્રેયાંસ પ્રભુએ બેંતાલીશ લાખ વર્ષો સુધી ભૂમંડલપર શાસન પ્રવર્ત્તાવ્યું. પછી જ્યારે પ્રભુ સંસારથી વિરક્ત થઈ દીક્ષા ગ્રહણ કરવાને ઊત્સુક થયા ત્યારે શુભ શકુનની જેમ લોકાંતિક દેવતાઓએ આવીને પ્રેરણા કરી. તે દિવસથી ઇંદ્રની આજ્ઞાથી કુબેરે પ્રેરેલા જૃંભક દેવતાઓએ પૂરેલા દ્રવ્યવડે પ્રભુએ વાર્ષિક દાન આપવા માંડયું. વર્ષ પૂર્ણ થયા પછી ઇંદ્રોએ આવી જાણે કર્મરૂપ શત્રુઓના વિજયને માટે હોય તેમ સત્વર પ્રભુને દીક્ષાભિષેક કર્યો. પછી દિવ્ય અંગરાગનું વિલેપન કરી, રત્ન આભૂષણોથી સુશોભિત કરી, મંગલિક અને દિવ્ય વસ્ત્ર ધારણ કરાવી, જાણે મૂર્ત્તિમાન્ માંગલ્ય હોય તેવા પ્રભુને સેવકની જેમ નમ્ર થયેલા સૌધર્મ ઇંદ્રે હાથનો ટેકો આપ્યો અને બીજા ઇંદ્રો છત્ર ચામર ધારણ કરી તેમને વીંટાઈ વલ્યા. પછી રત્નોવડે નિર્મલ એવી સુંદર કાંતિવાળી વિમળ પ્રભા નામની શિબિકા ઉપર બેસી, સુર નરોથી પરવરેલા પ્રભુ સહસ્રામ્ર વનમાં પધાર્યા. ત્યાં આવી શિબિકા ઉપરથી ઉતરી આભૂષણાદિકનો ત્યાગ કર્યો અને ઇંદ્રે આરોપણ કરેલું દેવદૂષ્ય વસ્ત્ર સ્કંધ ઉપર ધારણ કર્યું. ફાલ્ગુન માસની કૃષ્ણ ત્રયોદશીને દિવસે પૂર્વાન્હકાળે શ્રવણ નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયે સતે છઠ્ઠ તપ કરીને

પ્રભુએ પંચમુષ્ટિ લોચ કર્યો. પ્રભુના કેશ પોતાના ઉત્તરીય વસ્ત્રના છેડામાં લઈ શક્ર ઇંદ્રે, પવનની જેમ ક્ષણવારમાં ક્ષીર સમુદ્રમાં ક્ષેપન કર્યા. પછી ઈંદ્રે મુષ્ટિની સંજ્ઞા કરી સર્વ કોલાહલ શાંત કર્યો એટલે પ્રભુએ વિશ્વને અભય આપનારૂં ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. પ્રભુની સાથે એક હજાર રાજાઓએ રાજ્યને તૃણની જેમ છોડી દઇને વ્રત ગ્રહણ કર્યું. પછી સુર અસુરોના અધિપતિઓ, નંદીશ્વર દ્વીપમાં શાશ્વત અર્હંત પ્રતિમાઓનો અઠ્ઠાઈ ઉત્સવ કરી પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. બીજે દિવસે સિદ્ધાર્થ નગરમાં નંદરાજાને ઘેર પ્રભુએ પરમ અન્નથી પારણું કર્યું. દેવતાઓએ ત્યાં વસુધારાદિક પાંચ દિવ્ય પ્રગટ કર્યા અને નંદરાજાએ પ્રભુના ચરણ સ્થાનમાં રત્નની એક પીઠ કરાવી પછી તે સ્થાનથી પવનની જેમ પ્રતિબંધ રહિત એવા પ્રભુ ગ્રામ, ખાણ અને નગર વિગેરેમાં વિહાર કરવાને પ્રવર્ત્યા.

આ તરફ પૂર્વ મહા વિદેહ ક્ષેત્રમાં શિરોમણિ પુંડરિકીણી નામની નગરીમાં 'સુબલ" નામે રાજા ચિરકાલથી રાજ્ય કરતો હતો. તેણે ઉચિત સમય આવતાં 'મુનિવૃષભ' નામના સૂરિની પાસે દીક્ષા લીધી અને ઉત્કૃષ્ટ તપ તપી મૃત્યુ પામ્યા પછી અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા.

હવે રાજગૃહી નગરીમાં બિશ્વનંદી રાજા છે તેની પ્રિયંગુ નામે પત્નીની કુક્ષીથી એક વિશાખનંદી નામે પુત્ર થયો. વિશ્વનંદી રાજાને વિશાખભૂતિ નામે એક લઘુ બંધુ યુવરાજ છે. તે બુદ્ધિમાન્, વીર્યવાન્, વિનીત અને ન્યાયી હતો. તે વિશાખભૂતિની ધારિણી નામની સ્ત્રીની કુક્ષીથી પૂર્વના નજિક ભવમાં ઉપાર્જેલા સુકૃતોવડે મરીચિનો જીવ[1] પુત્ર રૂપે અવતર્યો. માતાપિતાએ તેનું વિશ્વભૂતિ એવું નામ પાડયું, ધાત્રીઓએ લાલન પાલન કરેલો એ પુત્ર અનુક્રમે મોટો થયો. સમગ્ર કલાકલાપનો અભ્યાસ કરી તેણે સર્વ ગુણો પ્રાપ્ત કર્યા. અનુક્રમે શરીરના મૂર્ત્તિમાન આભૂષણરૂપ યૌવનવયને તે પ્રાપ્ત થયો. પછી અનેક સ્ત્રીઓનું પાણીગ્રહણ કરીને જાણે પૃથ્વી ઉપર નંદનવન આવ્યું હોય તેવા ઘણાં સુંદર 'પુષ્પકરંડક' નામના ઊદ્યાનમાં અંતઃપુરની સાથે તે ક્રીડા કરવા લાગ્યો.

એકવાર રાજપુત્ર વિશાખનંદીને તે ઊદ્યાનમાં ક્રીડા કરવાની ઇચ્છા થઈ. પણ તે ઉદ્યાન કદિપણ વિશ્વભૂતિ વગરનું ખાલી દેખાયું નહી. એકદા વિશાખનંદીની માતાની દાસીઓ પુષ્પ લેવાને માટે તે ઊદ્યાનમાં ગઈ તેમણે ત્યાં અંતઃપુર સાથે વિશ્વભૂતિને ક્રીડા કરતો જોયો. તે જોઇને દાસીઓના મનમાં ઈર્ષ્યા ઉ

૧ ભરતચક્રીનો પુત્ર મરિચિ, જેનું વૃત્તાંત પર્વ ૧ લાના સર્ગમાં આવેલું છે

ત્પન્ન થઈ. તેથી તેમણે આવીને પ્રિયંગુદેવીને કહ્યું કે, "યુવરાજ વિશાખભૂતિનો પુત્ર વિશ્વભૂતિજ હાલ રાજા હોય એમ જણાય છે, બીજો કોઈ રાજા જણાતો નથી; કારણ કે પોતાના અંતઃપૂર સાથે તે પુષ્પકરંડક ઉદ્યાનમાં હંમેશાં ક્રીડા કરે છે અને આપણા રાજકુમાર તો નિવારિત થઇને બાહેર રહે છે" આ વચન સાંભળી પ્રિયંગુ રાણી કોપ કરીને કોપગૃહમાં જઈને બેઠા. રાજાએ આવીને પુછ્યું કે, 'આમ કેમ કર્યું છે?' ત્યારે તે બોલી કે "યુવરાજના કુમાર વિશ્વભૂતિ એકલા પુષ્પકરંડક ઉદ્યાનમાં ક્રીડા કરે અને તમે છતાં મારો કુમાર રાંકની પેઠે બાહેર ઉભો રહે, એ કેવી વાત?" રાજાએ કહ્યું—માનિનિ! આપણા કુલમાં એવી વ્યવસ્થા છે કે, જ્યાં એક ક્રીડા કરતા હોય ત્યાં બીજાએ પ્રવેશ કરવો નહી.' રાજાએ આ પ્રમાણે કહ્યું, તોપણ દેવી પ્રિયંગુએ તે માન્યું નહી, ત્યારે અન્ય ઉપાયને જાણનારા રાજાએ યુદ્ધ પ્રયાણની ભેરી વગડાવ્યો. તે સાથે ઉદ્‌ઘોષણા કરાવી કે, "પુરૂષસિંહ નામનો એક સામંત અમારી આજ્ઞા માનતો નથી, તેથી તેને જીતવા માટે અમે પ્રયાણ કરીએ છીએ"—આ ખબર સાંભળી કુમાર વિશ્વભૂતિ સંભ્રમથી રાજા પાસે આવી કહેવા લાગ્યો કે, 'શું હું છતાં પિતાજી જાતે યુદ્ધ કરવા પ્રયાણ કરે છે?' આ પ્રમાણે કહી આગ્રહથી રાજાને નિવારી, વિશ્વભૂતિ પોતે મોટું સૈન્ય લઈ તે સામંતની રાજ્ય ભુમિ તરફ ચાલ્યો. કુમારને આવતા સાંભળીને તે સામંત સંભ્રમથી સામો આવ્યો અને એક સેવકની જેમ ભક્તિ બતાવી પોતાના મંદીરમાં તેમને લઈ ગયો. પછી અંજલિ જોડી, 'હે સ્વામી! શી આજ્ઞા છે?' એમ કહી હસ્તી, અશ્વ વિગેરેની ભેટ ધરી અને વિશ્વભૂતિના મનનું તેણે રંજન કર્યું. કાંઈપણ વિરોધ જોવામાં આવ્યો નહી, એટલે વિશ્વભૂતિ જે માર્ગે આવ્યો હતો તે માર્ગેજ પાછો વલ્યો. કારણકે નિરપરાધી ઉપર કોપ કોણ કરે?"

વિશ્વભૂતિના ગયા પછી વિશાખનંદીને રાજાએ પુષ્પકરંડક ઉદ્યાનમાં દાખલ કર્યો. પરદેશમાંથી પાછો આવીને વિશ્વભુતિ પૂર્વ પ્રમાણે ફરીને તે ઉદ્યાનમાં ક્રીડા કરવા આવ્યો. ઉદ્યાનમાં પ્રવેશ કરતાં છડીદારે 'કુમાર વિશાખનંદી ઉદ્યાનમાં છે' એમ કહી તેને અટકાવ્યો. મર્યાદા અને બલનો સમુદ્ર વિશ્વભૂતિ તરત ત્યાં ઉભો રહ્યો. તેણે વિચાર કર્યો કે, અહો! કપટવડે કરીનેજ આ વનમાંથી વનના હાથીની જેમ મને બાહેર કાઢયો જણાય છે માટે હવે હું શું કરૂં;' એમ વિચારી કોપ કરીને મત્ત હસ્તી જેમ દાંતવડે તાડન કરે તેમ મુષ્ટિવડે તેણે એક પુષ્કળ ફળવાળા કોઠાના વૃક્ષ ઉપર તાડન કર્યું. તેના આઘાતથી પડેલા ફલોથી સર્વ નીચેની પૃથ્વી આચ્છાદિ-

ત થઇ ગઇ, એ પૃથ્વીને જાણતા વિશ્વભૂતિએ બે છડીદારને કહ્યું કે 'જો મારા વડિલ પિતાની ભક્તિનો અંતરાય નહોત તો તમારા સર્વના મસ્તકો હું આ કોઠાની જેમ ભૂમિપર પાડી નાખત, પણ જે ભોગોને માટે આવી રીતે છેતરવાના ઉપાયો કરવા પડે છે એવા સર્પની ફણા જેવા ભયંકર ભોગોથીજ મારે તો હવે સર્યું.' આ પ્રમાણે કહી વિશ્વભૂતિએ તૃણની જેમ સર્વ સમૃદ્ધિ છોડી દીધી, અને સંભૂતિ મુનિના ચરણ પાસે જઈ વ્રત ગ્રહણ કર્યું. આ ખબર જ્યારે વિશ્વનંદીના સાંભળવા આવ્યા, ત્યારે તે અંતઃપુર તથા પરીવારને લઇ યુવરાજ સહિત પોતે ત્યાં આવ્યો. અને સૂરિના ચરણને નમસ્કાર કરી વિશ્વભૂતિની પાસે આવી આનંદ રહિત પણે ગદ્ગદ્ સ્વરે આ પ્રમાણે કહ્યું-હે વત્સ! હંમેશાં તું અમારી આજ્ઞા લઇ નેજ સર્વ કાર્ય કરતો હતો પણ આજે આ કાર્ય તેં સાહસથી કેમ કર્યું? શું અમારા ભાગ્યનો ક્ષય થવા લાગ્યો જાણીને તેં એમ કર્યું ! હે વત્સ ! આ રાજ્યને ધારણ કરવામાં અમારી હંમેશાં તારા ઉપરજ આશા હતી, તે આશાનો તું આ વખતે અકસ્માત્ કેમ ભંગ કરે છે? તું અમારો આપત્તિમાં ત્રાતા છું માટે હજુ પણ વ્રત મુકી દે, ઈચ્છા પ્રમાણે ભોગ ભોગવ અને પૂર્વની જેમ પુષ્પકરંડક ઊધાનમાં યથેચ્છ ક્રીડા કર." વિશ્વનંદીના આવાં વચન સાંભળી વિશ્વભૂતિ બોલ્યો- "હવે મારે ભોગ સંપત્તિથી સર્યું. કેમકે આ વિષય સંબંધી સુખ વસ્તુતાએ દુઃખરૂપજ છે. આ સંસારરૂપ કારાગૃહમાં સ્વજન સ્નેહરૂપ તંતુઓ, મજબુત પાશ જેવા થઈ પડે છે, અને પોતાની લાળવડે જેમ કરોળીઓ બંધાય છે તેમ પ્રાણીઓ તેમાં મોહ પામી બંધાઈ જાય છે. તેથી હવે મને તે બાબત કાંઈપણ કહેશો નહી, હું ઉત્કૃષ્ટ તપનુંજ આચરણ કરીશ. કારણ કે તે પરલોકમાં સહાયભુત થવા માટે સાથે આવનાર છે." આ પ્રમાણેનો ઉત્તર સાંભળીને રાજા પશ્ચાત્તાપ કરતો ઘેર ગયો. અને વિશ્વભૂતિ મુનિએ ગુરૂની સાથે ત્યાંથી બીજે વિહાર કર્યો.

છઠ્ઠ અઠ્ઠમ વિગેરે તપ કરવામાં તત્પર અને ગુરૂની સેવા કરવામાં ઉદ્યમવંત એવા વિશ્વભૂતિ મુનિએ અનુક્રમે સૂત્રાર્થનું અધ્યયન કરતા ઘણો કાલ નિર્ગમન કર્યો. પછી ગુરૂની આજ્ઞાથી એકલ વિહારી પ્રતિમાને ધારણ કરી ગ્રામ આકર અને નગર વિગેરેમાં એકલા વિહાર કરવા લાગ્યા. વિવિધ અભિગ્રહોને ધારણ કરતા અને વિહાર કરતા એ મહા મુનિ એકદા મથુરા નગરીમાં આવી ચડયા. તે વખતે એ નગરીના રાજાની કન્યા કે જે પોતાની ફુઇની પુત્રી થાય. તેને પરણવાને વિશાખનંદી મોટા પરિવાર સાથે ત્યાં આવ્યો હતો. મહામુનિ વિશ્વભૂતિ માસક્ષમણના પારણા-

ને માટે ફરતા ફરતા કુમાર વિશાખનંદીની છાવણીની પાસે આવી ચડયા. 'આ વિશ્વભૂતિ કુમાર' એમ બોલતા કેટલાએક પુરૂષોએ તે મુનિ, વિશાખનંદીને બતાવ્યા તેને જોવાથી વિશાખનંદીને તે વખતે રોષ ઉત્પન્ન થયો. તેવામાં અચાનક એક ગાયનું ગોથું વાગવાથી વિશ્વભૂતિ મુનિ પડી ગયા. તેને પડતા જોઈ વિશાખનંદીએ હસતા હસતા કહ્યું કે 'કોઠાના વૃક્ષપરથી કોઠાંને પાડવાનું તારૂં બલ આ વખતે કયાં સંતાઈ ગયું ?' એ વચન બોલતા એવા વિશાખનંદીને જોઇ વિશ્વભૂતિ મુનિ તે વચનો અમર્ષવડે સહન કરી શકયા નહી, તેથી તરતજ તે ગાયને બે શીંગડાવતી પકડીને ખડના પૂલાની પેઠે આકાશમાં ભમાડી. પછી નિવૃત્તિ પામી વિશ્વભુતિ મુનિ હૃદયમાં આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા કે "અહો ! હું નિઃસંગ છું તે છતાં પણ રોષવાળો આ વિશાખનંદી અદ્યાપિ મારે વિષે માઠું મન ધરાવે છે તેથી આ ઉગ્ર પ્રભાવવાળા તપવડે હું આવતા ભવમાં ઘણા પરાક્રમવાળો થાઉં." આ પ્રમાણે તેણે નિયાણું કર્યું. તે નિયાણાની આલોચના કર્યા વગર કોટી વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, મૃત્યુ પામીને તે મુનિ મહાશુક્ર વિમાનમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા દેવતા થયા.

દક્ષિણ ભરતાર્દ્ધની ભૂમિનો જાણે મુગટ હોય તેવું ઊંચાદરવા જાઓ વાળું પોતનપુર નામે નગર છે. તે નગરમાં કીરણોથી જેમ સૂર્ય શોભે, તેમ ગુણોથી શોભનો રિપૂપ્રતિશત્રુ નામે રાજા છે. છખંડોથી ભરતક્ષેત્રની જેમ તે રાજા છ ગુણોથી શોભતો હતો અને ચાર દાંતોથી ઐરાવતની જેમ ચાર પ્રકારની સામ, દાન, ભેદ અને દંડરૂપ રાજનિતિથી તે પ્રકાશતો હતો. તે શૌર્યમાંસિંહ જેવો, પરાક્રમમાં હસ્તી જેવો, રૂપમાં કામદેવ જેવો, અને બુધ્ધિમાં વૃહસ્પતિ જેવો હતો. પૃથ્વીને સાધવામાં પ્રગટ પ્રશક્રમવાળા તે રાજાના બુદ્ધિ અને પરાક્રમ બે ભુજાની જેમ પરસ્પર એક બીજાને શોભા આપતા હતા. એ રાજાને શરીર ધારિણી જાણે પૃથ્વી હોય તેવી કલ્યાણના સ્થાનરૂપ ભદ્રા નામે એક પટરાણી હતી. એ રાણી પતિ ભક્તિરૂપ કવચને ધારણ કરી, પહેરેગીરની જેમ જાગ્રત રહી, રત્નના નિધાનની જેમ હંમેશાં પોતાના શીલની રક્ષા કરતી હતી. નેત્રરૂપ દીપકની જાણે અમૃતમય વાટ હોય, શરીર ધારી જાણે રાજ્ય લક્ષ્મી હોય અને મૂર્ત્તિવતી જાણે કુલ વ્યવસ્થા હોય તેવી તે નિરંતર પ્રકાશતી હતી. એકદા પ્રથમ કહેલો સબલનો જીવ અનુત્તર વિમાનમાંથી ચ્યવીને તે મહાદેવીની કુક્ષિમાં અવતર્યો. તે વખતે સુખે સુતેલા મહાદેવીએ રાત્રિના છેલા પોહોરે બલભદ્રના જન્મને સુચવનારા ચાર મહાસ્વપ્નો જોયા. તે વખતે ઉત્પ-

ન્ન થયેલા પરમાનંદથી પરાભવ પામીને દૂર ગઇ હોય તેમ તેની નિદ્રા જતી રહી, એટલે રાણીએ તે સ્વપ્નાની વાત રાજાને આ પ્રમાણે જણાવી—"હે સ્વામિન્! આજે રાત્રે પ્રથમ સ્ફાટિકમણિના જેવો ઉજ્વળ ચાર દાંતવાળો હસ્તી વાદલાની અંદર ચંદ્ર પ્રવેશ કરે તેમ મેં મારા મુખમાં પ્રવેશ કરતો જોયો. પછી શરદ્ ઋતુના વાદળાથી જાણે બનાવેલો હોય તેવો નિર્મલ કાંતિવાળો, ઊંચા કાંઢવાળો અને સરલ પુંછડાવાળો એક ગર્જના કરતો વૃષભ જોયો. પછી દૂર પ્રસરતા કીરણોના અંકુરાઓથી જાણે દિશાઓને કર્ણાભુષણ રચતો હોય તેવો ચંદ્રમા જોયો. અને છેવટે જેમાં ભમરાઓ મધુર ગુંજારવ કરી રહ્યા છે એવા વિકાશિત કમળોથી જાણે શત મુખોવડે ગાયન કરતુ હોય તેવું એક પૂર્ણ સરોવર જોયું. હે નાથ! આ સ્વપ્નાઓનું મને શું ફલ થશે? તે તમે કહો, કારણ કે સામાન્ય જનને ઉત્તમ સ્વપ્નનું ફલ પુછવું પણ યોગ્ય નથી." રાજાએ કહ્યું. "હે દેવિ! લક્ષ્મીથી દેવના જેવો અને લોકોત્તર બલવાલો તમારે બલભદ્ર પુત્ર થશે."

પછી સુખે સુખે ગર્ભનો નિર્વાહ કરતાં અનુક્રમે પૂર્વ દિશા જેમ સૂર્યને જન્મ આપે તેમ ભદ્રાદેવીએ પૂર્ણ સમયે શ્વેત વર્ણવાળા, મોટી ભુજાવાળા, અને એંશી ધનુષ શરીરવાળા પુત્રને જન્મ આપ્યો. ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થતાં જેમ ચક્રવર્તી મહોત્સવ કરે તેમ પુત્ર રત્ન ઉત્પન્ન થતાં મહારાજાએ મોટા આડંબરથી મહોત્સવ કર્યો. પછી શુભ દિવસે શુભ રાશીનો ચંદ્ર થતાં રાજાએ મોટા ઊત્સવથી પુત્રનું 'અચળ એવું નામ પાડયું. નીકવડે વૃક્ષની જેમ દિવસે દિવસે શરીરની કાંતિને અધિક અધિક વિસ્તારતો એ બાલક ધાત્રીઓથી વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. એ અચલ કુમાર જન્મ્યા પછી કેટલોએક કાલ ગયો ત્યારે કેતકી જેમ પુષ્પને ધારણ કરે તેમ ભદ્રાદેવીએ ફરીવાર ગર્ભ ધારણ કર્યો. પૂર્ણ કાલ થતા ગંગા જેમ કમલિનીને જન્મ આપે તેમ દેવીએ સર્વ લક્ષણોએ સંપૂર્ણ એવી એક પુત્રીને જન્મ આપ્યો. રાજાએ મૃગના બચ્ચા જેવા નેત્રવાળી એ ચંદ્રવદના પુત્રીનું મૃગાવતી એવું નામ પાડયું. તાપસોના ઉત્સંગમાં મૃગલીની જેમ લોકોના ઉત્સંગમાં સંચાર કરતી એ મૃગલોચના બાલા નિર્વિઘ્ને વધવા લાગી. એ બાલિકાને કટી ઉપર બેસારી ઘરના આંગણામાં વિચરતી એવી ધાત્રીઓ રત્નની પુતળીથી જેમ ઘરના થાંભલાઓ શોભે તેમ શોભતી હતી. અનુક્રમે બાલ અવસ્થાનું ઊલ્લંઘન કરી એ મૃગાવતી કામદેવને જીવન આપનાર અને શરીરની લક્ષ્મીને વિશેષ કરનાર એવા યૌવનવયને પ્રાપ્ત થઈ.

તેનું મુખ ભ્રગુટીના મિષથી જાણે ચંદ્રનું દંતપત્ર હોય તેવું શોભવા લાગ્યું; ભમરા સહિત કુમુદ પુષ્પ હોય તેવા તેના કૃષ્ણ ધવલ નેત્ર શોભવા લાગ્યા. તેનો કંઠ જાણે મુખરૂપ કમલનું નાલ હોય તેવો સુંદર દેખાવા લાગ્યો. સરલ આંગળીવાળા તેના બંને હાથ કામદેવના જાણે બે ભાથા હોય તેવા જણાવા લાગ્યા. શરીરની લાવણ્ય રૂપ સરિતાના જાણે ચક્રવાક પક્ષી હોય તેવા સ્તન થયા. જાણે સ્તનના ભારનો શ્રમ લાગવાથી હોય તેમ તેનું ઊદર કૃશતાને પામ્યું. કામદેવને ક્રીડા કરવાની જાણે વાપિકા હોય તેવી તેની ગંભીર નાભિ જણાવા લાગી. રત્નાચળની જાણે તટી હોય તેવી મોટી નિતંબની ભિંત દેખાવા લાગી. કદલીના સ્તંભના જેવા ક્રમે કરી વર્તુલાકાર ઉરૂ શોભવા લાગ્યા. અને જાણે ઊંચી નાલવાળા બે કમળ હોય તેવા સરલ જંઘાવાળા ચરણ જણાવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે નવીન યૌવનની લક્ષ્મીથી જેના દરેક અંગ વિભક્ત થયેલા છે એવી એ મૃગાવતી જાણે વિદ્યાધરીઓની અધિષ્ઠાત્રી દેવી હોય તેવી શોભવા લાગી. જેમ જેમ મૃગાવતીની યૌવનાવસ્થા વધતી ગઈ, તેમ તેમ ભદ્રાદેવીને તેના વરને માટે ચિંતા પણ વધવા લાગી. એકદા ભદ્રાદેવીએ 'મારી માફક રાજાને પણ આના પતિને માટે ચિંતા થાઓ' એમ ધારીને મૃગાવતીને રાજાની પાસે મોકલી. તેને જોઈને કામદેવના બાણથી વિધુર બનેલો રાજા 'આ પુત્રી છે' એમ જાણે ન જાણતો હોય તેમ હૃદયમાં ચિંતવવા લાગ્યો કે—"અહો! ત્રણ જગતની સ્ત્રીઓને વિજય કરવામાં પ્રવીણ એવું આ સ્ત્રીનું સૌંદર્ય ખરેખર કામદેવનું વિજયિ અસ્ત્ર છે. ભુમિ અને સ્વર્ગનું સામ્રાજ્ય મળવું સુલભ છે પણ આ હૃદયવલ્લભા બાલા (સ્ત્રી) મળવી ઘણી દુર્લભ છે. સુર, અસુર અને નરપતિઓના પુણ્યથી પણ અધિક અને સૈકડો જન્માંતરમાં ઊપાર્જેલા, મારા પુણ્યોથીજ મને આ બાલા પ્રાપ્ત થઈ છે." આ પ્રમાણે વિચારીને રિપૂપ્રતિશત્રુ રાજાએ મધુર આલાપે બોલાવી એ પ્રાણવલ્લભા બાળાને તરત ઉત્સંગમાં બેસારી. સ્પર્શ આલિંગન અને ચુંબનથી અનુરાગ બતાવીને પછી તે સુંદરીને વૃદ્ધ કંચુકીઓની સાથે રાજાએ અંતઃપૂરમાં મોકલાવી દીધી. પછી લોકાપવાદથી બચવાને માટે એકવાર રાજાએ અધિકારી વર્ગ સાથે પૂર જનોને બોલાવીને આ પ્રમાણે પૂછયું, "મારી ભૂમિમાં, ગામમાં ઘરમાં કે કોઈ બીજા સ્થાનમાં રત્ન ઊત્પન્ન થાય, તે કોનું ગણાય તે તમે કહો." લોકોએ કહ્યું કે—"તમારી ભુમિમાં જે રત્ન ઉત્પન્ન થાય, તેના સ્વામી થવાને તમે યોગ્ય છો, બીજા કોઈપણ યોગ્ય નથી." એવી રીતે ત્રણવાર નિ-

ર્ણય કરાવીને પછી પોતાની મૃગાવતી કન્યા બતાવીને ફરીવાર કહ્યું કે "આ મારૂં કન્યા રત્ન છે, તેને હું તમારી આજ્ઞાથી પરણીશ." આવા રાજાના વચનથી નગર જનો લજ્જા પામી પોતપોતાને ઘેર ગયા પછી રાજા ગાંધર્વ વિવાહથી. તે પોતાની પુત્રીને પરણ્યો. રાજા પોતાનીજ પૂત્રીનો પતિ થયો, તેથી પૃથ્વી ઉપર તેનું 'પ્રજાપતિ' એવું નામ પ્રખ્યાત થયું. સર્વ લોકમાં ઉપહાસ્ય કરવા યોગ્ય અને ઘણી લજ્જા પમાડનારૂં, આવું પોતાના પતિનું નવીન કુલકલંક સાંભળી ભદ્રાદેવી ઘણી લજ્જા પામી.

પછી પોતાના અચલ કુમારને સાથે લઈ તે દક્ષિણ દેશમાં ચાલી ગઈ. કારણ કે, "જ્યાં દુર્જનોના કડેણાના વચનો ન સાંભળવા પડે તે દેશજ ઉત્તમ સમજવો." જાણે નવો વિશ્વકર્મા હોય એવા એ અચલ કુમારે એ દેશમાં પોતાની માતાને માટે 'માહેશ્વરી' નામે એક નગરી વસાવી. પછી કુબેરે જેમ અયોધ્યાને ધનથી પૂરી હતી તેમ અચલ બલદેવે એ નગરીને બીજે ઠેકાણેથી લાવી લાવીને ધનવડે પૂરી દીધી. પછી તેણે કુલીન પ્રધાનો અને આત્મરક્ષક સેવકોની સંભાળ નીચે જાણે મૂર્તિમાન પૂરદેવી હોય તેવા પોતાની માતાને તે નગરીમાં રાખ્યા. સ્ત્રીઓનું શિરોરત્ન ભદ્રાદેવી પણ શીલ રૂપી અલંકારને ધારણ કરી દેવ પૂજાદિક-ષટ્ કર્મમાં તત્પર પણે તે નગરીમાં રહેવા લાગ્યા. પછી ભક્તિમાન્ એવો અચલ કુમાર પોતનપૂર નગરમાં પોતાના પિતા પાસે આવ્યો, "જેવો તેવો પિતા-પણ સત્પુરૂષોને પૂજ્ય છે." અચલ કુમાર પૂર્વ પ્રમાણેજ પિતાની સેવા કરતો ત્યાં રહ્યો. "વિદ્વાનો પૂજ્ય પુરૂષના ચરિત્રની ચર્ચા કરતા નથી."

હવે ચંદ્રને રોહિણીની જેમ રાજાએ તે મૃગલોચના મૃગાવતીને પટરાણીની પદવીએ સ્થાપન કરી. કેટલોક કાલ ગયા પછી વિશ્વભૂતિ મુનિનો જીવ મહાશુક્ર દેવલોકથી ચવીને તે મૃગાવતીની કુક્ષિમાં અવતર્યો. રાત્રિને પાછલે પોહોરે વાસુદેવના જન્મને સૂચવનારા સાત સ્વપ્ન મૃગાવતી દેવીએ સુખે સુતા સુતા જોયા. પેહેલે સ્વપ્ને કુંકુમની જેવી અરૂણ કેસરાવાળો, ચંદ્રની રેખા જેવા તીક્ષ્ણ નખવાળો અને ચામરની જેવા પુચ્છને ધારણ કરનારો યુવાન કેસરીસિંહ જોયો. બીજે સ્વપ્ને જેમના હાથ (સુંઢ) માં ક્ષીરોદકે ભરેલા કુંભ છે એવા બે હસ્તીઓથી જેનો અભિષેક થાય છે એવા પદ્માસનપર બેઠેલા લક્ષ્મીદેવી જોયા. ત્રીજે સ્વપ્ને મહા અંધકારને વિદારતો, રાત્રિને દિવસ કરતો અને ઉગ્ર તેજને પ્રસરાવતો સૂર્ય જોયો. ચોથે સ્વપ્ને સ્વચ્છ અને સ્વાદિષ્ટ જલથી ભરેલો, મુખપર પુંડરીક કમલોથી અર્ચિત થયેલો, અને સુવર્ણની ઘંટા તથા પુષ્પની માળાવાલો

કુંભ જોયો. પાંચમે સ્વપ્ને અનેક જાતિના જલચર પ્રાણીઓથી ભરેલો, રત્નોના સમૂહથી પ્રકાશતો અને ગગનમાં કલ્લોલને ઉછાળતો સમુદ્ર જોયો. છઠે સ્વપ્ને પાંચવર્ણના મણિઓની કાંતિના પ્રસરથી આકાશના આંગણામાં ઇંદ્ર ધનુષ્યની શોભાને વિસ્તારતો રત્નનો રાશિ જોવામાં આવ્યો. સાતમે સ્વપ્ને જ્વાલાથી આકાશને પલ્લવિત કરતો, અને દૃષ્ટિને આલોકવડે સુખ આપતો નિર્ધૂમ અગ્નિ જોવામાં આવ્યો.

આ પ્રમાણે સાત સ્વપ્ન જોઈ મૃગાવતી જાગી અને તેણે રાજાને તે વાર્ત્તા જણાવી. રાજાએ કહ્યુ—દેવિ! આ સ્વપ્નથી તમારે અર્દ્ધચક્રી (વાસુદેવ) પુત્ર થશે. પ્રાતઃકાળે રાજાએ નિમિત્તિઆને બોલાવીને પણ પુછ્યું, ત્યારે તેઓએ પણ સ્વપ્નનું ફલ તેજ પ્રમાણે કહ્યું. "બુદ્ધિવાન્ પુરૂષોના બોલવામાં ફેર પડતોજ નથી." ગર્ભ સમય પૂર્ણ થયો ત્યારે દેવીએ સર્વ લક્ષણોથી લક્ષિત એંશી ધનુષ્ ઊંચા શરીરવાળો અને કૃષ્ણ વર્ણવાળો એક પુત્ર પ્રસવ્યો તે વખતે દિશાઓ પ્રસન્ન થઈ, પૃથ્વી ઊલ્લાસ પામી અને રાજાના મનની પેઠે સર્વ જનો હર્ષ પામ્યા. ગોપાલ જેમ વાડામાંથી ગાયોને છોડે તેમ હર્ષ પામેલા રિપુપ્રતિશત્રુ રાજાએ પૂર્વે કેદ કરેલા પુરૂષોને કારાગારમાંથી છોડી મુક્યા. આવનારી વાસુદેવપણાની લક્ષ્મીને જાણે તે અગાઉથીસ્થાન કરી આપતો હોય તેમ કામધેનુની જેમ યાચકોને ઇચ્છાનુસાર દાન આપવા લાગ્યો. લોકોમાં પણ પુત્ર વિવાહની જેમ તે રાજપુત્રના જન્મનો મોટો ઉત્સવ પ્રવર્ત્તી રહ્યો. હાથમાં મંગળિક વસ્તુઓ લઈને સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ રાજમંદિરમાં આવવા લાગી. ત્યાં ન સમાવાથી, તેમના પરસ્પર સંઘર્ષવડે ગામમાં પણ મોટી ભીડ થઈ પડી. રાજગૃહની જેમ શેહેરમાં પણ ઠેકાણે ઠેકાણે તોરણ બાંધવામાં આવ્યા અને સ્થાને સ્થાને સંગીત પ્રવર્ત્તી રહ્યા. પુત્રના પૃષ્ઠ ઉપર ત્રણ વંશ જોઈને રાજાએ મોટા ઊત્સવથી તેનું 'ત્રિપૃષ્ટ' એવું નામ પાડયું. ધાત્રીઓએ લાલન પાલન કરેલો અને અચલ બલદેવની સાથે ક્રીડા કરતો ત્રિપૃષ્ટ કુમાર ધીમે ધીમે વધવા લાગ્યો. માવતની પછવાડે બાળ હસ્તીની જેમ આગળ ચાલતા બલભદ્રની પછવાડે પગના ઘુઘરા વગાડતો એ ત્રિપૃષ્ટ કુમાર ક્રીડા કરવા લાગ્યો.

યોગ્ય વય થતાં દર્પણ જેમ પ્રતિબિંબને ગ્રહણ કરે તેમ એ મહા પ્રાજ્ઞ કુમારે ઉપાધ્યાયને સાક્ષીભૂત કરીને લીલા માત્રમાં સર્વ કળા ગ્રહણ કરી લીધી. અનુક્રમે કવચ ધરનાર, અને દૃઢ વક્ષસ્થલવાળો એ મહાભુજ કુમાર, જો કે અ-

નુજ હતો તોપણ જાણે બલભદ્રનો વયસ્ય (મિત્ર) હોય, તેમ દેખાવા લાગ્યો. અંતર રહિત નિત્ય ક્રીડા કરતા એ બંને ભાઈ જાણે મૂર્ત્તિવંત શુક્લ અને કૃષ્ણપક્ષ હોય તેમ શોભવા લાગ્યા. નીલ અને પીળાં વસ્ત્રને ધારણ કરનારા અને તાડ તથા ગરૂડના ચિન્હવાળા તે બંને ભાઇ જાણે સુવર્ણગિરિ તથા અંજનગિરિ હોય તેવા શોભતા હતા. તે બલદેવ અને વાસુદેવ ક્રીડાથી ચાલતા તોપણ તેઓના ચરણ ન્યાસથી વજ્રપાતની જેમ પૃથ્વી કંપાયમાન થતી હતી. પુરૂષોમાં ગજેંદ્ર સમાન તે બંને ભાઈ જ્યારે હાથી ઉપર ચડતા ત્યારે તે પ્રૌઢ હાથીઓ પણ કુંભસ્થળ ઉપર તેમના હસ્તતળનું આસ્ફાલન સહન કરી શકતા નહીં. ક્રીડા કરતા તેઓ, પોતાની પ્રચંડ ભુજાએ જ્યારે પર્વતના શિખરપર આઘાત કરતા ત્યારે તે મોટા પર્વતના શિખરો પણ એક રાફડા જેવા થઈ પડતા. એ બંને કુમાર મોટા દૈત્યાદિકથી પણ ભય પામતા નહી તો બીજાની શી વાત કરવી! નિર્ભિક એવા તેઓ જે કોઈ તેને શરણે આવતું તેને શરણ આપતા. પરસ્પર અત્યંત સ્નેહ હોવાથી અચલ કુમાર વિના ત્રિપૃષ્ટ કુમાર અને ત્રિપૃષ્ટ કુમાર વિના અચલ કુમાર એકલા રહેતા નહીં, જાણે બે શરીર અને એક આત્મા હોય તેમ તેઓ સાથેજ ફરતા હતા.

આ તરફ રત્નપુર નગરમાં મયૂરગ્રીવ નામે રાજાની નીલાંજના નામે રાણીની કુક્ષીથી 'અશ્વગ્રીવ' નામે પ્રતિવાસુદેવ ઉત્પન્ન થયો હતો. એ મહાભૂજ એંશી ધનુષનાં શરીરવાળો, નવીન મેઘના જેવી કાંતિવાળો અને ચોરાશી લાખ સાગરોપમની આયુષ્યવાળો હતો. મોટા હસ્તીઓના કુંભસ્થલોને ફાડી નાખતાં છતાં પણ જેમ સિંહની કંડૂ શાંત થાય નહી તેમ અનેક શત્રુઓને કૂટવાથી પણ તે અશ્વગ્રીવ પ્રતિવાસુદેવની ભુજાની કંડૂ[1] શાંત થતી નહોતી. એ મહાબાહુ અને પરાક્રમી વીર, રણ સંગ્રામમાં એવો કુતૂહલી હતો કે યુદ્ધ કરતા શત્રુઓથી જેવો પ્રસન્ન થતો તેવો શત્રુઓના નમ્ર થવાથી પ્રસન્ન થતો નહી. તેનો પ્રતાપ, વરૂણાસ્ત્રની જેમ શત્રુઓની સ્ત્રીઓના નેત્ર કમળમાંથી અશ્રુ જળનું આકર્ષણ કરીને વરસાવતો હતો. તેના હાથમાં દિશાઓના ચક્રને આક્રમણ કરનારૂં એક ચક્ર હતું કે, જે શત્રુઓને ઉત્પાત કરનાર બીજો સૂર્ય હોય તેવું જણાતું હતું. મોટા રાજાઓ, હૃદયમાં પેસીને પણ એ પ્રતિવાસુદેવ આપણને વિરોધી જાણી હણે નહી એવા ભયથી મનથી પણ તેની અભક્તિ ચિંતવી શકતા નહોતા. યોગી પુરૂષો જેમ પરમાત્માને ભૂલે નહીં તેમ સર્વ રાજાઓ, કોઈ દિવસ પણ તેને પોતાના હૃદયમાંથી ભૂ-

---

૧ યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છારૂપ ખરજ.

લી જતા નહોતા. તે અશ્વગ્રીવ પ્રતિવાસુદેવે પોતાના પરાક્રમથી જેમાં વૈતાઢ્ય પર્વત આઘાટ શીલામય સ્તંભરૂપ છે એવા આ ભરતક્ષેત્રના ત્રણ ખંડ સ્વાધીન કરી લીધા. તેમજ વિદ્યાધરોમાં પણ ઊત્તમ એવા એ પ્રતિવાસુદેવે જાણે વૈતાઢ્ય પર્વતની બે ભુજાઓ હોય તેવી વિદ્યાધરોની બે શ્રેણીઓ વિદ્યા અને પરાક્રમથી પરાજિત કરી લીધી. માગધ, પ્રભાસ અને વરદામ તીર્થોના અધિપતિઓએ પોતાના રાજા હોય તેમ ભેટો ધરીને તેનું અર્ચન કર્યું. સોળહજાર મુગટબદ્ધરાજાઓ તેના ઊગ્ર શાસનને મુગટની જેમ પોતાને મસ્તકે ધારણ કરવા લાગ્યા.

આવી રીતે એ મોટા ભુજવાળો પ્રતિવાસુદેવ એકછત્ર સામ્રાજ્યને ભોગવતો કાલનો નિર્વાહ કરી પૃથ્વીમાં ઇંદ્રની જેમ રહેવા લાગ્યો. એક દિવસે સ્વેચ્છાએ ક્રીડા કરતા અશ્વગ્રીવ રાજાને અકાળે આકાશમાં ઉત્પાતકારી મેઘ ઉત્પન્ન થાય તેમ હૃદયમાં ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ કે “ દક્ષિણાર્દ્ધ ભરતક્ષેત્રમાં જે કોઇ રાજાઓ છે, તે તો સર્વે સમુદ્રમાં પર્વતોની જેમ મારી ભુજાના બલમાં મગ્ન થઈ ગયેલા છે; તથાપિ પૃથ્વીમાં એક મલ્લ જેવો, મને મારનાર, મૃગોમાં કેશરીસિંહની જેવો કોઈ રાજાને પુત્ર ઊત્પન્ન થશે ખરો ? આ જાણવું જો કે અશક્ય છે તોપણ મારે જાણવું જોઇએ ” આવો નિશ્ચય કરી તેણે અશ્વબિંદુ નામના એક નિમિત્તિયાને દ્વારપાલદ્વારાએ બોલાવ્યો. રાજાએ પોતાનો વિચાર તેને પુછ્યો, એટલે તે બોલ્યો— “ હે રાજા ! પાપ શાંત થાઓ. આ અમંગળિક વચનજ વિનાશ પામો. આ સર્વ જગતનો વિજય કરનારા એવા તમારો અંત લાવવાને યમરાજ પણ સમર્થ નથી તો મનુષ્યોમાં એવો બીજો કયો પામર તમારો વધ કરનાર થઈ શકે ?” ફરીથી હયગ્રીવે કહ્યું, “ અરે નિમિત્તિજ્ઞ ! અર્થવાદ છોડી દઈને જે યથાર્થ હોય તે કહે, આપ્ત પુરૂષો ચાટુ વચન બોલતા નથી. ” આ પ્રમાણે પ્રતિવાસુદેવે જ્યારે ઘણા આગ્રહથી પુછ્યું ત્યારે તે મુખ્ય નિમિત્તિઆએ લગ્નાદિક વિચારીને સ્ફુટાક્ષરે કહ્યું “ હે રાજા ! તમારા ચંડવેગ નામના દૂતનો જે પરાભવ કરશે અને પશ્ચિમ દિશાના અંત ઉપર રહેલા સિંહને જે મારશે તે તમારો પણ વધ કરનાર થશે. ” નિમિત્તિઆની આવી વાર્તા સાંભળીને મેઘની ગર્જનાથી પ્રવાસીની જેમ અશ્વગ્રીવ રાજા ગ્લાનિ પામી ગયો પણ ઉપરથી કૃત્રિમ પૂજા કરી તે નિમિત્તિયાને શત્રુના દૂતની જેમ વિદાય કર્યો. તેવા અવસરે એક યુવાન કેશરીસિંહે પશ્ચિમ દેશને ઉજડ કરવાના ખબર આવ્યા એટલે રાજાએ તે સિંહના વધ કરનાર પુરૂષને જાણવાને માટે તે પ્રદેશમાં શાળિના છોડ વવરાવ્યા. અને તે શાળની ર-

ક્ષાને માટે સોળહજાર રાજાઓને પોતાને રહેવાની આજ્ઞા કરી. તે રાજાઓ અનુક્રમે શસ્ત્રાદિવડે સન્નદ્ધબદ્ધ થઇ ત્યાં જઈને ગોવાલ જેમ ગાયોથી ક્ષેત્રની રક્ષા કરે તેમ કેશરીસિંહથી તે શાળિક્ષેત્રની રક્ષા કરવા લાગ્યા.

એક વખત પ્રતિવાસુદેવ સભામાં આવી, પોતાના અમાત્ય, સેનાપતિ અને સામંત વિગેરે સભાસદો પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો. "મારા સામંત રાજાઓમાં અને સેનાનીઓ વિગેરેમાં હાલ અસાધારણ પરાક્રમવાળો કોઇ મહાભૂજ કુમાર છે કે નહીં?" તેઓએ કહ્યું. "હે દેવ! સૂર્યની આગલ કોણ વધારે તેજસ્વી હોય, પવનની પાસે કોણ પરાક્રમી હોય, ગરૂડ કરતાં કોનો વેગ વધારે ચાલે, મેરૂ પર્વત આગલ કોની ગૌરવતા હોય, અને સમુદ્ર કરતા કોણ વધારે ગંભીર કહેવાય, તેમ મહા પરાક્રમી એવા આપની પાસે કયો પુરૂષ વિશેષ પરાક્રમી ગણાય?" રાજાએ કહ્યું કે "તમારૂં આ વચન ચાટુવચન[1] છે, વાસ્તવિક નથી. હંમેશાં બલવાન્ પુરૂષોથી પણ બલવાન્ પુરૂષો રહેલા હોય છે અને તેથીજ આ પૃથ્વી બહુરત્ના કહેવાય છે." તેવામાં સુંદર લોચનવાળો એક મંત્રી બૃહસ્પતિની જેમ સ્ફુટ અને યથાર્થ વાણીથી બોલી ઊઠયો. "હે રાજેંદ્ર! આ પૃથ્વી ઉપર પ્રજાપતિ રાજાના દેવ જેવા બે કુમારો છે, તેઓ સર્વ મનુષ્ય વીરોને તૃણ જેવા ગણે છે." મંત્રીના આવા વચન સાંભળી તત્કાળ રાજાએ સભા વિસર્જન કરી અને ચંડવેગ નામના પોતાના એક દૂતને કોઈ મતલબ સમજાવી પ્રજાપતિ રાજાની પાસે મોકલ્યો. એ દૂત સારા સારા રથીઓ અને શ્રેષ્ઠ ઘોડેશ્વારોને સાથે લઇને પોતાના રાજાના તેજની જેમ પોતનપૂર નગરે આવી પોહોચ્યો. ત્યાં પ્રજાપતિ રાજા સર્વ અલંકારોથી વિભૂષિત થઈને જલ જંતુઓ સહિત વરૂણની જેમ અચલ તથા ત્રિપૃષ્ટ કુમાર, સામંત રાજાઓ, સેનાપતિઓ, મોટા અમાત્યો, અને પૂરોહિત પ્રમુખ માન્ય પુરૂષો તેમજ પ્રધાન પુરૂષોની સાથે, મહર્દ્ધિકદેવની જેમ સભા ભરીને બેઠો હતો અને નિઃશંકપણે સંગીત કરાવતો હતો. એ સંગીતમાં વિચિત્ર અંગચેષ્ટા અને અંગહાર પૂર્વક સુંદર નૃત્ય થતું હતું, ધ્વનિ કરતા મૃદંગના ઘોષથી આકાશ તથા ગુફાનો ભાગ ગાજી રહેતો હતો, ગાયનના સ્પષ્ટ ઊદ્ગારથી મધુર વીણાને જીવન મલતું હતું, ગ્રામ તથા રાગ રાગણીને પ્રગટ કરનારી વીણા, શ્રુતિઓને વ્યક્ત કરતી હતી અને તાળને અનુસરીને ગાયનનો આરંભ થતો હતો. તે વખતે દ્વારપાલો જેની ગતિને અટકાવી શકયા નહીં એવો ચંડવેગ દૂત વીજલીના ઝાત્કારની જેમ ત-

---

૧ ખુશામતનું વચન.

ત્કાલ સંગીત સભામાં દાખલ થયો પ્રતિવાસુદેવના દૂતને અકસ્માત્ આવેલો જોઈ સામંત રાજાઓ સહીત પ્રજાપતિ રાજા પણ સંભ્રમ પામ્યો અને સ્વામીની જેમ એ સ્વામીના દૂતને પણ સંભ્રમ સહિત માન આપવાને માટે ઉભો થયો. મોટા સત્કાર સાથે તેને આસનપર બેસાર્યો. પછી રાજાએ તેના સ્વામીના સર્વ ખબર પુછયા. અવસરવગર વિજળીના જોવાથી જેમ આગમના અધ્યયનનો ભંગ થાય [1] તેમ એ દૂતના અવસર વગર આવવાથી સંગીતનો ભંગ થયો. સર્વ સંગીત કરનારાઓ પોતપોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા. કારણ કે "જયારે સ્વામીનું ચિત્ત વ્યગ્ર થાય છે ત્યારે કલાવાન્‌ને પોતાની કલા બતાવવાનો અવકાશ રહેતો નથી." તે વખતે સંગીતના રંગને ભંગ કરનાર તે દૂતને જોઇને ત્રિપષ્ટ કુમારથી તે સહન થયું નહી, તેથી તેણે પોતાની પડખેરહેલા કોઈ પુરૂષને પુછયું. "અરે! સમયને નહી જાણનાર આ પુરૂષ રૂપી પશુ કોણ છે કે જેણે પોતાના આગમનની ખબર આપ્યા વગર પિતાજીની સભામાં પ્રવેશ કર્યો? એને જોઇને પિતાજી સંભ્રમથી કેમ સામા ઉભા થયા? અને તેને પ્રવેશ કરતાં છડીદારે કેમ અટકાવ્યો નહી?" આ પ્રમાણે જયારે ત્રિપૃષ્ટ કુમારે પુછયું, ત્યારે તે પુરૂષ બોલ્યો. "એ રાજાધિરાજ હયગ્રીવ મહારાજાનો દૂત છે. આ ત્રિખંડ ભરતક્ષેત્રમાં જેટલા રાજાઓ છે, તે સર્વે તે મહારાજાના કિંકર છે, તેથી તમારા પિતા તેના દૂતને માન આપવાને સામા ઉઠયા અને તેથીજ ઉચિતને જાણનારા દ્વારપાલે તેને અટકાવ્યો નહી. કારણકે એ મહારાજાના શ્વાનનો પણ પરાભવ કરી શકાય નહી તો પુરૂષનો તો કેમજ કરી શકાય ? આદૂત હયગ્રીવ રાજાનો માનીતો છે અને એને પ્રસન્ન કરવાથી મહારાજા હયગ્રીવ પણ પ્રસન્ન થાય છે. આ દૂતના પ્રસાદથીજ રાજાઓના રાજ્યો આબાદીમાં છે. આ દૂતની અવજ્ઞા કરીને તેને ખીજવ્યો હોય તો તે મહારાજા પણ ખીજાય છે કારણકે રાજાઓ દૂતની દૃષ્ટિને અનુસારેજ પ્રવર્ત્તે છે. જયારે યમરાજની પેઠે દુ:સહ મહારાજા હયગ્રીવ ખીજાય ત્યારે રાજાઓ જીવવાને પણ અસમર્થ છે તો પછી રાજ્યની તો વાતજ શી કરવી !" આ પ્રમાણે સાંભળીને તત્કાલ ત્રિપૃષ્ટ કુમાર બોલ્યો કે—આ જગતમાં અમુક સ્વામી કે અમુક સેવક એવો નિર્ણય હોતો નથી; એ સર્વ પોતપોતાની શક્તિને આધીન છે. હું વાણી માત્રથી હમણા કાંઈ કેહેત નથી કારણ કે પોતાની પ્રશંસા કરવી અને બીજાની નિંદા કરવી એ સત્પુરૂષોને લજ્જા પમાડનાર છે

૧ અકાળે વિદ્યુત્ થાય તો અનધ્યાય પાળવો પડે.

તથાપિ સમય પ્રાપ્ત થયે મારા પિતાનો તિરસ્કાર કરનાર એ હયગ્રીવને પરાક્રમવડે છિન્નગ્રીવ કરી (ગ્રીવા છેદી) ભૂમિપર પાડી નાખીશ. હે સેવક! જ્યારે પિતા એને વિદાય કરે ત્યારે તું મને ખબર આપજે જેથી હું તેને યોગ્ય હશે તે બતાવી આપીશ." આવા ત્રિપૃષ્ટ કુમારના રાજ વિરૂદ્ધ વચન પણ તે પુરૂષે સ્વીકાર્યાં; કારણકે સેવકોએ રાજાના પુત્રને પણ રાજાની પ્રમાણેજ માનવો જોઈએ. પછી ચંડવેગ દૂતે, પોતાનો જેમ કોઈ અધિકારપર નીમેલો સેવક હોય તેમ પ્રજાપતિ રાજાને ઉદ્દેશીને કેટલાએક રાજ પ્રયોજન કહી સંભળાવ્યા. રાજાએ તે સર્વે માન પૂર્વક કબુલ કર્યા અને ભેટ વિગેરે આગળ ધરીને ચંડવેગને વિદાય કર્યો. પરિવાર સહિત રથમાં બેસી એ દૂત પ્રસન્ન થઈ પોતનપૂરની બહાર નીકળી પોતાની નગરી તરફ ચાલ્યો. તેને રવાને કર્યાના ખબર જાણીને મહા બલવાન્ ત્રિપૃષ્ટ કુમારે આગલ જઈ, પવન સહિત દાવાનલ જેમ વટેમાર્ગુને અટકાવે તેમ તેને અટકાવ્યો. અને કહ્યું કે "રે ધીઠ! પાપીષ્ટ! દુષ્ટ! પશુ! તું દૂત છતાં રાજાની પેઠે કેમ પ્રવર્ત્તે છે? હે મૂર્ખ! જેવી રીતે તેં સંગીત રંગનો ભંગ કર્યો તેવી રીતે બીજો ગરવાને ન ઈચ્છતો કયો સચેતન પશુ પણ કરે? એક સાધારણ ગૃહસ્થને ઘેર રાજા આવે તોપણ તે પોતે પહેલાં ખબર આપીને પછી પ્રવેશ કરે, એવી વિદ્વાનોની નીતિ છે; તે છતાં તું જાણે પૃથ્વી ફાડીને નીકલ્યો હોય તેમ અકસ્માત્ સભામાં કેમ આવ્યો? જો કે સરલ સ્વભાવવાળા મારા પિતાશ્રીએ તારૂં અવિનિતપણું છતાં તારો સત્કાર કર્યો પણ તે ફોગટ કર્યો છે. હે દુષ્ટ! જે શક્તિથી તું દુર્વિનીત થયેલો છું તે તારી શક્તિ હવે પ્રકાશ કર; નહીં તો આ તારા અન્યાયરૂપ વૃક્ષનું ફલ તો હું તને હમણાજ બતાવું છું." આ પ્રમાણે કહીને ત્રિપૃષ્ટ કુમાર મુષ્ટિ ઊગામી તેને મારવા જાય છે, તેવામાં સમિપ રહેલા અચળકુમારે (બલદેવે) નજિક આવી અટકાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું "હે કુમાર! બસ કરો, એ નરરૂપી કીડાની ઉપર પ્રહાર કરશો નહી. 'આક્રોશ કરનારા પણ શિયાળીયાની ઉપર કેશરીસિંહ પ્રહાર કરે નહી.' દૂત કરિ અવળું આચરણ કરે તોપણ એ વધ કરવાને યોગ્ય નથી. વળી વિરૂપ બોલનારો પણ બ્રાહ્મણ તેની બ્રહ્મણ્યતાને લીધે વધ કરવા યોગ્ય નથી. તેથી આ કઠોર પુરૂષની ઉપરથી ક્રોધનું સંહરણ કરો. 'હસ્તીના દંતઘાતનુ સ્થાન એરંડનું વૃક્ષ નથી." આ પ્રમાણે અચલ કુમારે કહ્યું. એટલે ત્રિપૃષ્ટે હાથી જેમ પોતાની શુંઢને સંકોચે, તેમ ઉગામેલી મુષ્ટિને પાછી સંકોચી પોતાના સુભટોને આજ્ઞા કરી કે "સંગીતના રંગનો ભંગ કરનાર—આ

પાપી દૂતનું જીવિત વિના બીજું બધું હરી લ્યો." પછી કુમારની આજ્ઞાથી ઘરમાં પેઠેલા શ્વાનની જેમ સુભટોએ યષ્ટિ મુષ્ટિ વિગેરેથી તેને ઘણો માર માર્યો; અને પછી વધ સ્થાન ઉપર લઈ ગયેલા વધ્ય પુરૂષની પાસેથી જેમ આરક્ષકો લઈ લે, તેમ તેનું સર્વ અલંકારાદિક લઈ લીધું. પછી તે દૂત હાથીની સાથે સાઠમારી કરનાર પુરૂષની જેમ તેઓના પ્રહારને પ્રાણની રક્ષા માટે વંચના કરતો પૃથ્વી ઉપર આલોટવા લાગ્યો. તેની એવી સ્થિતિ જોઇને તેનો સર્વ પરિવાર હથીઆરાદિક મુકી, ભક્ષ્ય છોડીને જેમ કાગડાઓ નાસે, તેમ જીવ લઈને નાસી ગયો. પછી તે દૂતને ગધેડાની જેમ માર મારી, કલવિંકની જેમ લુંટી લઈ અને વિટપુરૂષની જેમ નચાવીને બંને કુમારો પોતાના ઘર તરફ ચાલ્યા ગયા.

આ સર્વ વૃત્તાંત પ્રજાપતિ રાજાએ લોકોના મુખથી સાંભળ્યો ત્યારે ચિત્તમાં શલ્ય પેઠું હોય તેમ ચિંતવવા લાગ્યો કે, "અહો! મારા કુમારોએ આ યુક્ત કર્યું નથી. પણ પોતાને ઘોડે પાડી નાખ્યો હોય તે વાત બીજા કોની આગલ જઇને કહેવાય? આ ચંડવેગ દૂત ઉપર જે ધસારો કર્યો છે તે કાંઈ તેના ઉપર કર્યો નથી પણ અશ્વગ્રીવ રાજાની ઉપરજ એ ધસારો કર્યો છે, કારણ કે દૂતો છે તે સ્વામીના પ્રતિનિધિ થઈનેજ સંચરે છે; તેથી જ્યાં સુધી ચંડવેગ અશ્વગ્રીવ પાસે ગયો નથી, ત્યાં સુધીમાંજ એને પાછો બોલાવીને તેનો અનુનય કરવો સારો છે; જયાંથી અગ્નિ ઉઠયો હોય ત્યાંજ તેને બુઝાવી દેવો યુકત છે." આ પ્રમાણે વિચારી પ્રજાપતિ રાજાએ પોતાના પ્રધાનો દ્વારા પ્રેમથી કોમલ એવા મીઠા વચનોથી તેની પ્રણિપત કરાવીનેતેને પાછો બોલાવ્યો અને અંજલિ જોડી પોતાના કુમારોએ કરેલી કલુષતાને ધોવામાં જલના પ્રવાહરૂપ વિશેષ બરદાસ કરી. કોપ પામેલા હસ્તીના કોપની શાંતિને માટે જેમ શીતોપચાર કરે તેમ તેના કોપની શાંતિને માટે મોટા મૂલ્યવાલી પ્રથમ કરતાં ચાર ગણી ભેટ તેને આપી. પછી રાજાએ નમ્રતાથી કહ્યું. "તમે જાણો છે કે એક સામાન્ય ધનવાન્ ગૃહસ્થના કુમાર પણ નવીન યૌવનમાં ઉન્મત્ત થઈ જાય છે તો મહારાજા અશ્વગ્રીવના પ્રસાદથી વૃદ્ધિ પામેલી મારી સંપતિવડે મારા કુમાર, નહીં દમેલા વૃષભની જેમ વિશેષ ઉચ્છૃંખલ થાય તેમાં શું કહેવું! હે માનને આપનારા મિત્ર! એ ઉન્મત્ત કુમારોએ તમારો ઘણો અપરાધ કર્યો છે પણ તે તમારે નઠારા સ્વપ્નાની જેમ ભુલી જવો. મારા મનની વૃત્તિને જાણનારા હે મિત્ર! સગા ભાઇઓની જેમ આપણા બેની જે પ્રીતિ છે, તેને આવા કારણથી એકદમ છોડવી નહી. હે અનઘ! આ મારા કુમારનું માઠું આચરણ તમારે અશ્વગ્રીવ રાજાને નિવેદન કરવું નહી. ક્ષમાવાન્ પુરૂષોની એજ ખરી કસોટી છે."

ણથી એકદમ છોડવી નહીં. હે અનઘ! અમારા કુમારનું માઠું આચરણ તમારે અશ્વગ્રીવ રાજાને નિવેદન કરવું નહી. ક્ષમાવાન્ પુરૂષોની એજ ખરી કસોટી છે."

આ પ્રમાણેના સામ વચનરૂપ અમૃતની વૃષ્ટિથી જેનો કોપરૂપ અગ્નિ શાંત થયેલો છે એવો ચંડવેગ સ્નેહવડે કોમળ વાણીથી બોલ્યો, હે રાજન્! તમારી સાથે લાંબા વખતનો સ્નેહ હોવાને લીધે મેં જરાપણ કોપ કર્યો નથી. આમાં શું ક્ષમા કરવી છે? તમારા જે કુમાર તે મારે મન કંઈ પારકા નથી. જ્યારે બાળક દુર્નય કરે ત્યારે તેને ઉપાલંભ દેવો એજ દંડ કહેલો છે, તેની ફરીયાદ કાંઈ લઇ જવાતી નથી, આવી લોકમાં પણ મર્યાદા છે. આ તમારા કુમારનું આવું આચરણ રાજા પાસે કહીશ નહી. કારણકે 'હાથીના મુખમાં ભક્ષ્યનો ગ્રાસ આપીં શકાય છે પણ તેને પાછો બહાર કાઢવો અશક્ય છે.' હે રાજન્! તમે મારો વિશ્વાસ રાખજો અને હવે મને રજા આપો. મારા મનમાં કાંઈ પણ કલુષતા નથી." આ પ્રમાણે કહેતા એ દૂતને બંધુની જેમ આલિંગન કરી અંજળી જોડીને પ્રજાપતિ રાજાએ વિદાય કર્યો.

ચંડવેગ દૂત કેટલેક દિવસે અશ્વગ્રીવ રાજાની પાસે પહોંચ્યો પણ તેના પરાભવની વાર્ત્તા તો વધામણી આપનાર પુરૂષની જેમ પ્રથમથીજ રાજાની પાસે પહોંચી ગઇ હતી, કારણકે ત્રિપૃષ્ટના ત્રાસથી ભાગી ગયેલા ચંડવેગના પરિવારે પ્રથમથીજ આવીને એ બધી વાત રાજાની પાસે કહી હતી. વિશ્વનો ગ્રાસ કરવા ઉદ્યત થયેલો જાણે યમરાજ હોય તેમ ઊંચી ગ્રીવા કરી રહેલા અને રાતા લોચનવાળા અશ્વગ્રીવ રાજાને ચંડવેગે જોયો એટલે તરતજ તેના મનમાં નિશ્ચય થયો કે, જરૂર કોઈએ આવી રાજાને મારા પરાભવનું વૃત્તાંત જણાવ્યું લાગે છે. 'રાજાના સેવકો આકૃતિ ઉપરથીજ મનોગત ભાવને જાણી શકે છે.' રાજાએ પુછયું, એટલે તેણે સર્વ વૃત્તાંત નિવેદન કરી દીધું. "ઉગ્ર સ્વામીની આગળ અન્યથા કહેવાને કોણ સમર્થ છે?" પછી પોતે પ્રજાપતિ રાજા પાસે જે કબુલાત આપેલી તેનું સ્મરણ કરીને તેણે કહ્યું, "હે દેવ! મારી જેવોજ પ્રજાપતિ રાજા આપનો ભકત છે. અને તેના કુમારોએ જે આ કરેલું છે, તે બાલપણામાં સુલભ એવી તેમની અજ્ઞતા છે. પોતાના કુમારોના આવા કૃત્યથી તે રાજા ઘણો ખેદ પામ્યો છે. સર્વ રાજાઓમાં જેવી રીતે શક્તિવડે તમે અતિશયપણાને પ્રાપ્ત થયેલા છો, તેવીજ રીતે પ્રજાપતિ રાજા તમારા ઉપર ભક્તિવડે સર્વથી અતિશય થયેલો છે. તે રાજા પોતાના કુમારના આ દોષથી પોતાના આત્માને ઘણો નિંદતો હતો અને તેથી તમારા શાસનને ગ્રહણ કરીને તેણે આ ભેટ પણ આપેલી છે."

આ પ્રમાણે કહીને દૂત વિરામ પામ્યો એટલે હયગ્રીવ વિચારવા લાગ્યો કે "પેલા નિમિત્તિયાની વાણીના એક વચનની તો ખરેખર પ્રતીતિ જોવામ આવી છે પણ જો હવે સિંહના વધ રૂપ બીજા વચનની પ્રતીતિ થાયતો તો બરાબર શંકાસ્થાન પ્રાપ્ત થયું એમ માની શકાય" આવો વિચાર કરીને તેણે એક બીજા દૂતને મોકલી પ્રજાપતિ રાજાને કહેવરાવ્યું કે, 'તમે સિંહના ઉપદ્રવથી શાળીના ક્ષેત્રોની રક્ષા કરો' અશ્વગ્રીવની આવી આજ્ઞા આવતાં, રાજાએ ત્રિપૃષ્ટ અને અચળ કુમારને બોલાવી કહ્યું કે "હે કુમારો! આ અકસ્માત્ સિંહવડે શાળી ક્ષેત્રની રક્ષા કરવાની જે આજ્ઞા થઈ, તે તમારૂં દુરાચરણ તત્કાળ ફલિત થયું છે હવે જો આ તેમની આજ્ઞાનું અકાળે ખંડન કરશું તો અશ્વગ્રીવ રાજા યમરૂપ થશે અને જો તેની આજ્ઞાનું ખંડન નહીં કરીએ તો સિંહ યમરૂપ થશે; આ પ્રમાણે બંને રીતે આપણી ઉપર અપમૃત્યુ પ્રાપ્ત થયેલ છે, તથાપિ હે વત્સો! હાલતો હું સિંહથી રક્ષા કરવાને જાઉં છું." પિતાના એવા વચન સાંભળી બંને કુમારોએ કહ્યું કે "પિતાજી! અશ્વગ્રીવ રાજાનું બળતો અમારા જાણવામાં આવ્યું! આ સિંહ એક પશુ છે અને તેને ભયંકર જાણનાર તે પણ પશુ છે. હે પિતાજી! તમે અહીં રહો, અમે બે ભાઇઓ જઈશું અને સ્વલ્પ સમયમાં સિંહનો ઘાત કરીશું. હે નરસિંહ! તેવા કામમાં તમારે પોતાને શામાટે પ્રયાણ કરવું જોઈએ." રાજાએ ખેદથી કહ્યું, "તમે બન્ને કાર્યાકાર્યને નહીં જાણનારા અને કંઠમાં દુધવાલા હજી બાલક છો હે કુમારો! ઉન્મત્ત હાથીની જેમ તમોએ મારી રૂબરૂ એક જે વિપરીત કામ કર્યું તેનું તો આ ફલ પ્રાપ્ત થયેલું છે, તો હવે વળી તમે મારાથી દૂર રહીને જે કૃત્ય કરો તેનું તો શું ફલ થાય તે કહી શકાતું નથી." ત્રિપૃષ્ટે કહ્યું "હે પિતાજી! બાલકોની જેમ તે મૂર્ખ એવો અશ્વગ્રીવ બીજાઓને સિંહની બીક લગાડે છે માટે આપ પ્રસાદ કરીને અહીં રહો અને અમે જઈને તે અશ્વગ્રીવ રાજાના મનોરથો સહીત સિંહનો ઘાતકરશું" આ પ્રમાણે કહી મહાપ્રયાસે રાજાને સમજાવી તેમની આજ્ઞા લઈને તેઓ અલ્પ પરીવાર સાથે જયાં સિંહ હતો તે ભૂમિ તરફ આવ્યા. ત્યાં સિંહે હણેલા અનેક સુભટોના અસ્થિનો ઢગલો જાણે તેનો મૂર્તિમાન્ અપયશ હોય તેવો જોવામાં આવ્યો.

પછી સિંહના ભયવડે ઉંચા વૃક્ષ ઉપર ચડી ગયેલા શાળીના ક્ષેત્રના ખેડુઓને કુમારોએ પુછયું તો "અહીં રક્ષા કરવા આવનારા (સોળ હજાર) રાજા-

આ સિંહથી કેવી રીતે આ શાળી ક્ષેત્રની રક્ષા કરે છે ?" ખેડુતોએ કહ્યું " હે કુમારો ! હાથી ઘોડા, રથ અને સુભટોને સજ્જ કરી તેઓવડે પ્રવાહને રોકવાની જેમ પોતાની તથા સિંહની વચમાં એક વ્યુહ રચે. પછી તૃષાતુર હાથી જેમ વાવમાં જળ પીવા જાય તેમ સિંહ આવીને તે સૈનિક વિગેરેને મારે, અને ફાડી નાખે પછી ચાલ્યો જાય, એવી રીતે પોતાના જીવિતની શંકા રાખતા એ સર્વ રાજાઓ અમારી રક્ષા કરે છે. "આવા તેઓના વચન સાંભળી બળભદ્ર અને વાસુદેવ ખુશી થયા. પછી પોતાનું સૈન્ય ત્યાંજ રાખીને બંને જણ એકલા જ્યાં સિંહની ગુફા હતી ત્યાં તત્કાળ ગયા. મેઘની ગર્જના જેવો તેમના રથનો ઘોષ સાંભળી, બંદીના ઘોષથી જેમ રાજા જાગે તેમ તરતજ તે સિંહ જાગ્યો. જાણે યમરાજની બે દીપિકા હોય તેવી વિકરાળ દ્રષ્ટિ કરતો, જાણે યમરાજનાજ ચામરહોય તેવી મોટી કેશાવળિને કંપાવતો અને જાણે રસાતળનું દ્વાર હોય તેવા મુખને બગાસાથી ફાડતો એવો તે કેશરી પોતાની ગ્રીવાને કાંઈક સંકોચ કરતો આમ તેમ જોવા લાગ્યો. ' આ કોઈ માત્ર રથનાજ પરીવારવાળા બે પુરૂષો છે' એમ જાણી અવજ્ઞા બતાવીને એ સિંહ ફરીવાર કૃત્રિમ નિદ્રાથી સુઈ ગયો. તેની એવી સ્થિતિ જોઈ બળદેવે કહ્યું કે "શાલના ક્ષેત્રનું રક્ષણ કરવા આવેલા રાજાઓએ હસ્તી વિગેરેનું બલિદાન આપીને આ સિંહને ગર્વિત કર્યો જણાય છે." પછી તરતજ નૃસિંહ ત્રિપૃષ્ટ કુમારે ત્યાં જઈ મલ્લ જેમ મલ્લને બોલાવે તેમ એ મોટા સિંહને બોલાવ્યો. વિષ્ણુનો ઉગ્ર અવાજ સાંભલી સિંહ પોતાના મુખ ઉપર કાનની ટીશીયું ચડાવી ' આ કોઈ વીર છે.' એમ ચિંતવવા લાગ્યો. પછી તરતજ જાણે સાક્ષાત્ રૌદ્ર રસ હોય તેવો એ કેશરી મુખ ફાડીને ભયંકર ગર્જના કરતો પોતાના ગુફા દ્વારમાંથી બહાર નીકળ્યો. તે વખતે જાણે સ્થલમાં રહેલા બે ખીલા હોય, તેવા તેના મસ્તકપર બે કાન અકડ રહેલા હતા, બે દીવીઓ પ્રદીપ્ત થઇ હોય તેવા પિંગલ નેત્રો હતા, યમરાજનું જાણે શસ્ત્રગૃહ હોય તેવું દાઢો અને દાંતોથી ભરપૂર મુખ હતું, પાતાળમાંથી નીકળેલો જાણે તક્ષક નાગ હોય તેવી મુખની બહાર તેની જિન્હા રહેલી હતી, યમરાજના ઘરનું તોરણ હોય તેવી મુખ ઉપર એક મોટી દાઢ હતી, અંતરમાં બળતા કોપ રૂપી અગ્નિની શિખા હોય તેવી કેશાવળિ હતી. પ્રાણીઓના પ્રાણને આકર્ષણ કરનારા ચીપીઆ હોય તેવા નખ હતા અને જાણે ક્ષુધાતુર સર્પ હોય તેવા પુચ્છદંડને હલાવ્યા કરતો હતો.

આ પ્રમાણેના કેશરીસીંહે બાહાર આવી ઈંદ્ર જેમ વજ્રને પર્વતપર પછાડે

તેમ પોતાના પ્રચંડ પુચ્છડાને પૃથ્વી ઉપર પછાડયું. એ પુંછડાની પછાડના નાદથી વાજિત્રના નાદથી જેમ સમુદ્રની અંદરના જલચરો નાશી જાય, તેમ ચોતરફ પ્રાણીઓ નાસવા લાગ્યા. તે વખતે ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવે અચલ કુમારને કહ્યું 'હે આર્ય! હું છતાં તમારે યુદ્ધ કરવાનો અવસર લેવો ઘટીત નથી.' આમ કહીને તેણે અચલ કુમારને ત્યાંજ ઉભા રાખ્યા. પછી એકલા સિંહની સામા જતાં ક્ષત્રી ધર્મને જાણનારા ત્રિપૃષ્ટ કુમારે વિચાર કર્યો કે, 'આ સિંહ પગે ચાલતો છે અને હું રથ ઉપર બેઠો છું. તો પેદલની સાથે રથપર બેસીને યુદ્ધ કરવું, એ ક્ષત્રી ધર્મને યોગ્ય નથી' એમ વિચારી તેણે રથને છોડી દીધો. વળી વીરવ્રતરૂપ ધનવાળા એ હરિએ વિચાર્યું કે 'આ સિંહ અસ્ત્ર રહિત છે અને હું અસ્ત્રવાલો છું, તો અસ્ત્ર રહિતની સાથે અસ્ત્રવડે યુદ્ધ કરવું એ પણ અનુચિત છે' એમ ધારી અસ્ત્ર પણ છોડી દીધા. પછી બલથી ઇંદ્રને પણ ઉલ્લંઘન કરનારા ત્રિપૃષ્ટે 'હે સિંહ! અહીં આવ, તારી યુદ્ધ કરવાની કંડુ ને હું મટાડું' એમ કહી તેને બોલાવ્યો. વાસુદેવના આ વચનનો પર્વતમાં પ્રતિછંદ પડયો તે જાણે કોપના આટોપથી ઉગ્ર એવા સિંહે એજ વચન પ્રતિછંદના મિષથી પાછું સામું કહ્યું હોય તેમ જણાયું તે વખતે યુવાન કેશરી ચિત્તમાં વિચાર કરવા લાગ્યો "અહા! આ બાલકનું કેવું સાહસ છે? તે સૈન્ય વિના આવ્યો છે અને રથ ઉપરથી ઉતરી, શસ્ત્રોનો ત્યાગ કરી વળી મને ઉંચે સ્વરે બોલાવે છે. પણ જેમ દેડકા ઉંચા ઠેકડા મારીને મોટા સર્પની આગળ આવે તેમ આ દુર્મતિ મારી પાસે આવે છે. તો તેની ધીઠતાનું ફલ તેને પ્રાપ્ત થાઓ." આ પ્રમાણે વિચારી પોતાનું પુંછ ઉંચુ ઉપાડી તેણે એવી ફાળ ઉછળીને મારી કે, ક્ષણવાર તો આકાશમાંથી કોઈ ખેચરના વાહનમાંથી કેશરીસિંહ કુદી પડતો હોય તેવો ભ્રમ થયો. એવી ફાલ મારીને જેવો ત્રિપૃષ્ટ કુમારની ઊપર પડવા જાય છે તેવામાં તો ત્રિપૃષ્ટ કુમારે જેમ બે સાણસાથી સર્પના હોઠને પકડે તેમ પોતાના બે હાથથી તેના બે હોઠ જુદા જુદા પકડયા. પછી હોઠથી આકર્ષી વસ્ત્રની જેમ ચડચડાટ શબ્દ સાથે તેને ચીરી નાખ્યો. તે વખતે તત્કાલ સભાસદોની તથા ચારણભાટોની જેમ લોકોએ અંતરીક્ષ અને આકાશને ભરી દે તેવો મોટો જયજય શબ્દ કર્યો. આકાશમાં વિદ્યાધરો, દેવતાઓ અને અસુરો કૌતુકથી એકઠા થયા અને મલયાચલના વાયુની જેમ વિષ્ણુની ઊપર પુષ્પ વૃષ્ટિ કરી. એ સિંહના શરીરના બે ભાગ ક્ષણવારમાં ત્રિપૃષ્ટે પૃથ્વી ઊપર નાખી દીધા. પણ તેઓમાંથી ચેતન ગયેલું ન હોવાથી કો-

ધવડે તે ક્ષણવાર તરફડવા લાગ્યા. શરીર પરતંત્ર થવાથી બેભાગે પડેલો એ સિંહ ગાઢા શોકવડે તરફડતો ચિંતવવા લાગ્યો કે "અહો! કવચધારી અને શસ્ત્રધારી તેમજ સેંકડો ગમે સુભટોથી વીંટાયેલા એવા અનેક રાજાઓ પણ વજ્રની જેમ ઉપરથી પડતા એવા મને સહન કરી શકયા નહી; અને આ મહા-કોમળ હાથવાળા અને શસ્ત્ર વિનાના એકાકી બાલકે મને મારી નાખ્યો, એ વાતનો મને મોટો ખેદ થાય છે, કાંઈ વધ થવાથી ખેદ થતો નથી." આવી ચિંતાથી સર્પની જેમ તરફડતા આ સિંહનો અભિપ્રાય જાણીને ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવના સારથિએ કહ્યું કે "લીલા માત્રમાં ઉન્મત્ત હાથીને ભેદનારા અને સૈકડો ગમે સૈન્યથી પણ પરાભવને નહી પામનારા એવા હે સિંહ! તું અભિમાને કરી શામાટે આમ ખેદ પામે છે? આ તને મારનાર સુભટોમાં શ્રેષ્ઠ એવા ત્રિપૃષ્ટ કુમાર સર્વ વાસુદેવોમાં પ્રથમ વાસુદેવ છે, તે વયથી બાળક છે પણ તેજ પરાક્રમથી બાલક નથી. જેમ સર્વ પશુઓમાં તું સિંહ છું, તેમ સર્વ નરોમાં તે સિંહ છે. તેથી એની સાથેના સંગ્રામમાં હણાયેલા તને લજ્જા આવે તેમ નથી પણ ઉલટી શ્લાઘા થાય તેમ છે." તેના આવા વચનરૂપ અમૃતની વૃષ્ટિથી શાંત થઇને તે કેસરીસિંહ મૃત્યુ પામ્યો અને નરકગતિનું આયુષ્ય બાંધવાથી નરકભૂમિમાં નારકી થયો. તે વખતે અશ્વગ્રીવની આજ્ઞાથી આ વૃત્તાંત જાણવાને આવેલા વિદ્યાધરોને ત્રિપૃષ્ટે તે સિંહનું ચર્મ આપ્યું અને કહ્યું કે "આ પશુથી પણ ચકિત થયેલા અશ્વગ્રીવને તેનો વધ સૂચવનાર આ સિંહનું ચર્મ આપજો અને કહેજો કે, સ્વાદિષ્ટ ભોજનમાં લંપટ એવો તું હવે નિશ્ચિંત થા અને વિશ્રબ્ધ થઇને શાલિનું ભોજન ખા." આવો સંદેશો કહેવાનુ કબુલ કરી તે વિદ્યાધરોના કુમારો ગયા અને ત્રિપૃષ્ટ તથા અચલ કુમાર બંને પોતાના નગરમાં આવ્યા. બંને ભ્રાતાઓએ પિતાને પ્રણામ કર્યો અને બલભદ્રે ત્યાં બનેલું સર્વ વૃત્તાંત પિતાને કહી સંભળાવ્યું. રાજા પ્રજાપતિ પોતાના બે કુમાર ફરી જન્મ્યા હોય તેમ માનવા લાગ્યો અને સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાલા ત્રિપૃષ્ટ કુમારની ઉપર ઘણો ખુશી થયો.

પેલા વિદ્યાધરોના કુમારોએ બધું વૃત્તાંત અશ્વગ્રીવ રાજા પાસે જઈને નિવેદન કર્યું, જે વૃત્તાંત તેને વજ્રપાત જેવું લાગ્યું.

આ તરફ વૈતાઢ્ય ગિરિ ઉપર દક્ષિણ શ્રેણિના આભૂષણ સદૃશ રથનૂપુર ચક્રવાળ નામે નગર છે. તેમાં તેજવડે અગ્નિ જેવો અને અસાધારણ સમૃદ્ધિવાળો જ્વળનજટી નામે વિદ્યાધરોનો રાજા છે. તેને હંસીની જેવી મંદ ગતિ

વાળી અને પ્રીતિના પરમ સ્થાનરૂપ વાયુવેગા નામે પટરાણી છે. તે રાણીને સ્વપ્નામાં સૂર્યનું અવલોકન થયેલ હોવાથી જેનું નામ 'અર્કકીર્ત્તિ' પાડેલું છે એવો એક પુત્ર થયો છે ને તે પછી સ્વપ્નામાં પોતાની પ્રભાથી સર્વ દિશાઓને ઉજ્વલ કરનાર ચંદ્ર લેખાના અવલોકનથી જેનું નામ 'સ્વયંપ્રભા' પાડેલું છે એવી એક પુત્રી થઈછે કુમાર અર્કકીર્ત્તિ જ્યારે યૌવનાવસ્થા પામ્યો ત્યારે મોટી ભુજાવાલા અને કીર્ત્તિરૂપી ગંગાના હિમાચલરૂપ એ પુત્રને રાજાએ યુવરાજપદે આરોપણ કર્યો. પુત્રી સ્વયંપ્રભા પણ વનસ્થળી જેમ પોતાને સૌંદર્ય આપનારી વસંત સંપત્તિને પામે તેમ અનુક્રમે યોવન વયને પ્રાપ્ત થઈ મુખરૂપ ચંદ્રથી જાણે મૂર્ત્તિમાન્ પૂર્ણિમા હોય અને કેશપાશ રૂપી અંધકારથી જાણે શરીરધારી અમાવાસ્યા હોય તેવી તે જણાતી હતી. તેના કાન સુધી લાંબા ગયેલા નેત્રો જાણે કર્ણના આભૂષણ કમલો હોય તેવા જણાતા હતા. અને તેના કર્ણો પ્રસરતી દૃષ્ટિરૂપી બે તલાવડીના જાણે બાંધેલા કીનારા હોય તેવા જણાતા હતા. પલ્લવોની જેવા હાથ, પગ, અને અધર રૂપ રક્ત પત્રોથી તે લતાની જેવી શોભતી હતી; લક્ષ્મીના જાણે બે ક્રીડાપર્વત હોય તેવા ઉંચા સ્તનવડે તે સુંદર લાગતી હતી; તેની નાભિ લાવણ્યરૂપી સરિતાની ઘુમરીના જેવી જણાતી હતી; અને તેજ સરિતાની મધ્યમાં રહેલો કોઈ અંતર દ્વીપ હોય તેવો વિસ્તારવાળો નિતંબ ભાગ (શ્રોણીતટ) દેખાતો હતો. એકંદર તેના સર્વ અંગનો સૌભાગ્ય ભંડાર એવો ઉત્તમ હતો કે, દેવતાની સ્ત્રીઓમાં, અસુરોની સ્ત્રીઓમાં અને વિદ્યાધરોની સ્ત્રીઓમાં પણ તેનો નમુનો જોવામાં આવતો નહી.

એક વખતે અભિનંદન અને જગન્નંદન નામે બે ચારણ મુનિ આકાશ માર્ગે વિહાર કરતા તે નગરને પરિસરે ઉતર્યા. તે વખતે બીજી મૂર્ત્તિને ધારણ કરીને જાણે લક્ષ્મીદેવી આવી હોય તેવી જ્વલનજટી વિદ્યાધર રાજાની પુત્રી સ્વયંપ્રભા ઋદ્ધિ સમેત તેમને મુનિને વાંદવા આવી. વાંદીને બેઠા પછી તે મહાત્માની કર્ણામૃત તૂલ્ય દેશના સાંભળીને તેને ગળીના રંગ જેવું સ્થિર સમકિત પ્રાપ્ત થયું. તે મુનિરાજની પાસેથી તેણે શ્રાવક ધર્મ પણ સારી રીતે સાંભળ્યો. "ઉત્તમ પુરૂષો જાણ્યા પછી જરા પણ પ્રમાદ કરતા નથી" ત્યાર પછી તે બંને મુનિઓએ ત્યાંથી બીજે વિહાર કર્યો. એકદા પર્વણીને દિવસે સ્વયંપ્રભાએ પૌષધ વ્રત ગ્રહણ કર્યું, બીજે દિવસે પારણું કરવાની ઈચ્છાથી ભગવંત જિનેશ્વરની પૂજા કરી અને પ્રભુની શેષા[1] લઈ ઘેર આવીને તે શેષા પિતાને અર્પણ કરી. હર્ષથી પુષ્ટ

[1] સ્નાત્ર જળાદિ.

થયેલા વિદ્યાધર રાજે તે શેષા મસ્તકપર ધારણ કરી અને પુત્રીને ઉત્સંગમાં બેસારી. તે વખતે ઉત્કૃષ્ટ યૌવનવાળી સ્વયંપ્રભાને જોઈને રાજા કરજમાં મગ્ન થયેલા પુરૂષની જેમ—તેને યોગ્ય એવા પતિની શોધમાં ચિંતા મગ્ન થયો. પછી પ્રસાદ સહિત પુત્રીને વિદાય કરી અને સુશ્રુત વિગેરે પોતાના મંત્રીઓને બોલાવી રાજાએ તેના પતિ વિષે પુછ્યું. પ્રથમ સુશ્રુત મંત્રીએ કહ્યું—"રત્નપુર નગરમાં રાજા મયૂરગ્રીવ અને દેવી નીલાંજનાનો પુત્ર અશ્વગ્રીવ નામે વિદ્યાધરોનો ઇંદ્ર છે. તે અનેક વિદ્યાને સાધનાર અને ત્રણ ખંડ ભરતક્ષેત્રનો અધિપતિ આ પુત્રીને યોગ્ય એવો શ્રેષ્ઠ વર છે."

પછી બહુશ્રુત નામના મંત્રીએ કહ્યું કે—"હે દેવ! એ રાજાનું યૌવનવય તો વ્યતીતથયેલું છે તેથી આપણી રાજપુત્રીને યોગ્ય તે વર નથી. પણ ઉત્તર શ્રેણીમાં રૂપ, યૌવન તથા લાવણ્યવાળા અને ભુજ પરાક્રમી એવા અનેક ઉત્તમ વિદ્યાધરો છે તો તેઓમાંથી કોઈ એક રાજાને યોગ્યતાનો વિચાર કરીને આ રાજપુત્રી આપો." તે પછી સુમતિ નામનો મંત્રી બોલ્યો—"હે પ્રભુ! તમારા અધિકારીએ જે કહ્યું તે બરાબર યુક્ત છે. આ પર્વતપર ઉત્તર શ્રેણીરૂપ હારમાં ચકદારૂપ અને અનેક અદ્ભુતતાના સ્થાનરૂપ પ્રભંકરા નામે એક નગરી છે, તેમાં ઇંદ્રના પરાક્રમને ધારણ કરનાર અને પ્રાતઃકાલના મેઘની જેવો સફલ મેઘવાન નામે રાજા છે. તેને માલતીની પુષ્પમાળાની જેવી શીલરૂપ સુગંધવડે શોભતી મેઘમાલિની નામે પટરાણી છે. તે દંપતીને સર્વ રાજાઓને નમાવનાર અને કામદેવની જેવા અપ્રતિમ રૂપવાલો વિદ્યુત્પ્રભ નામે એક પુત્ર છે અને નિઃસીમ રૂપ લાવણ્યની સંપત્તિવડે દેવકંન્યા જેવી જ્યોતિર્માલા એક પુત્રી છે. કાંતિથી દિશાઓના મુખને પ્રકાશ કરનારી આ સ્વયંપ્રભા રાજકુમારી મેઘને વિજલીની જેમ એ વિદ્યત્પ્રભ રાજકુમારને યોગ્ય છે. અને એ જ્યોતિર્માલા નામે રાજકુમારી આપણા અર્કકીર્ત્તિ કુમારને યોગ્ય છે, તો પરસ્પર કન્યાનો વિનિયોગ કરવાથી બંનેને મહોત્સવ થાય તેમ છે.' પછી શ્રુતસાગર નામે એક મંત્રી બોલ્યો "હે મહારાજ! આ રત્ન જેવી કન્યા ને લક્ષ્મીની જેમ કોણ ન ઈચ્છે? તેથી એની અભિલાષા કરનારા સર્વે વિદ્યાધરોમાં નિવશેષપણું બતાવનારો સ્વયંવર કરવો યુક્ત છે. કારણ કે જો તેમ નહી કરો અને કોઈ એકનેજ કન્યા આપશો તો તમારે બીજા વિદ્યાધરોની સાથે ફોગટનો વિરોધ થઇ પડશે માટે તેમ શામાટે કરવું જોઇએ?"

આ પ્રમાણે સર્વે મંત્રીઓનો મત લઇને રાજાએ તે સર્વને વિદાય કર્યા પછી સંભિન્નશ્રોત નામના નિમિત્તિયાને બોલાવીને પુછ્યું કે—'અશ્વગ્રીવ રાજાને અથવા

બીજા કોઇ ઉત્તમ વિદ્યાધરને આ કન્યા આપું કે તેનો સ્વયંવર કરૂં ?" નૈમિત્તિકે કહ્યું કે "પૂર્વે એક મુનિરાજ પાસેથી મેં સાંભળ્યું છે કે એકવાર ભરત ચક્રીએ ભગવાન્ ઋષભધ્વજને પુછ્યું ત્યારે તેમણે કહ્યું હતું કે આ અવસર્પિણી કાલમાં મારી જેવા બીજા ત્રેવીશ તીર્થંકરો, તારી જેવા અગ્યાર ચક્રવર્ત્તીઓ, નવ બલદેવો, અર્ધ ભરતક્ષેત્રના સ્વામી નવ વાસુદેવો અને તેના પ્રતિપક્ષી અર્ધ ભરતક્ષેત્રના સ્વામી નવ પ્રતિવાસુદેવો ઉત્પન્ન થશે. તેથી હે રાજા! તે પ્રભુના કહેવા પ્રમાણે હાલ ત્રિપૃષ્ટ નામે વાસુદેવ ઉત્પન્ન થયેલ છે, તે અશ્વગ્રીવ પ્રતિવાસુદેવને હણીને વિદ્યાધરોના નગર સહિત ત્રિખંડ ભરતક્ષેત્રની ભૂમિને ભોગવશે અને સર્વ વિદ્યાધરોનું ઐશ્વર્ય તમને આપશે તેથી આ કન્યા એ ત્રિપૃષ્ટને આપો, કારણ કે તેનાં જેવો બીજો કોઈ હાલ આ પૃથ્વી ઉપર જણાતો નથી.' આ પ્રમાણેના વચનો સાંભળી રાજા બહુ હર્ષ પામ્યો અને યથાયોગ્ય સત્કાર કરી નિમિત્તિયાને વિદાય કર્યો. પછી પ્રજાપતિ રાજાની પાસે તેણે મારિચિ નામે એક દૂતને મોકલ્યો. એ વિદ્યાધર દૂતે પ્રજાપતિ રાજા પાસે જઈ નમસ્કાર કરી પોતાની ઓળખાણ પાડીને વિનયપૂર્વક આ પ્રમાણે કહ્યું "ઉત્તર શ્રેણીના વિદ્યાધરોનો જ્વલનજટી નામે રાજા છે. તેને સર્વ સ્ત્રીઓમાં રત્નરૂપ સ્વયંપ્રભા નામે એક કન્યા છે. એ કન્યાને યોગ્ય એવા વરને અર્થે રાજા જ્વલનજટી અરોચક કવિની પેઠે ચિરકાલ ચિંતા કર્યા કરતો હતો. એ સંબંધી તેણે પોતાના મંત્રીઓની સાથે વિચાર કર્યો પણ તે કન્યાને યોગ્ય વર તેના જોવામાં આવ્યો નહીં. પછી રાજાએ સંભિન્નશ્રોતનામે નિમિત્તિયાને પુછ્યું ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે "આ કન્યા પ્રજાપતિરાજાના કુમાર ત્રિપૃષ્ટને યોગ્ય છે. એ ત્રિપૃષ્ટ કુમાર પ્રથમ વાસુદેવ થઇ અર્દ્ધ ભરતને ભોગવશે અને પ્રસન્ન થઈને વૈતાઢ્ય ઉપરની બે શ્રેણીનું અધિપતિપણું તમને આપશે." આવી નિમિત્તિયાની વાણી સાંભળીને પ્રસન્ન થયેલા અમારા રાજાએ મને અહીં મોકલ્યો છે, માટે હે સ્વામી ! ત્રિપૃષ્ટ કુમારને માટે તે કન્યાનો સ્વીકાર કર્યાની સંમતિ આપો. પ્રજાપતિ રાજાએ 'બહુસારૂ" એમ કહી તે વાર્ત્તા સ્વીકારી અને અતિ બુદ્ધિમાન્ તે રાજાએ યથાયોગ્ય પોશાક આપીને તે દૂતને વિસર્જન કર્યો.

પછી જ્વલનજટી વિદ્યાધર અશ્વગ્રીવની શંકાથી તરતજ તે કન્યાનું પાણીગ્રહણ કરાવવા કન્યાને લઈને પ્રજાપતિ રાજાના નગર તરફ ચાલ્યો. પોતાની સાથે વિદ્યાધરો, સામંતો અને બીજા સામાન્ય બલવાહનો લઈને અનુક્રમે સમુદ્ર જેમ મર્યાદામાં રહે તેમ તે નગરની સમીપે આવી પડાવ નાખ્યો. તેને આવેલો સાંભળી

પ્રજાપતિ રાજા પોતે પ્રધાનોના પરીવાર સાથે તેની સામો આવ્યો. કારણ કે 'અભ્યાગત પુરૂષ સર્વનો ગુરૂ છે;' બન્નેના પ્રીતિયોગે સામસામા સૈન્યો એકઠા થયા તે જાણે ગંગા અને યમુનાના બે પ્રવાહો એકઠા થયા હોય તેવા શોભવા લાગ્યા. બંને રાજવંશીઓ એક સામાન્યતાથી હસ્તી ઉપર આરૂઢ થયેલા હતા તે જાણે બે સામાનિક દેવતા સામસામા મળ્યા હોય તેવા જણાતા હતા. તે બંને રાજાઓના સંગમથી સૂર્ય ચંદ્રના સંગમની જેમ તે દિવસ પર્વના દિવસ જેવો દેખાવા લાગ્યો. પછી ત્યાંથી નગરમાં તેડી લાવીને સમુદ્ર જેમ મૈનાક પર્વતને નિવાસ ભૂમિ આપે તેમ પ્રજાપતિ રાજાએ તે વિદ્યાધર રાજાને નિવાસ ભૂમિ અર્પણ કરી. તે ભૂમિ ઉપર જોતાજોતામાં વિદ્યાધરોએ વિદ્યાના બલથી જાણે બીજું પોતનપુર હોય તેવું વિચિત્ર હવેલીઓવડે સુંદર એક રમણીય નગર રચ્યું. તે પુરની મધ્યમાં જાણે તેનો મુગટ હોય તેવો એક દીવ્ય તોરણવાલો પ્રાસાદ કર્યો. તેમાં મેરૂપર્વતપર સૂર્યની જેમ જ્વલનજટી રાજાએ નિવાસ કર્યો. અને બીજા સામંતો, અમાત્યો, અને સેનાપતિઓ પ્રમુખે, દેવતાઓ જેમ વિમાનમાં રહે તેમ પોતપોતાને યોગ્ય જુદા જુદા મહેલોમાં નિવાસ કર્યો. પછી વિદ્યાધરોના રાજા જ્વલનજટીની રજા લઈ રાજા પ્રજાપતિ ભરતીથી નિવૃત્ત થયેલા સમુદ્રની જેમ પોતાના દરબારમાં પાછો આવ્યો. પછી પ્રજાપતિ રાજાએ ઊત્તમ ભોજન, અંગરાગ તથા સુંદર પોશાક વિગેરે વિદ્યાધરોના રાજાને માટે ભેટ તરીકે મોકલાવ્યું.

પછી ત્યાં બંને રાજાઓએ શુભ આકૃતિવાળી ચમરેંદ્રને બળીંદ્રની સભા હોય તેવા રત્નમય વિવાહ મંડપો રચાવ્યા. કુલ વૃદ્ધ સ્ત્રીઓએ રચેલી શિક્ષાચાર્યની લીલાથી બંનેને ઘરે ધવલમંગલ ગવાવા લાગ્યા. પછી સુગંધી ચંદનના અંગરાગથી પ્રકાશમાન, નીલ રત્નની પ્રતિમાની જેમ ગજેંદ્ર ઉપર આરૂઢ થયેલો અને અનુવર થયેલા સરખી વયના રાજકુમારોએ પરવરેલા ત્રિપૃષ્ટકુમાર પોતાના વાસગૃહથી નીકળીને જ્વલનજટીના ભુવન સમીપે આવ્યા. ત્યાં રાજગૃહના તોરણની નીચે પૂર્વ દિશામાં સૂર્યની જેમ અર્ઘ મંડલની રાહ જોતા ઉભા રહ્યા. પછી અર્ઘ દીધા બાદ કુલ સ્ત્રીઓથી મંગલિક ગીત ગવાતે સતે ત્રિપૃષ્ટ કુમાર નીચા નમી અગ્નિમય સંપુટ ભાંગી અણવરની સાથે માતૃગૃહ (માયરા)માં ગયા; ત્યાં છેડા સહિત શ્વેત વસ્ત્રને ધારણ કરનારી અને નેત્રને આનંદ આપનારી એવી રાજકુમારી સ્વયંપ્રભા જાણે મૂર્ત્તિમાન્ ચંદ્રપ્રભા હોય તેવી જોવામાં આવી. પછી વરકન્યા (ત્રિપૃષ્ટ અને સ્વયંપ્રભા) ચિત્રા નક્ષત્રને ચંદ્રમાની જેમ એક આસનપર સાથે બેઠા. પછી ગ્રાલ-

રના નાદથી જ્યારે લગ્નનો સમય સૂચવવામાં આવ્યો ત્યારે પુરોહિતે સંપુટની જેમ તેમના હસ્ત કમળને જોડી દીધા. તે વખતે નવા ઉગેલા પ્રેમરૂપી વૃક્ષને સિંચન કરવામાં જલરૂપ બંનેની દૃષ્ટિનો તારામેલક થયો. પછી ત્યાંથી સ્વયંપ્રભા અને ત્રિપૃષ્ટકુમાર બંને વૃક્ષ અને લતાની જેમ સાથે મળીને વેદિના મધ્ય ભાગમાં આવ્યા. ત્યાં પીપળાદિક વૃક્ષોના સમિધવડે હુત દ્રવ્યની આહૂતિ આપીને બ્રાહ્મણોએ અગ્નિને જાગ્રત કર્યો. પછી બ્રાહ્મણો વેદમંત્રનો પાઠ કરવા લાગ્યા એટલે વેદીના અગ્નિને દક્ષિણ તરફ રાખીને વરકન્યાએ તેની ફરતી પ્રદક્ષિણા કરી.

આવી રીતે બલદેવના અનુજ બંધુ ત્રિપૃષ્ટકુમાર સ્વયંપ્રભાદેવીને પરણીને તેની સાથે હાથિણીપર આરૂઢ થઈ પોતાના ઘર તરફ ચાલ્યા. ઉઅર્દ્ધત્રનિવાળા વાજિત્રોના નાદથી સૂર્યના અશ્વને ઊંચા કર્ણવાળા કરતા એ ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવે સ્ત્રી સહિત પોતાના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. આ વૃત્તાંત બાતમીદારરૂપ નેત્રવડે જાણવામાં આવ્યાથી અશ્વગ્રીવ રાજા કે જે પ્રથમ સિંહને માર્યાની કથા સાંભળવાથીજ ક્રોધ પામેલો હતો તે વિશેષ ક્રોધાયમાન થયો. તેણે ચિંતવ્યું કે, "હું છતાં જ્વલનજટી સ્ત્રીરત્ન બીજાને કેમ આપે! કેમકે 'રત્ન તો રત્નાકરમાંજ હોય.' તેથી તે આપનાર અને ગ્રહણ કરનારની પાસે કન્યાની યાચના કરવાને દૂતને મોકલવો. કારણ કે 'નીતિમાં દૂત પ્રથમ છે.'" આ પ્રમાણે મનમાં વિચારી એકાંતે નવા દૂતને બોલાવી બરાબર શિખવીને પોતનપુર તરફ મોકલ્યો. એ દૂત વાયુકુમારની જેમ શિઘ્ર ગતિએ જ્વલનજટી પોતનપુર હોવાથી ત્યાં જઈ પહોચ્યો અને જ્વલનજટીને આ પ્રમાણે કહ્યું "દક્ષિણ લોકાર્દ્ધની ઉપર સૌધર્મ ઇંદ્રની જેમ દક્ષિણ ભરતાર્દ્ધનું રક્ષણ કરનાર હયગ્રીવ રાજાની આજ્ઞાથી હું તમને કહેવા આવ્યોછું કે, તમારે ઘેર સ્વયંપ્રભા નામે કન્યા રત્ન છે, તે તમે મહારાજા હયગ્રીવ પાસે જઇને તેને આપો 'કેમકે ભરતક્ષેત્રનું રત્ન બીજાને ઘેર હોય નહી.' વળી તે કટુ છાયાવાલા મહારાજા અશ્વગ્રીવ તમારા પણ સ્વામી છે, તો પુત્રી પણ તેનેજ આપવી જોઇએ, કારણ કે નેત્ર તો મસ્તકે શોભે. વળી આજ સુધી આરાધેલા અશ્વગ્રીવ રાજાને હવે પુત્રી ન આપીને કોપ પમાડોછો, તે ધમેલા સોનાને ફુંક મારીને ગુમાવવા જેવું કરોછો; માટે તેમ કરવું યોગ્ય નથી." આવી રીતે દૂત કહી રહ્યો એટલે જ્વલનજટી બોલ્યો કે 'તે કન્યા તો મેં ત્રિપૃષ્ટકુમારને આપી દીધી છે. અને કન્યાદાન તો એકજવાર થઈ શકે છે. વળી બીજી પણ વસ્તુ કોઇને આપી દીધી હોય તો પછી તેના ઉપર આપનારનો હક રહેતો નથી, તો આ કુલવાન્

કન્યાનાના સંબંધમાં તો તેમ શેનુંજ સંભવે? તે તમે પોતેજ વિચારો." આ પ્રમાણે જ્વલનજટિએ દૂતને કહ્યું, એટલે તે દૂત અંતઃકરણમાં કલુષિત થઈ ત્યાંથી નીકળ્યો અને ત્રિપૃષ્ટકુમારની પાસે આવ્યો; કારણ કે 'દૂત પોતાના સ્વામીના સંદેશાનેજ લઈ જનારો હોય છે.' તેણે ત્રિપૃષ્ટકુમારને કહ્યું કે, "જગતનો જય કરનાર અને આ પૃથ્વીના ઇંદ્ર અશ્વગ્રીવ રાજાએ મારી સાથે તમને કહેવરાવ્યું છે કે, જેમ મુગ્ધ વટેમાર્ગુ રાજાના ઉદ્યાન સંબંધી વૃક્ષના ફલને ગ્રહણ કરે, તેમ મારે યોગ્ય એવી સ્વયંપ્રભા કન્યા તેં ગ્રહણ કરેલી છે. બંધુઓ સહિત તમારો હું નિયંતા સ્વામી છું અને મેં તમારૂં ઘણા કાળથી રક્ષણ કરેલું છે માટે એ કન્યા રત્નને તું છોડી દે, 'સેવકોને સ્વામીનું શાસન પ્રમાણ કરવું યોગ્ય છે.' આવા દૂતના વચન સાંભળી વિકટ ભ્રકુટી ચડાવવાવડે ભાલ સ્થલને ભયંકર કરતો અને રાતા લોચનથી કપોલની શોભાને ધારણ કરતો ત્રિપૃષ્ટકુમાર બોલ્યો કે "હે દૂત! તારો સ્વામી શું જગતમાં આવો ન્યાય પ્રવર્ત્તાવે છે? લોકોમાં અગ્રેસર ગણાતા એવા તારા સ્વામીની અહા! કેવી કુલીનતા છે! આ ઉપરથી મને એમ લાગે છે કે, તેણે પોતાના દેશમાં રહેલી અનેક કુલ સ્ત્રીઓને ભ્રષ્ટ કરી હશે! કેમકે યુવાન માર્જારની પાસે દૂધનું રક્ષણ કેમ થઈ શકે? અમારી ઉપર તો તેનો સ્વામિત્વ હક શામાટેજ હોય, પણ આવો માર્ગ લેવાથી બીજે ઠેકાણે પણ તેનો સ્વામિત્વ હક હશે તે થોડા વખતમાં ચાલ્યો જવાનો છે. તે શાલિના ભોજનની પેઠે હવે એ જીવવાથી તૃપ્ત થઈ ગયો હોય તો સ્વયંપ્રભાને લેવાને પોતે જાતે ખુશીથી અહીં આવે, હે દૂત! તું હવે અહીંથી શિઘ્ર ચાલ્યો જા કેમકે દૂતપણાને લીધે તું અવધ્ય છું. વળી અહીં આવેલા તે હયગ્રીવનેજ હણવાને અમે ઇચ્છીએ છીએ." આ પ્રમાણે કહેવાથી જાણે ચાબુક મારી હોય તેમ તે દૂત ઉતાવળો ઉતાવળો ત્યાંથી નીકળીને એકદમ અશ્વગ્રીવ રાજા પાસે આવ્યો અને સર્વ વૃત્તાંત તેમને નિવેદન કર્યું. આ વૃત્તાંત સાંભળીને હયગ્રીવના નેત્ર રાતા થઈ ગયા, દાઢો અને કેશ સ્ફુરવા લાગ્યા, દાંતોવડે તે હોઠ કરડવા લાગ્યો, શરીર ધ્રુજવા લાગ્યું અને ભયંકર ભ્રકુટીથી તેનું લલાટ વિકટ જણાવા લાગ્યું. એવું ઉગ્રરૂપ કરી તેણે અવજ્ઞા અને કોપ સહિત વિદ્યાધરોના અધિપતિઓને આ પ્રમાણે કહ્યું. "અહા! જ્વલનજટિને દૈવે કેવી દુર્બુદ્ધિ આપી કે, જેથી સૂર્યની સામો જેમ કાકીડો થાય તેમ તે મારી સામો થયો! તેનું કુલીનપણું કેવું કે જેણે મારા જેવા યોગ્યને છોડી, પોતાના પુત્રીને પરણનારા પ્રજાપતિ રાજાના પુત્રની સાથે પોતાની કન્યા પરણાવી. એક સર્વ મુર્ખમાં શિરોમણી મૂર્ખ તો જ્વલનજટી, બીજો પ્રજાપતિ, ત્રીજો સાવકી બેહેનનો

પુત્ર ત્રિપૃષ્ટ, અને ચોથો સગપણની ગણત્રીવડે થયેલો પોતાના પિતાનો શાલો અચળકુમાર, એ સર્વે નિર્લજ્જ થઈ મરવાનેજ ઇચ્છનારા છે અને તેથીજ સિંહની સામે શીયાળની જેમ તેઓ મારી સામે લડવાને ઇચ્છે છે. તેથી હે વિદ્યાધરો! પવન જેમ મેઘને, સિંહ જેમ હરિણોને અને કેશરી જેમ હાથીઓને પરાભવ પમાડે તેમ તમે જઇને તેમનો પરાજય કરો." જેમના હાથમાં રણ કરવાની કંડૂ આવ્યા કરતી હતી એવા-તે વિદ્યાધરો તૃષાવાલા પુરૂષો જેમ જલ મળવાથી હર્ષ પામે તેમ પોતાના પ્રભુની આવી આજ્ઞાથી ઘણો હર્ષ પામ્યા તે પરાક્રમી વીરો જુદા જુદા યુદ્ધની પ્રતિજ્ઞા કરતા જાણે આકાશને ફોડતા હોય તેમ ભુજાઓના આસ્ફોટ કરવા લાગ્યા. સંગ્રામના કૌતુકથી મિત્રોની જેમ અમિત્ર—શત્રુઓ ઉપર ઉત્કંઠા બતાવતા 'મારી પહેલા બીજો જિતે નહી' એવું પરસ્પર ધારીને ત્વરા કરવા લાગ્યા. ચાબુકોથી ઘોડાઓને, અંકુશથી હાથીઓને, પરોણાથી વૃષભોને અને લાકડીઓથી ઉંટોને પ્રહાર કરીને ઉતાવળે ચલાવવા લાગ્યા. તીક્ષ્ણ તરવારોને નચાવતા, સ્ફુર જાતના અસ્ત્રોને વિસ્તારતા, ભાથાઓને સજ્જ કરતા, ધનુષની પણચનો ટંકાર કરતા, મુદ્દગરોને ભમાડતા, મોટી ગદાઓને ચલિત કરતા, ત્રિશલ્પીને ફોડતા અને પરિઘ (ભૂગલ)ને ધારણ કરતા તે વીરો કોઈ આકાશ માર્ગે અને કોઈ પૃથ્વી માર્ગે યુદ્ધના કૌતુકવડે એકદમ પોતનપુર આવી પહોચ્યા. તેઓનો દૂરથી મોટો કોલાહળ સાંભળીને 'આ શું?' એમ પ્રજાપતિ રાજા એકાએક સંભ્રમ પામ્યો. ત્યારે જ્વલનજટીએ કહ્યું કે—"આ અશ્વગ્રીવ રાજાની આજ્ઞાથી તેના સુભટો આવે છે, તો તે ભલે આવે, તમે મારૂં યુદ્ધ કૌતુક જુઓ! મારી પહેલાં ત્રિપૃષ્ટકુમારને કે અચલકુમારને યુદ્ધ કરવાની જરૂર નથી." આ પ્રમાણે ઉત્સુક થઇને જ્વલન જટી પરિકર બાંધી યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયો.

અશ્વગ્રીવના તમામ સુભટો તેની ઉપર એક સાથે ક્રોધથી પ્રહાર કરવા લાગ્યા; કારણ કે જ્યારે પોતાના પક્ષનો માણસ પરપક્ષમાં જોવામાં આવે છે ત્યારે વિશેષ ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે. અપવાદે રહિત એવા જ્વલનજટીએ 'અપવાદથી * ઉત્સર્ગની જેમ, તેઓના શસ્ત્રોનો પોતાના શસ્ત્રોથી નાશ કર્યા. અને પછી ઉત્પાત કાલનો મેઘ જેમ કરાની વૃષ્ટિથી હાથીઓને ઉપદ્રવ પમાડે તેમ પોતાના તીક્ષ્ણ બાણોની વૃષ્ટિથી

* જૈન સિદ્ધાંતમાં ઊત્સર્ગ માર્ગ અને અપવાદ માર્ગ એમ બે પ્રકારના માર્ગો કહેલા છે. તેમાં ઊત્સર્ગ એ મુખ્ય વિધિ માર્ગ છે અને યોગ્ય અવસરે તેમાં ફેરફાર કરવાનો રસ્તો બતાવેલા છે તે અપવાદ માર્ગ કહેવાય છે.

તે સર્વ સુભટોને ઉપદ્રવીત કર્યા. સહજવારમાં વાદી જેમ સર્પોના ગર્વને હરી લે, તેમ તેઓના વિદ્યાબલ અને ભુજબલના ગર્વને જ્વલનજટીએ હરી લીધો. પછી તેઓને કહ્યું કે–"અરે! વિદ્યાધરો ચાલ્યા જાઓ, અનાથ અને ગરીબ એવા તમને કોઈ મારશે નહી. હવે તમારા હયગ્રીવને મધ્યમાં સ્વામી કરીને રથાવર્ત્ત પર્વત ઉપર આવો, અમે પણ ત્યાં થોડા સમયમાં આવી પહોચશું."

આ પ્રમાણે અવજ્ઞાથી કહ્યું, એટલે તે હયગ્રીવના સુભટો ભય પામી પ્રાણ લઇને કાગડાની જેમ ત્યાંથી નાશી ગયા અને જાણે મસીથી લીપાયેલા હોય, તેમ ધણી લજ્જાથી જેમના મુખ મલિન થયેલા છે, એવા તે સુભટોએ મયૂરગ્રીવના પુત્ર અશ્વગ્રીવ પાસે આવીને તે વૃત્તાંત કહ્યું. તેઓની વાણીથી, આહૂતિવડે અગ્નિની જેમ નીલાંજનાનો પુત્ર અને અક્ષય ભુજ પરાક્રમવાળો અશ્વગ્રીવ રાજા, કોપથી રાતા વિકરાળ નેત્ર કરી અને રાક્ષસની પેઠે ભયંકર રૂપ ધરી પોતાના સામંત, અમાત્ય અને સેનાપતિ વિગેરેને આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરવા લાગ્યો. "અરે વીરો! સર્વ પ્રકારની તૈયારીથી તમે સત્વર આવો અને ઉછલતા સમુદ્રની જેમ બધું સૈન્ય એક સાથે પ્રયાણ કરે તેમ કરો. કારણ કે ધૂમાડો જેમ મશલાનો સંહાર કરે તેમ ત્રિપૃષ્ટ, અચળ, અને જ્વલનજટીએ સહિત પ્રજાપતિ રાજાનો હું સંગ્રામમાં સંહાર કરીશ." આ પ્રમાણે કોપ સહિત અને ઉગ્ર એવો અશ્વગ્રીવ રાજા બોલી રહ્યો એટલે બુદ્ધિના ગુણગ્રામનું મંદિર એવા મુખ્ય પ્રધાને તેને આ પ્રમાણે કહ્યું. "આપ મહારાજાએ પૂર્વે લીલા માત્રમાં આ ત્રિખંડ ભરતક્ષેત્રને જીતી લીધું છે અને તે આપની કીર્ત્તિ તથા લક્ષ્મીની વૃદ્ધિને માટે થયેલું છે. તેમજ સર્વ પરાક્રમીઓમાં આપ અગ્રેસર થયા છો તો આ એક માત્ર સામંતરાજાનો વિજય કરવા માટે તમે પોતે તૈયાર થયા છો તો હવે તેથી તમે વિશેષ શી કીર્ત્તિ અને શી લક્ષ્મી મેળવશો? પરાક્રમી પુરૂષોનો હીન પુરૂષના વિજયથી કાંઇપણ ઉત્કર્ષ થતો નથી. કારણ કે, "હાથીને વિદારણ કરનાર કેશરીસિંહની એક હરિણ મારવાથી શી પ્રશંસા થાય!" પણ કદિ જો હીન પુરૂષનો દૈવ યોગે વિજય થાય તો પૂર્વે ઉપાર્જેલો સર્વ યશોરાશિ એકી સાથે ચાલ્યો જાય છે. કેમકે "રણની ગતિ વિચિત્ર છે." વળી સિંહના વધથી અને ચંડસિંહના ધર્ષણની પ્રતીતિથી નિમિત્તિયાની સત્ય વાણી તરફ જોતાં તે મોટું શંકાનું સ્થાન છે. માટે હે પ્રભુ! આ વખતે છ ગુણોમાંથી આસનનો ગુણ ધારણ કરવો ઉચિત છે. "મોટો હાથી પણ અજ્ઞાતપણે દોડવાથી કાદવમાં ખુંચી જાય છે." આ બાલક સાહસ કરનારો છે તેથી કદિ અષ્ટાપદની જેમ એકદમ ઉછલીને તે પોતાનોજ ભંગ કરશે તો તે તમારૂં હિત અહીં બેઠા બેઠા સિદ્ધ થશે. હે પૃથ્વીપતિ! જો કદિ આમ બે-

સી રહેવાનું સહન કરવાને તમે અસમર્થ હોતો, તમારા સૈન્યને તેની સામે જ-વાની આજ્ઞા કરો. કેમકે તમારા સૈન્યના પરાક્રમને પણ કોણ સહન કરી શકે એમ છે."

રાજાએ અભિમાનના આવેશથી મંત્રીની આવી સત્ય અને હિતકારી વાણીનો અનાદર કર્યો. 'ગર્વરૂપી મદિરાના કેફવાળા પુરૂષોને ચેતના ક્યાંથી હોય?' "અરે મંત્રી તું કાયર જણાય છે." એ પ્રમાણે કહી મંત્રીનો તિરસ્કાર કરી કોપ પામેલા રાજાએ સેવકોની પાસે તરતજ પ્રસ્થાનનો દુંદુભિ વગડાવ્યો. તે દુંદુભિના શબ્દથી જાણે પાસેજ રહ્યા હોય તેમ સર્વે સૈનિકો સર્વ સામગ્રીસાથે દૂરથી પણ તત્કાળ ત્યાં આવીને એકઠા થયા. પછી અશ્વગ્રીવે સ્નાનગૃહમાં જઇ ગંગાના નિર્મલ અને ઉંચા તરંગોવડે હંસની જેમ ઝારીઓ માંહેના નિર્મળ જલવડે સ્નાન કર્યું અને રેશમી વસ્ત્રથી શરીરને લુંછી દીવ્ય ધૂપવડે ધૂપિત થયો. પછી નંદનવનમાંથી લાવેલા ગોશીર્ષ ચંદનવડે તેણે શરીરે વિલેપન કરી, છેડાવાલું શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કરી, તરવાર બાંધી, પુરોહિતે જેને તિલક કરેલું છે એવો એ રાજાઓમાં તિલકરૂપ મ-હારાજા, ચારણ ભાટોથી સ્તુતિ કરાતો, ઉજ્વલ છત્ર અને ચામર સહિત, મદથી પૃથ્વીનું સિંચન કરતા એવા એક મોટા હાથી ઉપર આરૂઢ થયો. અનિવાર્ય શ-ક્તિવાળા હાથીઓ, અશ્વો અને રથોથી પરિવારિત થઈ અશ્વગ્રીવ રાજા પર્વતોને પણ ચલાયમાન કરતો ત્યાંથી ચાલ્યો. માર્ગમાં ચાલતાં પ્રચંડ પવનથી હીંચકા ખાતા એવા તેના છત્રનો દંડ વૃક્ષની જેમ ભાંગી ગયો. અને વૃક્ષપરથી પુષ્પની જેમ તેમજ આકાશમાંથી તારાની જેમ અશ્વગ્રીવના મસ્તક ઉપરથી છત્ર ભૂમિપર પડી ગયું. જ્યેષ્ટ માસમાં સરોવરની જેમ અને શરદઋતુમાં કાદવની જેમ તેના હા-થીનો મદ તરત સુકાઈ ગયો; જાણે કાલથી ભય પામ્યો હોય તેમ તેણે મૂત્રોત્સર્ગ કરવા માંડયો અને વિરસપણે ગર્જના કરી પોતાનું મસ્તક નીચું નમાવ્યું. ચારે તરફ રજની વૃષ્ટિ, રૂધિરનીવૃષ્ટિ. દિવસે નક્ષત્રોનું અવલોકન, ઉલ્કાપાત અને વિજલીનું પડવું ઇત્યાદિક ઉત્પાતો થવા લાગ્યા. ઉંચુ મુખ કરી શ્વાનો દીન સ્વરે રોવા લાગ્યા, શ-શલાઓ પ્રગટ થવા લાગ્યા, ચિલ્લાઓ આકાશમાં ફરવા લાગ્યા, કોકિલ પક્ષીઓ પોકારવા લાગ્યા, માથા ઉપર ગીધ પક્ષીઓ વધવા લાગ્યા અને કપોત પક્ષી ધ્વ-જા ઉપર આવી બેઠો. આ પ્રમાણે અશ્વગ્રીવ રાજાને અપશુકનો થયા. આવા નઠા-રા શુકનોને પણ અવગણીને યમરાજના પાસથી જાણે આકર્ષાણો હોય તેમ તે ઉ-શ્રૃંખલ થઇને આગલ ચાલ્યો. તે વખતે આવા અપશુકનો થવાથી ઉત્સાહ રહિત

થયેલા વિદ્યાધરો અને રણની ઊત્કંઠા વગરના રાજાઓ સ્વાધીન છતાં પણ જાણે તેઓને વેઠે પકડયા હોય તેમ આવી આવીને અશ્વગ્રીવને વીંટાઈ વલ્યા. સંપૂર્ણ સૈન્યવાલો થયેલ તે હયગ્રીવ અનુક્રમે પ્રયાણો કરતો કરતો રથાવર્ત્તને પરિસ્કાર કરનારા એવા રથાવર્ત્ત પર્વત સમિપે આવી પોહોચ્યો. ત્યાં જાણે વૈતાઢય ગિરિ હોય તેમ એ પર્વતની નીચેની ભૂમિ ઉપર અશ્વગ્રીવના હુકમથી વિદ્યાધરોના સૈન્યોએ નિવાસ કર્યો.

આ તરફ પોતનપુરમાં વિદ્યાધરોના રાજા જ્વલનજટીએ બલભદ્ર અને વાસુદેવને કહ્યું કે "તમારામાં સ્વાભાવિક એવી શક્તિ છે કે, જેની સામે કોઇપણ ટકી શકે તેમ નથી તથાપિ પ્રેમવડે ભીરૂથઈ હું તમને કહું છું; કારણ કે, 'પ્રેમ અસ્થાને પણ ભય બતાવનાર છે.' વિદ્યાથી દુર્મદ, બલવાન્, તીવ્ર, અનેક રાજાઓની સહાયવાળો, નિરંતુર વિજય કરનારો અને ઉંચી ગ્રીવાવાળો એ અશ્વગ્રીવ કોને શંકા કરવા યોગ્ય નથી; જો કે એક વિદ્યા શિવાય તમારા બંનેને હયગ્રીવથી કાંઇપણ ન્યૂન નથી. વિદ્યા વિના પણ તમે તેને હણવાને સમર્થ છો, તે છતાં હું તમને પ્રાર્થના કરૂં છું કે, તમારે વિદ્યા સિદ્ધિને માટે જરા શ્રમ કરવો; જેથી તેનું વિદ્યાવડે કરેલું માયા યુદ્ધ પણ વ્યર્થ જાય." જ્વલનજટીના આવા વચનોનો સ્વીકાર કરી, તેઓ શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી વિદ્યાનું આરાધન કરવાને તૈયાર થયા. જ્વલનજટીએ તેમને વિદ્યા શીખવી, એટલે તે મંત્ર બીજના અક્ષરોને મનમાં સ્મરણ કરતા, બંને ભાઇઓએ એકાગ્ર ચિત્તે સાત રાત્રિ નિર્ગમન કરી. સાતમે દિવસે શેષનાગને પણ કંપ થયો અને સર્વે વિદ્યાઓ ધ્યાનારૂઢ એવા ભલભદ્ર તથા વાસુદેવને પ્રાપ્ત થઈ. ગારૂડી, રોહિણી, ભુવનક્ષોભણી, કૃપાણસ્તંભની, સ્થામશુંભની, વ્યોમચારિણી, તમિશ્રકારીણી, સિંહત્રાસિની, વૈરિમોહિની, વેગાભિગામિની, દિવ્યકામિની, રંધ્રવાસિની, કૃશાનુવર્ષિણી, નાગવાસિની, વારિશોષણી, ધરિત્રવારિણી, બંધમોચની, વિમુક્ત કુંતળા, નાનારૂપિણી, લોહશૃંખલા, કાલ રાક્ષસી, છત્ર દશદિકા, ક્ષણશૂલિની, ચંદ્રમૌલિ, રૂક્ષમાલિની, સિદ્ધ તાડનિકા, પિંગનેત્રા, વનપેશળા, ધ્વનિતા, અહિફણા, ઘોષિણી અને ભીરૂભીષણા, આ પ્રમાણેના નામોવાળી વિદ્યાઓએ આવીને કહ્યું કે 'અમે તમારે વશ છીએ.' વિદ્યા સિદ્ધ થવાથી બંને જણા ધ્યાન મુક્ત થયા. "મહાત્માઓને પુણ્યના આકર્ષણથી શું શું પ્રાપ્ત નથી થતું."

પછી ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવે પોતાના જ્યેષ્ટ બંધુ અચલ બલભદ્ર સાથે પ્રજાપતિ અને જ્વલનજટી વિગેરેથી યુક્ત એવું મોટું સૈન્ય લઈ શુભ દિવસે પ્રયાણ કર્યું.

જાણે ગરૂડો હોય તેવા વેગવાન્ મોટા પંચરંગિ અશ્વોથી, જાણે જયલક્ષ્મીના મંદિરો હોય તેવા શત્રુઓને આસ્કંદ કરનારા રથોથી, ઐરાવત હસ્તીને ઉલ્લંઘન કરનારા મદોદ્ધત હાથીઓથી, જાણે કેશરીસિંહ હોય તેવા ફાલ ભરીને ચાલતા ઉત્તમ પેદલોથી અને આકાશચારી તથા ભૂમિચારી લોકોથી, આકાશ અને ભૂમિને આચ્છાદન કરતો, સ્વજનોની જેમ અનુકુલ શુકનોએ પ્રેરેલો, વાજિત્રોના નાદથી અને અશ્વ તથા ગજોના શબ્દોથી દિશાઓને ભેદતો અને મોટા સૈન્યોના ભારથી પૃથ્વીને કંપાવતો ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવ, પોતાના દેશના સીમાડાપર રહેલો જાણે શિલાસ્તંભ (પાળીયો) હોય તેવા રથાવર્ત પર્વત પાસે આવી પહોંચ્યો. બંને સૈન્યમાં 'તમે આયુદ્ધ ભૂમિમાં સભ્ય થવા માટે આવો' એમ પોતાના સ્વરવડે જાણે દેવતાઓને બોલાવતા હોય, તેમ વાજિત્રો વાગવા લાગ્યા. દેવ અને દૈત્યના ઇંદ્રોની જેમ રણની ઉત્કંઠાવાળા ત્રિપૃષ્ટ અને અશ્વગ્રીવના સૈન્યો સામસામા આવીને સ્થિત થયા. કવચ ધરીને સજ્જ થયેલા એ બંને સૈન્યોનો કોલાહલ, અશ્વ સૈન્યે ચૂર્ણ કરેલી પૃથ્વીની રજની જેમ દિશાઓમાં વ્યાપી ગયો. સૈન્યના નિશાનની ધ્વજાઓ ઉપર રહેલા સિંહ, અષ્ટાપદ, ચિત્તા, હાથી અને વાનરોથી સર્વ આકાશ ભયંકર અરણ્યના જેવું દેખાવા લાગ્યું. નારદના જાણે બંધુ હોય, તેમ કલહ ક્રીડા કરાવવામાં કુતૂહલવાળા અને સુભટોને ઉત્સાહ આપવામાં ચતુર એવા ભાટ ચારણો રણભૂમિમાં ફરવા લાગ્યા.

ત્યારપછી બંને સૈન્યોએ યુદ્ધનો આરંભ કર્યો. તેઓના બાણોની શ્રેણીથી જાણે આકાશમાં પક્ષીઓ ઉડતા હોય તેવો દેખાવ થઈ રહ્યો. તે વખતે અરણ્યમાં વૃક્ષની શાખાઓના અગ્રભાગના પરસ્પર સંઘર્ષથી જેમ દાવાનળ ઉત્પન્ન થાય તેમ તે બંને સૈન્યના સૈનીકોના યુદ્ધમાં પરસ્પર અથડાતા શસ્ત્રોથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થયો. સમુદ્રમાં પરસ્પર અથડાવાથી જેમ અનેક જલ જંતુઓનો વિનાશ થાય તેમ શસ્ત્રાસસ્ત્રવડે યુદ્ધ કરનારા અમિત પરાક્રમી અનેક સુભટોનો તે રણભૂમિમાં વિનાશ થયો. થોડીવારમાં સમુદ્રની વેલા જેમ નદીના જલને પરાઙ્મુખ કરે તેમ ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવની અગ્રસેનાએ અશ્વગ્રીવની સેનાને પરાઙ્મુખ કરી. તત્કાળ પોતાના અગ્ર સૈન્યનો ભંગ થતો જોઇને જાણે આંગળીના અગ્ર ભાગનો ભંગ થયો હોય તેમ અશ્વગ્રીવના પક્ષના વિદ્યાધરો ઘણા કોપાયમાન થયા. પ્રચંડ ભુજાવાળા તેઓ રણભૂમિમાં એટલા બધા ઉત્કટ થઈ ગયા કે, જાણે યમરાજના સચિવપણાની મુદ્રાને પ્રાપ્ત કરી આવેલા પિશાચ હોય તેવા તેઓ જણાવા લાગ્યા. તેઓ માં

વિકટ અને ઉત્કટ દાંતવાળા, વિશાળ વક્ષ સ્થલવાળા તેમજ શ્યામ અને ભયંકર આકૃતિવાળા રાક્ષસો, જાણે અંજનાચલ પર્વતના શિખરો હોય તેવા જણાવા લાગ્યા. કેટલાએક વિદ્યાધરો પુંછડારૂપી હળના પછાડવાથી પૃથ્વીને ફાડી નાખતા અને મંડલાગ્રની ક્રિયાને કરનારા નખોવાળા કેશરીસિંહો થયા; કેટલાએક પોતાની સુંઢોથી તૃણના પુળાની જેમ હસ્તીઓને આકાશમાં ઉછાળનારા તેમજ જાણે ઊંચા શિખરોવાળા પર્વતો હોય તેવા અષ્ટાપદ પશુઓ થયા; કેટલાએક પુછડાઓને પૃથ્વીપર પછાડતા અને દાંતથી વૃક્ષોને મરડી નાખતા સિંહ તથા હસ્તીની આકૃતિ જેવા પણ વિકરાળ એવા વરાળ જાતના પશુઓ થયા. અને બીજા કેટલાએક ચીત્તા, સિંહ, વૃષભ, દંશ અને નાર વિગેરે શીકારી પ્રાણીઓના રૂપ કરીને તૈયાર થયા. પછી જાણે યમરાજને બોલાવતા હોય તેમ ભયંકર શબ્દોને કરતા તે વિદ્યાધરો વેગથી ત્રિપૃષ્ટના સૈન્યને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા. જેથી જેઓના મુખ ગ્લાની પામી ગયા છે અને જેમનો ઉત્સાહ ભંગ થઈ ગયો છે એવા પ્રજાપતિ રાજાના પુત્ર ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવના સુભટો તત્કાળ વિચાર કરવા લાગ્યા કે "અહો! આ શું થયું? શું અમે માર્ગની ભ્રાંતિથી આ યમરાજના નગરમાં આવ્યા? અથવા શું રાક્ષસોના નિવાસ સ્થાનમાં આવ્યા કે ભયંકર વિંધ્યસ્થળમાં આવ્યા? અથવા શું અશ્વગ્રીવની આજ્ઞાથી આ સર્વ ભૂત અને ક્રૂર પ્રાણીઓ અમોને હણી નાખવાને માટે પોતપોતાના સ્થાનકોથી અહીં આવ્યા છે? ખરેખર એક કન્યાને નિમિત્તે આ પ્રલયકાલ પ્રાપ્ત થયો છે. આ સમયમાં જો ત્રિપૃષ્ટરાજા પોતે જય મેલવે તો અમારો પુરૂષાર્થ રહ્યો એમ સમજવાનું છે." આ પ્રમાણે ચિંતામાં નિમગ્ન અને બુદ્ધિ રહિત થયેલા તે સુભટો જ્યારે રણમાંથી પાછા વળવાને ઈચ્છવા લાગ્યા ત્યારે જ્વલનજટીએ આવી ત્રિપૃષ્ટને કહ્યું કે "આ સર્વ વિદ્યાધરોની કેવળ માયા છે; આમાં કાંઈપણ સત્ય નથી, હું તે બરાબર જાણું છું. કારણ કે, સર્પનો પસારો સર્પજ જાણે; બીજો ન જાણે. એ મંદ બુદ્ધિવાળા વિદ્યાધરોએ આવી માયા બતાવીને પોતાની અશક્તિ બતાવી આપી છે. કારણ કે, શક્તિવાન એવો કયો પુરૂષ આવી બાલકોને બીવરાવવા જેવી ઇચ્છા કરે, માટે હે મહાવીર! બેઠા થાઓ, રથ ઉપર આરૂઢ થાઓ, અને આ શત્રુઓને માનરૂપી ઊંચા પર્વત ઉપરથી હેઠા ઉતારો. કીરણોથી ઉદિત થયેલા સૂર્યની જેમ તમે જ્યારે રથારૂઢ થશો ત્યારે પછી કયા પુરૂષનું તેજ વૃદ્ધિ પામશે?" આ પ્રમાણે જ્વલનજટીએ કહ્યું. એટલે મહારથીઓમાં અગ્રે-

સર એવો ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવ સૈન્યને આશ્વાસન આપી મોટા રથ ઉપર આરૂઢ થયો. અને મોટી ભુજાવાલા અચલ બલરામ પણ સંગ્રામના રથ ઉપર બેઠા. કારણ કે બીજી કોઈ વખતે પણ પોતાના લઘુ બંધુને એકલા મુકતા નહીં તો યુદ્ધ વખતે તો તેને એકલા કેમજ મુકે? પછી સિંહો જેમ ગિરિના શિખરો ઉપર ચડે તેમ જ્વલનજટી વિગેરે વિદ્યાધરો પણ રથો ઉપર આરૂઢ થયા. તે વખતે વાસુદેવના પુણ્યથી આકર્ષાયેલા દેવતાઓએ આવીને ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવને શાર્ઙ્ગ નામે દિવ્ય ધનુષ, કૌમોદકી નામે ગદા, પાંચજન્ય નામે શંખ, કૌસ્તુભ નામનો મણિ, નંદક નામે ખડ્ગ, અને વનમાળા નામે એકમાળા અર્પણ કરી. તેમજ બલભદ્રને સંવર્તક નામે હળ, સૌનંદ નામે મુશળ અને ચંદ્રિકા નામની ગદા આપી. તેઓને આ પ્રમાણેના દિવ્ય શસ્ત્રો મળેલા જોઈને હર્ષ પામેલા સર્વે સુભટો જાણે યમરાજના પુત્રો હોય તેમ એકઠા થઇને પૂર્ણ પરાક્રમ બતાવતા અધિક યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. પછી ત્રિપૃષ્ટે યુદ્ધરૂપી નાટકમાં નાંદીરૂપ અને શબ્દથી દિશાઓના મુખને પૂરનારો પાંચજન્ય નામનો શંખરત્ન ફુંક્યો.

સંવર્ત્ત પુષ્કરાવર્ત્ત નામના પ્રલયમેઘની ગર્જના જેવા તે શંખના નાદથી અશ્વગ્રીવના સર્વ સૈનિકો ક્ષોભ પામી ગયા, તે વખતે કેટલાએકના હાથમાંથી વૃક્ષોના પત્રોની જેમ શસ્ત્રો પડી ગયા, કેટલાએક જાણે અપસ્માર વ્યાધિવાળા હોય તેમ પોતેજ પૃથ્વી ઉપર પડી ગયા, કોઇ શિયાળની જેમ બીરૂ થઈ નાશી ગયા, કોઈ સસલાની જેમ નેત્ર આડા હાથ દઈને સંતાઈ ગયા, કોઈ ધુવડ પક્ષીની જેમ ગુફામાં પેશી ગયા, અને કોઈ જળની બાહેર મુકેલા શંખલાની જેમ ખળભળવા લાગ્યા.

સમુદ્રના શોષણની જેમ પુર્વે કદિ નહી થયેલ પોતાના સૈન્યનો ભંગ સાંભળીને અશ્વગ્રીવે પોતાના સુભટોને કહ્યું કે "અરે! વિદ્યાધરો! વૃષભના નાદથી જેમ વનમાં મૃગલા નાશી જાય, તેમ ફકત શંખના નાદથી ત્રાસ પામીને તમે કેમ નાશી જાઓ છો? તમે એ ત્રિપૃષ્ટ અને અચલનું શું પરાક્રમ જોયું? કે જેથી ચાડીયા રૂપે ઉભા કરેલા પુરૂષના દર્શનથી પશુઓ નાશી જાય તેમ તમે ત્રાસ પામી નાશી જાઓ છો? આજ સુધી વિવિધ યુદ્ધની અંદર મેળવેલો યશ તમે હારી જાઓ છો; કારણ કે ધોયેલા શ્વેત વસ્ત્ર ઉપર પડેલો લેશ માત્ર પણ કાજલનો ડાઘ તે વસ્ત્રની શોભાને ઘટાડે છે. દૈવયોગે તમારામાં જે આ સ્ખલિતપણું આવી ગયું છે તેને નિવૃત્ત કરો. આકાશચારી એવા તમારી આગલ એ ભૂચર મનુષ્યો શા હિસાબમાં છે?

તમે યુદ્ધ કરો; અથવા જો અશક્ત હો તો કેવળ સભ્ય થઇને ઉભા રહો; હું અશ્વગ્રીવરાજા રણભૂમિમાં કોઈની સહાયની દરકાર કરતો નથી."

આ પ્રમાણે અશ્વગ્રીવે કહ્યું એટલે લજ્જાથી નીચા મુખ કરી સર્વ વિદ્યાધરો, પર્વતથી સ્ખલના પામેલા સમુદ્રની જેમ પાછા વળ્યા. પછી અશ્વગ્રીવ પણ રથમાં બેસી અવ્યગ્ર થઈ ક્રૂર ગ્રહની જેમ શત્રુઓનો ગ્રાસ કરવાને આકાશ માર્ગે ચાલ્યો; અને જાણે નવીન અસ્ત્રોનો મેઘ હોય તેમ બાણોથી, શસ્ત્રોથી અને બીજા અસ્ત્રોથી તેણે ત્રિપૃષ્ટના સૈન્ય ઉપર વૃષ્ટિ કરવા માંડી. એ અસ્ત્રોની વૃષ્ટિથી ત્રિપૃષ્ટનું બધું સૈન્ય ગ્લાનિ પામવા લાગ્યું; કારણ કે ભૂમિચર મનુષ્યો કદી ધીર હોય તોપણ આકાશચારીઓની સામે શું કરી શકે? પછી બલરામ, ત્રિપૃષ્ટ અને જ્વલનજટી રથમાં બેસી પોતાના વિદ્યાધર સુભટોની સાથે આકાશમાં ઉડયા. અને બંને પક્ષના વિદ્યાધરો આકાશમાં રહીને ગુરૂની પાસે જેમ પરીક્ષા આપે તેમ પરસ્પર પોતાની વિદ્યા શક્તિ બતાવતા અધિક અધિક યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. તે વખતે બંને સૈન્યના ભૂચર વીરો પણ વનમાં જેમ હાથી લડે તેમ પરસ્પર ઘણો ક્રોધ કરીને યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. થોડીવારમાં, શસ્ત્રોથી પરસ્પર પ્રહાર કરતા એવા વિદ્યાધરોના રૂધિરની, પૂર્વે કદિ નહી થયેલી અને જાણે ઉત્પાત કારી હોય તેવી, વૃષ્ટિ થવા માંડી; પરસ્પર આઘાતના શબ્દોથી ગગનને ગજાવતું અને દંડના નાદથી સંગીત જેવું જણાતું દંડાદંડી યુદ્ધ કેટલાએક વિદ્યાધરો કરવા લાગ્યા; ઉદ્દંડ ભુજાથી પ્રચંડ એવા કોઈ, ડંકાઓથી ઢોલની જેમ ખડ્ગ દંડવડે શત્રુઓને મારવા લાગ્યા; બીજાનો યુદ્ધમાં જય નહી સહન કરનારા કોઇ પરસ્પર મળતી વખત, કાંસીના તાલની જેમ વિશાળ સ્ફુરક જાતિના શસ્ત્રોનું આસ્ફોટન કરવા લાગ્યા; મેઘ જેમ બિજલીને ફેંકે તેમ કોઈ, આકાશપર રસ્તાને પાડતા તડતડ શબ્દ કરતી શક્તિઓને ફેંકવા લાગ્યા; કોઈ ભયંકર સર્પોની જેવા શલ્યોની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા, અને કોઈ જાણે બીજા ગરૂડો હોય તેવા પત્રોથી સ્ફુરાયમાન પત્રી જાતના શસ્ત્રોને વર્ષાવવા લાગ્યા. એવી રીતે બંને સૈન્યમાં ઉછલતા અને પડતા એવા આયુધોથી આકાશ અને પૃથ્વી જાણે વિવિધ જાતના શસ્ત્રોથી વ્યાપ્ત હોય તેમ દેખાવા લાગ્યું. કોઇ તરત છેદીને હાથમાં ગ્રહણ કરેલા શત્રુઓના મસ્તકોવડે જાણે ઉદ્ભટ ક્ષેત્રપાલો હોય તેમ રણભૂમિમાં દેખાવા લાગ્યા. હાથીના મુખથી જેમ ગણપતિ અને ઘોડાઓના મુખથી જેમ કિંનરો ઓળખાય તેમ કબંધ ઉપર પડેલા હાથી અને અશ્વોના મસ્તકોને લીધે અનેક સૈનિકો તેવા દેખાવા લાગ્યા. તરત

છેદાઈને ઘણીવાર કટી ભાગ ઉપર પડેલા પોતાના મસ્તકવડે જાણે નાભિ ઉપર મુખવાલા ભૂત હોય તેમ કેટલાક જણાવા લાગ્યા. કોઈ વીર પુરૂષોના કબંધો દેવીના સ્વયંવરથી જાણે ઘણો હર્ષ પામ્યા હોય તેમ નૃત્ય કરવા લાગ્યા. કોઈના મસ્તકો છુટા પડી ગયા છતાં પણ જાણે કબંધ ઊપર ચડવાને આદરથી મંત્રો બોલતા હોય તેમ **હુંકાર** શબ્દોને કરવા લાગ્યા.

આ પ્રમાણે કલ્પાંત કાલની જેવો ભયંકર સંગ્રામ પ્રવર્ત્યો. તે વખતે ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવે પોતાનો રથ અશ્વગ્રીવના રથની સામે હંકાર્યો. મહારથિઓમાં અગ્રણી એવા બલરામ પણ સ્નેહના ગુણથી આકર્ષાઈ પોતાના અનુજ ત્રિપૃષ્ટના રથની પાસે પોતાના રથના ઘોડા પ્રેરીને આવ્યા. તે વખતે અશ્વગ્રીવ અત્યંત ક્રોધથી રાતા થયેલા નેત્રો પ્રસારી તેમની સામે જોતા જોતા જાણે તે બંનેનું પાન કરી જવાને ઇચ્છતો હોય તેમ બોલ્યો. "અરે! તમારા બંનેમાં, મારા ચંડસિંહ દૂતપર ધસારો કરનાર કોણ છે? અને પશ્ચિમ દિશાના અંતમાં રહેલા સિંહનો ઘાત કરીને દુર્મદ થનારો કોણ છે? પોતાનાજ વધને માટે વિષ કન્યા જેવી જ્વળનજટીની સ્વયંપ્રભા કન્યાને કોણ પરણ્યો છે? વાનર જેમ સૂર્ય સામી ફાલ મારે, તેમ મારી ઊપરં ફાલ મારનાર કોણ છે? કયો મૂઢ બુદ્ધિવાળો પુરૂષ મને સ્વામી તરીકે નથી માનતો? આટલીવાર સૈન્યનો ક્ષય થતાં પણ તમે શામાટે ઉપેક્ષા કરી? તમે બે કોના આશ્રયથી મારી સામે થયા છો? અરે બાલકો! આનો પ્રત્યુત્તર આપો અને પછી અનુક્રમે અથવા એક સાથે સિંહની સાથે હાથીના બાલકોની જેમ તમે મારી સાથે યુદ્ધ કરો." આવા અશ્વગ્રીવના વચન સાંભળી ત્રિપૃષ્ટ હસતા હસતા બોલ્યો, "અરે! દુષ્ટ! તારા દૂતને ધર્ષણ કરનાર, પશ્ચિમના સિંહનો શિકાર કરનાર, સ્વયંપ્રભાને પરણનાર, તને સ્વામી તરીકે નહી માનનાર અને આટલીવાર તારી ઉપેક્ષા કરનાર હું પોતે ત્રિપૃષ્ટ છું અને આ બલથી બળવાન સૈન્યનો નાશ કરનારા મારા જ્યેષ્ટ ભ્રાતા બલરામ છે. ત્રણ લોકમાં પણ તેની સામે ટકી શકે તેવો કોઇ નથી, તો તું કોણ માત્ર છું? હે મહાબાહુ! જો તારે અભિમત હોય તો સૈન્યનો ક્ષય કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. તું પોતે અસ્ત્ર ગ્રહણ કર, તું મારો રણભૂમિનો અતિથિ છું. આપણ બંનેનું દ્વંદ્વ યુદ્ધ થાઓ, ભુજાઓનું કૌતુક પૂર્ણ થાઓ અને બન્ને સૈન્યના સુભટો માત્ર સભ્ય થઇને જોયા કરો."

આ પ્રમાણે અશ્વગ્રીવ અને ત્રિપૃષ્ટ બન્નેએ અંગીકાર કરીને પોતપોતાના છડીદારો પાસે પોતપોતાના સૈન્યોને યુદ્ધ કરતા અટકાવ્યા. પછી એક હાથ મધ્યમાં

રાખી અને બીજે હાથ કામઠાની અણી ઉપર રાખી અશ્વગ્રીવે યમરાજની ભ્રગુટી જેવા ભયંકર ધનુષની ઉપર પણચ ચડાવી. પછી રણલક્ષ્મીની ક્રીડાના સંગીતની જાણે વીણા હોય તેવી ધનુષની પણચ મયૂરગ્રીવના પુત્રે હાથવડે વગાડી. તરતજ ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવે નિશામત્સ્યની જેમ શત્રુઓના નાશને સૂચવનારા શાર્ઙ્ગ નામના ધનુષને પણચ ચડાવી. અને વજ્રના નિર્ઘોષ જેવો ભયંકર, મૃત્યુને આહ્વાન કરવાના મંત્ર જેવો, અને શત્રુઓના બલને હરણ કરનારો ધનુષનો મોટો ઘોષ કર્યો. તે વખતે કંડિયામાંથી સર્પની જેમ ભાથામાંથી બાણો કાઢી કાન સુધી આકર્ષી અશ્વગ્રીવ વરષાવવા લાગ્યો. પછી કાલનું જાણે કટાક્ષ હોય અને કલ્પાંત કાળના અગ્નિની જાણે શિખા હોય તેવું કાંતિથી પ્રકાશમાન એક તીવ્ર બાણ ત્રિપૃષ્ટની ઉપર છોડયું. તે બાણને આવતું જોઈ અવિચ્છેદ પરાક્રમવાળા ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવે તત્કાલ છોડેલા બાણથી ઈક્ષુલતાની જેમ તેને છેદી નાખ્યું. અને એવી હાથ ચાલાકીથી એક બાજું બાણ મુક્યું કે, જાણે તે પહેલુંજ હોય તેમ તેનાથી અશ્વગ્રીવનું ધનુષ પણ છેદી નાખ્યું. પછી અશ્વગ્રીવે જે જે નવા નવા ધનુષ્યો ગ્રહણ કર્યા, તે તે ધનુષ્યો તેના મનોરથની સાથે ત્રિપૃષ્ટ વીરે બાણોથી છેદી નાખ્યા. એક બાણથી પ્રતિવાસુદેવનો ધ્વજ છેદ્યો અને એક બીજા બાણથી એરંડાના વૃક્ષની પેઠે તેનો રથ ભાંગી નાખ્યો.

આ પ્રમાણે સ્થિતિ થઈ તોપણ અશ્વગ્રીવ બીજા રથમાં બેશી ધારાઓથી મેઘની જેમ દૂરથી બાણોની વૃષ્ટિ કરતો ફરીવાર આગલ આવ્યો. એ વખતે તેણે બાણે વડે દુર્દિનનો આડંબર કર્યો કે, જેથી રથ, સારથિ, ત્રિપૃષ્ટ કે બીજું કાંઈપણ દેખવામાં આવતું નહતું; પણ સૂર્ય જેમ પોતાના કીરણોની છટાથી અંધકારનો નાશ કરે, તેમ ત્રિપૃષ્ટે બાણોની વૃષ્ટિઓથી તે દુર્દિન કારક શરવૃષ્ટિનો તત્કાળ નિરાશ કર્યો. પછી ત્રિપૃષ્ટના આવા પરાક્રમથી ક્રોધ પામેલા, પર્વત જેવા સારવાળા અને શક્તિવાળાઓમાં શ્રેષ્ટ એવા અશ્વગ્રીવે વિજલીની જાણે સહોદરા હોય, વજ્રની જાણે વયસ્યા (સખી) હોય, મારીની જાણે માતા હોય અને શેષ નાગની જાણે જીહ્વા હોય તેવી એક પ્રચંડ શક્તિ હાથમાં ગ્રહણ કરી. જાણે યમરાજની નર્તકી હોય તેમ ઘુઘરીઓના શબ્દ કરતી એ શક્તિને સ્તંભ ઉપર રાધા ચક્રની જેમ તેણે પોતાના મસ્તક ઉપર ફેરવવા માંડી. અને પોતાના વિમાનના ભ્રંશની શંકાથી ભય પામેલા વિમાનવાસીઓએ જેને માર્ગ આપ્યો છે એવી એ શકિત અશ્વગ્રીવે સર્વ બલથી ત્રિપૃષ્ટ ઉપર નાખી. તત્કાળ ત્રિપૃષ્ટે જાણે બે ભુજાદંડમાં ત્રીજો ભૂજાદંડ હોય,

અથવા યમરાજનો બીજો દંડ હોય તેવી કૌમોદકી ગદા પોતાના રથમાંથી હાથમાં ગ્રહણ કરી અને હાથી જેમ ક્રીડા કરનારની ધમણનો પોતાના શુંડા દંડથી વિનાશ કરે તેમ એ આવતી શકિતની ઉપર તેગદાનો પ્રહાર કર્યો જેથી ઉગ્રઅગ્નિના કણીયાથી સૈકડો ઉલ્કાપાતને વિસ્તારતી એ શકિત માટીના ઢેખાલાની જેમ ચૂરે ચૂરા થઇને પૃથ્વી ઉપર પડી. પછી અશ્વગ્રીવે જાણે એરાવતનો કાઢી લીધેલો દાંત હોય, તેવો એક મોટો પરિઘ ગ્રહણ કરીને ત્રિપૃષ્ટની ઉપર ફેંક્યો. ગરૂડ જેમ ચાંચવડે મોટા સર્પને ખંડ ખંડ કરી નાખે તેમ ત્રિપૃષ્ટે તે પરિઘને ગદાવડે ખંડ ખંડ કરી નાખ્યો. પછી અશ્વગ્રીવે યમરાજની જાણે દાઢ હોય અને તક્ષક નાગની જાણે બેન હોય તેવી વજ્રશિલાના સારથી બનેલી એક ગદા ત્રિપૃષ્ટની ઉપર ફેંકી. મોટી ભુજાવાળા ત્રિપૃષ્ટે પોતાની કૌમોદકી ગદાથી તે ગદાના આકાશમાંજ રેતીના મોદકનીપેઠે કટકે કટકા કરી નાખ્યા.

આવી રીતે સર્વ શસ્ત્રો જ્યારે ભાંગી ગયા ત્યારે અશ્વગ્રીવ પીડિતજનની પાસે બંધુ વર્ગની જેમ તત્કાલ વિલખો થઇ ગયો અને તરતજ તેણે નાગાસ્ત્રનું સ્મરણ કર્યું. તે નાગાસ્ત્રશીઘ્ર પ્રગટ થયું એટલે તે અસ્ત્રને ધનુષ સાથે જોડયું. તે વખતે રાફડામાંથી સર્પોની જેમ તેમાંથી અનેક સર્પો ઉત્પન્ન થયા. ભૂમિ અને આકાશમાં ફુંફાડા મારીને દોડતા એવા તે સર્પોએ ક્ષણવારમાં તિર્યગ્ લોકને પાતાળ લોક જેવું કરી દીધું. લાંબા, ભયંકર, અને કાળા એવા મોટા સર્પો, સ્ફુરણાયમાન થઈને હજારો કેતુઓની શંકા કરાવવા લાગ્યા. જન્તુના જાણે અવસર્પ હોય તેવા તે સર્પો, આકાશમાં પણ પ્રસરવા લાગ્યા; જેથી ખેચરોની સ્ત્રીઓ તેનાથી ભય પામીને દૂર નાસવા માંડી. તે વખતે ત્રિપૃષ્ટના સૈનિકોને મોટી આશંકા થઇ પડી. કારણ કે સ્વામિનો પ્રભાવ નહીં જાણનારને તેમજ શકિતવાનને તેમ થાય છે; પછી ત્રિપૃષ્ટે ધનુષ્ય ઉપર ગરૂડાસ્ત્રને ચડાવીને છોડયું, એટલે તેમાંથી કદળીના પત્રની જેમ પ્રસરતી પાંખોથી જાણે આકાશને સૈકડો છત્રોથી વ્યાપ્ત કરતા હોય તેવા અનેક ગરૂડો પ્રગટ થયા. સૂર્યના કીરણોથી અંધકારના જેમ તે ગરૂડોની પાંખોના સત્કારથી તે મોટા સર્પો ચારે બાજુ નાસી ગયા. નાગાસ્ત્રને નિરર્થક થએલું જોઇ અશ્વગ્રીવે દુર્ધર એવું અગ્ન્યસ્ત્ર ચિંતવ્યું. જ્વાલાઓથી આકાશમાં સૈકડો ઉલ્કાપાતને બતાવતું તે અસ્ત્ર તેણે ધનુષ ઉપર સાંધીને છોડયું તે વખતે ત્રિપૃષ્ટનું બધું સૈન્ય જાણે અગ્નિમાં મગ્ન થયું હોય, તેમ વડવાનળથી ભય પામેલા સમુદ્રના મત્સ્યની જેમ આકુલ વ્યાકુલ થઇ ગયું. તે જોઇને અશ્વગ્રીવના સુભટો ખુશી થઇ હસવા લાગ્યા, ભમવા લાગ્યા, ઉછળવા લાગ્યા, નાચવા લાગ્યા, ગાવા લાગ્યા અને ઉ-

તાવળા થઇને તાળીયો પાડવા લાગ્યા. પછી ક્રોધથી નેત્રો રાતા કરીને ત્રિપૃષ્ટે અવાર્ય એવા વારૂણાસ્ત્રને ધનુષ સાથે જોડીને સત્વર છોડયું. એ અસ્ત્રના પ્રભાવથી ત્રિપૃષ્ટના મનોરથોની જેમ તત્કાલ આકાશમાં મેઘ ઉત્પન્ન થયો અને અશ્વગ્રીવના મુખની જેમ ગગન તળ શ્યામ થઇ ગયું. તરતજ દાવાનળને શમાવનારા વર્ષાઋતુના મેઘની જેમ અવિચ્છિન્ન જળ ધારાવડે વર્ષીને તે મેઘે શસ્ત્રાગ્નિને શમાવી દીધો.

આ પ્રમાણે તૃણની જેમ ત્રિપૃષ્ટે સર્વ અસ્ત્રોને ભસ્મ કરી નાખેલા જોઈ છેવટે તેને મારવાને ઈચ્છતા અશ્વગ્રીવે પોતાના અમોઘ ચક્રનું સ્મરણ કર્યું. સૈકડો આરાથી નીકળતી સૈકડો જ્વાલાવડે પ્રકાશતું, અને જાણે સૂર્યના મંડલમાંથી ખેંચી આણેલું હોય, અથવા બલાત્કારે હરણ કરેલું યમરાજાનું એક કુંડલ હોય, વાં કુંડલાકારે રહેલો તક્ષક નાગ હોય તેવું જણાતું. તેમજ ઘુઘરીઓના અવાજથી ખેચરોને ત્રાસ પમાડતું—એ ચક્ર સ્મરણ કરતાં વેંતજ પ્રગટ થયું. તેને ગ્રહણ કરીને અશ્વગ્રીવ બોલ્યો. "અરે! ત્રિપૃષ્ટ! કંઠમાં દુધવાલો હજુ તું બાલક છું; તારો વધ કરવાથી મને બાલહત્યા લાગશે, તેથી તું ચાલ્યો જા, હજુ સુધી તારી ઉપર મને દયા આવે છે. આ મારૂં ચક્ર, ઇંદ્રિના વજ્રની જેમ કોઈ ઠેકાણેથી પાછું હઠે તેવું નથી તેમજ નિષ્ફળ થાય તેમ પણ નથી. 'તેથી જ્યારે હું. આ ચક્રને છોડીશ, ત્યારે તું તારા પ્રાણને છોડીશ, તેમાં કાંઈપણ સંદેહ રાખીશ નહીં. માટે ક્ષત્રીપણાના અભિમાનને તજી દે અને મારા શાસનને અંગીકાર કર, તું બાલક છું; તેથી હું તારૂં પ્રથમનું માઠું આચરણ માફ કરૂં છું. સારે નશિબે તારૂં કાર્ય બાલપણાની ચપલતાવડે કરેલું હું ગણું છું વાસ્તે તું જીવતો જા. મારી તને મારવાની ઇચ્છા નથી."

આવું અશ્વગ્રીવનું ભાષણ સાંભળીને ત્રિપૃષ્ટ હસતો હસતો બોલ્યો કે—"અરે! અશ્વગ્રીવ! તું ખરેખર વૃદ્ધ થયો છું, અન્યથા ઉન્મત્તની પેઠે આવા દુર્વચનો કેમ બોલે? પણ વિચાર કરકે બાલ એવો કેશરીસિંહ મોટા હાથીને દેખીને શું પલાયન કરે છે? ગરૂડનો બાલક શું મોટા સર્પોથી પાછો હઠે છે? બાલ સૂર્ય પણ શું સંધ્યાકાલરૂપ રાક્ષસથી ક્ષોભ પામે છે? હું બાલક છું, છતાં પણ શું રણભૂમિમાં તારી સામે નથી આવ્યો? હે મિથ્યાભિમાની! પૂર્વે નાખેલા શસ્ત્રોનું બલતો તેં જોયેલું છે તો હવે આ અસ્ત્રને છોડીને પણ મારૂં બલ જો, જોયા વિના તું શામાટે ગર્જના કરે છે?"

આ પ્રમાણે ત્રિપૃષ્ટના વચન સાંભળી આકાશરૂપી સાગરમાં જાણે દાવાનળ પ્રગટયો હોય તેવું એ ભયંકર ચક્ર અશ્વગ્રીવ પોતાના માથાપર ફેરવવા લાગ્યો.

ઘણીવાર સુધી ફેરવીને જાણે સૂર્ય મંડળ ચ્યવતું હોય તેવી ભ્રાંતિને ક્ષણવાર આપતું એ ચક્ર સર્વ બલથી તેણે ત્રિપૃષ્ટ ઉપર છોડયું. ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવના પર્વતની શિલા જેવા વિશાળ વક્ષસ્થળની સાથે અથડાઈને એ ચક્ર જાણે સામી લપડાક લાગી હોય તેમ ધારાથી પતિત થઈને પાછું હઠી ગયું. એ ચક્રના અગ્રભાગના મજબુત આઘાતથી વજ્રથી તાડન કર્યાની જેમ ત્રિપૃષ્ટ મૂર્છા ખાઇને નીચે પડયો; અને આકાશમાં પ્રકાશ કરતું તે ચક્ર તે ઠેકાણેજ સ્થિર રહ્યું. વાસુદેવની સર્વ સેનામાં તે વખતે હાહાકાર ઉત્પન્ન થયો. શત્રુના પ્રહારથી પોતાના અનુજ બંધુને મૂર્છિત થયેલ જોઈને તેમના ઉપરની પ્રીતિને લીધે બલભદ્ર પ્રહાર થયા વિના પણ મૂર્છિત થયા. બન્નેને મૂર્છિત જોઈ અશ્વગ્રીવે સિંહની જેમ સિંહનાદ કર્યો અને તેના સૈનિકોએ વિજયને પ્રગટ કરતો હોય તેવો કિલકિલારવ કરી મુકયો.

થોડીવારે બલભદ્રને સંજ્ઞા આવી ત્યારે ઉન્નત હર્ષનાદ સાંભળીને 'અત્યારે ક વખતે આવો હર્ષ કોને થયો છે?' એમ પોતાના સૈનિકોને પુછ્યું. તેઓએ કહ્યું 'હે દેવ ! ત્રિપૃષ્ટ કુમારને પડેલી વિપત્તિવડે હર્ષ પામેલા અશ્વગ્રીવના સૈનિકોનો આ ઉર્જિત હર્ષ ધ્વનિ છે' બલરામે કહ્યું, “ અહો ! શું મારા અનુજ બંધુને વિપત્તિ હોય ? તે તો જ્યારે રણમાં શ્રાંત થાય છે ત્યારે ક્ષણવાર રથમાં સુવે છે. તે ઉપરથી પોતાના મનમાં મારા બંધુને વિપત્તિ આવેલી ધારીને હર્ષ પામેલા આ અશ્વગ્રીવના સૈનિકોનો હર્ષ હું એક ક્ષણમાં હરી લઉં છું.” અરે દુષ્ટ અશ્વગ્રીવ! ઉભો રહે, આજે રથ અને પરિવાર સહિત તને મસલાની જેમ હું ગદાથી ચૂર્ણ કરી નાખું છું. એમ કહી, રથાવર્ત્ત પર્વતના શિખર જેવી ગદા ઉપાડી જેવામાં અચલ બલભદ્ર દોડે છે, તેવામાં ત્રિપૃષ્ટ કુમાર જાગી ઉઠયા અને 'અરે આર્ય ! અરે આર્ય ! હું છતાં તમારે આ શો પ્રયાસ?' એમ કહી જાણે ઉંઘમાંથી ઉઠયા હોય તેમ ત્રિપૃષ્ટ બેઠા થયા. ત્રિપૃષ્ટને ઉઠેલા જોઇ જાણે ગ્રામાંતરથી આવ્યા હોય તેમ બલભદ્રે બે હાથ પહોળા કરીને તેનું આલિંગન કર્યું. તરતજ પોતાના સ્વામીની જાગ્રતિને સૂચવનારો અને શત્રુઓના હૃદયમાં શલ્ય જેવો ત્રિપૃષ્ટના સૈનિકોએ હર્ષનાદ કર્યો. પ્રહારથી કરેલા પોતાના પાપનું જાણે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાને ઇચ્છતું હોય, તેવું અશ્વગ્રીવે નાખેલું ચક્ર ત્રિપૃષ્ટે સમીપ રહેલું જોયું. જાણે સૂર્યનું ભાગીદાર હોય તેવું તેજથી ભયંકર તે ચક્ર હાથમાં લઇને વાસુદેવે અશ્વગ્રીવને કહ્યું, “મોટી ઉગ્રગર્જના કરીને તેં મારા ઉપર આ ચક્ર નાખ્યું હતું, પણ પર્વત સાથે હસ્તીના પરાક્રમની જેમ તેં આ ચક્રનું પરાક્રમ પણ જોઇ લીધું છે. તો હે દુર્મતિ ! હવે

અહીંથી ચાલ્યો જા! માર્જારની જેવા પાપવૃત્તિવાળા તને વૃદ્ધને કોણ હણે!" આવા વચન સાંભળી દાંતથી અધરને ડશતો અને કોપથી અંગને કંપાવતો અશ્વગ્રીવ ભ્રગુટી ચડાવીને બોલ્યો–"અરે શિશુ! વૃક્ષના ખરી પડેલા ફલવડે પંગુની જેમ આ એક લોઢાનો ખંડ મલવાથી તું કેમ ઉન્મત્ત થઈ જાય છે? એને મારી ઉપર છોડી દે, મારૂં બલ જો, એ ચક્રને આવતા વેતજ હું મુષ્ટિથી ચૂર્ણ કરી નાખીશ."

અશ્વગ્રીવના આ પ્રમાણેના વચનો સાંભળીને અંકુઠ શક્તિવાળા ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવે કોપ. કરી ચક્રને આકાશમાં ભમાડીને અશ્વગ્રીવ ઉપર છોડયું. તે ચક્રે તરતજ કદલીના થડની જેમ અશ્વગ્રીવનું મસ્તક છેદી નાખ્યું. કારણ કે, 'પ્રતિવાસુદેવ પોતાના ચક્રથીજ હણાય છે.' તે વખતે ખેચરોએ હર્ષથી વાસુદેવની ઉપર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી અને ઉંચે સ્વરે જય નાદ કર્યો. અશ્વગ્રીવના દીનતા ભરેલા સૈન્યમાં પ્રતિનાદથી ભૂમિ અને અંતરીક્ષને રૂદન કરાવતો મોટો રૂદન ધ્વનિ ઊત્પન્ન થયો. અશ્વગ્રીવના સ્વજનો તરતજ એકઠા થયા અને પુત્રોના નેત્રમાંથી ઝરતાં અશ્રુનાં જળવડે જાણે નિવાપાંજલિ આપતા હોય તેમ અશ્રુધારા વરસાવતા તેમણે અશ્વગ્રીવના અંગને અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. અશ્વગ્રીવ પ્રતિવાસુદેવ મૃત્યુ પામીને સાતમી નરકભૂમિમાં તેત્રીશ સાગરોપમને આયુષે નારકી થયો.

એ સમયે આકાશમાં દેવતાઓએ ઉંચે સ્વરે ઉદઘોષણા કરી કે, "હે રાજાઓ! તમે સર્વ પ્રકારે માન છોડી દો. અને ચિરકાલથી આદરેલો હયગ્રીવનો પક્ષપાત મુકી દો, કિંતુ ભક્તિથી ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવનું શ્રેષ્ટ શરણ ગ્રહણ કરો. કેમ કે આ ભરતક્ષેત્રમાં આ અવસર્પિણીમાં આ પ્રથમ વાસુદેવ ઉત્પન્ન થયેલ છે, એ મહાભુજ રાજા ત્રિખંડ ભરતક્ષેત્રની પૃથ્વીનો ભોક્તા થશે." આ પ્રમાણેની અંતરીક્ષમાં થયેલી દિવ્યવાણી સાંભળીને અશ્વગ્રીવના તાબાના સર્વ રાજાઓ આવીને ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવને નમ્યા અને અંજલિ જોડીને આ પ્રમાણે તેઓએ કહ્યું કે, "હે નાથ! અમોએ અજ્ઞાનપણાથી અને પરતંત્રતાથી અદ્યાપિ પર્યંત જે કાંઈ તમારા અપરાધો કરેલા હોય તે સર્વ ક્ષમા કરો. હવેથી અમે તમારા કિંકરની જેમ તમારી સર્વ આજ્ઞા પાલશું. હે પ્રભુ! અમને આજ્ઞા કરો." ત્રિપૃષ્ટે કહ્યું–"આમાં તમારો કાંઇ પણ અપરાધ નથી, સ્વામીની આજ્ઞાવડે યુદ્ધ કરવું, તે ક્ષત્રિયોનો ધર્મજ છે. તમે હવે ભય છોડી દો. હવેથી હું તમારો સ્વામી છું; તમે પોતપોતાના રાજ્યોમાં નિર્ભયપણે મારા થઇને વર્ત્તજો." આ પ્રમાણે સર્વ રાજાઓને આશ્વાસન આપી જાણે બીજો ઇંદ્રિ હોય તેવો ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવ પોતાના સર્વ પરિવારને

લઇને પોતનપુર ગયો, અને ત્યાંથી ચક્ર વિગેરે [1]સાત રત્નો સહીત ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવ પોતાના જ્યેષ્ટ બંધુ બલભદ્રને સાથે લઈ દિગ્વિજય કરવાને નીકળ્યો.

પૂર્વમાં તે દિશાના મુખનું મંડન રૂપ માગધપતિને, દક્ષિણમાં તે દિશાના મસ્તકની માળારૂપ વરદામ દેવને અને પશ્ચિમમાં તે દિશાને પ્રકાશ કરનાર પ્રભાસદેવને પોતાની આજ્ઞા મનાવી અને વૈતાઢય પર્વતની બંને શ્રેણીના વિદ્યાધરોનો તેણે વિજય કર્યો. પછી તે બંને શ્રેણીનું રાજ્ય જ્વલનજટીને અર્પણ કર્યું. "મહાત્માઓ સેવા કરવાથી કલ્પવૃક્ષની જેમ ફલે છે." એવી રીતે દક્ષિણ ભરતાર્દ્ધને સાધી ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવ દિગ્યાત્રાથી નિવૃત્ત થઈ પોતાના નગર તરફ જવાને પાછા વળ્યા. અર્ધ ચક્રવર્તીની સમૃદ્ધિથી અને ચક્રવર્ત્તી કરતાં અર્દ્ધભુજાના બલથી યુક્ત એવો એ ત્રિપૃષ્ટ કેટલેક પ્રયાણે મગધ દેશમાં આવ્યો. ત્યાં સર્વ રાજાઓમાં તિલક સમાન એ વાસુદેવે પૃથ્વીનું જાણે તિલક હોય તેવી અને કોટી પુરૂષોથી ઉપાડી શકાય એવી એક મહાશિલા દીઠી. એ શિલાને પોતાની વામભુજાવડે ઉપાડીને આકાશમાં મસ્તક ઉપર છત્રની જેટલી ઊંચી કરી. તેમના આવા ભુજાબલને જોઇને વિસ્મય પામેલા રાજાઓએ અને લોકોએ ચારણભાટની જેમ તેમની અત્યંત પ્રશંસા કરી. તે શિલાને પાછી યોગ્ય સ્થાને સ્થાપન કરીને ત્યાંથી પ્રયાણ કરતાં કેટલેક દિવસે ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવ લક્ષ્મીના સ્થાનરૂપ પોતનપુરની નજીક આવ્યા.

પછી મોટી સંપત્તિઓ જેમણે પ્રાપ્ત કરેલી છે એવા ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવે, ગજેંદ્ર ઉપર આરૂઢ થઇ લક્ષ્મીનું જાણે નવીનનગર હોય તેવા પોતનપુરમાં પ્રવેશ કર્યો. તે વખતે જાણે તારાવાળું આકાશ હોય તેમ મોતીના સાથીઆ ચારે તરફ પુરેલા હતા, અને ઘેર ઘેર તોરણોની શ્રેણિ બાંધેલી હતી તેથી જાણે સૈકડો ઇંદ્ર ધનુષે સહીત હોય તેવું તે નગર જણાતુ હતુ. જાણે મેઘ વર્ષ્યો હોય તેમ નગરની ભૂમિ ઉપર જલનો છંટકાવ કરેલો હતો, સુંદર પાત્રોવાલા ઉંચા બાંધેલા મંચોવડે જાણે ઉંચા વિમાનવાલું હોય તેવું દેખાતું હતું, ઘરે ઘરે મંગલિક ગીતો ગવાતા હતાં તેથી જાણે સ્થાને સ્થાને વિવાહ મહોત્સવ ચાલતા હોય, તેમ લાગતું હતું અને લોકોની એવી ભીડ થઇ હતી કે જાણે જીવલોક બધો તે નગરમાં એકત્ર થયો હોય તેમ લાગતુ હતુ.

નગરમાં પ્રવેશ કર્યા પછી પ્રજાપતિ રાજાએ, જ્વલનજટીએ, અચલ બલદેવે, અને બીજા રાજાઓએ મળીને ત્રિપૃષ્ટને અર્દ્ધ ચક્રીપણાનો અભિષેક કર્યો.

---

૧ ચક્ર, ધનુષ્ય, ગદા, શંખ, કૌસ્તુભમણી, ખડ્ગને વનમાળા એ સાતરત્નો.

હવે દીક્ષા લીધા પછી બે માસ પર્યંત છદ્મસ્થપણે વિહાર કરતા શ્રેયાંસ પ્રભુ અનુક્રમે પ્રથમના સહસ્રામ્રવનમાં પધાર્યા. ત્યાં અશોક વૃક્ષની નીચે કાયોત્સર્ગે રહેલા અને બીજા શુકલ ધ્યાનના અંતમાં વર્ત્તતા, એવા પ્રભુના તાપમાં જેમ મીણ ગળી જાય તેમ જ્ઞાનાવરણી, દર્શનાવરણી, મોહની અને અંતરાય એ ચાર ઘાતિકર્મ વિનાશ પામ્યાં. જેથી માઘ માસની અમાવાસ્યાને દિવસે ચંદ્ર શ્રવણ નક્ષત્રમાં આવતાં છઠ્ઠ તપમાં વર્તતા પ્રભુને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. દેવતાઓએ આવીને સમોસરણ રચ્યુ, તેમાં બેસીને મહા અતિશયવાળા અગ્યારમા પ્રભુએ દેશના આપી. ભગવંતની દેશના સાંભળીને ઘણા પ્રાણીઓ પ્રતિબોધ પામ્યા. જેમાંના કેટલાએક સર્વ વિરતિપણું અંગીકાર કર્યું અને કેટલાએક દેશવિરતિ થયા. પ્રભુને ગોશુભ વિગેરે છોતેર ગણધરો થયા. પ્રભુના મુખથી ત્રિપદિ સાંભળીને તેઓએ દ્વાદશાંગી રચી. તે તીર્થમાં ત્રણ નેત્રવાળો. શ્વેતકાંતિને ધરનારો, વૃષભના વાહનવાળો, બે દક્ષિણ ભુજામાં બીજોરૂં અને ગદાને ધરનારો અને બે વામ ભુજામાં નકુલ અને અક્ષસૂત્ર ધરનારો, ઈશ્વર[1] નામે યક્ષ પ્રભુનો શાસન દેવતા થયો. તથા ગૌર અંગવાળી, સિંહના વાહનપર બેસનારી, દક્ષિણ ભુજામાં વરદને મુદ્‌ગરને ધારણ કરનારી, અને વામ ભુજામાં કલશને અંકુશને રાખનારી, માનવી[2] નામે પ્રભુની પાસે રહેનારી શાસનદેવી થઈ.

તે યક્ષ અને દેવી નિરંતર જેમની સમીપેજ રહે છે એવા શ્રેયાંસપ્રભુ વિહાર કરતા કરતા એકદા સર્વ નગરોમાં શ્રેષ્ટ એવા પોતનપુરના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. ત્યાં સમસરણને માટે વાયુ કુમાર દેવતાઓએ એક યોજન પૃથ્વીને માર્જન કરી, મેઘ કુમારોએ તે ઉપર સુગંધી જલનો છંટકાવ કર્યો, વ્યંતરોએ સુવર્ણ તથા રત્નમણિઓથી તેનું તળ ચારે તરફ બાંધી લીધું અને તેની ઉપર જાનુ પ્રમાણ પંચવર્ણી પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરી. પછી તે દિશાઓના જાણે ભ્રુકુટી ભંગ હોય તેવા પ્રત્યેક દિશામાં તોરણો બાંધીને તેના મધ્યભાગમાં અઢીગાઉ ઉંચી તેમણે એક પવિત્ર મણિમય પીઠ બાંધી. તેની નીચે ભવનપતિઓએ જાણે પૃથ્વીનો મુગટ હોય તેવો સુવર્ણના કાંગરાવાળો પહેલો રૂપાનો કિલ્લો બાંધ્યો. તેની અંદર જ્યોતિષી દેવતાઓએ પોતાના તેજવડે જાણે રચ્યો હોય તેવો રત્નના કાંગરાવાળો સુવર્ણનો કીલ્લો કર્યો. તેની અંદર વિમાનપતિઓએ માણિક્યના કાંગરાવાળો દિવ્યરત્નમય ત્રીજો કિલ્લો રચ્યો દરેક કિલ્લે તોરણ સહિત ચાર ચાર દ્વારો કર્યા. મધ્ય કિલ્લાની

૧ આ યક્ષનું બીજું નામ મનુજ છે. ૨ આ યક્ષણીનું બીજું નામ શ્રીવત્સા છે.

ઈશાન દિશામાં મધ્યભાગે એક દેવ છંદો રચ્યો. છેલ્લાગઢની ગર્ભભૂમિમાં વ્યંતર દેવતાઓએ નવસોને સાઠ ધનુષ ઊંચું એક ચૈત્યવૃક્ષ વિકુર્વ્યું. તેની નીચે પૂર્વ રચિત મણિપીઠની ઉપર તેઓએ એક પ્રતિછંદ કર્યો અને તેની મધ્યમાં પૂર્વાદિ ચારે દિશા તરફ ચરણપીઠ સહિત એક એક સિંહાસન સ્થાપિત કર્યું. તે શિવાય બીજું પણ જેજે કરવા યોગ્ય કાર્ય હતું, તેતે વ્યંતર દેવતાઓએ પૂર્ણ કર્યું. કારણ કે, ભક્તિમાન્ પુરૂષો અપ્રમાદવડે સેવકોથી પણ ચડીઆતા થાય છે. ત્યારપછી આકાશમાં રહેલા ત્રણ છત્રોથી શોભતા, બંને પડખે બે યક્ષોથી ચામરવડે વીંજાતા, આગલ ચાલતા ઈંદ્ર ધ્વજથી શોભાતા, બંદીજનની જેમ પોતાની મેળે વાગતી દુંદુભિ જેમની આગળ મંગળીક શબ્દો ઉચ્ચારી રહી છે, એવા, સૂર્યથી ઉદયાચલની જેમ ભામંડલથી પ્રકાશતા, કોટી ગમે સુર અસુર તથા નરોથી પરવરેલા, દેવતાઓએ આગલ સંચાર કરેલા નવ સુવર્ણ કમલની ઉપર ચરણ કમલને આરોપણ કરતા, અને પ્રકાશમાન ધર્મ ચક્રવડે જેમનો અગ્રદેશ અધિષ્ઠિત છે એવા શ્રેયાંસ ભગવાને પૂર્વદ્વારથી સમવસરણમાં પ્રવેશ કર્યો. પછી ગુંજારવ કરતા ભ્રમરાઓના ધ્વનિથી જાણે સ્વાગતને પુછતું હોય તેવા ચૈત્યવૃક્ષને પ્રભુએ ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી અને 'નમસ્તીર્થાય' એમ કહી કમલની કાર્ણિકાના પ્રતિચ્છંદરૂપ પૂર્વાભિમુખ સિંહાસનને પ્રભુએ અલંકૃત કર્યું અને બીજી ત્રણ દિશાઓમાં રત્નના સિંહાસનપર પ્રભુના પ્રતિબિંબો વ્યંતર દેવતાઓએ વિકુર્વ્યા. પછી પૂર્વ દ્વારવડે પ્રવેશ કરીને સાધુઓ અગ્નિકુણમાં અનુક્રમે બેઠા અને વૈમાનિકની સ્ત્રીઓ અને સાધ્વીઓ તેમની પાછળ ઊભી રહી દક્ષિણ દ્વારથી પ્રવેશ કરી અર્હંત પ્રભુને નમસ્કાર કરી ભવનપતિ, જ્યોતિષી અને વ્યંતરોની સ્ત્રીઓ નૈઋત દિશામાં બેઠી પશ્ચિમ દ્વારથી પ્રવેશ કરી અને પ્રભુને પ્રણામ કરી ભવનપતિ, જ્યોતિષી અને વ્યંતરો વાયવ્ય દિશામાં બેઠા અને ઉત્તર દ્વારથી પ્રવેશ કરી ભગવંતને નમી અનુક્રમે ઈશાન દિશામાં વૈમાનિક દેવો, મનુષ્યો અને મનુષ્યની સ્ત્રીઓ બેઠી. એવી રીતે ત્રીજા વપ્રમાં શ્રીમાન્ ચતુર્વિધ સંઘ, મધ્ય વપ્રમાં તિર્યંચ અને નીચેના ગઢમાં તેમના વાહનો ગોઠવાયા.

તે વખતે રાજ પુરૂષોએ આવી ત્રિપૃષ્ટ અર્દ્ધ ચક્રવર્ત્તિને હર્ષથી કહ્યું કે 'ભગવાન્ શ્રેયાંસ પ્રભુ ઊદ્યાનમાં સમોસર્યા છે.' આ વાર્ત્તા સાંભળી સદ્ય સિંહાસન પરથી ઉઠી, પાદુકાને તજી દઈ ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવે પ્રભુની સન્મુખ દિશામાં ઉભા રહી તેમને વંદના કરી. પછી સિંહાસનપર બેસી પ્રભુના આગમનની વધામણી

ને કહેનારા પુરૂષોને સાડા બાર કોટી સોનૈયા આપ્યા. પછી ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવ મોટી સમૃદ્ધિએ યુક્ત થઈ, બળભદ્ર સહીત સર્વ પ્રાણીઓને શરણ રૂપ એવા પ્રભુના સમવસરણ સમીપે આવ્યા અને ઉત્તર દ્વારથી સમવસરણમાં પ્રવેશ કરી વિધિ પ્રમાણે પ્રભુને વંદના કરી બલભદ્રની સાથે ઈંદ્રની પછવાડે બેઠા પછી ઇંદ્ર, વાસુદેવ અને બલભદ્ર ફરીથી ઉભા થઈ ભગવંતને પ્રણામ કરી ભક્તિ ભાવિતગિરાથી આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

"હે પરમેશ્વર ! અમંદ આનંદના ઝરાને આપનારા અને મોક્ષના કારણ ભૂત એવા તમને મોક્ષને અર્થે અમારો નમસ્કાર છે. તમારા દર્શન માત્રથીજ પ્રાણી બીજા કર્મોને ભુલી જઈ આત્મારામી થાય છે તો તમારી દેશના સાંભળવાથી તો શું ન થાય ? આ સંસારરૂપી મરૂ દેશમાં તમારો અવતાર થવાથી જાણે ક્ષીર સમુદ્ર પ્રગટ્યો હોય, કલ્પવૃક્ષ ઉગ્યું હોય કે મેઘ વર્ષ્યો હોય તેમ જણાય છે ક્રૂરકર્મરૂપ નઠારા ગ્રહોવડે પીડા પામતા એવા આ વિશ્વનું રક્ષણ કરવા માટે તમે અગ્યારમા જિનેંદ્ર જ્યોતિષીયોના પતિ (ચંદ્ર) રૂપે ઉદય પામ્યા છો. સ્વભાવથીજ નિર્મલ ઈક્ષ્વાકુ રાજાઓનું કુલ જલવડે સ્ફાટિકની જેમ તમે વિશેષ નિર્મલ કરેલું છે. હે પ્રભુ! ત્રણ જગત્ના સર્વ પ્રકારના સંતાપને હરવાથી તમારૂં ચરણ મૂલ સમગ્ર પ્રકારની છાંયાઓથી પણ અધિક થાય છે. હે જિનેશ્વર ! તમારા ચરણ કમલમાં ભ્રમર રૂપે રહેતાં મને એટલો બધો હર્ષ પ્રાપ્ત થાય છે કે, જેથી ભોગને માટે કે મોક્ષને માટે મને સ્પૃહા રહેતી નથી. હે જગન્નાથ ! 'ભવોભવ તમારા ચરણનું મને શરણ થજો' એવી હું પ્રાર્થના કરૂં છું. તમારી સેવાથી શું સાધી શકાતું નથી?" આ પ્રમાણે ઈંદ્ર, વાસુદેવ અને બલદેવ સ્તુતિ કરી વિરામ પામ્યા પછી શ્રેયાંસ પ્રભુએ શ્રેયની હેતુરૂપ દેશના આપવાનો આરંભ કર્યો.

"આ અપાર સંસાર સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના જેવો છે, તેમાં પ્રાણી કર્મરૂપી ઉર્મિઓથી આડા અવલોને ઉંચે નીચે અર્થાત ઉર્ધ, અધોને તિર્છા લોકમાં ભમ્યા કરે છે. પવનથી જેમ સ્વેદબિંદુ અને ઔષધથી જેમ રસ ઝરી જાયછે, તેમ નિર્જરાવડે આઠ કર્મો ઝરી જાય છે. સંસારના બીજોથી ભરેલા એવા કર્મોની નિર્જરણા કરવાથી તેનું નામ નિર્જરા કહેવાય છે, તે નિર્જરા સકામા અને અકામા એવા બે પ્રકારની છે. જેઓ યમનિયમના ધરનારા છે તેમને સકામ નિર્જરા થાય છે અને બીજા પ્રાણીઓને અકામ નિર્જરા થાય છે. કર્મોની પરિપક્વતા ફલની

પેઠે પ્રયત્નથી અથવા સ્વયમેવ એમ બે પ્રકારે થાય છે. જેમ સુવર્ણ દોષવાલું હોય તો પણ પ્રદીપ્ત અગ્નિવડે શુદ્ધ થાય છે, તેમ તપ રૂપ અગ્નિવડે સદોષ જીવ પણ શુદ્ધિને પામે છે. તે તપ બાહ્ય અને અભ્યંતર એમ બે પ્રકારનો છે. અનશન, ઉનોદરી, વૃત્તિ સંક્ષેપ, રસ ત્યાગ, કાય ક્લેશ, અને સંલીનતા—એ છ પ્રકારે બાહ્ય તપ કહેવાય છે. પ્રાયશ્ચિત્ત, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, વિનય, વ્યુત્સર્ગ અને શુભ ધ્યાન, એ છ પ્રકારે અભ્યંતર તપ કહેવાય છે. આ બાહ્ય અને અભ્યંતર તપરૂપી અગ્નિને પ્રજ્વલિત કરીને નિયમધારી પુરૂષ પોતના દુર્જર એવા કર્મોને પણ જરાવી દે છે. જેમ કોઈ સરોવરનું દ્વાર ઉપાયોથી સર્વ તરફ બંધ કર્યું હોય તો પછી નવા જલ પ્રવાહથી તે કદી પણ પુરાતું નથી, તેવી રીતે સંવરથી આવૃત થયેલો જીવ આશ્રવરૂપ દ્વારોનો રોધ કરવાથી નવા નવા કર્મ દ્રવ્યોવડે પૂરાતો નથી. પછી જેમ પૂર્વે સંચિત થયેલું સરોવરનું જલ, સૂર્યના પ્રચંડ કિરણોના અવિચ્છિન્ન તાપથી સુકાઈ જાય છે, તેમ પૂર્વે બાંધેલા પ્રાણીઓના કર્મ પણ તપસ્યાના તાપથી તત્કાલ ક્ષય પામી જાય છે. નિર્જરા કરવામાં બાહ્ય તપ કરતાં અભ્યંતર તપ શ્રેષ્ટ છે અને તેમાં પણ ધ્યાનનું એક છત્ર રાજ્ય રહેલું છે, એમ મુનિઓ કહે છે. કારણકે, ધ્યાન ધરનારા યોગીઓના ચિરકાલથી ઉપાર્જન કરેલા અને ઘણા પ્રબલ કર્મ પણ તત્કાલ નિર્જરી ભૂત થઇ જાય છે. જેમ વૃદ્ધિ પામેલો શારીરિક દોષ લંઘન કરવાથી સોષાઈ જાય છે, તેવી રીતે તપ કરવાથી પૂર્વ સંચિત કર્મ ક્ષય પામી જાય છે, અથવા મેઘનો સમૂહ પ્રચંડ પવનના આઘાતથી આમ તેમ વિખરાઈ જાય છે, તેમ તપસ્યાથી કર્મનો સમૂહ વિનાશ પામે છે. જ્યારે સંવર અને નિર્જરા પ્રતિક્ષણ સમર્થપણે ઉત્કર્ષ પામેછે, ત્યારે તે જરૂર મોક્ષને ઉત્પન્ન કરે છે. બન્ને પ્રકારની તપસ્યાથી થતી નિર્જરાવડે કર્મોને જરાવનારો શુદ્ધ બુદ્ધિવાળો પુરૂષ, સર્વ કર્મોથી જેમાં મુકાવાપણું થાય છે, એવા મોક્ષને પામે છે."

આ પ્રમાણેની પ્રભુની દેશના સાંભળીને તે વખતે ઘણા લોકોએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી, બળભદ્ર અને વાસુદેવે સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું. પ્રથમ પોરષી પૂર્ણ થઇ એટલે પ્રભુએ દેશના સમાપ્ત કરી. એટલે નિપૃષ્ટ વાસુદેવના પુરૂષો ચારપ્રસ્થ (આઠશેર)ના પ્રમાણવાલો બલિ લાવ્યા. તે બલિ પ્રભુની પાસે ઉડાડયો. તેમાંથી અર્ધ ભાગ નીચે પડયા અગાઉ દેવતાઓએ લીધો, બાકીના અર્ધમાંથી અર્ધ રાજાએ લીધો. અને અવશિષ્ટ ભાગ બીજાઓએ ગ્રહણ કર્યો, પછી ઉત્તર દ્વારથી

નીકળી પ્રભુ મધ્ય વપ્રમાં રહેલા દેવછંદ ઉપર જઈને બેઠા. એટલે છોંતેર ગણધરોમાં મુખ્ય એવા ગોશુભ ગણધરે પ્રભુના ચરણ પીઠ ઉપર બેસીને ધર્મદેશના આપી. જ્યારે બીજી પોરષી પૂર્ણ થઈ, ત્યારે તેમણે ધર્મ દેશના સમાપ્ત કરી એટલે ઇંદ્ર વાસુદેવ અને બલરામ વિગેરે સર્વ પોતપોતાને સ્થાને ગયા, અને જાણે બીજો સૂર્ય હોય તેમ જ્ઞાનરૂપ આલોકને વિસ્તારતા પ્રભુએ તે સ્થાનથી બીજે વિહાર કર્યો.

કેવલજ્ઞાન થયા પછી બે માસે ઉણા એકવીશ લાખ વર્ષ સુધી વિહાર કરતાં શ્રેયાંસ પ્રભુને ચોરાશી હજાર મહાત્મા સાધુઓ, એક લાખને ત્રણ હજાર સાધ્વીઓ, તેરસો ચૌદ પૂર્વધારી; છ હજાર અવધિ જ્ઞાની, છ હજાર મનઃ પર્યય જ્ઞાની, સાડા છ હજાર કેવળ જ્ઞાની, અગ્યાર હજાર વૈક્રિય લબ્ધિવાળા, પાંચ હજાર વાદલબ્ધિવાળા, બે લાખને ઓગણાશી હજાર શ્રાવક, અને ચાર લાખને અડતાળીશ હજાર શુભ શ્રાવિકા—એટલો પરિવાર થયો. પછી પોતાનો મોક્ષ કાલ નજીક જાણીને સંમેતશિખર પર્વતે આવી પ્રભુએ એક હજાર મુનિઓની સાથે અનશન વ્રત ગ્રહણ કર્યું. એક માસ સુધી શૈલેશી ધ્યાને રહી, શ્રાવણ માસની કૃષ્ણ તૃતિયાને દિવસે ચંદ્ર ધનિષ્ટા નક્ષત્રમાં આવતા હજાર મુનિઓની સાથે શ્રી શ્રેયાંસપ્રભુ અનંત દર્શન, જ્ઞાન, વીર્ય અને આનંદમય સ્વરૂપવાળા પરમ પદને પ્રાપ્ત થયા.

કૌમાર વયમાં એકવિશલાખ, રાજ્ય પાલવામાં બેંતાળીશ લાખ અને દીક્ષા પાલનમાં એકવિશ લાખ—એમ સર્વ મલીને ચોરાશીલાખ વર્ષનું પ્રભુનું આયુષ્ય હતું. શ્રી શીતલનાથ પ્રભુના મોક્ષ કાલ પછી છાસઠલાખ, અને છત્રીશ હજાર વર્ષ તથા સો સાગરોપમે ઉણા એક કોટી સાગરોપમ ગયા ત્યારે શ્રી શ્રેયાંસ પ્રભુનો નિર્વાણ કાલનો મહોત્સવ થયો હતો. તે નિર્વાણ કલ્યાણકનો મહોત્સવ દેવતા અને ઇંદ્રોએ મળીને કર્યો હતો. "મહત્પુરૂષોનો અંતકાલ પણ પર્વ રૂપે થાય છે, શોક રૂપે થતો નથી."

હવે ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવે બત્રીશહજાર અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ સાથે સુખે વિલાસ કરતાં પોતાનું કેટલુંક આયુષ્ય નિર્ગમન કર્યું. અનુક્રમે સ્વયંપ્રભા રાણીથી જ્યેષ્ટ શ્રીવિજય અને કનિષ્ટ વિજય નામે બે પુત્રો થયા. એકદા રતિસાગરમાં મગ્ન થઈ રહેલા ત્રિપૃષ્ટની પાસે મધુર સ્વરથી કિંનરને ઉલ્લંઘન કરે તેવા, કેટલાએક ગવૈયાઓ આવ્યા. તેઓએ વિવિધ રાગોથી મધુર ગાયન કરી સર્વ કલાનિધિ એવા ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવનું હૃદય હરી લીધુ. તેઓને ગાયનના ગુણથી ખુશી થઈ ત્રિપૃષ્ટે

પોતાની પાસે રાખ્યા, કારણ કે, બીજા સામાન્ય જનો પણ ગાયનથી રંજીત થાય છે, તો તેને જાણનારાઓમાં અગ્રણી એવા ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવ કેમ રંજીત ન થાય? એક વખતે ઇંદ્રની પાસે ગંધર્વોની જેમ રાત્રિએ શય્યામાં સુતેલા ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવની પાસે તેઓ તાર સ્વરે ગાવા લાગ્યા. હસ્તીની જેમ તેમના ગાયનથી જેમનું હૃદય આક્ષિપ્ત થયેલું છે એવા ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવે વારા પ્રમાણે આવેલા એક પોતાની શય્યાના પાલકને આજ્ઞા કરી કે, "જ્યારે મને નિદ્રા આવે ત્યારે ગવૈયાઓને ગાયન કરતા બંધ કરીને તું વિદાય કરી દેજે કારણ કે, જ્યારે સ્વામી અવધાન રહિત હોય ત્યારે સર્વ પ્રયાસ વ્યર્થ થાય છે." સ્વામીની આવી આજ્ઞાનો શય્યાપાલકે સ્વીકાર કર્યો. અને થોડીવારમાં તો ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવના નેત્રમાં નિદ્રા આવી. પણ શય્યાપાલે સંગીત સાંભળવાના લોભથી તે ગવૈયાઓને વિદાય કર્યા નહી. કારણ કે, "જેમનું મન વિષયોથી વ્યાક્ષિપ્ત થાય છે, તેઓના મનમાંથી સ્વામીની આજ્ઞા ગલિત થઇ જાય છે." આ પ્રમાણે ગાયનમાંજ રાત્રિનો ચોથો પ્રહર થઈ ગયો એટલે પાછલી રાત્રિએ ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવ જાગ્રત થયા, તે વખતે ગાયકોનો અક્ષીણ સ્વર તેમના સાંભળવામાં આવ્યો. તત્કાળ તેણે શય્યાપાલને પુછ્યું કે, 'આ બિચારા કષ્ટકારી ગવૈયાને તેં અદ્યાપિ પર્યંત કેમ વિદાય કર્યા નહીં?' શય્યાપાલે કહ્યું "હે પ્રભુ! તેઓના ગાયનથી મારૂં હૃદય આક્ષિપ્ત થઈ ગયું, જેથી આ ગાયકોને વિદાય કરી ન શક્યો. અને આપના શાસનનું પણ વિસ્મરણ થઈ ગયું." આ પ્રમાણે સાંભળીને તરતજ વાસુદેવને કોપ ઉત્પન્ન થયો પણ તે વખતે તો તેને ગોપવી રાખ્યો. પછી પ્રાતઃકાલે પૂર્વ દિશામાં સૂર્યની જેમ સભામાં સિંહાસનપર આરૂઢ થયા. તે વખતે રાત્રિનું વૃત્તાંત સંભારી, તે શય્યાપાલને બોલાવી વાસુદેવે શેવક પુરૂષોને આજ્ઞા કરી કે, "આ ગાયનની પ્રીતિવાળા પુરૂષના કાનમાં તપેલું તરવું અને તાંબુ રેડો, કારણ કે, એ કાનનોજ દોષ છે.' તેઓએ શય્યાપાલને એકાંતમાં લઈ જઈને તે પ્રમાણે કર્યું કારણ કે, ઉગ્ર શાસનવાળા રાજાઓની આજ્ઞા દુર્લંઘ્ય છે. એની વેદનાથી શય્યાપાલ તરતજ મરણ પામ્યો, અને વાસુદેવે મહા માઠા વિપાકવાળું અસાતા વેદનીય કર્મ બાંધ્યું.

નિત્ય વિષયમાં આસક્ત, રાજ્ય મૂર્છામાં પરાયણ, ભુજબલના ગર્વથી જગતને તૃણ સમાન ગણનાર, પ્રાણાતિપાત (જીવહિંસા)માં નિઃશંક, મહારંભ પરિગ્રહવાલો, અને ક્રૂર અધ્યવસાયથી સમકિતરૂપ આભૂષણને નાશ પમાડનાર, એવો ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવ, નારકીનું આયુષ્ય બાંધી, ચોરાશીલાખ વર્ષનું આયુષ્ય

પુરૂં કરી સાતમી નરક ભૂમિમાં ગયો. ત્યાં પ્રતિષ્ટાન નામના નરકાવાસમાં રહી પાંચસો ધનુષ ઉન્નત શરીરવાળા તેણે તેત્રીશ સાગરોપમ સુધી મહાક્લિષ્ટ કર્મોનું ફલ અવલોકન કર્યું. ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવને કુમાર વયમાં પચવીશ સહસ્ર, માંડલિકપણામાં પચવીશ સહસ્ર, દિગ્વિજયમાં એક સહસ્ર, અને રાજ્ય પાળવામાં ત્રાશીલાખને ઓગણપચાશ હજાર વર્ષ—એમ સર્વ મળી ચોરાશીલાખ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયું.

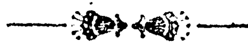
પોતાના અનુજ બંધુના પંચત્વથી ઉત્પન્ન થયેલા શોકવડે રાહુથી સૂર્યની જેમ અચલ બલદેવ પરાભવ પામ્યા. પોતે વિવેકી હતા તે છતાં પણ ભ્રાતૃસ્નેહના વશથી જાણે અવિવેકી હોય તેમ ઉંચે કરૂણ સ્વરે રૂદન કરવા લાગ્યા. તે વિલાપ કરતા બોલ્યા કે, "હે બંધુ! તમે બેઠા થાઓ, આવા શયન કર્મમાં આવો આગ્રહ કેમ રાખો છો? પુરૂષસિંહ એવા તમને હાલ આવું અપૂર્વ આલસ્ય કયાંથી પ્રાપ્ત થયું? હે ભાઈ! આપણા દ્વાર આગલ સર્વે રાજાઓ તમારા ચરણના દર્શન કરવાને ઉત્સુક થઈ ઉભા છે, તે દીન રાજાઓની ઉપર તમારે પ્રસાદ કરવો યુક્ત છે. હે બાંધવ! ક્રીડા અર્થે તમારે આવું મૌન રાખવું ઘટતું નથી. કારણકે, તમારી વાણીરૂપ અમૃતવિના મારૂં હૃદય ભંગ થઈ જાય છે. હે પ્રિયભાઇ! મોટા ઉત્સાહવાળા અને વડિલની ભક્તિવાલા એવા તમોને આવી રીતે નિદ્રા અને મારી અવજ્ઞા કરવી સર્વથા સંભવતી નથી. અરે! હું ઉગ્ર વિધિથી હત થઇ ગયો, મારીપર આ શું દુઃખ આવી પડયું?" આ પ્રમાણે વિલાપ કરતા કરતા બલદેવ મૂર્છાપામીને પૃથ્વી ઉપર પડયા. ક્ષણવારે સંજ્ઞા મેલવી બેઠા થઈ ટળવળી 'હા ભ્રાત! હા ભ્રાત!' એમ ઉંચે સ્વરે આક્રંદ કરવા લાગ્યા અને વાસુદેવને પોતાના ઉત્સંગમાં લીધા પછી જ્યારે વૃદ્ધોએ સારી પેઠે સમજાવ્યા ત્યારે ક્ષણવાર ધૈર્યનું અવલંબન કરીને તેમણે અનુજ બંધુનુ અંગસંસ્કારાદિક કૃત્ય કર્યું. ઉત્તરક્રિયા કર્યા પછી પણ પોતાના અનુજ બંધુને વારંવાર સંભારી સંભારીને શ્રાવણ માસના મેઘની પેઠે તેમણે લોચનમાંથી અશ્રુપ્રવાહ પાડયા કર્યો. ત્યારપછી ઉદ્યાનમાં અરણ્યની પેઠે, ઘરમાં સ્મશાનની પેઠે, ક્રીડા સરોવરમાં કે નદીમાં ઘરની ખાલોની પેઠે અને બંધુ સમાજમાં શત્રુઓના સમાજની પેઠે બલભદ્રને, અલ્પજલમાં મત્સ્યની જેમ જરા પણ પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ નહી. પછી અનુક્રમે શ્રેયાંસ પ્રભુની શ્રેયકારી વાણીના સ્મરણથી સંસારની અસારતા ચિંતવીને તેઓ વિષયથી પરાઙ્‌મુખ થયા પણ સ્વજનોના આગ્રહથી કેટલાએક દિવસ ઘરમાં રહ્યા. એકદા ધર્મઘોષ નામના આ-

આર્ય ત્યાં પધાર્યા. બળદેવ તેમના ચરણ સમીપે પ્રાપ્ત થયા અને અર્હંતની વાણીનો અનુવાદ કરનારી તેઓની દેશના સાંભળી તેમને સંસાર ઉપરથી વિશેષ નિર્વેદ પ્રાપ્ત થયો. તત્કાલ શુદ્ધ બુદ્ધિવાલા તેમણે તે આચાર્યની પાસે દીક્ષાગ્રહણ કરી. કારણકે, મહાશયો જાણ્યા પછી તરતજ આચરણ કરવામાં પ્રવર્ત્તે છે. સદ્ગુણી બલદેવ, મુનિએ મૂલ તથા ઉત્તર ગુણોનું સમ્યક્ પ્રકારે પાલન કરતા, સર્વત્ર સમતાને ધારણ કરતા, પરીષહોને સહેતા, વાયુની પેઠે પ્રતિબંધ રહિત રહેતા,' અને સર્પની જેમ એક દ્રષ્ટિથી અવલોકન કરતા, ગ્રામ, આકર તથા પુરાદિકમાં કેટલાક કાલસુધી વિહાર કર્યો સ્વભાવથીજ જેમના ચિત્તની વૃત્તિ નિર્મળ છે એવા અચલ બલભદ્ર પંચ્યાશી લાખ વર્ષોને નિર્ગમન કરી, છેવટ સર્વ કર્મનો ઘાત કરી મોક્ષપદમાં નિવાસ પામ્યા.

इत्याचार्य श्री हेमचंद्र विरचिते त्रिषष्टि शलाका पुरुष चरिते महाकाव्ये

चतर्थे पर्वणि श्री श्रेयांसत्रिपृष्टाचलाश्वग्रीववर्णनो

नाम प्रथमः सर्गः ।

સર્ગ ૨ જો.

શ્રી વાસુપૂજ્ય ચરિત્ર.

ઇંદ્રિ અને ઉપેંદ્રોના મુગટના અગ્રભાગથી જેમના ચરણના નખોની પંક્તિ ઘસાયેલી છે એવા વિશ્વને પૂજવા લાયક અને વિશ્વનું રક્ષણ કરનાર શ્રીવાસુપૂજ્ય ભગવાનને નમસ્કાર કરીને રૂપસ્થધ્યાનમાં રહેલો હું અર્હંતની જેમ વિશ્વને પવિત્ર કરનાર અને ચંદ્રથી પણ અતિ નિર્મલ એવું તે પ્રભુનું ચરિત્ર હવે કહીશ.

પુષ્કરવર દ્વીપાર્દ્ધમાં પૂર્વ વિદેહ ક્ષેત્રના આભૂષણરૂપ 'મંગલાવતી' નામના વિજયમાં ' રત્નસંચયા ' નામે એક નગરી છે. તે નગરીમાં સર્વલક્ષ્મીઓથી અધિક અને ચંદ્રની જેમ સર્વ જનને વલ્લભ 'પદ્મોત્તર' નામે રાજા હતો. બીજા રાજાઓ જેવી રીતે તેના શાસનને ભક્તિથી મસ્તકપર ધારણ કરતા, તેવી રીતે તે જિનેશ્વરના ઉજ્વલશાસનને હંમેશા હૃદયમાં ધારણ કરતો હતો. ગુણોના એક મંદિરરૂપ તે રાજાને લક્ષ્મી અને કીર્ત્તિ બન્ને જાણે જોડલે જન્મી હોય, તેમ સાથેજ વધવા લાગી. રાજાઓમાં શિરોમણિરૂપ પદ્મોત્તર રાજાએ, સમુદ્ર રૂપ ફરતા વસ્ત્રવાળી બધી પૃથ્વી ઉપર ફરતી ખાઈની કટિ મેખલાવાળી એક નગરીની જેમ ઉત્તમરાજ્ય ચલાવવા માંડ્યું.

લક્ષ્મી વિદ્યુતના જેવી ચપલ છે, શરીર વયની પેઠે નાશવંત છે, લાવણ્ય કમલના પત્ર ઉપર રહેલા જલબિંદુના જેવું અસ્થિર છે અને બાંધવો માર્ગમાં એકઠા મળેલા વટેમાર્ગુની જેમ જુદા જુદા ચાલ્યા જવાના છે. એવી રીતે હૃદયમાં ભાવના કરતા એ રાજાને સંસાર ઉપરથી વૈરાગ્ય દશા પ્રાપ્ત થઇ; જેથી એકદા મોટા મનવાલા એ રાજાએ વજ્રનાભ ગુરૂના ચરણ કમલ સમીપે જઈ મુક્તિરૂપ લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરાવનારી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પછી અર્હંત પ્રભુની ભક્તિ વિગેરે કેટલાક ઉજ્વલ સ્થાનકોનું આરાધન કરીને સદ્બુદ્ધિવાળા તે રાજાએ તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. ખડ્ગની ધારા જેવું તીક્ષ્ણ એ વ્રત ઘણા કાલ પર્યંતપાળી પ્રાંતે કાલ કરીને પ્રાણત નામના દશમા દેવલોકમાં તે મહર્દ્ધિક દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયો.

જંબુદ્રીપના દક્ષિણ ભરતાર્ધમાં પૃથ્વિની ચંપકના પુષ્પમય શિરોભૂષણ જેવી 'ચંપા' નામે એક નગરી છે. એ નગરીમાં રત્ન મણિમય ભિંતોવાલા ચૈત્યોની અંદર પ્રતિબિંબિત થયેલા લોકો જાણે વક્રિયરૂપને ધારણ કરતા હોય તેવા જણાય છે. રાત્રિએ જેમાંથી જલના નિર્ઝરણા ઝરે છે એવા ચંદ્રકાંતમણિના પગથીઆ વાલી અને સ્વયમેવ જળોત્પત્તિવાળી ક્રીડા વાપિકાઓ ત્યાં પ્રત્યેક મંદિરે શોભે છે. સુગંધી

ધૂપના ધુમાડાની શ્રેણિઓથી અનેક વાસાગરો સર્પિણીઓથી પાતાળ ભવનોની જેમ સારી રીતે શોભે છે જેમાં નગરની સ્ત્રીઓ નિરંતર ક્રીડા કરે છે એવા ક્રીડા સરોવરો ક્ષીર સમુદ્રમાંથી નિકલતી અપ્સરાઓના વિલાસને ધારણ કરે છે. લીલાથી ષડ્જ સ્વરવાળી ષડ્જ કૈશિકી નામની ગીતિને ગાયન કરનારી ત્યાંની સ્ત્રીઓ મયૂરની કેકાવાણી સાથે સ્પર્ધા કરે છે. ત્યાંના ધનાઢય લોકોના મંદિરોમાં તાંબુલની બીડી ને ધારણ કરતી સ્ત્રીઓ, પઢાવાને માટે હાથમાં પોપટને રાખીને ફરતી હોય તેવી જણાય છે. તે નગરીમાં પરાક્રમથી જાણે ઈંદ્ર હોય અને કાંતિથી જાણે સૂર્ય હોય તેવા, ઈક્ષ્વાકુ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા 'વસુપૂજ્ય' નામે રાજા છે. મેઘ જેમ ગર્જના કરીને પછી જલવડે પૃથ્વીને તૃપ્ત કરે છે તેમ એ રાજા યાચકોને બોલાવવાનો ઢંઢેરો પીટાવીને પછી ધનવડે સર્વને તૃપ્ત કરતો હતો. પ્રતાપ માત્રથી શત્રુઓને દબાવનારા એ રાજાના અનેક સૈનિકો દિગ્વિજયને માટે નહી પણ ફકત ક્રીડા કરવાને માટેજ પૃથ્વીમાં ફરતા હતા. આજ્ઞારૂપી સારવાળો એ રાજા દુષ્ટોને સખ્ત શિક્ષા કરતો હતો—તેથી 'ચોર' એ શબ્દ નામ કોશમાંજ ફકત જોવામાં આવતો હતો, લોકોમાં નહીં. ધર્મ શાલપુરૂષોમાં પ્રીતિવાળા એ રાજાએ શ્રીવત્સ ચિન્હની પેઠે સર્વજ્ઞના પવિત્ર શાસનને હૃદયમાં ધારણ કરેલું હતું.

પોતાના કુલરૂપ સરોવરમાં હંસી જેવી, રૂપથી રતિને જિતનારી અને પ્રીતિનું પાત્ર એવી 'જયા ' નામે તેમને પટરાણી હતી. વક્ર અને મંદ ગમન કરનારી એ રમણી, ગંગા અસ્ત થવાને વખતે (પ્રાંતે] જેમ સમુદ્રમાં પેસે તેમ વસુપૂજ્ય રાજાના મનમાં પેસતી હતી અને શુદ્ધ સ્ફાટિક મણીની જેવા નિર્મળ એ રાણીના ચિત્તમાં—સદ્ ભક્તિથી પરમાત્માની જેમ વસુપૂજ્ય રાજા પેસતા હતા. રૂપ લાવણ્ય અને નિર્મલ ગુણોથી સદ્રશ એવા એ રાજ દંપતિને વિલાસ કરતા કરતા અદ્વૈત સુખમય સર્વકાળ નિર્ગમન થતો હતો. આ તરફ પ્રાણત દેવલોકમાં પદ્મોતર રાજાના જીવે ઉત્કૃષ્ટ સુખમાં મગ્ન થઈને પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું. પછી જ્યેષ્ટ માસની શુક્લ નવમીએ શતભિષા નક્ષત્રનો ચંદ્ર સાથે યોગ થતાં ત્યાંથી ચ્યવીને તે જયાદેવીની કુક્ષિમાં અવતર્યો. તે સમયે સુખે સુતેલા જયાદેવીએ તીર્થંકરના જન્મને સૂચવનારા ચૌદ મહાસ્વપ્નો જોયા. અભ્રની રેખા ચંદ્રને અને પર્વતની ગુફા સિંહને જેમ ધારણ કરે તેમ જયાદેવીએ અત્યુત્તમ ગર્ભને ધારણ કર્યો. અનુક્રમે ફાલ્ગુનમાસની કૃષ્ણ ચતુર્દશીએ વરૂણ નક્ષત્રમાં રાતા વર્ણવાળા

અને મહિષ (પાડા)ના લાંછનવાળા એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. આસન કંપવડે છપ્પન દિક્કુમારીઓએ પ્રભુના જન્મને જાણી પ્રભુ અને તેમની માતાનું યથોચિત સૂતિકા કર્મ કર્યું. ત્યારપછી પાલક વિમાન ઉપર આરૂઢ થઇને શક્ર ઇંદ્ર પોતાનો પરિવાર લઇ ત્યાં આવ્યા અને તત્કાલ પ્રભુની જેમ પ્રભુના સૂતિકાગૃહને પ્રદક્ષિણા કરી. પછી તેમાં પ્રવેશ કરી, જયાદેવિને અપસ્વાપિની નિદ્રામુકી તેમની પડખે પ્રભુના પ્રતિબિંબને સ્થાપન કરી, પોતે પાંચ રૂપ કર્યા. એક રૂપે પ્રભુને ગ્રહણ કર્યા, બીજારૂપે છત્ર ધર્યું, બે રૂપે બે બાજુ ચામર વીંજવા લાગ્યા. અને એક રૂપે (વજ્ર લઇને) આગળ ચાલ્યા. ત્યાંથી સુમેરૂપર્વતપર જઇ અતિ પાંડુક બલા નામની શિલાઉપર રહેલા સિંહાસન ઉપર પ્રભુને ઉત્સંગમાં લઇને શક્રેંદ્ર બેઠા તે અવસરે અચ્યુતેંદ્ર વિગેરે ત્રેસઠ ઇંદ્રોએ તીર્થના જલથી ભરેલા કુંભોવડે પ્રભુને અભિષેક કર્યો. પછી ઈશાન કલ્પના અધિપતિના ઉત્સંગમાં શક્ર ઇંદ્રે પોતાના ચિત્તની જેમ પ્રભુને સ્થાપન કર્યા અને ભક્તિમાં ચતુર એવા તેણે પ્રભુની આસપાસ ચારે દિશાઓમાં સ્ફાટિકમણિના ચાર વૃષભ વિકુર્વ્યા. સ્નાન વિધિની વિલક્ષણતામાં ચતુર એવા શક્રેંદ્રે તે વૃષભના શૃંગમાંથી નીકલતા જલવડે પ્રભુને સ્નાન કરાવ્યું. પછી તે ચાર વૃષભોને અંતર્હિત કરી પ્રભુના શરીરને લુંછી ગોશીર્ષ ચંદનથી વિલેપન કર્યું. અને દિવ્ય વસ્ત્રો આભૂષણો અને પુષ્પોથી પ્રભુનું અર્ચન કરી આરતી ઉતારી આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા માંડી. "હે નાથ ! ચક્રવર્તીઓના ચક્રોથી, વાસુદેવોના ચક્રથી, ઈશાનેંદ્રના ત્રિશૂલથી, મારા વજ્રથી, અને બીજા ઇંદ્રોના અસ્ત્રોથી પણ જે કર્મો ક્યારેપણ ભેદાતા નથી, તે કર્મો તમારા દર્શન માત્રથી ભેદાઈ જાય છે. ક્ષીર સમુદ્રની વેલાથી, ચંદ્રાદિકની કાંતિથી, મેઘની ધારાઓથી, ગોશીર્ષ ચંદનના લેપનથી અને કદલીઓના ઘાટા ઉદ્યાનોથી, જે દુઃખોનો પરિતાપ શમી જતો નથી, તે તમારા દર્શન માત્રથી તત્કાલ શાંતિને પામી જાય છે. અનેક પ્રકારના કવાથો (ઊકાળા)થી, જાતજાતના ચૂર્ણોથી, ઘણા પ્રકારના લેપોથી, અનેક પ્રકારની શસ્ત્રક્રિયાથી તથા બહુ રીતના મંત્રપ્રયોગોથી, જે રોગો છેદાતા નથી, તે રોગો તમારા દર્શન માત્રથી તરત પ્રલયને પામી જાય છે. હે પ્રભુ! વધારે શું કહેવું ટુંકામાં એટલું કહેવાનું છે કે, જે કાંઈ આ જગતમાં અસાધ્ય છે, તે તમારા દર્શન માત્રથી સાધ્ય થઈ જાય છે. માટે હે જગત્પતિ ! આ તમારા દર્શનનું હું એ ફલ ઈચ્છું છું કે, વારંવાર મને તમારૂં દર્શન થાઓ."

આ પ્રમાણે પ્રભુની સ્તુતિ કરી, તેમને લઇ જયાદેવીને પડખે મુકી પ્રભુને

નમસ્કાર કર્યો. પછી દેવીની અવસ્વાપિની નિદ્રા હરી, તેમના પડખામાંથી પ્રભુનું પ્રતિબિંબ લઈ, શક્ર ઇંદ્ર સ્વર્ગમાં ગયો અને બીજા ઇંદ્રો મેરૂપર્વતથી પરભાર્યા સ્વસ્થાને ગયા.

પછી પ્રાતઃકાળે કમલોને વિકાશ કરનારા સુર્યોદયની જેમ જગતના ચિત્તોને વિકાશ કરનારા વસુપૂજ્ય રાજાએ જન્મોત્સવ કર્યો. અને વસુપૂજ્ય તથા જયાદેવીએ શુભ દિવસે પ્રભુનું 'વાસુપૂજ્ય' એવું યથાર્થ નામ પાડયું. શક્ર ઇંદ્રે અંગુઠામાં સંક્રમાવેલા અમૃતને ચુસવાથી પ્રભુ વધવા લાગ્યા. કારણ કે અર્હંત ભગવાનને ધાત્રી માતાઓ બીજા કાર્ય કરવાથીજ ગણાય છે, સ્તનપાન કરાવ્યાથી ધાત્રી ગણાતી નથી. ઇંદ્રની આજ્ઞાથી પાંચ દેવાંગનાઓ ધાત્રીપણે છાયાની પેઠે પ્રભુની સાથે રહેતી હતી અને તેમનાથી લાલનપાલન થયેલા પ્રભુ વૃદ્ધિ પામતા હતા. સમાન વયના થઈને આવેલા દેવકુમારોની સાથે, કોઈવાર સુવર્ણ રત્નમય દિવ્ય દડાઓથી, કોઈવાર હીરા રત્નજડિત શંકુલા (શૂડી)થી, કોઈવાર ભ્રમરની પેઠે ભમવાની ક્રીડાથી, કોઈવાર માંહોમાંહી દાવ કરી આમલીના વૃક્ષ ઉપર ચડવાની ક્રીડાથી, કોઈવાર વેગથી દોડવાની રમતથી, કોઈવાર અંતર્ધાન થવાની (સંતાઈ જવાની) ક્રીડાથી, કોઈવાર ફાલ મારવાની ક્રિડાથી, કોઈવાર ઠેકવાની રમતથી, કોઈવાર પાણીમાં તરવાથી, કોઈવાર સિંહનાદની રમતથી, કોઈવાર મુષ્ટિ યુદ્ધથી અને કોઈવાર બાહુ યુદ્ધથી, ક્રીડા કરતા એવા પ્રભુએ બાલ્યપણાને યોગ્ય એવી શિશુવય નિર્ગમન કરી.

અનુક્રમે સીતેર ધનુષ ઊંચા અને સર્વ લક્ષણોએ યુક્ત એવા પ્રભુ મૃગાક્ષીઓના મનને હરનારૂં યૌવનવય પામ્યા. એક દિવસે સંસાર સુખથી વિમુખ જણાતા વાસુપૂજ્ય પ્રભુને તેમના માતપિતા પુત્રપણાના વાત્સલ્ય ભાવથી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા—હે કુમાર! તમારા જેવા પુત્રના જન્મ માત્રથી જગત બધાના અને અમારા સર્વ મનોરથો પૂર્ણ થયા છે, તોપણ કાંઇક તમને કહેવાનું છે. કારણ કે, અમૃતથી કોણ તૃપ્તિ પામે? મધ્ય દેશમાં, વત્સ દેશમાં, ગૌડ દેશમાં, મગધ દેશમાં, કોશલ દેશમાં, પ્રાગ્જ્યોતિષમાં, નેપાળદેશમાં, વિદેહ દેશમાં, કલિંગ દેશમાં, પુંડ્ર દેશમાં, તામ્રલિપ્તમાં, સુહ્મ દેશમાં, મલય દેશમાં, મુદ્ગર દેશમાં, મલ્લવર્ત્ત દેશમાં, બ્રહ્મોત્તર દેશમાં અને બીજા પણ પુર્વદિશાના આભૂષણરૂપ સર્વ દેશોમાં, તથા ડાહલ દેશમાં, દશાર્ણદેશમાં, વિદર્ભદેશમાં, અશ્મક દેશમાં, કુંતલદેશમાં, મહારાષ્ટ્ર દેશમાં, અંધ્ર દેશમાં, મુરલ દેશમાં, ક્રથકૈશિક દેશમાં, સુર્પાર દેશમાં,

કેરલ દેશમાં, દ્રમિલ દેશમાં, પાંડ દેશમાં, દંડક દેશમાં, ચૌડ દેશમાં, નાશિકય દેશમાં, કોંકણ દેશમાં, કૌવેર વાનવાસ દેશમાં, કાલાદ્રિમાં, સિંહલ દેશમાં, અને બીજા પણ દક્ષિણ દિશાના દેશોમાં. સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં, ત્રિવણ દેશમાં, દશેરક દેશમાં, અર્બુદાચલમાં, કચ્છ દેશમાં, આવર્ત્ત દેશમાં, બ્રાહ્મણવાહમાં, યવન દેશમાં, સિંધુ દેશમાં અને બીજા પણ પશ્ચિમ દિશાના દેશોમાં, તથા શક દેશમાં, કેકય [કાબુલ] દેશમાં, વોક્કાણ દેશમાં, હૂણદેશમાં, વાનાયુજ દેશમાં, પંચાલ દેશમાં, કુલૂત દેશમાં, કાશ્મીર દેશમાં, કાંબોજ દેશમાં, વાન્હિક દેશમાં, જાંગલ દેશમાં, કુરૂ દેશમાં, અને બીજા પણ ઉત્તર દિશાના દેશોમાં, તથા દક્ષિણ ભરતાર્દ્ધ ક્ષેત્રના સીમાડાની પાજ જેવા વૈતાઢય પર્વતની બંને શ્રેણીમાં અને બીજા પણ જુદા જુદા અનેક દેશોમાં—કુલીન, પંડિત શૂરવીર, મોટા ખજાનાવાળા, યશસ્વી, ચતુરંગ સૈન્યવાળા, પ્રજાપાલનમાં પ્રખ્યાત, નિષ્કલંક, સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા અને ધર્મના અનુરાગી, જે રાજાઓ અને ખેચરેશ્વરો રહેલા છે; તે સર્વે મોટી ભેટો સહીત પોતાની કન્યાઓ તમને આપવાને અશ્રાંતપણે વારંવાર અમારી પ્રાર્થના કરે છે. તેથી તેઓની કન્યાઓ સાથે તમારા વિવાહોત્સવના દર્શન આપીને તેમના તથા અમારા મનોરથને પૂર્ણ કરો. અને કુલ ક્રમથી આવેલા આ રાજ્યને ગ્રહણ કરો. કારણ કે હવે વૃદ્ધાવસ્થામાં અમારે વ્રત ગ્રહણ કરવું એજ ઉચિત છે.” આવા માતપિતાના વચન સાંભળીને વાસુપૂજ્ય ભગવાન્ હાસ્ય કરતા બોલ્યા—“હે માતપિતા! પુત્ર પ્રેમને યોગ્ય એવા આ તમારા વચનો યુકત છે. પણ આ સંસારરૂપી અરણ્યમાં સાર્થવાહના વૃષભની પેઠે ભમી ભમીને હું ઘણો ખેદ પામી ગયો છું. કયા કયા દેશમાં, કયા કયા નગરમાં, કયા કયા ગામમાં, કઈ કઈ ખાણોમાં, કઇ કઇ અટવીમાં, કયા કયા પર્વતમાં, કઈ કઈ નદીમાં, કયા કયા દ્રહોમાં, કયા કયા બેટમાં, અને કયા કયા સમુદ્રમાં, જાત જાતના રૂપનું પરાવર્ત્તન કરી હું અનંતકાલ નથી ભમ્યો? હવે તો નાના પ્રકારની યોનિઓમાં ભ્રમણ કરવાના સ્થાનરૂપ આ સંસારને મારે છેદી નાખવો છે. માટે સંસારરૂપી વૃક્ષને દોહદરૂપ કન્યાઓની સાથે વિવાહ કરવાની અને રાજ્ય ભાર ગ્રહણ કરવાની મારે કાંઈપણ જરૂર નથી. જો તમારે મારો ઉત્સવજ જોવો હોય તો દીક્ષા, કેવલજ્ઞાન અને નિર્વાણ સમયના જન્મ સમયની જેમ મહોત્સવો તમારે અને જગતને જોવા યોગ્ય થશે.”

આવા પુત્રના વચન સાંભળીને વસુપૂજ્ય રાજાએ અશ્રુયુક્ત લોચનવડે કહ્યું કે, “અરે! પુત્ર! તું આ સંસાર તરવામાં ઉત્સુક છું, એમ હું જાણું છું. તોપ

કરના જન્મને સૂચવનારા ચૌદ મહા સ્વપ્નોથી તમારો આ જન્મ સંસાર સમુદ્રનાપારને લાવનારો છે, એમ અમારા જાણવામાં આવ્યું છે. હું નિઃસંશય કહું છું કે, તમે આ ભવસાગર તરીજ ગયા છો, અને દીક્ષા, કેવલજ્ઞાન અને નિર્વાણ સંબંધી મહોત્સવો પણ અવશ્ય થવાનાજ છે. તથાપિ તે ઉત્સવોની અંતર્ગત તમારો વિવાહોત્સવ પણ કરવાના મારી ઈચ્છા છે. કારણ કે, મોક્ષને પામવાને ઇચ્છતા એવા આપણા પૂર્વજોએ પણ એ ઉત્સવ આચરેલો છે. જુઓ આપણા ઈક્ષ્વાકુ વંશના આદિ પુરૂષ ભગવાન્ ઋષભદેવજી પોતના પીતા નાભિરાજાની આજ્ઞાથી સુમંગલા અને સુનંદા નામની બે કન્યાઓ સાથે પરણ્યા હતા. અને ત્યારપછી પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે સૃષ્ટિ વ્યવહાર બતાવી, રાજ્ય પાલી, ભોગ ભોગવી જ્યારે સમય આવ્યો, ત્યારે દીક્ષા લીધી હતી. અને તે પ્રમાણે ગ્રહણ કરેલી દીક્ષાથી પણ પ્રાંતે એ પ્રભુ મોક્ષને પામ્યા હતા. કારણ કે, તમારા જેવા પુરૂષોને તો ગામની જેમ મોક્ષ નજિક હોવાથી પ્રાપ્ત કરવું સ્હેલું છે. બીજા પણ અજિતનાથથી માંડીને શ્રેયાંસનાથ સુધીના તીર્થંકરોએ પિતાના વચનથી ઉદ્વાહ કરીને અને આ પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કરીને પછી મોક્ષને સાધ્યો છે તેવી રીતે વિવાહ, રાજ્ય શાસન, દીક્ષા અને નિર્વાણના સાધનોથી તમે પણ તે પ્રમાણે કરીને પૂર્વજોને અનુસરો."

આવા પિતાના વચન સાંભળી વાસુપૂજ્ય કુમારે નમ્રતાથી કહ્યું કે "હે પિતાજી! એ સર્વ પૂર્વજોના ચરિત્રો હું જાણું છું; પણ આ સંસારના માર્ગમાં પોતાના કુલમાં કે બીજાના કુલમાં એક બીજાનું સદૃશપણું કોઈથી પ્રવર્ત્તનાવડે કરી શકાતું નથી. જે તીર્થંકરોએ વિવાહાદિક કરેલા છે, તેઓને ભોગ ફલવાળા સાવશેષ કર્મો રહેલા હતા. તેથી ત્રણ જ્ઞાનને ધારણ કરનારા એ મહાત્માઓએ ભોગ ભોગવીને તે કર્મોને ખપાવ્યા હતા. પણ મારે તો કાંઈપણ ભોગફલ કર્મ અવશેષ રહેલું નથી કે જે મોક્ષમાં વિઘ્નરૂપ થાય માટે મને તો દીક્ષા લેવાનીજ આજ્ઞા આપવાને યોગ્ય છો. વળી મલ્લિનાથ, નેમિનાથ, અને પાર્શ્વનાથ[1] એ ત્રણ ભાવિ તીર્થંકરો પણ વિવાહ તથા રાજ્યને અંગીકાર કર્યા વગરજ મુકિતને મેળવવા માટે દીક્ષા ગ્રહણ કરશે ચરમ તીર્થંકર શ્રીવીર ભગવાન પોતાને ભોગ્ય કર્મ થોડું હોવાથી વિવાહ કરશે પણ રાજ્ય કર્યા વગરજ દીક્ષા લઇ સિદ્ધિને પામશે. તેથી કર્મની

---

૧ અન્ય સ્થાનકે વાસુપુજ્ય અને પાર્શ્વનાથ પરણ્યાનો અધિકાર છે અહીં ના કહે છે. તત્વ કેવળી ગમ્ય.

વિચિત્રતાને લીધે તીર્થંકરોનો પણ એકજ માર્ગ નથી. આ પ્રમાણે વિચાર કરી મને આજ્ઞા આપો અને પ્રેમવડે કાયર થાઓ નહીં."

આ પ્રમાણે પોતાના માતા પિતાને સમજાવી, જન્મ પછી અઢાર લાખવર્ષ ગયા પછી પ્રભુદિક્ષા લેવાને ઉત્સુક થયા. તત્કાલ આસનના કંપવાથી પ્રભુનો દીક્ષા અવસર જાણી, લોકાંતિક દેવતાઓ, બ્રહ્મલોકમાંથી ત્યાં આવ્યા. તેઓએ પ્રભુને પ્રદક્ષિણા પૂર્વક પ્રણામ કરી 'હે સ્વામી ! તીર્થને પ્રવર્ત્તાવો' એમ વિજ્ઞપ્તિ કરી. આ પ્રમાણે કહી તેઓ પોતાના લોકમાં ગયા. પછી અનુગ્રહ કરવામાં તત્પર એવા પ્રભુએ વાર્ષિકદાન આપ્યું. તે દાન આપી રહ્યા પછી, વર્ષાઋતુને અંતે પ્રજા જેમ ઇંદ્રોત્સવ કરે. તેમ ઇંદ્રોએ આવી પ્રભુના દીક્ષાભિષેકનો મહોત્સવ કર્યો. પછી સુર અસુરોએ રચેલી અને સિંહાસનથી સુશોભિત એવી પૃથ્વી નામે શિબિકા ઉપર પ્રભુ બિરાજમાન થયા. તેમાં રહેલા પાદપીઠ ઉપર પોતાના ચરણ મુકી મણિમય સિંહાસન ઉપર રહેલા પ્રભુ, સુવર્ણના કમલ ઉપર રહેલા રાજહંસની પેઠે શોભવા લાગ્યા. કોઈ આગળ રહેલા પોતપોતાના શસ્ત્રોને ઉછાળતા, કોઈ દિવ્ય છત્ર હાથમાં રાખતા, કોઈ ચામર ધારણ કરતા, કોઇ પંખા રાખતા, કોઇ સુગંધ પાત્ર ધરતા અને કોઇ પુષ્પોની માલાઓને રાખતા, એવા અનેક ઇંદ્રોએ પરવરેલા, તથા દેવ, અસુર અને મનુષ્યોએ સેવેલા જગત્પતિ 'વિહારગેહ' નામના ઉત્તમ વનમાં આવ્યા. એ ઉપવનમાં આંબાના અંકુરોના સ્વાદવડે હર્ષ પામેલા મધુર શબ્દવાળા કોકિલો ભક્તિના ઉત્કર્ષથી જાણે પ્રભુની સ્તુતિ કરતા હોય, પવનના હલાવવાથી ખરી પડેલા પુષ્પોના ગુચ્છોના બાનાથી નવીન અશોક વૃક્ષો જાણે પ્રભુને અર્ઘ્ય આપતા હોય, ચંબેલી અને આશોપાલવના પુષ્પોથી ઝરતા એવા મકરંદ રસના મિષથી દેવતાઓ જાણે પ્રભુના ચરણને ધોવાને પાદ્યજલ આપતા હોય, ચારોળીના પુષ્પોમાંથી નીકલતા મધુર રસના પાનથી ઉન્મત્ત થયેલી ભમરીઓને, સમૂહ જાણે પ્રભુની પાસે માંગલીક ગીતો ગાતો હોય, પ્રફુલ્લિત પુષ્પોના અત્યંત ભારથી જેમના મસ્તકો નમેલા છે એવા કર્ણીકારના વૃક્ષો જાણે પ્રભુને અધિક નમસ્કાર કરતા હોય, અને પુષ્પોના આભૂષણોથી રમણિક તેમજ પલ્લવરૂપી હાથને હલાવતી વાસંતીલતાઓએ પ્રભુની પાસે જાણે નૃત્યનો આરંભ કર્યો હોય, તેવી રીતે વૃક્ષોને તથા લતાઓને વિશેષ શોભા ઉત્પન્ન કરતા વાસુપૂજ્ય ભગવાને જાણે બીજા વસંતરાજ હોય તેમ તે ઉદ્યાનમાં પ્રવેશ કર્યો. પછી પ્રભુએ શિબિકા ઉપરથી નીચે ઉતરી ફાલ્ગુન માસમાં વૃક્ષો જેમ પત્રોને તજી દે, તેમ પુષ્પ-

માળા તથા આભૂષણો તજી દીધા. પછી સ્કંધ ભાગ ઉપર ઈંદ્રે મુકેલા દેવદૂષ્ય વસ્ત્રને વહન કરતા એવા પ્રભુએ ચતુર્થ તપ કરીને પંચમુષ્ટિ લોચ પૂર્વક ફાલ્ગુન માસની અમાવાસ્યાને દિવસે વરૂણ નક્ષત્રમાં દિવસના અપરાન્હ કાલે છસો રાજાઓની સાથે દીક્ષા લીધી. ત્યાર પછી સુર, અસુર અને મનુષ્યોના અધિપતિઓ, જગતના ગુરૂ એવા પ્રભુને નમસ્કાર કરીને સાયંકાલે, યાચકો પોતપોતાને ઠેકાણે જાય તેમ પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. બીજે દીવસે મહાપુર નગરમાં સુનંદ રાજાને ઘેર પ્રભુએ પરમ અન્નથી પારણું કર્યું. તે વખતે દેવતાઓએ વસુધારાદિક પાંચ દિવ્ય પ્રકટ કર્યા. અને સુનંદે પ્રભુના ચરણને ઠેકાણે એક રત્નમય પીઠ કરાવી. ત્યાંથી પ્રભુ અનેક ગ્રામ, આકર અને નગર વિગેરે સ્થાનોમાં પવનની જેમ અપ્રતિબદ્ધપણે વિહાર કરવાને પ્રવર્ત્યા.

હવે પૃથ્વીપુર નગરમાં રાજાઓનો શિરોમણિ પવનવેગ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેણે પૃથ્વી ઉપર ઘણા વર્ષો પર્યંત નિર્વિઘ્ને રાજ કર્યું. પ્રાંતે યોગ્ય અવસરે તે રાજા, શ્રવણસિંહ નામના મુનિની પાસે વ્રત લઇ, દુષ્કર તપ તપી, મૃત્યુ પામીને અનુત્તર વિમાનમાં દેવતા થયો.

આ જંબુદ્વીપના દક્ષિણ ભરતાર્દ્ધમાં સર્વ સંપત્તિઓથી અવંધ્ય એવું વિંધ્યપુર નામે નગર છે. તેમાં વિંધ્યાદ્રિના જેવો બલવાન, શત્રુરૂપી તુલને ઉડાડવાને મહાવાયુ જેવો અને સર્વ રાજાઓમાં કેશરીસિંહ સમાન વિંધ્યશક્તિ નામે રાજા હતો. ક્રૂરગ્રહોની પેઠે તે રાજાના બે ભુજાદંડ જ્યારે પરસ્પર અથડાતા ત્યારે સર્વ રાજાઓ ક્ષોભ પામી જતા હતા. ભ્રકુટીના ભંગથી ભયંકર અને અત્યંત રાતી એવી દૃષ્ટિથી જાણે ગળી જતો હોય, તેવા તે રાજાને શત્રુઓ નાશતા નાશતાજ જોઇ શકતા હતા. પોતાને જીવવાની ઇચ્છાથી શત્રુઓ પણ તેનો આશ્રય લેતા અને 'ધન આપીને પણ પ્રાણ બચાવવા' એ નીતિથી તેને મોટો દંડ આપતા હતા. એક વખતે શક્રઇંદ્ર જેમ સુધર્મા સભામાં બેસે, તેમ સર્વ સામંત તથા અમાત્ય વિગેરે પરિવારથી પરવરેલો તે રાજા સભામાં બેઠો હતો, તેવામાં છડીદારે પ્રવેશ કરાવેલો એક ચર પુરૂષ ત્યાં આવ્યો. રાજાને નમસ્કાર કરી બેસીને તેણે ધીમે ધીમે વિજ્ઞપ્તિ કરવા માંડી. "હે દેવ! આપના જાણવામાંજ હશે કે, આ દક્ષિણ ભરતાર્દ્ધમાં લક્ષ્મીના ભંડાર તુલ્ય સાકેતપુરનામે એક મોટું નગર છે. ત્યાં ઘણી સૈન્ય સમૃદ્ધિથી જાણે ભરત્ ચક્રવર્ત્તીનો સેનાપતિ હોય, તેવો 'પર્વત' નામે મોટી ભુજાવાળો રાજા છે. તેની પાસે પોતાના સ્વરૂપથી ઉર્વશી અને રંભાનો પરાભવ કરનારી અને

કામદેવના ધનરૂપ ગુણમંજરી નામે એક વેશ્યા રહે છે. એ સુંદરીના મુખને રચતા અવશિષ્ટ રહેલા પરમાણુઓથીજ વિધાતાએ પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર બનાવ્યો હશે એમ લાગે છે. અમારીથી શું અધિક લાવણ્ય કોઇ ઠેકાણે તમોએ સાંભળ્યું છે? એમ પુછવાને માટેજ જાણે તેના નેત્રો કાનસુધી આવ્યા હોયની ! એમ જણાય છે, અર્થાત્ તેના નેત્રો કર્ણપર્યંત લાંબા છે. તેની છાતી ઉપર એવા વિશાળ અને મનોહર સ્તનો રહેલા છે કે જેમની ઉપમા એ પોતેજ છે, બીજું કાંઈ ઉપમા આપવા યોગ્ય નથી. તેનો મધ્યભાગ એવો કૃશ છે કે જાણે તેણે નિત્ય સહવાસથી ઉત્પન્ન થયેલા સ્નેહથી સ્તનરૂપી કુંભને પોતાની વિશાળતા આપી દીધી હોય તેમ જણાય છે. તેના હાથ પગ કમલના જેવા કોમલ છે અને તેમાં રહેલી રાગની સંપત્તિથી તે કંકેલિ વૃક્ષના પલ્લવોને અનુસરતા છે. એ સુંદર રમણી ગાયનમાં કોકિલા જેવી છે, નૃત્યમાં ઉર્વશી તુલ્ય છે અને મધુર વીણા વગાડવામાં તુંબુરૂ ગંધર્વની જાણે સહોદરા હોય, તેવી છે. હે મહારાજા ! નારીઓમાં રત્નરૂપ એ વારાંગના આપ મહારાજાની પાસેજ ઘટે છે માટે સુવર્ણ અને મણિની જેવો તમો બંનેનો ઉચિત યોગ થાઓ. જેવું લવણવગરનું ભોજન, જેવું નેત્ર વગરનું મુખ અને જેવી ચંદ્ર વગરની રાત્રિ તેવી રીતે એ સુંદર વેશ્યા વગર તમારૂં રાજ્ય છે.” આ પ્રમાણેના એ સેવકના વચનો સાંભળીને વિંધ્ય શકિત રાજાએ, એ ગુણમંજરી વેશ્યાની યાચના કરવાને માટે પર્વત રાજાની પાસે દુતરૂપે પોતાના એક મંત્રીને મોકલ્યો.

જાણે વેગથી આકાશને તરી જતા હોય તેવા વેગી વાહનોથી તે મંત્રી સ્વલ્પ કાળમાં સાકેતપુર નગરે જઇ પોહોચ્યો અને પર્વત રાજાની સભામાં જઈ તેને કહેવા લાગ્યો કે, રાજા “વિંધ્યશક્તિ તમારાથી જુદા નથી અને તમે તેનાથી જુદા નથી. સમુદ્ર અને તરંગ જાલની પેઠે તમો બંને રાજાઓમાં અભેદપણું છે. તમારા બંનેનો આત્મા એકજ છે, ફક્ત શરીરજ જુદા છે. જે તેમનું તે તમારૂં છે અને જે તમારૂં તે તેમનું છે. તમારી પાસે ગુણમંજરી નામે એક સુંદર વેશ્યા છે એમ સંભલાય છે, તેને અમારા રાજા વિંધ્ય શકિત કૌતુકને માટે પોતાની પાસે મંગાવે છે. તેથી તમારા બંધુ અને તમારા જેવા તે રાજાને માગણી કરવાથી એ વેશ્યા આપો, કારણ કે વેશ્યા સ્ત્રીઓને આપવામાં અને ગ્રહણ કરવામાં કાંઈપણ નિંદા જેવું નથી.” આ પ્રમાણેના મંત્રીના વચનોથી યષ્ટિવડે સ્પર્શ કરેલા સર્પની પેઠે કોપથી પોતાના હોઠને કંપાવતો પર્વત રાજા બોલ્યો—“અરે! શે-

વક! એ દુષ્ટ હૃદયવાળો વિંધ્યશક્તિ રાજા મારો બંધુ છે. એ પ્રમાણે તું કેમ કહે છે? કારણ કે, એ પ્રાણથી પણ વાહાલી એવી ગુણમંજરીની મારી પાસે યાચના કરે છે. જેના વિના હું એક મુહૂર્ત્ત માત્ર પણ રહેવા સમર્થ નથી, તેને ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છા કરનારા તારા રાજાએ મારા પ્રાણ લેવાની ઈચ્છા કરી છે. એક દાસીને પણ હું આપું નહી તો ગુણમંજરીને શી રીતેજ આપીશ. માટે ભલે વિંધ્યશકિત રાજા પોતાની શક્તિથી મારો મિત્ર થાય વા શત્રુ થાય. અરે મંત્રી! તું અહીંથી ઉઠીને જા, તારા રાજાને આ પ્રમાણે યથાર્થ કહેજે. કારણ કે દૂતો યથાર્થ કહેનારા હોય છે."

આવા પર્વતરાજાના વચન સાંભળી વાંકાનેત્ર કરતો મંત્રી ઉઠયો. અને વાહન ઉપર ચડીને સત્વર વિંધ્યશકિતની પાસે આવી તેને સર્વ વૃત્તાંત કહ્યું. જે સાંભળી આહુતિના હોમથી જેમ અગ્નિ પ્રદિપ્ત થાય, તેમ તે ક્રોધથી પ્રજ્વલિત થયો. પછી સમુદ્ર જેમ મર્યાદા છોડીને જાય તેમ લાંબા કાલની મિત્રતા છોડીને ગર્વના પર્વત જેવો વિંધ્યશક્તિ રાજા પર્વતરાજાની ઉપર લશ્કર લઈને ચાલ્યો. એ ખબર સાંભળી પર્વત રાજાપણ સૈન્યવાહન સાથે સન્મુખ આવ્યો. "શૂરવીર પુરૂષો મિત્રની અને શત્રુની બંનેની સામે આવે છે" પછી લાંબા કાલથી પ્રચંડભુજાઓ પર આવી રહેલી ખુજલી શમાવાને ઔષધ જેવું તેમના અગ્ર સૈનિકોની વચ્ચે મહાયુદ્ધ પ્રવર્ત્યું, સામસામા લડાઈ કરતા હાથીઓની જેમ બંને સૈન્યના સુભટો પરસ્પર સામા આવતા હતા અને પાછા હઠતા હતા. ભાલાથી વીંધાયા છતાં પણ હુંકાર કરતો કોઈ વીર પુરૂષ, તંતુમાં પરોવાયેલા મણિની જેમ શોભતો શત્રુની સામે ધસીઆવતો હતો. કુશલ ધનુષધારીઓએ ધાટા બાણોનામારવડે સુભટ વિનાની કરી મુકેલી યુદ્ધ ભૂમી લણી લીધેલા શરકટવડે જેમ અરણ્યની ભૂમિ લાગે તેવી લાગતી હતી. સર્પોની જેમ પરના પ્રાણોને હરનારા પરિઘ, શલ્ય, ગદા અને મુદ્દગરો વિગેરેના પડવાથી સર્વ દિશાઓ વ્યાપી રહી હતી. શુકલ અને કૃષ્ણપક્ષમાં ચંદ્રિકાના તેજની જેમ બંને સૈન્યોનો ક્ષણે ક્ષણે સરખી રીતે જય પરાજય થતો હતો.

પછી પર્વતરાજા સર્વ બલથી હાથમાં ધનુષ લઇ, રથ ઉપર ચડીને યુદ્ધ કરવાને માટે રણભૂમિમાં આવ્યો. તે વખતે સૈન્યે ઉખેડેલી પૃથ્વીની રજવડે જેમ અંતરીક્ષ ઢંકાઇ જાય, તેમ એકી સાથે કરેલી બાણ વૃષ્ટિથી તેણે શત્રુના સૈન્યને ઢાંકી દીધું અને થોડીકવારમાં તો જેનો વેગ રોકી શકાય નહી એવા પર્વત રાજાએ

બલવાન પવન જેમ વૃક્ષોને ભાંગી નાંખે, તેમ વિંધ્યશકિતના સૈન્યને ભાંગી નાખ્યું. પોતાના સૈન્યનો ભંગ થએલો જોઇને ક્રોધ પામેલો મહાભુજ વિંધ્યશકિત રાજા પણ જાણે કાલ રાત્રિનો અનુજ બંધુ હોય તેમ શત્રુઓનો સંહાર કરવાને તૈયાર થયો. તેને આવતો જોઇને મૃગલાઓ જેમ સિંહને અને સર્પો જેમ ગરૂડને સહન કરી ન શકે તેમ પર્વત રાજાના સૈનિકો તેને સહન કરી શકયા નહીં. પછી ધનુષ્ય અને પ્રચંડ ભુજાના બળથી ગર્વ પામેલા વિંધ્ય શક્તિ રાજાએ જેનું સૈન્ય પરાભવ પામેલું છે એવા પર્વત રાજાને પોતાની આગલ રણભૂમિમાં બોલાવ્યો. પછી નારાચ અને અર્દ્ધચંદ્ર બાણોથી પરસ્પર વધ કરવાની ઈચ્છા કરનાર તે બંને રાજાઓ વચ્ચે મોટું યુદ્ધ થયું. રથ ઉપર રહેલા તે બંને રાજાઓએ એક બીજાના રથ, રથના ઘોડા અને સારથિનું મેઘની જેમ મંથન કરી નાખ્યું. પછી બીજા રથ ઉપર બેસીને કલ્પાંત કાલમાં પર્વતોની જેમ તેઓએ ફરીવાર યુદ્ધ કરવા માંડયું. થોડીવારમાં વિંધ્ય શકિતએ પોતાની શક્તિથી પર્વતરાજાને, સર્પને જેમ વિષ રહિત કરે તેમ અસ્ત્ર અને વિર્ય વગરનો કરી દીધો. તેથી મોટા હાથી હાથીના બચ્ચાંની જેમ વિંધ્યશકિત રાજાએ પરાભવ કરેલો પર્વત રાજા પાછું જોયા વગરજ ત્યાંથી પલાયન કરી ગયો. વિંધ્યશકિતએ પર્વતના નગરમાં પ્રવેશ કરી ગુણમંજરી વેશ્યા અને બીજું હસ્તિ વિગેરે સર્વસ્વ લઇ લીધું. કહ્યું છે કે "જેનું પરાક્રમ તેની લક્ષ્મી છે." પછી પૂર્ણ થયેલા મેઘની જેમ રણ સાગરમાંથી નિવૃત્ત થઈને કૃતાર્થ થયેલો વિંધ્યશકિત રાજા પોતાના વિંધ્યપુરમાં આવ્યો. ફાળથી ચુકેલા સિંહની જેમ અને ઠેકડો મારવાથી ચુકેલા વાનરની જેમ રણમાં ભગ્ન થયેલો પર્વત રાજા ત્યારથી ઘણા કષ્ટમાં રહેવા લાગ્યો. છેવટે એવા પરાભવથી લજ્જા પામીને તેણે સંભવાચાર્યની પાસે દીક્ષા લીધી. દુઃખે તપી શકાય એવા મહા તપને કરતાં તેણે એવું નિયાણું કર્યું કે, "આગામી ભવમાં હું વિંધ્ય શકિતનો વધ કરનાર થાઉં." જેમ ફોતરાઓ લઇને તેના બદલામાં માણિકય વેચે તેમ તેણે મોટા તપને આવું નિયાણું બાંધી વેચી દીધો. અંતે અનશન કરી મૃત્યુ પામીને તે પ્રાણત દેવલોકમાં દેવતા થયો. રાજા વિંધ્યશકિત પણ ચિરકાલ ભવમાં ભ્રમણ કરી પ્રાંતે એક ભવમાં જિનલિંગને ધારણ કરી મૃત્યુ પામીને દેવલોકમાં દેવતા થયો.

ત્યાંથી ચ્યવીને વિંધ્યશકિતનો જીવ વિજયપુરમાં શ્રીધર રાજાની શ્રીમતી નામની રાણીના ઉદરથી તારક નામે પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયો તે સીતેર ધનુષ્યની કા-

વાવાલો, કાજલના જેવા શ્યામ વર્ણવાળો બોંતેર લાખ વર્ષના આયુષ્યવાળો અને ઘણો જ બલવાલો થયો. છેવટે તેણે ચક્રમેલવી ભરતાર્દ્ધને સાધી લીધું. કારણ કે, 'પ્રતિવાસુદેવો ભરતાર્દ્ધના સ્વામી થાય છે.'

આ તરફ સૌરાષ્ટ્ર દેશનું મુખમંડન 'દ્વારકા'નામે નગરી હતી. તેનો સુંદર કિલ્લો પશ્ચિમ સમુદ્રના તરંગોથી નિરંતર ધોવાતો હતો. તે નગરમાં સર્વ જગતના ઉલટાક્રમનુ નિવારણ કરનાર અને મોટા પરાક્રમવાળો, જાણે વાસુદેવની હરીફાઈ કરતો હોય તેવો 'બ્રહ્મ' નામે રાજા હતો લવણ સમુદ્રને જેમ ગંગા અને સિંધુ તેમ તેના અંતઃપુરમાં પ્રધાન એવી સુભદ્રા અને ઉમા નામે તેને બે રાણીઓ હતી. કામદેવ જેમ રતિ અને પ્રીતિ સાથે વિષય સુખ ભોગવે, તેમ તે બંને સ્ત્રીઓની સાથે બ્રહ્મરાજા ચિરકાલ વિષય સુખ ભોગવતો હતો.

તેવામાં પવનવેગનો જીવ અનુત્તર વિમાનમાંથી ચ્યવી મહાદેવી સુભદ્રાના ઉદરમાં અવતર્યો. સુખે સુતેલા સભદ્રા દેવીએ તે વખતે બલદેવના જન્મને સૂચવંનારા ચાર મહાસ્વપ્નો જોયા. સમય આવતાં કમલને જેમ ગંગા અને ચંદ્રને જેમ પૂર્વદિશા પ્રસવે તેમ સ્ફટિક મણિના જેવા નિર્મલ કુમારને તેમણે જન્મ આપ્યો. બંદીવાનોને કારાગૃહમાંથી મુક્ત કરવા વિગેરે સુકૃત્યોથી જગતને પરમહર્ષ આપતા એવા બ્રહ્મરાજાએ પુત્રનું 'વિજય' એવું નામ પાડ્યું. જુદા જુદા કાર્ય માટે નિમાયેલી પાંચ ધાત્રી માતાઓએ લાલન પાલન કરેલો એ કુમાર શરીરની શોભાની સાથે વયે વૃદ્ધિને પામ્યો. કાનમાં સુવર્ણના ચપલ અંકોટા, કંઠમાં નાભિસુધી લટકતો રત્નનો હાર, કટીભાગમાં સુવર્ણની કટારી સાથે કનકની કટીમેખલા, પગમાં વાગતી રત્નની ઘુઘરમાળ અને મસ્તક ઉપર કાનસીઆને ધારણ કરતો એ કુમાર સર્વને હર્ષ પમાડતો હતો. હવે પ્રાણત દેવલોકમાંથી ચ્યવીને પર્વતરાજાનો જીવ સરસી (તલાવડી) માં હંસની પેઠે ઉમાદેવીની કુક્ષિમાં અવતર્યો. સુખે સુતેલા ઉમાદેવીએ વાસુદેવના જન્મને સૂચવનારા સાત મહાસ્વપ્નોને મુખમાં પ્રવેશ કરતા જોયા. અનુક્રમે નવમાસ અને સાડા સાત દિવસની ગર્ભસ્થિતિ પૂર્ણ થતાં વર્ષાઋતુજેમ પુષ્કર મેઘને જન્મ આપે તેમ તે કુશ્યામ વર્ણવાળા કુમારનેજન્મ આપ્યો.કુમારનાજન્મથી જાણે પરબ્રહ્મમાં નિમગ્નથયા હોય તેવા બ્રહ્મરાજાએ હર્ષથી યાચકોનેપ્રસન્ન કરવા પૂર્વક પુત્ર જન્મનો મોટો ઉત્સવ કર્યો. શુભ એવા ગ્રહ,નક્ષત્ર, તિથિ અને વારમાં કુમારનું 'દ્વિપૃષ્ટ' એવું યથાર્થ નામ પાડયું. તાપસોની સ્ત્રીઓ

પોતાના આંગણામાં ઉગેલા કંકેલિના વૃક્ષની જેમ લાલન પાલન કરે, તેમ પાંચ ધાત્રીઓએ જુદાજુદા કાર્યાંતરે તેનું લાલનપાલન કરવા માંડયું. સ્વેચ્છાથી ઉછળતા અને દોડતા એ ચપલ બાલકને પારાની જેમ તે ધાત્રીઓ હાથથી પકડી શકતી નહી. પિતા, માતા અને જયેષ્ટ બંધુ જેમને હર્ષ સાથે પોતાનો અંતરસ્નેહ બતાવતા હતા એવા બીજા વાસુદેવ પ્રતિદિન વધવા લાગ્યા. જાણે છઠ્ઠી ધાત્રી માતા હોય, તેમ વિજય કુમાર તે કુમારને તેની ઉપરના અત્યંત સ્નેહથી કેડ ઉપર હૃદય ઉપર, પૃષ્ટ ભાગ ઉપર અને સ્કંધ ઉપર વારંવાર તેડતો હતો. દ્વિપૃષ્ટ કુમાર પણ સ્નેહરૂપી કામણથી બંધાઇને વિજયકુમારને અનુસરીનેજ ઉભો રહેતો, ચાલતો, સૂતો, બેસતો, જમતો અને પાણિ પીતો હતો. જ્યારે સમય આવ્યો ત્યારે પિતાના અલંઘ્ય શાસનથી તેઓએ ફકત વિદ્યાગુરૂને નિમિત્તરૂપ કરીને લીલામાત્રમાં સર્વ કલાઓ ગ્રહણ કરી લીધી. જેમનું મધ્ય (-હૃદયનો આશય) જાણવામાં આવતું નથી એવા ઉજવળ અને શ્યામ વર્ણવાળા તે બંને સહોદરો જાણે મૂર્ત્તિમાન્ ક્ષીર સમુદ્ર અને લવણ સમુદ્ર હોય, તેવા જણાતા હતા. નીલા અનેપીળા વસ્ત્રોને ધારણ કરનારા તથા તાડ અને ગરૂડના ચિન્હવાળા એ બંને કુમારો બાલક હતા તોપણ તારક પ્રતિવાસુદેવની આજ્ઞાને જરાપણ માન્ય કરતા નહોતા. તેઓનો આજ્ઞાનો અતિક્રમ, ભુજવીર્ય અને અધૃષ્યપણું વિગેરે જોઇને તેના બાતમીદારોએ જઇ. તારકને આ પ્રમાણે કહ્યું "હે દેવ! દ્વારકામાં બ્રહ્મરાજાને ઘેર સાથે મળેલાવાયુ અને અગ્નિની જેવા બે અતિદુર્મદ કુમારો ઉત્પન્ન થયેલા છે, તેઓ તમારી આજ્ઞાને માનતા નથી. સર્વશાસ્ત્રોની અંદર કુશળતા, અને વિદ્યાની સિદ્ધિઓ, તેઓના ભુજદંડના બલને અહંકારરૂપ થયેલી છે. તેથી હે દેવ! તમારા સંબંધમાં આ શુભ હોય તેમ જણાતું નથી. માટે તમને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરો, અમે તો તમારા સેવકો છીએ." આવા વચનો સાંભળીને તારકરાજાના નેત્રો કોપથી ચપલ થઇને ફરકવા લાગ્યા. તરતજ મોટા પરાક્રમવાળા પોતાના સેનાપતિને બોલાવીને તેણે આજ્ઞા કરી કે—"અરે સેનાપતિ! એકદમ સર્વ રીતે તૈયાર થઈ જાઓ અને સામંતરાજાઓને બોલાવવામાં દૂતિકારૂપ ભંભાને વગાડો. કેમકે વક્ર બુદ્ધિવાળા એ બ્રહ્મરાજાને પુત્રો સહિત મારી નાખવો છે. 'ઉપેક્ષા કરેલો શત્રુ વ્યાધિની પેઠે પરિણામે વિષરૂપ થાય છે' રાજાની આજ્ઞા સાંભળી મંત્રીએ કહ્યું "મહારાજ! આ બાબતમાં સારી રીતે ધ્યાન આપો આજસુધી બ્રહ્મરાજા તમારો એક પત્તિરૂપ સામંત તરીકે વર્ત્યો છે. તો કાંઈપણ મિષવગર તેની ઉપર ચડાઇ કરવી એ યોગ્ય

નથી. કારણ કે, તેમ કરવાથી બીજા અમાત્યોને શંકા ઉત્પન્ન થશે; જ્યારે શંકા થઈ ત્યારે તેવા શંકાવાળાનો વિશ્વાસ કરવો યોગ્ય નહી, વિશ્વાસ વગર તેના વિચાર કે હુકમ શા કામના ? અને જ્યારે વિચાર કે હુકમ વ્યર્થ થાય તો પછી સ્વામીપણું શા કામનું''? તેથી કાંઇપણ મિષકરી તેની ઉપર અપરાધનો આરોપ કરો, પોતાના બે કુમારના બલથી ગર્વ પામેલા તે રાજા ઉપર અપરાધ લાવવો રહેલો છે તેથી એક સંદેશો લહી જનાર સેવકને મોકલી તેની પાસે પ્રાણથી પણ વ્હાલા એવા ઘોડા, હાથી અને રત્નોની માગણી કરો. જો તમને તે ન આપે તો પછી એજ અપરાધ મુકીને તેને મારી નાખવો, કેમકે અપરાધીનો નિગ્રહ કરનારની ઉપર લોકાપવાદ આવતો નથી. જો કદી આપણી માગણી પ્રમાણે તે આપે, તો પછી વળી કાંઈ બીજું છલ શોધવું. જ્યારે છલગોતવા માંડે, ત્યારે સર્વ જન અપરાધી થાય છે."

આ પ્રમાણે મંત્રીનો વિચાર સાંભળી તારક રાજાએ તેને સાબાશી આપી; અને પછી એક સેવકને એકાંતમાં સમજાવીને બ્રહ્મરાજાની પાસે મોકલ્યો, તત્કાળ તે દૂત દ્વારકાનગરીમાં વિજય અને દ્વિપૃષ્ઠ કુમારની સાથે સભામાં બેઠેલા બ્રહ્મરાજાની પાસેજઈ પોહોચ્યો. રાજાએ ઘણા માનથી તેને પાસે બેસારી, ચિરકાલ સુધી પ્રેમસહિત બોલાવી પછી આવવાનું કારણ પુછ્યું. દૂતે કહ્યું, "હે દ્વારકા પતિ! શત્રુઓના બાહુ ગર્વને હરનારા આપણા સ્વામી તારકરાજા તમને આજ્ઞા કરે છે કે, તમારા રાજ્યમાં જે કોઇ ઉત્તમ હાથી, ઘોડા અને રત્નો હોય, તે અમારે માટે તરત મોકલાવો. કારણકે આ દક્ષિણ ભરતાર્દ્ધમાં જે કાંઇ ઉત્તમ વસ્તુ હોય, તે ભરતાર્દ્ધના અધિપતિ એવા મારેજ ભોગ્ય છે, બીજાને નહી." આવા દૂતના વચનથી કેશરી સિંહની જેમ કોપ પામેલો દ્વિપૃષ્ઠ કુમાર જાણે નેત્રથી તેને હણવાને ઇચ્છતો હોય, તેમ હાક મારી બોલી ઉઠયો કે "અરે દૂત ! તારો સ્વામી તારકરાજા કાંઇ અમારા વંશનો વડિલ નથી, તેમજ અમારો રક્ષક કે દાતા નથી, તેથી પોતાનું રાજ્ય કરનારા એવા અમારો તે કેવી રીતે સ્વામી થઇ શકે ? જેવી રીતે ભુજાના પરાક્રમથી તે અમારી પાસેથી ઘોડા વગેરે માગે છે, તેવી રીતે ભુજાના પરાક્રમથી અમે પણ તેની પાસેથી હાથી ઘોડા વિગેરે માગીએ છીએ; તેથી હે દૂત ! તું ચાલ્યો જા, અને તારા સ્વામીના મસ્તકની સાથે હાથી ઘોડા વિગેરે લેવાને અમે હમણાજ ત્યાં આવીએ છીએ, એમ જાણજે." દ્વિપૃષ્ઠ કુમારની આવી ઉત્કટ, અને કટુવાણી સાંભળીને મનમાં અત્યંત રોષ પામેલા તે દૂતે તરત જઇને તા-

રક રાજાને તે સર્વ નિવેદન કર્યું. મદવાળા હાથીના ગંધથી બીજા મદ ગંધી હાથીની જેમ દૂતની તે વાણી સાંભળીને ક્રોધ પામેલા તારક રાજાએ રણભેરી વગડાવી. ભેરીનો નાદ સાંભળીને તત્કાલ સૈન્યો, સેનાપતિઓ, સામંતો, મંત્રીઓ, મુગટધારી રાજાઓ, મહારથી સુભટો, અને જેમના ભુજ દંડ ઉપર વીર્યની ખુજલી આવે છે એવા તથા લાંબો કાલ થયા યુદ્ધ કરવાને ઉત્સુક થયેલા અને જાણે યમરાજના બંધુ હોય તેવા વીર પુરૂષો રાજાની પાસે આવીને એકઠા થયા. તે વખતે પૃથ્વી કંપ, વિદ્યુત્પાત અને કાગડાઓના કળકલાટ વિગેરેથી અશુભ પરિણામ સૂચવાતું હતું તોપણ તારક રાજાએ પ્રયાણ કર્યું. ક્રોધથી ધમધમી રહેલા પ્રતિવાસુદેવે અવિચ્છિન્ન પ્રયાણોથી તે દીર્ઘ માર્ગનો પણ અડધો ભાગ ઉલ્લંઘન કરી દીધો.

આ તરફ બ્રહ્મરાજા, વિજયકુમાર અને સૈન્યને સાથે લઇ યુદ્ધ કરવામાં ઉત્કંઠાવાળો દ્વિપૃષ્ટકુમાર કેશરીસિંહની જેમ તેની અગાઉથીજ સામો આવ્યો. અંગના ઉચ્છ્વાસથી જેઓના બખ્તરોની જાળીઓ વારંવાર તુટી જાય છે, એવા બંને સૈન્યના સુભટો માંડ માંડ બખ્તર પહેરી શકવા લાગ્યા. પછી મોટા સંહારના કારણરૂપ તે બંને સૈન્યનું એવું પરસ્પર યુદ્ધ ચાલ્યું કે, જેથી તે રણભૂમિ મૃત્યુને જમવાના રસોડાના ગૃહજેવી જણાવા લગી. બંને તરફ લાખોછત્રો અને મુકુટો પડયા કે જેથી પડેલા યોદ્ધાઓની પણ સંખ્યા થઇ શકતી નહોતી. છત્રોથી શ્વેત કમલવાળી અને રૂધિરરૂપ રક્ત જલવડે પૂરાયેલી રણભૂમિ, યમરાજની જાણે ક્રીડાવાપી હોય તેવી જણાવા લાગી. પછી દ્વિપૃષ્ટ કુમારે વિજય રથ ઉપર બેસી, જેનો ધ્વનિ યુદ્ધમાં વિજયને બોલાવવાના મંત્ર તુલ્ય હતો એવા પાંચજન્ય નામના શંખને વગાડયો. સિંહનાદથી મૃગલાની જેમ અને મેઘનાદથી રાજહંસોની જેમ તે પાંચજન્યના નાદથી તારકના સૈનિકો ત્રાસ પામી ગયા. પોતાના સૈનિકોને ત્રાસ પામેલા જોઇને તારક રાજા તેમને લજ્જા પમાડી ભયથી નિવૃત્ત કરી પોતે રથ ઉપર ચડીને દ્વિપૃષ્ટ કુમારની સામે આવ્યો. તેને આવતો જોઈને હલના આયુધને ધરનારા વિજયકુમારે પોતાનું હળ સજ્જ કર્યું અને ઇંદ્ર જેમ પોતાના *ઋજુરોહિત નામના ધનુષને ચડાવે, તેમ દ્વિપૃષ્ટે શાર્ઙ્ગ ધનુષ ચડાવ્યું. ત્યારપછી તારકે પણ ધનુષ્ય પણચ ઉપર ચડાવીને જાણે મૃત્યુની ઉભી કરેલી તર્જની આંગળી હોય તેવા એક બાણને ભાથામાંથી ખેંચી કાઢીને તેની સાથે સંધાડયું અને તે વાસુદેવ ઉપર છોડયું. એટલે વાસુદેવે તેને આવતાંજ પોતાના બાણવડે છેદી નાંખ્યું. આ પ્રમાણે તે બંનેની તરફથી વારંવાર બાણોના મોક્ષ અને છેદ થયા. ત્યારપછી ગદા, મુદ્ગર અને દંડ વિગેરે બીજા જે જે

આયુધો તારકરાજાએ મુકયા, તે બધા વાસુદેવે પ્રતિ અસ્રોથી ભાંગી નાખ્યા. પછી, સંગ્રામરૂપ સમુદ્રના ક્રૂર જુડ* જેવું ચક્ર તારકરાજાએ હાથમાં ગ્રહણ કર્યું અને કોપ તથા હાસ્યથી હોઠને કંપાવતો દ્વિપૃષ્ટ કુમાર પ્રત્યે બોલ્યો. "અરે ! બાળક ! તું દુર્વિનીત છું, તથાપિ મારા લાંબા કાલના સેવકનો પુત્ર છું અને બાલ્યાવસ્થાવાળો છું તેથી અનુકંપાવડે હું તને મારવા ઈચ્છતો નથી" તે સાંભળી વિજય કુમારના અનુજબંધુ દ્વિપૃષ્ટ કુમારે હાસ્યથી અધરને ફરકાવીને કહ્યું કે "અરે! મૂર્ખ! જેના હાથમાં શાર્ઙ્ગ ધનુષ છે, એવા મારી ઉપર અનુકંપા કરતો તું કેમ લજ્જાપામતો નથી. જો કે તું મારો શત્રુ છે, તથાપિ તારી ઉપર હું ક્ષમા કરૂં છું. કારણ કે, જરાવસ્થાથી જેનું મૃત્યુ નજિક આવેલ છે એવા તારી ઉપર મરેલાને માર્યા જેવું કોણ કરે ? આ ચક્રથી જો તારે વિજયની ઇચ્છા હોય તો, તેને છોડી દે, તે જયારે વ્યર્થ થશે ત્યારે તું ગર્વથી મુકત થઇશ." આવા દ્વિપૃષ્ટના વચનથી—જલવડે જેમ તપાવેલા તેલમાંથી અગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય, તેમ તારકરાજા કોપવડે પ્રદીપ્ત થયો અને ચક્રને મસ્તક ઊપર ભમાડવા માંડયું. પછી કલ્પાંતકાલનો મેઘ જેમ વિદ્યુત્‌ને છોડે, તેમ જાજ્વલ્યમાનચક્રને આકાશમાં ભમાડીને દ્વિપૃષ્ટની ઊપર છોડયું. તે તુંબડાના અગ્રભાગની જેવા પ્રહારથી વાસુદેવના હૃદય સાથે અથડાયું, તેવખતે તે ચક્રે રૂપાંતરને પામેલા કૌસ્તુભમણિની શોભાને ધારણ કરી. તેના પ્રહારથી ક્ષણવાર મૂર્છાપામીને દ્વિપૃષ્ટકુમાર રથ ઉપર પડયો. તે વખતે વસ્રના છેડાનો પંખો કરીને વિજયકુમાર પવન નાખવા લાગ્યો. ક્ષણવારે સંજ્ઞા પામી વાસુદેવે પાસે રહેલા શત્રુના ચક્રને ખુટવેલા મંત્રીની જેમ ગ્રહણ કરી તારકને આ પ્રમાણે કહ્યું, "હે તારક ! આ ચક્ર તારા સર્વ અસ્રોનું સર્વસ્વ હતું, તેની શકિત પણ તારા જોયામાં આવી ગઇ છે તો હવે તું જીવ લઈને અહીંથી ચાલ્યો જા, કેમકે જીવતો નર ભદ્ર પામે છે." તારકે કહ્યું, "એ ચક્ર મેં છોડી દીધેલું છે તો હવે માટીના ઢેફાની જેવું તે હાથમાં લઈને તું શું ભસે છે ? તું એને મારી ઉપર છોડી દે, હું એના કાચી માટીના ઢેફાની પેઠે મુષ્ટીથી તાડન કરી ચૂરે ચૂરા કરી નાખીશ." વાસુદેવે તેના આવા ગર્વ યુકત વચનો સાંભળીને ભમતા સૂર્યના ભ્રમને આપનારા અને ખેચરોને ત્રાસ પમાડનારા તે ચક્રને ભમાવીને પ્રતિવાસુદેવની ઉપર મુકયું. તેણે કમલના નાળવાની પેઠે લીલા માત્રમાં તારકરાજાનું મસ્તક છેદી નાખ્યું; અને પાછું વાસુદેવના હાથમાં આવીને ઉભું રહ્યું. તે વખતે દ્વિપૃષ્ટની ઉપર આકાશમાં-

---

૧ જળચર ભયંકર પ્રાણી વિશેષ.

થી પુષ્પ વૃષ્ટિ થઈ અને તારક રાજાની ઉપર તેના અંતઃપુરની સ્ત્રીઓનાનેત્રોમાંથી અશ્રુજળની વૃષ્ટિ થઈ.

તારકના પક્ષના જે રાજાઓ હતા, તેઓએ વેતસ નામના વૃક્ષની જેવી વૃત્તિ ધારણ કરીને દ્વિપૃષ્ટ રાજા પાસે આવી.પોતાના આત્માનું રક્ષણ કર્યું, કારણ કે, શક્તિવાનની પાસે એજ ઉપાય કરવો યોગ્ય છે. એ ચડાઇના આરંભથીજ ઉત્તમ સંધનો સાથે લઈને તેણે સર્વ દક્ષિણ ભરતાર્દ્ધને સાધી લીધું. મગધ, વરદામ અને પ્રભાસ તીર્થના અધિપતિ દેવતાઓને તેણે એક સામંત રાજાની માફક લીલા માત્રમાં જિતી લીધા. દિગ્યાત્રા કરીને પાછા વળતા તેઓ મગધ દેશમાં આવ્યા. ત્યાં ક્રોડ પુરૂષોએ ઉપડી શકે એવી એક મોટી શિલા તેના જોવામાં આવી. શત્રુઓને વિપરીત એવા વાસુદેવે ગજેંદ્ર જેમ કમલને ઉપાડે, તેમ લીલામાત્રમાં તે શિલાને વામભુજાવડે લલાટ સુધી ઉંચી કરી. સર્વ ભુજાધારીઓમાં અગ્રેસર એવા વિષ્ણુ તેને પાછી યોગ્ય સ્થાને મુકીને ત્યાંથી ચાલતાં કેટલાએક દિવસે દ્વારકામાં આવ્યા. ત્યાં બ્રહ્મરાજાએ, વિજયકુમારે અને સર્વ રાજાઓએ મળીને દ્વિપૃષ્ઠને સિંહાસન ઉપર બેસારી અર્દ્ધચક્રીપણાનો અભિષેક કર્યો.

તે સમયે એક માસ છદ્મસ્થપણામાં વિહાર કરી ત્રણ જગતના પતિ વાસુપૂજ્ય પ્રભુ વિહારગૃહ નામના—જ્યાં દીક્ષા લીધી હતી તેજ ઉદ્યાનમાં આવ્યાં. ત્યાં પાટલ (ગુલાબ)ના વૃક્ષ નીચે રહેલા પ્રભુને શુકલ ધ્યાનને બીજે પાયે વર્તતા પ્રાતઃકાલે અંધકાર નાશ પામે તેમ ઘાતીકર્મ નાશ પામ્યા. એટલે માઘ માસની શુકલ દ્વિતીયાને દિવસે ચંદ્ર શતભિષા નક્ષત્રમાં આવતા ચતુર્થ તપવાળા પ્રભુને કેવલ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ત્યાં દેવોએ સમવસરણ રચ્યું. એ દિવ્ય સમવસરણમાં બીરાજીને પ્રભુએ દેશના આપી. ભગવંતને સૂક્ષ્મ વિગેરે છાષઠ ગણધરો થયા બીજી પોરષીએ મુખ્ય ગણધરે પાદપીઠપર બેસીને દેશના આપી. તેમના તીર્થમાં હંસના વાહનવાળો શ્વેતવર્ણો બે દક્ષિણ ભુજામાં બીજોરૂ અને બાણને ધરનારો અને વામભુજામાં નકુલ અને ધનુષને ધરનારો 'કુમાર' નામનો યક્ષ વાસૂપૂજ્ય પ્રભુના સાશનનો અધિષ્ટાયક દેવ થયો. તેમજ શ્યામવર્ણવાળી, અશ્વના વાહનવાળી, બે દક્ષિણ ભુજામાં વરદ અને શકિતને ધરનારીને બે વામભુજામાં પુષ્પ અને ગદાને રાખનારી 'ચંદ્રા' નામે નિરંતર પ્રભુની પાસે રહેનારી શાસનદેવી થઈ.

તે બંને શાસન દેવતાએ યુકત એવા વાસુપૂજ્ય ભગવાન્ વિહાર કરતા કરતા એકદા દ્વારકાની સમીપની ભૂમિએ આવીને સમવસર્યા. ત્યાં ઇંદ્રાદિક દેવોએ આઠસોને

ચાલીશ ધનુષ ઉંચું જેમાં અશોક વૃક્ષ છે એવું સમવસરણ રચ્યું. તેમાં પ્રવેશ કરી, અશોક વૃક્ષને પ્રદક્ષિણા દઈને તીર્થાયનમઃ એમ બોલતા પ્રભુ પૂર્વાભિમુખે સિંહાસન ઊપર આરૂઢ થયા. પ્રભુના પ્રભાવથી બીજી દિશાઓમાં પ્રભુની જેવાજ તેમના પ્રતિબિંબ દેવતાઓએ વિકુર્વ્યા. પછી ચતુર્વિધ સંઘ પ્રથમ ગઢમાં યોગ્ય સ્થાને બેઠા, મધ્ય વપ્રમાં તિર્યંચો બેઠા અને નીચેના વપ્રમાં સર્વના વાહનો રહ્યા.

તે સમયે ત્યાં રહેલા રાજપુરૂષોએ પ્રફુલિત નેત્રવાળા થઈને સત્વર વાસુદેવ સમીપે જઇ પ્રભુના સમવસરણના ખબર આપ્યા. દ્વિપૃષ્ટે વધામણી આપનાર પુરૂષોને સાડા બાર કોટી સુવર્ણ આપ્યું. પછી વિજય કુમારની સાથે પોતે સમોસરણમાં આવ્યા. ત્યાં પ્રભુને પ્રદક્ષિણા પૂર્વક પ્રણામ કરી વિજય બલભદ્રની સાથે ઈંદ્રની પછવાડે બેઠા. પછી જગત્પતિને વારંવાર નમી ઇંદ્ર, દ્વિપૃષ્ટ અને વિજયકુમારે સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો.

હે પ્રભુ! આ સંસારરૂપી અતિ ભયંકર સમુદ્રમાં એક તરફ મોહરૂપી દુર્દિન પ્રસરે છે, એક તરફ આશારૂપી નવી નવી વેળાઓ ક્ષણે ક્ષણે થયા કરે છે, એક તરફ મોટા મધરના જેવો દુર્વાર કામદેવ રહેલો છે, એક તરફ પ્રચંડ અને પ્રતિકૂળ પવનના જેવા પાપરૂપ વિષયો પ્રવર્ત્તે છે, એક તરફ મોટા મોટા આવર્ત્ત (ભમરી) ની પેઠે ક્રોધાદિક ઉગ્ર કષાયો રહેલા છે, એક તરફ મોટા ખડકની જેવા ઉત્કટ રાગદ્વેષ રહેલા છે, એક તરફ મોટા ઊર્મિઓની પેઠે વિવિધ દુઃખોની પરંપરા છે, એક તરફ વડવાનળની જેમ આર્ત્ત તથા રૌદ્રધ્યાન થયા કરે છે, એક તરફ વેત્રવલ્લીની જેવી સ્ખલના કરનારી મમતા રહેલી છે અને એક તરફ ઉદ્ધત નક્રોના સમૂહની જેમ ઘણા વ્યાધિઓ આવ્યા કરે છે; તેથી હે પ્રભુ! એવા દારૂણ સંસારરૂપી સાગરની અંદર પડેલા પ્રાણીઓનો હવે આપઉદ્ધાર કરો. હે જગત્પતિ! તમારૂં કેવલજ્ઞાન અને કેવળદર્શન વૃક્ષના પુષ્પ અને ફલની જેમ પરના ઉપકારને માટેજ છે. આજ મારો જન્મ વૈભવ કૃતાર્થ થયો છે, કારણ કે જેથી તમારી પૂજાનો મહોત્સવ કરવાનો મને લાભ પ્રાપ્ત થયો છે." આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી ઇંદ્ર, વાસુદેવ, અને બલભદ્ર વિરામ પામ્યા પછી વાસુપુજ્ય ભગવાને નીચે પ્રમાણે દેશના આપવાનો આરંભ કર્યો.

આ સંસારરૂપી સમુદ્રમાં શમિલાયુગના સંયોગની પેઠે માંડ માંડ મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત કરી પુરૂષોએ ધર્મપરાયણ થવું જોઈએ. તે ધર્મ સર્વઉત્તમ જિનેશ્વરોએ કહેલો છે. જે ધર્મને અવલંબન કરનાર પ્રાણી આ સંસાર સાગરમાં ડુબતો નથી.

તે ધર્મ–સંયમ,[1] સત્યવાણી, શૌચ (પવિત્રતા)[2] બ્રહ્મચર્ય, નિષ્પરિગ્રહતા, તપ, ક્ષમા, મૃદુતા, સરલતા અને નિલાભતા--એ દશ પ્રકારે કહેવાય છે. કલ્પવૃક્ષ વિગેરે પદાર્થોપણ ધર્મના પ્રભાવથી એવી ઇચ્છિત વસ્તુને આપે છે કે, જે વસ્તુ અધર્મીઓની દ્દષ્ટિએ પણ આવતી નથી. હમેશાં પાસે રહેનાર અને અતિ વાત્સલ્યને ધારણ કરનાર એક ધર્મરૂપી બંધુ અપાર દુઃખ સાગરમાં પડતા પ્રાણીઓને બચાવે .છે સમુદ્ર પૃથ્વીને બોલી નાખતો નથી અને વરસાદ પૃથ્વીને આશ્વાસન આપે છે તે કેવળ ધર્મનોજ પ્રભાવ છે. અગ્નિ આડી રીતે બાળતો નથી અને પવન ઉર્દ્ધ ભાગમાં વાતો નથી, તે પણ ધર્મનોજ અચિંત્ય મહિમા છે. આલંબન અને આધાર વગરની પૃથ્વી જે સર્વેને આધાર આપી રહેલી છે તેમાં ધર્મ શિવાય બીજું કાંઈપણ કારણ નથી. ધર્મનાજ શાસનથી વિશ્વના ઊપકારને માટે સૂર્ય ચંદ્ર આ જગતમાં ઉદયને પામે છે; એ વિશ્વવત્સલ ધર્મ, બંધુ વગરનાનો બંધુ છે, મિત્ર રહિત પુરૂષોનો મિત્ર છે અને અનાથ પુરૂષોનો નાથ છે. ધર્મ, પાતાળમાં રહેલ નર્કમાં પડતા પ્રાણીઓની રક્ષા કરે છે, અને છેવટે અનુપમ સર્વજ્ઞપણાના વૈભવને પણ ધર્મજ આપે છે.

આ દશ પ્રકારનો ધર્મ મિથ્યા દ્રષ્ટિઓએ તાત્વીકપણે બીલકુલ જોયો–જાણ્યોનથી અને કદિ કોઇ ઠેકાણે કોઇએ કહ્યો હશે, તો ફકત તે માત્ર વાણીનું જ નૃત્ય છે. પ્રાયઃસર્વેની વાણીમાં તત્વાર્થ હોય છે અને કોઈકના મનમાં તત્વાર્થ હોય છે, પણ જિન મતને સ્પર્શ કરનાર પુરૂષોની તો વાણીમાં, મનમાં અને ક્રિયામાં–સર્વમાં તત્વાર્થ હોય છે. વેદ શાસ્ત્રને પરાધીન બુદ્ધિવાળા અને કંઠમાં સૂત્ર (જનોઇ) પેહેરનારા બ્રાહ્મણો તત્વથી ધર્મ રત્નનો લેશ પણ જાણતા નથી. ગોમેધ, નરમેધ અને અશ્વમેધાદિક યજ્ઞોને કરનારા પ્રાણી ઘાતક યાજ્ઞિક બ્રાહ્મણોને શી રીતે ધર્મ પ્રાપ્ત થાય? જેમાં શ્રદ્ધા થાય નહીં તેવી અછતી પરસ્પર વિરોધી એવી કલ્પિત વસ્તુને કહેનારા પુરાણ કર્ત્તાઓમાં પણ કયાંથી ધર્મ હોય? ખોટી ખોટી વ્યવસ્થાવડે પર દ્રવ્યને ગ્રહણ કરવાને ઇચ્છતા એવા સ્માર્ત્તાદિક પુરૂષોમાં માત્ર માટીને પાણીવડે કવી રીતે શૌચ (શુદ્ધિ) પણું હોય? રૂતુકાલનો વ્યતિક્રમ થતાં સ્ત્રી સેવન ન કરે તો ગર્ભહત્યાનું પાપ લાગે એવું કહેનારા અને બ્રહ્મચર્યનો નાશ કરનારા પુરૂષોમાં શી રીતે ધર્મ સંભવે? યજમાન પાસેથી સર્વસ્વ લેવાને ઇચ્છતા અને દ્રવ્યને માટે પ્રાણનો પણ ત્યાગ કરતા એવા બ્રાહ્મણોમાં અકિંચન (નિષ્પરિગ્રહ)પણું કયાંથી હોય? અલ્પમા-

---

૧ આમાં સર્વ પ્રકારની અહિંસા સમાય છે. ૨ અચૌર્યતારૂપ પવિત્રતા.

ત્ર અપરાધ થતાં ક્ષણવારમાં શાપ આપનારા એવા લૌકીક ઋષિઓમાં ક્ષમાનો લેશ પણ જોવામાં આવતો નથી. જાતિ વિગેરેના મદથી અને દુરાચરણથી જેમના ચિત્ત નાચ્યા કરે છે એવા ચોથા આશ્રમમાં રહેનારા (સંન્યાસી) બ્રાહ્મણોમાં કોમલતા (નિરભિમાનપણું) કયાં જોવામાં આવે છે? અંદર દંભ રાખનારા અને બાહેર બગલા ભક્ત બની રહેનારા એવા પાખંડ વ્રતવાળા દ્વિજોમાં સરલતાનો એક લેશ પણ નથી. સ્ત્રી, ગૃહ અને પુત્રાદિકના પરિગ્રહવાળા અને લોભના તો એક કુલગ્રહરૂપ બ્રાહ્મણોની કેવી રીતે મુક્તિ થાય? અથવા તેમાં નિર્લોભતા ધર્મ કેમ સંભવે? માટે રાગ, દ્વેષ અને મોહથી વર્જિત તથા કેવળજ્ઞાનથી શોભનારા અર્હંત ભગવંતોની તેમના ઉજ્વલ ધર્મ ઉપરથીજ નિર્દોષતા સિદ્ધ થાય છે. રાગ, દ્વેષ અને મોહથીજ માણસમાં અસત્યવાદીપણું આવે છે, તો તે દોષ અર્હંત ભગવંતમાં લેશપણ હોતા નથી તો શી રીતે તેમનામાં અસત્યવાદીપણું આવી શકે ? જેઓના ચિત્ત, રાગાદિક દોષોથી કલુષિત થયેલા હોયછે, તેઓના મુખમાંથી કદિપણ સત્યવાણી નીકળતી નથી. જેઓ યાગ હોમ વિગેરે ઇષ્ટ કર્મ કરે છે, વાપી કૂપ અને તળાવ વિગેરેમાં નહાવાથી પુણ્ય માને છે, પશુનો ઘાત કરીને સ્વર્ગ લોકનું સુખ શોધે છે, બ્રાહ્મણોને ભોજન આપવાથી પિતૃઓને તૃપ્ત કરવાને ઇચ્છે છે, ધૃતયોનિ[1] વિગેરે કરીને પ્રાયશ્ચિત્ત કરે છે, પાંચ પ્રકારની આપત્તિઓ આવતાં સ્ત્રીઓને પુનર્લગ્ન કરાવે છે, જો સ્ત્રીમાં પુત્ર થવાનો સંભવ હોયતો તેનામાં ક્ષેત્રજ[2] પુત્રની ઉત્પત્તિ કરવી એ પ્રમાણે કહે છે, દોષિત સ્ત્રીઓ રજ (અંતરાય) આવે ત્યારે શુદ્ધ થાય છે એ પ્રમાણે માને છે, કલ્યાણની બુદ્ધિએ યજ્ઞમાં બકરાંને મારી તેના શિશ્ન (લિંગ) થી આજીવિકા કરે છે, સૌત્રામણિ અને સપ્તતંતુ યજ્ઞમાં મદિરાનું પાન કરે છે, વિષ્ટા ખાનારી ગાયોનો સ્પર્શ કરીને પવિત્ર થવાનું માનેછે, જલાદિકમાં માત્ર સ્નાન કરવાથી પાપની શુદ્ધિ થાય એમ બોલે છે, વડ પીંપલા અને આંબલી વિગેરે વૃક્ષોની પૂજા કરે છે, અગ્નિમાં હોમેલા હવ્યથી દેવને તૃપ્ત કરેલા માને છે, પૃથ્વી ઉપર ગાય દોવાથી રિષ્ટની શાંતિ થાય એમ વદે છે, સ્ત્રીઓને માત્ર વિડંબના કરે તેવા ધર્મવ્રતનો ઉપદેશ કરે છે, મોટી જટા, ભસ્મવડે અંગરાગ અને કોપીનને[3] ધારણ કરે છે, આકડો ધ-

૧ ધૃતયોનીનું પ્રાયશ્ચિત્ત વેદ દર્શનમાં અપાયછે. જો કોઇ પુરૂષ પરસ્ત્રી સંગ કરે તો તે ધૃતની યોનિ કરીને તેનું દાન આપવા રૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત લઇ શુદ્ધ થાયછે.

૨ પોતાના પુરૂષના અભાવે બીજા પુરૂષના સંગથી જે સ્ત્રી, પુત્ર ઉત્પન્ન કરે, તે "ક્ષેત્રજ" કહે વાય છે.

૩ કોપીન—લંગોટી.

તૂરો અને માલૂરના પુષ્પોથી દેવને પૂજે છે, ગીત નૃત્ય કરતા વારંવાર અપશબ્દો બોલે છે,મુખ વગાડીને ગીતનાદ આચરે છે, અસભ્ય ભાષાપૂર્વક દેવ, મુનિ અને લોકોને હણે છે, વ્રતનો ભંગ કરીને દાસી દાસપણું કરવાને ઇચ્છેછે, અનંતકાય એવા કંદાદિ તથાફલમૂલ અને પાંદડાઓનું ભક્ષણ કરે છે, સ્ત્રી અને પુત્રસહિત જઇને વનમાં વસે છે, ભક્ષ્ય–અભક્ષ્ય, પેય–અપેય અને ગમ્ય–અગમ્યમાં સમાનપણે વર્ત્તે છે, યોગી એવા નામે પ્રસિદ્ધ થાય છે અને કેટલાક કૌલાચાર્યના શિષ્ય થાય છે. એઓને અને એ શિવાય બીજાપણ જેઓના ચિત્તમાં જૈનશાસનનો સ્પર્શ થયો નથી એવાઓને ધર્મ શું? તેનું ફલ પણ શું? અને તેમના ધર્મમાં પ્રમાણ પણ શું?

શ્રીજિનેંદ્ર ભાષીત ધર્મના આરાધનથી આ લોકમાં અને પરલોકમાં જે સુખકારી ફલ થાય તેતો તેનું આનુષંગિક[1] (અવાંતર) ફલ છે પણ તેનું મુખ્ય ફલતો મોક્ષજ છે. જેમ કૃષિ કરવાનો મુખ્ય હેતુ ધાન્ય મેલવવાનો છે, તેમાં પલાલ વિગેરે જે થાય તે આનુષંગિક ફલ છે. તેમ ધર્મ કરવાનું મુખ્ય ફલ મોક્ષજ છે, તેમાં જે સાંસારિક ફલ થાય છે તેતો આનુષંગીક ફલ છે. ”

આ પ્રમાણે પ્રભુની દેશના સાંભળીને ઘણા લોકોએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી, દ્વિપૃષ્ટ કુમારને સમકિત પ્રાપ્ત થયું અને બલભદ્રે શ્રાવકપણું ગ્રહણ કર્યું. પ્રથમ પોરષી પુર્ણ થઇ એટલે પ્રભુએ દેશના સમાપ્ત કરી પછી સૂક્ષ્મ નામના ગણધરે બીજી પોરષી સુધી દેશના આપી. પછી પ્રભુએ તે સ્થાનથી અન્યત્ર વિહાર કર્યો. અને ઇંદ્ર, ઉપેંદ્ર તથા બલભદ્ર વિગેરે પોત પોતાને સ્થાનકે ગયા.

બોંતેર હજાર મહાત્મા સાધુઓ, સંયમની શોભાને ધરનારી એક લાખ સાધ્વીઓ, એકહજાર અને બસો ચૌદ પૂર્વધારી, પાંચહજારને ચારસો અવધિજ્ઞાની, છ હજારને એકસો મન પર્યવજ્ઞાની, છ હજાર કેવળજ્ઞાની, દશહજાર વૈક્રિય લબ્ધિવાળા, ચારહજારને સાતસો વાદ લબ્ધિવાળા, બે લાખને પન્નર હજાર શ્રાવકો અને ચારલાખને છત્રીશ હજાર શ્રાવિકાઓ,–આ પ્રમાણે એક માસે ઊણા ચોપનલાખ વર્ષોસુધી કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી વિહાર કરતા વાસુપૂજ્ય પ્રભુનો પરિવાર થયો. પછી પોતાનો મોક્ષ કાલ નજિક આવેલો જાણીને પ્રભુ ચંપા નગરીએ પધાર્યા. ત્યાં છસો મુનીઓની સાથે પ્રભુએ અનશન અંગીકાર કર્યું. એક માસને અંતે આષાઢ માસની શુકલ ચતુર્દશીએ ચંદ્ર ઉત્તરાભાદ્રપદમાં આવતાં પ્રભુ, છસો મુનીઓની સાથે મોક્ષે ગયા.

---

૧ પેટાનું ફળ.

કુમાર વયમાં અઢારલાખ વર્ષ અને વ્રતમાં ચોપનલાખ વર્ષ એ પ્રમાણે બોંતેર લાખ વર્ષનું શ્રી વાસુપૂજય પ્રભુનું આયુષ્ય સંપૂર્ણ થયું. શ્રેયાંસ પ્રભુના નિર્વાણ પછી ચોપન સાગરોપમ ગયા ત્યારે વાસુપૂજ્ય ભગવાન નિર્વાણને પ્રાપ્ત થયા. તે વખતે દેવતાઓની સાથે ઇંદ્રોએ પ્રભુનો અને તેમના શિષ્યોનો યથાવિધિ નિર્વાણ મહોત્સવ કર્યો.

મોટા આરંભ અને પરિગ્રહવાળો દ્વિપૃષ્ટ વાસુદેવ, કેશરીસિંહની જેમ નિઃશંક અને દેવની પેઠે સુખમાં નિમગ્ન થઈ, યથેષ્ટ ભોગ ભોગવી, પોતાના આયુષ્યને પૂર્ણ કરી પ્રાંતે મૃત્યુ પામીને તમઃપ્રભા નામની છઠ્ઠી નરકભૂમિમાં ગયો. દ્વિપૃષ્ટ વાસુદેવને કુમારવયમાં પંચોતેરહજાર વર્ષ, તેટલાજ મંડલિક પણામાં, દિગ્વિજયમાં એકસો વર્ષ અને રાજ્યે બોંતેરલાખ ઓગણપચાસ હજાર અને નવસો વર્ષ એ પ્રમાણે એકંદર ચુમોતેર લાખ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયું હતું. દ્વિપૃષ્ટ કાલધર્મ પામ્યા પછી બંધુ સ્નેહથી મોહિત થઇ પંચોતેર લાખ વર્ષના આયુષ્યવાળા વિજય બલભદ્ર માંડ માંડ એકાકીપણે રહ્યા. પછી વાસુપૂજ્ય ભગવાનના વચનનું સ્મરણ કરવાથી તથા પોતાના બંધુના મરણથી સંસાર ઉપરથી ગાઢ વિરક્ત થઈ, શ્રી વિજયસૂરિના ચરણકમલમાં વ્રતને ગ્રહણ કર્યું. સમ્યક્ પ્રકારે ચારિત્ર પાળીને વિજય બલભદ્ર કાલધર્મ પામી મોક્ષે ગયા.

इत्याचार्य श्री हेमचंद्र विरचिते त्रिषष्टि शलाका पुरुष चरिते महाकाव्ये

चतुर्थे पर्वाणि श्री वासुपूज्य द्विपृष्ट विजय तारक चरित्र

वर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः २

प्रथम खण्डं समाप्तम्।

સર્ગ ૩ જો.

શ્રી વિમલનાથ ચરિત્ર.

નિષ્કર્મપણાથી નિર્મલ સ્વરૂપવાળા અને ઉજ્વલ ધર્મ વ્યાખ્યારૂપી ગંગા નદીના ઉત્પત્તિ સ્થાન હિમાચળ પર્વતરૂપ શ્રી 'વિમલનાથ' ભગવાનને નમસ્કાર હો. નિર્મલ તીર્થ જલની પેઠે જગતને પવિત્ર કરનારૂં તેરમા તીર્થંકર શ્રી વિમલ પ્રભુનું ચરિત્ર હવે કહેવામાં આવશે.

ધાતકીખંડ દ્વીપમાં પ્રાગ્વિદેહ ક્ષેત્રને વિષે ભરત નામની વિજયમાં 'મહાપુરી' નામે એક રત્ન સમાન નગરી છે. તેમાં સમુદ્રના જેમ ધારી શકાય નહી તેવો અને ગુણોવડેજ પાસે જવા લાયક, લક્ષ્મીની સ્થાનરૂપ "પદ્મસેન" નામે રાજા છે. બલવાન્ અને વિવેકી જનોમાં અગ્રેસર એવા એ રાજાએ પૃથ્વીમાં પોતાના શાસનની જેમ પોતાના ચિત્તમાં જૈન શાસનને અખંડ પ્રસારવાળું કરી દીધું હતું. નઠારા ઘરમાં રહેનાર જેમ ખેદ યુક્ત રહ્યા કરે તેમ આ સંસારમાં ખેદ-યુક્ત નિવાસ કરતો તે રાજા અધિક અધિક વૈરાગ્યને ધારણ કરતો હતો. પરિ-ણામે માર્ગમાં ખેદ પામેલો વટેમાર્ગુ જેમ ઉત્તમ વૃક્ષની પાસે જાય, તેમ સંસા-રથી અત્યંત નિર્વેદ પામીને તે રાજા સર્વગુપ્ત નામના આચાર્યની પાસે ગયો, અને તેમની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પછી નિર્ધન પુરૂષ જેમ ધનને પામીને અને અપુત્ર જેમ પુત્રને પામીને તેનું સમ્યક્ પ્રકારે રક્ષણ પાલન કરે તેમ તેણે સમ્યક્ પ્રકારે ચારિત્રનું પ્રતિપાલન કર્યું. અનુક્રમે વિધિ પૂર્વક અર્હદ્ ભક્તિ વિગેરે સ્થા-નકોને સેવવાથી તેમણે આત્મ પરાક્રમવડે તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. પછી ચિરકાલ પર્યંત તીવ્ર તપ તપી અંતે પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી મૃત્યુ પામી સહસ્રાર દેવલોકમાં મહર્દ્ધિક દેવતા થયો.

આ જંબૂદ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રના આભૂષણરૂપ અને જાણે પડી ગયેલો સ્વર્ગનો એક ખંડ હોય તેવું કાંપિલ્યપુર નામે નગર છે. ત્યાં આવેલા સુંદર ચૈત્યો રાત્રિએ ચંદ્ર કાંતમણિની પુતળીઓમાંથી ઝરતા એવા જલવડે કરીને યંત્રમય ધારાગૃ-હોની શોભાને ધારણ કરે છે. ત્યાં હવેલીઓની ઉપલી ભૂમિપર રહેલા સુવર્ણના કુંભો લક્ષ્મીને સદા નિવાસ કરવાને માટે જાણે સુવર્ણના કમલો મુકયા હોય તેવા શોભે છે. વિચિત્ર હવેલીઓ અને પ્રાસાદોની શ્રેણીઓ જેમાં આવેલી છે એ-

ણા એ નગરને વિધાતાએ સ્વર્ગપુરી રચવા પૂર્વે નમુનારૂપ આલેખ્યું હોય તેવું દીસતું હતું. દૈવે પણ પરાભવ કરવાથી સરણ અર્થે આવેલા પુરૂષોનું જાણે વજ્ર મય અક્ષર હોય તેવો 'કૃતવર્મા' નામે રાજા ત્યાં રાજ્ય કરતો હતો. ગંગા જલ અને તે રાજાનો યશ પરસ્પર સ્પર્ધા કરી. ચોતરફ પૃથ્વીને પ્રસન્ન કરતાં કરતાં, સમુદ્ર પર્યંત પહોચ્યા હતા. યાચકોની જેમ શત્રુઓમાં તે કદાપિ પરાઙ્મુખ થતો નહી પણ પરનિંદાની જેમ પરસ્ત્રીથી તે નિરંતર પરાઙ્મુખ રહેતો હતો. પૃથ્વીમાં સૂર્યરૂપ એવા એ રાજાના શત્રુઓ, રણભૂમિમાં તેના તેજને અંધકારમાંથી નીકળ્યા હોય તેમ સહન કરી શકતા નહી. મોટા વડ વૃક્ષની છાયાની જેમ તેના ચરણની છાયા અનેક રાજાઓ નીચા નમીને પ્રણામવડે સેવતા હતા. ચંદ્રને રોહિણીની જેમ સર્વ અંતઃપુરના આભૂષણ જેવી 'શ્યામા' નામે તેને પટરાણી હતી. મૂર્તિમતી કુલ લક્ષ્મી હોય અને સાક્ષાત્ જાણે સતી વ્રત હોય તેવી એ રાણી. રૂપ, લાવણ્ય અને લક્ષ્મીની પ્રત્યક્ષ અધિદેવતા જેવી જણાતી હતી. નિરંતર પતિના ધ્યાનમાં વ્યાકુલ ચિત્તવાળી હોય તેમ એ રાણી હંસલીની પેઠે મંદ મંદ સંચાર કરતી હતી. પૃથ્વીમાં શ્રેષ્ઠ એવી સ્ત્રીઓમાં પણ તે એવી અસાધારણ સ્ત્રી હતી કે, જેના સખીપણાને લક્ષ્મીદેવી કે ઇંદ્રાણીજ લાયક હતા. એ દેવી પૃથ્વી ઉપર જ્યાં જ્યાં વિચરતી, ત્યાં ત્યાં લક્ષ્મી પેહેરેગીરની પેઠે રાત્રિ દિવસ તેની પછવાડેજ અનુસરતી હતી.

હવે સહસ્રાર દેવલોકમાં પદ્મસેન રાજાના જીવે પોતાનું ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળું આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું. અને વૈશાખ માસની શુક્લ દ્વાદશીને દિવસે ઉત્તરા ભાદ્રપદ નક્ષત્રમાં ત્યાંથી ચવીને તે જીવ શ્યામાદેવીની કુક્ષિમાં આવી અવતર્યો. શ્યામાદેવીએ તીર્થંકરના જન્મને સૂચવનારા ચૌદ મહા સ્વપ્ન મુખમાં પ્રવેશ કરતાં જોયા. પૂર્ણ સમયે માઘ માસની શુક્લ તૃતીયાની મધ્ય રાત્રીએ ઉત્તરા ભાદ્રપદનો ચંદ્ર થતાં અને બીજા સર્વ ગ્રહો પોતપોતાના ઉચ્ચ સ્થાનોમાં આવતાં ડુક્કરના ચિન્હવાળા, તપેલા સુવર્ણના જેવી કાંતિવાળા અને ત્રણ જ્ઞાનને ધરનારા એક પુત્રને શ્યામાદેવીએ સુખે જન્મ આપ્યો. આ ખબર જ્ઞાનવડે જાણીને છપ્પન દિક્કુમારીઓ ત્યાં આવી અને તેમણે પ્રભુ તથા પ્રભુની માતાનું સૂતિકા કર્મ દાસીની પેઠે કર્યું. પછી શક્ર ઈંદ્ર ત્યાં આવી, પ્રભુને મેરૂપર્વત ઉપર લઈ જઈ, અતિ પાંડુકમ્બલા નામની શિલાપરના સિંહાસન ઉપર પ્રભુને ખોળામાં લઈને બેઠો. એટલે અચ્યુત વિગેરે ત્રેશઠ ઇંદ્રોએ તીર્થ જલવડે એ તેરમા તીર્થંકરને અનુક્રમે

સ્નાત્ર કર્યું. પછી પ્રભુને ઈશાન ઇંદ્રના ઉત્સંગમાં બેસારી શક્ર ઇંદ્રે, પર્વતના શિખરોમાંથી નીકળેલા જાણે નિર્ઝરણા હોય તેવા વૃષભના શીંગડામાંથી નીકલતા જલ પ્રવાહવડે સ્નાત્ર કરાવ્યું. પછી ઇંદ્રે માણિક્યને જેમ માર્જન કરે તેમ સ્નાત્ર જળવડે આર્દ્ર પ્રભુના અંગનું દેવદૂષ્ય વસ્ત્રવડે માર્જન કર્યું. પછી નંદન વનમાંથી લાવેલા ગોશીર્ષ ચંદનવડે શ્યામાદેવીના કુમારના શરીર ઉપર દેવદૂષ્ય વસ્ત્રનો ભ્રમ આપે એવું વિલેપન કર્યું. વિચિત્રમાલાઓથી અને દિવ્ય વસ્ત્ર અલંકારોથી પ્રભુનું અર્ચન કરી અને છેવટે આરતી ઉતારી શક્ર ઈંદ્રે આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી.

હે જગત્પતિ! ચોતરફ પ્રસરતા મોહરૂપી અંધકારથી, અતિ કોપ કરનારા જટાધારી તાપસરૂપી નિશાચરોથી, બુદ્ધિરૂપ સર્વસ્વને હરનારા ચાર્વાકરૂપી તસ્કરોથી, માયા–કપટમાં ઘણા નિપુણ એવા બ્રાહ્મણરૂપી શિયાળોથી, મંડલી થઈને ફરતાં કોલાચાર્યરૂપી નાહારોથી, અનેક પ્રકારની ચેષ્ટા કરતા પાખંડીરૂપ ઘુવડ પક્ષીઓથી, અને વિવેકરૂપ નેત્રને લુપ્ત કરનારા મિથ્યાત્વ રૂપથી, તથા સદ્ભુત પદાર્થના સર્વ પ્રકારના અજ્ઞાનથી, આ સમય ઘણા કાળથી રાત્રિની જેવો આ ભરતક્ષેત્રમાં પ્રવર્ત્તતો હતો, તેમાં આપ જેવા સ્વામીરૂપ સુર્યનો ઉદય થતાં અત્યારે પ્રભાતકાલ થયેલો છે. નીચા સ્થાનમાં જનારી આ સંસારરૂપી નદી કે, જે અત્યાર સુધી નીચ જનોએ ઉલ્લંઘન કરી શકાણી નથી, તે હવે તમારા ચરણરૂપ સેતુને પ્રાપ્ત કરી સુખે ઉલ્લંઘન કરવા યોગ્ય થઇ છે. હું ધારૂં છું કે, જે ભવ્યજનો તમારા શાસનરૂપી નિશ્રેણી ઉપર ચડયા છે તે થોડા કાલમાં ઉંચા લોકાગ્ર ઉપર પણ ચડી ચુકયાજ છે. ગ્રીષ્મઋતુના તાપથી તપેલા વટેમાર્ગુઓને જેમ વર્ષાદ પ્રાપ્ત થાય, તેમ સ્વામી વગરના એવા અમોને ચીરકાળે તમે એક ઉત્તમ સ્વામી પ્રાપ્ત થયેલા છો.

આ પ્રમાણે એ તેરમા તીર્થંકરની સ્તુતિ કરીને ઈંદ્ર જેમ આવ્યો હતો તેમ પાછો શ્યામાદેવી પાસે જઇ પ્રભુને ત્યાં સ્થાપન કર્યા. પછી શક્રઇંદ્ર પ્રભુના વાસગૃહથી અને બીજા ઈંદ્રો મેરૂપર્વતથી કલ્યાણક યાત્રા કરીને વહાણવટીઓની જેમ પોતપોતાના સ્થાન પ્રત્યે ગયા.

પ્રભાતકાળે પુત્ર જન્મના ખબર સાંભળી કૃતવર્મા રાજાએ અતિ હર્ષિત થઈ મોટી સમૃદ્ધિથી વિશ્વને સુખ આપે તેવો તેનો જન્મ મહોત્સવ કર્યો. પ્રભુ જ્યારે ગર્ભમાં હતા ત્યારે તેમની માતા વિમલ (નિર્મલ) થઈ ગયા હતા, તેથી પિતાએ તેમનું

'વિમલ' એવું નામ પાડયું. દેવાંગનાઓએ ધાત્રી થઈને લાલન કરેલા અને દેવોએ સમાનવયના મિત્રો થઈ રમાડેલા પ્રભુ અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામ્યા. સાઠ ધનુષ ઉંચા અને એક હજારને આઠ લક્ષણો યુક્ત પ્રભુ યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયા. જો કે પ્રભુને સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય ભાવ હતો તોપણ માતા પિતાના આગ્રહથી ભોગ્યકર્મરૂપ રોગની ઔષધીરૂપ એવી રાજપુત્રીઓની સાથે તેમણે વિવાહ કર્યો. કૌમારવયમાં પંદર લાખ વર્ષ ઉલ્લંઘન કર્યા પછી પિતાના વચનથી પ્રભુએ પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય ચલાવવા માંડયું. કારણ કે, તીર્થંકરોને પણ પિતાની આજ્ઞા માન્ય છે. પૃથ્વીને પાલન કરતા ત્રીશ લાખ વર્ષો ગયા પછી પ્રભુએ સંસાર સાગરને તરવામાં નાવિકારૂપ દીક્ષા ગ્રહણ કરવાનો વિચાર કર્યો. તે વખતે સારસ્વત વિગેરે લોકાંતિક દેવતાઓએ આવીને 'હે સ્વામિ! તીર્થ પ્રવર્ત્તાવો' એમ જગદ્‌ગુરૂને કહ્યું. પછી જૃંભક દેવતાઓએ લાવેલા દ્રવ્યવડે પૃથ્વીપર રહેલા કલ્પવૃક્ષની પેઠે પ્રભુએ યાચકોને ઈચ્છા પ્રમાણે વાર્ષિક દાન આપ્યું. દાનને અંતે સર્વ ઇંદ્રોએ પોતાના હૃદયની જેવા નિર્મલ જલવડે વિમલ પ્રભુને દીક્ષાભિષેક કર્યો. પછી દિવ્ય વસ્ત્ર, અલંકાર તથા વિલેપનવડે યુક્ત થઈ પ્રભુ દેવદત્તા નામની શિબિકા ઉપર આરૂઢ થયા. સુર, અસુર અને મનુષ્યોના અધીશોએ પરવરેલા પ્રભુ,તે શિબિકાવડે સહસ્રામ્ર વનમાં પધાર્યા. તે ઉદ્યાનમાં શીતથી ભય પામતી એવી ઉદ્યાનપાળોની બાલાઓ તેમાં રહેલી લતાકુંજની શ્રેણીને મંદિરની પ્રીતિથી સેવતી હતી. જેમની ભવિષ્યમાં અદ્‌ભુત શોભા થવાની છે એવા આંબા અને બોરસળી વિગેરે વૃક્ષો જાણે તપસ્યા કરતા હોય,તેમ અતી શીતકારક બરફને સહન કરતા હતા. નવીન કુવાના પાણીથી અને વડની ઘાટી છાયાથી, ક્રીડા કરવાને ઈચ્છતા નગરના દંપતીઓની શીત વ્યથા બંધ પડતી હતી, ટાઢથી પીડા પામતા વાનરો ચનોઠીના ઢગલા કરતા, તેથી હાસ્ય કરતી નગરની સ્રીઓની સ્મિત કાંતિના ઉર્મિઓને તે ઉદ્યાન તરંગીત કરતું હતું અને પ્રફુલિત ચારોળી અને ડોલરની કળીઓથી જાણે તે હાસ્ય કરતું હોય તેમ જણાતું હતું. તેવા ઉદ્યાનમાં વિમલ પ્રભુએ પ્રવેશ કર્યો.

શિબિકા ઉપરથી ઉતરી, આભુષણ વિગેરેનો ત્યાગ કરી અને ઈંદ્રે નાખેલા દેવ દૃષ્ય વસ્રને સ્કંધ ઉપર ધારણ કરી, પ્રભુએ માઘ માસની શુકલ ચતુર્થીને દિવસે, જન્મ નક્ષત્રમાં, પાછલે પહોરે એક સહસ્ર રાજાઓની સાથે, છઠ્ઠ તપ કરીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ત્રીજે દીવસે ધાન્યકટ નગરમાં જયરાજાને ઘેર પ્રભુએ પ-

રમ અન્નથી પારણું કર્યું. દેવતાઓએ વસુધારાદિક પાંચ દિવ્ય પ્રગટ કર્યા. અને પ્રભુના આહાર સ્થાને જયરાજાએ એક રત્નપીઠ બંધાવી. પછી તે સ્થાનમાંથી બીજા ગ્રામ, આકર, તથા પુર વિગેરેમાં પ્રભુએ છદ્મસ્થપણે વિહાર કર્યો.

આ જંબૂદ્વીપમાં પશ્ચિમ મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે આનંદકરી નામની નગરીમાં 'નંદિસુમિત્ર' નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એ ચક્ષુવાળો છતાં વિવેક રૂપ ચક્ષુથી પણ અલંકૃત હતો. તેની પાસે અનેક સૈનિકો હતા તથાપિ ખરેખરો તો પોતાના ખડ્ગવડેજ સહાયવાન્ હતો. જન્મથી સંસારના સર્વ પદાર્થોને અનિત્ય અસ્થિર જાણવાથી તેને સંસાર ઉપર ઉદ્વેગ હતો તથાપિ ક્રમ પાળવાને માટે તેણે પોતાના વડીલોનું રાજ્યધારણ કર્યું હતું. એક વખતે, મનથી તો પ્રથમથીજ ત્યાગ કરેલું એવું પોતાનું રાજ્ય કાયાથી પણ છોડી દઇને તેણે સુવ્રતાચાર્યની પાસે વ્રત ગ્રહણ કર્યું. પછી વિવિધ અભિગ્રહોને ધારણ કરી અને દુશ્ચર તપને આચરી, અંતકાલે અનશન કરીને તે અનુત્તર વિમાનમાં દેવતા થયા.

આ જંબૂદ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રના આભુષણરૂપ શ્રાવસ્તી નામની નગરીમાં ધન મિત્રનામે એક રાજા થયો. એ ધન મિત્ર રાજાના સ્નેહને લીધે 'બલિ' નામે એક બીજો રાજા તેનાજ અતિથિપણે તેજ નગરીમાં આવીને વસ્યો હતો. એક વખતે રાજા ધનમિત્ર બળિ રાજાની સાથે પાંસાવડે દ્યૂત ક્રીડા કરવા લાગ્યો. ધનમિત્રનો બુદ્ધિ વૈભવ ગમ અને ચરમાં અક્ષીણ હતો.સ્ત્રીઓની જેમ સોગટીઓને મારવામાં અને બાંધવામાં પરસ્પર પ્રવર્ત્તતા એવા તે બંને રાજમિત્રો સંગ્રામની જેમ ઘણું ઉત્કટ દ્યૂત વિસ્તારવા લાગ્યા. પરસ્પર સર્વ પ્રકારે વિજય મેળવવાની ઇચ્છા કરનારા તે બંને રાજાઓએ છેવટે પોતાના રાજ્યને પણમાં મુકી રમવા માંડયું. કહ્યું છે કે—"દ્યૂતાંધને બુદ્ધિ કયાંથી હોય?" એમ રમતાં રમતાં ધનમિત્ર રાજા પોતાના રાજ્યને હારી બેઠો અને ક્ષણવારમાં રાંકના પુત્રની જેવો લક્ષ્મી રહિત અને એકલો થઇ ગયો. પછી વસુ રહિત થઈ નિસ્તેજપણે જીર્ણ કપડા પેહેરીને એ ધનમિત્ર જાણે ભૂત વળગ્યુ હોય તેમ ભટકતો સર્વ ઠેકાણે અપમાન પામવા લાગ્યો.

એક વખતે આમ તેમ ભટકતા તે ધનમિત્રને સુદર્શન નામના એક મુનિ મળ્યા. તેમને નમસ્કાર કરીને લાંઘણ કરતો રોગી જેમ ઔષધનું પાન કરે, તેમ તેણે તે મુનિ પાસેથી દેશનારૂપ અમૃતનું પાન કર્યું. તે દેશનાથી પ્રતિબોધ પામી તેણે તે મુનિરાજ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને ઘણા કાળ સુધી પાળી પણ પોતાને થયેલા અપમાનને ભુલી ગયો નહી. છેવટે તેણે નિયાણું કર્યું કે 'મારા તપ આ-

રિત્રના પ્રભાવથી હું ભવાંતરે બલિરાજાનો વધ કરનાર થાઉં' આવું નિયાણું બાંધી અનશન કર્મથી મૃત્યુ પામીને તે બારમા અચ્યુત કલ્પમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાલો દેવતા થયો.

બલિરાજા પણ યતિલિંગ ધારણ કરી કેટલેક કાલે મૃત્યુ પામીને દેવલોકમાં મહર્દ્ધિક દેવતા થયો. ત્યાંથી ચવીને તે ભરતક્ષેત્રમાં આવેલા નંદનપુર નામના નગરમાં સમરકેશરી રાજાની સુંદરી નામે રાણીની કુક્ષી થકી પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયો. સ્નિગ્ધ અંજન જેવી કાંતિવાળો, સાઠ ધનુષ ઉંચા શરીરવાળો અને સાઠ લાખ વર્ષના આયુષ્યવાળો તે અદ્દભુત પરાક્રમી થયો. એ પ્રતાપી કુમારે વૈતાઢ્ય પર્વત સુધી ભરતાર્દ્ધને સાધી લીધું. અને અર્દ્ધ ચક્રધારી 'મેરક' નામે પ્રતિવાસુદેવ થયો. વાયુની સામે જેમ બીજો વિશેષ વેગવાન્ ન હોય અને સૂર્યની સામે જેમ બીજો વિશેષ તેજસ્વી ન હોય તેમ તેની સામે બીજો કોઈ રાજા સ્પર્ધા કરનાર પ્રતિમલ્લ જેવો હતો નહીં. દૈવની જેમ તેની આજ્ઞાને પણ કોઈ ઉલ્લંઘન કરી શકતું નહી. પણ માત્ર રક્ષાના શિખાબંધની જેમ તેની આજ્ઞાને સર્વે મસ્તક ઉપર ધારણ કરતા હતા.

હવે આ ભરતક્ષેત્રમાં દ્વારકા નગરીને વિષે સમુદ્રના જેવો ગંભીર રૂદ્ર નામે એક રાજા થયો. તેને જાણે સાક્ષાત્ લક્ષ્મી અને પૃથ્વી હોય તેવી 'સુપ્રભા અને પૃથિવી' નામે રૂપ તથા ગુણની શોભાથી મનોહર એવી બે કાંતા હતી. તેમાંની સુપ્રભાદેવીના ઉદરમાં નંદિસુમિત્રનો જીવ અનુત્તર વિમાનથી ચવીને અવતર્યો. સુતેલા સુપ્રભાદેવીએ બલભદ્રના જન્મને સૂચવનારા ચાર મહા સ્વપ્નો રાત્રિના શેષ ભાગમાં અવલોક્યા. અનુક્રમે નવમાસ અને સાડાસાત દિવસો ગયા એટલે સુપ્રભાદેવીએ કાંતિથી ચંદ્ર જેવા એક પુત્રને જન્મ આપ્યો રૂદ્રરાજાએ તેનું 'ભદ્ર' એવું નામ પાડ્યું અને કુલની ભદ્રલક્ષ્મી સહીત તે અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો.

ધનમિત્રનો જીવ પણ અચ્યુત કલ્પમાંથી ચવીને સરોવરમાં કમલની જેમ પૃથિવીદેવીની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયો. સુખે સુતેલા એ દેવીએ રાત્રિના શેષ ભાગે વાસુદેવના જન્મને સૂચવનારા સાત મહા સ્વપ્નોને મુખમાં પ્રવેશ કરતાં જોયા. સંપૂર્ણ સમય થતાં વિદૂર પર્વતની ભૂમિ જેમ વૈડૂર્યમણિને પ્રસવે તેમ શ્યામ અંગવાળા અતી પ્રકાશમાન પુત્રને તે દેવીએ જન્મ આપ્યો. રૂદ્રરાજાએ હર્ષ પામી મોટા ઉત્સવવડે તે પુત્રનું 'સ્વયંભૂ' એવું નામ પાડ્યું. પાંચ સમિતિવડે જેમ મુનિનું નિર્દોષ તપ વધે, તેમ પાંચ ધાત્રીઓએ પાલન કરતો એ કુમાર નિત્ય વધવા લાગ્યો. શ્વેત અને શ્યામ વર્ણવાળા ભદ્ર અને સ્વયંભૂ એ બંને કુમારો શ્વેત

તથા શ્યામ ગંગા અને યમુનાના પ્રવાહની જેમ હંમેશાં પ્રીતિથી સાથે રહેવા લાગ્યા. તેમની સાથે ક્રીડા કરતા બીજા રાજકુમારો તેમના ચરણ ઘાતને પણ સહન કરી શકતા નહીં. કારણ કે તેમના ચરણના ઘાતથી તો પર્વતો પણ પડી જતા હતા. શ્યામ અને પીત વસ્ત્રને ધરનારા તથા તાળ અને ગરૂડના ચિન્હવાળા એ બંને ભાઇઓ જ્યારે ક્રીડા કરતા ચાલતા, ત્યારે પૃથ્વી પણ ચલાયમાન થતી હતી. વિશેષ શોભાને આપનારૂં ભુજ વીર્યનું અને બુદ્ધિનું જાણે તારૂણ્ય હોય તેમ સર્વ શસ્ત્રમાં અને શાસ્ત્રમાં તેમનો અભ્યાસ પ્રવર્ત્તવા લાગ્યો.

એક વખતે નગરીની બાહેર તેઓ ક્રીડા કરતા હતા તેવામાં ઘણા હાથી ઘોડા અને દ્રવ્ય સમુહવાળી તથા ઘણા રક્ષકો સહિત એક છાવણી પડેલી તેઓના જોવામાં આવી. બલભદ્રે પ્રધાન પુત્રને પુછ્યું કે, "આ સર્વ સૈન્ય કોનું છે? કોઇ મિત્રે મોકલેલું છે કે શત્રુનું મોકલેલું છે?" સચિવ પુત્રે કહ્યું કે "શશિસૌમ્ય નામનો રાજા જીવિતની ઈચ્છાથી મેરક નામના પ્રતિવાસુદેવને પોતાના દંડની બદલીમાં આ સર્વ ભેટ તરીકે મોકલાવે છે." આવા વચન સાંભળી વાસુદેવે કોપથી કહ્યું, "શું અમારી નજરે તેને દંડ મોકલાવાય? આપણે અહીં વિદ્યમાન છતાં એ વરાક મેરક કોણ માત્ર છે? કે જે આ પાર્થિવોને પણ દંડે છે, તો આપણે તેનું પરાક્રમ અવશ્ય જોવું જોઇએ." આ પ્રમાણે કહી વાસુદેવે હાથ ઉંચો કરી પોતાના સુભટોને કહ્યું કે, 'આ છાવણીમાં જે દ્રવ્યાદિ છે તે સર્વ બલાત્કારે ખુંચી લ્યો.' આવી આજ્ઞા થવાથી તેના સુભટો ગદા, મુદ્દગર, અને દંડાદિકવડે શશિસૌમ્ય રાજાના સૈનિકોને ફળેલા વૃક્ષોની જેમ એકાએક તાડન કરવા લાગ્યા. જેમ અજાણ્યા પકડનારા આવે અથવા રાત્રિએ સુઈ ગયેલા ઉપર જેમ યુદ્ધ કરનારા આવે, તેમ તે સુભટોના અકસ્માત આવી પડવાથી તેમના મારને નહીં સહન કરતા શશિસૌમ્ય રાજાના સુભટો કાગડાની જેમ પ્રાણ લઇને નાશી ગયા પછી હાથી ઘોડા અને દ્રવ્ય વિગેરે સર્વ વાસુદેવે લઈ લીધું. "બલાત્કારે પારકી લક્ષ્મીનું હરણ કરવું એ ક્ષત્રીયોનો સ્વભાવજ છે."

હવે શશિસૌમ્ય રાજાના માણસો પોકાર કરતા કરતા મેરકની પાસે આવ્યા, અને એ હસ્ત્યશ્વાદિ હરણ કર્યાની વાર્ત્તા તેને નિવેદન કરી. એ સાંભળી યમરાજની પેઠે અમર્યાદ ક્રોધ પામતો મેરક ભયંકર ભ્રગુટી ચડાવી સભા વચ્ચે બોલ્યો— "પિંડ ખાઇને ઉન્મત્ત થયેલો ગધેડો જેમ હાથીને પાટુ મારે, કોટુંબિકની સ્ત્રીને જેમ ખેડુ મામ્રસ મારવા દોડે અને નાનો દેડકો જેમ સર્પને ચપેટો મારે, તેમ

પોતાના સ્વરૂપને નહી જાણનારા આ રૂદ્રરાજાના કુમારે પોતાનાજ મૃત્યુને માટે આ કામ કરેલું છે. જેમ કીડીઓને પાંખો આવે, તે તેમના મૃત્યુનું કારણ થાય છે, તેમ જ્યારે પુરૂષોને દૈવ પરાઙ્મુખ થાય ત્યારેજ, વિપરીત બુદ્ધિ થાય છે. ચોરની પેઠે મારી ભેટને હરણ કરનાર એ નવા ભત્રિજાને પિતા ભ્રાતા સહિત હું મારી નાખીશ." મેરક આ પ્રમાણે કહી રહ્યા એટલે એક સચિવે કહ્યું કે, "હે સ્વામિ! તે છોકરાઓ તો બાલક છે, તેથી તેમણે આમ કર્યું છે, પણ રૂદ્રરાજા આપની ચિરકાલથી સેવા કરે છે, માટે આપે તેની ઉપર કોપ કરવો યુકત નથી. હું ધારૂં છું કે, આ કાર્યમાં રૂદ્રરાજાની સંમતિ હશે નહી, કેમકે આપની તરફ તેની આરાધના કરવાનીજ ઈચ્છા વર્ત્તે છે. સ્વામીના થતા કોપમાં અને નદીના પૂરમાં કોણ વચ્ચે પડે, એવી શંકાથીજ રૂદ્રરાજા આ સંબંધમાં વિલંબ કરતા હોય, તેમ ખરેખર જણાય છે. માટે હે દેવ! પ્રસન્ન થાઓ, મને આજ્ઞા આપો, અને તેને અભય આપો. હું જઈને તેણે લુંટી લીધી છે તે કરતાં વિશેષ ભેટ લઈ આવીશ."

મેરક પ્રતિવાસુદેવે તે પ્રમાણે કબુલ કર્યું એટલે તે મંત્રી ઉતાવળો દ્વારકામાં આવ્યો. અને ત્યાં ભદ્ર અને સ્વયંભૂ કુમાર સાથે રાજસભામાં બેઠેલા રૂદ્રરાજાની પાસે આવી તેણે કહ્યું કે, "હે નૃપતિ! તમારા પુત્રોએ અજ્ઞાનથી આ શું કર્યું? સ્વામીના મુખની લજ્જાએ તેના શ્વાનને પણ મરાય નહી. હવે તે સર્વ ભેટ પાછી અર્પણ કરી દો જેથી તમારે માથે દોષ રહેશે નહી. તમારા પુત્રોના દોષને તેમની અજ્ઞાનતા ઢાંકી દેશે." મંત્રીના આવાં વચન સાંભળી સ્વયંભૂ કુમારે કહ્યું, "હે મંત્રી! સ્વામી ભક્તિથી અને મારા પિતા તરફ પૂજ્યભાવથી તમે પવિત્ર બુદ્ધિવડે જે આ કહ્યું છે તે સત્ય અને ઉચિત છે, પણ ધારાથી નિરીક્ષણ કરશો તો તમને જણાઈ આવશે કે, આ અમે ખુંચાવી લીધું છે, તેમાં તે મેરકનું કેટલુંક લઇ લીધું છે? પણ હવે અમે તો બધી પૃથ્વી ખુંચાવી લેશું, કારણ કે, આ ભૂમિજ વીર પુરૂષોને ભોગવવા યોગ્ય છે. વળી યમરાજા પેઠે કોપ પામેલા આર્ય બલભદ્રની અને મારી ભુજાના બલને સહન કરવાને રણભુમિમાં કોણ સમર્થ છે? માટે એક એ તમારા રાજાનેજ મારીને હું અર્ધ ભરતને ભોગવીશ, કીડાની જેવા બીજા ઘણા રાજાઓને કુટવાથી શો લાભ છે? તે મેરકે આ ભરતાર્દ્ધને પોતાના ભુજા બળથી તાબે કર્યું છે તે કાંઈ તેમના પિતાનું નહતું. તેવી રીતના ન્યાયથી હવે બલવાન્‌માં પણ બલવાન્ એવા મારે તાબે તે થશે." આ પ્રમાણે તેનું કહેવું સાંભળી વિસ્મય પામેલા તથા ભય પામેલા એ સચિવે તત્કાલ ત્યાંથી નીકળી એકદમ મેરક

પાસે આવી યથાર્થપણે તે વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું. તેની દુ:શ્રવ વાણી સાંભળીને ઉન્મત્ત હાથીની જેમ ક્રોધ પામેલા મેરકરાજાએ સૈન્યના ભારથી પૃથ્વીને કંપાવતા સતા પ્રયાણ કર્યું.

આ તરફ સ્વયંભૂ વાસુદેવે પણ રૂદ્રરાજા અને ભદ્રકુમાર સહીત ગુફામાંથી કેશરીસિંહ નીકળે તેમ દ્વારકામાંથી બહાર નીકળી પ્રયાણ કર્યું. લોકોમાં ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરતા એવા ભયંકર સ્વયંભૂ અને મેરક, રાહુ અને વિષ્ણુની જેમ અનુક્રમે એક ઠેકાણે આવી મલ્યા શસ્ત્રના પ્રહારથી ઉઠેલા અગ્નિવડે દિગંતરને વિકરાળ કરતું, તે બંને સૈન્ય વચ્ચે પરસ્પર પ્રહાર કરતું મહા ભયંકર યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું. પછી સ્વયંભૂએ સર્વ શત્રુઓને ઉચ્ચાટન કરવાના મંત્ર ધ્વનિ જેવો જેનો મહા સ્વર છે એવો પાંચજન્ય નામનો શંખ પૂર્યો. એ પાંચજન્ય શંખનો ધ્વનિ સાંભળવાથી મેરકના સર્વ સૈનિકો ત્રાસ પામી ગયા. કેમકે કેશરીસિંહનો નાદ સાંભળીને હાથીઓ ટકી શકતા નથી. પછી પોતાના સૈનિકોને એક બાજુએ રાખી, મેરકરાજા પોતેજ રથમાં બેસીને કુકડાની જેમ સ્વયંભૂ કુમારની સામે યુદ્ધ કરવા આવ્યો. 'આપણે સૈનિકોનો વૃથા સંહાર શામાટે કરાવવો?' એમ પરસ્પર બોલતા મહા ધનુર્ધારી તે બંને વીરો એક બીજાના ધનુષનું આસ્ફાલન કરવા લાગ્યા. સૂર્યમંડળને આચ્છાદન કરે એવા બાણ સમુહરૂપ વાદળને વિકુર્વી તેમાંથી બાણરૂપ જળની વૃષ્ટિ કરતા તેઓ જાણે જયલક્ષ્મીનો વિવાહ મંડપ રચતા હોય તેમ જણાવા લાગ્યા. જેમ વિષવડે વિષ અને અગ્નિવડે અગ્નિનો પરાભવ કરાય, તેમ તેઓ પરસ્પર બાણ વૃષ્ટિવડેજ બાણ વૃષ્ટિનું નિવારણ કરવા લાગ્યા. તે વખતે પ્રસરતા એવા હજારો બાણરૂપ કીરણોથી જાણે ભયંકર બે સૂર્ય ઉગ્યા હોય તેવા તે દેખાવા લાગ્યા. ભાથુ અને ધનુષની વચમાં અલક્ષ્યપણે ગમનાગમન કરતો તેમનો હાથ ફકત રત્ન જડિત ઉર્મિકા (વીંટી)ના તેજથીજ લક્ષમાં આવતો હતો. ક્ષણવાર ભાથામાં અને ક્ષણવારે ધનુષની પણચમાં આવી પડતો તે અતિ ચાલાક વીર પુરૂષોનો હાથ જાણે બે રૂપને ધારણ કરતો હોય, તેમ શોભતો હતો. એ પ્રમાણે યુદ્ધ કરતાં બાણ યુદ્ધવડે તે સ્વયંભૂને અજય્યધારી મેરકરાજાએ કલ્પાંત કાળનો પવન જેમ પર્વતોના શિખરોની વૃષ્ટિ કરે તેમ ગદાદિક અસ્ત્રોની તેના ઉપર વૃષ્ટિ કરવા માંડી. દૃષ્ટિ વિષ સર્પની વિકરાળ દૃષ્ટિ જ્વાલાઓથી જેમ વસ્તુ માત્ર ભસ્મ થઇ જાય તેમ સ્વયંભૂએ તેની સામે પ્રતિ અસ્ત્રો નાખીને તે અસ્ત્રો ભસ્મપ્રાય નિ:સાર કરી દીધા. રણ સમુદ્રનો પાર પામવાની ઇચ્છાવાલા મેરકે છેવટે ચક્રનું સ્મરણ

મુક્યું, એટલે તત્કાલ શીકારીના હાથમાં જેમ પક્ષી આવે તેમ તે ચક્ર તેના હાથમાં આવીને ઉભું રહ્યું. તે દેખીને મેરકે ગર્વથી સ્વયંભૂને કહ્યું, કે "અરે! ભદ્ર! આટલી વાર ક્રીડા માત્ર યુદ્ધ કરીને મેં તને સુભટ બનાવ્યો છે, પણ હવે ચાલ્યો જા, નહીં-તો આ ચક્ર તારૂં મસ્તક છેદશે. વળી તસ્કરને ને કાગડાને નાસવામાં શી લજ્જા આવે તેમ છે?" સ્વયંભૂએ કહ્યું, "અરે! મૂઢ! જો આવું તારૂં ક્રીડા યુદ્ધ હોય તો કોપ યુદ્ધ કેવું હશે? તે જોવાનેજ હું આવ્યો છું, માટે તે બતાવ. શત્રુઓની લક્ષ્મીને ખુંચાવી લેનારા વીર પુરૂષો જો તસ્કર કહેવાતા હોય તો પ્રથમ તુંજ તસ્કર છું, કારણ કે, તને આ રાજ્ય લક્ષ્મી કોણે આપી છે? કદાપિ તારે આ ચક્ર મુકી દઇને પણ અદ્યાપિ નાશી જવું હોય તો નાશી જા. કેમકે તારી જેવા તસ્કરને અને કાગડાને નાશી જવામાં કાંઈ લજ્જા નથી. અથવા એમ નહીંતો આ ચક્રને સત્વર મારી ઉપર છોડી દે, એનું પણ બલ જોતો જા. અન્યથા મરણ પામ્યા પછી તને 'પશ્ચાત્તાપ થશે." સ્વયંભૂના આવા વચન સાંભળીને કોપ પામેલા મેરકે જાણે બીજો મંગલગ્રહ હોય તેવું અને જ્વાલાના સમુહથી વિકરાળ એવું ચક્ર આકાશમાં ભમાડીને તેના ઉપર મુક્યું. જેમ કાંસાના તાળ સાથે કાંસાનો તાળ મળે તેમ તે ચક્ર આવીને વાસુદેવની છાતીમાં દૃઢ રીતે અથડાણું; તેથી ચક્રના અગ્રભાગના આઘાતવડે ચપલ નેત્રવાલા થયેલા સ્વયંભૂ કુમાર મદિરા મત્ત પુરૂષની જેમ રથમાં મૂર્છા ખાઇને પડયા. 'વત્સ! સાવધ થાઓ, સાવધ થાઓ' એમ બોલતા બંધુ પ્રિય બલભદ્રે નેત્રમાં અશ્રુ લાવી તેમને પોતાના ઉત્સંગમાં લીધા. પોતાના પ્રિય બંધુના અશ્રુજલવડે સિંચન થયેલા સ્વયંભૂ વાસુદેવ તરતજ સંજ્ઞા મેળવી 'ઉભો રહે, ઉભો રહે' એમ શત્રુ પ્રત્યે બોલતા બેઠા થયા. પ્રફુલ્લિત થયેલા નેત્રવડે પોતાના સુભટોથી જોવાતા સ્વયંભૂ કુમારે, જાણે શત્રુઓનું કાલ ચક્ર હોય, તેવું તે ચક્ર હાથમાં લઈ મેરકને કહ્યું—"અરે મેરક! સર્વ અસ્ત્રોના સર્વસ્વ રૂપ આ ચક્ર અને આ તારૂં જીવિત સર્પના માથાના મણિની જેમ હવે ગયેલું જોતાં છતાં પણ હજુ તું કોને આધારે ઉભો રહ્યો છું? માટે અહીંથી સત્વર ચાલ્યો જા, રણભૂમિમાંથી નાશી જતાં શત્રુઓને આ સ્વયંભૂ હણશે નહી." મેરકે કહ્યું, "તું પણ એ ચક્રને છોડી, તેનું બલ જોઈ લે, કેમ કે જે સ્ત્રી પોતાના સાચા પતિની થઇ નહી, તે સ્ત્રી ઉપપતિ (જાર)ની શી રીતે થશે?" આ પ્રમાણે મેરકે કહ્યું એટલે વાસુદેવે તે ચક્ર આકાશમાં ભમાડીને તેની ઉપર મુક્યું, તેણે તત્કાલ મેરકના મસ્તકને લીલા માત્રમાં છેદી નાખ્યું. તે વખતે સ્વયંભૂના ઉપર આકાશમાંથી પુષ્પવૃષ્ટિ પડી. અને

મેરકનું ધડ પૃથિવી ઉપર પડયું. મેરકનો આશ્રય કરી રહેલા રાજાઓએ તત્કાલ સ્વયંભૂ પાસે આવીને તેનો આશ્રય લીધો. એ યુદ્ધ યાત્રા એક બીજા વરદાનરૂપ થઈ પડી. પછી દિશાઓના ચક્રને વિજય કરનારૂં એ ચક્ર દક્ષિણ ભુજામાં ધારણ કરીને સ્વયંભૂ વાસુદેવે દક્ષિણ ભરતાર્દ્ધને સાધી લીધું. જયલક્ષ્મીના સ્થાન થઇનેતેઓ દિગ્ યાત્રામાંથી પાછા ફર્યા. નવોઢાસંમાન ભરતાર્દ્ધની લક્ષ્મી સાથે સ્વેચ્છાએ ક્રીડા કરતા સ્વયંભૂકુમારે માર્ગમાં ચાલતાં મગધદેશમાં એક મોટી શીલા જોઇ. એ શિલા કોટી પુરૂષોએ ઉપાડવા યોગ્ય અને પૃથ્વીનો જાણે કપાલપુટ હોય તેવી દેખાતી હતી. સર્પરાજ જેમ પૃથ્વીને ઉપાડે તેમ વાસુદેવે વામબાહુથી તેને છાતી સુધી ઉંચી કરી. અને પરાક્રમી પુરૂષોને આશ્ચર્ય પમાડી પાછી તે શિલા ત્યાંજ મૂકી. ત્યાંથી કેટલાક દિવસે તે દ્વારકામાં આવ્યા. ત્યાં રૂદ્રરાજાએ, ભદ્ર બળદેવે અને બીજા રાજાઓએ મલીને સ્વયંભૂ કુમારને ઉત્સવ સહિત અર્દ્ધ ચક્રીપણાનો અભિષેક કર્યો.

હવે બે વર્ષ પર્યંત છદ્મસ્થપણે વિહાર કરી વિમલનાથ પ્રભુ સહસ્રામ્રવન નામના દીક્ષા ઉદ્યાનમાં ફરીવાર આવ્યા. ત્યાં જંબૂ વૃક્ષ નીચે અપૂર્વ કરણના ક્રમથી ક્ષપકશ્રેણીમાં આરૂઢ થયેલા પ્રભુના ઘાતી કર્મ નાશ પામ્યા. જેથી પોષ માસની શુક્લ ષષ્ટીને દિવસે ઉત્તરા ભાદ્રપદ નક્ષત્રમાં છઠ્ઠ તપ યુકત પ્રભુને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ત્યાં દેવતાઓએ રચેલા સમોવૃંરણમાં બેશી પ્રભુએ દેશના આપી—મંદર વિગેરે સત્તાવન તેમને ગણધરો થયા. તેમના તીર્થમાં મયૂરના વાહનવાળો, ઉજ્વલ વર્ણવાળો, દક્ષિણ તરફની છ ભુજાઓમાં ફલ, ચક્ર, ઈષુ, ખડ્ગ, પાશ અને અક્ષસૂત્ર અને વામબાજુની છ ભુજાઓમાં નકુલ, ચક્ર, ધનુષ્ય, ફલક, વજ્ર અને અભયને ધારણ કરનારો ષણ્મુખ નામે યક્ષ શાસનદેવતા થયો. તથા હરિતાળના જેવા વર્ણવાળી, પદ્મ ઉપર બેઠેલી, દક્ષિણ ભુજામાં બાણ, અને પાશને ધરનારી અને વામ ભુજામાં કોદંડ તથા નાગને રાખનારી વિદિતા નામે શ્રી વિમલનાથ પ્રભુની શાસન દેવી થઈ.

તે યક્ષ અને દેવી નિરંતર જેમની સમીપે રહેલા છે એવા જગદ્ગુરૂ વિહાર કરતા કરતા એકદા દ્વારકા નગરીના પરિસર ભાગમાં આવી ચડયા. ઇંદ્રાદિક દેવોએ ત્યાં સાતસોને વિશ ધનુષ ઊંચા અશોક વૃક્ષે યુકત સમોસરણ રચ્યું. પ્રભુએ પૂર્વ દ્વારવડે તેમાં પ્રવેશ કરી આર્હતિ સ્થિતિને પાલતાં તે ચૈત્ય વૃક્ષને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી. અને તેરમા ધર્મચક્રી વિમલનાથે "તીર્થાયનમઃ" એમ કહી પૂર્વ દિશાની સન્મુખના સિંહાસનને અલંકૃત કર્યું. પછી સાધુઓ, સાધ્વીઓ, દેવતાઓ,

દેવીઓ, નારીઓ અને નરો યથાયોગ્ય દ્વારે પેસી પોતપોતાને યોગ્ય સ્થાનકે બેઠા. તે વખતે રાજપુરૂષોએ સત્વર દ્વારકામાં જઈ પ્રભુના સમોસરણની વાર્ત્તા વાસુદેવને જણાવી. હર્ષ પામેલા સ્વયંભૂએ પ્રભુના આગમનને કહેનારા પુરૂષોને પારિતોષિકમાં સાડાબાર કોટી સોનૈયા આપ્યા. પછી સ્વયંભૂએ ભદ્ર બળદેવની સાથે ભદ્રના એક કારણરૂપ એ સમોસરણ પાસે આવી તેમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં ભગવંતને પ્રદક્ષિણા દઇ, પ્રણામ કરીને ભદ્ર સહિત ઇંદ્રની પાછળ બેઠો. પછી ઈંદ્રિ, વાસુદેવ અને બળદેવે ફરી પ્રણામ કરી અંજલિ જોડી, આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો.

"હે દેવ! વર્ષાકાલના જલથી પૃથ્વીના કાદવની જેમ તમારા દર્શનથી આ જગત્‌ના પ્રાણીઓનું સાંસારિક દુઃખ નાશ પામ્યું છે. હે સ્વામી! તમારા દર્શનના કારણરૂપ આજનો દિવસ ઘણો પવિત્ર છે કે જેમાં દુષ્કર્મથી મલિન એવા અમે નિર્મલ થશું. અમારી દૃષ્ટિઓએ શરીરના સર્વ અંગોમાં રાજાપણું પ્રાપ્ત કરેલું હતું, તેઓએ આજ તમારૂં દર્શન પ્રાપ્ત કરી પોતાની બરાબર શુદ્ધિ કરેલી છે. તમારા ચરણના સંપર્કથી આ ભરતક્ષેત્રની ભૂમિ પવિત્ર થઈ ગઈ છે, તો તમારા દર્શન તેઓના પાપને નાશ કરે તેમાં શું કહેવું? હે પ્રભુ! ઘુવડ પક્ષીઓની જેમ મિથ્યાદૃષ્ટિ પુરૂષોને તમારૂં દર્શન, કેવલજ્ઞાનરૂપ સૂર્યના પ્રકાશના અભાવનુંજ કારણ થશે. તમારા દર્શનરૂપ અમૃત પાનવડે જેમના શરીર ઉચ્છ્‌વાસ પામેલા છે એવા પ્રાણીઓના કર્મબંધ આજે અવશ્ય તુટી જશે. વિવેકરૂપી દર્પણને સાફ કરવામાં તત્પર અને કલ્યાણ વૃક્ષના બીજ જેવા તમારા ચરણના રજકણો અમોને પવિત્ર કરો. હે સ્વામી! અમૃતના ગંડૂષ જેવા તમારા દેશના વચનો સંસારરૂપ મરૂદેશમાં મગ્ન થયેલા અમોને સ્વસ્થ કરવાને માટે થાઓ."

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી તેઓ વિરામ પામ્યા, એટલે વિમલનાથ પ્રભુએ નિર્મલ ધર્મદેશના આપવાનો આરંભ કર્યો.

"અકામ નિર્જરારૂપ પુણ્યથી પ્રાણીને સ્થાવરપણાથી ત્રસપણું કે તિર્યંચ પંચેદ્રીપણું માંડ માંડ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાંપણ જ્યારે કર્મની લાઘવતા થાય ત્યારે પછી માનુષ્ય જન્મ, આર્યદેશ, ઉત્તમ કુળ, સર્વ ઈંદ્રીયોનું પાટવ અને દીર્ઘ આયુષ્ય કથંચિત્ મેલવાય છે. તે કરતાં પણ વિશેષ પૂણ્ય હોય તો ધર્મકથક ગુરૂની જોગવાઇ અને શાસ્ત્રનું શ્રવણ તથા તેમાં શ્રદ્ધા એટલાવાના પ્રાપ્ત થાય છે, પણ તેમાં તત્ત્વ નિશ્ચયરૂપ બોધિ રત્ન પ્રાપ્ત થવું ઘણું દુર્લભ છે. જિન પ્રવચનમાં જેવું બોધિ રત્ન અત્યંત દુર્લભ છે, તેવું રાજાપણું, ચક્રવર્ત્તીપણું કે ઇંદ્રપણું મેલવવું દુર્લભ ન-

થી. સર્વ જીવોએ પૂર્વે અનંતવાર સર્વે ભાવો પ્રાપ્ત કરેલા હશે, પણ જ્યાં સુધી આ સંસારમાં તે જીવોનું પરિભ્રમણ જોવામાં આવે છે, ત્યાં સુધી તેઓએ કદિ પણ બોધિરત્નની પ્રાપ્તિ કરેલી જણાતી નથી. સર્વ પ્રાણીઓને આ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં અનંત પુદ્‌ગલ પરાવર્ત્તન થઈ ગયા છે, પરંતુ જ્યારે છેલો અર્દ્ધ પુદ્‌ગલાવર્ત્તન સંસાર અવશેષ રહે ત્યારે સર્વ કર્મોની સ્થિતિ એક કોટાકોટી સાગરોપમથી ઓછી, યથાપ્રવૃત્તિ કરણવડે કરીને, કોઈ પ્રાણી ગ્રંથિભેદ થવાથી ઉત્તમ બોધિને પામે છે. કેટલાએક જીવો યથાપ્રવૃત્તિ કરણ કરવાથી તે ગ્રંથિના સીમાડા ઉપર પ્રાપ્ત થયા હોય, તોપણ ત્યાંથી સીદાઇને પાછા વળે છે અને પાછા સંસારમાં ભમે છે. કુશાસ્ત્રનું શ્રવણ, મિથ્યા દૃષ્ટિનો સમાગમ, નઠારી વાસના, અને પ્રમાદ કરવાની ટેવ—એ સમકિત પ્રાપ્તિની સામે થનારા શત્રુઓ છે. જો કે ચારિત્રની પ્રાપ્તિ પણ દુર્લભ કહેલી છે પણ જો બોધિની પ્રાપ્ત થઇ હોય તો તે સફલ છે, અન્યથા નિષ્ફલ છે. અભવ્ય પ્રાણીઓ પણ ચારિત્ર ગ્રહણ કરીને નવમા ગ્રૈવેયક સુધી ઉત્પન્ન થાય છે પણ બોધિ વિના તેઓ મોક્ષપદને પામી શકતા નથી. ચક્રવર્ત્તી પણ બોધ રત્નની પ્રાપ્તિ વિના રાંક જેવો છે અને બોધિ રત્નને પ્રાપ્ત કરનારો રાંક હોય તોપણ તેનાથી અધિક છે. જેઓને બોધિ રત્નની પ્રાપ્તિ થઇ હોયછે તેઓ કદિ પણ આ સંસારમાં રાગ કરતા નથી પણ મમતા રહિતથઇને મુકતપણે મુક્તિ માર્ગનેજ ભજે છે.",

પ્રભુની આવી દેશના સાંભળીને ઘણા લોકોએ દીક્ષા લીધી, સ્વયંભૂ વાસુદેવ સમકિત પામ્યા અને બલભદ્રે શ્રાવકપણું સ્વીકાર્યું. જ્યારે પ્રથમ પોરષી પૂર્ણ થઈ ત્યારે પ્રભુ દેશનાથી વિરામ પામ્યા. પછી મંદર ગણધરે તેવીજ રીતે દેશના આપી. બીજી પોરષી જ્યારે પૂર્ણ થઇ ત્યારે તેમણે પણ દેશના પૂર્ણ કરી. પછી ઇંદ્રિ, વાસુદેવ તથા બલભદ્ર વિગેરે પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. અને લોકોના ઉપર અનુગ્રહ કરવાની ઈચ્છાથી વિમલ પ્રભુએ પુર, ગ્રામ, ખાણ અને દ્રોણમુખ વિગેરેમાં વિહાર કર્યો. અડસઠહજાર મહાત્મા સાધુઓ, એકલાખને આઠસો સાધ્વીઓ, અગ્યારસો ચૌદ પૂર્વધારી, ચારહજારને આઠસો અવધિજ્ઞાની, પાંચહજારને પાંચસો મનઃપર્યય જ્ઞાની, તેટલાજ કેવલજ્ઞાની, નવહજાર વૈક્રિય લબ્ધિવાળા, ત્રણ હજારને બસો વાદ લબ્ધિવાળા, બે લાખને આઠહજાર શ્રાવકો, અને ચારલાખ અને ચોત્રીશહજાર શ્રાવિકાઓ—એટલો પરિવાર કેવલજ્ઞાન પછી બે વર્ષે ઉણા પંદરલાખ વર્ષ સુધી પૃથ્વીમાં વિહાર કરતા વિમલનાથ પ્રભુને થયો. પછી પોતાનો નિર્વાણ કાલ નજિક આવેલો જાણી પ્રભુ, સંમેતશિખર પર્વતે પધાર્યા. અને

ત્યાં છ હજાર સાધુઓની સાથે અનશન વ્રત ગ્રહણ કર્યું. એક માસનું અનશન પાળી આષાઢ માસની કૃષ્ણ સપ્તમીએ ચંદ્ર પુષ્ય નક્ષત્રમાં આવતાં, તે સર્વે મુનિઓની સાથે પ્રભુ અવ્યયપદને પ્રાપ્ત થયા. પછી ઇંદ્રાદિક દેવતાઓએ ત્યાં આવીને પ્રભુનો અને બીજા મુનિઓનો નિર્વાણ મહિમા કર્યો. પંદરલાખ વર્ષ કૌમાર વયમાં, ત્રીશલાખ વર્ષ પૃથ્વીનું રક્ષણ કરવામાં અને પંદરલાખ વર્ષ વ્રતમાં—એમ સર્વે મલીને સાઠલાખ વર્ષનું પ્રભુનું આયુષ્ય સંપૂર્ણ થયું હતું. શ્રી વાસુપૂજ્ય પ્રભુના નિર્વાણ પછી ત્રીશ સાગરોપમ ગયા ત્યારે શ્રી વીમળનાથ પ્રભુનો નિર્વાણ કાલ થયો.

સ્વયંભૂ વાસુદેવે આશ્ચર્યકારી ઐશ્વર્યના મદથી વિવેક રહિત થઇને અનેક ક્રૂર કર્મો કર્યા, જેથી પોતાનું સાઠલાખ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, તે તે પ્રકારના માઠા કર્મોથી છઠ્ઠી નરકભૂમિમાં ગયા. બારહજાર વર્ષ કુમારપણામાં, તેટલાજ મંડલિકપણામાં, નેવું વર્ષ દિગ્વિજયમાં અને ઓગણસાઠ લાખ, પંચોતેર હજાર નવસોદશ વર્ષ રાજ્યમાં એમ સર્વ મલી સાઠલાખ વર્ષનું તેમનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયું હતું.

પોતાના બંધુના મૃત્યુ સંબંધી વિપત્તિના શોકથી વિરક્ત થયેલા ભદ્ર બલદેવ, મુનિચંદ્ર મુનિની પાસે વ્રત ગ્રહણ કરી; પાંસઠલાખ વર્ષનું પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, કાળધર્મ પામીને પરમપદને પ્રાપ્ત થયા.

इत्याचार्य श्री हेमचंद्र विरचिते त्रिषष्टि शलाका पुरुष चरिते महाकाव्ये चतुर्थे पर्वणि श्री विमलनाथ स्वयंभू भद्रमेमरक चरित्र वर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ॥३॥

ચતુર્થ સર્ગ.

શ્રી અનંતનાથ ચરિત્ર.

આ સંસારમાં પણ મોક્ષની પેઠે, પ્રાણીઓને અનંત સુખ આપનારા તેમજ જેમણે અનંત ચતુષ્ટયને સિદ્ધ કરેલા છે એવા શ્રી અનંતનાથ ભગવાન્ તમારી રક્ષા કરો. અપાર સંસાર રૂપ સમુદ્રને તારવામાં વાહાણની જેવું, તે શ્રી અનંતનાથ ભગવંતનું ચરિત્ર હવે કહેવામાં આવે છે.

ધાતકીખંડ દ્વીપમાં પ્રાગ્વિદેહ ક્ષેત્રના ઐરાવત નામના વિજયને વિષે અરિષ્ટા નામે એક મોટી નગરી છે. તેમાં શત્રુઓના રથવાળા સૈન્યના રથ વ્યૂહને સ્ખલના કરવામાં ગિરિ સમાન 'પદ્મરથ' નામે મહારથી રાજા રાજ્ય કરે છે. તેમણે સર્વ શત્રુઓનો વિજય કરી બધી ઋદ્ધી સાધી હતી, તથાપિ મોક્ષ લક્ષ્મીને સાધવામાં ઉત્સુક થવાથી તે સર્વને તૃણસમાન ગણવા લાગ્યા. તેઓ ઉદ્યાનમાં વિહારલીલા, વાપિઓમાં જલક્રીડા, ગાંધર્વોના સંગીતનું અવલોકન, હાથી ઘોડા વિગેરે વાહનોની વિચિત્ર ગતિનું દર્શન, વસંતના તથા કૌમુદીના મહોત્સવ જેવા ક્રીડા ઉત્સવનું નિરીક્ષણ, નાટકાદિક દશ રૂપકના અભિનયનો ઉત્સવ, સ્વર્ગના વિમાન જેવા મેહેલોમાં નિવાસ અને વિચિત્ર વસ્ત્રના વેષ, અંગરાગ અને આભૂષણનું ધારણ—એ સર્વ માત્ર લોક રીતિને અનુસરીને અનુભવતા હતા પણ રાગ પૂર્વક કાંઇપણ અનુભવતા નહોતા.

આ પ્રમાણે કેટલોએક કાળ ઉલ્લંઘન કરી, છેવટે એ વિવેકી રાજાએ 'ચિત્તરક્ષ' નામના ગુરૂના ચરણમાં જઇ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પછી અર્હંતની ભક્તિ વિગેરે સ્થાનોના આરાધન વડે તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધી, મૃત્યુ પામી પ્રાણુત લોકમાં પુષ્પોત્તર વિમાને તે દેવતા થયા.

આ જંબૂદ્વીપમાં દક્ષિણ ભરતાર્દ્ધને વિષે ઇક્ષ્વાકુવંશ રૂપ પર્વતની રૂપભૂમિ 'અયોધ્યા' નામે ઉત્તમ નગરી છે. આસપાસ રહેલી નિર્મલ સ્વચ્છ જલવાળી ખાઈના મંડલથી, રતિ વખતે જેની કેશવેણી છુટી ગઇ હોય તેવી રમણીના જેવી તે નગરી શોભતી હતી. તેમાં સારા નિષ્ક્રમ અને પ્રવેશવાળા, ઉત્તમ સંધિવાળા, અર્થવાળા અને સારી ભૂમિકાવાળા શ્રીમંતોના મંદિરો નાટકની પેઠે દીપતા હતા. તે ગૃહોની ઉપરલી ભૂમિ ઉપર આવેલી સોનાની જાળીઓ, જાણે પ્રત્યેક ગૃહ લક્ષ્મીના મુગટ હોય તેવી પ્રકાશતી હતી. તેમાં રહેલા દેહેરાસરોમાં અર્હંત પ્રભુની

પૂજાના પુષ્પોના ગંધને વહન કરનારો પવન, અમૃતનાપાનની જેમ લોકોના તાપને હરી લેતો હતો.

તે અયોધ્યા નગરીમાં અતિશય પરાક્રમ વડે સિંહ જેવો અને નરસિંહોમાં અગ્રેસર 'સિંહસેન' નામે રાજા હતો. પોતાનું કલ્યાણ કરવાની ઇચ્છાથી જેમ ઇષ્ટ દેવની સમીપે ધરે તેમ ઘણા રાજાઓ, ભક્તિવડે તેને ઉત્તમ ભેટણા આપતા હતા. કીરણોથી ચંદ્રની જેમ ગુણી જનોમાં અગ્રણી એ રાજા પોતાના ઉજ્વળ ગુણોથી સર્વ જગતને પ્રસન્ન કરતો હતો. યોગ્યતામાં વિચક્ષણ એવો એ રાજા, સેવા કરવાને આવતા રાજપુત્રોની જેમ ધર્મ, અર્થ, અને કામને સૌ સૌની યોગ્યતા પ્રમાણે ધારણ કરતો હતો. તેને ધર્મની નિવાસ ભૂમિ અને શીળ તથા યશ વડે શોભતી 'સુયશા' નામે એક રાણી હતી. ત્રણ જગતને પવિત્ર કરનાર ગંગાની જેમ માતાના, પિતાના અને સ્વસુરના કુળને એ પવિત્ર કરતી હતી. તેના મુખનો પ્રતિનિધિ ચંદ્ર હતો, કમળ તેના નેત્રોનું અનુજ બંધુ હતું, શંખ તેના કંઠનું ચિત્ર હતો, કમળનાળ તેની બે ભુજાઓનો મિત્ર હતું. કલશ તેના સ્તનનો કુટુંબી હતો, વિદર તેની નાભીનો પુત્ર હતો તેના નિતંબનું પ્રતિબિંબ નદીના કાંઠાની ભૂમિ હતું, કદળી તેના ઊરૂની નાની બ્હેન હતી, અને કમળ તેના ચરણનું અનુચર હતું. સર્વ અંગોમાં રમણિક એ સુંદરીનું શું શું અતિશય રમ્ય નહોતું?

આ તરફ પ્રાણત દેવલોકમાં પદ્મરથ રાજાના જીવે સુખ મગ્ન થઈ પોતાનું ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળું સર્વ આયુષ્ય નિર્ગમન કર્યું. ત્યાંથી શ્રાવણ માસની કૃષ્ણ સપ્તમીએ ચંદ્ર રેવતી નક્ષત્રમાં આવતાં, ચ્યવીને તે સુયશા રાણીના ઉદરમાં અવતર્યા. તે વખતે સુખે સુતેલા દેવીએ રાત્રિના અવશેષ કાલે અર્હંત જન્મને સૂચવનારા હસ્તી વિગેરે ચૌદ મહા સ્વપ્નો જોયા. પછી અનુક્રમે વૈશાખ માસની કૃષ્ણ ત્રયોદશીને દિવસે પુષ્ય નક્ષત્રમાં સુયશા દેવીએ સીંચાણા (બાજ) પક્ષીના ચિન્હ વાળા સુવર્ણ વર્ણી કુમારને જન્મ આપ્યો. ઉર્ધ્વ લોકમાંથી, અધો લોકમાંથી અને રૂચક દ્વીપથી છપનદિક્કુમારીઓએ આવી પ્રભુનું સૂતિકા કર્મ કર્યું. તરતજ સૌધર્મ કલ્પનો ઇંદ્ર ત્યાં આવ્યો અને પ્રભુને પ્રણામકરી, હાથમાં લઇ, આકાશ માર્ગે મેરૂપર્વતના મસ્તકપર ગયો. ત્યાં અતિપાંડુકબલા નામની શિલા ઊપર ઉત્સંગમાં પ્રભુને રાખી સિંહાસનપર તે બેઠો. પછી અચ્યુત વિગેરે ત્રેસઠ ઇંદ્રો ત્યાં આવ્યા અને તીર્થજલ મંગાવીને અનુક્રમે પ્રભુને સ્નાન કરાવ્યું. પછી જાણે પ્રભુના ભારને વહન કરવાનો મોટો શ્રમ લાગ્યો હોય, તેમ શક્ર ઇંદ્રે મોટા સારવાળા એ પ્રભુને ઈશાન ઇંદ્રના

ઊત્સંગમાં બેસાર્યા અને પોતે સ્ફટિકના ચાર વૃષભને વિકુર્વિ, તેમના શૃંગમાંથી નીકળતા જલવડે પ્રભુને સ્નાત્ર કરાવ્યું. પછી દેવદૂષ્ય વસ્ત્રવડે પ્રભુના અંગને લુંછી, ચંદનાદિકથી વિલેપન, અર્ચન કરી અને આરાત્રિક ઉતારી, સૌધર્મપતિએ નીચે પ્રમાણે સ્તુતિ કરી.

હે નાથ! જેઓ તમારી આગળ ભૂમિપર આલોટી, પૃથ્વીના રજથી વ્યાપ્ત થાય છે, તેઓને ગોશીર્ષ ચંદનનો અંગરાગ દુર્લભ નથી. જેઓ ભક્તિવડે એક પુષ્પ પણ તમારા મસ્તકપર ચડાવે છે, તેઓ મસ્તકપર છત્ર ધારણ કરીને નિરંતર વિચરે છે. તમારા અંગ ઉપર જેઓએ એકવાર પણ અંગરાગ કર્યો હોય, તો તેઓ દેવદૂષ્ય વસ્ત્રને ધારણ કરનારા થાય, તેમાં કાંઈપણ શંકા નથી. જેઓ તમારા કંઠ ઉપર એકવાર પણ પુષ્પમાળા ધરે છે, તેઓના કંઠ ઉપર દેવતાની સ્ત્રીઓની ભુજલતાઓ વીંટાઈ વળે છે. જેઓ તમારા અતી નિર્મલ ગુણોનું એકવાર પણ વર્ણન કરે, તેઓ લોકમાં અતિશયવાન થઈ દેવતાઓની સ્ત્રીઓથી ગવાય છે. જેઓ ચારૂ ચતુરાઇથી તમારી આગળ નૃત્યાદિક ચેષ્ટા કરે છે, તેઓને ઐરાવત હાથીના સ્કંધ ઉપર આસન મળવું, દુર્લભ નથી. હે દેવ! જેઓ રાત્રિ દિવસ તમારા પરમાત્મસ્વરૂપનું ધ્યાન કરે છે, તેઓ હંમેશાં આ લોકમાં સર્વને ધ્યાન કરવા યોગ્ય થાય છે. હે પ્રભુ! તમને સ્નાત્ર, અંગરાગ, નેપથ્ય, ને આભૂષણ વિગેરે ધારણ કરાવવામાં તમારા પ્રસાદથી હંમેશાં મારો અધિકાર રહો.

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી પ્રભુને લઈ, સુયશા દેવીની પાસે આવી તેમના પડખામાં જેમ હતા તેમ ઇંદ્રે મુક્યા. પછી નંદીશ્વરમાં જઇ શાશ્વત અર્હંતની પ્રતિમાનો અઠ્ઠાઇ ઉત્સવ કરી, શક્ર તથા બીજા ઇંદ્રો પોતપોતાને સ્થાને ગયા. જ્યારે પ્રભુ ગર્ભમાં હતા, તે વખતે પિતા સિંહસેને શત્રુઓના અનંતબલને જિત્યું હતું, તેથી તે પ્રભુનું ' અનંતજિત્ ' એવું નામ પાડ્યું. યોગી જેમ ધ્યાનામૃતનું પાન કરે, તેમ સ્તનપાન નહીં કરનારા પ્રભુ, પોતાના અંગુઠામાંથી અમૃતનું પાન કરતા મોટા થવા લાગ્યા. અનુક્રમે ચંદ્રની પેઠે બાલ્ય વય ઉલ્લંઘન કરી, પચાશ ધનુષની ઉંચી કાયાવાળા પ્રભુ યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયા. માર્ગના વિશ્રામ સ્થાનને વટેમાર્ગુ જેમ ત્યાગ બુદ્ધિએ અંગીકાર કરે તેમ ત્યાજ્યપણાનો નિશ્ચય કરી અનંતનાથે પિતાની આજ્ઞાથી સ્ત્રીનો પરિગ્રહ (પાણિગ્રહણ) સ્વીકાર્યો અને સાડાસાત લાખ વર્ષો વીત્યા પછી, પિતાના ઘણા આગ્રહથી પ્રભુએ રાજ્યભાર ગ્રહણ કર્યો. પછી પંનર લાખ વર્ષ સુધી પૃથ્વીનું પાલન કર્યા બાદ

સિંહસેનના કુમાર અનંતનાથના મનમાં દીક્ષા લેવાનો વિચાર ઉત્પન્ન થયો. તત્કાળ સારસ્વતાદિક લોકાંતિક દેવતાઓએ બ્રહ્મદેવલોકમાંથી આવી, 'હે નાથ! તીર્થ પ્રવર્ત્તાવો' એમ કહ્યું. પછી ઈંદ્રની આજ્ઞાથી કુબેરે પ્રેરેલા જૃંભક દેવતાઓએ પૂરેલા ધનવડે પ્રભુએ વાર્ષિક દાન આપ્યું. તે દાનને અંતે સંસારનો અંત કરવાને ઈચ્છતા પ્રભુને સુર, અસુર, અને રાજાઓએ, આવી દીક્ષાભિષેક કર્યો. પછી વિચિત્ર વેષ, વસ્ત્ર, તથા માલને ધારણ કરી, જગત્પતિ, સાગરદત્તા નામે ઉત્તમ શિબિકામાં આરૂઢ થયા. શક્રાદિક ઇંદ્રોએ જેમની ઉપર છત્ર, ચામર અને પંખા ધારણ કર્યા છે એવા પ્રભુ તે શિબિકા વડે સહસ્રામ્રવણ નામના ઉદ્યાનમાં આવ્યા. તે ઉદ્યાન જાણે જતી આવતી ખેચરની સ્ત્રીઓ હોય, તેવી હિંચકા ખાવામાં આસક્ત થયેલી નગરની ચતુર સ્ત્રીઓથી આકુલ વ્યાકુલ થઈ રહ્યું હતું. તેમાં નવીન પલ્લવોથી રાતા થઈ ગયેલા અને ભ્રમર રૂપ કેશને ઉછાળતા અશોક વૃક્ષો જાણે મધુપાન વડે મત્ત થઈ ઘુમતા હોય તેમ જણાતા હતા. ક્રીડાથી શ્રાંત થયેલી નગરસ્ત્રીઓના સર્વ શ્રમને હરણ કરતા અને ઉંચા પલ્લવને ફેરવતા આમ્રવૃક્ષો, જાણે પંખો ધરી વીંજતા હોય, તેમ દેખાતા હતા. જાણે વસંતલક્ષ્મીની કર્ણિકાઓ હોય, તેવા કર્ણિકારના પુષ્પોથી અને જાણે સુવર્ણના તિલક હોય, તેવા કાંચન વરણી તિલક વૃક્ષવડે એ ઉદ્યાન ઘણું સુંદર લાગતું હતું. કોકિલોના અવાજથી જાણે પ્રભુને સ્વાગત આપતું હોય, તેવા એ ઉદ્યાનમાં ઊત્સુક થઇને જેમ જગતના મનમાં પ્રવેશ કરે, તેમ જગત્પતિ પ્રભુએ પ્રવેશ કર્યો. પછી ઇંદ્રના હાથના ટેકા વડે સાગરદત્તા નામની શિબિકામાંથી ઉતરી પ્રભુએ અલંકાર વિગેરેનો ત્યાગ કર્યો. અને વૈશાખ માસની કૃષ્ણ ચતુર્દશીએ, રેવતી નક્ષત્રમાં, અપરાન્હકાલે, છઠ્ઠતપ કરી, એક હજાર રાજાઓની સાથે દીક્ષા લીધી. પછી સર્વ ઈંદ્રાદિક દેવતાઓ પ્રભુને વંદના કરી કૃતકાર્ય થઈ પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા.

બીજે દિવસે વર્દ્ધમાન નગરમાં, વિજયરાજાના મંદિરને વિષે ચૌદમા અર્હંતે પરમ અન્નવડે પારણું કર્યું. ત્યાં દેવતાઓએ વસુધારાદિક પાંચ દિવ્ય કર્યા, અને પ્રભુના ચરણ ન્યાસને ઠેકાણે વિજયરાજાએ એક રત્નમય પીઠ કરાવી. પછી કપટ રહિત એવા છદ્મસ્થ પ્રભુ તે સ્થાનથી નીકળી, પરીષહ સહન કરતા કરતા વિહાર કરવાને પ્રવર્ત્યા.

આ જંબુદ્વીપમાં પૂર્વ વિદેહને વિષે પરમ આનંદની જન્મભૂમિ રૂપ, નંદ-

પુરી' નામે એક સુંદર પુરી છે. તેમાં શત્રુઓની સ્ત્રીઓને શોક આપનાર અને અશોક વૃક્ષની જેમ પોતાના કુલરૂપી ઉદ્યાનમાં આભૂષણરૂપ, 'મહાબલ' નામે રાજા હતો. નગરને ચતુર માણસ જેમ ગામડામાં વસવાને વિરક્ત થાય, તેમ મોટા મનવાળો એ રાજા અનુક્રમે સંસારવાસથી વિરક્ત થયો. તેથી તે રાજાએ ઋષભ મુનિના ચરણ કમળમાં જઇ પાંચ મુષ્ટિ વડે કેશને લોચ કર્યો અને ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. ઉદ્યાનની જેમ મોટા ફ્લને આપનારા ચારિત્ર ધર્મને પાળી, મૃત્યુ પામીને તે રાજા સહસ્રાર દેવલોકમાં દેવતા થયો.

તે સમયમાં જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં કૌશાંબી નામે ઇંદ્રપુરીની જેવી નગરી હતી. તે નગરીમાં શત્રુઓના તેજને મુદ્રાંકિત કરનાર અને સમુદ્રની જેવો ગંભીર 'સમુદ્રદત્ત' નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને રૂપવડે સુર સુંદરીઓના રૂપ સંબંધી અહંકારને હરનારી અને નયનને આનંદ આપવામાં ચંદ્રિકારૂપ 'નંદા' નામે રાણી હતી. એકદા વસંતને મલયાચળના પવનની જેમ તે સમુદ્રદત્તનો મિત્ર, મલય ભૂમિનો રાજા ચંડશાસન ત્યાં આવી ચડયો. તેને પોતાને ઘેર આવેલો જોઇ, સમુદ્રદત્તે સગા ભાઇની જેમ પરિવાર સહિત ભોજન કરાવ્યું. તે વખતે સમુદ્રને ગંગાની જેમ, તે સમુદ્રદત્તની પત્ની નંદા, કે જે નેત્રને આનંદ આપનારી હતી તે મલયપતિની નજરે ચડી. તેને દેખીને તત્કાળ જાણે કામદેવના દુઃસહ અસ્ત્રોએ ખીલી લીધો હોય, તેમ તે સ્તબ્ધ થઈ ગયો. અને વિપ્રલંભ શૃંગારરૂપ અગ્નિનો તીવ્ર ધામ થયો હોય, તેમ તેના શરીરને પસીનો આવી ગયો. વળી જાણે પ્રેમ અંકુરિત થયેલ હોય, તેમ સર્વ અંગમાં પુલકાવળી પ્રગટ થઇ; તેના શરીરનાગુણથી જાણે જડ વળગ્યું હોય, તેમ તેનો સ્વર બદલાઈ ગયો; તેને આલિંગન કરવાને જાણે ઉત્સુક થયું હોય, તેમ સર્વ અંગ કંપાવા લાગ્યું; તેની પ્રાપ્તિ નહી થવાથી શોક થયો હોય, તેમ શરીરનો વર્ણ ફરી ગયો; જાણે કામાંધ થયો હોય, તેમ અશ્રુવડે નેત્ર ઝાંખા થઇ ગયા; અને તેની પ્રાપ્તિ વગર જાણે મૃત્યુને લાવવાને ઈચ્છતો હોય, તેમ તેનામાં લય પામી ગયો. આ પ્રમાણે સર્વ અંગ ઉપાંગમાં સુંદર એવી તે નંદા રાણીના અવલોકનથી. ચંડશાસને કઇ કઈ કામાવસ્થા ન અનુભવી? જેની બુદ્ધિ અસ્ત પામી ગઈ છે એવો એ કામ પીડિત રાજા સમુદ્રદત્તના મંદિરમાં સૂતો પણ રોગાર્ત્તની જેમ તેને નિદ્રા આવી નહી. હંમેશાં નંદાને મેળવવાના ઉપાયોને ચિંતવતો ચંડશાસન, મિત્રના મિષે શત્રુ થઇને કેટલોક કાળ ત્યાં રહ્યો. એ પ્રમાણે ઘણું રહેવાવડે સ-

મુદ્રદત્તને વિશ્વાસ ઉપજાવીને એક દિવસે પક્ષી જેમ રત્નાવળી હારને લઈ જાય, તેમ ચંડશાસન નંદાને હરી ગયો. રાક્ષસની પેઠે બળ અને છળ ધરનારા તે દુષ્ટે હરણ કરેલી રાણીને પાછી લાવવાને અસમર્થ એવા સમુદ્રદત્તના મનમાં સંસાર તરફ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. હૃદયમાં રહેલા શલ્યની જેવા એ મોટા અપમાનથી પીડાતા રાજાએ શ્રેયાંસ નામના મુનિની પાસે દીક્ષા લીધી. મુનિપણામાં મોટી તપસ્યા કરી, તેના ફળે કરીને પોતાની રાણી નંદાનું હરણ કરનાર ચંડશાસનનો વધ કરનાર થવાનું નિયાણુ બાંધ્યું. આ પ્રમાણે નિયાણુ કરવાથી અપ્રમિત ફળવાળા તપને પ્રમિત ફળવાળો કરી દઈને કાળ યોગે મૃત્યુ પામી સહસ્રાર લોકમાં દેવતા થયો.

કાળના ક્રમથી ચંડશાસન પણ મૃત્યુ પામી સંસાર સાગરની જળચક્રી જેવી અનેક યોનિઓમાં ભટકયો. પછી ભરતક્ષેત્રમાં આવેલા પૃથ્વીપુર નગરમાં વિલાસરાજાની ગુણવતી રાણીના ઉદરથી 'મધુ' નામે પુત્ર થયો. અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામતાં ત્રીશલાખ વર્ષના આયુષવાળો, તમાલ પુષ્પના જેવી કાંતિવાળો અને પચાશ ધનુષ ઊંચો જાણે જંગમ પર્વત હોય, તેવો દેખાવા લાગ્યો. મોટા બાહુથી જાણે બે શુંઢવાળો દિગ્ગજ હોય, અને વિશાળ વૃક્ષસ્થળની શોભાથી જાણે જંગમ ગિરિરાજ હોય તેવો તે જણાતો હતો. લીલાવડે પૃથ્વી ઉપર ફરતા એ બળવાન્ મધુના ભારને નહી સહન કરતી પૃથ્વી, ઘાસથી પૂરાયેલા ખાડાની જેમ નમતી હતી. પૂર્વ રાજાઓની શસ્રાશસ્રી યુદ્ધની કથા સાંભળી, પોતાને સમોવડિયો યુદ્ધ કરનાર નહી મળવાથી પોતાની ભુજાના પરાક્રમને માટે તે શોક કરતો હતો. પછી ત્રણ ખંડરૂપ અર્દ્ધ ભરતક્ષેત્રને એક ગામડા માફક જીતી લઈને અનલ્પ પરાક્રમવાળા તેણે પોતાનું નામ ચંદ્રની અંદર લખ્યું અર્થાત્ પોતાના નામની કીર્ત્તિ ચંદ્રમંડળ સુધી પહોચાડી. ચક્રથી શત્રુઓના ચક્ર (સમુહ)ને દબાવનાર ઇંદ્રના જેવો પરાક્રમી અને મનુષ્યોમાં સૂર્ય સમાન એ મધુ ચોથો પ્રતિવાસુદેવ થયો.

તે મધુ રાજાને ઉત્કટ ભુજારૂપી શિખરવડે ઊગ્ર શત્રુઓને કૂટનાર અને શત્રુઓની લક્ષ્મીની ભુગળને તોડનાર 'કૈટભ' નામે એક ભાઈ હતો.

હવે તે સમયમાં દ્વારકા નગરીમાં ગુણવડે સૂર્ય ચંદ્ર જેવો ' સોમ ' નામે એક રાજા હતો, તેને મનોહર દર્શના 'સુદર્શના' અને ચંદ્ર સમાન મુખવાળી 'સીતા' નામે બે પત્નીઓ હતી. હવે મહાબળ રાજાનો જીવ જે સહસ્રાર દેવલોક-

માં દેવતા થયો હતો. તે ત્યાંથી ચ્યવીને સુદર્શના દેવીના ઉદરમાં અવતર્યો. તે વખતે દેવી સુદર્શનાએ રાત્રિના શેષ ભાગે, બળભદ્રના જન્મને સૂચવનારા ચાર મહા સ્વપ્ન જોયા. અનુક્રમે નવ માસ અને સાડા સાત દિવસો જતાં સુદર્શનાદેવીએ ચંદ્ર સમાન કાંતિવાળા એક પુત્રનો જન્મ આપ્યો. એની વધામણી સાંભળીને મોટા ઉત્સવવડે યાચકોના વર્ગને કૃતાર્થ કરતાં સોમરાજાએ, તેનું 'સુપ્રભ' એવું નામ પાડયું. જે સમુદ્રદત્તનો જીવ હતો, તે પણ આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં કાલ ધર્મે સહસ્રાર દેવલોકમાંથી ચવી સીતા રાણીની કુક્ષિમાં અવતર્યો. તે વખતે સુખે સુતેલી સીતાદેવીએ રાત્રિના શેષ ભાગે વાસુદેવના જન્મને સુચવનારા સાત સ્વપ્નો મુખમાં પેસતાં જોયા. પૂર્ણ સમય થતાં નીલ મણિના જેવી કાંતિવાળા અને સર્વ લક્ષણ યુકત પુત્રને તેણીએ જન્મ આપ્યો. તેમના પિતા સોમરાજાએ શુભ દિવસે એ ચોથા વાસુદેવનુ 'પુરૂષોત્તમ' એવું યથાર્થ નામ પાડયું.

નીલા અને પીળા વસ્ત્રને ધરતા અને ભુજામાં તાડ અને ધનુષને રાખતા તે બંને ભાઈ જાણે જોડલે થયા હોય, તેમ પ્રીતિથી સાથે સાથેજ ફરતા હતા. આચાર્યને તો ફકત નિમિત્ત માત્ર કરી તેમણે સર્વ કલાઓ સંપાદન કરી. 'તેવા મહાત્માઓનો એવો પૂર્વ જન્મના પુન્યનો પ્રભાવજ હોય છે'. મોટા સુભટો પણ તેમનો ક્રીડામાં કરેલો આઘાત સહન કરી શકતા નહી કારણ કે, હાથી માત્ર સ્પર્શ કરતાં કરતાં અને સર્પ સુંઘતા સુંઘતા હણી નાખે છે. બલવડે પવન જેવા તે બંને ભાઈઓ અનુક્રમે દેહ લક્ષ્મીનું જાણે લીલા વન હોય, તેવું અંગને શોભાવનાર યૌવન વય પામ્યા. દેવતાઓએ એ બંને નર રત્નોમાં મોટા ભાઈ [બલભદ્ર]ને હળ વિગેરે અને નાના ભાઈ (વાસુદેવ)ને શાર્ઙ્ગ ધનુષ્ય વિગેરે વિજયાયુધ અર્પણ કર્યા.

કલહ કરાવવામાં કૌતુકવાળા નારદજી મહા બળવાન્ એવા તે બલભદ્ર અને વાસુદેવને જોઈને પ્રતિવાસુદેવ મધુને મંદિરે આવ્યા. કાર્યને જાણનાર મધુએ નારદને અર્ઘ્ય આપી પ્રણામ કરીને કહ્યું કે, "હે મહામુનિ! આપને સ્વાગત છે? સદ્ભાગ્યના યોગથી આજે તમે દૃષ્ટિ માર્ગે આવ્યા છો. આ ભરતાર્દ્ધને વિષે સર્વ રાજાઓ અને માગધ, વરદામ અને પ્રભાસના અધિપ દેવતાઓ મારા સેવકો છે, તેથી હે નારદ! જે વસ્તુથી કે દેશથી તમારે પ્રયોજન હોય, તે નિઃશંકપણે કહો, હું તમને આપીશ." નારદે કહ્યું કે "મારે કોઈ વસ્તુનું પ્રયોજન નથી, તેમ કોઈ દેશ લેવાની પણ ઈચ્છા નથી. હું તો ફકત ક્રીડા કરતો કરતો અહીં આવી

ચડયો છું. પણ અરે મધુરાજા ! 'હું અર્દ્ધ ભરતનો સ્વામી છું' એવી ખોટી બડાઈ તમે મારોછો, કેમકે બંદીજનનો સર્વ અર્થવાદ કાંઇ યથાર્થ હોય નહી. વળી બંદીજનો ધનના લોભથી જેની સ્તુતિ કરે, તે જો બુધ્ધિમાન હોય તો તેણે શરમાવું જોઈએ, પણ તેમાં પ્રતીતિ રાખવી ન જોઈએ, કેમકે આ જગતમાં બલવાન્‌થી પણ બલવાન્ અને મોટાથી પણ મોટા જનો જોવામાં આવે છે; કારણકે, બહુ રત્ના વસુંધરા છે."

નારદના આવા વચન સાંભળવાથી શમીવૃક્ષની અંદર અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય તેમ, મધુના હૃદયમાં કોપ ઉત્પન્ન થયો. એટલે અધરનો દંશ કરતાં તેણે તત્કાળ નારદને કહ્યું—હે નારદ! "આ ભરતાર્દ્ધમાં ગંગાથી મોટી નદી કઈ છે? અને વૈતાઢયથી મોટો પર્વત પણ કયો છે? તેમજ મારાથી અધિક બલવાળો પણ કોણ છે? હે નારદ! જેને તમે મારાથી અધિક બલવાન્ માનતા હો, તેનું નામ મને તત્કાલ કહો, કે જેથી હાથીના બચ્ચાંને અષ્ટાપદ પરાક્રમ બતાવે તેમ હું તેને મારૂં પરાક્રમ બતાવું. અરે દ્વિજ ! શું કોઈ મદોન્મત્ત અથવા પ્રમાદીએ તમારી અવજ્ઞા કરી છે, કે જેનો સ્તુતિ કરવાના મિષથી તમે વધ કરાવવાને ઈચ્છો છો?" નારદે કહ્યું કે "હું કોઈ મત્ત કે પ્રમાદી પુરૂષની પાસે જતોજ નથી, તો પછી મારી તેનાથી શી રીતે અવજ્ઞા થાય? પણ તમે તમારી સભામાં 'હું અર્દ્ધ ભરતનો સ્વામી છું.' એવું આજે બોલ્યા તેમ હવે ફરીવાર બોલશો નહી, કારણ કે તેથી તમારૂં હાસ્ય થશે. હાલ દ્વારકા નગરીમાં સોમરાજાને ઘેર 'સુપ્રભ અને પુરૂષોત્તમ' નામે બે પુત્રો થયા છે, તેને શું તમે કાને પણ નથી સાંભળ્યા? મોટા બલવાળા અને પરસ્પર પ્રીતિવાળા તે બંને મહાબાહુ જાણે મૂર્ત્તિમાન્ પવન અને અગ્નિ હોય, તેવા દુઃસહ છે. કૌતુકથી શક્ર અને ઈશાન ઇંદ્ર જાણે સ્વર્ગમાંથી ઉતરીને અવતર્યા હોય, તેવા તેઓ માત્ર એક ભુજાવડે સમુદ્ર સહિત પૃથ્વીનો ઊદ્ધાર કરી શકે તેવા છે. મહાવનમાં સિંહની જેમ તેઓ જ્યાં સુધી આ ભરતક્ષેત્રમાં રહેલા છે ત્યાં સુધી મદાંધ હસ્તીની જેમ તમે અજ્ઞાનથી ફોગટ શા માટે ગર્જના કરોછો?"

આ પ્રમાણેના નારદજીના વચનો સાંભળી કોપથી નેત્રને રાતા કરતો અને દાંતવડે દાંતને ઘસતો મધુરાજા જાણે દ્વંદ્વ યુદ્ધ કરવાને ઈચ્છતો હોય, તેમ બોલી ઉઠયો કે "તમે કહોછો તે જો સત્ય છે તો, આજે તમને જેમ યુદ્ધ જોવાને તેમ યમરાજને સ્વેચ્છાએ ક્રીડા કરવાને હું આમંત્રણ કરૂંછું અને સોમ, સુપ્રભ,

તથા પુરૂષોત્તમ વગરનું દ્વારકાનું રાજ્ય પણ કરૂં છું. તો તે અમારા યુદ્ધને તમે તટસ્થ રહીને અવલોકન કરો." આ પ્રમાણે કહી નારદ મુનિને વિસર્જન કર્યા પછી તેણે પોતાના એક દૂતને એકાંતમાં બોલાવી, સમજાવીને સોમરાજા અને તેના પુત્રો તરફ વિદાય કર્યો. તત્કાળ તે વેગવાળો દૂત દ્વારકાએ પહોંચી પુત્ર સહિત સભામાં બેઠેલા સોમરાજાની પાસે આવ્યો અને પરાક્રમ પૂર્વક કહેવા લાગ્યો. ' દૂત કદિ પરાક્રમ રહિત હોય, તોપણ પોતાના સ્વામીના પરાક્રમથી પરાક્રમ વાળો થાય છે.' દૂતે કહ્યું કે, ગર્વિષ્ટનો ગર્વ હરનાર, વિનીત ઉપર વાત્સલ્ય રાખનાર, પ્રચંડ ભુજાબળથી સર્વનો વિજય કરનાર, ક્ષત્રીયવ્રત રૂપ મહાધનવાળો, દક્ષિણ ભરતાર્દ્ધમાં રહેલા કુલીન રાજાઓ રૂપ રાજહંસો જેના ચરણરૂપ કમલની દાસની પેઠે સેવા કરે છે, વૈતાઢય ગિરિની દક્ષિણ શ્રેણીપર રેહેનારા વિદ્યાધરોના રાજાઓ જેને દંડ આપે છે, અને જાણે બીજો ઈંદ્ર હોય તેમ પ્રચંડ આજ્ઞાને પ્રવર્તાવી રહ્યો છે એવો, અર્દ્ધ ભરત ક્ષેત્રરૂપ ઉદ્યાનમાં મધુ(વસંત) સમાન અર્દ્ધચક્રી મધુ નામે રાજા છે. તેણે તમને શિક્ષા કરવા માટે મને મોકલ્યો છે, તે સાવધાન થઈને સાંભળો. તેમણે કહ્યું છે કે,તમે પૂર્વે અમારી અત્યંત ભક્તિના કરનારા હતા, તે અમારા જાણવામાં છે. પણ અત્યારે પુત્રના પરાક્રમથી બદલાઇ ગયા છો એવું લોકોના મુખથી અમે સાંભળ્યું છે; પણ કદિ જો તમે પૂર્વની જેવાજ હો, તમારા ભક્તિભાવમાં કાંઈ પણ ફારફેર થયો ન હોય તો, કુંચીની મર્યાદા કરીને (તમારી પાસે જે સાર સાર હોય તે) સ્વામીને દંડ તરીકે મોકલાવો. કારણ કે, સ્વામીના પ્રસાદથી તમને વળી બીજું ઘણું પ્રાપ્ત થશે. જુઓ સૂર્ય જેટલું જલ લે છે, તે કરતાં ઘણું વધારે પાછું આપે છે. અને જો સ્વામીની અકૃપા હશે તો તમારૂં સર્વસ્વ વિનાશ પામી જશે, કેમકે જ્યારે સ્વામી રોષ ધરે, ત્યારે જાણે ભય પામી હોય, તેમ લક્ષ્મી ચાલી જાય છે. વળી જો તમે પોતાના સ્વામીની સાથે વિરોધ કરશો, તો સંપત્તિ તો દૂર રહો પણ સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્રાદિ અને તમારૂં જીવિત પણ રહેશે નહી. માટે હે રાજા ! આપણા સ્વામીની આજ્ઞા માની, દેશને મર્યાદાવડે પાલન કરો અને શ્વાન જેવા તમારા પિશુન (ચાડીઆ) લોકોની વાણી નિષ્ફળ થાઓ."

આવા દૂતના વચન સાંભળી પુરૂષોત્તમ કુમારે રોષ ભરેલા કઠોર વચને કહ્યું કે " હે દૂત ! તું દૂત હોવાથી અવધ્ય છું, તેથી આવા કડવા વચનો બોલે છે. પણ આવા વચન બોલનાર તું અને તે પ્રમાણે બોલાવનાર તારો સ્વામી,

શું ઉન્મત્ત છે? મત્ત છે? પ્રમત્ત છે? કે પિશાચે ગ્રહેલો છે? જેમ બાલકો ક્રીડામાં સ્વેચ્છાએ રાજા થઈને રમે છે, તેવા રીતેજ તારો મૂઢ સ્વામી સર્વનો સ્વામી થવા પ્રવર્ત્તે છે. પણ એ દુર્મદ રાજાને અમે સ્વામી તરીકે કયારે પણ સ્વીકારેલો નથી. તેમ છતાં જો પોતાનું ઈચ્છિત, વચન પ્રમાણે થતું હોય તો તે પોતાની મેળે ઈંદ્ર કેમ થતો નથી? પોતાના મોટા રાજ્યના બલથી તે અજ્ઞરાજા જો અમારી ઉપર ચડી આવશે, તો સમુદ્રની વેળાને વખતે કાંઠા ઉપર રહેલા મત્સ્યોની જેમ અવશ્ય મૃત્યુને પામશે. હે દૂત! જા, દંડની ઈચ્છાવાળા તારા સ્વામીને યુદ્ધ કરવાને માટે અહીં લાવ જેથી તેના પ્રાણની સાથે દાસીની જેમ રાજ્ય લક્ષ્મીને હું બળાત્કારે ગ્રહણ કરી લઈશ."

આ પ્રમાણેના પુરૂષોત્તમ વાસુદેવના વચનોથી તે દૂત રોષ પામીને ત્યાંથી ચાલીનીકળ્યો અને પોતાના સ્વામીને દુઃખે કહેવા યોગ્ય તે સર્વ વચનો આવીને કહ્યા. એવો વાસુદેવનો સંદેશો સાંભળી, મેઘની ગર્જનાથી અષ્ટાપદને ક્રોધ ચડે તેમ મધુરાજાને કોપ ચડયો. તત્કાલ જેના નાદથી ભય પામીને ખેચરની સ્ત્રીઓએ કર્ણદ્વાર ઢાંકી દીધા છે એવો ભયંકર ધ્વનિવાળો રણવાત્રા ભેરી વગડાવ્યો અને તરતજ મુગટબદ્ધ રાજાઓ, મહા પરાક્રમી સુભટો, સેનાપતિઓ, અમાત્યો, બીજા સામંતો અને જાણે તેની બીજી મૂર્ત્તિઓ હોય તેવા રણ પંડિત સૈનિકોને સાથે લઈ, માયા સ્વરૂપી દેવની જેવા મધુરાજાએ ત્યાંથી પ્રસ્થાન કર્યું. તે વખતે દુર્નિમિત્ત સૂચક અપશુકનો થવા લાગ્યા. તથાપિ એ દુર્મદરાજા તેને નહી ગણતો, કાલપાશથી જાણે ખેંચાતો હોય, તેમ તત્કાલ દેશના સીમાડાપર આવ્યો. તેને ત્યાં આવેલો જાણીને ઉત્તમ પારાવતપક્ષીની જેમ વેગથી પુરૂષોત્તમ વાસુદેવ, સોમ, સુપ્રભ, સેનાપતિ અને સૈન્યના પરિવારને લઈ સામા આવ્યા. તત્કાળ બંને તરફના કેટલાક સૈનિકોએ ઉંટ ઉપર બેસીને કવચ અને ધનુષ્ય ગ્રહણ કર્યા. પછી અકાળે પ્રલયકાળ કરનારા અને રૂધિર પાન કરવામાં ઉત્સુક એવા બાણો રાક્ષસોની જેમ ઉંચે ઉડી ઉડીને પડવા લાગ્યા. મહાવતોએ પ્રેરેલા ચાર દાંતવાળા ગજેંદ્રો, સામા આવતા અને પાછા ફરતા સતા પોતાના દાંતો વડે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. એક તરફ ભાલું, બીજી તરફ મુદગર અને હાથમાં ખડ્ગ ધારણ કરીને ઘોડેસ્વારો પોતાના અશ્વને ત્વરા કરાવવા લાગ્યા. અતિઘોર ધ્વનિથી જગતને બેરૂં કરી મુકતા રથો, ભેદ પામતા સિંધુના કાંઠાની જેમ પરસ્પર અથડાવા લાગ્યા. અને ઢાલને ધારણ કરનારા પદચારી વીર સુભટો પરસ્પર ઢાલને અથડાવતા સામસામા ખડ્ગને ઉગામીને રહેવા લાગ્યા. થો-

ડીવારમાંતો પ્રચંડ ઊત્પાત્તનો પવન જેમ મોટા વનને ઉખેડીને ભાંગી નાખે તેમ મધુરાજાની સેનાએ વાસુદેવની સેનાને ભાંગી નાખી. તે વખતે જેની પછવાડે રથ-ઉપર બેઠેલા બલભદ્ર રહેલા છે, એવા વાસુદેવે શત્રુઓનામૃત્યુને સુચવનારો પાંચ-જન્ય નામનો શંખ પૂર્યો. તેના નાદથી તત્કાળ મધુના સૈનિકોમાંથી કેટલાએક ત્રાસ પામ્યા, કેટલાક મૂર્છા પામ્યા અને કેટલાક પૃથ્વી ઉપર પડી ગયા.

આવી રીતે પોતાના સૈન્યને વિહ્વળ બનેલું જાઇને મધુએ હાથમાં ધનુષ્ય લઇ, વાસુદેવને હરીફાઇથી બોલાવ્યા. તત્કાળ વાસુદેવે પોતાના શાર્ઙ્ગધનુષ્યનો નાદ કરી તેના પ્રતિધ્વનિથી આકાશ ભૂમિને ગજાવી મુકી. જેમ વાદી લોક પરસ્પર મા-રવાને માટે કંડીયામાંથી લઇ લઇને સર્પને છોડે, તેમ તે બંને વીરો ભાથામાંથી ખેંચી ખેંચીને તીક્ષ્ણ બાણોને વર્ષાવવા લાગ્યા. છેદન કળામાં કુશળ એવા તેઓ જય લક્ષ્મીના જાણે પ્રાણ હોય, તેવા એક બીજાનાં બાણોને છેદવા લાગ્યા. એવી રીતે ઘણીવાર સુધી તેમના અસ્ત્રો, એક બીજાના અસ્ત્રોથી એક દોરીને કાપી નાંખે તેમ કપાવા લાગ્યા. ' સમાન પરાક્રમી વીરોનું યુદ્ધ એવુંજ હોય છે. ' આ પ્રમાણે યુદ્ધમાં પરસ્પર સરખાપણું થવાથી મધુને અત્યંત કોપ ચડયો, તેથી કાંઇક તફાવત બતાવવાની ઇચ્છાથી તેણે ચક્રનું સ્મરણ કર્યું, એટલે તત્કાલ તે તેના હાથમાં આવીને ઉભું રહ્યું. તેના વડે તે પુરૂષોત્તમને મારવાને ઈચ્છતો હતો, તથાપિ અધરને ફરકાવીને બોલ્યો કે " અરે બાળક ! અહીંથી ચાલ્યો જા, બાલ્યવયમાંથી વાઘણના દાંતને જોવાની ઇચ્છા શા માટે કરે છે ? તારી જેવા બા-લકને મારવાથી મારા બળનો કાંઈ ઉત્કર્ષ થવાનો નથી, કેમકે કદલીને ઉખેડવાથી ઉત્તમ ગજેંદ્રનું બલ વખણાતું નથી. આ તારો મોટો ભાઇ બલભદ્ર પોતાને મોટો સુભટ ધારીને મારી સામે ઉભો રહ્યો છે, પણ કદી હાથી મોટો હોય તોપણ પર્વતની આગળતો તે નાનોજ છે. "

આવા મધુના વચન સાંભળી પુરૂષોત્તમ કુમારે સ્મિત હાસ્ય કરી કહ્યું, "અરે મૂર્ખ ! સૂર્ય નાનો છે તોપણ મહા મોટા અંધકારને હણે છે અને અગ્નિનો નાનો તણખો પણ ઘાસની મોટી ગંજીને બાળી નાંખે છે, તેથી વીર પુરૂષોનું પ્રમાણ તેજમાંજ છે; તેજસ્વીની કાંઇ વય જોવાતી નથી. માટે નિઃશંક થઇને ચક્રને છોડ, વિલંબ કર નહી, કેમકે સર્પ પણ ઝેર છોડયા શિવાય શમતો નથી." વાસુદેવના આવા વચન સાંભળીને બાલક જેમ ઊંબાડીયાને ફેરવે, તેમ અંગુળીમાં મુદ્રીકા જેવું કરીને મધુએ લીલાથી ચક્ર ફેરવવા માંડયું. પછી તેણે છોડેલું તે ચક્ર ઉગ્ર-

તેજને દર્શાવતું આવ્યું અને પોતાના અગ્રભાગથી વાસુદેવના વક્ષસ્થળ ઉપર પ્રહાર કર્યો. તે પ્રહારથી વાસુદેવ મૂર્ચ્છા પામી રથમાં પડયા. એટલે બલભદ્રે છલંગ મારી, તે રથમાં આવીને તેમને પોતાના ઉત્સંગમાં લઈ લીધા. અમૃતના સ્નાન જેવા પોતાના ભાઈના અંગના સંગથી વાસુદેવને તરતજ સંજ્ઞા આવી એટલે પછી મધુના પ્રાણની જેમ તે ચક્ર તેમણે હાથમાં ગ્રહણ કર્યું. અને મધુ પ્રત્યે કહ્યું કે ' અરે મધુ ! હવે તું પણ મારી જેમ અહીં રહે નહીં, સત્વર ચાલ્યો જા, કેમકે શ્વાનને સિંહની સાથે સ્પર્ધા કરવી ઘટે નહી." મધુએ કહ્યું "અરે વાસુદેવ! તું પણ ચક્રને છોડ, શરદઋતુના મેઘની જેમ ફોકટ ગર્જના કરીને શામાટે પોતાની બડાઇ મારે છે ?" આ પ્રમાણેના તેના વચન સાંભળીને વાસુદેવે તે ચક્ર છોડી તેનું મસ્તક તાડના ફલની જેમ પૃથ્વી ઉપર પાડી નાખ્યું. તે સમયે દેવતાઓએ પુરૂષોત્તમના ઉપર પુષ્પ વૃષ્ટિ કરી અને સાધુ સાધુ શબ્દો વદી વાસુદેવની સ્તુતિ કરી. તેમજ ' હા નાથ ! કયાં ગયા ?' એવા વચનોથી મધુરાજાના સ્વજનોએ મધુનો શોક કર્યા. મધુના ભાઇ મહા સુભટ કૈટભને પણ હરિના સેનાપતિએ મારી નાખ્યો. એટલે બીજા અવશેષ રહેલા મધુ પક્ષના સર્વે રાજાઓ તરત શ્રીપતિ વાસુદેવના આશ્રય નીચે આવ્યા.

ત્યાંથી ચાલીને વાસુદેવે માગધ, વરદામ અને પ્રભાસના અધિપતિ દેવને સાધ્યા અને દક્ષિણાર્ધ ભરતક્ષેત્રની સમૃદ્ધિ સંપાદન કરી. પાછા વળતાં મગધ દેશમાં કોટી પુરૂષોથી ઉપાડયા એવી એક મોટી શિલા લિલાથી ઊપાડી આનંદી વાસુદેવે ઢાંકણાની પેઠે પાછી મુકી. સમુદ્રે તરંગ રૂપી હાથ વડે જેને અર્ઘ આપેલો છે, એવા પુરૂષોત્તમ વાસુદેવ ત્યાંથી પોતાની દ્વારાવતી નગરીમાં આવ્યા. ત્યાં સોમરાજા, બલભદ્ર, અને બીજા રાજાઓએ મળીને પરમ હર્ષથી વાસુદેવને અર્દ્ધ ચક્રી પણાનો અભિષેક કર્યો.

હવે ત્રણ વર્ષ સુધી છદ્મસ્થ પણે વિહાર કરી, અનંતનાથ પ્રભુ સહસ્રાસ્રવન નામના ઉપવનમાં આવ્યા. ત્યાં અશોક વૃક્ષ નીચે રહી ધ્યાન કરતા એવા ભર્ત્તાના, સંસારના જાણે મર્મ હોય, તેવા ઘાતીકર્મો નાશ પામ્યા એટલે વૈશાખ માસની કૃષ્ણ ચતુર્દશીએ ચંદ્ર રેવતી નક્ષત્રમાં આવતાં છઠ્ઠ તપ કરીને રહેલા પ્રભુને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પછી દિવ્ય સમોસરણમાં બેસીને પ્રભુએ દેશના આપી અને 'યશ' વિગેરે પચાસ ગણધરો સ્થાપ્યા. તેમના તીર્થમાં ત્રણ મુખવાળો, મગરના વાહન વાળો, રાતાવર્ણનો, ત્રણ દક્ષિણ ભુજાઓમાં પદ્મ, ખડ્ગ અને પાશ

અને ત્રણ વામ ભુજાઓમાં નકુળ, ફલક, અને અક્ષસૂત્ર ધરનારો 'પાતાળ' નામે યક્ષ; તથા ગૌરવર્ણ વાળી, પદ્મપર બેસનારી, બે દક્ષિણ ભુજામાં ખડ્ગ અને પાશ અને બે વામ ભુજામાં ફળક અને અંકુશને ધરનારી 'અંકુશા' નામે દેવી—એ બંને શાસનદેવતા થયા. એ બંને દેવતાઓ જેમની પાસે રહીને નિરંતર ઉપાસના કરે છે એવા અને મોક્ષની અગ્ર ભૂમિમાં જનારા પ્રભુ, પૃથ્વીપર વિહાર કરતા કરતા દ્વારકાપુરીમાં આવ્યા. ત્યાં શક્રેંદ્રાદિક દેવતાઓએ છસો ધનુષ ઊંચા ચૈત્ય વૃક્ષવડે શોભિત સમોસરણ રચ્યું. તેમાં પૂર્વ દ્વારથી પ્રવેશ કરી, અનંત પ્રભુએ ચૈત્ય વૃક્ષને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી અને તીર્થને નમસ્કાર કરી પૂર્વાભિમુખ સિંહાસન ઉપર બેઠા. પછી સર્વ સંઘ પોતાની યોગ્ય સ્થિતિ પ્રમાણે બેઠો. વ્યંતર દેવતાઓએ પ્રભુના ત્રણ પ્રતિબિંબ ત્રણે દિશાઓમાં રત્નમય સિંહાસન ઉપર વિકુર્વ્યા.

ઉદ્યાનના રક્ષક પુરૂષોએ ચૌદમા તીર્થંકર શ્રી અનંતનાથ પ્રભુ સમોસર્યાના ખબર પુરૂષોત્તમ વાસુદેવને નિવેદન કર્યા. તેમને સાડાબાર કોટી સોનૈયા આપી વાસુદેવ, બળભદ્રને સાથે લઈ સમવસરણમાં આવ્યા. ત્યાં પ્રદક્ષિણા પૂર્વક પ્રભુને પ્રણામ કરી અગ્રજ બંધુ સહીત ઇંદ્રની પછવાડે બેઠા. પછી ઇંદ્ર, વાસુદેવ અને બલભદ્રે ઉભા થઈ ફરીવાર નમસ્કાર કરી ભકિતવડે ગદ્ગદ વાણીથી ભગવંતની સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો.

" હે પ્રભુ ! જ્યાં સુધી તમે અધીશ્વર થયા નથી, ત્યાં સુધીજ પ્રાણીઓના મનરૂપી ધનને વિષય રૂપ તસ્કરો ચોરી શકે છે. લોકોની દ્રષ્ટિને અંધ કરનારૂં અને વિસ્તાર પામતું કોપરૂપી અંધારૂ તમારા દર્શનરૂપ અમૃતાંજનથી દૂર નાશી જાય છે. જ્યાં સુધી અજ્ઞ પ્રાણીઓ તમારા વચનરૂપ મંત્રને સાંભળતા નથી ત્યાં સુધીજ તેમને માનરૂપી ભૂત વળગ્યા કરે છે. તમારા પ્રસાદથી માયારૂપ બેડીને તોડી, સરલતારૂપ વાહનમાં બેસનારા પ્રાણીઓને મુક્તિ કાંઈ પણ દૂર નથી. જેમ જેમ પ્રાણીઓ નિઃસ્પૃહતાથી તમારી ઉપાસના કરે છે, તેમ તેમ તમે તેમને ઉત્કૃષ્ટ ફળ આપો છો, એ મોટું આશ્ચર્ય છે. આ સંસારરૂપી સરિતાના રાગ અને દ્વેષ એ બે પ્રવાહ છે, તેની મધ્યમાં દ્વીપની જેવા મધ્યસ્થપણામાં તમારા શાસનથી રહેવાય છે. મોક્ષ દ્વારમાં પ્રવેશ કરવાને ઉત્સુક મનવાળા પ્રાણીઓને મોહરૂપી અંધકારમાં તમે જે દીપકપણું ધારણ કરો છો તેવું બીજો કોઇ ધારણ કરતો નથી, માટે હે પરમેશ્વર ! અમારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ કે જેથી અમે વિષય, કષાય રાગ દ્વેષ, અને મોહાદિકથી અજિત થઇએ. "

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને ઇંદ્રિ, વાસુદેવ અને બળભદ્ર જ્યારે વિરામ પામ્યા ત્યારે અનંતનાથ પ્રભુએ દેશના આપવી શરૂ કરી. "અહો ભવ્ય જીવો! તત્વને નહિ જાણનારા પ્રાણીઓ, માર્ગથી અજાણ્યા વટેમાર્ગુની જેમ, આ દુસ્તર સંસારરૂપ અરણ્યમાં ભટકયા કરે છે. જીવ, અજીવ, આશ્રવ સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ, એ સાત તત્વો વિદ્વાનો કહે છે.

તેમાં પ્રથમ તત્વ જે જીવ, તે મુકત અને સંસારી એમ બે પ્રકારે છે. તેઓ સર્વે અનાદિનિધન[1] અને જ્ઞાન દર્શન લક્ષણવાળા છે. તેમાં જે મુકત જીવ છે તે એક સ્વભાવી, જન્માદિ કલેશથી વર્જીત અને અનંત દર્શન, અનંત જ્ઞાન, અનંત વીર્ય તથા અનંત આનંદથી વ્યાપ્ત છે. સંસારી જીવ સ્થાવર અને ત્રસ એવા બે પ્રકારના છે. તે બંનેના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવા બે ભેદ છે. તેમાં પર્યાપ્તપણાના કારણરૂપ પર્યાપ્તિઓ, છ છે. તેના આહાર, શરીર, ઈંદ્રિય, શ્વાસોશ્વાસ, ભાષા અને મન એવા નામ છે. તે પર્યાપ્તિ એકેંદ્રિયને ચાર, વિકલેંદ્રિને પાંચ અને પચેંદ્રિને છ, એ પ્રમાણે અનુક્રમે છે. પૃથ્વીકાય, અપ્પકાય, તેજોકાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાય એ પાંચ એકેંદ્રિય સ્થાવર જીવ કહેવાય છે. તેમાં પ્રથમના ચાર સૂક્ષ્મ અને બાદર એવા બે પ્રકારે છે. પાંચમા જે વનસ્પતિકાય, તે પ્રત્યેક અને સાધારણ એવા બે પ્રકારે છે, તેમાં પ્રત્યેક બાદરજ છે અને સાધારણ સૂક્ષ્મને બાદર બે પ્રકારે છે.

ત્રસ જીવો, બેઇંદ્રિય, તેઇંદ્રિય, ચતુરિંદ્રિય અને પચેંદ્રિય, એમ ચાર પ્રકારે છે. તેમાં પંચેંદ્રિય સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી એવા બે પ્રકારના છે. જે શિક્ષા, ઉપદેશ અને આલાપને જાણે અને મન પ્રાણને પ્રવર્ત્તાવે તે સંજ્ઞી કહેવાય છે અને તેથી વિપરીત—મન વિનાના તે અસંજ્ઞી કહેવાય છે. સ્પર્શના, રસના, નાસિકા, નેત્ર અને શ્રવણ એ પાંચ ઇંદ્રિયો કહેવાય છે. સ્પર્શ, રસ, ગંધ, રૂપ અને શબ્દ એ પાંચ તેના અનુક્રમે વિષય છે. કૃમિ, શંખ, ગંડૂપદ, જલો, કોડીઓ અને છીપ, વિગેરે વિવિધ જીવો દ્વીંદ્રિય છે. જુ, માંકડ, મંકોડા અને લીખ, વિગેરે ત્રીંદ્રિય જીવ છે. અને પતંગ, મક્ષિકા, ભ્રમર, અને ડાંસ વિગેરે ચતુરિંદ્રિય જીવો છે. પચેંદ્રિય જીવોમાં જલ, સ્થલ અને આકાશચારી એમ ત્રણ પ્રકારના તિર્યંચ જીવો, નારકી, મનુષ્ય અને દેવતાને ગણેલા છે. મનો બલ, ભાષા બલ અને કાય બલ એ ત્રણ બલ, પાંચ ઇંદ્રિયો, અને શ્વાસોશ્વાસ તથા આયુ એ દશ પ્રાણ કહેવાય છે. કાયબળ, આયુષ્ય, ઉશ્વાસ અને સ્પર્શેંદ્રિય એ ચાર પ્રાણ સર્વ જીવોમાં છે, વિકલેંદ્રિમાં ભાષા અને એકેક

---

૧ જેની આદિ કેઠ ઉત્પત્તિ અને નિધનકેઠ અંત નથી એવા.

ઇંદ્રીય વધવાથી છ, સાત, ને આઠ પ્રાણ છે, અસંજ્ઞીને એક ઇંદ્રી વધવાથી નવ પ્રાણ હોય છે અને પૂર્ણ સંજ્ઞીને મન સહીત દશ પ્રાણ હોય છે. દેવતા અને નારકી ઉપપાતપણે ઉત્પન્ન થાય છે, મનુષ્યો ગર્ભમંથી ઉત્પન્ન થાય છે અને તિર્યંચો જરાયુ અને ઇંડામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. બાકીના સમુર્છિમ પંચેંદ્રી, વિકળેંદ્રી તથા એકેંદ્રી સંમૂર્છિમ રીતે ઉત્પન્ન થાય છે. સર્વ સંમૂર્છિમ જીવો અને નારકીના પાપી જીવો માત્ર નપુંસક વેદીજ હોય છે, દેવતા—સ્ત્રી અને પુરૂષ બે વેદવાળા હોય છે અને બાકીના ગર્ભજ તીર્યંચ અને મનુષ્ય—સ્ત્રી, પુરૂષ અને નપુંસક વેદી હોય છે.

સર્વે જીવ વ્યવહારી અને અવ્યવહારી એમ બે પ્રકારના છે, જે અનાદિ સૂક્ષ્મ નિગોદના જીવો છે તે અવ્યવહારી છે અને બાકીના સર્વે વ્યવહારી છે.

૧.સચિત્ત ૨ અચિત્ત ૩ સચિત્તાચિત્ત ૪ સંવૃત ૫ અસંવૃત ૬ સંવૃતાસંવૃત ૭ શિત ૮ ઉષ્ણ અને ૯ શિતોષ્ણ એમ જીવને ઉપજવાની યોનિઓના નવ પ્રકાર છે.

પૃથ્વી, અપ્, અગ્નિ અને વાયુકાયની—પ્રત્યેકની સાત સાત લાખ યોનિ, પ્રત્યેક વનસ્પતિની અને અનંતકાયની અનુક્રમે દશને ચૌદ મળી ચોવીશ લાખ યોનિ, વિકળેંદ્રીની છ લાખ યોનિ, મનુષ્યની ચૌદલાખ યોનિ અને નારકી, દેવ તથા તિર્યંચ પંચેંદ્રીની ચાર ચાર લાખ યોનિ—એમ સર્વે મળીને ચોરાશી લાખ યોનિઓ સર્વ જીવની એકંદર છે. તે કેવળ જ્ઞાનીએ જ્ઞાન વડે જોયેલી છે.

એકેંદ્રી સૂક્ષ્મને બાદર, પંચેંદ્રી સન્ની અને અસન્ની તથા બેઇંદ્રીય, તેઇંદ્રીય અને ચૌરેંદ્રીય એ સાત પર્યાપ્ત અને સાત અપર્યાપ્ત મળીને જીવોના મૂળ ચૌદ ભેદો જિનેશ્વરે કહેલા છે. અને તેની માર્ગણા પણ ૧ ગતિ, ૨ ઇંદ્રીય, ૩ કાય, ૪ યોગ, ૫ વેદ, ૬ જ્ઞાન, ૭ કષાય, ૮ સંયમ, ૯ આહાર, ૧૦ દૃષ્ટિ, ૧૧ લેશ્યા, ૧૨ ભવ્ય, ૧૩ સમ્યક્ત્વ અને ૧૪ સંજ્ઞી એમ ચૌદ કહેલી છે. તેમજ સર્વ જીવોના ગુણસ્થાન પણ ૧ મિથ્યાદૃષ્ટિ ૨ સાસ્વાદન સમ્યગ્ દૃષ્ટિ ૩ સમ્યગ્ દૃષ્ટિ મિથ્યા દૃષ્ટિ મિશ્ર ૪ અવિરત સમ્યગ્ દૃષ્ટિ ૫ વિરતાવિરત (દેશવિરતિ) ૬ પ્રમત્ત, ૭ અપ્રમત્ત ૮ નિવૃત્તિ બાદર ૯ અનિવૃત્તિ બાદર ૧૦ સૂક્ષ્મ સંપરાય ૧૧ ઉપશાંત મોહ ૧૨ ક્ષીણ મોહ ૧૩ સયોગી અને ૧૪ અયોગી એમ ચૌદ કહેલા છે.

૧ મિથ્યા દર્શનનો ઉદય છતે પ્રાણી મિથ્યા દૃષ્ટિ હોય છે પરંતુ ભદ્રકપણાદિકની અપેક્ષાએ તે મિથ્યાદૃષ્ટિ ગુણસ્થાન કહેવાય છે. ૨ મિથ્યાત્વના અનુદય ભાવમાં વર્તતાને, અનંતાનુબંધીનો ઉદય થયે સતે ' સાસ્વાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિ '

ગુણસ્થાનક હોય છે. તેનો ઉત્કૃષ્ટ છ આવળીનો કાળ છે. ૩ સમકિતને મિથ્યાત્વના સંયોગથી અંતર મુહૂર્ત્તની સ્થિતિવાળું મિશ્રદર્શન નામે ગુણસ્થાનક થાય છે. ૪ અપ્રત્યાખ્યાની કષાયોના ઉદયથી, પરંતુ અનંતાનુબંધી કષાયોના ક્ષય, ઉપશમ કે ક્ષયોપશમથી 'અવિરત સમ્યગ્ દૃષ્ટિ' નામે ગુણસ્થાનક થાય છે. ૫ પ્રત્યાખ્યાની કષાયોના ઉદયથી વિરતાવિરત (દેશ વિરતિ) નામે ગુણસ્થાનક થાય છે. ૬–૭ સંયમ (સર્વ વિરતિ) ને પ્રાપ્ત કર્યા છતાં તેમાં જે પ્રમાદ કરે છે તે પ્રમત્ત સંયત નામે ગુણસ્થાનક છે અને જે પ્રમાદ કરતા નથી તે અપ્રમત્ત સંયત નામના સાતમા ગુણ સ્થાનક છે આ બંને ગુણ સ્થાનક પરસ્પર પરાવૃત્તિએ કરીને અંતર મુહૂર્ત્તની સ્થિતિવાળા છે. ૮ જે ગુણસ્થાનની પ્રાપ્તિ થયાથી કર્મોનો સ્થિતિ ઘાત વિગેરે અપૂર્વ રીતે થાય તે 'અપૂર્વ કરણ' નામે આઠમું ગુણ સ્થાનક છે, તેમાં પ્રાપ્ત થયેલ મુનિ ઉપશમ શ્રેણી અથવા ક્ષપક શ્રેણિપર આરૂઢ થાય છે, તેમજ એ ગુણ ઠાણામાં પ્રવેશ થયેલા મુનિઓના પરસ્પર બાદર કષાયોના પરિણામ નિવૃત્તિ પામે છે તેથી તેનું 'નિવૃત્તિ બાદર' એવું પણ નામ છે. ૯ જે ગુણ સ્થાને એક સમયમાં સાથે ચડેલા મુનિઓના પરસ્પર બાદર કષાયોના નિવર્ત્તેલા પરિણામનો ફેરફાર થતો નથી, સર્વના એક સરખાજ પ્રણામ જ્યાં વર્ત્તે છે તે 'અનિવૃત્તિ બાદર' નામે નવમું ગુણસ્થાનક છે. તેની પ્રાપ્તિવાળા મુનિ ઉપશમ શ્રેણિકે ક્ષપકશ્રેણિપર આરૂઢ હોય છે. ૧૦ પૂર્વે નવમે ગુણ ઠાણે લોભ નામનો કષાય સૂક્ષ્મ કીટ્ટી રૂપ કરેલ છે તેને વેદતાં 'સૂક્ષ્મ સંપરાય' નામે દશમું ગુણસ્થાનક થાય છે, તેમાં પ્રાપ્ત થયેલ મુનિ પણ ઉપશમ શ્રેણિ કે ક્ષપક શ્રેણી પર આરૂઢ હોય છે. ૧૧ મોહનો ઉપશમ થવાથી 'ઉપશાંત મોહ' ગુણ સ્થાનક પ્રાપ્ત થાય છે અને ૧૨ મોહનો ક્ષય કરવાથી 'ક્ષીણ મોહ' ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૩ ઘાતિ કર્મનો ક્ષય થવાથી કેવળ જ્ઞાનની ઉત્પતિ થાય છે તે 'સયોગી કેવળી' નામે તેરમું ગુણ સ્થાનક છે અને ૧૪ મન, વચન, કાયાના યોગનો ક્ષય થવાથી 'અયોગી કેવળી' નામે ચૌદમું ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થાય છે. **આ પ્રમાણે જીવ તત્વનું સ્વરૂપ જાણવું.**

હવે અજીવ તત્વનું સ્વરૂપ કહે છે.—ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિ કાય, કાળ અને પુદ્ગળાસ્તિકાય એ પાંચ અજીવ દ્રવ્યને જીવ દ્રવ્ય સહીત કરવાથી ષટ્ દ્રવ્ય થાય છે. તે ષટ્ દ્રવ્યોમાં કાળ વિના પાંચ દ્રવ્યો પ્રદેશ સમૂહ રૂપ છે. જીવ વિના બાકીના દ્રવ્ય અચેતન અને અકર્ત્તા છે. કાળવિના બાકી

ના દ્રવ્ય અસ્તિકાય છે અને પુદ્ગળ વિના બાકીના દ્રવ્ય અરૂપી છે. છએ દ્રવ્ય ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રૌવ્ય સરૂપી છે. પુદ્ગળો સ્પર્શ, રસ, ગંધ અને વર્ણ રૂપે છે. તેના અણુ અને સ્કંધ એવા બે પ્રકાર છે. અણુ અબદ્ધ છે અને સ્કંધ બદ્ધ છે. જે બદ્ધ સ્કંધ છે તે ગંધ, શબ્દ, સુક્ષ્મ, સ્થૂળ, સંસ્થાન, સ્પર્શ, અંધકાર, આતપ, ઉદ્યોત, ભેદ અને છાયા રૂપે પરિણમે છે અને તે જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ, પાંચ પ્રકારના શરીર, મન, ભાષા, ગમનાદિ ચેષ્ટા, અને શ્વાસોચ્છ્વાસના દાયક છે; તેમજ સુખ, દુઃખ, જીવિત અને મૃત્યુરૂપ ઉપગ્રહના કરનારા છે. આ લોકમાં ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય એ ત્રણ તો પ્રત્યેકે એકેકજ દ્રવ્ય છે અને તે સર્વદા અમૂર્ત્ત, નિષ્ક્રિય અને સ્થિર છે. ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય એક જીવના પ્રદેશ જેટલા અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા અને સકળ લોક વ્યાપી છે. તેમાં પોતાની મેળે હાલવા ચાલવાને પ્રવર્ત્તેલા જીવોને તથા પુદ્ગળોને, સર્વ ગમન ક્રિયામાં, મત્સ્યાદિકની ગતિને જળની જેમ ધર્માસ્તિકાય સહાયકારી હોય છે અને જીવ તથા પુદગળો પોતાની મેળે સ્થિર રહે છે ત્યારે, વટેમાર્ગુને છાયાની જેમ—અધર્માસ્તિકાય સહાયકારી હોય છે. વળી સર્વ વ્યાપી, નિજસ્વરૂપાધારે રહેલ, પર સર્વ વસ્તુને આધાર આપનાર, લોકાલોક વ્યાપી, અનંત પ્રદેશી, આકાશાસ્તિકાય છે. લોકાકાશના પ્રદેશમાં અભિન્નપણે રહેલા જે કાળના અણુઓ (સમય) છે તે, ભાવોનું પરાવર્ત્તન કરે છે તેથી મુખ્ય કાળ તે કહેવાય છે અને જ્યોતિઃશાસ્ત્રમાં સમયાદિકથી જેનું માન કરવામાં આવ્યું છે તેને કાળવેત્તાઓ વ્યવહારિક કાળ કહે છે. આ જગતમાં સર્વે પદાર્થો નવીન અને જીર્ણ રૂપથી જે પરાવર્તન પામ્યા કરે છે તે કાળનુંજ ચેષ્ટિત છે. કાળક્રિડાની વિડંબનાથી સર્વે પદાર્થો વર્તમાનના ભૂતકાળની સ્થિતિને પામે છે અને ભવિષ્યના વર્તમાન સ્થિતિને પામે છે. **આ પ્રમાણે અજીવતત્વનું સ્વરૂપ જાણવું.**

મન, વચન અને કાયાની જે વર્ત્તના, તે આશ્રવ છે. તેમાં શુભ વર્તના તે પુણ્યબંધનો હેતુ છે અને અશુભ વર્ત્તના તે પાપબંધનો હેતુ છે. એ ત્રીજું **આશ્રવ તત્વ** સમજવું. સર્વ આશ્રવોનો રોધ કરવાનું જે કારણ, તે **સંવર** કહેવાય છે અને સંસારના હેતુભૂત જે કર્મ તેની જે જરણા (વિનાશ) તેને **નિર્જરા** કહે છે. આ પ્રમાણે ચોથું અને પાંચમું સંવર અને નિર્જરા તત્વ છે.

સકષાયીપણાથી જીવ, કર્મયોગ્ય પુદગલોને જે ગ્રહણ કરે છે તે **બંધ** કહેવાય છે, તે બંધ જીવને પરતંત્રતાનું કારણ થાય છે. પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, અનુભાવ,

અને પ્રદેશ– એ ચાર તેના ભેદ છે. તેમાં જે પ્રકૃતિ, તે **સ્વભાવ** કહેવાય છે, તે જ્ઞાનાવરણાદિક ભેદોથી આઠ પ્રકારની છે. જ્ઞાનાવરણી, દર્શનાવરણી, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર, અને અંતરાય, એ આઠ મુળ પ્રકૃતિઓ કહેવાય છે. જઘન્યને ઉત્કૃષ્ટ ભેદે કર્મના કાલનો જે નિયમ, તે સ્થિતિ કહેવાય છે, કર્મનો જે વિપાક (પરિણામ) તે **અનુભાવ** છે અને તેના અંશની જે કલ્પના, તે **પ્રદેશ** છે. મિથ્યાદ્રષ્ટિ, અવિરતી, પ્રમાદ, કષાય અને યોગ એ પાંચ બંધના હેતુ છે. એ પ્રમાણે બંધતત્વનું સ્વરૂપ જાણવું.

ઉપર કહેલા બંધના હેતુનો અભાવ થતાં, ઘાતી કર્મનો[1] ક્ષય થાય છે, તેથી જીવને કેવળજ્ઞાન ઉપજે છે અને પછી ચાર અઘાતીકર્મનો ક્ષય થવાથી મોક્ષ થાય-છે. ચાર નિકાયના દેવતાઓના તથા રાજાઓના જે સુખ ત્રણ ભુવનમાં છે તે સુખ, મોક્ષ સુખની સંપત્તીના અનંતમા ભાગે પણ નથી. **ઇતિ મોક્ષતત્વ.**

આ પ્રકારે નવ તત્વોને જાણનારો મનુષ્ય, સમુદ્રમાં તરીઆની જેમ કદી પણ આ સંસાર સમુદ્રમાં ડુબી જતો નથી." આ પ્રમાણે પ્રભુની દેશનાથી ઘણાં જનોએ દીક્ષા લીધી, પુરૂષોત્તમ વાસુદેવ સમકીત પામ્યા અને સુપ્રભ બલરામે શ્રાવકત્વ સ્વીકાર્યું. પ્રથમ પૌરૂષી પૂર્ણ થતાં પ્રભુ દેશનાથી વિરામ પામ્યા પછી **યશ** નામના મુખ્ય ગણધરે તેમના ચરણ પીઠ ઉપર બેસીને દેશના આપી. બીજી પૌરૂષી પૂર્ણ થતાં તેઓ પણ દેશનાથી વિરામ પામ્યા એટલે ઇંદ્ર, વાસુદેવ અને બલભદ્રાદીક પ્રભુને નમીને પોતપોતાને સ્થાને ગયા.

ત્યાંથી અનંતનાથ સ્વામી, ગ્રામ, આકર અને નગર વીગેરેમાં ભવ્ય જંતુઓને બોધ કરતા પૃથ્વીપર વિહાર કરવા લાગ્યા. છાસઠ હજાર મહાત્મા સાધુઓ, નવસો ચૌદપૂર્વધારી[2], ચાર હજાર અને ત્રણસો અવધીજ્ઞાની, ચાર હજાર અને પાંચસો મનપર્યાયજ્ઞાની[3], પાંચ હજાર કેવળજ્ઞાની, આઠ હજાર વૈક્રીય લબ્ધિ વાળા, ત્રણ હજારને બસો વાદ લબ્ધિ વાળા, બાસઠ હજાર તપસ્વી સાધ્વીઓ, બે લાખ ને છ હજાર શ્રાવકો અને ચાર લાખ ને ચૌદ હ-જાર શ્રાવીકાઓ—એ પ્રમાણે કેવળજ્ઞાન થયા પછી ત્રણ વર્ષે ઊણા સાડા સાત

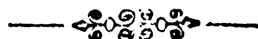
૧ જ્ઞાનાવરણી, દર્શનાવરણી, મોહનીય અને અંતરાય એ ચાર ઘાતી કર્મ કહેવાય છે.

૨-૩ પ્રવચન સારોદ્ધારમાં એક હજાર ચઉદ પુર્વી અને પાંચહજાર મન પર્યવ જ્ઞાની કહ્યા છે.

લાખ વર્ષ સુધી પૃથ્વીપર વિહાર કરતાં પ્રભુનો પરિવાર થયો. પછી પોતાનો મોક્ષકાલ નજીક જાણી પ્રભુ સમેતશિખર ગિરી પધાર્યા. અને ત્યાં સાત હજાર સાધુઓની સાથે પ્રભુએ અનશન વ્રત ગ્રહણ કર્યું. એક માસને અંતે ચૈત્ર શુકલ પંચમીએ, ચંદ્ર પુષ્ય નક્ષત્રમાં આવતાં, અનંત પ્રભુ તે મુનિઓની સાથે મોક્ષે ગયા. તરતજ ઇંદ્રોએ દેવતાઓની સાથે ત્યાં આવી, પ્રભુનો અને તેમના શિષ્યોનો નિર્વાણ મહિમાનો મહોત્સવ કર્યો. કૌમાર વયમાં સાડાસાત લાખ વર્ષ, રાજ્ય પાલનમાં પંનર લાખવર્ષ અને દીક્ષામાં સાડાસાત લાખ વર્ષ—મલી ત્રીશ લાખ વર્ષનું અનંત પ્રભુનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયું. વિમળ સ્વામિના નિર્વાણથી નવ સાગરોપમ અતિક્રમણ થયા પછી અનંત સ્વામીનું નિર્વાણ થયું.

પુરૂષોત્તમ વાસુદેવ ત્રીશલાખ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી, ઉગ્ર પાપ કર્મ કરવાને લીધે તમઃપ્રભા નામની છઠ્ઠી નરક ભૂમિમાં ગયા. કુમાર વયમાં સાતસો વર્ષ, મંડલીક પણામાં તેરસો વર્ષ દિગ્વિજયમાં એંશી વર્ષ અને રાજ્યમાં ઓગણત્રીશ લાખ, સત્તાણુ હજાર, નવસો અને વીશ વર્ષ એમ ત્રીશલાખ વર્ષનું વાસુદેવનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયેલું છે. પંચાવન લાખ વર્ષના આયુષ્યવાળા સુપ્રભ બલરામ, પોતાના અનુજ ભાઇના અવસાન પછી ઘણાકાલ સુધી દુઃખિત પણે સંસારમાં રહ્યા. પછી પોતાના લઘુ બંધુની વિપત્તિ (મૃત્યુ) જોવાથી વિરકત થયેલા સુપ્રભ બલભદ્ર, મૃગાંકુશ મુનિની પાસે વ્રત ગ્રહણ કરી, કેવળજ્ઞાન પામી, અનંત ચતુષ્ટય મેલવીને, અપુનર્ભવસ્થાન (મોક્ષ) ને પ્રાપ્ત થયા.

इत्याचार्य श्री हेमचंद्र विरचिते त्रिषष्टि शलाका पुरुष चरिते महाकाव्ये चतुर्थे पर्वणि अनंतस्वामि पुरुषोत्तम सुप्रभ मधु चरित वर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः ॥४॥

સર્ગ ૫ મો.

શ્રી ધર્મનાથ ચરિત્ર.

ધર્મરૂપ ગંગાની ઉત્પત્તિના હિમાલય અને કુતીર્થ રૂપ અંધકારને દૂર કરવામાં સૂર્ય એવા શ્રીમાન્ ધર્મનાથના ચરણનું શરણ હું ગ્રહણ કરૂં છું. સંસાર સાગરને તરવામાં મોટા સેતુ બંધરૂપ—એજ તીર્થનાથનું ચરિત્ર હવે કહું છું.

ધાતકીખંડ દ્વીપના પૂર્વ મહાવિદેહમાં ભરત નામના વિજયને વિષે **ભદ્રિલ** નામે એક વિશાળ નગર છે. તેમાં **દૃઢરથ** નામે રાજા હતો. બે દાંતથી હસ્તીની જેમ બે દૃઢ ભુજાઓથી તે શોભતો હતો. જ્યોતિશ્ચક્રમાં સૂર્યની જેમ, સર્વ રાજાઓના તેજ તેણે હરી લીધા હતા. અને સરિતાઓનું પાત્ર જેમ સમુદ્ર, તેમ સર્વ રાજાઓના દંડનું તે પાત્ર હતો. (અર્થાત્ સર્વ રાજાનો દંડ તે કરી શકતો હતો.) આવું મોટું સામ્રાજ્ય પ્રાપ્ત છતાં, એ વિવેકી રાજા ઇંદ્રની સંપત્તિને પણ આકડાના તુલ જેવી ચપળ જાણીને તેનો જરા પણ ગર્વ કરતો નહી. વિષય સંબંધી સુખ તે પૂર્ણ રીતે પામ્યો હતો તથાપિ અતિથિની જેમ, સંસાર વાસમાં તેને જરા પણ આસ્થા નહોતી. ભોગને વિષે અત્યંત વૈરાગ્યવાન અને પોતાના શરીર ઉપર પણ નિઃસ્પૃહ એવા દૃઢરથ રાજાએ છેવટે શરીરના મલની પેઠે પોતાના રાજ્યને એકદમ છોડી દીધું અને સાંસારિક મહા દુઃખ અને રોગના વૈદ્યરૂપ **વિમલવાહન** નામના ગુરૂની પાસે તે ગયો. તેમની પાસેથી એ રત્ન શિરોમણિ રાજાએ, રૂચિરૂપી મૂલ્ય આપીને દુર્લભ એવું નિર્મળ ચારિત્ર રત્ન ગ્રહણ કર્યું. યોગની માતા તૂલ્ય સમતાને ધારણ કરતા અને પરીષહને સહન કરતા એ રાજમુનિએ ઘણું દુસ્તપ તપ આચર્યું. તીર્થોદક જેવા પવિત્ર શાસ્ત્રરૂપ ગંડૂષ(કોગળા) નું આચમન કરીને તેણે વિષયરૂપ મ્લેચ્છોથી દૂષિત એવા પોતાના આત્માને પવિત્ર કર્યો. અનુક્રમે અર્હંત્ ભક્તિ વિગેરે સ્થાનકોનું આરાધન કરીને સદ્બુદ્ધિવાળા તે મુનિરાજે તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જન કર્યું. પછી કાળ સ્થિતિ નજીક આવતાં અનશન કરી, સમાધિથી મૃત્યુ પામી તે મુનિ વૈજયંત વિમાનમાં મહર્દ્ધિક દેવતા થયા.

જંબુદ્રીપને વિષે ભારત વર્ષમાં રત્નાકર જેવું **રત્નપુર** નામે એક નગર હતું. તેમાં બંને બાજુએ કરેલા રત્નમય સોપાનના કીરણોની જાલથી જાણે વચમાં સેતુ (પાજ) બાંધી હોય, તેવી ઉપવનની વાપિકાઓ શોભતી હતી. ઠેકાણે ઠેકાણે અર્હત્‌ના સુવર્ણમય ચૈત્યો અને દર્પણવાળા ગૃહો 'અહીં હંમેશાં લક્ષ્મી પુ-

રૂપાર્થે ઉદય પામેલા છે.' એમ સૂચવતા હતા. રાત્રિએ, જેમાં નક્ષત્રોના પ્રતિબિંબ પડેલા છે એવી મરકત મણિબદ્ધ માર્ગ ભૂમિ, જાણે મોતીના સ્વસ્તિકવાળી હોય, તેવી દેખાતી હતી. ત્યાં આવેલા મોટા મંદિરોની ખીંતીઓના કંઠમાં વધૂજનોએ લટકાવેલા હાર, કંઠાભરણનું પૂર્ણરૂપ પામતા હતા. ઉદ્યાનવાપિકાઓથી હેમંત, હવેલીઓના રસોડાથી ગ્રીષ્મ અને ગજોના મદથી વર્ષા--એમ ત્રણે રૂતુઓનો કાલ ત્યાં એક સાથેજ પ્રવર્ત્તતો હતો.

તે નગરમાં તેજવડે સૂર્ય સમાન, શત્રુરૂપ તૃણપુંજમાં અગ્નિ સમાન અને નિર્મળ ગુણોથી નિરંતર પ્રકાશતો 'ભાનુ' નામે રાજા હતો. સમુદ્રના તરંગોની જેમ તેના ગુણોનું પ્રમાણ કરવાને વૃહસ્પતિ પણ સમર્થ નહતા. તે એકજ રાજાએ જેનો કર[1] ગ્રહણ કરેલો છે એવી ભૂમિ, કુલવતી અને શીલવતી લલનાની જેમ બીજા પતિને પ્રાપ્તજ થતા નહોતી. એ રાજાએ સ્વભાવથી ચપલ એવી લક્ષ્મીને પોતાના દૃઢ ગુણો (પક્ષે દોરી)થી બંધીને હાથિણીની જેમ પોતાના ભુજસ્તંભમાં સ્થિર કરી હતી. સૂર્યની જેમ પ્રૌઢ પ્રતાપવાળા એ રાજાએ, દીપકની જેવા શત્રુ રાજાઓના તેજને હરી લીધાં હતાં. અન્ય રાજાઓનો વિજય કરવા માટે તેને લલાટ ઉપર ભ્રગુટી પણ ચડાવવી પડતી નહીં તો પછી ધનુષ ઉપર પણચ ચડાવવાની તો વાતજ શી કરવી!

તે રાજાને ચરણ કમળની ઉપાસના કરવામાં ભ્રમરી જેવી અને લોકોત્તર પતિવ્રતવાળી, 'સુવ્રતા' નામે એક રાણી હતી. તેની પાસેથીજ કોકીલાએ મધુર આલાપ, હંસલીએ ગતિચાતુર્ય અને મૃગલીએ દૃષ્ટિવિલાસ શીખેલા હતા. લજ્જા તેની સહચરી હતી શીલ લક્ષ્મી તેને શોભાડનારી હતી અને કુલીનતા તેની કાંચળી હતી—એ પ્રમાણે તેનો સ્વાભાવિક પરિવાર હતો. પતિ ભક્તિરૂપ તેને યોગ્ય અલંકાર હતો, તે શિવાય હાર વિગેરે બીજા અલંકારો તો ઉલટા તેનાથી અલંકૃત હતા, અર્થાત્ તેના અંગસંગ વડેજ શોભતા હતા.

હવે વૈજયંત નામના બીજા અનુત્તર વિમાનમાં રહેલા દૃઢરથ રાજાના જીવે પરમ સુખમાં મગ્ન થઇ ત્યાં પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું. પછી ત્યાંથી ચ્યવીને વૈશાખ માસની શુક્લ સપ્તમીને દિવસે પુષ્ય નક્ષત્રમાં ચંદ્ર આવતાં, તે જીવ સુવ્રતા રાણીના ઉદરમાં અવતર્યો. તે વખતે સુવ્રતાએ તીર્થંકરના જન્મને સૂચવનારા ગજ વિગેરે ચૌદ મહા સ્વપ્નો જોયા. અનુક્રમે પૂર્ણ સમયે માઘ માસની

---

૧ કર એટલે સ્ત્રી પક્ષે હાથ અને પૃથ્વી પક્ષે કર—એટલે રાજાનો ભાગ.

શુક્લ તૃતીયાને દિવસે પુષ્ય નક્ષત્રમાં, વજ્રના લાંછન (ચિન્હ)વાળા, સુવર્ણવર્ણી પુત્રને દેવીએ જન્મ આપ્યો. તરતજ ભોગંકરા વિગેરે છપ્પનદિક્કુમારીઓએ આવીને પ્રભુ અને પ્રભુની માતાનું સૂતિકા કર્મ કર્યું. તેજ વખતે સૌધર્મેંદ્ર પણ પાલક વિમાનમાં બેશીને ત્યાં આવ્યો અને પ્રભુને લઇને મેરૂપર્વત ઉપર ગયો. ત્યાં અતિપાંડુકબલા નામે શિલાની ઉપર રત્નમય સિંહાસનમાં પ્રભુને પોતાના ઊત્સંગે લઇને ઇંદ્ર બેઠો. અચ્યુત વિગેરે ત્રેસઠ ઇંદ્રોએ પવિત્ર તીર્થ જલથી વિધિ પૂર્વક પ્રભુને સ્નાત્ર કરાવ્યું. પછી ઇશાન ઇંદ્રના ખોલામાં પ્રભુને બેસારીને સૌધર્મેંદ્રે સ્નાત્ર કર્યું. અને વિલેપન વિગેરેથી પૂજા કરીને નીચે પ્રમાણે સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો.

પરમ ધ્યાન કરવા યોગ્ય સ્વરૂપવાળા અને પરમ ધ્યાન કરનારા એવા, પન્નરમા તીર્થંકરને મારો નમસ્કાર છે. હે પ્રભુ! દેવ અને દાનવથી હું મનુષ્યોની મોટી મહત્તા માનું છું, કારણ કે, ત્રણલોકને વંદન કરવા યોગ્ય એવા તમે મનુષ્યપણામાં પ્રગટ થયેલા છો હે નાથ! મોક્ષરૂપ સાધનને સાધી લેવા માટે તમારૂં શિષ્યપણું ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છાવાળા એવા મને હમણાજ આ દક્ષિણ ભારત વર્ષમાં મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત થાઓ. જે પ્રમાદીઓને તમારા ચરણનું દર્શન થતું નથી તેવા સ્વર્ગીઓ સુખી છતાં પણ તેમનામાં અને નારકી જીવોમાં કાંઇ પણ ભેદ નથી. હે પ્રભુ! જ્યાં સુધી સૂર્યની જેમ તમારો ઉદય થયો નહતો, ત્યાં સુધીજ ઘુવડ પક્ષીની જેમ કુતીર્થીઓ બોલી શકતા હતા. હવે વર્ષાદથી સરોવરની જેમ તમારી ધર્મદેશના રૂપ જલવડે આ ભરતાર્દ્ધ, થોડા કાલમાં પૂર્ણ ભરાઇ જશે. હે પરમેશ્વર! રાજા જેમ શત્રુના દેશને મુક્ત કરી તેનું રાજ્ય તેને આપે તેમ તમે અનંત પ્રાણીઓને મુક્ત કરીને અચલ સુખ આપશો હે ભગવન્! દેવલોકમાં પણ ભ્રમરાની પેઠે તમારા ચરણ કમળમાં લીન થયેલા ચિત્તવડે મારા દિવસો નિર્ગમન થાઓ.

શક્ર ઇંદ્રે આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને ઇશાનેંદ્રની પાસેથી પ્રભુને લઈ, સુવ્રતાદેવીની પાસે જેમ હતા તેમ મુકી દીધા. જ્યારે પ્રભુ ગર્ભમાં હતા ત્યારે તેમની માતાને ધર્મ કરવાનો દોહદ થયો હતો તેથી ભાનુ રાજાએ તેમનું 'ધર્મ' એવું નામ પાડયું. દેવ કુમારોની સાથે ક્રીડા કરતા પ્રભુએ શિશુ અવસ્થા નિર્ગમન કરી અને પિસ્તાળીશધનુષ ઉંચી કાયાવાળા પ્રભુ યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયા. પછી ચિરકાલથી ઈચ્છેલા માતપિતાના કૌતુકને પૂર્ણ કરવા તેમજ ભોગ્ય કર્મને ભોગવવા પ્રભુએ પાણિગ્રહણ કર્યું. જન્મથી અઢી લાખ વર્ષ ગયા પછી પિતાના આગ્રહથી પ્રભુએ

રાજ્ય ભાર ગ્રહણ કર્યો. પાંચલાખ વર્ષ સુધી પૃથ્વીપર રાજ્ય કરીને પછી અવસર પ્રાપ્ત થયેલો જાણીને પ્રભુએ દીક્ષા લેવા વિચાર કર્યો. તેજ વખતે 'હે સ્વામી! તીર્થ પ્રવર્ત્તાવો ' એમ લોકાંતિક દેવતાએ આવીને વિજ્ઞપ્તિ કરી. એટલે પ્રભુએ દીક્ષારૂપ નાંદીના મુખરૂપ વાર્ષિક દાન આપવું શરૂ કર્યું. વર્ષાંતે દેવતાઓએ અભિષેક કરેલા પ્રભુ 'નાગદત્તા' નામની શિબિકામાં બેસીને 'વપ્રકાંચન' નામે રમણીય ઉદ્યાનમાં પધાર્યા.

એ ઉદ્યાનમાં પ્રિયંગુલતાની મંજરીમાં ભ્રમરાઓ ગુંજારવ કરતા હતા. ઉદ્યાન પાલિકાઓ નાગકેશરના પુષ્પના આભૂષણો ગુંથવામાં વ્યગ્ર થયેલી હતી. રોહડાના પરાગથી નગર સ્ત્રીઓના મુખ વ્યાપી રહેતા હતા. જાણે કામદેવના આયુધ ગૃહ હોય તેવા ડોલરના પુષ્પોથી તે શોભતું હતું. ઉદ્યાનપાળના બાલકો લવલી (ચારોળી) લતાના પુષ્પને કાપવામાં વ્યગ્ર થઈ રહ્યા હતા. મચકુંદના મકરંદ બિંદુવડે તેનું ભૂમિતળ આર્દ્ર થઈ રહ્યું હતું. ફુલેલા મરૂચકના વૃક્ષોથી જાણે મરકત મણિથી પૃથ્વી બાંધી હોય, તેવું દેખાતું હતું. આવી શિશિર ઋતુ સંબંધી લક્ષ્મીમય સુંદર ઉદ્યાનમાં પ્રભુએ પ્રવેશ કર્યો. પછી માઘ માસની શુકલ ત્રયોદશીએ, પુષ્ય નક્ષત્રમાં દિવસના પાછલે પોહોરે,એક હજાર રાજાઓની સાથે છઠ્ઠ તપ કરીને પ્રભુએ દીક્ષા લીધી. બીજે દિવસે સોમનસપૂરમાં ધર્મસિંહ રાજાના સુંદર ગૃહમાં પ્રભુએ પરમાન્નથી પારણું કર્યું. ત્યાં વસુધારા વિગેરે પાંચ દિવ્ય પ્રગટ થયા અને ધર્મસિંહ રાજાએ પ્રભુના પગલાની ભૂમિપર રત્નમય પીઠ કરાવી. શરીરમાં પણ અપેક્ષા રહિત એવા જગત્પતિ પવનની જેમ અસ્ખળિતપણે ત્યાંથી પૃથ્વીપર વિહાર કરવાને પ્રવર્ત્યા.

જંબૂદ્વીપના અપર (પશ્ચિમ) વિદેહ ક્ષેત્રને વિષે અશોકાં નગરીમા **પુરૂષવૃષભ** નામે રાજા હતો. તે તત્વજ્ઞાની અને સાત્વિક રાજાએ સંસારથી વિરક્ત થઈ પ્રજાપાળક મુનિની પાસે દીક્ષા લીધી. દુસ્તપ તપને તપતા એ રાજમુનિ આયુષ પૂર્ણ થયે કાલધર્મ પ્રાપ્ત થતાં મૃત્યુ પામી, સહસ્રાર દેવલોકમાં અઢાર સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવતા થયા.

તે દેવના આયુષ્યના સોળ સાગરોપમ ગયા પછી પોતનપુર નામના નગરમાં **વિકટ** નામે એક રાજા થયો. હાથી હાથીને જિતી લે, તેમ કોઈ રાજસિંહ નામના રાજાએ પોતાના પરાક્રમવડે તેને રણભૂમિમાં જિતી લીધો. તે પરાજયથી લજ્જા પામેલા વિકટરાજાએ પોતાના પુત્રને રાજય આપી **અતિભૂતિ** નામ-

ના મુનિને ચરણે જઈ વ્રત ગ્રહણ કર્યું. પછી તીવ્ર તપસ્યા કરીને પ્રાંતે તેણે એવું નિયાણું બાંધ્યું કે 'આ તપના મહિમાથી હું ભવાંતરમાં રાજસિંહનો ઉચ્છેદ કરનાર થાઉં.' આ પ્રમાણે નિયાણું કરી, કાળયોગે મૃત્યુ પામીને તે બીજા દેવલોકમાં બે સાગરોપમના આયુષ્યવાળો દેવતા થયો.

રાજા રાજસિંહ ચિરકાલ સંસારમાં ભમી આ ભરતક્ષેત્રમાં **હરિપુર** નામના નગરમાં **નિશુંભ** નામે રાજા થયો. પીસ્તાળીશ ધનુષ ઉંચી કાયાવાળો, દશલાખ વર્ષના આયુષ્યવાળો અને ઉગ્રશાશન પ્રવર્ત્તાવનાર કૃષ્ણવર્ણી તે એક લીલા માત્રમાં દક્ષિણ ભરતાર્દ્ધને સાધી લઇને પાંચમો અર્દ્ધચક્રી (પ્રતિવાસુદેવ) કહેવાયો.

તે અવસરે ભરતખંડના **અશ્વપુર** નામે નગરમાં કલ્યાણના એક સ્થાનરૂપ **શિવ** નામે રાજા થયો. તેને **વિજયા** અને **અંમકા** નામે જાણે મૂર્તિમાન્ કીર્ત્તિ અને લક્ષ્મી હોય તેવી બે પ્રિય પત્નીઓ હતી. તેમાંની વિજયા રાણીની કુક્ષિમાં પુરૂષવૃષભનો જીવ, સહસ્રાર દેવલોકમાંથી ચ્યવી ચાર સ્વપ્નાવડે બલભદ્રના જન્મને સૂચવતો આવીને ઉત્પન્ન થયો. ગર્ભકાલ પૂર્ણ થતાં વિજયાદેવીએ જાણે શરીર ધારી પોતાના પતિનો ઉજ્વળ યશ સમૂહ હોય તેવા પુત્રને જન્મ આપ્યો. શિવરાજાએ શુભ દિવસે મોટા ઉત્સવવડે સારા દર્શનને લીધે તે પુત્રનું **સુદર્શન** એવું નામ પાડ્યું.

વિકટનો જીવ બીજા દેવલોકમાંથી ચ્યવી સાત સ્વપ્નાવડે વાસુદેવના જન્મને સૂચવતો અંમકાના ઉદરમાં ઉત્પન્ન થયો. ગર્ભ સમય પૂર્ણ થતાં સરિતા જેમ નીલ કમળને જન્મ આપે, તેમ ઇંદ્રનીલમણિ જેવા નીલવર્ણી પૂર્ણ લક્ષણવાળા પુત્રને તેણે જન્મ આપ્યો. આ કુમાર અતિશય પરાક્રમથી પુરૂષોમાં સિંહરૂપ થશે એવું ધારીને રાજાએ તેનું 'પુરૂષસિંહ' નામ પાડ્યું. ધાત્રીજનોએ લાલન પાલન કરેલા તાડ અને ગરૂડના ચિન્હવાળા એ બંને કુમારો પરસ્પર ક્રીડા કરતા અને નીલા તથા પીળા વસ્ત્રને ધારણ કરતા વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. પોતાની જાતે ડાટેલા નિધાનને જેમ જોઈએ ત્યારે પ્રાપ્ત કરાય, તેમ તેઓએ ઉપાધ્યાયને માત્ર સાક્ષી કરીને સર્વ કળાઓ સાવધાનપણે પ્રાપ્ત કરી લીધી. અનુક્રમે સ્વર્ગ અને ભૂમિના જાણે પ્રતિમલ્લ હોય તેવા તે બંને ભાઇઓ કવચ ધારણ કરીને શોભવા લાગ્યા. અને પરસ્પર સ્નેહ ધારી તેઓ અશ્વિનીકુમારની જેમ સહોદરપણે રહી પિતાની ઉપર અતિ ભક્તિથી તેના પદાતિની જેમ વર્ત્તવા લાગ્યા.

એકદા કોઈ ગર્વિષ્ટ એવા સિમાડાના રાજાને સાધવા માટે શિવરાજાએ દિવ્ય અસ્ત્રની જેમ સુદર્શન બલભદ્રને મોકલ્યા. સ્નેહને લીધે તેમના બંધુ પુરૂષસિંહ વાસુદેવ પણ કેટલાક પ્રયાણ કરતા તેમની પછવાડે ગયા. 'પ્રેમનો બંધ વજ્રલેપને અનુસરતો છે.' પણ બલભદ્રે મોટા પ્રયત્નથી વાસુદેવને સાથે આવતા રોક્યા, એટલે યૂથમાંથી ભ્રષ્ટ થયેલા હસ્તીની જેમ તે રસ્તામાંજ રહ્યા. વિવિધ વિનોદથી ભ્રાતાના વિયોગનું દુઃખ સહન કરી વાસુદેવ ત્યાં રહ્યા હતા, તેવામાં પિતા તરફથી એક પુરૂષ ત્યાં આવ્યો, અને તેણે પિતાનો લેખ તેમને આપ્યો; એટલે વાસુદેવે તે લેખ મસ્તકપર ધારણ કર્યો. તેમાં 'હે વત્સ! સત્વર અહીં આવ' એવા અક્ષરો જોવામાં આવ્યા. તરત સસંભ્રમપણે લેખહાર પુરૂષને પુછ્યું કે-'હે દૂત! અમારી બંને માતા અને પિતાશ્રી કુશલ છે? અને મને સત્વર બોલાવવાનું કારણ શું છે?' દૂતે કહ્યું કે 'આપના પિતાના શરીરમાં મોટો દાહજ્વર ઉત્પન્ન થયો છે; તેથી તમને સત્વર બોલાવે છે.' પિતાના દાહજ્વરની ખબર સાંભળવાથી જાણે સાત કટકા થાય તેવો ઘા વાગ્યો હોય, તેમ વાસુદેવ વિધુર થઈ ગયા અને ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. 'સત્પુરૂષોને સ્વજન પીડા કરતાં વધારે બીજું દુઃખ હોતું નથી.'

બીજેજ દિવસે વાસુદેવ પોતાની નગરીમાં આવી પહોચ્યા. 'જાતિવંતને તેવું દુઃખ માર્ગમાં દાવાનળ જેવું થઇ પડે છે.' વાસુદેવે જ્વરાર્ત્ત પિતાએ આશ્રિત એવા ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો તે વખતે ત્યાં યોજતા, ખંડાતા, ઉકલાતા અને શોધાતા વિવિધ ઔષધોમાં દાસજનો વ્યગ્ર હતા, રસવીર્યના વિપાકને જાણનારા, અને ઔષધનું બળાબળ વિચારનારા ચતુર વૈદ્યો પિતાની આસપાસ બેઠેલા હતા, અંગરક્ષકો હાથની સંજ્ઞાથી ઘોંઘાટને અટકાવતા હતા અને દ્વારપાળો ભ્રુકુટીની સંજ્ઞાથી વૈદ્ય લોકોને દૂર બેસવાનું સૂચવતા હતા. આવા ગૃહમાં પ્રવેશ કરી પિતાનું જાણે દુઃખ લેતા હોય તેમ વાસુદેવ તેમના દુઃખથી દુઃખી થઇ ગયા. પછી બે હાથવડે ચરણ સ્પર્શ કરીને પિતાને પ્રણામ કર્યો અને નેત્રમાં અશ્રુ આવવાથી જાણે પિતાને ભક્તિથી સ્નાન કરાવતા હોય તેમ દેખાવા લાગ્યા. પુત્રના કર સ્પર્શથી શિવરાજાને જરા આશ્વાસન મળ્યું. 'ઇષ્ટના દર્શનથી સુખ થાય છે, તો સ્પર્શથી થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય!' પછી શિવરાજા વારંવાર કરવડે પુત્રનો સ્પર્શ કરવા લાગ્યા અને તેથી જાણે શીતળતા થઈ હોય, તેમ અધિક રોમાંચવાળા થયા. થોડીવારે રાજાએ પુછ્યું કે-હે વત્સ! દાવાનળથી વૃક્ષની જેમ તમારૂં ઉદર દુર્બળ કેમ થઈ ગયું છે અને અધરપલ્લવ ફીકા કેમ પડયા છે?' તે વખતે વાસુદેવનો અનુચર બોલ્યો-"હે દેવ!

આપની આવી દારૂણ દશા સાંભળી, પૂરા વેગથી તમને જોવાને માટે ચાલ્યા અને હસ્તિ જેમ વિંધ્યાચળનું સ્મરણ કરતો ઉતાવળો ચાલે તેમ તમારૂં સ્મરણ કરતા તેઓ ભક્તિવડે ભોજન અને જલ છોડી દઇને માત્ર બે દિવસમાં અહીં આવ્યા છે." આ પ્રમાણે સાંભળી દ્વિગુણ દુઃખ પામી રાજા બોલ્યા–'વત્સ ! ફોલ્લાપર ફોલ્લાની જેમ તમે આવો બીજો અનર્થ કેમ કર્યો? માટે સત્વર પરિવાર સહીત ભોજનનો અવસર સાચવો. સર્વ અર્થને સાધનારી કાયા ભોજનવડેજ ચાલે છે.' પિતાની વારંવાર આવી આગ્રહ યુક્ત આજ્ઞા થવાથી મદવાળા દંતીની જેમ તેણે દુઃખ સહિત કાંઈક ભોજન કર્યું પરંતુ શ્રીખંડ પણ લીધા વગર અને બીજા વસ્ત્ર પેહેર્યા વગર દુઃખવડે, તપ્તસ્થળમાં રહેલા નકુલ (નોળ)ના જેવી સ્થિતિ ભોગવતાં, માત્ર ભોજન કરીનેજ દીન થઈ ગયેલા સર્વ પરિવારને સાથે લઈ, પોતાના વાસગૃહમાંથી પગે ચાલી પિતાના વાસગૃહ પાસે આવ્યા. જ્યાં તેમાં પ્રવેશ કરતા હતા, તેવામાં માતાના દ્વારપાળોએ આગળ આવી, રૂદન કરતાં કરતાં કરૂણ સ્વરથી વિજ્ઞપ્તિ કરી કે–'હે કુમાર ! રક્ષણ કરો, રક્ષણ કરો, હજી મહારાજા જીવતાં છતાં દેવી નઠારો વ્યવસાય કરે છે.' તે સાંભળી વાસુદેવ સંભ્રમ પામી માતૃગૃહમાં આવ્યા, ત્યાં માતાને નીચે પ્રમાણે વચનો બોલતા જોયા.

"પતિના પ્રસાદથી મોટા રત્નરાશિ, અનંત સુવર્ણ, રૂપાના સંચય, મોતી, હીરા, જાતિવાન્ રત્નોથી જડિત એવા હજારો પોશાક અને તે શિવાય જે સર્વ ખજાનો મેળવેલો છે તે સર્વ સાત ક્ષેત્રમાં અર્પણ કરો, કારણ કે મહા માર્ગે પ્રયાણ કરનારને એ મુખ્ય પાથેય છે. પતિના મરણ પામ્યા પછી હું જરાવાર પણ વૈધવ્યને સહન કરી શકું તેમ નથી તેથી હું તેમની આગળજ જવા ઇચ્છું છું માટે હે સેવકો! તમે સત્વર અગ્નિ સજ્જ કરો." આ પ્રમાણે મહા દુઃખને ઉત્પન્ન કરનારા શબ્દો માતા બોલતા હતા; તેની પાસે જઇને વાસુદેવે ગદ્ગદ્ સ્વરે કહ્યું–"અરે! માત!! માતા! શું તમે પણ આ મંદ ભાગ્યવાળા પુત્રને છોડી દેશો? અહા! મારૂં ભાગ્ય કેવું વિપરીત કે દેવીએ પણ આમ કરવા માંડયું !" અમ્મા માતા બોલ્યા. "પુત્ર! તારા પિતાના રોગની મેં બરાબર પરીક્ષા કરી છે, તે રોગ અવશ્ય તારા પિતાના પ્રાણ લેવાને આવ્યોછે. અને 'વિધવા' એવા અક્ષરને સાંભળવાને હું ક્ષણવાર પણ સમર્થ નથી તેથી તારા પિતાની આગળ કસુંબાના વસ્ત્ર ઓઢીને હું તો ચાલી જઇશ. વળી મહારાજા શિવરાજાની પત્ની થઇને તથા તારા જેવા પાંચમા વાસુદેવરૂપ પુત્રને જન્મ આપીને મારો જન્મ કૃતાર્થ થયો છે. તેમજ જ્યારે પતિનું મૃત્યુ થશે, ત્યારે

મારા પ્રાણ પોતાની મેળે ચાલ્યા જશે, તો હું તેમ ન થવા દેતાં અગાઉથીજ અગ્નિમાં પ્રવેશ કરીને તેનો ત્યાગ કરૂં, જેથી મારા સત્વની હીનતા ન કહેવાય. માટે હે વત્સ ! ક્ષત્રીય જાતિના કુલાચારને આચરણ કરતી એવી મને આ કાર્યમાં વાત્સલ્યપણાથી પણ તું અંતરાય કરીશ નહી. હે પુત્ર! મારી આશીષથી સુદર્શન બંધુની સાથે તું આનંદને પામીશ. હું હવે અગ્નિ માર્ગે પતિની આગળ જઇશ માટે હું તને એક છેલી પ્રાર્થના કરૂં છું કે. આ વિધિમાં નિષેધ કરે તેવું તારે કાંઇપણ હવે કહેવું નહી." આ પ્રમાણે કહી, સ્વામીના મૃત્યુ ખબર સાંભળવાને કાયર એવા અંમાદેવી પરલોકરૂપ નગરના દ્વારરૂપ અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવાને ત્યાંથી ગયા.

ઉપરા ઉપર પડતા દુઃખવડે જેનું અંગ શિથિલ થઇ ગયું છે એવા વાસુદેવ ત્યાંથી સરખી ભૂમિમાં પણ પગલે પગલે સ્ખલના પામતા પિતાની પાસે આવ્યા. પોતાની માતાને સંભારતા અને પિતાને આતુર જોતા વાસુદેવ દુઃખને સહન ન કરી શકવાથી પોતાના આત્માને નપુંસક જેવો માની પૃથ્વીપર ઢળી પડયા. પુત્રની આવી સ્થિતિ જોઇને શિવરાજા દાહજ્વરથી પીડિત હતા તોપણ ધૈર્ય ધરીને બોલ્યા "હે વત્સ ! આપણા કુળને અનુચિત એવી કાયરતા તમે કેમ ધરોછો? હે વત્સ ! આ પૃથ્વી તમારી ભુજાના આધારવાળી છે; તો ધૈર્ય છોડીને તેનાગર મડતાં તમને લજ્જા કેમ આવતી નથી? હે પુત્ર! તું જ્યારે ધૈર્યને છોડી દઇશ ત્યારે તારૂં 'પુરૂષસિંહ' એવું નામ પાડનારા મારામાં અજ્ઞાનકારીપણું પ્રાપ્ત થશે." આ પ્રમાણે આશ્વાસન આપી પવિત્ર હૃદયવાળા શિવરાજા કાળધર્મને પામી ગયા. 'કાળને જિતવાને કોણ સમર્થ છે?' પિતાના મરણના ખબર સાંભળવાથી વૃક્ષની જેમ અને વાયુથી વાયુ રોગીની જેમ તેના શોકવડે વાસુદેવ ફરીને પૃથ્વીપર ઢળી પડયા. થોડીકવારે જલકુંભવડે જલ છાંટતાં તેમણે સંજ્ઞા પ્રાપ્ત કરી. "હે તાત! હે તાત! એમ આક્રંદ કરતા બેઠા થયા અને બોલવા લાગ્યા કે હે પિતા ! આ તમારૂં શરીર આજે ઉષ્ણ જણાતું નથી, તે કયા ઔષધનો ગુણ છે? તમને કયા વૈદ્યની પ્રતિતિ થઈ છે? અથવા આજે કેમ સુખ નિંદ્રા કરી છે? તે પ્રસાદ કરીને મને કહો." આ પ્રમાણે સ્નેહમાં મોહિતપણાથી કહી કહીને વાસુદેવે વિલાપ કરવા માંડયો. પછી ગોત્ર વૃદ્ધ પુરૂષોના સમજાવવાથી ધૈર્ય ધરી વાસુદેવે અગુરૂ ચંદનના કાષ્ટવડે પિતાના અંગને અગ્નિ સંસ્કાર કર્યો. પછી જળાંજળી આપવા વિગેરે ઉત્તર ક્રિયા કરી સભામાં આવીને બલભદ્ર ઉપર પિતાના મૃત્યુને સૂ-

ચવનારો પત્ર લખી મોકલાવ્યો. તે લેખ વાંચી, ગર્વિષ્ટ એવા સીમાડાના રાજાને સાધી, બલભદ્ર દુઃખી થઇને સત્વર ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. પોતાને નગરે આવી બન્ને ભાઈઓ પરસ્પર કંઠે વળગી છુટે કંઠે રૂદન કરતા સર્વ સભાને પણ રોવરાવવા લાગ્યા. પૃછી આપ્ત જનોએ બોધ, કરવાથી તેઓ માંડમાંડ ધૈર્ય પામ્યા અને ધીમે ધીમે પિતાના સ્નેહને ભુલવા લાગ્યા. તોપણ ઉભા રહેતાં, ચાલતાં, બોલતાં અને મૌન ધરતાં તેઓ પોતાની દૃષ્ટિની આગળ ધ્યેય વસ્તુની પેઠે પિતાનેજ જોતા હતા.

આ પ્રમાણે તેઓ પિતાના શોકથી આકુલ વ્યાકુલ રહેતા હતા, તેવામાં ત્યાં નિશુંભ પ્રતિવાસુદેવનો દૂત આવ્યો. દ્વારપાળે પ્રથમ ખબર કરી અને આજ્ઞા મેળવીને પ્રવેશ કરાવ્યો. એટલે તે દૂતે નમસ્કાર કરી બલદેવ અને વાસુદેવને કહ્યું કે— "શિવરાજાનો સ્વર્ગવાસ લોકોના મુખથી સાંભળીને તમારા સ્વામી નિશુંભને ઘણો શોક થયો છે. તેથી તમારા પિતાની ભક્તિ સંભારીને એ કૃતજ્ઞ શિરોમણિ મહારાજાએ આ પ્રમાણે સંદેસો કહેવાને મને તમારી પાસે મોકલ્યો છે કે—અદ્યાપિ તમે બંને બાલક છો, શત્રુના પરાભવનું સ્થાન છો અને મેં અર્પણ કરેલું તમારા પિતાનું પદ મોટું છે, માટે તમે મારી પાસે આવીને નિરૂપદ્રવપણે રહો. કેમકે નદીમાં રહેલાને દાવાનળ શું કરી શકે તેમ છે? વળી ઘણા લાંબા કાળ પર્યંત કરેલી તમારા પિતાની ભક્તિના ઋણમાંથી મુક્ત થવાને ઈચ્છતા એવા મારે તમને લઘુ છતાં મોટા કરવા છે." આવો દૂતનો સંદેશો સાંભળીને તેમને અત્યંત કોપ ઉત્પન્ન થયો અને શોક નિવૃત્ત થઈ ગયો; કારણ કે બલવાન્ રસ પણ બીજા રસથી બાધ પામી જાય છે. પછી ભ્રગુટી ચડાવી, લલાટપર વિકૃતિ બતાવી, સિંહ જેવા પુરૂષસિંહે ક્રોધ લાવીને કહ્યું કે—"ઇક્ષ્વાકુ વંશમાં ચંદ્ર સમાન અને સર્વ વિશ્વના ઉપકારી એવા અમારા પિતાના મૃત્યુથી કોણ શોકનું સ્થાન થયું નથી? બીજા રાજાઓએ શોક કર્યો છે અને નિશુંભે પણ શોક કર્યો છે. પણ તે નિશુંભ આવો સંદેશો ન મોકલાવે તો તેથી તેની પિશુનતા થાય. સિંહના બાલકને કોણ દેશ આપે છે? કોણ તેને ઉછેરે છે? અને તેનો પરાભવ કોનાથી થાય છે? અત્યારે અમારી પાસે આ પ્રમાણે બોલતો તે કેમ લજ્જા પામતો નથી? આપ્તપણાના મિષથી તે ખરેખર અમારો અપમાન કરનાર શત્રુ છે. કદિ તારો સ્વામી અમારો મિત્ર હો, અમિત્ર હો કે ભલે ઉદાસી હો, અમે તેમાં નિરપેક્ષ છીએ; કારણ કે ભુજ પરાક્રમી વીરોને પોતાની ભુજાનીજ અપેક્ષા છે." આવા કુમારના વચનો સાંભળી-

દૂત બોલ્યો—"તે પિતા સમાન અમારા સ્વામીને શત્રુરૂપ માનતા એવા તમે પોતાના કલ્યાણમાં અકલ્યાણની ઈચ્છા કરી તમારૂં બાલકપણું સ્પૃષ્ટ રીતે બતાવો છો. અરે કુમાર! હજુ તમે રાજનીતિને જાણતા નથી. શામાટે હાથે કરી ઉદર ચોળીને શૂળ ઉત્પન્ન કરો છો. હું તમારા વચનો મારા સ્વામીને કહીશ નહી. હજુ મારૂં વચન માનો અને તેના પ્રસાદથી બંધુ સહિત તમારૂં ક્ષેમકુશળ લાંબા કાળ સુધી થાઓ; નહીં તો થોડા સમયમાં એ તમારો શત્રુ થશે અને જ્યારે યમરાજાની પેઠે તે રોષ કરશે, ત્યારે તમારે જીવિતમાં પણ સંશય થઇ પડશે." આવા દૂતના વચનોથી વાસુદેવને વિશેષ ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. અને કહ્યું કે "અરે દૂત! તું પોતાના જીવિતમાં પણ અપેક્ષા રહિત એવો ખરેખરો દૂત છું. વાણીના પ્રપંચમાં ચતુર એવા તારી જેવા દૂતની વાણી માત્ર ફણાટોપ કરનારા નિર્વિષ સર્પની જેમ બીકણ રાજાઓને બીવરાવે છે. અરે દૂત! જા, મારા કહેલા વચનો ગોપવીશ નહી, બધા તારા સ્વામીને કહેજે; તે કદિ અમારો શત્રુ થશે, તો અમોએ તેને વધ્યકોટીમાં પરિપૂર્ણ રીતે ગણી લીધેલોજ છે."

આવા વાસુદેવના વચનથી દૂત ત્યાંથી ઉભો થયો અને વેગથી નિશુંભની પાસે આવી તે સર્વ યથાર્થ કહ્યું. તે સાંભળી શત્રુને વિનાશ કરનાર નિશુંભને ઘણો ક્રોધ ચડયો. તત્કાળ સેનાવડે પૃથ્વીને આચ્છાદન કરતો તે અશ્વપુર ઉપર ચઢી આવ્યો. નિશુંભને આવેલો સાંભળી શત્રુનો વિજય કરનાર વાસુદેવ, પોતાના જેષ્ટ બંધુને સાથે લઈ સદ્ય સર્વ સૈન્ય સહીત સામા ચાલ્યા. પરસ્પર મથન કરવાને ઉદ્યત થયેલા નિશુંભ અને પુરૂષસિંહ હાથીની જેમ અર્દ્ધ માર્ગે એકઠા થયા. બંનેના સૈનિકો ભૂમિ અને આકાશને ક્ષોભ કરતા, સિંહનાદ, ધનુષ્યના ટંકાર તથા હાથોનું આસ્ફાલન કરતા પરસ્પર યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. પોતાના શરીરની રક્ષા કરવામાં અપેક્ષા રહિત એવી બન્ને અક્ષૌહિણી (સેના)નો ક્ષય, પ્રલય કાળની પેઠે ક્ષણવારમાં થઈ ગયો; પછી બલભદ્ર જેની પાછળ છે એવા વાસુદેવે રથમાં બેસીને પવનવડે અગ્નિની જેમ પાંચજન્ય નામનો શંખ પૂર્યો. પડતા વજ્રના ઘોર શબ્દની જેવા તે શંખના મોટા નાદથી શત્રુનું સર્વ સૈન્ય ક્ષોભ પામી પડી ગયું. તે વખતે 'અરે પોતાના આત્માને સુભટ માનનારા વાસુદેવ! ઉભો રહે, ઉભો રહે.' આ પ્રમાણે કહેતો મહારથી પ્રતિવાસુદેવ, વાસુદેવની સાથે યુદ્ધ કરવા આવ્યો. બંને વીરો કોપથી પોતાની ભ્રગુટી ચડાવી ભય પમાડતા પોતપોતાના ધનુષ્યનું આસ્ફાલન કરવા લાગ્યા. પછી મેઘ જેમ જળ ધારાની વૃષ્ટિ કરે, તેમ બંને વીરો બા-

ણ વૃષ્ટિ કરીને સિંહનાદવડે મૃગલીનીજેમ ખેચરની સ્ત્રીઓને ત્રાસ પમાડવા લાગ્યા. આંતરા રહિત પડતા એવા તેમના બાણસમૂહથી રણભૂમિ, બરૂના વૃક્ષથી છવાયેલા સમુદ્રના વિલાસને ધારણ કરવા લાગી. યુદ્ધરૂપી સાગરમાં તિમિંગલ રૂપ એ વીરો, કરમુક્ત, યંત્ર મુક્ત અને મુક્તામુક્ત એવા આયુદ્ધવડે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. તે સમયે નિશુંભે જાજ્વલ્યમાન જ્વાળારૂપ જિંહ્વાવાળું, અને તીક્ષ્ણ ધારાવડે વિકરાળ એવું પોતાનું ચક્ર ઇંદ્રિ જેમ વજ્રને સંભારે તેમ સંભાર્યું. સ્મરણ કરતાંજ પ્રાપ્ત થયેલા તે ચક્રને અંગુળીથી આકાશમાં ભમાડતો નિશુંભ, ક્ષોભ પમાડે તેવું વચન ગર્વથી બોલ્યો—"અરે કુમાર! તું અનુકંપા કરવા યોગ્ય છું, અને બાળક છું તેથી અહીંથી નાશી જતાં તને શી લજ્જા છે? માટે ચાલ્યો જા, વા મારી સેવા કર. શું તને એક શ્વાન પણ સારો વિચાર આપનાર નથી? આ ચક્ર મુકવાથી હું પર્વતોને પણ ફાડી નાખું તો, નવીન કુષ્માંડની[1] જેવા કોમળ શરીરવાળા તારી તો શી વાત કરવી?"

આવા વચન સાંભળી પુરૂષસિંહ કુમારે કહ્યું, "હવે અતિ ગર્વવાળા એવા તારૂં અને ચક્રનું વીર્ય જોવાનું બાકીમાં છે, બીજા અસ્ત્રોથી તેં શું કર્યું છે? અત્યારે મેઘ જેમ ઇંદ્રિ ધનુષ્યને ધારણ કરે તેમ તેં આ ચક્રને ધારણ કરેલું છે પણ હે મૂઢ! તે મને શું કરવાનું છે?તે ને છોડ, હું તેનું પણ અમોઘપણું જોઉં." આવા વાસુદેવના કઠોર વચનો સાંભળી નિશુંભે તેને મારવાની ઇચ્છાથી સર્વ બલવડે ચક્ર મૂક્યું. તે ચક્ર પોતાના અગ્ર ભાગવડે વાસુદેવના હૃદયમાં વેગથી અથડાઈ, વિંધ્યાદ્રિના તટમાં મોટા ગજની જેમ નિષ્ફળ થઈ ગયું. તેના આઘાતથી વાસુદેવ નેત્ર મીંચી મૂર્છા પામીને પડી ગયા. બલભદ્રે ગોશીર્ષ ચંદનથી સિંચન કર્યું, એટલે થોડીવારમાં પાછા ઉઠી, સંજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને હાથવડે તેજ ચક્ર લઈ, 'અરે ઉભો રહે નહીં', જતો રહે, જતો રહે, એમ નિશુંભને કહેવા લાગ્યા. પણ સામેથી છોડ, છોડ, એમ વચનો આવતાં વાસુદેવે ચક્ર છોડ્યું, અને પ્રતિવાસુદેવ નિશુંભનું મસ્તક તે પાંચમા વાસુદેવે તે ચક્રવડે છેદી નાખ્યું. તત્કાળ પરાક્રમીઓમાં મુગટ રૂપ એ વાસુદેવના ઉપર, જય લક્ષ્મીના હાસ્ય જેવી, આકાશમાંથી પુષ્પ વૃષ્ટિ થઇ. પછી તેજ પ્રયાણે કરીને વાસુદેવે ભરતાર્દ્ધને સાધી લીધું. "મહાત્માઓનો વ્યવસાય સહસા રીતેજ ફળે છે." દિગ્યાત્રા કરીને પાછા ફરતાં વાસુદેવ મગધદેશમાં આવ્યા. ત્યાં એક લીલા માત્રમાં મૃત્તિકાના પાત્રની જેમ ભુજાવડે કોટી શિલાને

---

૧ કુષ્માંડ-કોળાનું ફળ

ધારણ કરી. ત્યાંથી અશ્વ સૈન્યવડે પૃથ્વીને આચ્છાદન કરતા અશ્વપુર આવ્યા. અને સ્થાને સ્થાને નગર સ્ત્રીઓથી પૂજાતા વાસુદેવે પુરમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં બલભદ્રે અને બીજા ભક્તિવાળા રાજાઓએ વાસુદેવને અર્ધ ચક્રીપણાનો અભિષેક કર્યો.

તે સમયમાં ધર્મનાથ પ્રભુ બે વર્ષ સુધી છદ્મસ્થપણે વિહાર કરી ફરતા-ફરતા જ્યાં દીક્ષા લીધી હતી તે પ્રકાંચન નામના ઉપવનમાં આવ્યા. ત્યાં દધિવર્ણ વૃક્ષની નીચે ધ્યાન કરતા પ્રભુને પોષ માસની પૂર્ણિમાને દિવસે પુષ્ય નક્ષત્રમાં ચંદ્ર આવતાં કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તરતજ તે સ્થાને દેવતાએ રચેલા સમોવસરણમાં પ્રભુએ દેશના આપી. અને અરિષ્ટ વિગેરે તેંતાળીશ ગણધરો કર્યા. તેમના શાસનમાં ત્રણ મુખવાળો, કાચબાના વાહનવાળો, દક્ષિણ ભુજાઓમાં બીજોરૂં, ગદા અને અભયને તથા વામ ભુજાઓમાં નકુળ, પદ્મ અને અક્ષમાળાને ધરનારો રક્તવર્ણી અને તેજસ્વી કિંનર નામનો યક્ષ શાસનદેવતા થયો. અને ગૌર અંગવાળી, મત્સ્યના વાહનવાળી, બે દક્ષિણ ભુજામાં ઉત્પળ અને અંકુશ તથા બે વામ ભુજામાં પદ્મ અને અભયને ધરનારી કંદર્પા નામે યક્ષણી શાસનદેવી થઈ. એ બંને નિરંતર પ્રભુની પાસે રહેવા લાગ્યા. આ બંને શાસનદેવતાથી સેવાતા ધર્મનાથ પ્રભુ પૃથ્વીપર વિહાર કરતા અનુક્રમે અશ્વપુરે આવ્યા. તત્કાળ ઇંદ્રાદિક દેવતાઓએ જેમાં પાંચસોને ચાળીશ ધનુષ ઉંચું અશોક વૃક્ષ છે એવું સમવસરણ રચ્યું. પ્રભુએ તેમાં પ્રવેશ કરીને ચૈત્ય વૃક્ષને પ્રદક્ષિણા કરી અને તીર્થને નમન કરીને પૂર્વ સિંહાસનપર બેઠા. બીજી ત્રણ દિશાઓમાં વ્યંતર દેવતાઓએ પ્રભુની જેવાજ ત્રણ પ્રતિબિંબો રત્ન સિંહાસનપર વિકુર્વ્યા. પ્રભુની પર્ષદામાં ચતુર્વિધ સંઘ પહેલા વપ્રમાં યોગ્ય સ્થાને બેઠો, બીજા વપ્રમાં તિર્યંચો રહ્યા અને ત્રીજા વપ્રમાં વાહનો ગોઠવાયા.

તત્કાળ સેવક પુરૂષોએ આવીને પ્રફુલ્લિત નેત્રે પ્રભુસમોસર્યાના સમાચાર પુરૂષસિંહ વાસુદેવને કહ્યા. તેમને સાડાબાર કોટી રૂપીઆ ઇનામમાં આપી પુરૂષસિંહ વાસુદેવ સુદર્શન બળદેવ સહીત સમોસરણમાં આવ્યા. ત્યાં પ્રભુને ભક્તિ પૂર્વક પ્રદક્ષિણા અને નમસ્કાર કરીને વાસુદેવ, જ્યેષ્ટ બંધુ સાથે ઇંદ્રની પછવાડે બેઠા. પછી ઇંદ્ર, વાસુદેવ અને સુદર્શન ફરીવાર સ્વામીને નમી પ્રભુની ભકિતથી અસંતુષ્ટ હોય તેમ હર્ષથી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

"જગતના નેત્રરૂપ, ચકોર પક્ષીને આનંદ આપવામાં ચંદ્રરૂપ અને મિથ્યાત્વ રૂપ અંધકારને દૂર કરવામાં સૂર્યરૂપ એવા હે જગત્પતિ ધર્મનાથ! તમે વિ-

જય પામો. હે નાથ! તમે છદ્મસ્થપણે ચિરકાળ રહ્યા તે છતાં છદ્મ (કપટ) રહિત છો અને અનંત દર્શન છતાં અન્ય દર્શનને બાધ કરનારા છો. તમારી દેશના રૂપ જળના પૂરથી જેમનો આત્મા પ્લાવિત થયેલો છે તે પ્રાણીઓની કર્મની મલીનતા તત્કાળ ધોવાઇ જાય છે. જેવી રીતે તમારા ચરણ મૂળની છાયાથી પ્રાણીઓના સંતાપ શમી જાય છે, તેવી રીતે મેઘ અને વૃક્ષની છાયામાં પણ સંતાપ શમતો નથી. હે પ્રભુ! તમારા દર્શન કરવાથી થયેલા નિઃસ્પંદ શરીરવાળાં પ્રાણીઓ જાણે કોતરેલી પુતળીઓ હોય, તેવા જણાય છે. હે જગત્ બંધુ ! આ ત્રણ જગત્ સ્વભાવાદિની કેટલીક વિરૂદ્ધતાથી જુદું જુદું છે, પણ આજે તમારા પ્રભાવથી એકત્ર મળી જઇને બંધુરૂપે થઈ ગયેલું છે આ ત્રિખંડ ભરતક્ષેત્રના મૂળ સ્થાનના દેવતા રૂપ હે પ્રભુ ! જેમને બીજું કોઇ શરણ નથી એવા અમારી તમે રક્ષા કરો. હે જગત્પતિ ! અમે તમને વારંવાર પ્રાર્થીએ છીએ કે, હંમેશાં તમારા ચરણ કમળમાં અમારૂં મન ભ્રમરની ચેષ્ટા કરો." આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને ઇંદ્ર, વાસુદેવ અને બલભદ્ર વિરામ પામ્યા પછી ભગવાન્ ધર્મનાથપ્રભુએ આ પ્રમાણે ધર્મ દેશના આપી.—

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ—એ ચતુર્વર્ગમાં મોક્ષ વર્ગ અગ્રણી છે. તેનો યોગ કરાવનાર કારણ, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણ રત્ન છે. તત્વને અનુસરનારી મતિ—તે જ્ઞાન, સમ્યક્ પ્રકારની શ્રદ્ધા—તે દર્શન અને સર્વ સાવદ્ય યોગનો ત્યાગ—તે ચારિત્ર કહેવાય છે. પ્રાણીનો આત્માજ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ છે, અથવા તદાત્મકપણેજ તે શરીરમાં રહેલો છે; મોહના ત્યાગ થકી જે પોતાના આત્માવડે આત્માને વિષે આત્માને જાણે છે, તેજ તેના જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર છે. આત્માને અજ્ઞાનપણાથી ઉત્પન્ન થયેલ દુઃખ, આત્મ જ્ઞાનવડેજ હણાય છે, જે આત્મજ્ઞાનથી રહિત છે, તે તપ કરવાવડે પણ અજ્ઞાન જનિત દુઃખને છેદી શકતો નથી. આ આત્મા ચૈતન્ય (જ્ઞાન)રૂપ છે પણ કર્મના યોગથી શરીરધારી થાય છે અને જ્યારે ધ્યાનરૂપી અગ્નિથી કર્મ માત્ર દગ્ધ થઈ જાય છે ત્યારે તે નિરંજન સિદ્ધાત્મા બને છે. કષાય અને ઇંદ્રિયોથી જિતાયેલો આ આત્માજ સંસાર છે અને કષાય અને ઇંદ્રિયોને જિતનારો આત્માજ મોક્ષ છે—એ પ્રમાણે વિદ્વાનો કહે છે. તે કષાયો ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ—એમ ચાર પ્રકારે છે અને તે પ્રત્યેકના સંજ્વલન વિગેરે[1] ચાર ચાર ભેદ છે :તેમાં સંજ્વલન-એક પક્ષ સુધી,

[1] સંજ્વલન, પ્રત્યાખ્યાની, અપ્રત્યાખ્યાની અને અનંતાનુબંધીએ ચાર ભેદ.

પ્રત્યાખ્યાન ચાર માસ સુધી, અપ્રત્યાખ્યાન વર્ષ સુધી અને અનંતાનુબંધી આખા જન્મ સુધી સ્થિતિ કરે છે. તે અનુક્રમે વિતરાગપણું, મુનિપણું, શ્રાવકપણું અને સમગ્ દૃષ્ટિપણું હણે છે અને દેવપણું, મનુષ્યપણું, તીર્યંચપણું અને નારકીપણું આપે છે.

તેમાં ક્રોધ નામે કષાય ઉપતાપ કરનાર, વૈરનું કારણ, દુર્ગતિને આપનાર અને શમતા સુખને અટકાવનાર ભોગળરૂપ છે. તે ઉત્પન્ન થતાંજ અગ્નિની પેઠે પ્રથમ પોતાના આશ્રયને તો બાળેજ છે પછી બીજાને બાળે છે કિંવા નથી પણ બાળતો. આઠ વર્ષે ઉન પૂર્વકોટી વર્ષો પર્યંત ચારિત્ર અને તપ કરેલું હોય તો તેને પણ ક્રોધરૂપી અગ્નિ ક્ષણવારમાં દહન કરી નાખે છે. પૂર્વના પુણ્ય સંભારથી સંચય કરેલું શમતારૂપ પય, ક્રોધરૂપ વિષના સંપર્કથી તત્કાળ અસેવ્ય થઇ જાય છે. વિચિત્ર ગુણને ધારણ કરનારી, ચારિત્રરૂપ ચિત્રની રચના (ચિત્રશાળી)ને ક્રોધરૂપ ધૂમાડો પ્રસરીને અત્યંત મલીન કરી નાખે છે. વૈરાગ્યરૂપી શમીપત્રના પડીઆમાં જે શમતાનો રસ મેલવ્યો હોય, તે શાકપત્રના પડીઆમાંથી આવા ક્રોધવડે તે રસ કેમ ઢળી ન જાય? વૃદ્ધિ પામેલો ક્રોધ શું શું અકાર્ય નથી કરતો? આગામી કાળે દ્વૈપાયનના ક્રોધરૂપ અગ્નિમાં મોટી દ્વારકા નગરી સમિધરૂપ થઈ જશે. ક્રોધ કરનારને ક્રોધ કરવાથી કાર્ય સિદ્ધિ થતી જોવામાં આવે છે, તે ક્રોધની સાથે સંબંધ ધરાવતી નથી. અર્થાત્ તે ક્રોધના ફળરૂપ નથી પણ જન્માંતરે મેળવેલા તેના સારા કર્મનું ફળ છે. જે પ્રાણીઓ આ લોકના અને પરલોકના તથા સ્વાર્થના અને પરાર્થના નાશને કરનારા ક્રોધને પોતાના શરીરમાં ધારણ કરે છે, તેમને વારંવાર ધિક્કાર છે. ક્રોધાંધ પુરૂષો પિતાને, માતાને, ગુરૂને, સુહૃદ (મિત્ર)ને, સહોદરને અને સ્ત્રીને તેમજ પોતાના આત્માને પણ નિર્દય થઇને હણી નાખે છે. આવા ક્રોધરૂપ અગ્નિને સત્વર બુઝાવવાને માટે ઉત્તમ પુરૂષોએ સંયમરૂપ આરામને વિષે નીકરૂપ એક ક્ષમાનોજ આશ્રય કરવો. અપકાર કરનાર પુરૂષની ઉપર થયેલો ક્રોધ બીજી રીતે રોકી શકાતો નથી પણ સત્વના માહાત્મ્યવડે રોકી શકાય છે અથવા આવી ભાવના રાખે, તો તેનાવડે રોકી શકાય છે કે–'જે પોતે પાપને અંગીકાર કરી આપણને બાધા કરવાની ઇચ્છા કરે છે તે પોતાના કર્મથી હણાઈ ગયો છે તો તેની ઉપર કયો મૂર્ખ જન પણ કોપ કરે? જો તારો એવો આશય હોય કે, 'જે મારા અપકારી છે, તેની ઉપર તો હું કોપ કરીશ' તો તને નિરંતર દુઃખ આપવામાં ખરેખરા કારણભૂત તારા કર્મની ઉપર શા માટે કોપ કરતો નથી? શ્વાન

ઢેફું નાખનારને નહિં કરડવા જતાં ઢેફાને બચકાં ભરે છે પણ કેશરીસિંહ બાણને કાંઇ કરતો નથી પણ બાણ નાખનારનેજ મારે છે. માટે ક્રોધ કરનારે વિચાર કરવો કે, જે ક્રૂર કર્મોએ પ્રેરેલો શત્રુ મારી ઉપર કોપ કરે છે, તે કર્મોની ઉપેક્ષા કરીને હું બીજાપર ક્રોધ કરૂં છું; તેથી ખરેખર હું શ્વાનની રીતિનોજ આશ્રય કરૂં છું. ભવિષ્ય કાલમાં ઉત્પન્ન થનારા શ્રી મહાવીર ભગવાન્ પોતાને ઉપસર્ગાદિ કરનારા પાપીઓની ઉપર ક્ષમા કરશે કેમકે વગર પ્રયાસે સ્વયમેવ પ્રાપ્ત થયેલી ક્ષમાને વહન કરવાને કોણ ન ઇચ્છે ? જે ત્રણ લોકને પ્રલયમાંથી પણ રક્ષણ કરવાને સમર્થ છે, તેવા પુરૂષો પણ ક્ષમા કરે છે, તો કદળીના જેવો અલ્પ સત્વવાળો તું ક્ષમા કેમ કરતો નથી? વળી તેં પૂર્વ જન્મે એવું પુણ્ય કેમ ન કર્યું કે, જેથી તને કોઇ પીડેજ નહીં; માટે હવે પોતાના પ્રમાદનોજ શોક કરીને ક્ષમાને અંગીકાર કર. ક્રોધાંધ મુનિ અને પ્રચંડ ચંડાળ તે બેની વચ્ચે કાંઇપણ અંતર નથી, માટે ક્રોધનો ત્યાગ કરીને ઉજ્વળ બુદ્ધિને ગ્રહણ કરો મહર્ષિ ક્રોધી હતા 'અને કુરગડુ અક્રોધી હતા, તો દેવતાઓએ મહર્ષિ મુનિને છોડીને કુરગડુની સ્તુતિ કરી.' કદિ જો કોઈ આપણને મર્મપીડક વચન કહેતો આપણે વિચારવું કે જો એ સત્ય હોય તો તેમાં કોપ કરવા જેવું શું છે અને જો અસત્ય હોય તો તે ઉન્મત્ત થઇને બોલે છે તો તેનો વિચાર શો! જો કોઇ આપણને મારવાને આવે તો, મનમાં વિસ્મય પામી હસવું કે, મારો વધ થવો એ તો મારા કર્મને સાધ્ય છે, આ મૂર્ખ પુરૂષ તો ફોગટનો નાચે છે. જો કોઈ ખરેખર મારી નાખવાને આવે તો વિચારવું કે, મારા આયુષ્યનો ક્ષયજ પ્રાપ્ત થયો જણાય છે તો આ દુષ્ટ નિર્ભય થઇને પાપ બાંધે છે અને મરેલાનેજ મારે છે. જો સર્વ પુરૂષાર્થને ચોરનારા ક્રોધની ઉપર તને ક્રોધ ઉત્પન્ન નથી થતો તો પછી અલ્પ અપરાધ કરનારા બીજાની ઉપર કોપ કરનારા એવા તને ધિક્કાર છે. તેથી સારી બુદ્ધિવાળા પુરૂષે સર્વ ઈંદ્રિયોને ગ્લાનિ કરનાર અને ચારે તરફ પ્રસરતા એવા કોપરૂપી સર્પને ક્ષમારૂપી જાંગુલી વિદ્યાવડે જીતી લેવો.

વિનય, શ્રુત, શાલ, તથા ત્રિવર્ગ (ધર્મ, અર્થ અને મોક્ષ) નો ઘાત કરનાર **માન**, પ્રાણીના વિવેકરૂપી લોચનનો લોપ કરીને તેને અંધ કરી નાખે છે જાતિ, લાભ, કુલ, ઐશ્વર્ય, બલ, રૂપ, તપ અને શ્રુતનો મદ કરનાર પુરૂષ, તે તે વસ્તુનું હીનપણુ પ્રાપ્ત કરે છે. ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ એવા જાતિના અનેક ભેદને જોઇને કયો વિદ્વાન્ જાતિ મદ કરવા તત્પર થશે? હીન કે ઉત્તમ જાતિ,

આ દષ્ટાંત હવે પછી બનનાર છે

કર્મથી પ્રાપ્ત થાય છે, તો એવી અસાશ્વત જાતિને મેળવીને કોને મદ થાય? અંતરાય કર્મનો ક્ષય થવાથી લાભ થાય છે, તે શિવાય થતો નથી, તેથી વસ્તુ તત્વને જાણનારો પુરૂષ કદિપણ લાભ મદ કરતો નથી. બીજાની પ્રસન્નતા અને શકિત વિગેરે[1] મોટો લાભ પ્રાપ્ત થાય તોપણ મુહાત્માઓ કદિપણ લાભ મદ કરતા નથી. કુલવાન નહીં છતાં પણ બુદ્ધિ, લક્ષ્મી અને શીલવડે શોભતા એવા અનેક પુરૂષોને જોઇને મહા કુલિન પુરૂષોએ પણ કુલ મદ કરવો નહીં સારા કુળમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં કુશીળ હોય તો તેને કુળથી શું? અને પોતે સુશીળ છે તો તેને કુળની શું અપેક્ષા? એવું વિચારીને વિચક્ષણ પુરૂષો કુલ મદ કરતા નથી. વજ્રધારી ઇંદ્રિને ઘેર ત્રિભુવનના ઐશ્વર્યની સંપત્તિ સાંભળીને નગર, ગામ અને ધન વિગેરેના ઐશ્વર્યમાં શો મદ કરવો? સંપત્તિ કુલટા સ્ત્રીની પેઠે ગુણી પુરૂષની પાસેથી પણ વખતે ચાલી જાય છે અને દોષવાનનો પણ આશ્રય કરે છે તેથી વિવેકી પુરૂષોને ઐશ્વર્યની પ્રાપ્તિથી તેનો મદ થતોજ નથી. મોટો બલવાન્ હોય તેને પણ રોગાદિક ક્ષણવારમાં નિર્બળ કરી નાખે છે, તેથી તેવા અનિત્ય બળની પ્રાપ્તિથી પુરૂષોએ મદ કરવો યુક્ત નથી. જે બળવાન્ હોય તે પણ જરાની પાસે, મૃત્યુની પાસે અને કર્મફલને ભોગવવામાં નિર્બળજ છે, એમાં કાંઈ તેનું બળ ચાલતું નથી, માટે તેઓએ બળ મદ કરવો તે વ્યર્થ છે. આ સાત ધાતુમય દેહમાં હાની વૃદ્ધિધર્મ રહેલો છે અને જરા તથા રોગનો પરાભવ પણ રહેલો છે, તેથી અસાશ્વત એવા રૂપના મદને કોણ વહન કરે? ભવિષ્યકાળમાં થનારા સનતકુમાર ચક્રીનું રૂપ અને તેનો ક્ષય સાંભળીને કયો વિદ્વાન્ પુરૂષ સ્વપ્નામાં પણ રૂપનો મદ કરે? શ્રી ઋષભદેવે કરેલી અને શ્રી વીરપ્રભુએ કરેલી તપસ્યા સાંભળીને પોતાના સ્વલ્પ તપમાં કોને મદ થાય તેમ છે? જે તપ કરવાથી તત્કાળ કર્મનો સંચય તુટી જાય છે, તે તપનો મદ કરવાથી ઉલટો કર્મનો સંચય વધે છે. પૂર્વે મહા પુરૂષોએ જે શાસ્ત્રો પોતાની બુદ્ધિથી રચેલા છે, તેઓને માત્ર લીલાવડે સુંઘીને 'હું સર્વજ્ઞછું' એવો જે મદ ધરે છે, તે પોતાના અંગનેજ ખાય છે. શ્રી ગણધરેંદ્રોની નિર્માણ અને ધારણ કરવાની શકિત[2] સાંભળીને કયો કર્ણ અને હૃદયવાળો પુરૂષ શાસ્ત્રમદનો આશ્રય કરે? દોષરૂપ શાખાને વિસ્તારતા, અને ગુણરૂપી મૂલને નીચે લઇ જતા

---

૧ રાજાદિકની મહેરબાની કે મોટો અધિકાર.

૨ માત્ર ત્રિપદી સાંભળવાથી સર્વ શ્રુતના પારગામી થાય છે અને અંતર મુહુર્ત્તમાં દ્વાદશાંગોની રચના કરે છે. જુઓ ગણધર મહારાજાની શકિત!

માનરૂપી વૃક્ષને મૃદુતારૂપ નદીનાપૂરથી ઉખેડી નાખવું. ઉદ્ધતપણાનો નિષેધ એ મૃદુતાનું અથવા માર્દવનું સ્વરૂપ છે અને ઉદ્ધતપણું એ માનનું નિરૂપાધિક સ્વરૂપ છે.

જે જે વખતે જાતિ વિગેરેનું ઉદ્ધતપણું અંતરમાં સ્પર્શ કરવા લાગે, તે તે વખતે તેના પ્રતિકારને માટે મૃદુતાનો આશ્રય કરવો. સર્વ ઠેકાણે મૃદુતા રાખવી, તેમાં પણ પૂજ્ય વર્ગમાં વિશેષે રાખવી, કારણ કે, પૂજ્યની પૂજા વડે પાપથી મુક્ત થવાય છે. બાહુબળી માનવડે લતાની જેમ પાપથી બંધાણા હતા અને મૃદુતાવડે તત્કાળ તેનાથી મુકત થઈને કેવળજ્ઞાન પામ્યા હતા. ચક્રવર્તી પણ ચારિત્ર લઇને સંગ રહિત થઈ શત્રુઓના ઘરમાં પણ ભિક્ષા માગવા જાય છે, અહા! તે માનના ઉચ્છેદને માટે કેવી કઠણ મૃદુતા! ચક્રવર્તી જેવા મહારાજા પણ તત્કાળ દીક્ષા લીધેલા એક રંક સાધુને પણ માન છોડી નમે છે અને ચિરકાળ તેની સેવા કરે છે—આ પ્રમાણે સર્વ માનનો વિષય જાણી, બુદ્ધિમાન્ પુરૂષે તેનો નિરાસ કરવાને હંમેશાં મૃદુતાને ધારણ કરવી.

હવે માયાનું સ્વરૂપ કહે છે. અસત્યની માતા, શિલરૂપ વૃક્ષને કાપવાની ફરશી, અને અવિદ્યાની જન્મ ભૂમિ જે માયા તે દુર્ગતિનું કારણ છે. કુટિલપણામાં ચતુર અને માયા વડે બગલાની જેવી વૃત્તિ વાળા પાપી પુરૂષો જગતને વંચતા પોતાના આત્માનેજ વંચે છે. રાજાઓ ખોટા ષડ્ગુણના યોગથી, છળ અને વિશ્વાસઘાત વડે અર્થલોભને માટે સર્વ જગતને છેતરે છે. બ્રાહ્મણો તિલક, મુદ્રા, મંત્ર અને દીનત્વ બતાવી, અંતરમાં શૂન્ય અને બહાર સારવાળા થઈ લોકોને ઠગે છે. માયાના ભાજન વણિક લોકો ખોટા તોલા અને માન માપથી તથા દાણ ચોરી વિગેરેથી ભોળા લોકોને વંચે છે. પાખંડીઓ અને નાસ્તિકો, જટા, મોંચી, શિખા, ભસ્મ, વલ્કલ, અને અગ્નિ વિગેરે ધારણ કરીને શ્રદ્ધાવાળા મુગ્ધ જનને ઠગે છે. વેશ્યાઓ અરાગી છતાં હાવભાવ, લીલા, ગતિ અને કટાક્ષ વડે કામી જનોનું મનરંજન કરતી સર્વ જગતને ઠગે છે. દ્યૂતકારો તથા દુઃખે પેટ ભરવામાં તત્પર લોકો ખોટા સોગનથી અને ખોટા નાણાથી ધનવાનને વંચે છે. સ્ત્રી પુરૂષ, પિતા પુત્ર, સહોદર, સુહૃદજન, સ્વામી સેવક અને બીજા સર્વે એક બીજાને માયા વડે ઠગનારા છે. બંદિ લોકો અને ચોર લોકો અર્થમાં લુબ્ધ અને નિર્દય બની અહર્નિશ જાગરૂક રહી પ્રમાદી જનને છળે છે. કારીગર, અંત્યજ અને કોઈપણ જાતનું કામ કરીને આજીવીકા ચલાવનારા પુરૂષો માયાથી ખોટા સોગનો ખાઇને સાધુ જનને વંચે છે. વ્યંતરાદિકની નઠારી યોનિમાં રહેલા ક્રૂર પુરૂષો

ઘણા પ્રકારના છળ કરીને પ્રાયે પ્રમાદી મનુષ્યોને તથા પશુઓને પીડે છે. મત્સ્યાદિક જલચરો છળ કરીને પોતાના બચ્ચાંઓનુંજ ભક્ષણ કરે છે અને તેઓને પણ ધીવર લોકો માયા વડે જાળમાં બાંધે છે અને હણે છે. વિવિધ પ્રકારના ઉપાયો કરીને વંચનમાં પ્રવિણ એવા શીકારીઓ પણ કપટથીજ સ્થળચારી પ્રાણીઓને બાંધે છે અને મારે છે. માંસના ગ્રાસને ઇચ્છનારા પાપી પ્રાણીઓ શ્રાવક વિગેરે અનેક જાતના બીચારા આકાશચારી પ્રાણીઓને અનેક પ્રકારની માયાવડે બાંધી લે છે.

આ પ્રમાણે સર્વ લોકમાં પરવંચના કરવામાં તત્પર એવા પ્રાણીઓ પોતાના આત્માનેજ વંચી સ્વધર્મ અને સદ્ગતિનો નાશ કરે છે. તેથી તિર્યંચ જાતિમાં ઉત્પન્ન થવાનું ઉત્કૃષ્ટ બીજ, મોક્ષપુરીના દ્વારની ભૂંગળ અને વિશ્વાસ રૂપ વૃક્ષને દાવાનળ સરખી માયા વિદ્વાનોએ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. મલ્લીનાથ તીર્થંકર પૂર્વ ભવમાં સૂક્ષ્મ માયા કરશે અને તે માયાશલ્યને કાઢશે નહીં તેથી તે સ્ત્રી ભાવને પ્રાપ્ત કરશે; માટે જગતનો દ્રોહ કરનારી એ માયા રૂપી સર્પિણીને જગતને આનંદનું કારણ એવી સરલતા રૂપ ઔષધિ વડે જીતી લેવી. સરલતા—એ અવાર્ય વિસ્તારવાળો મુક્તિપુરીનો માર્ગ કહેલો છે, અને તપ, દાન વિગેરે લક્ષણ વાળો જે માર્ગ છે, તે તો અવશેષ માર્ગ છે. જેઓ સરલતાને સેવનારા છે તેઓ લોકમાં પણ પ્રીતિના પાત્ર થાય છે. અને સર્પની જેમ કુટીલ પુરૂષથી સર્વે ઉદ્વેગ પામે છે. જેઓની મનોવૃત્તિ સરલ છે તેઓ ભવવાસમાં રહેલા છે તથાપિ તે મહાત્માઓને પોતાથીજ અનુભવાય તેવું અકૃત્રિમ મુક્તિ સુખ મળે છે. જેઓના મનમાં કૌટિલ્યતા રૂપી શંકુ (ખીલો) કલેશ કર્યા કરે છે અને જેઓ બીજાને હાનિ કરવામાંજ તત્પર છે, તેવા વંચક પુરૂષોને કયાંથી સુખ હોય! સર્વ વિદ્યાઓમાં વિદ્વત્તા મેળવ્યા છતાં અને સર્વ પ્રકારની કળાઓ પ્રાપ્ત કર્યા છતાં ધન્ય પુરૂષોનેજ બાળકની જેવી સરલતા પ્રગટે છે. બાળકો અજ્ઞ છતાં પણ તેમની સરલતા સર્વને પ્રીતિ ઉપજાવે છે; તો જેઓના ચિત્ત સર્વ શાસ્ત્રોના અર્થમાં આસકત થયેલા છે, તેમની સરલતા પ્રીતિ ઉપજાવે, તેમાં શું કહેવું! સરલતા સ્વાભાવિક છે અને કુટિલતા કૃત્રિમ છે, તો સ્વાભાવિક ધર્મને છોડી કૃત્રિમ ધર્મનો કોણ આશ્રય કરે ! પ્રાયઃ સર્વ જનો છળ, પિશુનતા, વક્રોક્તિ અને પર વંચનામાં તત્પર છે, તો તેમાં રહ્યા છતાં પણ સુવર્ણ પ્રતિમાની પેઠે નિર્વિકારી રહેનાર કોઇક ધન્ય પુરૂષજ હોય છે. સર્વ ગણધરો જો કે શ્રુત સમુદ્રના પારને પામ્યા છે, તથાપિ શિક્ષા લેવાને માટે યોગ્ય હોય તેમ તીર્થંકરની વાણીને સરલતાથી સાંભળે છે. જે સરલ પણે આલો-

ચના કરે છે, તે સર્વ દુષ્કર્મને ખપાવે છે અને જે કુટિલ પણે આલોચના કરે છે, તે થોડા દુષ્કર્મ હોયતો તેને ઉલટાં વધારે છે. જેઓ મન, વચન અને કાયાથી સમસ્ત પ્રકારે કુટિલ છે, તેમનો મોક્ષ થતો નથી; પણ જેઓ મન, વચન અને કાયાથી સર્વત્ર સરલ છે, તેનો મોક્ષ થાય છે.

આ પ્રમાણે કુટિલ પુરૂષોની અતિ ઉગ્ર એવી કર્મની પણ કુટિલતાને વિચારીને સારી બુદ્ધિવાળા પુરૂષે મોક્ષની ઈચ્છાથી સરલતાનોજ આશ્રય કરવો.

સર્વ દોષોની ખાણ, ગુણનો ગ્રાસ કરવામાં રાક્ષસ, વ્યસન રૂપી લતાનું **મૂળ અને સર્વ અર્થને** બાધ કરનાર લોભ છે. નિર્ધન સોને, સોવાળો સહસ્રને, સહસ્રાધિપતિ લક્ષને, લક્ષપતિ કોટીને, કોટીપતિ રાજાપણાને, રાજા ચક્રવર્તીપણાને, ચક્રવર્તી દેવપણાને અને દેવ ઇંદ્રિત્વને ઇચ્છે છે. ઇંદ્રિપણું પ્રાપ્ત થતાં પણ ઇચ્છા નિવૃત્તિ પામતી નથી તેથી મૂલમાં લઘુ પણે રહેલો એ લોભ કુંભારના ચક્રપર રહેલા શરાવલા (રામપાત્ર) ની જેમ વધ્યા કરે છે. સર્વ પાપમાં જેમ હિંસા, સર્વ કર્મમાં જેમ મિથ્યાત્વ, અને સર્વ રોગમાં જેમ રાજ્યક્ષ્મા (ક્ષય રોગ) તેમ સર્વ પાપમાં લોભ મોટો છે. અહા ! આ પૃથ્વી ઉપર લોભનું એક છત્ર સામ્રાજ્ય છે; કે જેથી વૃક્ષો પણ પોતાની નીચે દ્રવ્ય હોય છે તો તેને પોતાના ચરણથી એટલે શાખા તથા મૂળીઆ વિગેરેથી ઢાંકી દે છે. દ્રવ્યના લોભથી બેઇંદ્રી, ત્રીઇંદ્રિ, ચતુરિંદ્રિય પ્રાણીઓ પણ મૂર્છા વડે પોતાના પૂર્વે દાટેલા અથવા મુકેલા નિધાનપર આવીને બેસે છે. સર્પ અને ગૃહગોધા (ધરોલી) જેવા પંચેંદ્રિય પ્રાણીઓ પણ ધનના લોભથી પોતે અથવા પરે દાટેલા કે મુકેલા નિધાન સ્થાનની ભૂમિપર આવીને લીન થઈ જાય છે. પિશાચ, મુદ્‌ગળ,[1] પ્રેત ભૂત અને યક્ષ વિગેરે પ્રાણીઓ લોભથી પોતાના અથવા પારકા નિધિપર અધિષ્ટાયક પણે સ્થાન કરેછે. આભૂષણ, ઉદ્યાન અને વાપીકા વિગેરેમાં મૂર્છાવાળા દેવતાઓ પણ ત્યાંથી ચ્યવીને તેજ ઠેકાણે પૃથ્વીકાય વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થાય છે. મુનિજનો પણ ક્રોધાદિકનો વિજય કરીને ઉપશાંત મોહ નામના અગીઆરમા ગુણઠાણાને પ્રાપ્ત થયા છતાં એક લોભના અંશ માત્રથી પતિત થઇ જાય છે. લેશ માત્ર ધન લોભથી સહોદર ભાઇઓ પણ એક માંસના લવની ઈચ્છાએ બે કુતરાઓ લડે તેમ પરસ્પર યુદ્ધ કરે છે. ગ્રામ્ય જન, અધિકારી અને રાજાઓ ગામ વિગેરેના એક સીમાડાની બાબતમાં લોભ

---

૧ વ્યંતર જાતિ વિશેષ. ૨ આ કારણથીજ દેવોની પૃથ્વીકાય અપ્પકાય અને વનસ્પતીકાયમાં ઉત્પત્તી કહેલી છે.

કરી સૌહૃદ ભાવને છોડી દઈને પરસ્પર વૈર બાંધેછે. લોભી જનો પોતાને હાસ્ય, શોક, દ્વેષ અને હર્ષનું કારણ ન હોય તો પણ સ્વામીની પાસે નટની જેમ કૃત્રિમ પણે બતાવી આપે છે. લોભ રૂપી ખાડો જેમ જેમ પુરવા માંડીએ, તેમ તેમ તે વધતોજ જાય છે, એ મોટું આશ્ચર્ય છે. કદિ જળવડે સમુદ્ર પૂરી શકાય, પણ ત્રલોક્યનું રાજ્ય મળે તોપણ લોભ પૂરી શકાતો નથી. ભોજન, વસ્ત્ર, વિષય અને દ્રવ્યનો સંચય અનંતી વાર એકઠો કરી કરીને ભોગવ્યા છતાં પણ લોભનો એક અંશપણ પુરાતો નથી. જો લોભનો ત્યાગ કર્યો, તો પછી નિષ્ફળ તપ કરવાની જરૂર નથી અને જો લોભનો ત્યાગ કર્યો નહી, તો પણ નિષ્ફળ તપ કરવાની જરૂર નથી. સર્વ શાસ્ત્રના સર્વસ્વને વિચારી વિચારીને એટલુંજ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે મોટી બુદ્ધિવાળાં પુરૂષે એક લોભના ત્યાગને માટેજ પ્રયત્ન કરવો. સદ્બુદ્ધિવાળા પુરૂષે લોભનાં પ્રસરતા એવા ઉદ્વેલ સાગરને સંતોષના સેતુબંધવડે રોકવો. જેમ મનુષ્યમાં ચક્રવર્તી છે અને દેવતામાં ઇંદ્રિ છે, તેમ સર્વ ગુણોમાં સંતોષ એ શ્રેષ્ટ ગુણ છે. સંતોષી મુનિ અને અસંતોષી ચક્રવર્તી તેમની જ્યારેતુલના કરીએ ત્યારે સુખ દુઃખનો ઊત્કર્ષ સમાન થાય છે, એટલે જેટલે દરજ્જે સંતોષીમુનિ સુખી છે તેટલોજ અસંતોષી ચક્રવર્તી દુઃખી છે. તેથીજ ચક્રવર્તી રાજાઓ પોતાને સ્વાધીન એવું રાજ્ય છોડીને પણ સંતોષ રૂપ અમૃતની તૃષ્ણાથી તત્કાળ નિઃસંગપણાને સ્વીકારે છે. જ્યારે ધનની ઈચ્છા નિવૃત્ત કરીએ છીએ, ત્યારે સંપત્તિ પડખેજ આવીને રહે છે, કારણ કે કાનને આગળથી ઢાંકીએ છીએ ત્યારે અંદર શબ્દાદ્વૈતજ વધે છે. જેમ નેત્ર ઢાંકવાથી બધું ચરાચરવિશ્વ ઢંકાઈ જાય છે, તેમ એક સંતોષ ધારણ કરવાથી પ્રત્યેક વસ્તુમાં વિરક્તિ થાય છે. ઇંદ્રિયોનું દમન અને કાયાને પીડા કરવાનું શું પ્રયોજન છે! માત્ર સંતોષ રાખવાથીજ મોક્ષલક્ષ્મી સામું જુવે છે. જેઓ મુક્તિ જેવું સુખ ભોગવેછે, તેઓ જીવતા છતાં પણ મુકત છે, મુક્તિને માથે કાંઇ શીંગડું હોતું નથી. રાગ દ્વેષથી સંયુક્ત અને વિષયથી ઉત્પન્ન થયેલું સુખ શા કામનું છે? કેમકે સંતોષથી ઉત્પન્ન થયેલું સુખજ મોક્ષ પ્રાપ્તિ યોગ્ય કર્મથી ન્યુનતાવાળું નથી. બીજાને તૃપ્ત કરનારા એવા શાસ્ત્રાના સુભાષિત શા કામના છે! પણ જેઓની ઈંદ્રિયો મલીન છે, તેઓએ સંતોષના સ્વાદનું સુખજ શોધવું જોઈએ. અરે પ્રાણી! જો તું કારણને અનુસરનારાજ કાર્યો હોય એવું માનતો હો તો સંતોષના આનંદથીજ મોક્ષના અપાર આનંદની પ્રતીતિકર. જે તીવ્રતપ કર્મને નિર્મૂલ કરનારૂં કહેવાય છે, તે પણ જો સંતોષ રહિત હો-

થતો નિષ્ફળ છે. સુખાર્થી પુરૂષોને કૃષિ, સેવા, પશુપાળ વૃત્તિ અને વ્યાપાર કરવાની શી જરૂરછે કારણ કે સંતોષનું પાન કરવાથી શું તેનો આત્મા નિવૃત્તિ સુખને નથી પામતો ? તૃણની શય્યા ઉપર સુનારા પણ સંતોષીઓને જે સુખ થાય છે, તે સુખ રૂની શય્યાપર સુનારા પણ સંતોષ વગરના પુરૂષોને થતું નથી. અસંતોષી ધનવાન્ પુરૂષો સમર્થ પુરૂષોની પાસે તૃણ સમાન લાગે છે અને સંતોષી પુરૂષોની પાસે સમર્થ પુરૂષો પણ તૃણ સમાન લાગે છે. ચક્રવર્તીની અને ઇંદ્રાદિકની સંપત્તિ પ્રયાસ જન્ય અને નશ્વર છે; પરંતુ સંતોષથી થયેલું સુખ, આયાસ રહિત અને નિત્ય છે. માટે સારી બુદ્ધિવાળા પુરૂષે સર્વદોષના સ્થાન રૂપ લોભને દૂર કરવાને માટે અદ્વૈત સુખના ગૃહરૂપ સંતોષનો આશ્રય કરવો.

આ પ્રમાણે કષાયને જીતનાર પ્રાણી આ ભવમાં પણ શિવસુખને ભજનારો થાય છે અને પરલોકમાં અવશ્ય શાશ્વત શિવસુખને પ્રાપ્ત કરે છે." આ પ્રમાણેની પ્રભુની દેશના સાંભળીને ઘણા પુરૂષોએ દીક્ષા લીધી, વાસુદેવે સમકિત સ્વીકાર્યું અને બલભદ્રે શ્રાવકપણું અંગીકાર કર્યું. પ્રથમ પૌરૂષી પૂર્ણ થયા પછી પ્રભુ દેશનાથી વિરામ પામ્યા—એટલે પ્રભુના પાદપીઠ પર બેસીને અરિષ્ટ ગણધરે દેશના આપવા માંડી. બીજી પૌરૂષી પૂર્ણ થતાં ગણધરે પણ દેશના સમાપ્ત કરી. પછી ઇંદ્ર, વાસુદેવ અને બલભદ્ર વિગેરે શ્રી અર્હંત પ્રભુને નમસ્કાર કરી ત્યાંથી પોત પોતાને સ્થાનકે ગયા અને સર્વ અતિશયથી શોભતા એવા શ્રી ધર્મનાથ ભગવાને પણ ત્યાંથી પૃથ્વીપર અન્યત્ર વિહાર કર્યો.

કેવળ જ્ઞાન પામ્યા પછી બે વર્ષે ઊણા અઢીલાખ વર્ષ સુધી વિહાર કરતાં પ્રભુને ચોસઠ હજાર મહાત્મા સાધુઓ, બાસઠ હજારને ચારસો સાધ્વીઓ, નવસો ચૌદ પૂર્વધારી, ત્રણ હજારને છસો અવધિજ્ઞાની, ચાર હજારને પાંચસો મનઃપર્યવ ધારી, તેટલાજ કેવળજ્ઞાની, સાત હજાર વૈક્રિય લબ્ધિવાળા, બે હજારને આઠસો વાદલબ્ધિવાળા, બે લાખને ચાલીશ હજાર[1] શ્રાવકો અને ચાર લાખને તેર હજાર શ્રાવિકાઓ,—આ પ્રમાણે પરિવાર થયો.

પોતાનો મોક્ષ સમય નજીક જાણીને પ્રભુ સમેતશિખર ગિરિ પધાર્યા. ત્યાં એકસોને આઠ મુનિઓની સાથે અનશન વ્રત ગ્રહણ કર્યું. એક માસને અંતે જ્યેષ્ટ માસની શુક્લ પંચમીએ, ચંદ્ર પુષ્પ નક્ષત્રમાં આવતાં, તે મુનિઓની સાથે પ્રભુ મોક્ષપદને પ્રાપ્ત થયા. તરતજ ઇંદ્રાદિક દેવોએ આવીને શ્રી ધર્મનાથ સ્વામીનો

૧ અન્યત્ર બે લાખને ચાર હજાર શ્રાવકો કહ્યા છે.

અને સાધુઓનો નિર્વાણ મહિમાનો ઉત્સવ કર્યો. અનંતનાથ સ્વામીના નિર્વાણ પછી ચાર સાગરોપમ ગયા ત્યારે ધર્મનાથ સ્વામીનું નિર્વાણ થયું. કૌમાર વયમાં અઢી લાખ વર્ષ, રાજ્યમાં પાંચલાખ વર્ષ, અને વ્રતમાં અઢીલાખ વર્ષ—એ પ્રમાણે એકંદર દશલાખ વર્ષનું આયુષ્ય શ્રી ધર્મનાથ સ્વામીનું નિર્ગમન થયું.

પુરૂષસિંહ વાસુદેવ સિંહની જેવા પોતાના હિંસ્ર કર્મથી આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને મરણ પામી છઠ્ઠી નરક ભૂમિમાં ગયા. કૌમાર વયમાં ત્રણસો વર્ષ, મંડલીકપણામાં સાડાબારસો વર્ષ, દિગ્વિજયમાં સીત્તેર વર્ષ અને રાજ્યમાં નવલાખ, અઠાણુ હજાર, ત્રણસોને એંશી વર્ષ—એ પ્રમાણે પુરૂષસિંહ વાસુદેવનું દશલાખ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયું હતું. સત્તરલાખ વર્ષના આયુષ્યવાળા સુદર્શન બલભદ્રે પોતાના અનુજબંધુ વાસુદેવને વિરહે ભ્રાતૃ સ્નેહને વશ થઈ મહા કષ્ટે જીવિતને ધારણ કર્યું. સુદર્શન ચક્રને ધારણ કરનારા પોતાના બંધુનું મૃત્યુ જોઇને આર્દ્ર શોકને વશ થઈ રહેલા સુદર્શન બલભદ્રે પ્રાંતે કીર્તિધર નામના સાધુની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને મોક્ષ પદને પામ્યા.

इत्याचार्य श्री हेमचंद्र विरचिते त्रिषष्ठि शलाका पुरुष चरिते
महाकाव्ये चतुर्थे पर्वणि धर्मनाथ पुरुषसिंह सुदर्शन
निशुंभ चरित वर्णनो नाम पंचमः सर्गः ॥५॥

સર્ગ ૬ ઠો.

શ્રી મઘવા ચક્રવર્તી ચરિત્ર.

આ ભરત ક્ષેત્રમાં **મહીમંડળ** નામે નગરમાં શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્વામીના તીર્થને વિષે **નરપતિ** નામે રાજા હતો. એ. ઉત્તમ રાજા અનાથ જનનો નાથ હતો અને ચારિત્રમાં સાધુની જેમ, ન્યાયમાં નિરંતર સાવધાન હતો. તે કદિ એક પુષ્પના ડીંટથી પણ કોઇ જનને મારતો નહોતો, કેવળ નવીન પુષ્પની જેમ યત્ન વડે સર્વનું પાલન કરતો હતો. એ વિવેકી રાજા પગના આભૂષણની પેઠે અર્થ, તથા કામને અને મુગટની પેઠે ધર્મને અધરોત્તર પણે (નીચા ઉંચા પણે) ધારણ કરતો હતો. અનુત્તર સુખને આપનારા અરિહંત દેવ, સુસાધુ ગુરૂ અને દયામયી ધર્મનું મંત્રાક્ષરની પેઠે તે ધ્યાન ધરતો હતો. એકદા બુદ્ધિમાન અને મહાશય વાળા એ રાજાએ રાજ્યને રોગની જેમ તજી દઇને વિશ્વને અભય આપનારી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પાંચ સમિતિ વડે વિજય પ્રાપ્ત કરી તથા ત્રણ ગુપ્તિનું રક્ષણ કરવામાં તત્પર થઇ એ રાજમુનિએ રાજ્યની પેઠે ઘણા કાળ પર્યંત વિધિયુકત દીક્ષાનું પ્રતિપાલન કર્યું. દિવ્ય રત્નાલંકારની જેમ નિર્દોષ મૂલ ગુણ અને ઉત્તર ગુણવડે તે અધિક પણે .શોભવા લાગ્યો. ચિરકાલ , વ્રત પાળી, પ્રાંતે કાળધર્મ પામીને એ મહાત્મા મધ્યમ ગ્રૈવેયકમાં અહમિંદ્ર દેવતા થયા.

અહીં જંબૂદ્વીપમાં ભરત ક્ષેત્રને વિષે સર્વ નગરીઓમાં શ્રેષ્ટ **શ્રાવસ્તી** નામે નગરી હતી. અસંખ્ય ગુણ રૂપ રત્નો વડે મૂર્ત્તિમાન્ સમુદ્ર હોય, તેવો **સમુદ્રવિજય** નામે ત્યાં વિજયી રાજા હતો. હંમેશાં આનંદ દાયક પણાથી મિત્ર અને અમિત્રના હૃદયથી તે કદિપણ દૂર થતો નહીં. સંગ્રામને વિષે ખેંચેલા નિર્મલ ખડ્ગ રૂપ દર્પણમાં પ્રતિબિંબિત થયેલો, તે બલવાન્ રાજાનો આત્મા હંમેશાં સન્મુખજ રહેતો હતો.. બળાત્કારે સર્વ દિશાઓને વશ કરીને પછી તેમને કાયમ વશ રાખવાને માટે તેણે પોતાનો યશરૂપી અલંકાર આપ્યો હતો. ગાયનું ગોવાળ રક્ષણ કરે તેમ યથાવિધિ પૃથ્વીનું પાલન કરી યોગ્ય સમયે દુધની જેમ કાંઇ પણ પીડા કર્યા વગર તે કર લેતો હતો. પવિત્ર લાવણ્યથી ભદ્ર અંગવાળી અને સર્વ ભદ્રના સ્થાન રૂપ **ભદ્રા** નામે તેને ધર્મચારિણી સ્ત્રી હતી. ધર્મની અબાધાએ તેની સાથે વિષય સુખ ભોગવતાં સમુદ્રવિજય રાજાએ કેટલોક કાળ નિર્ગમન કર્યો. **અનુક્રમે** ગ્રૈવેયક દેવલોકમાં જે **નરપતિ** રાજાનો જીવ હતો, તે ત્યાંનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પુરૂં કરીને ભદ્રાદેવીની કુક્ષિમાં અવતર્યો, સુખે સુતેલા ભદ્રા દેવીએ **ચક્રવર્ત્તીના**

જન્મને સૂચવનારા ચૌદ સ્વપ્ન મુખમાં પ્રવેશ કરતાં જોયાં. ગર્ભ સમય પૂર્ણ થતાં ઉત્તમ લક્ષણવાળા, સૂવર્ણની જેવા વર્ણથી શોભતા અને સાડીબેંતાલીશ ધનુષના શરીરવાળા પુત્રને તેણે જન્મ આપ્યો. આ પુત્ર પૃથ્વીમાં મઘવા (ઇંદ્ર) જેવો થશે એવું ધારીને સમુદ્ર વિજયે તેનું મઘવા એવું નામ પાડયું.

સૂર્યની પછવાડે ચંદ્ર જેમ આકાશને અલંકૃત કરે, તેમ સમુદ્રવિજયની પછવાડે તેણે પૃથ્વીને અલંકૃત કરવા માંડી. એકદા મેઘમાં જ્યોતિની જેમ શસ્ત્રાગારમાં તેજથી દેદીપ્યમાન ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું. અનુક્રમે પુરોહિત વિગેરે બીજા સર્વ રત્નો પણ સૌ સૌના યોગ્ય સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થયાં. અને ક્રમપ્રમાણે તેમને આવીને મળ્યા. પછી ચક્રરત્ન ચાલ્યું, એટલે તેની પાછળ દિગ્વિજય કરવાની ઇચ્છાએ મઘવાચક્રી, પ્રથમ પૂર્વ સમુદ્રના આભૂષણરૂપ માગધ તીર્થે ગયા. જાણે દૂત આવ્યો હોય, તેમ તેમના નામથી અંકિત એવું બાણ જોઇને માગધપતિએ ત્યાં આવી તેમની સેવાનો આશ્રય કર્યો. પછી માગધપતિની જેમ દક્ષિણમાં વરદામ દેવને અને પશ્ચિમમાં પ્રભાસપતિને જીતી લીધા. ત્યાંથી સમુદ્રને દક્ષિણ તટે જઇને સિંધુદેવીને સાધી. ત્યાંથી વૈતાઢય પર્વતે આવી વૈતાઢય કુમારદેવને સ્વાધીન કરી, તેની ભેટ લઇ, તમિસ્રા ગુફા પાસે આવ્યા. તે ગુફામાં દ્વારપાળની પેઠે રહેલા કૃતમાળ નામના દેવને વિધિ પૂર્વક સાધી લીધો. ત્યાંથી ચક્રવર્ત્તીની આજ્ઞાથી સેનાપતિ ચર્મરત્નવડે સિંધુને ઉતરીને તેના પશ્ચિમ નિષ્કુટમાં ગયો, અને તે ભાગ સાધીને પ છો આવ્યો. પછી સેનાપતિએ દંડ રત્નવડે તે ગુફાના કમાડ ઉઘાડયા એટલે ચક્રવર્ત્તીએ ગજ રત્નપર બેસીને સૈન્ય સહિત તેમાં પ્રવેશ કર્યો. કાકિણી રત્નવડે અંદર પ્રકાશ આપનારા મંડળો કરી ગજરત્નના કુંભ સ્થળ ઉપર મણિરત્ન રાખી, તેની કાંતિના પ્રસારવડે અંદર ચાલ્યા. ગુફાની મધ્યમાં વર્દ્ધકિ ર ને રચેલા સેતુ બંધવડે અત્યંત દૂસ્તર એવી ઉન્મગા અ । નિમ્નગા નદીના જલને ઉતરી, પોતાની મેળે જેના કમાડ ઉઘડી ગયેલા છે એવા ઉત્તર દ્વારને માર્ગે થઇ ચક્રવર્ત્તી સેના સાથે તે ગુફાની બહાર નીકલ્યા. ત્યાં આપાત નામના અતિ દુર્જય કિરાતોને, અસુરોને ઇંદ્ર જીતે તેમ મઘવા ચક્રવર્ત્તીએ જીતી લીધા. પછી ત્યાંથી સેનાપતિએ જઇને સિંધુના પૂર્વ નિષ્કુટને જિતી લીધો. ચક્રવર્ત્તીએ પોતે જઇને હિમાલય કુમારને સાધ્યો અને ત્યાંથી ઋષભ કૂટે જઇને ચક્રવર્ત્તીએ કાકિણી રત્નવડે 'મઘવા ચક્રવર્ત્તી' એવું પોતાનું નામ લખ્યું. ત્યાંથી પાછા ફરતાં સેનાપતિ પાસે ગંગા નદીનો પૂર્વ નિષ્કૂટ સધાવ્યો અને પોતે ગંગાદેવીને સાધ્યા પછી એ ત્રીજા ચક્રવ-

તીર્ મઘવાએ વૈતાઢય પર્વતની બંને શ્રેણીના વિદ્યાધરોને લીલા માત્રમાં સાધી લીધા. વિધી જાણવામાં ચતુર એવા ચક્રવર્તીએ ખંડ પ્રપાતા ગુફાના દ્વારમાં રહેલા નાટયમાળ દેવને યથા વિધિ વશ કર્યો. અને સેનાપતિ પાસે જેના કમાડ ઉઘડાવ્યા છે એવી ખંડ પ્રપાતા ગુફામાં થઈ મઘવા ચક્રવર્તી સમુદ્ર જલમાંથી વહાણની જેમ વૈતાઢયમાંથી બહાર નીકળ્યાં. ત્યાં ગંગાના મુખમાં નિવાસ કરી રહેલા નૈસર્પ વિગેરે નવનિધિઓ તેને સુખે વશ થઇ ગયા. પછી સેનાપતિના પાસે ગંગાનો પશ્ચિમ નિષ્કૂટ સધાવ્યો. આ પ્રમાણે મઘવાચક્રીએ ષટ્ખંડ ભરતક્ષેત્રને વશ કર્યું. આગળ ચાલતા અનુક્રમે ચક્રવર્તીપણાની સમગ્ર સામગ્રીથી પ્રકાશમાન થયેલા મઘવા ચક્રવર્તી, અમરાવતીમાં ઇંદ્ર આવે તેમ પોતાની શ્રાવસ્ત નામની નગરીમાં આવ્યા. ત્યાં દેવતાઓ અને રાજાઓએ એકત્ર થઈને પૂર્ણ સંપત્તિવાળા મઘવાચક્રીને વિધિ પ્રમાણે ચક્રવર્તીપણાનો અભિષેક કર્યો.

ચક્રવર્તીપણામાં અભિષિક્ત થયા પછી એ મહારાજા, બત્રીશ હજાર મુગટધારી રાજાઓથી નિરંતર સેવાતા હતા. સોળહજાર દેવતાઓથી આશ્રિત હતા, નવ નિધિઓથી તેમના મનોરથ પૂર્ણ થતા હતા, અને ચોસઠહજાર અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની નયન કમળની માળાઓથી નિત્ય પૂજાતા હતા, આ શિવાય બીજા પણ અનેક પ્રમાદના સ્થાનો તેમને સુલભ હતા, તથાપિ તે પોતાના પિતૃ પરંપરાથી આવેલા શ્રાવક ધર્મમાં કદિ પણ પ્રમાદી થતા નહીં. તેમણે સુવર્ણ અને રત્નોથી દેવતાઓના વિમાન જેવા વિવિધ પ્રકારના ચૈત્યો જિનબિંબ સહિત કરાવ્યા. જેમ તે પૃથ્વીના એકજ પતિ હતા, તેમ તેના મનમાં અર્હત્ દેવ, સાધુ ગુરૂ અને દયામય ધર્મ એકજપણે હતા. ઇંદ્રિયોને નિયમમાં રાખનાર એ ચક્રવર્તી, જેમ સર્વ રાજાઓ તેની પૂજાને છોડતા નહોતા તેમ પોતે દરરોજ ચૈત્ય પૂજાને છોડતા નહીં. એવી રીતે દેશ વિરતી શ્રાવકપણે પોતાના ઘણા આયુષ્યને નિર્ગમન કરી, મઘવાચક્રીએ અંતકાળે વિધિ પ્રમાણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પચવીશ હજાર કુમાર વયમાં, પચવીશ હજાર મંડળીકપણામાં, દશહજાર દિગ્વિજયમાં, ત્રણ લાખને નેવું હજાર ચક્રવર્તીપણામાં અને પચાશહજાર વ્રતારાધનમાં—એમ એકંદર પાંચ લાખ વર્ષનું આયુષ્ય નિર્ગમન્ કરી. ઇંદ્રના જેવા વૈભવવાળા મઘવા ચક્રવર્તી નિર્મળ આત્માવાળા પંચ પરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કરતાં કરતાં પંચત્વ પામીને સનત્કુમાર દેવલોકમાં મહર્દ્ધિક દેવતા થયા.

इत्याचार्य श्री हेमचंद्र विरचिते त्रिषष्ठि शलाका पुरुष चरिते महाकाव्ये चतुर्थे पर्वणि मघवा चक्रवर्त्ती चरित वर्णनो नाम षष्टः सर्गः ॥ ६ ॥

સર્ગ ૭ મો.

શ્રી સનત્કુમાર ચક્રવર્ત્તિ ચરિત્ર.

નાગલોકની નગરી ભોગાવતી, દેવનગરી અમરાવતી અને રાક્ષસપુરી લંકાથી પણ અધિક અને કાંચનની શોભાને ધારણ કરનારી **કાંચનપુરી** નામે નગરી છે. ત્યાં શત્રુની સ્ત્રીઓના અશ્રુજળના પ્રવાહમાં મેઘ જ્યોતિ સમાન **વિક્રમયશા**-નામે પરાક્રમી રાજા હતો. યુથપતિ ગજેંદ્ર ને હાથણીઓની જેમ તેના અંતઃપુરમાં પાંચસો પ્રેમનીપાત્ર રમણીઓ હતી. તે નગરીમાં સંપત્તિનો જાણે ભંડાર હોય, તેવો **નાગદત્ત** નામે એક ધણી સમૃદ્ધિવાળો સાર્થવાહ રહેતો હતો. સૌભાગ્યકારી, લાવણ્યવાળી અને અતિશય રૂપથી શોભતી, વિષ્ણુને લક્ષ્મીની જેમ તેને વિષ્ણુશ્રી નામે સ્ત્રી હતી. કાળાશ અને કેશની જેમ પરસ્પર પ્રેમ ધરતા તે દંપતી સારસ પક્ષીની જેમ નિરંતર સ્મરક્રીડામાં રસિકપણે વિહાર કરતા હતા.

એકદા એ સુંદર સ્ત્રી કાકતાલીય ન્યાયથી વિક્રમયશા રાજાની દ્રષ્ટિએ પડી. તેને જોતાંજ ચોરની જેમ કામદેવે જેનું વિવેકરૂપી ધન હરી લીધું છે એવો તે રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો " અહા ! આ સ્ત્રીના-મૃગલીના જેવા મનોહર લોચન, મયૂરની કલા જેવો સુંદર કેશપાશ, પાકેલા બિંબફળના બે ભાગની જેવા કોમળ અને અરૂણ હોઠ, જાણે કામદેવને ક્રીડા કરવાના બે પર્વતો હોય તેવા પીન અને ઉન્નત સ્તન, નવીન લતાની જેવી સરલ અને કોમળ ભુજા, વજ્રના મધ્યની જેવો કૃશ અને મુષ્ટિગ્રાહ્ય મધ્યભાગ, સેવાળની જેવી સ્નિગ્ધ રોમાવળી, આવર્ત્તના જેવી નાભિ, લાવણ્યરૂપ સરિતાના તટ જેવા નિતંબ, કદળીના સ્તંભ સમાન ઉરૂ અને કમળ જેવા કોમળ તેના ચરણ—એમ સર્વ અવયવો સુંદર છે, વધારે શું કહેવું ? એ સ્ત્રીનું સર્વ અંગ સંપૂર્ણ મનોહર છે. આવી સુંદર સ્ત્રીને જરાવસ્થાથી વિકળ ચિત્તવાળા વિધાતાએ યોગ્યતા જોયા વગર, સ્મશાનમાં ઇંદ્રિ સ્તંભની જેમ કોઇક અપાત્રમાં સ્થાપન કરેલી છે; તેથી એનું હરણ કરીને તેને મારા અંતઃપુરમાં સ્થાપન કરી વિધાતાના અનુચિતપણાના દોષને હું ટાળી નાખું." આ પ્રમાણે મનમાં નિશ્ચય કરીને કામદેવથી વિધુર થયેલા વિક્રમયશાએ તેનું હરણ કર્યું અને પોતાના યશને મલીન કર્યો. પછી તેને અંતઃપુરમાં લઈ જઇને તેની સાથે વિચિત્ર પ્રકારની કામદેવની લીલાવડે એકતાને ક્રીડા કરવા લાગ્યો. તે સ્ત્રીના વિયેગથી સાર્થવાહ જાણે ભૂત વળગ્યું હોય, ધંતુરો ખાધો હોય, અપસ્મારનો વ્ય[illegible] થયો

હોય, મદિરાનું પાન કર્યું હોય, સર્પે ડશ્યો હોય, અથવા સંન્નિપાત થયો હોય તેવો થઈ ગયો. એ પ્રમાણે તેનાથી વિયોગ પામેલા સાર્થવાહનો અને તેના સંયોગને પામેલા રાજાનો દુઃખ અને સુખમાં કેટલેક કાળ નિર્ગમન થયો. રાજા વિક્રમયશાને તે વિષ્ણુશ્રીની સાથેજ નિરંતર રમતો જોઈ તેના અંતઃપુરની બીજી સ્ત્રીઓએ ઇર્ષ્યાથી કામણ કર્યું. તે કામણવડે ક્ષણે ક્ષણે ક્ષીણ થતી એ સાર્થવાહની સ્ત્રી, મૂળના ક્ષયવડે લતાની જેમ છેવટે જીવિતથી મુક્ત થઈ ગઇ. તેના મૃત્યુથી રાજા પણ જીવન્મૃતની[1] જેવો થઇ, નાગદત્તની પેઠે પ્રલાપ અને વિલાપ કરવા લાગ્યો. 'આ મારી પ્રિયા પ્રણયથી રીસાઇને ચુપ રહેલી છે' એમ બોલતા રાજાએ તે મૃત્યુ પામેલી સ્ત્રીને અગ્નિમાં નાખવાને ના પાડી. પરંતુ મંત્રીઓએ વિચારી, રાજાને છેતરીને, તે વિષ્ણુશ્રીના કલેવરને અરણ્યમાં નખાવી દીધું.

'હે પ્રિયા! તું હમણાંજ હતી, હવે કેમ મારા સામું જોતી નથી? સંતાઈ જવાની ક્રીડા કરવી રહેવા દે. વિયોગાગ્નિ મર્મને પીડા કરનાર હોવાથી મશ્કરીમાં પણ તેમ કરવું ઉચિત નથી. શું કૌતુકથી ક્રીડા સરિતામાં તો એકાકી નથી ગઇ? અથવા ક્રીડાગિરિ કે ક્રીડોદ્યાનમાં તો નથી ગઈ? પણ તું મારા વિના શીરીતે ક્રીડા કરીશ? આ હું તારી પછવાડે આવું છું.' આ પ્રમાણે બોલતો બોલતો રાજા તે તે પ્રદેશમાં ઉન્મત્તની પેઠે ફરવા લાગ્યો. એમ ભમતાં ભમતાં ત્રણ દિવસ સુધી રાજાએ અન્નપાન લીધું નહીં. તે જોઈ મંત્રીઓએ તેના મૃત્યુની શંકાથી ભય પામીને તે સ્ત્રીના શરીરને અરણ્યમાં બતાવ્યું. તે વખતે એ શરીર ઉપર રીંછની પેઠે બધા કેશ વિશીર્ણ થઈ ગયા હતા; શશલાની પેઠે વનના કંક પક્ષીઓએ તેના લોચન ખેંચી લીધા હતા, માંસના લોલુપી ગીધ પક્ષીઓએ તેના સ્તનને ચર્વિત કરી દીધા હતા, ફાઉડીઓએ તેના આંતરડાનો સાર આકર્ષિત કર્યો હતો. મધપુડાની જેમ તેને મક્ષિકાઓના સમૂહે આચ્છાદન કરી દીધું હતું, પડવાથી ભાગી ગયેલા પક્ષીના ઇંડાની જેમ તેને ચારે બાજુએ કીડીઓ વળગી હતી અને તેમાંથી દુર્ગંધ નીકળ્યા કરતી હતી. આવું વિષ્ણુશ્રીનું શરીર જોઈ, રાજા વિક્રમયશા વિરક્ત થઇ આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો.

'અહો! આ અસાર સંસારમાં કાંઇ પણ સાર વસ્તુ નથી. આવા અસાર સ્ત્રી દેહમાં સારબુદ્ધિ વડે ચિરકાલ મોહ પામેલા એવા મને ધિક્કાર છે, હળદરના રંગની જેવા અસ્થિર ગુણવાળી સ્ત્રીઓથી પરમાર્થ વેત્તા પુરૂષનું મનજ હરણ

---

૧ જીવતાં છતાં મરણ પામેલા જેવો.

ચતું નહીં હોય, બાકી તો સર્વ પુરૂષોના મન હરણ થાય છે વિષ્ટા, મુત્ર, મળ, શ્લેષ્મ, માંસ, મજ્જા અને અસ્થિથી પૂર્ણ તેમજ નસોથી ગુંથેલી એવી સ્ત્રીઓ ચર્મ (ચામડી) વડે મઢેલી હોવાથી માત્ર બાહેરથી રમણીય લાગે છે, પણ સ્ત્રીના શરીરનો જો અંદર અને બાહેર વિપર્યાસ થઈ જાય અર્થાત્ અંદર છે તે બહાર આવે ને બાહેરનું અંદર જાય તો તે ગીધ અને શિયાળનેજ પ્રિતીવાળું થઈ પડે તેમ છે. કામદેવ જો સ્ત્રી રૂપ શસ્ત્ર વડે આ જગતને જીતે છે, તો પછી જે તુચ્છ પીંછાનું શસ્ત્ર ગ્રહણ કરે તેને મૂઢ બુદ્ધિવાળો સમજવો. સંકલ્પમાંથી ઉત્પન્ન થનારા એ કામદેવે અહા ! આ બધા વિશ્વને હેરાન કરી દીધું છે. તેથી તેનું મૂળ જે સંકલ્પ, તેનો હું ત્યાગ કરી દઉં.

આ પ્રમાણે વિચારી સંસારથી વિરક્ત થયેલા મોટા મનવાળા વિક્રમયશા રાજાએ સુવ્રતાચાર્યની પાસે જઇને દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પછી પોતાના દેહ ઉપર નિઃસ્પૃહ થઈ, એક, બે અને માસ ઉપવાસ વિગેરે તપસ્યા કરી, સૂર્ય જેમ કીરણોથી જલને સોષે, તેમ પોતાના શરીરને સોષવી નાખ્યું. એ પ્રમાણે દુસ્તપતપને આચરી કાલયોગે મૃત્યુ પામી સનત્કુમાર દેવલોકમાં શ્રેષ્ટ આયુષ્યવાળા દેવતા થયા. દેવ સંબંધી આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં ત્યાંથી ચ્યવી રત્નપુર નામના નગરમાં જિનધર્મ નામે શ્રેષ્ટિ પુત્ર થયા. એ શ્રેષ્ટિ કુમાર બાળપણાથીજ જેમ સમુદ્ર મર્યાદાને પાળે તેમ બાર પ્રકારના શ્રાવક ધર્મને પાળતો હતો, આઠ પ્રકારની પૂજાવડે તીર્થંકરોની આરાધના કરતો હતો, એષણીય વિગેરે દાનથી મુનિરાજને પ્રતિલાભતો હતો, અને અસાધારણ વાત્સલ્ય ભાવથી સાધર્મિક જનોને દાનવડે પ્રસન્ન કરતો હતો. આ પ્રમાણે તેણે કેટલોક કાળ નિર્ગમન કર્યો.

આ તરફ નાગદત્ત, પ્રિયાના વિરહથી દુઃખી થઈ, આર્ત્ત ધ્યાનવડે મૃત્યુ પામી તિર્યંચ યોનિમાં પરિભ્રમણ કરવા લાગ્યો, અનુક્રમે ચિરકાળ સંસારમાં ભમી સિંહપુર નામના નગરમાં અગ્નિશર્મા નામે બ્રાહ્મણનો પુત્ર થયો. કેટલેક કાળે ત્રિદંડીપણું ગ્રહણ કરી અજ્ઞાન તપમાં તત્પર થઈ ફરતો ફરતો રત્નપુર નગરે આવ્યો. તે નગરમાં હરિવાહન નામે અન્યધર્મી રાજા હતો, તેણે તે ત્રિદંડી પરિવ્રાજકને નગરમાં આવેલા સાંભળીને પારણાને દિવસે પોતાને ત્યાં આવવા નિમંત્રણ કર્યું. ત્યાં આવેલા અગ્નિશર્મા સન્યાસીએ દૈવ યોગે રાજદ્વારમાં આવી ચડેલા જિનધર્મ નામના વણિક કુમારને જોયો. તેને જોતાંજ પૂર્વ જન્મના વૈરથી અગ્નિશર્મા ઋષિના નેત્રો રોષથી રાતા થઈ ગયા. તત્કાલ અંજલિ જોડી પાસે ઉભેલા

હરિવાહન રાજા પ્રત્યે તે બોલ્યો–'હે રાજા! આ શ્રેષ્ટીના પૃષ્ટ ભાગ ઉપર અતિ ઉષ્ણ દૂધપાકનું પાત્ર મુકીને જો ભોજન કરાવશો, તો હું ભોજન કરીશ–અન્યથા કરીશ નહીં." રાજાએ કહ્યું, "બીજા પુરૂષના પૃષ્ટ ઉપર સ્થાળ મુકીને હું તમને ભોજન કરાવીશ." આ પ્રમાણેના રાજાના વચન સાંભળીને તે ત્રિદંડી ક્રોધ કરીને ફરીવાર બોલ્યો. "આ પુરૂષનાજ પૃષ્ટ ઉપર અતિ ઉષ્ણ દૂધપાકનું પાત્ર મુકીનેજ હું ભોજન કરીશ, નહીં તો અકૃતાર્થપણે આવ્યો તેમ ચાલ્યો જઇશ." રાજા તેનો પરમ ભકત હતો, તેથી તેમ કરવાને કબુલ થયો. "જિનશાસનથી બાહ્ય એવા પુરૂષોને વિવેક ક્યાંથી હોય." પછી રાજાની આજ્ઞા થવાથી તેણે પૃષ્ટ ભાગ ધર્યો. તેની ઉપર ઉષ્ણ ભાજન મુકીને તે ત્રિદંડી ભોજન કરવા લાગ્યો. દાવાનળને હાથી સહન કરે તેમ જિનધર્મ કુમારે પાત્રના તાપને સહન કર્યો; અને 'મારા પૂર્વ કર્મનું આ ફળ છે, તે કર્મ આ મિત્રના યોગથી ત્રુટી જાઓ' એમ ચિરકાળ ચિંતવન કરતો તે કુમાર સ્થિર રહ્યો. જ્યારે તે ત્રિદંડી જમી રહેવા આવ્યો તે વખતે તેની ઉષ્ણતાથી ઉછળેલા રૂધિર, માંસ અને ચરબીના રસથી તે પાત્ર. કાદવ પરથી સરી પડે તેમ કુમારના પૃષ્ટ ઉપરથી લપસી પડયું. ત્યાંથી પોતાને ઘેર આવીને પોતાના સંબંધવાળા સર્વ લોકોને બોલાવી જિનધર્મમાં વિચક્ષણ એવા જિનધર્મ કુમારે પોતાનું સર્વ દુષ્કૃત્ય ક્ષમાવ્યું. પછી ચૈત્ય પૂજા કરી, મુનિ પાસે આવીને તેણે યથા વિધિ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પછી નગરમાંથી નીકળી, પર્વતના શિખર ઉપર ચડીને પૂર્વ દિશાની સામે, પૃષ્ટ ભાગ ખુલ્લો રાખીને તેણે કાયોત્સર્ગ કર્યો. તે વખતે રૂધિરમય તેના પૃષ્ટને ગીધ અને કંક પક્ષીઓ ચાંચોથી ચુંથતા હતા, તથાપિ તેણે બીજી દિશાઓની સામે પણ કાયોત્સર્ગ ધારણ કર્યો. એ પ્રમાણે નવકાર મંત્રના ધ્યાનમાં તત્પર રહી તેવી પીડાને સમ્યક્ પ્રકારે સહન કરતો જિનધર્મ કુમાર મૃત્યુ પામીને સૌધર્મ કલ્પને વિષે ઇંદ્ર થયો. પેલો ત્રિદંડી મૃત્યુ પામી આભિયોગિક કર્મવડે ઇંદ્રનો ઐરાવત નામે હાથી થયો. પછી આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં ત્યાંથી ચ્યવીને તે ત્રિદંડીનો જીવ કેટલાક ભવમાં ભ્રમણ કરી **અસિત નામે યક્ષરાજ થયો.**

આ જંબુદ્વીપમાં કુરૂજાંગલ દેશને વિષે **હસ્તિનાપુર** નામે નગર હતું. તે નગરમાં અશ્વોની સેનાથી પૃથ્વી મંડલને આચ્છાદન કરનાર, અને મંડલવડે શત્રુઓના મંડલને જીતનાર **અશ્વસેન** નામે રાજા હતો. ગુણરૂપ રત્નોના રોહણાચળરૂપ તે રાજામાં દૂધમાં પુરાની જેમ દોષની એક કણી પણ ન હતી. 'મને આ તૃણ સમાન ગણે છે' એવું ધારીને સૌભાગ્ય મેળવવાની ઇચ્છાએ લક્ષ્મી, અસિ-

ધારા વ્રત કરવાને માટે તેની પાસે સ્થિર થઈ રહી હતી. યાચકોને આવતાં જોઈ તેને અતિશય હર્ષ થતો અને પોતાની આપવાની ઈચ્છાના અનુમાનથી જો તે થોડી યાચના કરે તો તેના મનમાં ખેદ થતો હતો. તેને સહદેવી નામે મહારાણી હતી. તે રૂપથી જાણે પૃથ્વીપર કોઈ દેવી આવેલ હોય, તેવી જણાતી હતી. હવે પહેલા દેવલોકમાં ઈંદ્ર સંબંધી લક્ષ્મી ભોગવીને જિનધર્મ કુમારનો જીવ તે સહદેવીના ઉદરમાં અવતર્યો તે વખતે સહદેવીએ હસ્તી વિગેરે ચૌદ મહા સ્વપ્ન મુખમાં પ્રવેશ કરતાં જોયા. અનુક્રમે પ્રસવ સમય આવતાં અદ્વિતિય રૂપ-વૈભવવાળા, જાતિવંત સુવર્ણના જેવી કાંતિવાળા અને સર્વ લક્ષણે પરિપૂર્ણ એક કુમારને તેણે જન્મ આપ્યો. અશ્વસેન રાજાએ જગતને આનંદ આપનારા મોટા ઉત્સવથી તેનું 'સનત્કુમાર' એવું નામ પાડયું. સુવર્ણના છેદ જેવા ગૌર અંગવાળો એ બાલક બાલચંદ્રની જેમ લોકોના નેત્રને પ્રસન્ન કરતો અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. એક રાજાના ઉત્સંગમાંથી બીજા રાજાના ઉત્સંગમાં—એમ સંચરતો તે કુમાર એક કમળથી બીજા કમળ ઉપર ફરતા હંસની જેવો શોભતો હતો. તે બાલક છતાં પણ અપ્રતિમરૂપ વડે જોતાં વેંતજ સ્ત્રીઓના નેત્રને અને મનને હરી લેતો હતો. સર્વાંગ યુક્ત શબ્દ શાસ્ત્ર અને બીજા સર્વ જ્ઞાનનું માત્ર ગુરૂના મુખમાંથી નીકળતાં વેંતજ એક ગંડૂષની[1] લીલાએ તેણે પાન કરી લીધું. રાજ્ય લક્ષ્મીના ભૂવનના સ્તંભરૂપ એવા શસ્ત્ર શાસ્ત્ર અને અર્થ શાસ્ત્રો જાણે બીજા ભુજ સ્તંભ હોય, તેમ તેણે ગ્રહણ કરી લીધા. નિર્મળ કલાનિધી (ચંદ્ર)ની પેઠે અનુક્રમે વધતા એવા તેણે એક લીલા માત્રમાં બીજી સર્વ કળાઓ પણ ગ્રહણ કરી લીધી.

પછી મર્ત્ય લોકમાંથી જેમ સ્વર્ગને પ્રાપ્ત કરે, તેમ તે સાડીએકતાળીશ ધનુષ્ય ઉંચી કાયાવાળા થઈ શિશુ વયમાંથી યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયા.

તે સનત્કુમારને કાલિંદીસુરનો પુત્ર **મહેંદ્રસિંહ** નામે એક પરાક્રમે વિખ્યાત મિત્ર હતો. એક વખતે વસંતઋતુ પ્રાપ્ત થતાં સનત્કુમાર તે મહેંદ્રસિંહની સાથે **મકરંદ** નામના ઉદ્યાનમાં કૌતુકથી ક્રીડા કરવા ગયો. નંદન વનમાં દેવ કુમારની જેમ તે ઉદ્યાનમાં સનત્કુમારે મિત્રની સાથે વિચિત્ર પ્રકારની ક્રીડાઓથી ક્રીડા કરી. તે વખતે અશ્વપતિ રાજાને ભેટ તરીક પાંચ ધારામાં ચતુર અને સર્વ લક્ષણે લક્ષિત એવા અનેક અશ્વો આવેલા હતા. તેમાંથી જલ તરંગની જેવો ચપલ **જલધિકલ્લોલ** નામે એક અશ્વ તેમણે સનત્કુમારને અર્પણ કર્યો. તે અશ્વને જોતાંજ કુમાર બીજી ક્રીડા તજી

---

[1] કોગળો.

લઇને તેના પર આરૂઢ થયો. કારણ કે રાજપુત્રોને સર્વ કૌતુક કરતાં હાથી ઘોડા સંબંધી અધિક કૌતુક હોય છે. એક હાથમાં ચાબુક અને બીજા હાથમાં લગામ લઇને પલાણરૂપ આસનનો સ્પર્શ કર્યા વગર બે ઉરૂવડે પ્રેરીને તેણે અશ્વને ચલાવ્યો. તત્કાળ ચરણવડે પૃથ્વીને સ્પર્શ પણ કર્યા શિવાય આકાશમાંજ ચાલતો તે અશ્વ જાણે સૂર્યના ઘોડાને જોવા ઇચ્છતો હોય તેમ વેગથી દોડયો. જેમ જેમ કુમાર તેને લગામથી ખેંચવા લાગ્યા તેમ તેમ વિપરીત શિક્ષાવાળો તે અશ્વ અધિક અધિક દોડવા લાગ્યો. આસપાસ બીજા ઘોડેસ્વાર રાજપુત્રો અશ્વ દોડાવતા સાથે ચાલતા હતા. તેઓના મધ્યમાંથી જાણે અશ્વરૂપે રાક્ષસ હોય તેમ તે અશ્વ આગળ પડયો. સર્વ રાજાઓના જોતાં જોતાંમાં નક્ષત્રોમાંથી ચંદ્રની જેમ સનત્કુમાર સહિત અશ્વ અદૃશ્ય થઈ ગયો. વહાણને નદીનું પૂર ખેંચી જાય તેમ પોતાના કુમારને અશ્વે આકર્ષણ કરેલો જાણી, અશ્વસેન રાજા મોટી અશ્વ સૈના લઇને તેને પાછો લાવવા માટે પછવાડે ચાલ્યા. "આ અશ્વ ચાલ્યો જાય, આ તેના પગલા છે, આ તેના ફીણની લાળ પડેલી છે." એ પ્રમાણે સાથેના લોકો કહેતા હતા તેવામાં બ્રહ્માંડને પૂરનારી ધમણરૂપ જાણે અકાળે થયેલી કાળરાત્રિ હોય તેવી દૃષ્ટિને અંધ કરનારી મોટી પ્રચંડ વાવલી [પવનની શ્રેણી] ચડી આવી. વાદળાદિ વડે ગૃહની જેમ ઉડતી રજવડે દિશાઓ ઢંકાઈ ગઈ. સૈન્ય સર્વ સ્તંભિત થઇ ગયું. એક પગલું પણ ભરી શકવાને કોઈ સમર્થ થયું નહી. રજરૂપ તરંગની શ્રેણીવડે કુમારના અશ્વના પગલા, અને ફીણ વિગેરે સર્વે ચિન્હો ભંગ થઈ ગયા. નીચે, ઉંચે, સમાન ભૂમિ એઅને ફરતું વૃક્ષાદિ કાંઈ દેખાવા ન લાગ્યું. જાણે સર્વ જન પાતાળમાં પેઠા હોય તેમ થઈ ગયું. સર્વ સૈનિકો સમુદ્રના જળમાં જેઓના વ્હાણ ભમવા માંડયા હોય તેવા વ્હાણવટીઓની જેમ એનો ઉપાય કરવામાં મૂઢ થઈ આકુલ વ્યાકુલ થઈ ગયા.

આવો દેખાવ જોઈ કુમારના મિત્ર મહેંદ્રસિંહે નમસ્કાર કરી અશ્વસેનરાજાને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે "હે દેવ! આ દૈવની દુર્ઘટ ઘટના[1] જુઓ. કયાં કુમાર! કયાં આ દૂરદેશા અશ્વ! કયાં શીલ[2] જાણ્યા વગરના તે અશ્વ ઉપર તેનું ચડવું! કયાં તે દુષ્ટ અશ્વથી કુમારનું હરણ! અને કયાં રજથી દૃષ્ટિ માર્ગને આચ્છાદન કરનારી આ વાત્રલ્ય! તથાપિ એક સામંતરાજાની પેઠે તેવા દૈવને જિતી આપ સ્વામીની જેવા તે મારા મિત્રને હું શોધી લાવીશ. હે પ્રભુ! પર્વતોની ગુફાઓમાં અને તેના ઊંચા શિખરોમાં, ઘાટી વૃક્ષ ઘટાથી દુર્ગમ એવી અટવીઓમાં, પાતાળની જેવા

૧ ન બને તેવું બનાવવાની-બનાવવાની શકિત. ૨ અશ્વની ગતિ વિગેરે.

નદીઓના કાંઠાના કોતરોમાં, નિર્જળ પ્રદેશમાં અને બીજા દેશોમાં અલ્પ પરિવાર સાથે વા કોઇ વાર એકાકી પણે કુમારની શોધ કરવી મને સ્હેલ પડશે. આમ મહારાજા જ્યાં ત્યાં સૈન્ય લઇ શોધવા જશો તે નાની શેરીમાં ગજેદ્રના પ્રવેશની પેઠે ઘણું મુશ્કેલ પડશે " આ પ્રમાણે વારંવાર કહી ચરણમાં પડી મહેંદ્રસિંહે અશ્વસેન રાજાને પાછા વાળ્યા. એટલે તે દુઃખીપણે પોતાના નગરમાં આવ્યા.

પછી સારસાર પરિમિત પરિવાર લઈ ગજેંદ્રની પેઠે દુર્વાર એવો મહેંદ્રસિંહ તત્કાળ મોટી અટવીમાં પેઠો. તે અટવીમાં ગેંડાઓએ શીંગડાથી ઉખેડેલા પાષાણોવડે સર્વ માર્ગ વિષમ થઇ ગયો હતો. ઘામથી પીડાતા ડુક્કરોએ પ્રવેશ કરીને નાના તળાવોને કાદવમય કરી નાખેલા હતા. પ્રૌઢ રીંછોના નાદથી ગુફાઓમાં પડછંદા પડતા હતા ગુફામાં બેઠેલા કેશરીઓના નાદથી ભયંકર દેખાવ થઈ રહ્યો હતો. ઉંચી ફાળ ભરતા ચિત્રાઓના સમૂહથી મૃગોના ટોળા આકુલવ્યાકુલ થઈ જતા હતા. પશુઓને ગળી જઈને અજગરો વૃક્ષોને વીંટાઈ રહ્યા હતા. ચમૂરૂ મૃગોના ટોળા માર્ગમાં વૃક્ષોની છાયાએ બેઠા હતા. સિંહણ સાથે જળપાન કરતા સિંહોએ માર્ગની સરિતાઓને રૂંધી હતી અને ઉન્મત્ત હાથીઓએ માર્ગના વૃક્ષોની ભાંગેલી શાખા વડે તે અટવી દુર્ગમ થઇ ગઇ હતી. આવી અટવીમાં સનત્કુમારનો શોધ કરવા તેણે પ્રવેશ કર્યો. કાંટાવાળા વૃક્ષોથી, શીકારી પ્રાણીઓથી અને ખાડાઓથી વિકટ એવી તે મહાટવીમાં અટન કરતાં તેની સાથેનું સર્વ સૈન્ય છુટું પડી ગયું. અનુક્રમે ખેદ પામી ગયેલા સાથેના મંત્રી અને મિત્રાદિક છોડી દીધેલો મહેદ્રસિંહ સંગ રહિત મુનિની જેમ એકલોજ ફરવા લાગ્યો. મોટા મોટા લતા ગૃહોમાં અને પર્વતોની ગુફામાં તે પલ્લીપતિની જેમ ધનુષ્ય લઈ એકલો ભમતો હતો. વનના હાથીઓના નાદમાં અને સિંહોના ધ્વનિમાં વીર સનત્કુમારના નાદની શંકાથી તે દોડવા લાગ્યો અને જ્યારે ત્યાં પોતાના મિત્રને જોયો નહી, ત્યારે તે વળી પાછો ઉછળતા ઝરણાના ધ્વનિ ઉપર શંકા કરીને ત્યાં ઉતાવળો દોડી ગયો પ્રેમની ગતિ એવીજ છે. નદી, હાથી અને સિંહને તેણે કહ્યું કે, મારા બંધુની જેવો ધ્વનિ અહીં થાયછે, તેથી તે તમારી પાસે હોય તેમ લાગે છે, કારણ કે, "એક અંશના દર્શનથી સર્વ લભ્ય થાય છે." આ પ્રમાણે સર્વ જગ્યાએ પોતાના મિત્રને જ્યારે જોયો નહી ત્યારે પછી વૃક્ષ ઉપર ચડી ભુલા પડેલા વટેમાર્ગુની પેઠે તેણે વારંવાર દિશાઓ જોવા માંડી. તે વખતે વસંત ઋતુ હોવાથી અશોકમાં શોક ધરતો, બકુલમાં આકુલ વ્યાકુળ થતો, આમ-

વૃક્ષને નહી સહન કરતો, મલ્લિકામાં દુર્બલ થતો, કર્ણિકારનો તિરસ્કાર કરતો, ગુલાબમાં લાલચોળ થતો, સિંદુવારથી દૂર રહેતો, ચંબેલીથી કંપાયમાન થતો, દુર્જનની જેમ મલયાનિલથી વિમુખ રહેતો, કોકિલાના પંચમ સ્વરના ઉચ્ચારમાં કાન ફોડે છે એમ માનતો, અને ચંદ્રના કીરણોથીપણ તાપને શાંત નહી કરતો મહેંદ્રસિંહ, દારિદ્રીના પુત્રની જેમ એકાકીપણે મહા દુઃખમાં વસંત સમયને નિર્ગમન કરતો હવો. જાણે અગ્નિના ખોટાવરા પાથરેલા હોય તેમ ચરણ કમળને બાળતી એવી સૂર્ય કીરણોથી તપેલી રજ વડે પગલે પગલે ભુંજાતાં, તરતમાંજ બુઝાઈ ગયેલા દાવાનળની ભસ્મવડે દુઃસંચર એવા માર્ગમાં જાણે અગ્નિ સ્તંભને રચતો હોય, તેમ ચરણના તાપને નહીં જાણતા, અગ્નિની જવાલા હોય તેવા ઉષ્ણ વાયુથી શરીરને લાગતા તાપને ગિરિમાં ફરનારા હાથીની જેમ નહીં ગણકારતા અને રોગી જેમ કવાથ પીયે, તેમ સરિતાના કાદવવાળા અને ઉષ્ણ પાણીનું પાન કરતાં તે મહેંદ્રસિંહે એકાકીપણે ભમી ભમીને ગ્રીષ્મ ઋતુને નિર્ગમન કરી. જેના મુખમાં વિદ્યુત્ છે એવા રાક્ષસની જેમ વિશ્વને વિક્ષોભ કરનારા મેઘથી હૃદયમાં ક્ષોભ નહીં પામતાં, તીક્ષ્ણ બાણની જેમ અખંડ ધારાવડે વીંધાઈ જતાં પણ સન્નદ્ધબદ્ધ થયેલા સુભટની જેમ જરા પણ નહી મુંઝાતાં, સ્થાને સ્થાને વેગથી વૃક્ષને ઉન્મૂલન કરનારી વનની દુસ્તર નદીઓને રાજહંસની પેઠે અનાયાસે ઉતરી જતાં અને વરાહની જેમ કાદવવાળા માર્ગને લીલામાત્રમાં ઉલ્લંઘન કરતાં એ મહેંદ્રસિંહે મિત્રની શોધમાં વર્ષાઋતુ પણ ઉલ્લંઘન કરી. ત્યાર પછી મસ્તક પર ચિત્રાનક્ષત્રનો ઘોર તાપ અને પગમાં તપેલી રેતીને સહન કરવાથી અગ્નિના સરાવ સંપુટની અંદર જાણે વસેલ હોય તેવો અનુભવ કરતાં, સ્વચ્છ જલમાં, કમલોમાં, અને હંસાદીક પક્ષિઓમાં અવિશ્રાંત હૃદયે 'હે મિત્ર તું ક્યાં છુ' એવી રીતે પોકારતાં, મદગંધી સપ્તવર્ણની વાસથી ક્રોધ પામી દોડતા હાથીઓની વચમાં વનાંતરે આવેલા હાથીની જેમ ચાલતાં અને મિત્રની પેઠે કમલના સુગંધી પવને પ્રેરેલા તે મહેંદ્ર સિંહે સરદ ઋતુના મેઘની જેમ ભમી ભમીને શરદ ઋતુને ઉલ્લંઘન કરી. ત્યાર પછી જાણે હિમાળયનો બંધુ હોય તેવા ઉત્તર દિશાના પવનવડે સરોવર અને નદિઓના હિમરૂપ થયેલા જળમાં, દાવાનળથી પણ અદાહ્ય છતાં જલમાં દહન થતી એવી પદ્મ, કલ્હાર, કૈરવ અને ઉત્પલની પંકિતઓમાં અને શિતથી પીડિત હોવાથી દાવાનલની પણ ઇચ્છા કરતા કિરાત લોકોમાં દ્રઢ નિશ્ચયથી ફરતા એવા તેણે હેમંતરૂતુ પણ નિર્ગમન કરી. ત્યાર પીછ

વૃક્ષોના શીર્ણ થઇ પડી ગયેલા જાનુ સુધી જીર્ણ પત્રોમાં ગુપ્ત રીતે રહેલા સર્પ અને વીંછીઓની ઉપર નિશંકતાથી ચરણ ન્યાસ કરતા અને કર્ણના મર્મને વીંધતા હોય તેવા દુઃશ્રવ મર્મર શબ્દ વડે જાગ્રત થઈ ઊંચા કાન કરી રહેલા કેસરી સિંહોના નાદથી પણ નહીં કંપતા એવા તેણે નવીન પલ્લવના સ્વાદ માત્રથી ઉદરને ભરતા સતા શિશિર ઋતુને મિત્રની પીડા વડે અતિ ઠંડા થઈ જઈને નિર્ગમન કરી. એવી રીતે સનત્કુમારની શોધને માટે અટવીમાં ફરતાં મહેંદ્રસિંહને એક વર્ષ ચાલ્યું ગયું.

એક વખતે તે અટવીમાં કેટલેક દૂર જઈને નિમિત્તિઆની જેમ ઉંચું મુખ કરી દિશાઓને જોતો હતો તેવામાં જલકુકડી, ક્રૌંચ, હંસ અને સારસપક્ષીઓનો હર્ષ કોળાહલ તેના સાંભળવામાં આવ્યો અને કમળની ખુશબોને વહન કરતા પવનથી તેને આશ્વાસન મળ્યું; તેથી તે અનુમાન વડે 'અહીં નજીકમાં કોઈ સરોવર છે ' એવો તેને નિશ્ચય થયો. તત્કાલ આનંદના અશ્રુ આવવાથી મિત્રનો સમાગમ થશે, એવો નિશ્ચયકરી રાજહંસની પેઠે તે સરોવરની સન્મુખ ચાલ્યો. આગળ જતાં ગાંધાર રાગમાં ગવાતું ગાયન, મધુર વેણુનો નાદ અને મનોહર વીણાનો ધ્વનિ તેના સાંભળવામાં આવ્યો. એટલે હર્ષ સહીત આગળ ચાલતાં વિચિત્ર વેષ ધારી રમણીઓની વચમાં રહેલા અને પ્રિય છે દર્શન જેનું એવા પોતાના મિત્ર સનત્કુમારને તેણે દીઠો. તત્કાલ તેના મનમાં વિચાર થયો કે શું આ મારો પ્રિય મિત્ર સનત્કુમાર છે! વા શું કોઈ માયા છે! કે શું ઇંદ્રજાળ છે! અથવા શું મારા હૃદયમાંથી બાહાર નીકલીને તે અહીં પ્રગટ થયો છે! આવો વિચાર કરતો હતો, તેવામાં કોઈ વૈતાળિકના મુખમાંથી આ પ્રમાણે કર્ણમાં અમૃત જેવા વાકય તેના સાંભળવામાં આવ્યા. "કુરૂ વંશ રૂપી સરોવરમાં હંસ સમાન, અશ્વસેન રૂપી સમુદ્રમાં ચંદ્ર સમાન અને સાૈભાગ્યના કામદેવ સમાન હે સનત્કુમાર ! તમે જય પામો. વળી વિદ્યાધરોની કન્યાઓની ભુજલતાને આલિંગન કરવાનું વૃક્ષ અને વૈતાઢય ગિરિની બંને શ્રેણીની જયલક્ષ્મીવડે આઢય એવા હે કુમાર ! તમે જય પામો " આ પ્રમાણે સાંભળતાંજ ગ્રીષ્મથી તપેલો હાથી જેમ જલાશય સમિપે આવે તેમ તે સનત્કુમારની પાસે ગયો અશ્રુધારાની સાથે ચરણ કમળમાં પડતા મહેંદ્રસિંહને ઉભો કરીને સનત્કુમારે આલિંગન કર્યું. અતર્કિત થયેલા પરસ્પરના સમાગમથી વિસ્મય પામેલા બન્ને મિત્રો વર્ષાકાળના મેઘની જેમ હર્ષાશ્રુને વર્ષાવવા લાગ્યા. વિદ્યાધરોના કુમારોએ

આશ્ચર્યથી જોયેલા બંને મિત્રો રોમે રોમે હર્ષિત થઇ મોટા મૂલ્યવાળા આસન ઉપર બેઠા. દૃષ્ટિ અને મન બીજે નહીં રાખતાં તે બંને પરસ્પર યોગીની જેમ પસ્થ ધ્યાનની મુદ્રામાં પરાયણ થયા. સનત્કુમારના યોગથી મહેંદ્રસિંહનો મ, દિવ્ય ઔષધથી રોગની જેમ ઉતરી ગયો. પછી સનત્કુમાર પોતાના નેત્ર- ા હર્ષાશ્રુ લુંછી અમૃત જેવી વાણી વડે મહેંદ્રસિંહ પ્રત્યે બોલ્યો. "પ્રિયમિ- ! અહીં શી રીતે આવ્યા ? એકાકી કેમ છો ? હું અહીં છું, તે તમે શી રીતે ણ્યું ? આટલો વખત કયાં નિર્ગમન કર્યો ? મારો વિયોગ થતાં પૂજ્ય પિતાએ ી રીતે પ્રાણ ધારણ કર્યા ? અને માતા પિતાએ આવા દુર્ગમ પ્રદેશમાં તમને એ- લા કેમ મોકલ્યા ?" આ પ્રમાણે કુમારે પુછ્યું—એટલે મહેંદ્રસિંહે ગદ્ ગદ્ વા- ીએ પોતાનું પૂર્વ વૃત્તાંત યથાર્થ રીતે કહી આપ્યું. પછી સનત્કુમારે ચતુર એ- ા વિદ્યાધરોની રમણીઓ પાસે તેને સ્નાન અને ભોજનાદિ કરાવ્યું. પછી વિ- મયથી પ્રફુલિત લોચનવાળો મહેંદ્રસિંહ વિનયથી અંજલિ જોડી બોલ્યો "પ્રિય- ત્ર ! તે તુરંગ પછી તમને કેટલી ભૂમિ સુધી લઈ ગયો ? અને ત્યારથી થયેલા ારા વિયોગમાં તમને શું પ્રાપ્ત થયું ? તેમજ આ સમૃદ્ધિ તમને કયાંથી પ્રાપ્ત ઈ ? તે જો મારાથી ગોપવવા યોગ્ય ન હોયતો પ્રસન્ન થઈને કહેવાને યોગ્ય છો" ાવા તેના વચન સાંભળી સનત્કુમારે ચિત્તમાં વિચાર કર્યો કે, "આ આત્મ માન મિત્રથી ગોપવી રાખવા યોગ્ય કાંઈ પણ નથી. પરંતુ જો કોઈ બીજો ણ પોતાનું વૃત્તાંત કહે, તો તેથી પણ મહાત્માઓ લજ્જા પામે છે, તો હું મારૂં ત્તાંત સ્વમુખે શી રીતે કહું ! માટે બીજા પાસે કહેવરાવું." આવી રીતે નિશ્ચય ી તે અશ્વસેનના કુમારે પોતાને વામ પડખે રહેલી પ્રિયાને આ પ્રમાણે આ- . કરી. "વિદ્યાથી મારો વૃતાંત જાણનારી હે પ્રિયા બકુલમતિ ! આ મારા મિ- મહેંદ્રસિંહને મારી કથા કહી સંભળાવો કેમકે અત્યારે મારા નેત્ર કમળ- ં નિદ્રા આવે છે." આ પ્રમાણે કહી સનત્કુમાર સુવાની ઈચ્છા દેખાડીને રમાં ગયો.

હવે બકુલમતિ વિદ્યાધરી મહેંદ્રસિંહને કહે છે, "હે રાજા ! તમો સૌના જોત ાતામાં તે અશ્વે તમારા મિત્રનું હરણ કર્યા પછી વેગવડે દોડતા તે અશ્વે ય- રાજના રહસ્ય ક્રીડા સ્થાન જેવી એક મોટી અને ભયંકર અટવીમાં પ્રવેશ ક- . બીજે દીવસે પણ પંચમ ધારાથી તે અશ્વ ચાલવા લાગ્યો. પરંતુ પછી મ- ાન્હ કાલ થયો ત્યારે ક્ષુધા અને પિપાસાથી પીડિત થઈને જિંહ્વા કાઢતો તે

ઉભો રહ્યો. એટલે શ્વાસથી જેનો કંઠ પૂરાઈ ગયો છે અને જેના ચરણ અકડાંઈ ગયા છે એવા તે અશ્વ ઉપરથી, પડતી દીવાલપરથી ઉતરી પડે તેમ તમારા મિત્ર ઉતરી પડયા. પછી અશ્વના ઉદર ઉપરથી બંધન અને લાંબો પટ્ટો છોડીને તેના પલાણ અને લગામ ઉતારી લીધા. તેજ વખતે તે અશ્વ ગતિ પૂર્ણ થવાથી પૃથ્વી ઉપર પડી ગયો અને જાણે પડવાના ભયથી હોય તેમ તત્કાળ તેના પ્રાણ નીકળી ગયા. પછી આર્ય પુત્ર જલપાન કરવાની ઈચ્છાથી આમ તેમ જળ શોધવાને માટે તે ભૂમિમાં ફરવા લાગ્યા. તથાપિ મરૂ ભૂમિની જેમ કયાંઈ પણ જળ તેના જોવામાં આવ્યું નહીં. અંગની સુકુમારતાથી, અત્યંત દૂર આવવાના શ્રમથી અને અટવીના દાવાનળના દાહથી તમારા મિત્ર ઘણા આકુલ વ્યાકુલ થઈ ગયા. તેથી નજિક રહેલા સપ્તપર્ણ વૃક્ષની નીચે જઈને બેડા તેવાજ નેત્ર મીંચીને પૃથ્વીપર પડયા. તે વખતે પુણ્ય યોગે તે વનના અધિષ્ઠાયક યક્ષે આવીને અમૃતની જેવા શિતળ જળવડે તેના સર્વ અંગ ઉપર સિંચન કર્યું. તેનાથી સંજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને બેઠા થયા પછી તે દેવતાના આપેલા જળનું તેમણે પાન કર્યું પછી તમારા મિત્રે ધીમેથી તેને પુછયું કે, 'તમો કોણ છો? અને આ જળ કયાંથી લાવ્યા છો?' યક્ષે કહ્યું, 'હું અહીં વસનારો યક્ષ છું અને આ જળ તમારે માટે માનસ સરોવરમાંથી લાવ્યો છું.' ફરી આર્ય પુત્ર બોલ્યા—'આ મારા અંગમાં એટલો બધો સંતાપ થાય છે કે જે માનસસરોવરમાં નાહ્યા વગર શાંત થશે નહીં.' તે વખતે 'તમારી ઈચ્છા હું પૂરી કરીશ' એમ કહીને તે યક્ષરાજ તમારા મિત્રને કદલી વૃક્ષના સંપુટમાં બેસારી માનસસરોવરે લઈ ગયો. ત્યાં મ્હાવત જેમ હાથીને સ્નાન કરાવે, તેમ શીતળ અને નિર્મલ જલવડે તેણે આર્ય પુત્રને સ્નાન કરાવ્યું. એટલે નિપુણ પગચંપી કરનાર પુરૂષની જેમ સર્વ અંગે સુખ સ્પર્શવાળા એ જલથી તેમનો શ્રમ દૂર થઈ ગયો. તે વખતે તમારા મિત્રના પુર્વ જન્મનો શત્રુ અસિતાક્ષ નામે યક્ષ તમારા મિત્રને હણવાને માટે નવીન યમરાજ આવે તેમ ત્યાં આવ્યો. 'અરે! ઉભો રહે, ભુખ્યો સિંહ જેમ હાથીને જોવે, તેમ મેં તને ઘણે કાળે જોયો છે, તો હવે તું કેટલેક દૂર જઈશ.' આ પ્રમાણે કહી તિરસ્કાર પૂર્વક તેણે એક લાકડી ફેંકી તેમ એક વૃક્ષ ઉખેડીને તમારા મિત્રની ઉપર ફેંકયું. વૃક્ષને આવતું જોઇ તમારા મિત્રે, હાથી જેમ ધમણને ઉછાલે, તેમ હાથના પ્રહાર વડે તેને દૂર ફેંકી દીધું. પછી ક્રોધ પામેલા તે યક્ષે જાણે અકાલે કલ્પાંત કાલ થતો હોય, તેમ રજ ઉડાડીને સર્વ જગતને

અંધકાર મય કરી દીધું અને ધૂમાડાના જેવા ધૂમ્ર વર્ણી તેમજ ભયંકર આકૃતિને ધારણ કરનારા હોવાથી જાણે અંધકારના સહોદર હોય તેવા કેટલાએક પિશાચો વિકુર્વ્યા. જાણે જંગમ ચિતાગ્નિ હોય તેમ જવાળાઓથી વિકરાળ મુખ વાળા, પડતા વજ્રના ધ્વનિ જેવો અટ્ટહાસ કરતા, પિંડાકાર કેશ વાળા, દાવાનલ સહિત પર્વત હોય તેવા પિળા નેત્રવાળા, જેના કોટરમાં સર્પ રહ્યા હોય તેવા જાણે વૃક્ષો હોય તેમ લાંબી જિંહ્વાઓને ધરનારા, અને તીક્ષણ, વાંકી તથા મોટી દાઢોથી જાણે મુખમાં કાતીને ધારણ કરી હોય તેવા, તે પિશાચો મક્ષિકાઓ જેમ મધ ઉપર દોડે તેમ આર્ય પુત્ર ઉપર દોડયા. નટની જેમ શરીરથી અનેક પ્રકારની આકૃતિઓ બતાવી તેઓ તેમની આગળ આવી ફરવા લાગ્યા, તથાપિ તમારા મિત્ર તેઓને જોઈને જરા પણ ભય પામ્યા નહી. એ બલવાન્ આર્ય પુત્ર જયારે એવા પિશાચોથી ભય પામ્યા નહી. ત્યારે તે યક્ષે અકાલે કાલપાસ જેવા નાગપાસથી તેમને બાંધી લીધા. પણ તત્કાળ ઉન્મત્ત હાથી જેમ પોતાના હસ્ત (સુંઢ) થી વલ્લીઓને તોડે, તેમ આર્ય પુત્રે તે સર્વે નાગપાસ તોડી નાખ્યા. પછી વિલખા થયેલો યક્ષ, સિંહ જેમ પુંછવડે પર્વાતના શિખરપર પ્રહાર કરે તેમ પોતાના હાથ વડે પ્રહાર કરી કરીને આર્ય પુત્રને મારવા લાગ્યો. તે વખતે ક્રોધ પામેલો મહાવત જેમ હાથીને લોઢાનો ગોળો મારે, તેમ આર્ય પુત્રે વજ્ર જેવી મુષ્ટિવડે તેની ઉપર પ્રહાર કર્યો. પછી પર્વત ઉપર વિધુતવડે મેઘની જેમ યક્ષે લોઢાના મોટા મુદ્દ્ગરથી આર્ય પુત્રપર પ્રહાર કર્યો. એટલે તેમણે ચંદન વૃક્ષને ઉન્મૂળીને, તે વડે યક્ષપર પ્રહાર કર્યો, જેથી સુકાઇ ગયેલા વૃક્ષની જેમ તે યક્ષ પૃથ્વીપર પડી ગયો. થોડીવારે બેઠા થઈ યક્ષે ક્રોધથી એક શિલાની માફક પર્વતને ઊપાડીને આર્યપુત્રની ઉપર નાખ્યો. તે ગિરિના પ્રહારથી તમારા મિત્ર ક્ષણવાર સાંયંકાળે દ્રહનુંજળ જેમ નિશ્ચળ રહે તેમ નેત્ર કમળને વીંચી નિશ્ચેતન થઈ ગયા. થોડીવાર પછી સંજ્ઞા મેળવી મેઘને જેમ મહાવાયુ વિખેરી નાંખે તેમ તે પર્વતને દૂર કરી નાખીને આર્યપુત્ર પોતાના બાહુથી યુદ્ધ કરવા પ્રવર્ત્યા. પછી દંડવડે યમરાજની જેમ તમારા મિત્રે ભુજા દંડથી તેની ઉપર પ્રહાર કરીને તેના કણ કણ જેવા કટકા કરી નાખ્યાં, તથાપિ અમરપણાને લીધે તે યક્ષ મૃત્યુ પામ્યો નહી. પરંતુ મરવાને ઈચ્છતાં ડુક્કરની જેમ મહા આકરી ચીસ પાડીને તે અસિતાક્ષ યક્ષ ત્યાંથી વાયુવેગે નાશી ગયો. તે વખતે રણકૌતુકને જોનારી દેવ અને વિદ્યાધરોની સ્ત્રીઓએ ષટ્ ઋતુઓની લક્ષ્મીની જેવી તમારા મિત્ર ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી.

પછી વીર હૃદયવાળા તે આર્યપુત્ર દિવસના અપરાન્હ કાલે ત્યાંથી ચાલી ઉન્મત્ત હસ્તીની જેમ બાહ્ય ભૂમિમાં આવ્યા. ત્યાં કામદેવને જીવાડવાના ઔષધ જેવા તમારા મિત્રને આ ખેચર કન્યાઓ જે નંદન વનમાંથી ત્યાં આવેલી હતી, તેમણે દીઠા. તેઓ તમારા મિત્રને જોઇને મનોહર હાવભાવ કરતી સ્વયંવર માળાની જેવી મદાલસ દૃષ્ટિઓ તેમનાપર નાખવા લાગી. તેથી વકતાઓમાં મુખ્ય એવા આર્ય પુત્ર તેમનો ભાવ પ્રગટ કરવાની ઇચ્છાથી તેમની પાસે જઈને અમૃત જેવી મધુર વાણી વડે બોલ્યા—"તમે કયા મહાત્માની કુલ ભૂષણ પુત્રીઓ છો? અને શા હેતુવડે તમે આ અરણ્યને અલંકૃત કરેલું છે?" તેમણે કહ્યું કે "હે મહાભાગ ! વિદ્યાધરોના રાજા શ્રીમાન્ ભાનુવેગની અમે આઠ કન્યાઓ છીએ અને અહીંથી નજિક અમારાં પિતાની ઉત્તમ નગરી છે, માટે કમલિનીમાં રાજહંસની જેમ તમે વિશ્રાંતિ લેવાને માટે તેને અલંકૃત કરો." આવા તેમના નમ્ર વચનથી તમારા મિત્ર તે નગરીમાં આવ્યા. તે વખતે જાણે સંધ્યા વિધિ કરવા જતો હોય તેમ સૂર્ય પશ્ચિમ સમુદ્રમાં મગ્ન થઈ ગયો. તે આઠ કન્યાઓને માટે વર શોધવાની ચિંતારૂપ શલ્યથી પીડાતા તેમના પિતાને વિશલ્ય કરવાની ઔષધિરૂપ તમારા મિત્રને તે કન્યાઓએ અંતઃપુરના પુરૂષોની સાથે તેમના પિતાની સમીપે મોકલ્યા. તેમને જોઈ ભાનુવેગ વિદ્યાધરે ઉભા થઈ આદર આપીને કહ્યું—"બહુ સારૂં થયું અને આજે અમારૂં ગૃહ પવિત્ર થયું, કે જેથી તમારા જેવા પુણ્ય રાશિ પુરૂષ અમારા ભાગ્યવડે અહીં સ્વયમેવ પધાર્યા. તમે આકૃતિથીજ કોઈ મોટા વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા વીર પુરૂષ હોય, તેમ જણાઓ છો—કેમકે ક્ષીર સાગરમાંથીજ ચંદ્રનો જન્મ હોવો જોઈએ એવું તેની મૂર્ત્તિથીજ અનુમાન કરાય છે. આ કન્યાઓના તમે યોગ્ય વર છો, તેથી હું પ્રાર્થના કરૂં છું કે, આ મારી આઠ કન્યાઓનું તમે પાણિગ્રહણ કરો, કારણ કે સુવર્ણમાંજ રત્ન જડાય છે."

આ પ્રમાણેની ભાનુવેગની પ્રાર્થનાથી આર્ય પુત્ર આઠ દિશાઓની લક્ષ્મીની જેવી તે આઠ કન્યાઓને વિધિ પૂર્વક પરણ્યા. પછી તેઓની સાથે રતિગૃહમાં જઇને કંકણ બંધ સહિત રત્ન પલંગપર નિદ્રા સુખને અનુભવવા લાગ્યા. તેવામાં તેમને નિદ્રાથી પરાજિત થયેલા જોઈ અસિતાક્ષ યક્ષે આવી ત્યાંથી ક્ષણવારમાં ઉપાડીને બીજા સ્થાને ફેંકી દીધા. "બલવાનોથી પણ છળ ઘણું બલવાન્ છે." જાગ્રત થયા પછી કંકણ સહિત પોતાના શરીરને અરણ્યમાં એકાકી ભૂમિપર પડેલું જોયું એટલે 'આ શું થયું' એમ તમારા મિત્ર આશ્ચર્ય પામીને વિચારવા લાગ્યા.

પછી એકાકીપણે અટવીમાં પૂર્વવત્ અટન કરતાં સાત માલનો અને આકાશ સુધી ઊંચો એક પ્રાસાદ તેમના જોવામાં આવ્યો. 'શું આ કોઇ માયાવીનો માયાવિલાસ હશે?' એમ વિચાર કરતાં આર્ય પુત્ર તે પ્રાસાદની નજિક આવ્યા. ત્યાં ટીટોડીની જેમ કરૂણ સ્વરે વનને પણ રૂદન કરાવતું કોઈ સ્ત્રીનું રૂદન તેમના સાંભળવામાં આવ્યું. તે સાંભળીને દયા વીર આર્ય પુત્ર નક્ષત્રના વિમાનની ભ્રાંતિ આપતી એ પ્રાસાદની સાતમી ભૂમિકા સુધી ચડયા. ત્યા 'હે કુરૂવંશી સનત્કુમાર! જન્માંતરમાં પણ તમેજ મારા ભર્ત્તા થજો' આ પ્રમાણે વારંવાર કહેતી અને નેત્રમાં અશ્રુ લાવી નીચું મુખ કરી રહેલી એક લાવણ્યવતી કન્યા તમારા મિત્રના જોવામાં આવી. પોતાનું નામ સાંભળી, 'મારી સાથે સંબંધ ધરાવનાર આ કોણ હશે?' એમ શંકા કરતા તે આર્યપુત્ર પ્રત્યક્ષ ઈષ્ટ દેવતા હોય તેમ તે સ્ત્રીની આગળ આવીને બોલ્યા—"હે ભદ્રે ! તું કોણ છું? તે સનત્કુમાર કોણ છે? તું અહીં કેમ આવી છું? અને તારે શું દુઃખ આવી પડયું છે કે, જેથી તું તેનું સ્મરણ કરતી રૂદન કરે છે?" આવાં તેમનાં વચનથી તે બાલિકા તત્કાળ હર્ષ પામી અને જાણે અમૃતને વર્ષાવતી હોય, તેવી મધુર વાણીએ બોલી—" સાકેતપુર નગરના અધિપતિ સુરાષ્ટ્રરાજા અને દેવી ચંદ્રયશાની સુનંદા નામે હું પુત્રીછું. અને કુરૂવંશ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન તેમજ રૂપથી કામદેવનો પણ તિરસ્કાર કરનાર સનત્કુમાર નામે અશ્વસેનરાજાના પુત્ર છે. એ મહાભુજ મનોરથમાત્રવડેજ મારા ભર્ત્તાર થયા છે અને મારા માત પિતાએ પણ જલ મુકીને મને તેમનેજ આપી છે. મારો વિવાહ થયા પછી કોઇ એક વિદ્યાધર પર દ્રવ્યનું ચોર હરણ કરે તેમ મને મારા સ્થાનમાંથી ઉપાડીને અહીં લઇ આવ્યો છે. અહીં આવી, આ પ્રાસાદ વિકુર્વી, મને અહીં મુકીને તે વિદ્યાધર કોઈ ઠેકાણે ચાલ્યો ગયો છે. હવે આગળ શું થશે, તે હું જાણતી નથી" આર્યપુત્રે કહ્યું, "અરે ભીરૂલોચના ! હવે તું બ્હીશ નહી, જેનું તું સ્મરણ કરે છે, તેજ હું કુરૂવંશી સનત્કુમાર છું." તે બોલી "હે દેવ! તમે ચિરકાળે મારા દૃષ્ટિ માર્ગે આવ્યા છો. દૈવે મને આજે સુસ્વપ્ન ની જેમ તમારૂં દર્શન કરાવ્યું છે."

આ પ્રમાણે તે બંને વાર્ત્તાલાપ કરતા હતા તેવામાં ક્રોધથી રાતા નેત્રવાળો વજ્રવેગ નામે વિદ્યાધર વજ્રની જેવા વેગથી ત્યાં આવી પોહોચ્યો. તત્કાળ તે વિદ્યાધરે આર્યપુત્રને ઉપાડી ઉછળતા ખેચરના ભ્રમને આપે તેવી રીતે આકાશમાં ઉછાળ્યા. તેવખતે "હા નાથ ! દૈવે મને મારી નાખી' એમ બોલતી તે બાળા સડી ગયેલા

પાનડા પેઠે પૃથ્વીપર પડી ગઈ તેવામાં તો તત્કાળ આર્ય પુત્રે ક્રોધ કરી વજ્ર જેવા પરાક્રમથી મસ્તકની ઉપર મુષ્ટિ મારે તેમ મુષ્ટિ પ્રહારવડે તે દુરાશય વજ્રવેગને મારી નાખ્યો. અને ચંદ્રની જેમ નેત્રરૂપ કુમુદને આનંદ આપતા આર્ય પુત્ર કિંચિત્ પણ અંગ ભંગ વગર તે બાલાની પાસે આવ્યા; પછી તેને આશ્વાસન આપી એ બુદ્ધિમાન્ વીર તરતજ તેની સાથે પરણ્યા. તે વખતે નિમિત્તીઆઓએ 'આ સ્ત્રી રત્ન થશે.' એવી સૂચના કરી.

તેવામાં વજ્રવેગની વંધ્યાવળી નામે એક સહોદર બેન પોતાના ભાઈના વધથી કોપ કરીને ત્યાં આવી પણ 'જે તારા ભાઈનો વધ કરશે, તે તારો ભર્ત્તા થશે' એવું જ્ઞાનીઓનું વચન સ્મરણ કરીને તે ક્ષણવારમાં શાંત થઈ ગઈ. "પોતાનો લાભ કયા કાર્યથી ન વધે? બધાથી વધી પડે" પછી જાણે બીજી જયલક્ષ્મી હોય, તેમ સ્વયંવરમાં પરાયણ એવી તે કુમારીકા આર્ય પુત્રને પતિ કરવાની ઇચ્છાએ ત્યાં ઉભી રહી. તેથી આનંદ પામીને સુનંદાએ આર્યપુત્રને કહ્યું એટલે તમારા મિત્ર એ રાગી બાળાને ગાંધર્વ વિવાહથી ત્યાં તરતજ પરણ્યા. તે વખતેજ ત્યાં કોઈ બે વિદ્યાધરોએ આવી અશ્વસેનના કુમારને બખ્તર સહિત મહારથ આપીને કહ્યું કે, "સર્પને ગરૂડ મારે તેમ તમે વજ્રવેગને મારી નાખ્યો, તે ખબર સાંભળીને તેનો પિતા અશનિવેગ કે જે દિગ્ગજના જેવા પરાક્રમવાળો અને સર્વ વિદ્યાધરોનો રાજા છે તે વિદ્યાધરોના સૈન્યથી દિશાઓને આચ્છાદન કરતો, ક્રોધ રૂપી ક્ષાર જલનો સાગર થઈને તમારી સાથે યુદ્ધ કરવાને માટે આવે છે. તેથી અમારા પિતા ચંદ્રવેગ અને ભાનુવેગે પ્રેરેલા અમે બંને તમારા શ્વસુર પક્ષના સંબંધી હોવાથી તમને સહાય કરવાને અહીં આવ્યા છીએ. અમારા પિતાએ આ ઇંદ્ર રથ જેવો રથ અને કવચ મોકલાવ્યા છે, તે લઈને શત્રુના સૈન્યનો વિજય કરો. અમારા પિતા ચંદ્રવેગ અને ભાનુવેગ પણ પવન સરખા વેગવાળા વાહનોમાં બેસી સેના સહિત હમણાંજ સહાય કરવા આવશે તેમ જાણજો. અને અમને બંનેને તેમની બીજી મૂર્ત્તિઓજ છીએ એમ સમજજો. આમ વાત કરે છે તેવામાં તો જાણે પૂર્વ અને પશ્ચિમના બે સમુદ્ર હોય, તેમ ચંદ્રવેગ અને ભાનુવેગ મોટી સેના લઈને ત્યાં આવી પોંહોંચ્યા. તે વખતે આકાશ માર્ગે આવતા અશનિવેગના સૈન્યનો પુષ્કરાવર્ત્ત મેઘની જેવો મોટો કોલાહળ થઈ રહ્યો. તે સમયે સંધ્યાવળીએ આર્ય પુત્રને પ્રજ્ઞપ્તિ નામે વિદ્યા આપી. કારણ કે, 'સ્ત્રીઓ ભર્ત્તારને વશ હોય છે.' આર્યપુત્ર પણ તૈયાર થઈ તે રથ ઉપર બેસીને રણ કર-

વાને ઉત્કંઠિત થઈ ઉભા રહ્યા. કેમકે "ક્ષત્રીઓને રણસંગ્રામ પ્રિય હોય છે." શત્રુઓના યશરૂપ ચંદ્રને રાહુરૂપ એવા ચંદ્રવેગ અને ભાનુવેગ વિગેરે વિદ્યાધરો પોતપોતાના સૈન્યથી આર્યપુત્રની ફરતા ફરી વળ્યા. એટલામાં તો 'પકડો, પકડો, મારો, મારો,' એમ બોલતા બોલતા અશનિવેગના સૈનિકો અતિ વેગથી ત્યાં આવી પહોંચ્યા, તરતંજ દીનતા રહિત બંનેના સૈનિકો યુદ્ધ કરવા લાગ્યા અને કુકડાની જેમ ક્રોધથી ઉછળી ઉછળીને પ્રહાર કરવા લાગ્યા. તે વખતે તેમના સિંહનાદો શિવાય બીજું કાંઈપણ સાંભળવામાં આવતું નહોતું અને પ્રદિપ્ત આયુધ શિવાય બીજુ કાંઈ જોવામાં પણ આવતું નહોતું. યુદ્ધ કળાને જાણનારા તે વીરો હસ્તીની જેમ સામા આવી, પાછા ખસી, વારંવાર પ્રહાર કરતા હતા અને પ્રહારોને ઝીલતા હતા. એ પ્રમાણે ચિરકાળ યુદ્ધ કરીને જ્યારે બંનેના સૈનિકો ભગ્ન થઈ ગયા, ત્યારે અશનિવેગ પવનવેગી રથમાં બેસીને સામો આવ્યો. 'અરે! યમદ્વારનો નવીન અતિથી અને મારા પુત્ર વજ્રવેગનો શત્રુ ક્યાં છે?' આ પ્રમાણે આક્ષેપ કરીને બોલતાં તેણે ધનુષ્ય ઉપર પણચ ચડાવી. તેજ વખતે 'યમરાજના દ્વારનો નવો અતિથિ, અને તારા પુત્ર વજ્રવેગનો શત્રુ હું આ રહ્યો.' આ પ્રમાણે કહીને આર્યપુત્રે પણ ધનુષ્યને પણચ સહિત કર્યું. પ્રથમ મોટા પરાક્રમવાળા તે બંને વીરોનું સૂર્યના કીરણોને આચ્છાદન કરનારૂં બાણ યુદ્ધ ચાલ્યું. પછી તે આર્યપુત્ર અને વિદ્યાધર પતિએ પરસ્પરને મારવામાં તત્પર થઈ ગદા વિગેરે અસ્ત્રોથી યુદ્ધ કર્યું, પણ પરસ્પર પરાજય પામ્યા નહી, પછી તેઓ સર્પને ગારૂડ, આગ્નેય અને વારૂણ વિગેરે એક બીજાને બાધ કરનારા દિવ્ય અસ્ત્રોવડે પરસ્પર યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. ધનુષ્યનું આસ્ફાલન કરી બાણને છોડતા વિદ્યાધર પતિના ધનુષ્યની જીવા (પણછ)ને જીવની જેમ આર્યપુત્રે એક બાણથી છેદી નાખી' પછી મંડલાગ્રને આકર્ષીને દોડતા એવા અશનિવેગની અર્ધ [એક] ભૂજાને અશ્વસેનના પુત્રે અર્ધ યશની જેમ છેદી નાખી, તે છતાં પણ જેનો એક દાંત ભંગ થયો હોય તેવા હાથીની જેમ અને એક દાઢે ભગ્ન થયેલ. સિંહની જેમ એક ભુજ દંડ જેનો છેદાયો છે એવો તે ક્રોધથી આર્યપુત્ર ઉપર દોડ્યો. તેથી દાંતવડે અધરને ડશીને પ્રહાર કરવાને દોડયા આવતા તે અશનિવેગના મસ્તકને મારા પતિએ તેજ વખતે વિદ્યાએ અર્પેલા ચક્રવડે છેદી નાખ્યું. તત્કાળ અશનિવેગની રાજ્યલક્ષ્મી મારા પતિને પ્રાપ્ત થઈ. કારણ કે, "પરાક્રમી પુરૂષોજ લક્ષ્મીનું સ્થાન' છે.' પછી અશ્વસેનના કુમાર, ચંદ્રવેગાદિક વિદ્યાધરોના સ્વામીઓ સાથે નિઃશંકપણે વૈ-

તાઢ્ય ગિરિએ ગયા. ત્યાં સેવકપણાને પ્રાપ્ત થયેલા વિદ્યાધર પતિઓએ તમારા મિત્રને સર્વ વિદ્યાધરોના મહારાજાપણાનો અભિષેક કર્યો. અને નંદીશ્વર દ્વીપે ઇંદ્ર કરે તેમ તેણે શાશ્વત અર્હંત પ્રતિમાઓનો અતુલ સમૃદ્ધિથી ત્યાં અષ્ટાન્હિકોત્સવ કર્યો.

એક વખતે વિદ્યાધર શિરોમણિ મારા પિતા ચંદ્રવેગે આર્યપુત્રને વિનય પૂર્વક કહ્યું કે,—પૂર્વે એક સમયે જ્ઞાનના સમુદ્ર અને અપૂર્વ મહિમાવાળા એક ઉત્તમ મુનિ મારા જોવામાં આવતાં, મેં તેમને પૂછ્યું હતું કે આ મારી પુત્રીઓનો સ્વામી કોણ થશે? એટલે તેઓ બોલ્યા—કે, 'આ બકુલમતિ વિગેરે તમારી સો કન્યાઓને 'સનત્કુમાર' નામના ચોથા ચક્રવર્ત્તી પરણશે' ત્યારથી 'આ કન્યાઓ આપવાને તેની પાસે કેમ જવાય અને પ્રાર્થના પણ શી રીતે કરાય' એ પ્રકારે હું ચિંતા કર્યા કરતો હતો, તેવામાં તો મારા ભાગ્ય યોગે તમે અહીંજ આવ્યા છો; તેથી હે સ્વામી! હવે પ્રસન્ન થાઓ. અને આ કન્યાઓને પરણો.—'મોટા પુરૂષોની યાચના અને મહર્ષિનું વચન સફળજ થાય છે.' આ પ્રમાણે મારા પિતાએ પ્રાર્થના કરવાથી અર્થીજનને ચિંતામણિરૂપ તમારા મિત્ર હું વિગેરે સો કન્યાઓને પરણ્યા. ત્યારથી કોઈવાર મધુર સંગીતથી, કોઇવાર ઉત્તમ નાટકો જોવાથી, કોઇવાર શ્રેષ્ટ આખ્યાનો સાંભળવાથી, કોઈવાર સુંદર ચિત્રો જોવાથી, કોઈવાર દિવ્ય વાપીકાઓમાં જલ ક્રીડાના મહોત્સવથી, કોઇવાર ઉદ્યાનમાં પુષ્પ ચુંટવાની ગંમતથી અને કોઈવાર તેવી બીજી કોઇ ક્રીડાઓ કરતાં, વિદ્યાધરીઓથી વીંટાઈને તમારા મિત્ર સુખે કાલ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા. આજે ક્રીડા કરવાને માટે તમારા મિત્ર હમણાજ અહીં આવેલ છે તેવામાં તો તમે આવી મળ્યાથી દુર્દૈવનો મનોરથ વિનાશ પામ્યો અને તમારા મિત્ર હર્ષ પામ્યા.

આ પ્રમાણે બકુલમતિ કહેતી હતી. તેવામાં જલના દ્રહમાંથી જેમ હસ્તી નીકલે, તેમ સનત્કુમાર રતિગૃહમાંથી બહાર નીકલ્યા. વિદ્યાધરોથી વીંટાએલા તે મહેંદ્રસિંહની સાથે, મેરૂઉપર ઇંદ્ર જાય તેમ વૈતાઢ્ય ગિરિપર ગયા. ત્યાં મોટી સમૃદ્ધિવડે કેટલોક કાલ નિર્ગમન કર્યા પછી એક વખતે મહેંદ્રસિંહે આ પ્રમાણે યોગ્ય વિજ્ઞપ્તિ કરી. "હે સ્વામી! તમારી આ સમૃદ્ધિ જોઈને મારૂં મન ઘણું હર્ષ પામે છે પણ તમારા વિયોગથી પીડિત માતા પિતા જ્યારે સાંભરે છે, ત્યારે તે વિશેષ ખેદ પામે છે. હું ધારૂં છું કે, તે પુત્ર વત્સળ માતા પિતા 'આ સનત્કુ-

માર, 'આ મહેંદ્ર' એવી રીતે સર્વ વિશ્વને તન્મય રૂપેજ જોતા હશે. માટે હવે પ્રસન્ન થઈને હસ્તિનાપુર ચાલો અને સમુદ્રને ચંદ્રની જેમ પિતૃ જનને આનંદ પમાડો."

મહેંદ્રસિંહના આવા વચન સાંભળી, તે તત્કાળ પિતા પાસે જવાને ઉત્કંઠિત થયા. એટલે સેના સહિત સૈકડો વિદ્યાધર પતિઓથી વીંટાએલા અને પ્રકાશમાન વિમાનોથી આકાશને સૈકડો સૂર્યવાળું કરતા સનત્કુમાર હસ્તિનાપુર તરફ ચાલ્યા. તે વખતે કેટલાએક વિદ્યાધરો તેમનીપર છત્ર ધરતા હતા, કોઇ ચામર ઢાળતા હતા, કોઈ પાદુકા ઉપાડતા હતા, કોઈએ પંખા લીધા હતા, કોઈએ છડી ગ્રહી હતી, કોઈએ તાંબૂલ કરંડ હાથમાં રાખ્યા હતા, કોઈ માર્ગ બતાવતા હતા, કોઇ વિનોદ બતાવતા હતા, કોઇ ગુણ સ્તુતિ કરતા હતા, કોઈ તેમની આસપાસ હાથી ઉપર બેસીને ચાલતા હતા, કોઇ અશ્વારૂઢ થઈ ફરતા હતા, કોઈ રથ ઉપર ચડયા હતા અને કોઈ પગે ચાલતા હતા—આ પ્રમાણે સર્વ પરિવાર લઈ શત્રુ રૂપી પર્વતને વજ્ર સમાન એવા સનત્કુમાર સ્રીઓ અને મિત્રો સહિત હસ્તીનાપુર આવ્યા. ગ્રીષ્મના તાપથી પીડિતને મેઘની જેમ સનત્કુમારે પોતાના દર્શનથી દુઃખાર્ત્ત માતા પિતાને અને નગર જનોને આનંદિત કર્યા. તેજ વખતે મનમાં પ્રસન્ન થયેલા અશ્વસેન રાજાએ પોતાના રાજ્ય ઉપર સનત્કુમારને અને તેના સેનાપતિ તરીકે મહેંદ્રસિંહને સ્થાપિત કર્યા; અને પછી શ્રી ધર્મનાથ તીર્થંકરના તીર્થના કોઈ સ્થવિર મુનિની પાસે દીક્ષા લઇને અશ્વસેન રાજાએ પોતાનો સ્વાર્થ સાધ્યો.

રાજ્યને નીતિથી પાલન કરતા સનત્કુમારને અનુક્રમે ચક્ર વિગેરે ચૌદ મહારત્નો પ્રાપ્ત થયા. પછી તેણે ચક્રના માર્ગને અનુસરીને ષટ્ ખંડ ભરત ક્ષેત્ર અને નૈસર્પ વિગેરે નવ નિધિ સાધ્યા. અને એક હજાર વર્ષે ભરતક્ષેત્રને સાધીને હસ્તી રત્નપર આરૂઢ થઈ હસ્તીનાપુરમાં પ્રવેશ કર્યો. નગરમાં પેસતાં એ મહાત્માને અવધિજ્ઞાન વડે સૌધર્મ ઇંદ્રે સૌહૃદ પણા વડે જાણે સાક્ષાત્ પોતેજ હોય તેમ જોયા. 'પૂર્વ જન્મમાં આ સૌધર્મેંદ્ર હતા, તેથી તે મારા બંધુ છે' એવું વિચારી ઇંદ્રે સ્નેહ વશ થઈને કુબેરને આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરી કે "કુરૂવંશ રૂપી સાગરમાં ચંદ્રરૂપ અને અશ્વસેન રાજાના પુત્ર આ સનત્કુમાર ચક્રવર્ત્તી છે તે મહાત્મા મારે બંધુવત્ છે. તે ષટ્ ખંડ ભરતને સાધી આજે પોતાના નગરમાં પ્રવેશ કરે છે, માટે તમે જાઓ અને તેમને ચક્રીપણાનો અભિષેક કરો."

આ પ્રમાણે કહી ઇંદ્રે, સનત્કુમારને માટે હાર, ચંદ્રમાળા, છત્ર, બે ચામર, મુગટ, બે કુંડળ, બે દેવ દૂષ્ય, અને પ્રકાશમાન સિંહાસન, બે પાદુકા અને પાદ પીઠ, કુબેરને અર્પણ કર્યાં તથા તિલોત્તમા, ઊર્વશી, મેના, રંભા, તુંબરૂ અને નારદને તથા તે શિવાય બીજાઓને ઇંદ્રે ચક્રવર્ત્તિના અભિષેક મહોત્સવમાં જવા માટે આજ્ઞા કરી. આ પ્રમાણે આજ્ઞા થતાં તરતજ કુબેર તેઓની સાથે હસ્તીના પુરમાં આવ્યા અને ઈંદ્રનો સંદેશો સનત્કુમારને કહ્યો. પછી સનત્કુમારની આજ્ઞા લઈને કુબેરે એક ક્ષણમાં રોહણ ગિરિના તટ જેવી એક યોજનના વિસ્તાર વાળી માંણિકય મય પીઠ વિકુર્વી, તેની ઉપર દિવ્ય મંડપ રચીને તેના મધ્યમાં મણિપીઠ બાંધી અને તેની ઉપર એક સિંહાસન રચ્યું, કુબેરના આદેશથી દેવતાઓ ક્ષીર સમુદ્રનું જલ લાવ્યા અને સર્વ રાજાઓ અમૂલ્ય ગંધ માલ્યાદિ લાવ્યા. પછી કુબેરે વિજ્ઞપ્તિ કરીને ચક્રવર્ત્તીને તે ઉત્તમ સિંહાસનપર બેસાર્યા અને ઇંદ્રે આપેલી ભેટો અર્પણ કરી. ઇંદ્રના સામાનિક દેવો વિગેરે પરિવારની જેમ સનત્કુમારનો સામંતાદિ પરિવાર મણિપીઠની ઉપર યોગ્ય સ્થાને બેઠો. પછી દેવતાઓએ નાભિરાજાના પુત્ર ઋષભદેવ ભગવાનની જેમ સનત્કુમારને પવિત્ર જલવડે ચક્રવર્ત્તી પણાનો અભિષેક કર્યો. તે વખતે તુંબુરૂ પ્રમુખ ગાયકોએ મંગલ ગીત આરંભ્યા, દેવતાઓએ પટહાદિક વાજિત્રો વગાડયા, રંભા ઉર્વશી વિગેરે નર્ત્તકીઓએ નૃત્ય ક અને ગંધર્વોએ વિચિત્ર પ્રકારના નાટકો ભજવી બતાવ્યા.

આ પ્રમાણે સનત્કુમારને અભિષેક કરીને દેવતાઓએ દિવ્ય વસ્ત્ર, અંગરાગ, નેપથ્ય અને માલાવડે તેમને અલંકૃત કર્યા. પછી હર્ષ પામેલા કુબેરે તેમને મદગંધી ગજ રત્ન ઉપર બેસારી હસ્તિનાપુરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો અને પોતાની અલકા નગરીની જેમ હસ્તિનાપુરને સમૃદ્ધિથી પૂર્ણ કરી. ત્યાર પછી ચક્રવર્ત્તીએ વિદાય કરેલા કુબેર વિગેરે પોત પોતાને સ્થાનકે ગયા. દેવકૃત અભિષેક થઈ રહ્યા પછી બત્રીશ હજાર મુગટ બદ્ધ રાજાઓએ તથા બીજા સામંતાદિકોએ પોતાની સંપત્તિરૂપ વલ્લીમાં નીક રૂપ ચક્રીપણાનો અભિષેક કર્યો. તે અભિષેકના બાર વર્ષ પર્યંત ઉત્સવથી આખું હસ્તિનાપુર બાર વર્ષ સુધી દંડ, દાણ, અને રાજ સુભટોના પ્રવેશથી રહિત થયું. કર વિગેરેથી જરાપણ નહીં પીડતા એવા અને ઋદ્ધિમાં ઇંદ્ર સમાન એવા સનત્કુમારે પોતાની પ્રજાનું પિતાની જેમ પાલન કર્યું. આ ત્રણ જગતમાં તેના જેવો પ્રતાપવાન અને અપ્રતિમ રૂપવંત કોઈ બીજો થયો નથી.

એક વખત સુધર્મા સભામાં રત્નમય સિંહાસનપર બેસી શક્ર ઇંદ્ર સૌદામની નામે નાટક કરાવતો હતો. તે વખતે સર્વના રૂપને પરાભવ કરનારા એવા પોતાના નિર્દોષ રૂપથી પર્ષદામાં બેઠેલા દેવતાઓને વિસ્મય કરતો અને દેહની પ્રભાથી તે સ્વર્ગના વાસી સર્વ દેવોના તેજને ઢાંકી દેતો, સંગમ નામે કોઈ દેવ ઈશાન કલ્પથી કાંઈ કાર્ય પ્રસંગે ત્યાં આવ્યો. ક્ષણવારે તેના ગયા પછી દેવતાઓએ શક્ર ઇંદ્રને પૂછ્યું કે, ' આ દેવને આવું લોકોત્તર તેજ અને આવું અનુપમ રૂપ કેમ પ્રાપ્ત થયું હશે ?' શક્રેંદ્ર બોલ્યા—'તેણે પૂર્વ જન્મમાં આચામ્લ વર્દ્ધમાન તપ કરેલું છે, તેથી તેને આવું રૂપ અને તેજ પ્રાપ્ત થયું છે' દેવતાઓએ ફરીવાર પૂછ્યું કે—'આના જેવો કોઈ બીજો પુરૂષ આ જગતમાં હશે?' સૌધર્મ પતિ બોલ્યા—' કુરૂવંશમાં શિરોમણિ સનત્કુમાર ચક્રવર્ત્તીનું જેવું રૂપ છે, તેવુ રૂપ કોઈ બીજે ઠેકાણે દેવમાં કે મનુષ્યમાં નથી ' તે સાંભળી વિજય અને વૈજયંત નામના બે દેવતાને તે રૂપની પ્રશંસાપર શ્રદ્ધા નહી આવવાથી તેઓ પૃથ્વીપર આવ્યા અને તેમનું રૂપ જોવાને માટે તેઓ બ્રાહ્મણનું રૂપ ધરીને રાજદ્વારમાં આવી દ્વારપાલોની પાસે ઉભા રહ્યા. તે વખતે સનત્કુમાર સર્વ વેશ ઉતારી અંગપર અભ્યંગ કરાવી સ્નાન કરવાનો આરંભ કરતા હતા. તે સમયે દ્વારપાલે આવી દ્વાર ઉપર રહેલા તે બે બ્રાહ્મણોની ખબર આપી. એટલે ન્યાયવર્ત્તી ચક્રવર્ત્તિએ તે વખતે પણ તેમને પ્રવેશ કરવાની આજ્ઞા આપી. તેઓ ત્યાં આવી રાજાને જોઈ મનમાં વિસ્મય પામી મસ્તકને ધુણાવી ચિંતવવા લાગ્યા.—અહો ! શું સુંદર સ્વરૂપ છે. આનું લલાટતો અષ્ટમીના ચંદ્રનો તિરસ્કાર કરે છે. નીલકમલની કાંતિને જીતનારા નેત્રો કાન સુધી વિશ્રાંત થયા છે. અધર પાકેલા બિંબફલની કાંતિનો પરાભવ કરે છે. કાન છીપની શોભાને લજાવે છે. કંઠ પાંચજન્ય શંખને જીતે છે. ભુજાઓ હસ્તીની સુંઢનો તિરસ્કાર કરે છે. ઉર સ્થળ સુવર્ણ ગિરિની શિલાની લક્ષ્મીને લુંટે છે. મધ્ય કટીભાગ કેશરીસિંહના કુમારના ઉદર જેવો છે—વિશેષ શું કહેવું—એના સર્વ અંગની શોભા વાણીથી અગોચર છે. અહા! લાવણ્ય સરિતાનું પૂર કેવું ઉછળે છે કે, જેથી ચંદ્રિકામાં તારાના કાંતિની જેમ શરીરપર કરેલું અભ્યંગ તો કાંઈ જણાતું પણ નથી. જેવું ઇંદ્રે વર્ણન કર્યું તેવુંજ રૂપ છે તેમા જરાપણ ફેર નથી. કેમકે મહાત્માઓ કદિપણ મિથ્યા ભાષણ કરતા નથી.

સનત્કુમારે પૂછ્યું—" હે ઉત્તમ દ્વિજો ! તમે અહીં શા માટે આવ્યા છો?" તેઓ બોલ્યા—" હે નરકેશરી ! આ સચરાચર જગતમાં લોકોત્તર ચમત્કારી

તમારૂં રૂપ ગવાય છે; તેથી હે પૃથ્વીંદ્ર ! દૂરથી તે હકીકત સાંભળી અમને કૌતુક થવાથી તે જોવાને અગે અહીં આવ્યા છીએ. હે રાજા ! લોકોમાં તમારા રૂપનું અદ્ભુત વર્ણન અમારા સાંભળવામાં આવ્યું હતું, તેનાથી પણ અહીંતો વિશેષ જોવામાં આવે છે." તે સાંભળી સ્મિત હાસ્યથી અધરને વ્યાપ્ત કરતા સનત્કુમાર બોલ્યા "દ્વિજવરો ! અત્યારે મારૂં અંગ અભ્યંગથી વ્યાપ્ત છે, તેથી અત્યારે તો તમને થોડી કાંતિ જણાય છે. પરંતુ ક્ષણવાર એક તરફ ઉભા રહી રાહ જુઓ. મારે સ્નાન કરવાનો સમય છે તે થઇ રહ્યા પછી વિચિત્ર વેશ અને ઘણા આભૂષણોથી જ્યારે હું મારા શરીરને શણગારીશ ત્યાર પછી તે રત્ન સહિત કાંચન જેવું તમારા જોવામાં આવશે." આ પ્રમાણે કહી રાજા સ્નાન કરી, ઉત્તમ વેશ અને આભૂષણ પેહેરી ગગન પર સૂર્યની જેમ મોટા આડંબરથી સભામાં આવીને બેઠા. પછી રાજાની આજ્ઞા થતાં તે બંને બ્રાહ્મણ રાજાની પાસે આવ્યા. તે વખત તેમનું વિકૃત થયેલું રૂપ જોઈ ખેદ પામીને તેઓ વિચાર કરવા લાગ્યા—"અહા! ક્ષણ વારમાં તે રૂપ, તે કાંતિ અને તે લાવણ્ય ક્યાં ચાલ્યું ગયું! અથવા મનુષ્યોને સર્વ ક્ષણિકજ હોય છે." એ પ્રમાણે તેમને ખેદ પામતા જોઈ રાજાએ પૂછ્યું કે— "પ્રથમ મને જોઇને ખુશી થયા હતા અને અધુના અકસ્માત્ ખેદથી મલિન મુખવાલા કેમ થઇ ગયા છો?" તે વખત તે વિપ્રોએ અમૃત જેવી મધુર વાણીએ કહ્યું, "હે મહા ભાગ ! અમે સૌધર્મ દેવલોકના નિવાસી દેવતા છીએ. ત્યાં દેવતાઓની સભામાં શક્રેંદ્રે તમારા રૂપનું વર્ણન કર્યું, તે વાતપર અમને શ્રદ્ધા ન આવી, તેથી મનુષ્ય રૂપે અમે નજરે જોવાને અહીં આવ્યા; ત્યાં પ્રથમ તો ઇંદ્રે જેવું કહ્યું હતુ, તેવુંજ રૂપ અમારા જોવામાં આવ્યું પણ અત્યારે જાણે તદ્દન જુદુંજ હોય તેવું રૂપ જણાય છે. કેમકે અત્યારે તો નિઃશ્વાસોથી દર્પણની જેમ, કાંતિના સર્વસ્વને ચોરનારા વ્યાધિઓથી તમારો દેહ સર્વત્ર ઘેરાએલો લાગે છે; તેથી તે ઘણો વિરૂપ થયેલો છે. "આ પ્રમાણે કહી તે દેવતાઓ તરતજ અંતર્ધાન થઈ ગયા. પણ તેના વચનો સાંભળતાંજ રાજાએ બરફથી ગ્રસ્ત થયેલા વૃક્ષની જેમ પોતાનું શરીર કાંતિ રહિત અવલોકયું. તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે, "રોગના સ્થાનરૂપ આ શરીરને ધિક્કાર છે. તુચ્છ બુદ્ધિવાળા મુગ્ધજનો તેની ઉપર ફોગટ મૂર્છા રાખે છે. આ શરીર અંદરથી ઉત્પન્ન થતા વિવિધ વ્યાધિઓવડે દારૂણ ઉદેહીના કીડાથી કાષ્ટની જેમ વિદીર્ણ થઈ જાય છે. વડના ફલની જેમ કદિ તે બાહેરથી રૂચિકર હોય, તથાપિ અંદર કીડાઓથી આકુલ હોય

છે. મોક્ષ સરોવરના જલને સેવાળની જેમ રોગ શરીરની રૂપ સંપત્તિને તત્કાળ બગાડી નાખે છે. શરીર શિથિલ થાય છે પણ આશા શિથિલ થતી નથી, રૂપ ચાલ્યું જાય છે પણ પાપ બુદ્ધિ જતી નથી; જરા સ્ફુરે છે પણ જ્ઞાન સ્ફુરતું નથી–તેવા પ્રાણીઓના સ્વરૂપને ધિક્કાર છે. આ સંસારમાં રૂપ, લાવણ્ય, કાંતિ, શરીર અને દ્રવ્ય તે સર્વ કુશાગ્ર પર રહેલા જલ બિંદુની જેમ ચપલ છે, તેથી આજકાલ વિનાશ પામનારા શરીરથી સકામ નિર્જરાને કરનાર તપ કરવો તેજ તેનું મોટું ફલ અને સાર છે." આ પ્રમાણે વૈરાગ્ય ભાવના પ્રાપ્ત થવાથી સનત્કુમાર ચક્રીએ તરતજ દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા કરી અને તત્કાળ પોતાના પુત્રને રાજ્યપર બેસાર્યો. પછી પોતે ઉદ્યાનમાં જઇ વિનયંધર સૂરિની પાસે વિનય પૂર્વક સર્વ સાવદ્ય વિરતિ (ચારિત્ર) તથા પ્રધાન એવું તપ ગ્રહણ કર્યું.

મહાવ્રત ધારી, ઉત્તર ગુણને ધારણ કરનાર, ગામે ગામ વિહાર કરનાર અને સમતામાં એકાગ્ર ચિત્તવાળા એ સનત્કુમાર મુનિની પછવાડે, મહાયૂથ પતિ હાથાની પાછલ હાથીના વૃંદની જેમ ગાઢ અનુરાગના બંધથી સર્વ પરિવાર ચાલ્યો, પરંતુ કષાય રહિત, ઉદાસી, મમતા ત્યાગી, અને પરિગ્રહ વર્જિત, તે રાજ મુનિની છ માસ સુધી ઉપાસના કરીને અંતે સર્વ પરિવાર પાછો વળ્યો. એકદા છઠ્ઠને પારણે તે મુનિ ગોચરી લેવા કોઇના ઘરમાં ગયા; ત્યાં બકરીની છાશ અને ચીનકકુર[1] મલ્યા, તેનો તેઓએ આહાર કરી લીધો. ફરીવાર પણ છઠ્ઠ કરીને તેવી રીતેજ પારણું કર્યું તેથી જાણે વ્યાધિના દોહદ પુરા થયા હોય તેમ તેમના શરીરમાં વ્યાધિઓ વૃદ્ધિ પામ્યા. ખસ, શોષ, સોઝા, શ્વાસ, અરૂચિ, ઉદર પીડા અને નેત્ર પીડા એ સાત વ્યાધિઓને તે પુણ્યાત્માએ સમતા ભાવે સાતસો વર્ષ સુધી સહન કર્યા. તે અને બીજા પણ દુઃસહ પરીસહોને સહન કરતાં છતાં ઉપાય કરવામાં તદન અપેક્ષા રહિત એ મહાત્માને અનેક લબ્ધિઓ પ્રાપ્ત થઈ. તેમાં મુખ્ય કફ વિપૃષ, જલ્લ, મલ, વિષ્ટા, આમર્શ અને બીજું સર્વ ઔષધી મય થવા રૂપ સાત લબ્ધિઓ હતી.

તે સમયે હૃદયમાં ચમત્કાર પામી ઈંદ્રે દેવતાઓની પાસે તેમની પ્રશંસા કરવા માંડી 'અહા! બલતા ઘાસના પુલાની જેમ ચક્રવાર્તિની લક્ષ્મીને છોડી દઇને આ સનત્કુમાર દુસ્તપ તપ કરે છે. તપના પ્રભાવથી તેમને સર્વ લબ્ધિઓ પ્રાપ્ત થઈ છે, તે છતાં પણ શરીરમાં અપેક્ષા રહિત આ મહાત્મા પોતાના રો-

---

૧ ધાન્ય વિશેષ-તુચ્છ ધાન્ય.

એની પણ ચિકિત્સા કરતાનથી.' ઇંદ્રે કરેલી આવી પ્રશંસા સાંભળીને વિજય અને વૈજયંત દેવને તેપર શ્રદ્ધા આવી નહી, તેથી તેઓ વૈદ્યનું રૂપ કરી સનત્કુમારની સમીપે આવ્યા. તેઓ બોલ્યા–"મહાભાગ ! શા માટે રોગથી પરિતાપ પામો છો? અમે બંને વૈદ્ય છીએ, અને પોતાનાજ ઓષધોથી સર્વની ઉત્તમ રીતે ચિકિત્સા કરીએ છીએ. તમારૂં શરીર રોગથી ગ્રસ્ત છે, તેથી જો આપની આજ્ઞા હોય તો તમારા વૃદ્ધિ પામેલા રોગનો અમે નિગ્રહ કરીએ." તેમનું આવું કથન સાંભળી મહા તપસ્વી સનત્કુમાર બોલ્યા–"અરે વૈદ્યો ! પ્રાણીઓના શરીરમાં દ્રવ્ય રોગ અને ભાવ રોગ એમ બે પ્રકારના રોગ હોય છે. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ–એ પ્રાણીઓના ભાવ રોગ છે, તેઓ જન્માંતરમાં પણ પ્રાણીની પાછલ જનારા અને અનંત દુઃખના આપનારા છે, તેથી તે રોગની ચિકિત્સા કરવાને જો તમે સમર્થ હોતો ચિકિત્સા કરો. અને જો દ્રવ્ય રોગની ચિકિત્સા કરતા હોતો આ તરફ જુવો–આ પ્રમાણે કહીને તેમણે ગલત પતથી શીર્ણ થઇ ગયેલી પોતાની આંગળીને પોતાના કફના બિંદુથી લિંપી એટલે તત્કાલ તે સુવર્ણ જેવી થઇ ગઇ! સુવર્ણ શલાકાની પેઠે પ્રકાશમાન તે અંગુલીને જોઈ તેઓ તેમના ચરણમાં પડયા. અને બોલ્યા કે–પ્રથમ વિપ્ર રૂપે આવીને જે બે દેવતા તમારૂં રૂપ જોઈ ગયા હતા તેજ અમે બંને દેવતાઓ આજે વૈદ્ય થઇને આવ્યા છીએ. લબ્ધિ પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ સનત્કુમાર ભગવાન વ્યાધિની બાધાને સહન કરીને તપ કરે છે. આ પ્રમાણે ઇંદ્રે તમારી પ્રશંસા કરી તે સાંભળી અમોએ અહીં આવી પ્રત્યક્ષ રીતે પરીક્ષા કરી– આ પ્રમાણે કહી, પ્રણામ કરી તે બંને દેવ અંતર્ધાન થયા. અર્ધ લાખ વર્ષ કુમાર વયમાં, અર્ધ લાખ વર્ષ મંડલિક પણામાં, દશ હજાર વર્ષ દિગ્વિજયમાં, નેવું હજાર વર્ષ ચક્રવર્તી પણામાં અને એક લાખ વર્ષ વ્રતમાં–એમ સર્વ મળીને ત્રણ લાખ વર્ષનું આયુષ્ય–ચોથા ચક્રવર્તી સનત્કુમારે ભોગવ્યું. પોતાનો અવસાન સમય જાણવામાં આવતાં અનશન વ્રત ગ્રહણ કરી અને ત્રણ લાખ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી એ સનત્કુમાર ચક્રવર્તી પંચ પરમેષ્ટીનું ધ્યાન ધરતા કાલ ધર્મ પામી સનત્કુમાર દેવ લોકમાં દેવ પણે ઉત્પન્ન થયા.

इत्याचार्य श्री हेमचंद्र विरचिते त्रिषष्टि शलाका पुरुष चरिते
महाकाव्ये चतुर्थ पर्वणि सनत्कुमार चरित वर्णनो
नाम सप्तमः सर्गः समाप्तः ॥

समाप्तमिदं चतुर्थं पर्व ।४।